Anul XVII · Ianuar No. 1

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 3

1925

VIAȚA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 300 lei.—jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei.—Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10-12.

ANUL XVII

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an, — trimițind suma *prin mandat poștal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1925 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 „
Un număr	50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923, și 1924 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția.

Administrația.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXI

ANUL XVII

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA „VIAŢA ROMÎNEASCĂ"

1925

LA MEDELENI

HOTARUL NESTATORNIC

PARTEA ÎNTÂIA

CAP. III

Herr Direktor

— Mamă, tu auzi ceva?—întrebă Olguţa pocnind în dinţi o prună brumărie.

— Ce s'aud?

— Ascultă bine, mamă...

— Ţţ! Il aud pe Dănuţ sorbind harbuzul, şi n'ar trebui să-l aud. Dănuţ, numai racii se sorb aşa cînd nu ştii să-i mînînci altfel.

Doamna Deleanu îl obliga pe Dănuţ să aibă cîte-o altă surdină pentru fiecare fel de mîncare. Dănuţ le mai încurca, le mai uita! Din care pricină, cînd simţea ochii mamei lui privindu-l cu toată atenţia urechilor,—mesteca supa, frigîndu-se, ori înghiţea friptura, fără s'o mai mestece, înecîndu-se.

Olguţa făcu semn cu piciorul pe subt masă Monicăi. Monica oftă neutral. Dănuţ tocmai începuse rugul zămos din mijlocul harbuzoaicei. Topi între limbă şi cerul gurii, geroasa îmbucătură, îşi şterse buzele şi înghiţind de două ori, ridică ochii spre Olguţa.

— Ce nu-mi dai pace să mînînc?

— Eu? Hm! Mama ţi-a făcut observaţie.

— Da! Tu îmi spargi urechile cu perjele tale şi nu-ţi spun nimica.

Sprincenele Olguţei se strîmbară în sus.

— ...! Pe tine te *aud* mincind in fiecare zi,—cum spune şi mama; m'am deprins... Vorbeam de altceva.

Sprincenele reveniră la loc. Satanic, Olguţa mai pocni o prună. Obrajii lui Dănuţ luară culoarea miezului de harbuz,—mimetic parcă.

— Ascultă, papa, n'auzi?

— ...?

Toţi ascultară înspre uşă. Ochii Olguţei se micşorară de încordare, ca la miopi... Răgetele boilor răsunau profunde şi enorme acoperind ţiuitul greerilor şi al cosaşilor, ca notele başilor bisericeşti, fragilul murmur al sopranelor.

— Băă-băă... N'auziţi?—se inverşună Olguţa.

— Un bou ca toţi boii!—se pronunţă sarcastic Dănuţ.

Olguţa il privi, dădu din cap energic şi zimbi indulgent.

— Mamă, Olguţa mă face bou.

— Dănuţ, nu vorbi urit. Ţi-am mai spus.

Olguţa se ridică solemn in picioare, cu şervetul în mînă, ca un prim-jurat cu verdictul.

— Să ştiţi că vine Herr Direktor cu automobilul. Cine pune rămaşag cu mine? N'auziţi? Băă-băă. Cum fac boii? Aşa fac?—consultă ea deferentă pe Dănuţ.

Uitînd harbuzul şi insulta, Dănuţ se repezi afară cu şervetul la git, urmat de doamna Deleanu şi Profira.

— Sint sigură, papa. De ce nu mă crezi tu pe mine?

— Ba te cred, Olguţa!— zimbi domnul Deleanu, scuturîndu-şi şervetul. Tu ai ureche muzicală, caşi mama.

— Rîzi de mine, papa?

— Nu, Olguţa! Da' ia spune-mi tu de unde ştii să deosebeşti sunetul unei trompe, de mugetul vitelor? Că doar automobilele dela noi le poţi număra pe degete!

— Fiindcă mi-s antipatice, papa.

— Taci!?

— Da, papa, eu ţin cu caii adevăraţi.

— Şi cu Grigore nu? Fiindcă-i automobilist?

— Ba da. Cu Herr Direktor!...

— Olguţa, cine-i Herr Direktor?

— Un alt papa al vostru, îi răspunse zimbind domnul Deleanu din pragul uşii.

— Monica, ai auzit ce-a spus papa? Să-l iubeşti pe Herr Direktor.

— Nici nu-l cunosc, Olguţa!

— Ce-are-aface! Il cunosc eu. Tu eşti prietina mea.

— Olguţa, de ce-i spui tu Herr Direktor? E Neamţ?

— Ţi-ţi-ţi!... E fratele tatei!... Eu glumesc da' lui îi place să-i spun aşa. Şi tu să-i spui Herr Direktor.

— E director de şcoală?

— Cum poţi să spui aşa ceva!... Nu l-aşi putea suferi!...

Zărind inima harbuzoaicei neisprăvită de Dănuţ, Olguţa începu să împlinte in ea scobitori.

— ...E directorul unei societăţi foarte mari... nu ştiu ce fel... ceva cu electricitate şi cu Nemţi.

— Şi samănă cu moşu' Iorgu?

— Nu. Nu ştiu cu cine samănă! Cu papa nu samănă de loc... Ai să-l vezi. Eu il iubesc.

— Şi eu, consimţi diplomatic, Monica... Ce ai tu, Olguţa, cu harbuzul lui Dănuţ?

— M'a insultat! Mă răzbun.

Ca cele şapte săgeţi din inima biblică a *Mariei*, simbolicele scobitori îndurerau miezul harbuzului locţiitor al lui Dănuţ.

— Păcat de harbuz!—cercă Monica s'o induplece.

Altă scobitoare pătrunse mai adînc.

— Să nu se supere tante Alice!

Alta urmă, temerară.

— Olguţa, haidem afară, să văd şi eu automobilul.

— Lasă că-l vezi. Mai e vreme. Noi avem ecou la Medeleni: de asta am auzit eu trompa... Monica, mi se pare că eşti şireată!... Sigur, caşi mine.

Isprăvindu-şi vindicta, Olguţa o întregi cu un pocnet de prună, jubilar.

— Olguţa, îmi dai voe să scot scobitorile?

— Cum vrei! Eu am isprăvit.

Monica plivi miezul străpuns, adunînd scobitorile in farfuria ei.

— Merci, Monica.

Fără poftă, dar cu entuziasm, Olguţa mîncă miezul pe care Dănuţ îl curăţise de sîmburi şi Monica de scobitori.

*

Cu sufletele înfrăţite în aceiaşi depărtată epocă geologică, vitele şi ţăranii priveau trăsura stacojie—cine-o mai văzut!—fără de cai—Doamne, iartă-mă!—suind la deal in goana mare, cu burta plină de darabane bătute de toţi dracii, şi 'n urmă împroşcind un fum puturos ca cel din iad. Iar vizitiul—Ptiu! Ferească sfîntul de-aşa creştin!—in loc de ochi avea sticle negre ca orbii; in loc de hăţuri, o roată în proţap; şi 'n loc de biciu şi de „Hii, boală!" un muget de bou in mînă.

Ţăranii îşi făceau cruce, cu ochii cînd la dihanie, cînd la biserică. Inghesuiţi in mamele lor, copiii tremurau să nu-i fure Ucigă-l-Toaca,—şi scînceau, iscodind cu ochi de femee.

Moş Gheorghe mai văzuse la Iaşi, nelegiuirea-cu-roţi. De aceia mai scuipă odată.

— Săracu' conu' Costache, Dumnezeu să-l ierte! In ograda dumnealui să intre una ca asta!... Lasă c'o 'nvaţă moşu' pe duduiţa să umble calare.

Vicleimul păsărilor înşirate pe şosea, juca 'naintea şi în urma goanei roşii...

Insfirşit, duduind, bufnind, mugind, acoperit de colb, masiv pe roţile burtoase, — molohul kilometrilor se opri războinic în faţa scărilor. Cinii lătrau şi schelălăiau ca la urs. Toţi servitorii eşiseră din casă.

— Bine-ai venit, Grigore.

— Guten Tag, Herr Direktor.

— Moşu' Puiu, moşu' Puiu, vocifera Dănuţ cu şervetul în mînă, ca o jalbă.

Herr Direktor, îmbrăcat din cap până 'n picioare în armura automobiliştilor—ochelari rotunzi de scafandru cu rame de cauciuc cărămiziu; cască de doc; halat de doc, închis ermetic la git şi la încheetura minilor—se cobori flegmatic pe portiţa dela spatele automobilului, ridicind bancheta articulată. Tropăi ca să-şi desmorţească picioarele; se întinse; căscă; îşi descoperi faţa lăsind ochelarii să-i atirne de git; îşi puse monoclul în ochi, încruntîndu-se; îşi frecă minile neatinse de colb şi de soare... şi se inclină zimbind în faţa scărilor, cu aerul unui amiral englez aclamat într'un mic port dunărean.

— Bine v'am găsit.

Căzuseră şi ochelarii negri de pe faţa şofeurului,—din pricina Anicăi. Mecanicul berlinez, expediat în ţară odată cu automobilul, îl întregea. Era şi el confecţionat în fabrica de blonzi cu ochi albaştri şi obraji de Gretchen, ai Germaniei.

Anica plecă ochii ruşinată.

Herr Direktor se însufleţise, ţinîndu-l pe Dănuţ în braţe. Părea că toastează cu o cupă de şampanie.

— Kulek, dieser ist mein Sohn.

— Und ich bin sein Vater!— adăugă modest domnul Deleanu, coborind scările.

— Das ist guuut!

Cuprins de giganticul hohot de ris al băutorilor de bere, Herr Kulek se bătea cu palmele peste genunchi, tresăltind delaolaltă cu trepidaţiile maşinii.

— Măi Grigore, tu ai să mă compromiţi, glumi domnul Deleanu, sărutîndu-l.

— Ba mă compromiteţi voi pe mine, protestă doamna Deleanu.

— Dănuţ, eşti sau nu feciorul meu?

— Tu eşti burlac, Herr Direktor!—il apostrofă Olguţa din pridvor.

— Tot drac ai rămas!

— Nici nu mi-ai spus buna-ziua, Herr Direktor!

— Scuzele mele, domnişoară!

Urcind treptele, se aplecă în faţa Olguţei şi-i sărută mina.

— Poţi să mă săruţi şi pe obraz, Herr Direktor. Nu mă supăr!

— Uf! Da' grea te-ai mai făcut!—oftă el, ridicind-o.

— Am muşchi.

— Zău!

— Da. Buftea-i gras; eu îs voinică.

— Domnişoara?

— Monica, o numi doamna Deleanu, punîndu-i minile pe umeri.

— Monica?

Doamna Deleanu îi făcu semn din ochi.

— Monica e fetiţa noastră... aşa cum e Dănuţ băiatul tău, tată de carton ce eşti!

— Atunci mai am o nepoată?

— Te poţi mîndri!

— M'am curăţit! Mă pregătisem numai pentru doi nepoţi... Da' frumoasă nepoată mai am! Monica: nu?

— Monica, şopti Monica intimidată, apucind mina Olguţei.

— Ii dai voe lui moşu' Puiu să te sărute?

— Sigur, caşi pe mine, aprobă Olguţa.

— Măi omule, ai mincat?

— Aş!

— Haidem în sofragerie. Puteai să te anunţi; te-am fi aşteptat.

— Imposibil! Daţi-mi apă.

— Hai la masă.

— Apă de spalat, cucoană!

— Aşa-i! Iţi uitasem tabieturile! Un ceas iţi ajunge să te speli?

— Cuconiţă, unde-l culcăm pe domnul Neamţ?—se interesă Anica.

— Domnul Neamţ-domnul Neamţ!—începu să cinte Olguţa.

— Moşu' Puiu, eu iţi torn apă de spalat, stărui Dănuţ, aducînd geamandanul.

— Daa! N'ai nici-o grijă! Iţi *dă voe* Anica!— răspunse Olguţa.

— N'am vorbit cu tine.

— Tu eşti servitor: duci geamandanul, torni apă, perii hainele... Eu iţi vorbesc. Tu taci şi-asculţi.

Dănuţ, congestionat, şchiopăta purtind geamandanul greu.

— Vrei să te-ajut, Dănuţ?—ceru voe Monica, ajungindu-l în antret.

— Ce te-amesteci! Du-te cu Olguţa.

Nici nu-i trecea prin minte Monicăi cit de temerară-i era propunerea! Dănuţ numai, avea dreptul să ducă geamandanul greu, să toarne apă de spalat pe buretele mare şi zburlit ca un cap de Hotentot blond, şi colonie în pumnii lui moşu' Puiu. Tot el îi peria hainele, aşezind pantalonii pe dungă. Asta era o demnitate bărbătească, nu slujbă de slugă cum spunea Olguţa: „din invidie" gîndea Dănuţ, ofensat totuşi.

— Te ai supărat, Dănuţ?

Dănuţ se întorcea cu minile goale pătruns de o gravă mîndrie, ca după un fapt de arme. Trecu înainte, fără să răspundă Monicăi, urmat de supunerea ei intristată.

— Sărut mîna, cuconaşule. Bine-ai venit... Nişte sărmăluţe de piept de gîscă!—susură galeş bucătăreasa răsărind în urma lui Dănuţ şi a Monicăi, roşie la faţă.

— Să trăeşti, babo! Mi-ai eşit cu plin! Unu, doi, trei, începu să numere Herr Direktor pe cei din pridvor, socotindu-l şi pe Kulek. Babo, ai la mine un bacşiş: ai făcut abatajul cel mare! *Nouă*, Iorgule, strigă el cu ochii de vizionar ai jucătorilor de chemin-de-fer. S'a spart ghina!

— Conaşule, v'am pregătit de spălat.

— Ai-ia-ia! Profiro, m'ai nenorocit! S'a făcut bac... Măi Iorgule, ce neam de ghinionişti sîntem!

— Cui i-o spui!

— Eşi afară, Profira. Adică du-te 'n casă.

— Olguţa, aşa se vorbeşte?!—se încruntă doamna Deleanu.

— Mamă dragă, am dres abatajul lui Herr Direktor.

— Să trăeşti, Olguţa. Dar tot bac a rămas, că baba face cît doi!

— Cît patru, Herr Direktor!

— Toate le face baba, conveni serviabil bucătăreasa.

— Haidem odată la masă!

— La spalat, cucoană!

— Spală-te odată, omule!

— Hai, Dănuţ.

— Să nu uiţi să verşi caldarea!—insinuă Olguţa la urechea lui Dănuţ... De harbuz n'ai grijă... că am avut eu.

Proaspăt tuns cu *numărul zero*, capul rotund al lui Herr Direktor părea cărunt ca un bulgăre de sare. Doamna Deleanu pretindea că nu părea, ci chiar era, din pricina abuzului de colonie.

— Vezi, Dănuţ, şi tu ai să ajungi moşneag caşi moşu' Puiu.

Cu osebirea că Dănuţ întrebuinţa numai colonia doamnei Deleanu,—torenţial.

— Calomnie!—protesta Herr Direktor.

— Dovadă.

— Actul de naştere, pe care nu-l ascund; monoclul pe care-l arăt ostentativ; şi succesele... care se ştiu!

— Ta-ta-ta! Lasă părul să crească. Atunci să te vedem!

— Prefer să fiu calomniat!

Pentru Herr Direktor, dela trei centimetri în sus, începeau pletele: poetice, deci nefaste; necivilizate, deci neigienice, inestetice şi incomode pe deasupra. Nici subt formă de musteţi nu îngăduia părul: „această pacoste pentru bărbaţi, chiar, sau mai ales, cînd îl poartă femeile".

— Herr Direktor, cînd ţi-i mărita ai să-ţi tunzi nevasta?—îl întreba Olguţa.

— Olguţa, de cîte ori nu ţi-am spus că numai femeile se mărită!—intervenea doamna Deleanu.

— De ce, mamă? Vreau eu să mă *însor*. Cine nu-mi dă voe?

— Eu.

— Da' eu nu vreau să mă însor. Eu nu-s femee... Spune, Herr Direktor, ai să-ţi tunzi nevasta?

— Nu.

— De ce?

— Fiindcă n'am să mă mărit,—cum spui tu.

— Nici n'ai să te 'nsori,—cum spune mama?

— Nici... Unberufen!—adăuga el, bătînd cu degetul în lemn toaca superstiţioşilor.

— Nici eu, adera Dănuţ.

— Atunci tunde-te, încheia logic şi violent Olguţa.

Dănuţ amuţea. Ca să nu-l tundă ar fi fost în stare să se însoare chiar.

— Cine-i?

— Eu, sărut mîna, se recomandă Profira pe nevăzute în afara uşii odăii de bae. Întreabă coniţa dacă v'aţi botezat...

Simţind c'o pufneşte risul, Profira se bătu cu palma peste gura nelegiuită.

— ...că de nu, să chemăm părintele din sat: aşa a spus coniţa.

— Spune amfitrioanei că nu-mi ajunge un popă; să-mi trimeată un *caré de popi*. Aşa să spui.

Rînd pe rînd, Dănuţ turnase de băut buretelui, din cana cea mare; suflecase la loc o mînecă nesupusă; întinsese prosopul... Acum venise rîndul coloniei. Dănuţ desfăcu şurubul dopului metalic.

— Cine-i?

— Careul de popi sau *carul de popi*, cum spune Profira. Pot să intru, Herr Direktor?

— Nu se poate, răspunse dîrz Dănuţ, cu sticla de colonie în mînă.

— Nu te-am întrebat pe tine, Buftea!—tună Olguţa.

— Intră, Olguţa. Dănuţ, tot în războiu sînteţi?

Dănuţ se bosumflă. Dintr'o aruncătură de ochi Olguţa văzu tot,—şi uită însărcinarea cu care pornise din sofragerie.

— Herr Direktor, hai să-ţi arăt eu cum faci tu cînd pui colonie!

— Ia să văd.

— Toarnă, porunci ea umilitului paharnic.

— Toarnă-ţi singură.

— Ba tu să-mi torni. Aşa ţi-a poruncit Herr Direktor.

— Toarnă-i, Dănuţ.

— Auzi!... Toarnă bine: asta nu-i joacă!

„Eu m'aşi face că torn şi l-aşi lovi cu vîrful... sau l-aşi stropi în ochi din greşală", medita Olguţa răzbunări în locul lui Dănuţ, care turna cu mînie, dar conştiincios.

— Herr Direktor, mai întăiu, tu stropeşti covorul...

Desfăcîndu-şi palmele boltite şi le frecă una de alta: picături acide plouară pe covoraş.

— ..După aceia, te masezi pe cap, dela sprincene în sus şi gemi: Îîi-iii!.. Tot mai ai migrene, Herr Direktor?

— Diavol împeliţat, tu ai să mi le dai!

— ..După aceia, dragă Herr Direktor, fiindcă ai isprăvit colonia, ceri să-ţi mai dea.

Dănuţ se uita pe geam, făcînd scut cu trupul, sticlei din mînă.

— Toarnă, n'auzi?

— Toarnă-i, Dănuţ; am intrat la stăpîn!

— Aşa. Acuma îţi dai pe faţă, oftezi, şi-ţi freci pleoapele...: nu te frigi? Fff-haa; fff-haa!—aspiră ea întretăiat oftînd apoi ca după o arsură.

Dănuţ zîmbi: „S'o usture! Aşa-i trebue! Lasă!..."

Printre zăbrelele degetelor viclene, ochii Olguţei îl pîndeau.

— Degeaba te bucuri, Buftea. M'am prefăcut.

— Şi ce mai fac, Olguţa?

— Crezi că nu ştiu! Dă-mi sticla, Buftea.

Dănuţ rămase cu mîna goală.

— Acuma, Herr Direktor, vine rîndul batistei. Eu n'am. Să zicem că rochiţa mea e batistă

— Să zicem... da' ce-are să zică Alice?

— Mama? Ea zice că tu eşti de vină.

Colonia gîlgîia, murind rochiţa Olguţei.

— Grigore, să-ţi faci singur mîncare!—răsună glasul doamnei Deleanu.

— Intră. Am isprăvit.

— Ce faci acolo, Olguţa?

— Mamă dragă, aveam o pată pe rochiţă şi Herr Direktor a spus că iesă cu colonie.

— Tu-mi strici copiii, Grigore!

— Vezi, Herr Direktor!

— Cucoană, mai bine spune-mi ce-mi dai de mîncare.

— Colonie... Asta meriţi.

— Atunci sînt sigur că masa-i bună!

— Te poftesc să mănînci la Bucureşti ca la mine!

— Bucureştiul are alte bunătăţi!

— Acele!..

— Care-s *acele*, Herr Direktor?

— Are să-ţi spue Dănuţ... peste vre-o cîţiva ani.

— Grigore!

— Ba ştiu eu şi n'am să-i spun lui Buftea.

— Olguţa!

— Dacă ştiu, mamă dragă! La Bucureşti faci un chef.

— Cine ţi-a mai spus şi asta?

— Tu, mamă.

— Eu?!

— Sigur. N'ai spus tu că papa face un chef la Bucureşti?

— ...Am glumit!

— Atunci şi eu am glumit, mamă dragă!

— Tante Alice, se răcesc ochiurile, vesti Monica din pragul uşii, cu un aer de paj timid.

— Iacă-tă singurul copil cuminte din casa asta!

— Lasă c'am să-i arăt eu!—mormăi Dănuţ, uitat de toţi, atingînd cu cotul pe Monica, dinadins rămasă la urmă ca să-i facă loc.

Ochiul lui Herr Direktor, cel cu monoclul, nu făcea mare deosebire între femeile frumoase şi mîncările alese. Le privea cu aceiaşi impertinenţă curtenitoare, în timp ce buzele întredeschise şovăiau parcă între vorbe şi fapte.

Se aşezară cu toţii în jurul mesei, păstrîndu-şi locurile obişnuite. În faţa tacîmului solitar al lui Herr Direktor, curba de aur roz a ochiurilor, palpita; alături de farfuria lor, mămăliguţa poetică şi adormită ca o poreclă moldovenească a soarelui; mai încolo, untul tatuat cu linguriţa şi împodobit cu două ridichi violent roşii; şi smîntîna cu ten de madonă...

— Se aprobă!

— Măi omule, nu mai aproba! Ia şi mănîncă. Acuşi e vremea mesei!

— Şi voi să mă priviţi?... Pardon!

— Te cred! Ce vrei să facem? Să-ţi întoarcem spatele?

— Să mîncaţi şi voi... Altfel să-mi plătiţi intrare!

— Mamă, eu zic să aducă un cantalup, propuse Olguţa îndatoritoare.

— Hm?—consultă doamna Deleanu pe domnul Deleanu.

— Amin. Azi e bairam!

— Prohiro, adă un *cantalop*... Vezi, Herr Direktor, eu nu te las!

— Aşa eşti tu, Olguţa: îţi place să te sacrifici!— glumi doamna Deleanu.

— Mamă, spune tu drept dacă şi ţie nu-ţi place cantalupul dela ghiaţă?

— Îmi place: cum nu!

— Atunci ne sacrificăm împreună!

— Olguţa!

— Dragă Alice, toate bune şi frumoase în casa ta, începînd cu tine! Cum se face numai că la voi...

— ...nu-s scrumelniţe?—îi luă vorba din gură Olguţa, luîndu-i şi monoclul ca să-l imite mai bine.

La masa lui Herr Direktor, scrumelniţa făcea parte dintre farfurii, şi ţigara dintre mîncări.

— Olguţa, scoate monoclul: asta-ţi mai lipseşte!.. Fumat, fumat şi iar fumat! Mîncare se mai cheamă asta, Grigore?

— Omoară microbii şi ajută digestia!

— Lasă scrumelniţa, Dănuţ!

— Dă-mi-o, Dănuţ!

— Nu i-o da!

Olguţa smunci scrumelniţa din mîna buimăcită de două magnete potrivnice, şi o insinuă pe masă.

— Mamă, uite ce face Olguţa!

— Aşa iţi trebue dacă nu asculţi!... Şi tu, Olguţa, de ce nu faci cum spune mama?

— Mi-ai spus *mie* ceva, mamă dragă?

— Am spus. Ajunge.

— Mamă, tu nu eşti decît mama mea, pe cînd Herr Direktor...

— Ce-i, mă rog?

— El e musafir... şi tu eşti gazdă.

— Obraznică mai eşti!

Profira intră solemn cu sarmalele; după ea Anica, purtătoarea cantalupului palid şi zbircit ca un cap de mucenic lipovean.

— Cine-i amator de cantalup să ridice un deget.

Olguţa impunse cantalupul cu două degete.

— Vezi, Monica, asta-i o figură de yiu-yiţiu. Dacă erai tu în locul cantalupului—Olguţa se apleca la urechea Monicăi de teamă să n'o audă Dănuţ, — trebuia să-mi despici degetele cu palma. Altfel iţi scoteam ochii. Aşa se parează. Să ştii dela mine!

— Monica ridică un deget încovoiat, reţinîndu-şi o modestă felie.

— Nu aşa. Uită-te la mine.

Cu muchea palmei, Olguţa despică aerul, scurt, tăios.

Domnul Deleanu se aplecă asupra cantalupului, îl mirosi, apoi cu buzele strînse şi nările dilatate, privi plafonul dînd din mînă.

— Vous m'en direz des nouvelles!... Măi, tot jidanii mei, saracii! Numai ei ştiu s'aleagă ce-i bun: cum îi avocatul lor aşa-i şi cantalupul avocatului... Mă duc s'aduc „Curaçao"-ul. Grigore, tu vrei cognac?

— Contra! Sînt la al doilea abataj de sarmale! După asta să-mi faceţi coliva.

Dănuţ ridicase degetul subt faţa de masă. Ce? Erau la şcoală? Sigur că mînca şi el. Nici nu mai încăpea vorbă. Se simţea în stare să mănînce el singur tot cantalupul.

Din cantalupul tăiat în două, ca dintr'o besactea orientală, curgeau şiraguri blonde şi roşcate.

— Hm-hm-hm!—se pregăti Olguţa zăngănind cuţitul de farfurie.

Cu o legănare de evantaliu, mîna Monicăi alungă mirosul sarmalelor... Buzele lui Dănuţ se crăpară umede, topind în gură şi în plămîni adierea care te face să închizi ochii şi să-ţi lărgeşti nările şi pieptul, ca întâia sărutare a fecioarelor aprige.

— Dănuţ, tu nu mănînci cantalup?

„Sigur că da, sigur că da" vociferau gîndurile îmbătate de făgăduinţi mereu împrospătate.

— Nu, merci.

De ce? Tăcu mîndru şi amar... De ce?... Fiindcă aşa vroia... De ce?... De multe ori buzele lui Dănuţ erau duşmanele lui Dănuţ... De ce?... Lasă...

— Porţia lui o mănînc eu, hotărî Olguţa, dînd din picioare.

Dănuţ înghiţi în sec de mai multe ori, cu ochii la farfuria sarmalelor—lua-le-ar dracu'!—cu sufletul la poarta paradisului pierdut unde veghea Olguţa cu dinţii şi cuţitul.

— Dănuţ, noi doi nu umblăm cu fleacuri. Hai şi-mi ţine tovărăşie. Sarmalele-s mîncare serioasă.

— Da, moşu' Puiu. Chiar mi-i poftă.

— Vai de mine, Dănuţ! Ce-i lăcomia asta? Acuma ne-am sculat dela masă!

— Lasă-l să mănînce cît vrea. La vrîsta lui...

— Bine-bine! Profiro, dă-i o farfurie, oftă doamna Deleanu... Şi să mănînci frumos, te rog! Măcar atîta!

— Buftea-Buftea!

Buzele Olguţei insultau pe şoptite, şi topeau lung aurul onctuos din care o apăsare numai revărsa şipote de miere glacială.

Dănuţ întoarse capul, strivi o lacrimă între pleoape, şi cu un gest de sinucigaş împlîntă furculiţa în sarmale.

Aroma cantalupului plutea răcoroasă deasupra arşiţei de varză ardeiată, ca un curcubeu al fericiţilor.

*

In odaia turcească, pe cinci divane rînduite 'n şir dealungul zidurilor de cetate, odihneau covoare moi de linuri înflorite 'n Orientul unde lenea şi cadînele-s frumoase ca şi basmele celor o-mie-şi-una-de-nopţi.

La fiecare căpătîiu, vegheau măsuţe arăbeşti, fin incrustate cu lucirile de ger ale sidefului. De pe nici-una nu lipsea tablaua de aramă împodobită cu mlădii desenuri, nici narghileaua cea cu trompă lungă pentru fumul lung.

Pe jos, covor mai plin decît ale divanurilor, pe care orice zgomot amuţea desculţ—caşi ţigăncile de-odinioară care-aduceau boerilor un zîmbet roşu în dinţi albi, şi dulceaţa de trandafir între pahare bromate. Pe ziduri, panoplii de arme vechi cu tecile împodobite ca odăjdiile mitropoliţilor; icoane cu obrazul castaniu îmbrobodit în aur şi argint; şi două portrete în rame ovale: tinereţa cu haine şi bucle demodate a străbunilor copiilor de-acum.

Şi mai era ceva în odaia trecutului: un cufăr-dulap dela Wertheim, *ultimul model*. S'ar fi încruntat poate strămoşii văzînd prihana, şi la 'ncruntarea lor, hangerile şi iataganele din cui ar fi dat iureş... Dar cufărul dela Berlin era încărcat cu daruri.

De aceia, în liniştea exotică a odăii turceşti, portretele

străbunilor ședeau la locul lor așteptînd să se deschidă ușa și să năvălească strănepoții,—să se deschidă cufărul nemțesc și să răsune veselia copiilor de-acum în fața zîmbetului tinerilor de atunci.

...Demult, Herr Direktor abia sosit din Germania—cu monoclu, ras pe deantregul, tuns cu numărul zero și împodobit cu semiluna unei cicatrice de Schläger—venise la Medeleni să facă vizită cumnatei sale și părintelui ei, răposatul conu Costache Dumșa.

— Măi Neamțule, unde să te culc pe tine ?—îl întrebase conu Costache privindu-l cam de sus, după un dejun subt nucul din livadă, cu lăutari și Cotnar.

— În odaia turcească, răspunsese Herr Direktor, nesocotind —poate din pricina monoclului, poate din pricina Cotnarului— posomoreala coborîtă pe fața venerabilului bătrîn.

— Și ce ai să faci cu cinci paturi, măi păgînule ? Pentru un cap cu *steclă* și spin, ajunge unul singur.

— Coane Costache, să-ți spun care-i cîntecul : cînd m'oi culca eu singur într'o odae cu cinci paturi... și turcească pe deasupra, am să visez că-s sultan la mine în harem. Ș'are să fie bine ! Și cînd m'oiu deștepta dimineața cu grija celor cinci belele din vis, ș'oi vedea cinci paturi goale, are să fie și mai bine. Și cît oiu sta la Medeleni, am să te binecuvîntez, Coane Costache, cînd m'oi culca și cînd m'oi deștepta, ca pe Dumnezeu.

— Măi !... Știi că nu-i prost Neamțu' ! Să mai aducă o *steclă* de Cotnar. Ia să-i mai ziceți un cîntec moldovenesc. Brava, Neamțule ! Tot moldovan ai ramas pe dinăuntru.

De-atunci, odaia turcească în care nimeni nu intra, rămase odaia lui Herr Direktor. Vorbele lui conu Costache erau pravilă în casa bătrînească.

*

Rezemîndu-și creștetul capului de divan, Olguța făcu o tumbă și încă una, gata să nu le mai isprăvească.

— Olguța, ce 'nseamnă asta ?

— Tumbe, mamă dragă, răspunse capul de pe divan rostogolindu-se.

— Dă-te jos.

Olguța începu să fumeze din narghilea.

— Olguța, astîmpără-te.

— Să-ți ajut, Herr Direktor ?

— Imposibil ! Mînă de femee în lada mea !?

Tocmai desfăcuse lada. În genunchi în fața ei, trăgea saltarele pe rînd. În lăzile lui Herr Direktor domnea o ordine amănunțită și strategică. Herr Direktor, cu ochii închiși, și-ar fi putut îmbrăca fracul, culegînd, una cîte una, toate cele trebui-

toare dela locul lor, și deîndată s'ar fi putut dezbrăca, îmbrăcînd pijamaua, smokingul sau un sacou.

Și doamna Deleanu era meșteră la alcătuirea lăzilor. De unde, rivalitate.

— Cu-așa ladă nu-i greu să fii ordonat !

— Cu-așa ordine, orice ladă-i la 'nălțime.

— Sfîntă modestie !

— Sfîntă dreptate !

Lui Dănuț îi bătea inima repede, înecîndu-l. Își freca mereu mînile, ca jucătorii de bacara cînd au pontat fundul buzunarelor. Uitase de Olguța și de toate cele. Suferea, copleșit de presimțirea cadourilor... și ceilalți nu mai tăceau odată : ț-ț-ț !... În preajma cadourilor, bucuria se prefăcea în chin și nu mai era bucurie. Tot așa pățea cînd erau prea multe bunătăți la masă. De pildă : icre negre, ghiudem, salam, masline marinate... și cataif cu frișcă la sfîrșit. Lăcomia îl exalta așa de tare, încît nu-i mai era poftă de nimic și mînca în silă, dar mult, ca să nu se căiască mai tîrziu...

Monica știa să organizeze geamandanul cu lucrușoarele ei și zestrea păpușelor. Dar ce-are-a-face o biată odăiță cu un palat !

— Tante Alice, parcă-i o vitrină !

— Bravo, Monica. Ai auzit, Grigore ? Asta-i portretul ordinei tale : fanfaronadă !

— Invidia traducînd elogiul sincerității ! Și asta-i un portret : nu ? Să trăești, Monica... Încep cu moșnegii. Poftim, Alice : o pereche de ochelari pentru cochetele venerabile.

— Ești în stare !... A ! Face-à-main ! Merci, Grigore. N'ai uitat comisionul.

— Cum îi lada așa-i și capul : ce intră nu mai iesă... decît atunci cînd trebue.

— Napoleon !

— Al lăzilor, da... Poftim și notele.

— Bach ?

— Habar n'am ! Am luat ce-ai scris. Bach sau ciorapi, mi-i tot una,—cu o ușoară preferință pentru ciorapi !... Uf! Bine c'am scăpat ! Muzica asta îmi dădea migrene.

— Cred că alte muzici... mai ușoare... mai berlineze !

— Acele te lecuesc de migrene.

— Migrenele capului tău !!

— Iorgule, tu ce spui ?

— Eu, dragă, regret migrenele burlacilor... Mie mi-au rămas celelalte... și piramidonul.

— Frumos !

— Și Minerva, dragă Alice.

— Cine-i Minerva, papa ?

— O cucoană, Olguța.

— Ce nume !

— Aşa-s cucoanele!

— Sigur, papa.

Unul cîte unul, pachetele pe jumătate desfăcute de doamna Deleanu, erau rînduite de Monica pe divanul cel mai apropiat. Aceiaşi însufleţire copilărească, creştea in toţi deopotrivă, ca subt streşinele tuturor caselor cînd se întorc pasările, primăvara. Numai Dănuţ, cu mînile înfundate în buzunarele pantalonilor, şedea ursuz, ca zgribulit de frig.

— Iorgule, ţi-aduci aminte cînd se întorcea tata de prin judeţe, dela sesiunile Curţilor cu Juri?

— Bietul tată! Parcă-l văd. Inainte de-a se dezbrăca, ne chema în biuroul lui: „Aţi fost cuminţi copii?" „Cuminţi" răspundeam noi în locul mamei. Erau singurele ocazii cînd treceam şi eu drept copil cuminte... Două pistoale de tinichea cu petiţe...

— ...peştişori de mintă...

— ...balonaşe anume făcute pentru urechile mamei... Grigore, ţi-aduci aminte de cele două capete de leu de pe speteaza fotoliului?

— Cum nu! Tata ne speria că muşcă, şi tu le-ai pus în gură cîte-o bucăţică de carne crudă ca să-i îmblînzeşti. Ţii minte? Acolo a rămas carnea.

— Bietul tata!... „Măi băeţi, de unde vine aşa miros urît?" Cum să-şi închipue bietul bătrîn că leii de lemn deveniseră carnivori!

— Se stricase carnea, papa? întreabă Olguţa cu ochii scînteetori de mîndrie, năvălind în trecutul poznelor părinteşti.

— Da, Olguţa, zîmbi domnul Deleanu. Parc'o văd pe mama cu ochelarii pe nas, inspectînd pe subt dulap, pe subt biurou, pe subt covor... S'a mutat tata din biurou, cu scaun cu tot: mirosul după el. S'a uitat la tălpi: nimic!

— Şi tu tăceai, papa?

— Tăceam, ce era să fac!

— Şi Moşu' Puiu nu te-a spus?

— Se poate! Fraţi şi trădători?

— Şi ce s'a întîmplat?

— Tot mama a descoperit isprava! Avea un nas! Cînd începusem să fumez—eram printr'a patra de liceu—mîncam cîte o alămîie întreagă şi fugeam pe-afară cu gura deschisă ca să nu mă simtă,—şi tot mă descoperea.

— Papa, şi te-a bătut pentru *conserve*?

— Nu m'a putut prinde. M'am suit pe acoperiş, ameninţînd că mă zvîrl de-acolo dacă nu mă iartă...

— Iorgule!—îl mustră doamna Deleanu.

— Aşa-i! Sămănam cu Olguţa cînd eram mic!

— Ş'acuma, papa.

— Olguţa!

— Acuma 'mi sameni tu mie, oftă domnul Deleanu.

— Herr Direcktor, mai spune ce făcea papa?

— Ce faci şi tu: supăra pe mama... Bietul tata! Cînd te gîndeşti că din lefeşoara lui de magistrat cinstit izbutea să pue deoparte pentru cadouri... şi pentru studii la Berlin...

Monoclul căzuse din ochiul lui Herr Direktor, lăsînd în loc privirea amintirilor.

Olguţa se aşeză pe margina divanului, îngîndurată: „Săracu' Moş Gheorghe!"

— Dănuţ, adă-mi un foarfece din trusă.

— Ce ai acolo? întrebă doamna Deleanu.

Herr Direktor îşi puse monoclul.

— O surpriză!

— Spune ce-i?

— Foarfecele are cuvîntul cu precădere.

— Ştofe?

— Ţ!

— Bomboane?

— Ba.

— Cărţi?

— De joc?

— Eu întreb. Răspunde.

— Degeaba. N'ai să ghiceşti.

In jurul tainicului pachet se adunară toţi, privindu-l încruntaţi. Herr Direktor dezmierdă hîrtia mută.

— Pot să vă spun că vine de peste nouă mări şi nouă ţări; că e de genul neutru: honny soit qui mal y pense; că e cenuşiu pe dinafară şi roşu pe dinăuntru; că-i dulce la pipăit; că-i plin de pasări gingaşe care au avantajul că tac; că cei dela care vin sînt ga... sînt palizi; şi că va fi la modă.

— Eii!

— Poftim. Mai poetic nici că se poate! Ghiciţi.

— Precizează.

— Ce se vă mai spun?... Că 'n ţara de unde vine se bea mult ceai.

— Rusia?

— Acolo se bea votcă.

— Anglia.

— Te-ai depărtat.

— Ui! Nesuferit eşti cu...

— ...cadourile tale, completă Herr Direktor.

— Cu enigmele tale.

— Draga mea, cadoul fără enigmă e ca o cucoană cinstită: nu interesează!

— Grigore!

— Tu eşti interesantă din alt punct de vedere!

— Poftim, moşu' Puiu.

— Dănuţ dragă, tu mi-ai adus cleştele de unghii! Eu ţi-am cerut foarfecele.

— Grigore, nu te mai strîmba. Isprăveşte cu subtilităţile.

— Bine, o să-mi plătiţi cleştele.

— Ţi-l plătesc.

Tacticos, Herr Direktor tăiè sfoara, o strînse ghem, desfăcu învelitoarea descoperind o alta de hîrtie de mătasă, le pături...

— Asta-i farsă!

— Mă rog...

— Eu cred, Herr Direktor.

— A ta va fi împărăţia cerurilor. Uitaţi-vă în sus. Un-doi-trei...

Zvîrlite 'n sus kimonourile japoneze se desfăcură şi căzură iluminate de auriu şi roşu ca făşii desprinse din cerul legendelor nipone.

De-o vrîstă cu Olguţa şi Monica, doamna Deleanu îngenunchiè pe covor, asupra minunilor.

— Iorgule, am scăpat de femei. Acuma e rîndul tău. Copiii vin la urmă. Fuu! Da' cald mai e!

— Scoate-ţi surtucul, măi omule.

— Simandicoasă doamnă, se poate?

— După aşa surpriză eşti suveran.

— Uite, Iorgule, adevărate ţigarete orientale. Esceleate. Fiindcă-s fără carton ţi-am adus o ţigaretă.

Galbenă şi plină, ca tăiată într'un miez de ananas, ţigareta de chihlimbar deşteptă zîmbetul pomului de Crăciun pe chipul domnului Deleanu.

— Herr Direktor, aşi vrea să-ţi spun ceva.

— La dispoziţie.

— Nu. La ureche.

— Poftim urechea.

— Herr Direktor—nu te supăra—eu aşi vrea să-i dau Monicăi kimonoul meu. Ştii, mie-mi place foarte mult, dar mi se pare că Monicăi îi place şi mai mult.

— Vino să te pup, gură de aur.

— Şi eu, Herr Direktor.

— Olguţa, să nu crezi că te-am uitat! Acuma vine rîndul vostru. Kimonourile erau pentru cucoane.

— Herr Direktor, şopti Olguţa, te rog dă-i-l tu. Ştii, mie nu-mi vine.

— Dragii mei, să isprăvim cu bucluciurile, începu Herr Direktor acoperind cu mînile saltarul de jos... Olguţa, tu eşti cucoană?

— Nuu, Herr Direktor!

— Bravo ţie. Tu eşti în partida mea... Aşadar kimonourile sînt ale cucoanelor... Monica, nu te superi? Ia să vedem cum îţi vine. Unu-i mai mic: acela-i al tău... Hocus-pocus-filipus!...

Cu o surprinzătoare dibăcie, Herr Direktor o metamorfoză pe Monica într'o clipă.

— Ia să vedem:... măi da' frumoase-s japonezele! Mă mut în Japonia.

— Monica, scoate-ţi cozile afară... Aşa. Vino să te sărut.

— Tante Alice, da' Olguţa?... Nu vreau aşa, şopti ea în braţele doamnei Deleanu.

— Lasă, nu te îngriji, Monica. Olguţa are destule.

— Merci, moşu' Puiu.

— Hopa!

Luînd-o în braţe, Herr Direktor o aşeză pe divan şi se dădu îndărăt măsurînd-o prin monoclu.

— Alice, schimbă-i pieptănătura. S'o facem japoneză deabinelea... Merită Japonia!

— Vrei, Monica?

— Da, tante Alice, răspunse Monica prin visul kimonoului.

— Alice, să fii la înălţimea kimonoului... şi-a europencei.

— Cu-aşa păr nu-i greu.

— Ş'acum deschid bazarul de jucării. Jos moşnegii!... Începem după vrîstă. Dănuţ e cel mai mare. Poftim o puşcă, Dănuţ. E cu doi ani mai mică decît tine: calibrul nouă. Uite şi-o cutie de cartuşe. Uite şi cartuşiera.

Puşcă adevărată! Adevărată! La aşa bucurie nu s'aştepta. Inima lui Dănuţ, ca un toboşar napoleonian bătu ritmuri de glorie... Ţinînd puşca în mînă, aruncă o *altfel* de privire Olguţei. Olguţa îl privea mai dinainte, aşteptîndu-l.

Intîlnindu-i ochii, Dănuţ îşi răsuci privirea spre geam, ocoli plafonul, şi strînse mai tare puşca. Ochii Olguţei parcă erau de un calibru mai mare decît ai puştii.

— Dacă vrei, uită-te şi tu, Olguţa.

Mută, Olguţa luă puşca din mîna diplomatică în mîna ei războinică. Puşca devenise internaţională.

— Dănuţ. Dănuţ. Tot Dănuţ! Iar Dănuţ! Încă Dănuţ!... Nu cumva te-am protejat?

Pachetele zburau unul după altul pe al treilea divan.

— A venit rîndul Olguţei. Poftim cizme de călărie şi pantaloni de amazoană. Bluză să-ţi facă maică-ta. Cal să-ţi dea tată-tău.

— Măi-măi! De antilopă!—se minună doamna Deleanu pieptănînd-o pe Monica.

— Ce vrei! Pentru-aşa gazelă!

— Herr Direktor...

— Olguţa!... Ajutor, oameni buni! Tigroaică, nu gazelă! gemea Herr Direktor năucit de sărutările Olguţei.

— Uite, Herr Direktor.

Luînd cizmele în braţe, Olguţa le sărută cu evlavie, pe fiecare în parte, cum sărutau străvechii luptători armele de luptă.

— Stai, că n'am isprăvit. Uite două *diabolouri*; o minge de foot ball; şi uite, uite-uite...

Alte pachete zburară, despuiate cu înfrigurare de Olguţa şi Dănuţ.

— Ce ziceţi?—îi întrebă doamna Deleanu dîndu-se laoparte cu o încetineală savantă din faţa Monicăi.

— Aferim! aplaudă Herr Direktor.

Monica, roşie ca suflată cu vaporos mărgean, şedea turceşte pe divan, cu genele şi umerii plecaţi şi mînile—în minicele

largi—încrucişate pe genunchi. Sfiala şi kimonoul îi insuflase gesturile înguste ale Japonezelor. Părul ei de aur tumultuos, înflorise în coc nipon, prins cu pieptenii doamnei Deleanu... În rumen revărsat de zori, un pui de piersic înflorit, c'un paradis de aur pe creanga cea din vîrf, învăluit de zeul livezilor cu kimonoul unei fetiţe ca să nu-i fie frig peste noapte: visul unui poet japonez îndrăgostit de piersici. Aşa era Monica: o vignettă la începutul unei legende...

— Staţi, copii, uitasem. Deschideţi gura şi întindeţi mînile.

Herr Direktor desfăcu repede o lădiţă de carton, îşi suflecă minecele ca un hirurg, îşi cufundă mînile în cutie.

— Va banque!

Prune, cireşe, caise, renclode, piersici, pere, mere, nuci, ririchi, alune, morcovi, cepi, castane, migdale... de *marţipan*, cădeau, săreau, se rostogoleau ca o grindină umoristică de fructe şi legume, făcute din pastă de migdale.

— Prinde-o, papa!

— Pe el, Olguţa!

— Au, Herr Direktor!

Duhul anarhic al neorînduelii, paradoxal răsărit din cufărul ordinei, intrase în odaia turcească. Trîntiţi pe jos deavalma, mari şi mici, culegeau bunătăţile, de teamă să nu le calce.

Olguţa c'un morcov în dinţi, ca un nas de clown; Dănuţ, cu obrajii umflaţi de piersica din gură; doamna Deleanu, muşcînd—minune!—dintr'o ceapă inofensivă; Monica, împiedecîndu-se în kimono, făcînd mereu mătănii graţioase fructelor ca unor drăgălaşe zeităţi; domnul Deleanu, punînd piedici Olguţei; şi Herr Direktor, contemplîndu-i ca un boscar încîntat.

— Apă! M'am topit!

— Un duş ne-ar trebui. Am înebunit cu toţii!

— Cine-i acolo? Intră.

Profira intră, clipi prosteşte şi rămase cu gura căscată... subt obştescul hohot de rîs al celor de jos.

— Profiro, uite ceapă dela Nemţi. Pune-o în gură, porunci Olguţa bombardînd-o cu cepi.

— Mănîncă, Profiro, să vezi şi tu cum îs cepele de pe-acolo, stărui doamna Deleanu.

Cepele erau învelite într'o foiţă de mătasă dogorită care imita foiţa lor. Profira luă ceapa, o suci, o întoarse, tot trăgînd cu ochiul la zîmbetul neliniştitor al copiilor.

— Fă-ţi cruce şi mănîncă, o sfătui Olguţa văzînd-o că se codeşte.

— Hai, Profiro, zi: Doamne-ajută.

— S'o curăţ, coniţă... Nu-i lucru curat.

— Ia nu te mai strîmba. Parcă n'ai mai văzut ceapă de cînd eşti!

Profira făcu o cruce cu limba în gură şi muşcă din ceapă, fără s'o mai curăţe, cu nările înfiorate de teamă.

— Ptiu! scuipă ea în pestelcă, scărpinîndu-şi limba cu dosul palmei.

— Te-ai otrăvit.

— Doamne păzeşte! Asta-i doftorie, coniţă!

— Ceapă nemţească, Profiro!

— S'o mînînce sănătoşi. Mă lipsesc.

— Fugi şi adă apă de băut.

Un morcov aruncat de Olguţa o expulză pe Profira. Ridicîndu-se în picioare, doamna Deleanu redeveni severă gospodină.

— Vai-vai-vai! Ce-am făcut aici! Parcă-i un bazar din Stambul.

— Herr Direktor, lasă-mă să-ţi fac un turban, îl rugă Olguţa născocind un mijloc de-a prelungi dezordinea.

— De unde turban?

— Fac eu c'un prosop.

— Se aprobă. Atunci daţi-mi şi un şal.

— Ştiţi ce?—se amestecă doamna Deleanu din nou convertită la extravaganţe,—hai să ne costumăm cu toţii. Fiecare cum vrea. Mînă liberă fanteziei fiecăruia.

— Eu rămîn aşa, tante Alice, se rugă Monica.

— Sigur, tu eşti gata costumată. Şi eu tot japoneză mă fac.

— Da' eu, mamă? întrebă Dănuţ.

— Tu... căută doamna Deleanu îmbrăcînd kimonoul,—tu...

— Mamă dragă, el are costumul japonez,—interveni Olguţa cu o ciudată suavitate în glas.

— Nu vreau. Ce te-amesteci!

— Ce idee bună! Sigur, Tu ai costumul lui Kami-Mura. Du-te şi ţi-l pune.

— De ce, mamă?

— Fiindcă şi eu îs japoneză şi Monica.

— Da! Monica are haină frumoasă, bombăni Dănuţ.

— Cred bine! Ea e domnişoară. Tu eşti soldat viteaz.

— Da! Cu haine urîte!

— Dănuţ, te rog să nu-mi strici cheful. Du-te şi te'mbracă. Aşa vreau eu.

— Fără puşcă? se posomorî Dănuţ mai tare.

— Cu puşcă şi cu tun dacă vrei! Hai, repede.

— Alice, dă-mi şi mie o idee.

— Tu... tu şi Grigore sînteţi turci,—adică tu eşti paşă—îţi fac eu turban şi tot dichisul—iar Grigore-i eunucul haremului.

— Dragă Alice, nu-i fi avînd tu vre-un strămoş mongol?

— ...?

— Uită-te 'n oglindă. Eşti japoneză autentică.

Părul negru, în noua pieptănătură, ochii depărtaţi şi paloarea brună a obrajilor ovali, erau un adaos exotic la kimono.

— Mai ştii! zîmbi doamna Deleanu.

— Ia priviţi, îi invită Olguţa cu un gest teatral.

Cu prosopul improvizat turban în jurul capului, Herr Di-

rektor avea înfățișarea unui Indian de operetă. Șalul turcesc de pe umeri nu izbutea să anuleze efectul european al monoclului și al zîmbetului de rigoare.

— Ha-ha-ha! Ia uitați-vă la Buftea!

— Kami-Mura!

— Bravo, Kami-Mura, ești în formă!

Dănuț, se retrase pe lîngă zid într'un colț, tîrînd săbiuța ruginită și zîngănitoare, ca o rușine întrupată în coadă de tinechea.

Ca dimensiune, uniforma de amiral japonez avea șase ani; Dănuț unsprezece! Iar chipiul, prea mic, se răzbuna exagerînd circonferința buclată a capului care o purta, plouat!

— Numai cafeaua și rahatul îmi mai lipsesc! Narghilea am, harem am, eunuc am, esclamă doamna Deleanu.

— Papa, tu ești Nastratin Hogea.

— Prea onorat!.. Și tu, Olguța?

— Eu îmi pun cizmele și pantalonii de călărie. Mă fac haiduc și o fur pe Monica.

— Mă așteptam!—oftă doamna Deleanu, mai mult pentru viitor decît pentru prezent. Du-te și ți le pune.

Profira intră cu tablaua de dulceți.

— Iraca 'n de mine!

— Te-ai speriat, Profiro?

— Nici nu te-am cunoscut, coniță, sărut mîna.

— De ce rîzi, Profiro?—o întrebă doamna Deleanu văzînd tablaua primejduită de hurducăturile vulcanice ale veseliei pîntecoase.

— ...

— Spune, Profiro.

— Să nu vă supărați, coniță! Tare-i frumos! Parcă-i la panoramă!

— Bravo, Profiro!

— Trăiască Profira!

— Să închinăm un pahar cu apă în cinstea Profirei!

— Să trăiți și dumneavoastră și tot veseli să fiți.

— Dănuț, tu nu te servești?... Da' tu ce cauți, Anica?

— Hă!

Prin ușa întredeschisă, Anica, numai ochi și zîmbet, sorbea tot ce vedea, minunîndu-se. Peste umărul ei, cu gura până la urechi, se ivi capul de lună umoristică al bucătăresei.

— Ce-i? Ați venit la panoramă?

— Hă!... Hi! zîmbiră dimpreună, cu glas de soprană și de bariton, Anica și baba.

— Hi-hi!—le îngînă Profira, clipind din ochi către ele.

Se auzi un pocnet. Baba se răsuci. Anica o zbughi. Peste hotarul gol al pragului, Olguța sări în odae c'un bici în mînă.

— Ce ți-ai făcut, Olguța?

— Musteți, mamă dragă. Așa au haiducii.

Musteții de funingine împodobeau o fragedă față de haiduc mărunt, în stilul baladelor populare:

„Mustecioara lui
Pana corbului.
Ochișorii lui
Mura cîmpului.
Fețișoara lui
Spuma laptelui..."

Cizmele de antilopă, pantalonii bufanți, și mai ales bluza roșie cu centură de lac, erau licențe poetice. Olguța putea haiduci printre flori de luncă, pe unde năvălesc fesurile macilor musulmani.

— Eu propun să redevenim oameni serioși.

— De ce, Herr Direktor?—îl dojeni Olguța.

— Mor de căldură în Turcia asta.

— Stați. Nu vă desbrăcați. Am o idee.

— Spune, mamă dragă, spune.

— Să ne fotografiem.

— Să ne fotografiem. Bravo!

— Bine, dragă. Ce nu fac eu pentru copii!

— Ridicați storurile; eu aduc aparatul.

— Cum ne-aranjăm, Iorgule?

— Ce să ne mai aranjăm! Așa cum sîntem.

— Unde te duci, Dănuț?—îl întrebă doamna Deleanu, întîlnindu-l pe coridor, cu sabia și chipiul în mînă.

— ...

— Hai înapoi, Dănuț... Vrei să mă superi? Și'mbracă-te la loc.

Mobilizat din nou în oștile ridicolului, Dănuț mergea, mînat din urmă de mama lui și de blestematul aparat fotografic în care rușinea clipei de față, înghițită ca de-o sugătoare uriașă, avea să se întindă și în viitor.

— Alice, hai și tu cu noi.

— Și cine vă fotografiază?

— Pune tu aparatul la punct; restul poate să-l facă și Profira.

— Ți-ai găsit! Nu pune ea mîna pe-așa ceva s'o tai! Se teme!

— Să-l chemăm pe Kulek, propuse Herr Direktor. El se pricepe.

— Perfect, cheamă-l tu, Olguța.

— Cum să-i spun, Herr Direktor?... „Komen sie, Herr Kulek... nach Herr Direktor." E bine?

— Spune-i s'așa, Olguța. Are să vie rîzînd. Să nu te sperii!

— De-acuma așezați-vă, îi pofti doamna Deleanu. Frații Turci alături pe divan. Așa... Grigore, de ce nu stai turcește?

— Poftim. Așa-i bine? A la turca, bre!

— Bun. Monica, tu stai la picioarele divanului cum ai stat adinioarea... Apleacă-ţi capul.. puţin numai. Dănuţ aşează-te lingă Monica... Brrr! Crunt mai eşti! Adevărat Samurai!

— Küss die Hand, gnädige Frau. Was wollen sie, Herr Direktor? urmă Herr Kulek cam zăpăcit.

— Explică-i, te rog, Grigore... Olguţa, tu stai la dreapta Monicăi. Aşa.

Doamna Deleanu se aşeză la picioarele divanului, între copii. Herr Direktor luă o narghilea şi-şi cabră monoclul.

Domnul Deleanu îşi răsuci musteţile.

— Ruhig bleiben, bitte schön.

Olguţa privi cu coada ochiului pe Dănuţ,—ironică. Monica îşi privea minecile, dar vedea tot pe subt gene.

Dănuţ, ţinînd recordul încruntării, întoarse capul obiectivului, lăsînd posterităţii profilul unui amiral japonez cu bucle de fetiţă, care pregătea o răzbunare aprigă japonezei cu coc blond, ocrotită de zimbetul haiducului cu musteţi de funingină.

*

De pe scări, doamna Deleanu—cercînd să compenseze cu gravitatea tonului, neseriozitatea pieptănăturii şi a kimonoului—vorbi apăsat:

— Grigore, te fac răspunzător! Ţine-o din scurt, mai ales pe Olguţa... Şi nu uita parlul.

Olguţa păstrase numai costumul de haiduc; musteţile şi le spălase cu vată îmbibată în colonie.

— Mama-i fricoasă, Herr Direktor. Nu samănă cu mine.

— Ia lasă!

— Vorbesc serios, Herr Direktor.

— E fricoasă pentru *tine*, Olguţa.

— Tot una.

— Ai să-ţi schimbi părerea.

— Eu ?? Nuu.

— Tu. Şi eu mi-am schimbat părerile decînd am nepoţi.

— Tu nu eşti fricos, Herr Direktor.

— Sînt, cînd trebue... prudent.

— Ce-i asta prudent ?

— Curaj cu linguriţa.

— Ca o doctorie.

— Aşa-i bine.

— Nu-mi trebue. Eu îs sănătoasă.

— Olguţa, de ce-o superi tu pe mama ?

— Fiindcă-i mama *mea*, Herr Direktor.

La cîţiva paşi înaintea celorlalţi, cu puşca plecată în jos—ca vînătorii—Dănuţ îşi ducea oştirile la luptă. Oştirile din spatele închipuirii lui Dănuţ erau nesfîrşite. Începeau de unde răsare soarele şi coborau şi suiau pe dealuri—hăt! în urmă—se revărsau pe

cîmpii,—şi abia capetele lor ajungeau pe viteazul împărat din frunte, ai cărui paşi erau paşii oştirilor care-l urmau mute, supuse ca o trenă uriaşă.

Armata din spatele concret al lui Dănuţ era alcătuită din Herr Direktor, Olguţa şi Monica. Pentru expediţia vînătorească—copiii fuseseră iertaţi de somnul ritual în această zi—Herr Direktor îmbrăcase haine uşoare de *tussor* şi inaugurase casca de colonist. Nu lipseau nici mănuşile cu toţi nasturii încheiaţi. Herr Direktor îşi păstra albeaţa minilor îngrijite „ca o..." spunea doamna Deleanu.

— Ca o ce, mamă ?

— Ca o cucoană. Asta a vrut să spue mama... şi nu găsea cuvîntul.

— Merci, Grigore. Cuvîntul acela îl găseşti tu mai uşor decît mine.

— El mă găseşte!—zîmbise Herr Director cu modestie.

— Grigore, eşti un caraghios! Uite: eu am mîni mai negre decît tine. Soarele-i sănătate. Atîta cochetărie la un bărbat ?!

— Dragă Alice, îmi plac mînile ţigăncilor fiindcă-s fine şi uscate, nu fiindcă-s negre. Să mă ertaţi cu soarele dumneavoastră! Mă pîrlesc eu deajuns la cărţi!

Monica mergea alături de Olguţa. În sufletul ei, pe o creangă înflorită, se legănau pasările brodate pe kimono, la adăpost de puşti şi ochi de vînători.

...Armatele închipuirii lui Dănuţ, călăuzite de împăratul lor, mergeau să ucidă un zmeu străjuit de balauri. Primejdiile pîndeau la tot pasul. Zmeul putea să fure soarele şi să arunce noaptea ca un codru des în faţa năvălitorilor. N'avea grijă împăratul! Dădea foc codrului şi trecea mai departe printre flăcări. Parcă pompierii nu umblă prin foc!... Înaintea lui Dănuţ alerga Ali cu coada ţanţoş răsucită în sus ca o musteaţă rurală.

...Cînele împăratului era năzdrăvan. Putea creşte cît o vacă; se putea preface în armăsar cu aripi, pe care nimeni nu cuteza să-l atingă... Dar pe împărat îl asculta ca un cîne.

Zmeul avea balauri la poartă şi buzdugan năpraznic în cui... Şi ce ? Împăratul avea puşcă... Să poftească zmeul!.. Împăratul avea în cartuşieră moarte pentru o sută de zmei şi tot atîţia balauri.. Cartuşele le păstra Herr Direktor, dar Zmeul n'avea de unde să ştie ce ştia Dănuţ.

Armata din spatele lui Dănuţ—mai puţin Monica—mergea să ucidă o legendă şi să cîştige o prinsoare cu prilejul botezului vînătoresc al puştii lui Dănuţ.

Iată obîrşia legendei: în casa lui Conu Costache Dumşa, sultănise vreme îndelungată, peste toţi şi peste toate, Fiţa Elencu, sora lui mai mare, mult mai mare.

Vlăstar urît al unui neam de oameni frumoşi, Fiţa Elencu era hidă pentru întregul ei neam în cumpăna a două veacuri,

pe care o inclina înspre ea. Dar nimeni n'ar fi cutezat să gîndească măcar, una ca asta, căci ochii verzi ca verdele veninului, ai Fiţei Elencu, răzbeau dincolo de frunţile plecate în faţa ei. Deşteaptă pecît era de slută, răutatea ei le întrecea pe amîndouă la un loc.

Cînd pleca la Medeleni, în cupeu, însoţită numai de cărţi în felurite limbi, aduse de prin străinătăţi,—Iaşul boeresc, scăpat de robia roşie şi verde a unei limbi şi a unor ochi,—ofta cu dulce uşurare. In schimb, la Medeleni, începeau vremuri de bejenie. Peste copilăria şi tinereţa doamnei Deleanu şi peste tinereţa mamei ei, Fiţa trecuse ca lăcustele prin lanuri. Un boer de pe vremuri o poreclise „soacra bucuriei" şi multele ei nurori nu puteau trăi cu ea în casă. Şi'n casa lui Conu Costache, Fiţa trăise încă şi după moartea lui.

Cu tinereţele fecioarei bătrîne se îngropase în trecut o taină şoptită odinioară, apoi amuţită. O dragoste... Oare?... Un tînăr îndrăgostit de Fiţa Elencu... Cu putinţă?... Inşelarea cu o ţigancă trupeşă dela Medeleni. O plimbare pe iaz, cu barca, un înec din care Fiţa Elencu scăpase... văduvă,—şi o roabă bătută cu harapnice până cînd trupul luase culoarea sîngerie a buzelor păcătoase, culoare ademenitoare de muşte verzui ca ochii Fiţei.

Ţăranii bătrîni vorbeau că iazu-i blestemat.

O singură slăbiciune avuse Fiţa Elencu—de nimeni ştiută—: Olguţa. Ochii negrii ai fetiţei de cinci ani nu se plecau în faţa ochilor verzi. Cruţaţi de bătrîneţă, ochii verzi urmăreau deseori prin casă, pletele brune şi fruntea scurt şi dîrz tăiată, ca pe o inscripţie netălmăcită încă. Curînd însă, o întîmplare nemaipomenită în lunga viaţă a Fiţei, o luminase.

Singurii dinţi de care bătrîneţa o despuiase pe Fiţa Elencu, erau cei obîrşiţi din gingii. Fiţa purta dantură. La prînz şi la masă, în faţa tuturor comesenilor, feciorul aducea într'un pocal albastru, plin de apă, dinţii albi şi ţapeni ca un rînjet de strigoi.

— „Naturalia non turpia".

Nimeni nu cricnea. Pofta de mîncare pierea, ca toate celelalte.

Intr'o bună zi, Fiţa Elencu începu un post care ţinu mai bine de două luni—şi care-i grăbi sfîrşitul—fiindcă dinţii luaseră drumul iazului.

Feciorul venise la masă cu pocalul gol, aşa de palid la faţă că parcă şi aducea inima în pocalul fără de dinţi.

— *Eu* i-am zvîrlit în iaz, vorbise răspicat Olguţa, într'o tăcere de oraş îngropat subt lavă.

— Să-mi aducă un pahar cu lapte la mine în odae. Şi mata, fetiţo, să pofteşti la mine după ce-i sta la masă.

Olguţa nu-şi perduse pofta de mîncare: dimpotrivă, cu plecarea dinţilor, pofta-i venise la loc. După masă, intrase în odaia Fiţei trîntind uşa, ostentativ.

— Am venit.

Fiţa o privise din cale-afară de lung—cu toată puterea ochilor şi a minţii—făcînd-o pe Olguţa să crească mare în viitor, cum germinează o sămînţă în mîna unui Fakir.

Şi pentru întâia oară în viaţa lor, buzele fără dinţi sărutaseră c'un fel de acră duioşie, obrajii aprinşi ai Olguţei. Din clipa aceia, Fiţa Elencu nădăjduise că neamul ei de „papă-lapte" mai căpătase o Fiţă Elencu. O lăsase moştenitoare.

Drept răsplată, după bine-cuvîntata ei moarte, Olguţa botezase cu numele celei răposate, o ciudată broască...

Din tată'n fiu, sătenii din Medeleni păstraseră vorba că iazu-i blestemat şi că Fiţa Elencu... După moartea Fiţei—spuneau ţăranii—se ivise în iazul cu pricina o broască neobişnuit de mare şi de îndrăzneaţă. Rîioasă fireşte, domnea peste celelalte, cum domnise Fiţa cu ochi verzi peste toţi. Moş Gheorghe scăpase o vorbă—ca s'o ferească pe Olguţa de iazul necurat—vorbă necugetată! Olguţa începuse vînătoarea Fiţei iazului în care zîmbea dantura celeilalte Fiţe. Praştia nu izbutise; nici meşteşugul vînătorilor de aiurea.

Acum, satul întreg ştia că Fiţa Elencu s'a prefăcut în broască fermecată. Şi la adăpostul legendei, broaştele nesupărate de nimeni se înmulţeau în voe ocărînd cu glasuri din ce în ce sporite, priveliştile Domnului, cu broasca cea mare între ele ca un nesecat şi diabolic potir cu venin...

*

...Se apropiau. Iazul pustiu ca subt lună, sclipea zimţat în bătaia piezişă a soarelui, mirosind a mîl şi a răcoare putredă.

...Impăratul redeveni Dănuţ fiindcă Dănuţ ştia legenda şi nu-i venea să'nfrunte singur, iazul ocolit de toţi. Dănuţ ridică puşca, ochi lung cerul până cînd îi ajunseră ceilalţi şi porni cu ei alături, lepădîndu-se de puşcă: nu-i bine să te pui rău cu Fiţa Elencu! Ca simplu privitor e altceva. Lui Moşu' Pulu nu-i pasă.

Răsuna dinspre trestii orăcăitul broaştelor, ca mii de saci cu nuci scuturaţi. Larma crescu patetică. Orăcăitul se dezlănţui mai pătimaş—întretăiat de bocete, de vaicăreli şi tînguiri—ca psalmodia unei sinagoge.

Pe mal şedeau broaşte cu gura blazată şi ochi astronomici privind cerul fără stele... Hămăitul lui Ali le făcu să tresară, fără să le-alunge din lenea lor şi-a mîlului.

— S'aşteptăm, Herr Direktor. Ai *s'o* vezi acuşi.

— Tu o cunoşti, Olguţa?

— Sigur. Nu pot s'o sufăr! Aşa-i de obraznică!

— Lasă, Olguţa, că-i vin eu de hac.

Monoclul lui Herr Direktor o aştepta pe Fiţa Elencu. Şi puşca încărcată. Şi praştia Olguţei pe deasupra.

De aproape broaştele erau soliste. Latratul lor aquatic nu

pornea vulcanic din craterul soarelui de-apus, sau din nostalgica paloare-a lunii,—ci din cite un trup bubos şi moale ca de bătrineţă viermănoasă.

— Olguţa, poate că esă'n altă parte.

— Nu, Herr Direktor, îţi spun eu. Acela-i tronul ei.

Mîna Olguţei izbucni duşmănos, arătînd cu degetul un ciot de salcie săltată deasupra apei, mult mai încolo de mal, ca dinadins. Încomat de lintiţă, ciotul părea un trup de cal decapitat, oprit din salt cu copitele în apă, şi 'ncremenit.

Pînda începuse. Herr Direktor aprinse o ţigară. Olguţa îşi încerca praştia întinzînd-o prelung cu un gest graţios. Monica asculta ţînţarii al căror ţiuit apropiat era ca freamătul tînguitor a mii de vioare, în cer parcă.

Un broscoi încălecă o broască şi 'mpreunaţi se azvîrliră hîzi în apa nupţială, urmaţi de un inel de-argint înfiorat. Alte broaşte ţîşniră din apă; cu salturi de gumă trecură prin mîl, rămînînd în genunchi, nemişcate, cuprinse de un brusc extaz.

Din vălurele răsăreau capete cu ochi holbaţi de înecat şi s'afundau la loc.

Dănuţ nu se simţea la îndemînă. Prin apă îl pîndeau mii de ochi... Şi apa e adîncă!.. Şi apa e ciudată ca o neînsufleţită mînă de mort, care deodată poate să te apuce şi să te tragă *dincolo*...

Încet, încet, deandărătelea—ca cineva care se teme să nu fie prins pe la spate—soarele roşu, mare şi rotund se 'ndepărta de iaz, privindu-l.

Cînd vorbele amuţesc, gîndurile încep să vorbească singure, iute, ciudat... Dănuţ ar fi fost mulţumit să-l *atace* Olguţa. Dar Olguţa pîndea luciul apei din preajma salciei, ca pe-o uşă îndărătul căreia o mînă apasă clampa.

— Sst.

Nu vorbea nimeni. Herr Direktor aruncă ţigara şi trase trăgaciul.

— Acuma să ştii că esă, şopti Olguţa, cu fruntea brăzdată.

Monica îşi astupă urechile.

În jurul salciei, subt apă, zvîcneau noroadele mucegăite.

— Uite-o! Nu trage. Mai stai.

Răposata Fiţa Elencu răsărise din apă... sau din salcie. Şi toate broaştele, împrejmuind cu ochi şi bube, salcia, începură a prohodi în cor.

Burduhănoasă ca un idol chinezesc, leproasă, ştirbă şi guşată, Fiţa Elencu nu se clinti din faţa puştei.

Glonţul porni,—piatra porni. Şi glonţ şi piatră în zădar.

Prohodul broaştelor, din ce în ce mai urlător, gonea parcă şi glonţ şi piatră.

Cu mişcarea elegantă a vînătorilor—asemănătoare cu destinderea în salt a ogarilor - Her Direktor sprijini puşca de umăr şi trase din nou. Piatra după glonţ.

Galeş şi sinistru, Fiţa Elencu îi privea.

Şi deodată, înghiţită, Fiţa Elencu rămase numai în ochii vînătorilor. Salcia goală. Broaştele se risipiră.

— Ce zici, Herr Direktor?

— Ştiu eu!... E greu să tragi în apă; te orbeşte lumina... Urîtă broască.

— Urîtă broască, oftă Olguţa.

— Urîtă, şopti Monica strînsă de un fior în spate.

— Hai să plecăm, Moşu' Puiu, se grăbi Dănuţ.

— Nu, dragă. L-am scăpat pe decan. Să ne luăm măcar revanşa cu membrii baroului. Institui premiu un leu de broască. Eu ţin contabilitatea. S'a făcut?

— Bravo, Herr Direktor! Lasă că le-arăt eu!

— Dănuţ, începe tu... Nu te pripi, măi băete! Ocheşte liniştit... Acuma trage. Ai scăpat-o. E rîndul Monicăi.

— Eu nu ştiu, Moşu' Puiu.

— Inveţi... N'ai frică, Monica. Nu face zgomot, o îmbărbătă Herr Direktor văzînd-o că-şi astupă urechile în loc să apuce puşca.

— Monica, mă supăr, interveni Olguţa. Eu aştept.

Dojana Olguţei o hotărî. Luă puşca, stîngace—aşa cum fumează femeile care nu ştiu—şi trase la noroc. O broască întoarsă pe burtă deveni nufăr alb.

— Un leu pentru Monica... Ia să te văd, Olguţa.

Broasca Olguţei făcu un salt desnădăjduit şi căzu pe apă, arătînd cerului, cu lăbuţa, inima rănită.

Ali alerga dealungul malului, hămăind. Un pocnet îl alunga înainte, altul îl întorcea îndărăt, mai mînios, mai buimac. Părea că se luptă cu ţînţarii: el prea mare, ei prea mici.

— Pauză. Să facem bilanţul. Monica are doi lei; Dănuţ cinci; Olguţa opt... E rîndul tău, Dănuţ.

— Ssst! Herr Direktor! Fiţa.

Pe iazul vînăt de înserarea cerului se făcuse linişte. Numai păpurişul din fund suspina uscat.

— Olguţa, trage tu; eu nu mai văd, şopti Dănuţ lepădîndu-se de puşcă.

Olguţa i-o luă din mînă fără să-l asculte. Obrajii îi ardeau ca atunci cînd intrase în odaia Fiţei Elencu pentru răfuială. De astădată, broaştele amuţiseră ca să răsune singur glasul celei de pe salcie.

De unde răsuna?... De-acolo sau de-aiurea?... În tăcerea topită şi'n umbra clipei vinete, suiau cirezile negre din fundul pămîntului, mînate de un hohot de rîs hurducat, înăbuşit şi gros.

— Ali, vin' aici. Ţine-l de gît.

Dănuţ ascultă porunca epică. Olguţa se lăsă într'un genunchi, îşi sprijini cotul de genunchiul celălalt, şi ochi, şi ochi, până cînd ţelul se încrustă în burta albă ca un ciob de lună. Din inima Olguţei şi din puşca împietrită, glonţul ţîşni... şi nemeri. Labele Fiţei izbucniră în sus, tragice, ca braţele unui blestem. Îmbrîncit de glonţul care-l găurise, trupul se prăvăli în apă...

Răsăreau stelele pe cerul creştin.

— Bravo, Olguța. Asta-i lovitură de maestru. Meriți o pușcă de vînătoare.

— Olguța, îți dau ție pușca mea, sări Dănuț cuprins de entuziasmul darnic al marilor evenimente.

— Merci, păstreaz'o. Eu am să am pușcă de vînătoare.

— Olguța, am cîștigat pariul. Adică tu l-ai cîștigat. Un cataif cu frișcă dela mama,—și un flacon de parfum dela mine.

— Herr Direktor, nu se putea să scape. Trebuia s'o ucid.

— Dece, măi drace ?

— Așa... Fiindcă-mi era frică de ea, răspunse tare Olguța ca s'o audă și Olguțele din trecut.

Acesta fu epitaful celor două Fițe.

•

Muzical, visul unei nopți de vară suna pe hotarul toamnei. Fluere și flaute, cimpoae, cobze și vioare, tălăngi, viole și violoncelul monocord al buhaiului de baltă cîntau din trei zări întunecate—albastru, pentru paloarea de argint a unei zări. Nu răsărise luna pe acolo; demult trecuse soarele. In naltul luminiș, o stea tremura ca prinsă în pînze de paianjen.

Dănuț, cu pușca aplecată în jos, deschidea alaiul. Lătratul lui Ali crăinicea victorii.

...Impăratul se întorcea singur dela luptă. Oștile îl așteptau mai încolo, ca o pădure gata să 'nflorească sau să piară subt secure... Bietul împărat! Numai el își primejduise viața pentru ostașii lui și pentru liniștea împărăției. Ce împărat detreabă! Ce împărat viteaz! Bravo lui!

Și ce întunecime! Unde-s ceilalți?

— Moșu' Puiu, unde ești?... Ali! Ali! Hei-hei...

Inainte era cimitirul dela margina satului; îndărăt iazul cu Fița Elencu. Dar Moșu' Puiu era înaintea iazului. O luă la goană îndărăt, cu pușca.

— Herr Direktor, dece nu-s eu băiat?

— Așa a vrut Dumnezeu!

— Ei, Dumnezeu!

Herr Direktor schimbă un zîmbet ateu cu steluța de sus.

— Sau cocostîrcul.

— Ei, cocostîrcul!

— Cine, atunci? – întrebă și se 'ntrebă prudent Herr Direktor.

— Mama, Herr Direktor. Iți spun eu.

— Bine. Mama și tata au vrut, amplifică scrupulos Heer Direktor.

— Nu. Mama singură.

— Dece tocmai mama ?

— Ca să mă persecute.

— Ee!

— Ba da. Dece nu l-a făcut fată pe Bufte a?

— Lasă-l în pace, măi drace! Ce-ți mai trebue? Acuma ești băiat: ai pantaloni.

Olguța oftă amar.

— Nu-s băiat.

— Dece, Olguța ? Ce mai vrei ?

— Nu știu!.. Da' știu eu...

— Și nu ești tu mîndră să fii la fel cu mama ?

— Asta-i altceva, Herr Direktor. Mamei îi place.

— Și ție ?

— Mie nu.

— Iți plac băeții, Olguța?

— Mie?? Nu pot să-i sufăr.

— Atunci dece vrei să fii băiat ?

— Eu nu vreau să fiu fată.

— Atunci, ce vrei să fii ?

— ..Vezi, Herr Direktor! Spun prostii... fiindcă-s fată.

— Da' tu, Monica ?—o întrebă Herr Direktor, cîntărindu-i cozile cu palma.

— ...Eu aşi vrea să fiu ca tante Alice.

— O iubești, Monica ?

— Da.

— Și pe mine ?

— Sigur, Herr Direktor, îl încredință Olguța; ea e prietina mea.

Treceau în dreptul stogurilor de fîn rînduite pe cîmpie, ca niște falnici cozonaci abia scoși din cuptorul verii.

— Monica, așa-i c'ai obosit ?—o întrebă poruncitor Olguța, încetinind pasul.

— Puțin!

— Da' tu, Herr Direktor!

— Ajungem îndată.

— Dragă Herr Direktor, mai avem... și te-aşi ruga ceva.

— La dispoziție.

— Da' să-mi promiți că faci.

— Depinde.

— Spune că da, Herr Direktor.

— Spune tu ce vrei.

— Spun, dacă promiți.

— Spune.

— Vasăzică mi-ai promis?

— Să zicem!

— Hai să ne odihnim, Herr Direktor. Uite: Monica nu mai poate.

— Și mama ce-are să spue?

— Are să ne-aştepte.

— Cu biciușca!

— Ba cu mîncare bună și caldă fiindcă noi am cîștigat pariul.

— Aşa să-i spui!
— Sigur. Eu am să-i spun.
— Să ne aşezăm... Da' unde-i Dănuţ?... Dănuţ!... Dănuţ! Kami-Mura, stop!
U-uuu... tra-raaa... oo-ooop, hăuli ecoul dezmăţat.
— Moşu' Puiu, mă duc eu să-i aduc, se oferi Monica, spăimîntată de singurătatea lui Dănuţ.
— N'are să-ţi fie frică?
— Nuu, minţiră buzele Monicăi, dezminţite de obraji.
Cu dinţii şi pumnii strînşi, Monica o luă la goană, orbită de întuneric. Pe măsură ce se îndepărta mai tare de cei rămaşi pe loc, alerga mai iute. Şi spaima, ca un greer negru şi strident, ţipa'n tăcerea ei: Dănuţ, Dănuţ, Dănuţ...

Inimile celor doi fugari, lovindu-se una de alta pe neaşteptate, căzură'n jos, de fier, şi zvîcniră în sus, istovitor de elastic.
Cu picioarele cosite Monica se opri în drum, închise ochii şi ţipă, gîfîind: „Dănuţ, ajutor"...
Lui Dănuţ, în sprinteneala fugii, îi căzuse puşca din mîni în dreptul Monicăi. Ţipătul Monicăi îl opri. Se întoarse îndărăt, ridică puşca şi încruntat se porni asupra Monicăi.
— Dece m'ai strigat?
Ţinea puşca de ţavă, cu patul proptit în pămînt,—calm. În schimb vorbele-i erau anemiate ca aripele fluturilor strînse în degete brutale.
Monica, mută, îl apucă de mînă, sorbind adînc răcoarea serii.
— Lasă-mă. Nu vezi că ţin puşca?
— Tu eşti, Dănuţ?
— Eu, sigur, se făli glasul învîrtoşat. Nu vezi! Ce cauţi aici?
— M'a trimes Moşu' Puiu să te chem înapoi.
— Şi dece fugeai?
— Mi-era frică, Dănuţ.
— Aha!
— Te rog să nu mă spui Olguţei. Ea se supără.
— Şi eu mă supăr.
— Nu te supăra, Dănuţ. Eu îs fricoasă.
— Ştiam eu!
— Cu tine nu mi-i frică.
— Hee! Cred!
— Tu eşti băiat; eşti curajos.
— Şi ce vrei?
— Să mergem înapoi.
— Şi dacă nu vreau?
— Atunci mergem acasă. Da' parcă şi tu veneai înapoi?
— Mă plimbam.
— Eu merg cu tine, Dănuţ, unde vrei.
— Ştii tu ce-i acolo?—o întrebă Dănuţ, arătînd cu ţava puştii.
— Satul.

— Nu. Ci-mi-ti-rul, vorbi tare Dănuţ, estompînd treptat silabele fioroase.
— Vai, Dănuţ!
— Ţi-i frică?
— Cu tine, nu.
Dănuţ îşi stăpîni un oftat de uşurare.
— ...Bine. Hai *cu mine* înapoi.
— Lasă-mă să te ţin de mînă, Dănuţ...
Două mîni se încleştară, înculate de apropierea cimitirului. Porniră. Paşii lui Dănuţ creşteau. Din nou goana clocotea în el.
— Dănuţ, nu vrei să mergem mai încet?
— N'ai decît să rămîi singură.
— Nu, Dănuţ... eu cu tine vreau... da' nu mai pot. Hai mai încet, Dănuţ...
— Dacă-ţi place! Eu mă grăbesc.
— Dece, Dănuţ? Moşu' Puiu ne aşteaptă.
— Il! Am spus odată!
...In drum, o vrăjitoare aţinuse calea împăratului. Cu mînile—fiindcă isprăvise gloanţele—împăratul se luase la trîntă cu ea. In ajutorul vrăjitoarei săriseră din cimitir toate duhurile rele. Dar mînile împăratului erau de fier, caşi curajul său. Puşca într'o mînă, mîna vrăjitoarei în cealaltă,—şi la drum. Impăratul se ducea să înece vrăjitoarea în sîngele balaurului răpus... Halal de-aşa împărat!...
— Dănuţ, stai puţin să te şterg pe frunte. Uite ce tare ai nădușit! Să nu răceşti, Dănuţ!
— Dece te-amesteci! Nu vezi că eu mă gîndesc?
Din marele belşug ceresc, cădeau steluţe, stele şi luceferi prin noapte şi prin veacuri.
— Ce stai?
Dănuţ întoarse capul îndărăt. Monica privea cerul cu ochii măriţi caşi cum ar fi văzut zborul unui înger. Apoi, cu aceiaşi ochi, îl privi pe Dănuţ.
— Vai, Dănuţ, ce frumos e!
Aşa se desvălui sufletului Monicăi, întâia noapte lirică a lumii...

— Unde-s?—se răsti Dănuţ dînd drumul mînii de prisos de acum înainte.
— Crede-mă c'aici i-am lăsat!—se apără Monica, îndoindu-şi degetele înţepenite de strînsoarea viteazului împărat.
In locul vînătorilor de broaşte—ca într'o vrajă—un moş decorativ cocea păpuşoi la un foc aromat de vreascuri şi coceni.
La auzul vorbelor, moşul se aplecă şi întoarse un păpuşoi rumenit: pe stogurile de fîn şi pe cîmpie, şi poate şi pe cer,—o umbră mitologică răsuci gîtul unui balaur cu limbile vîlvoi.
— Moşule.
— ...

— N'auzi, moșule?

— ...

Autoritar, Dănuț bătu cu patul puștii în pămînt.

— Hei! Moșule! Eu îs dela curte!.. N'auzi?

Moșul se întoarse clipind. Cu ochii micșorați și troeniți de sprincenele albe, îl privi pe Dănuț cum privești o rîndunică pierdută în cer, sau o gîză prizărită printre ierburi.

— Ha?

— Poate că n'aude, saracu'!—interveni Monica. Vorbește mai tare, Dănuț.

— Tu să taci! Mo-șu-le, urlă Dănuț, roșu la față, n'auzi odată?

— Aud?

— N'ai văzut un domn și-o domnișoară?—răcni Dănuț ca pentru cineva din lună.

Moșul trase cu ochiul la carul cu boi oprit în drum, trase cu ochiul și la fața lui Dănuț, posomorîtă cu toată veselia flăcărilor,—și-și căută de treabă mai departe. Un alt păpușoi fu tolănit pe cealaltă coastă de-o mînă deprinsă cu focul.

— Ei! comedia dracului!—ofiă din greu Dănuț.

Dacă și surîsul ar fi să aibă umbră, al moșneagului ar fi acoperit cîteva fălci, de mare și bun ce era.

— Moșule-moșule, n'auzi?

— N'am văzut ni'ca! Ei!

— Ești sigur?

— ...

— Ți-ai bătut joc de mine!—se întoarse Dănuț către Monica.

— Crede-mă că nu, Dănuț! Aici erau...

— Da' nu-s!—bătu el din picior.

— Poate că-s mai încolo.

— Du-te și-i caută.

— Parcă ți-ar fi nevastă, boerule!... Așa-i ghini!... Mai stați oleacă la foc. Ia luați cîte-un păpușoi.

— Eu mă duc să-i caut, suspină Monica. A!...

Dănuț îi întorsese spatele.

Olguța răsărise din car, pe jumătate în bătaia flacărilor, făcînd semn Monicăi să tacă și să vie. Înălțată de brațele lui Herr Direktor, Monica se trezi în fîn gidilitor și parfumat ca un îndemn la rîs,—cu stelele deasupra și șoaptele Olguței la ureche.

— Olguța, să-l chemăm și pe Dănuț.

— Lasă-l să *te aștepte!*

— Să stea singur?

— Sigur. Așa a vrut!

Olguța înjumătăți păpușoiul adus de Monica, suflînd în palme. Se înfruptară toți trei.

— Herr Direktor, ai băgat de samă? Cînd mănînci păpușoi parcă paști!

— Merci!

— Să-ți mai dau?

— *Reste!* Îmi stric pofta de mîncare.

Culcat pe spate, Herr Direktor privea cerul prin monoclu. Calea laptelui adia până'n zare, ca vîntul într'un lan astral de rochița rîndunelii.

„Un taraf de lăutari... și celelalte" dori tainic Herr Direktor, oftînd.

— Olguța, trebue să pornim spre casă.

— Iaca pornesc.

— Cheamă-l pe moșneag.

— Parcă eu nu știu să mîn! Hăis, boală!—îndemnă ea boii cu glas prefăcut.

— Iaca mă cheamă nepotu-meu. Stăi, măi copchile măi! Nu porni.

Moșneagul se ridică delîngă foc, păturind în pănuși păpușoii copți.

— Apoi te las cu bine, boerule.

— Moșule, mă lași aici?

— Pui cum?

— Moșule.

— ...

— Moșule, n'auzi? Vin și eu.

— Așteaptă-ți copchilița, boerule. N'o lasa, c'o mănîncă lupchii.

Scîrț-scîrț, scîrț-scîrț...

— Hăis.

— Lupii?—murmură Dănuț îngîndurat, strîngîndu-se lîngă foc.

Scîrț-scîrț, scîrț-scîrț.. Parcă-i făcea în ciudă! Cu pas împărătesc, legănîndu-și coarnele prin stele, boii trăgeau; carul scîrțîia. Moșneagul lîngă boi. Și numai Dănuț lîngă foc.

— Monica! Unde ești, Monica?

— Aici-s, Dănuț.

— Kami-Mura!

— Buftea, hoo!

— Uf!

...Din car, Dănuț dădu un bine-meritat concediu bravului împărat.

— Uite luna!

— Luna-i?

— Luna. Samănă cu tine, Buftea, cînd ai *oreillon!*

Răsărise colorată ca un abțibild, fără gură și sprîncene lineare, luna care-o văd copiii mici prin somn, strîmbîndu-se elastic: serioasă, veselă sau tristă.

Olguța o vedea ilară și-i venea să-i scoată limba.

— Nu samănă cu Dănuț, Olguța!—protestă Monica după o scrupuloasă examinare.

— Da' cu cine samănă? Cu tine?
— C'un nătărău de bostan! — glumi Herr Direktor.
— Buftea spune și tu cu ce samănă. C'un glob de aur?
— Lasă-mă 'n pace.
— Fii politicos! Ai noroc că-s bine dispusă.
Dănuț nu se gîndea la lună. Constatase din auzite prezența ei, și o găsise în Turbinca lui Ivan, fără s'o privească pe cer.
Lui Dănuț îi era foame. Luna din Turbinca lui Ivan cu fața ei de lipovan gras, era stăpîna unei băcănii mai mare decît a lui Ermacov dela Iași. Dănuț o vedea punînd în vastul coș de hîrtie, cutii cu sardele; tăind patace roșcate de salam; deschizînd cutii cu masline marinate; întinzînd, spre gustare, cu vîrful cuțitului, o așchie grasă de cașcaval de Penteleu; desfăcînd un hîrzob de păstrăvi afumați...
— Herr Direktor, mie mi-i antipatică luna.
— De ce?
— Dela Slănic, Herr Direktor.
— Ce ți-a făcut la Slănic?
— Trebuia să ne plimbăm *pe lună*. Pe atuncea eram eu mică.
— Și-acum ești mare?
— Nu. Da' atunci eram mai mică... Eu mergeam de mînă cu Buftea, înainte. Ș'n urma noastră veneau niște domnișoare care se sărutau cu domnii...
— I'auzi!
Da, Herr Direktor. Eu vedeam umbrele lor... De ce se sărutau, Herr Direktor?
— Se jucau, Olguța.
— Asta-i joacă!
— Joacă de oameni mari!
— Mai rău decît copiii, Herr Direktor! Eu n'am să mă joc așa, niciodată. Herr Direktor, spune-mi drept dacă ți-ar veni ție să te săruți pe gură cu o cucoană care nu ți-i rudă?
— Aaa! Mai ales! Sigur că nu, oftă Herr Direktor.
— Sigur. Asta-i grețos. Uite: Monica-i prietina mea. Spune tu, Monica, mă spăl eu pe dinți cu periuța ta?
— Nu. Tu ai periuța ta.
— Vezi, Herr Direktor! Ei, îți spun pe onoarea mea, că domnișoarele celea se sărutau pe gură cu domnii de-acolo!
— Vai de mine!
— Crede-mă, Herr Direktor. De asta, eu nu le lăsam să mă sărute pe obraz... Și eu am băgat de samă că ziua nu făceau așa. Numai cînd era lună.
— Vrasăzică nu ești bine cu luna?
— Nu, Herr Direktor. Cînd o văd îmi vine ciudă.
— Vin să te pup, Olguța.
— Pupă-mă.

— Nu te superi?
— Nu. Tu ești rudă cu mine... Și tu nu faci ca domnișoarele dela Slănic.
— Ferească Dumnezeu!
La intrarea în sat, un tunel gălbui, găuri noaptea.
— Ne-am fript, copii! Au trimes după noi, zîmbi Herr Direktor recunoscînd farul dela automobil și presimțind ce-adăpostea.
— Iar Anica! — se supăra Olguța... Moșule, ia vin să *grăim* oleacă.
— Să grăim!
Moșul rămase în urma boilor, ștergîndu-și musteața.
— Moșule, să spui că nu ne-ai văzut. Are să te 'ntrebe o țigancă — glasul Olguței scăzu — care umblă cu un Neamț: știi, Neamțu' cu *căruța dracului*.
— Lasă că le-arăt eu! Neam spurcat! — mormăi moșul trecînd lîngă boi.
Herr Kulek se apropia, cu brațul încolăcit pe mijlocul Anicăi. Ținea farul în mîna ridicată, ca pe o halbă.
— N'ai văzut pe boeri, moșule? — întrebă distrat, Anica.
— Hm! Ai să te-afurisești, fa! Chiei din fața mea! Hii, boală!
Hohote de surdă veselie porniră din finul carului, acoperite de rîsul greerilor și-al cosașilor.
Spiritual, Herr Kulek lumină luna cu farul și trecu mai departe, vorbind Anicăi ca unei surdo-mute de același neam.

*

— Borșul, Profiro, strigă domnul Deleanu din cerdac, svîrlind țigara.
— Borșul, Profiro! — intonă corul din car, prin zarva cînilor din curte și din sat.
Cu lampa într'o mînă și lingura de salată în cealaltă, doamna Deleanu îi aștepta pe scări, severă, ca o alegorie a justiției casnice pentru acei care întîrzie la mese.
— Poftim! Car cu boi vă mai lipsea! Domnule automobilist, acum se vine la masă, și așa?
— Păziți, c'o arunc pe Fița.
— Aii!
Doamna Deleanu se ghemui, ferindu-se. Mănușile lui Herr Direktor, purtaseră o clipă, groaznica poreclă. După mănuși sări din car Aii, gudurîndu-se frenetic.
— Am cîștigat pariul întreabă-l, — țipă Olguța avîntîndu-se din car pe-a doua treaptă în brațele domnului Deleanu.
— Adevărat?
— Vecînica ei pomenire! — intonă Herr Direktor.

— Uf! Slavă ţie Doamne!—răsuflă doamna Deleanu. Parcă am avut o presimţire: cataifu-i gata.

— Ura pentru cataif!

— Dar n'am să vi-l dau fiindcă vă faceţi de cap.

— Patapum, bum... Dă-ni-l de sufletul lui Patapum, mamă dragă se jelui Olguţa arătînd moartea declamatorie a bassetului.

— Ce-avem la masă?—năvăli Dănuţ scuturîndu-se ca un căţelandru scos din apă.

— Buna-sara, tante Alice... Olguţa a împuşcat broasca.

— Daa? Buna-sara, Monica. Hopa. Ţi-i foame?

— Grozav, tante Alice.

— Bravo!

Cu fin zburlit în părul blond şi cu obrajii rumeniţi, Monica clipea, luminoasă în lumina lămpii.

— Da' unde-i Anica? N'aţi întîlnit-o?

— Caută luna!—mormăi Olguţa, mestecînd un colţ de pîne.

— De miere! adăogă Herr Direktor, scuturîndu-se de fîn.

— Grigore! Nu-ţi dau cataif.

— Are Kulek şi pentru mine!

Paşii Profirii duduiră. Aducea castronul cu borş.

— Poftă mare, boerilor, le dori moşul, plecîndu-se.

— Asemenea, moşule.

— Hi, boală... Niè, potae!

Boii porniră visători prin ocara cînilor.

Aburii borşului pictară nostalgii pe feţele înfometaţilor.

In tăcerea deplină, vorbiră numai lingurile, greerii şi ochii cînilor.

(Va urma)

Ionel Teodoreanu

Epilog

Lectori, prietini buni de-odinioară
Să stăm de vorbă cea din urmă oară.
Mi-i cîntecul de mii de ani străbun
De-aceia nu mai am ce să vă spun.
Iubirea voastră o găsiţi şi-acum
In cel mai vechiu şi mai uitat volum.
Durerea ce-am simţit-o pentru voi
Cu secole-i mai veche decît noi.
Ce-a fost, parodiem ca un ecou,
De-aceia nu mi-a fost nici versul nou,
Dar aţi văzut în el ca 'ntr-o oglindă
La infinit, figura suferindă.

De-acuma gîndul singur mi-l voiu duce
Ca pe un mort, mormîntul fără cruce.
Durerea lumii grea ca 'ntreg pămîntul
Nu-o poate niciodată 'ncape cîntul,
Nici versul aşezat ca o şaradă,
Nici strofa puerilă şi neroadă,
Nici alte rafinate geometrii
Ca jocuri cu figuri, pentru copii.

In carnea noastră 'n care toți purtăm
Același vechiu, neisprăvit blestem,
Durerea fizică, umilitoare,
Ne cere-un geamăt numai cînd ne doare,
Un geamăt fără ritm și simfonie
Sau... liniștea ce duce 'n veșnicie...
Cînd cel din urmă puls bate 'n timpan
Voi cereți muribunzii la pian,
Ca'n clipa 'n care 'ncep să aiureze
Cu suferința lor să vă distreze.

Durerea noastră proprie ne pare
Universală, *unică* subt soare,
Și 'n versul fiecăruia dorim
Cîte puțin din tot ce suferim.
In vorbe pe măsură așezate
Aplaudăm dureri imaginate.

Lectori, durerea lumii e 'n afară
De fiecare vers ajuns la scară.
Durerea lumii e 'n tăcerea mută
Ce ne 'ncojoară grea și nevăzută,
E 'n țipetul ce-o clipă o sfîșie,
E 'n noaptea fiecărui, și e
In gîndurile-adînc ascunse 'n noi...

De-aceia nu mai cîntă pentru voi.

Demostene Botez

Teatrul lui Pirandello

Ideia de personalitate considerată ca unitate autonomă bine definită și ideia de caracter constituind elementul statornic al personalității au fost postulatele esențiale pe care s'a sprijinit drama secolului XIX. Acțiunea țîșnea din ciocnirea a două individualități ireductibile, a căror realitate și unitate erau puse în afară de discuție. Problema care interesa în mod exclusiv acest teatru era acea a finalității vieții: care-i rostul existenței? De aici meticulozitatea extremă cu care a fost examinat raportul între diferitele pasiuni, între pasiune și datorie, între știință și credință, între om și societate etc. etc..

In preajma războiului, subt influența teoriilor relativiste și a bergsonismului, ideia aceasta a început să se clatine. Concepția unei lumi necontenit variabile în care o veșnică schimbare caracterizează orice lucru, credința în imposibilitatea de a separa fenomenele de succesiune și de coexistență și, prin urmare, imposibilitatea de a prinde prezentul în succesiunea diferitelor procese—toate aceste idei, întrezărite mai intim și formulate în științele fizice, au pătruns încetul cu încetul și în domeniul psihologiei și al artei. Concepția individului coerent și constant, a cărui esență se deduce, în chip logic, din două sau trei trăsături „maîtresses", a fost încetul cu încetul abandonată. Observația a arătat că indivizii ilogici sînt cei mai adevărați. S'a văzut cît e de iluzorie pretenția să izolezi individul de restul oamenilor, sau să-l circumscrii la un moment oarecare al existenței lui.

In ce consistă atunci fondul identic care constitue individualitatea? In statornicia unui fel de a voi, de a simți, de a vedea? Dar cursul gîndirii noastre e la discreția unei senzații care-i schimbă pe nesimțite direcția, voința e supusă acțiunii unei pasiuni neașteptate. Corpul nostru, care nu e nici el identic

în nici un moment, oricît de scurt l-am presupune, e în definitiv singurul cadru determinat în care se desfășură procesele succesive ale personalității noastre veșnic variabile.

Literatura s'a făcut, cea dintâiu, ecoul acestui fel de a vedea omul și viața. În locul ficțiunii individului identic și constant, s'a afirmat teoria descompunerii sentimentelor și a disocierii personalității. Aplicarea acestei metode a dus la o lărgire a domeniului psihologiei prin anexarea inconștientului și a iraționalului, la o reînoire a unora din metodele noastre literare cele mai înrădăcinate, iar în teatru, la o deplasare a centrului din care pornește acțiunea dramatică. Conflictul dramatic din exterior, devine interior. Interesul dramei va consta în efortul dureros și zădarnic al individului de a eși din limitele care îl fixează în o credință, în un rol, în o funcție. Acestei viziuni a vieții i-au dat cea mai înaltă expresie artistică Proust în Franța și Pirandello în Italia.

* * *

Luigi Pirandello s'a născut în Sicilia, la Agrigente, în 1867. A debutat în literatură cu nuvele, în genul realistului Verga, și cu scurte schițe umoristice. Deja în aceste producții din tinerețe se manifestă extraordinarul lui dar de observație directă, talentul lui de expunere, clar, simplu, concis și repede, și scepticismul lui ironic. În una din nuvelele sale, Pirandello prezintă un funcționar de bancă dintr'o mică localitate din Sicilia. Muncea toată ziua ca un bou, și șeful lui tot nemulțumit. Cică Bruno n'avea caligrafie. Banca nu făcea decît afaceri murdare, șeful ținea însă să fie scrise curat. De altfel, toate i-au eșit pe dos în viață: Tatăl său era veșnic închis pentru furt, nevastă-sa îl înșela; lumea îl inconjura pentru faima lui de jettatore: *Porca umanità!* Și totuși Bruno luptă și la ocazie e gata să-și sacrifice viața pentru mîntuirea unuia din semenii lui. Într'o noapte Bruno s'aruncă într'o barcă și cu pericolul vieții lui salvează un naufragiat. Lumea entuziastă apropie torțele: era amantul nevestei lui Bruno. „Oricît de dispuși și de pregătiți am fi să opunem contrarietăților vieții disprețul și ironia, destinul se amuză uneori a ne combina situații în fața cărora nu putem să nu izbucnim în rîs". *(Al valore civile).* În aceste cuvinte e esența umorului lui Pirandello.

În 1904 Pirandello publică un roman, *Răposatul Matia Pascal*, care-l impune marelui public cetitor și criticii. Concepția lui despre om e deja limpede cristalizată în opera aceasta. Matia Pascal, ca să scape de viața de infern pe care i-o fac nevastă-sa și soacră-sa, pleacă în America. În drum se oprește la Monte-Carlo, își riscă toate paralele la ruletă—și cîștigă. Iată-l în stăpînirea mijloacelor care-i permit să-și aranjeze viața după plac! A doua zi după plecarea lui de-acasă, a fost găsit în rîul care străbate satul un cadavru, care a fost identificat cu Matia

și îngropat subt numele lui. Matia, bucuros de această confuzie, își ia un alt nume și-și propune să trăiască liber, emancipat de orice obligație și de orice convenție socială. E însă silit să se convingă repede că despoiat de personalitatea lui socială, nu mai e nimic. Oricît de nedrepte și de șubrede ar fi construcțiile noastre sociale, ele constitue singurul nostru adăpost împotriva nebunei vijelii a vieții. Matia e victima unui furt: fără stare civilă, cum să-l urmărească pe hoț? Întîlnește o femee pe care o iubește: fără stare civilă cum s'o ia de nevastă? După o experiență de doi ani, Matia se vede silit să se întoarcă în satul lui și să-și reia personalitatea lui socială, fără de care nu se poate trăi între oameni.

Antagonismul între formele sociale care stînjenesc libera manifestare a vieții și între neputința de a ne lipsi de ele fără de a renunța în același timp la viață, constitue tema fundamentală a operei lui Pirandello. Antagonismul acesta—deocamdată cam schematic—e la baza romanului de care am vorbit mai sus. Amplificat, nuanțat și întregit cu o teorie de ansamblu asupra personalității, conflictul acesta își va găsi completa expresie artistică în dramele pe care Pirandello le-a publicat subt titlul colectiv atît de semnificativ: *Maschere nude*.

După Pirandello, fiecare din noi constitue un sistem închis, impenetrabil pentru alții. Fiecare din noi poartă în sine o lume *a sa*. Lucrurile pe care ni le spun alții iau pentru noi înțelesul și valoarea lucrurilor care sînt în noi. Comunicația între oameni e întemeiată pe un veșnic și fatal „malentendu". Credem că ne înțelegem și nu ne înțelegem niciodată. Scepticismul lui Pirandello e absolut: Realitatea noastră înseși nu e decît o iluzie trecătoare pe care ne-o reprezentăm azi într'un fel, mîne într'altul—în voia întîmplărilor, a împrejurărilor, a voinții, a sentimentelor, a inteligenței. Pentru noi înșine, ca pentru alții sîntem în fiecare clipă diverși: *Unul, niciunul, o sută de mii.** În fiecare împrejurare ne construim o individualitate potrivit cu relația pe care vrem s'o stabilim, cu ideia pe care vrem s'o lăsăm despre noi, cu ceiace dorim să fim.

Ne credem „unu" și în realitate sîntem „atîția" cîte posibilități de a fi sînt în noi. Dovadă e sentimentul care ne cuprinde cînd, printr'o întîmplare nenorocoasă, rămînem suspendați într'un act neașteptat. „Atunci ne dăm sama că nu sîntem întregi în actul acela, că ar fi o nedreptate strigătoare la cer, să fim judecați după actul acela, să fim țintuiți la zid cași cînd întreaga noastră personalitate s'ar rezuma în actul acela". E cazul *Tatălui* din *„șase personaje în căutarea unui autor"*. Surprins de *Fiica* sa mașteră într'o casă de întîlnire, el va rămînea pentru ea veșnic încrustat în momentul acela rușinos și trecător al vieții lui—cu toate protestările lui.

În conflictul acesta care rezultă din conștiința noastră de a

* E titlul semnificativ al unei nuvele de Pirandello.

fi totdeauna identici și din fărimițarea personalității în atîtea „euri", cîte împrejurări în care sîntem puși, e centrul dramei lui Pirandello.

Conflictul acesta străbate întreaga operă a lui Pirandello și a fost exprimat cu o intensitate din ce în ce mai mare în ultimile lui piese dramatice. „Eu simt, zice Pirandello, viața curgînd în jurul meu, zvîcnind potrivit unui ritm al său, supusă unei legi de succesiune și de continuitate neîntreruptă, ca o proecțiune în infinit și în același timp simt că e nevoită să se limiteze la un sentiment sau o idee, în o figură sau un fapt, o situație sau un mediu... Acest contrast devine în mine starea sufletească a creației. Iată de ce viziunea mea despre viață e esențialmente dramatică. E drama ființii omenești care caută să iasă din limitele ei, dar în zădar, căci limita e natura sa însăși și în această limită e nenorocirea ei. In acest contrast, viața se contrazice pe sine însăși. Arta rezultă din ciocnirea acestor două elemente spirituale".

Din această idee centrală Pirandello deduce o samă de consecințe practice de cea mai mare importanță.

De vreme ce a părea e a fi—Pirandello a întitulat una din comediile lui cele mai caracteristice: così e (se vi pare), *Așa e, dacă așa vă pare*—distincțiile noastre între realitate și irealitate, adevăr și minciună, bun și rău, frumos și urît, *mască și obraz*, nu pot avea decît o valoare de tot relativă. Din gust pentru paradox și din spirit de sistem, Pirandello a fost condus să reprezinte de preferință situații ilogice și rare, și a dus această predilecție așa de departe încît un cunoscut critic italian, Adrian Tilgher* a putut să definească arta scriitorului sicilian: *arta iraționalului*. Pirandello s'a complăcut să ne înfățișeze scene care constitue răsturnarea celor mai obișnuite și înrădăcinate din convențiile noastre sociale.

Un bărbat aduce cu forța la nevastă-sa pe amantul acesteia *(Pensaci Giacomino)*.—O femee siluită de o brută și lăsată mamă, își convinge bărbatul că, de oarece dragostea ce o are pentru el a dat seva care a alimentat germenele străin, copilul ce se va naște e mai mult al lui decît al străinului care a abuzat de ea. Altoiul *(L'innesto)* nu prinde decît cînd trunchiul e în sevă. Un doctor lasă dintr'un înalt sentiment de datorie să moară de-o emoragie un bolnav pe care, salvîndu-l nu l-ar fi putut reda familiei și societății *(Il dovere del medico)*. Doi însurăței petrec prima lor noapte, plîngînd, una pe mormîntul logodnicului ei, celălalt pe mormîntul primei lui femei *(Prima notte)*. In „*Vestire gli ignudi*" Pirandello ne prezintă soarta unei femei înșelate și părăsite, posedată de mulți, neînțeleasă de nimeni, care nu mai găsește în sufletul ei despoiat nici atîta iluzie încît să-și acopere goliciunea în momentul morții.

* Adriano Tilgher, Studi sul teatro italiano contemporaneo, 2-a ed., Roma, 1923.

Dar tema care a furnizat lui Pirandello subiectele cele mai dramatice, scenele cele mai mișcătoare și accentele cele mai originale, e dualismul între elanul nostru vital, spontan și imediat, și construcțiile pe care ni le facem noi sau ni le impun alții din obișnuință, din tradiție, din interes, din ambiție sau din slăbiciune. Revolta *Tatălui* împotriva personalității pe care i-o atribue *Fiica* lui maşteră constitue drama celor *șase personaje*.

In „*Come prima, meglio di prima*" Pirandello zugrăvește ura adîncă între o mamă și fiica sa, care o crede mamă maşteră, și prin urmare, o intrusă care usurpă locul celei adevărate pe care o crede moartă.

Baldovino din *Plăcerea de-a fi cinstit* („Il piacere dell'onestà") acceptă să ia de nevastă pe Agata, însărcinată de Fabio care e însurat și n'o poate lua de nevastă, cu condiția ca toți să respecte în el masca de bărbat cinstit cu care l-au învestit. Prin conștiința și distincția cu care își joacă rolul, Baldovino cîștigă stima și iubirea Agatei, pe care el însuși o iubește, și devine bărbatul ei adevărat.

Din slăbiciune sau din dorința de a-și asigura în viață o liniște relativă, omul își poate asuma un rol, își poate alege o mască care va reprezenta personalitatea lui socială: vai de cel ce din ignoranță sau din răutate ar încerca să i-o smulgă! Tema aceasta formează subiectul a două comedii de Pirandello: „Il giuoco delle parti" *(Fiecare cu rolul său)* și „Il beretto a sonagli" *(Bereta cu clopoței)*. Leone Gala e un desamăgit: detașat de orice patimă, de orice dorință, singura lui plăcere e de-a observa pe alții trăind. El reprezintă triumful rațiunii asupra instinctului orb. In fiecare împrejurare el își impune rolul potrivit. Față cu nevastă-sa, de care trăește despărțit, își păstrează rolul de bărbat legal. Observația strictă a acestui rol îi impune lui Gala obligația de-a provoca la duel pe un faimos bătăuș cu care nevastă-sa, de acord cu amantul ei, se certase anume ca să-l piardă. Ajunși pe teren, Gala refuză să se bată. In baza legii onoarei, martorul lui și amantul nevestei sale, trebue să-i ia locul. „Rolul lui de bărbat e de a sfida, al amantului de a se bate. *Fiecare cu rolul lui.* Și în duel amantul e ucis".*

Ciampa, în *Bereta cu clopoței*, bănuește demult că nevastă-sa îl înșală cu Directorul băncii unde servește. Din slăbiciune pentru nevastă-sa, și fiindcă simte zădărnicia unei rivalități între ei: bătrîn, sărac și urît, și Directorul: tînăr, bogat și frumos, Ciampa închide ochii. Cîtă vreme nimeni nu-i poate arunca în față adevărul, Ciampa ține să păstreze masca bărbatului respectat. Singur, față în față cu conștiința lui, Ciampa e scîrbit până în adîncul sufletului de rolul pe care-l joacă în fața lumii și în astfel de clipe ar arunca măcar un scuipat în fața păpușii care-l reprezintă: „Dar de alții, nu. De alții vrea să-i fie respectată".

* Tilgher, op. cit., p. 193.

Beatrice, nevasta Directorului, orbită de gelozie, ca să-şi surprindă bărbatul în flag ant delict, îl denunţă poliţiei. Planul de surprindere nu reuşeşte, însă scandalul e făcut. Rana ruşinoasă dar ascunsă a lui Ciampa a fost dezvelită în văzul tuturor. Altă eşire din teribila dilemă în faţa căreia a fost pus nu găseşte: ori îşi ucide nevasta şi Directorul, ori Beatrice e declarată nebună.

Beatrice protestează: închisă în balamuc ea care a avut dreptate? Ei, tocmai: căci „nu e nebun mai mare decît cel ce crede că are dreptate". Dealtfel nimic mai uşor decît să faci pe nebunul: îţi laşi pe urechi *bereta cu clopoţei* a nebuniei şi arunci în faţa fiecăruia adevărul. E singura condiţie în care omul îşi poate permite această plăcere! Şi ce uşurare pe suflet! „Trupul omului e făcut să trăiască nu o sută, ci două sute de ani. Dar sînt bucăţile amare, nedreptăţile, infamiile, samavolniciile pe care trebue să le înghiţim, care ne zdruncină stomahul".

Exasperată de aprobarea pe care o găseşte la ai săi propunerea lui Ciampa, Beatrice începe să ţipe şi e ridicată de pe scenă aproape nebună. Onoarea lui Ciampa e salvată şi tragedia evitată.

Insfîrşit, omul îşi poate face o raţiune de a fi din personalitatea socială pe care i-au impus-o alţii cu forţa şi împotriva căreia în zădar s'a răzvrătit. E cazul lui Chiàrchiaro din *Patenta*.

Celace izbeşte la cetirea pieselor lui Pirandello e marea asemănare dintre personaje. Femeile lui sînt fiinţe instinctive, amorale şi inconştiente, care iau hotărîrile cele mai grave subt impulsul unui capriciu sau al unei tresăriri de senzualitate şi care de cele mai multe ori ispăşesc viaţa întreagă o greşală ireparabilă comisă într'un moment de neurastenie. Bărbaţii, la rîndul lor, sînt simpli agenţi reprezentativi ai unui conflict neîntrerupt între fluxul vieţii şi construcţiile prin care încercăm să-i canalizăm cursul. Omul, după definiţia lui Pirandello, nu e decît o probă de rezistenţă în calculele naturii. Interesul pe care-l prezintă comediile lui Pirandello consistă în analiza şi expunerea forţelor adînci şi obscure care determină acţiunile noastre ale tuturora, *dincolo* de construcţiile şubrede şi artificiale care ne dau o aparenţă de individualitate. Arta lui Pirandello, fiind negarea personalităţii, personajele lui se aseamănă ca fraţii. Aşa se explică, că în comedia care e incontestabil capodopera lui, în „*Şase personaje în căutarea unui autor*", autorul a refuzat să mai dea nume proprii personajelor, marcînd şi prin aceasta valoarea generală a subiectului tratat.

Comedia aceasta, care marchează oarecum limita extremă a domeniului pe care arta şi l-a anexat, pune în acţiune însuşi procesul de elaborare al operei de artă, şi în general al oricărei creaţii omeneşti; în al doilea rînd procesul de deformaţie pe care creaţia artistică sufere, reflectîndu-se prin creerul altora. Şase personaje, vin în timpul unei repetiţii generale, pe scena unui teatru şi cer voe Directorului să le permită să-şi trăiască înaintea lui, drama pe care autorul n'a voit sau n'a putut s'o isprăvească. Personajele îşi revendică, în faţa trupei de actori aiuriţi, drepturile la viaţă, afirmînd că un personaj realizat artistic e mai real decît un personaj viu. El e *acelaşi* pentru veşnicie. Dealtfel un personaj se naşte, cum se naşte o plantă, o piatră, un fluture sau... o femee. „Natura se serveşte de instrumentul fantaziei omeneşti pentru a continua pe un plan mai înalt opera creaţiei".

Ezitarea autorului celor şase personaje, între diferite soluţii pe care schema dramei i-o prezenta, se traduce prin rivalitatea personajelor de a se sălta în rangul întâiu şi de a acapara interesul şi atenţia Directorului, după cum a încercat fiecare să se impună autorului ca personaj în principal (act I.)

Materia celorlalte două acte o formează expunerea dramei de către cele şase personaje şi efortul actorilor de a o interpreta la rîndul lor. Fireşte, personajele nu se recunosc în jocul actorilor şi protestează violent contra deformaţiilor pe care Directorul şi le permite în numele exigenţelor tehnicei teatrale, iar actorii din dorinţa de a produce efect sau de a se pune în evidenţă. Acţiunea se desfăşoară deci pe două planuri paralele: unul real (jocul actorilor), iar altul ideal (drama personajelor). Comedia se sfîrşeşte cînd unul din personaje, *Băeţandrul*, îndeplineşte un act material: se împuşcă. Iluzia realităţii fantastice a personajelor a fost distrusă. Autorul a vrut, probabil, să împiedece ca spectatorul să fixeze limite precise ficţiunii lui. Realitate, ficţiune? Una şi alta, nici una şi nici alta. De altfel cine ar putea spune unde începe una, şi unde sfîrşeşte cealaltă.

Piesa aceasta, cu toate obscurităţile şi nesiguranţele ei, „rămîne cea mai puternică încercare făcută până azi în Europa de a realiza scenic un proces exclusiv interior de stări sufleteşti, de a descompune şi de a proecta pe scenă diferitele planuri şi farse ale unui continuu proces de conştiinţă".* Ea constitue punctul culminant în opera lui Pirandello. Toate calităţile şi defectele lui se regăsesc aici, cu un extraordinar relief: originalitate de concepţie, sobrietate de stil, dialog natural şi viu,—scene de o irezistibilă putere emotivă, alternînd cu discuţii teoretice, cu paradoxe căutate, cu jocuri dialectice şi cu soluţii pur abstracte. Viţiul cel mai mare al artei lui Pirandello e caracterul prea abstract al compoziţiilor lui. Unele comedii, de exemplu Cosi e (se vi pare), par scrise exclusiv pentru a demonstra un paradox. In cele mai multe însă un suflu puternic de viaţă animă acţiunea şi crează scene care vor *rămînea* în literatura italiană.

Sforţarea de a exprima viaţa în nuditatea ei deplină, în celace are ea mai spontan şi mai imediat, mai inform şi mai nelimitat,

* Tilgher, op. cit., p. 212.

constitue după Georg Simmel, semnul distinctiv al culturii moderne occidentale.*

Dînd acestei concepţii o expresie artistică, Pirandello s'a plasat în fruntea mişcării literare universale. In mişcarea literară italiană, rolul său e şi mai important. Pentru conştiinţa italiană, Pirandello e un liberator. Exasperantei declamaţii d'annunziane, afectaţiei care falşifica arta şi caracterele, Pirandello a substituit ancheta psihologică sinceră, observaţia directă, aşa cum au practicat-o scriitorii cei mai reprezentativi ai literaturii franceze.

Andrei Oţetea

---

* Der Konflikt der Modernen Kultur, citat după Tilgher, p. 107.

Cealaltă Ancuţă*

«Intr'adevăr, în vremea veche s'au întîmplat lucruri care astăzi nu se mai văd», a grăit încet, în întunecimea înserării, meşterul Ienache coropcarul.

Incă părea cuprins de sfială după istorisirea căpitanului Neculai Isac. Totuşi glasul lui ne-a deşteptat la viaţa acelui ceas. Şi aşteptînd pe Ancuţa, cu oale nouă şi vin proaspăt, am prins a ne apropia cu vorbe unii de alţii. Un fior de vînt sosi între noi din valea Moldovei. M'am dat lîngă vatră, am împuns ş'am zădărît cu vreascuri focul aţipit în blăniţa-i de spuză. Cînd se răsuciră flacări şi ne văzurăm iarăşi, fiorul de vînt stătu şi se aşeză peste noi şi peste han o negură uşoară de toamnă.

«Acuma nici nu mai sînt oamenii care au fost, urmă meşterul Ienache; şi comisul Ioniţă încuviinţă din cap, cu putere, asemenea cuvînt Acuma trăieşte o lume nouă şi becisnică.

— Aşa este! mormăi întăritat răzeşul dela Drăgăneşti.

— Şi iernile pe-atunci erau mai tari, hotărî coropcarul, apropiindu-şi de foc luleaua de lut cu căpăcel de alamă. Dulama care-o am pe mine e de pe-atunci; şi eu acuma n'am ce face cu dînsa în vremea iernii. O port aşa între umeri, ca să mă fudulesc cu dînsa. Asemenea să ştiţi dumneavoastră, căpitane Neculai şi comise Ioniţă, că şi verile erau mai îmbielşugate. Şi nici prin tîrguri nu erau atîţia veneticì cu dugheni nouă: şi noi coropcarii eram îmbrăţişaţi prin sate ca nişte prietini buni. Acuma trebuie să-mi plec grumazul mai tare şi să-mi port marfa sus, în munte. Acolo numai se mai găsesc oameni care

---

* Dintr'un ciclu: *Hanu-Ancuţei.*

n'au văzut încă tîrgurile; și fetele înfloresc de bucurie cînd le deschid lădițile. Apoi era și altă credință 'n Dumnezeu. Se duceau negustorii la Rusalim și se 'ntorceau sfințiți. Chiar eu m'am învrednicit de-am călătorit, pe jos, măcar până la Sfîntu-Monte. Ș'acolo am văzut un schit pe cionț de stîncă și monahi cu dreaptă credință se suiau și se coborau de-acolo cu scripetele, în panere, căci drum n'aveau. Iar la noi în tîrg la Ieș era așezată Domnia cu altfel de rînduială. Cînd ieșea Vodă dela Curtea Domnească jucînd pe harmasar negru și înconjurat de neferi, prostimea se punea cu dosu'n sus și cu fruntea 'n pulbere. Iar cînd te miluia un boier, nu-ți dădea un grăițar, ci un ban de aur. S'a 'ntîmplat ca eu să fiu tînăr, să trăiesc pe-atuncea și să mă bucur altfel de viață. Hălăduiam fără grijă și eram cu chimirul bine căptușit. Iar într'un rînd, pecînd îmi pregăteam lăzile ca să mă duc la iarmaroc, la Baia, în Țara-de-Sus, s'a întîmplat în tîrgul nostru la Ieș mare bocluc.

Vă rog, numai o leacă să îngăduiți până ce-oiu potrivi în lulea o frunză de tutun, căci atîta păcat am înaintea lui Dumnezeu, pe lîngă altele. Și să desfund ciubucul, pentrucă Satana atîta grijă are: să-l înfunde. Dar cel mai mare peste ceruri, peste păminturi și peste mări s'a milostivit și ne-a învățat să facem suvac. Ș'apoi să vă spun că, pecînd mă aflam în uliță la Carvasară și mă tocmeam pentru marfă cu doi negustori armeni, iaca s'arată dinspre Beilic, cu mare zvoană, o roată de arnăuți, avînd în mijloc pe-un om legat. Lume multă după dînșii, mai ales muieri și copii. Și ieșeau cățeii de subt gangurile și bolțile negustorilor, hămăiau și urlau. Negustorii de pe la toate tărăbile s'au bulucit barbă lîngă barbă ș'au prins a se 'ntreba, boldindu-se. Arnăuții umblau toți cu hangerele și cu șușanalele gata, parcă s'ar fi temut ca omul legat să nu rupă funia și să-i dele la pămînt cu dosul palmelor. Cel prins era întru adevăr om nalt și voinic—subțire 'n mijloc, lat în spete. Avea mustăți bălai și ochi negri și se uita fudul în juru-i. Era îmbrăcat cu mintean și cu ciubote roșii cu tureatca răsfrîntă, ca un răzăș cuprins. Era cu capul gol și cu buzele sîngerate subt mustăți.

Se afla între arnăuți unul Costea Căruntu, slujitor la Agie. Cînd a trecut pe dinaintea negustorilor, s'a întors cu fală ș'a bătut iarăși pe cel prins cu pumnul peste fălci. Am întrebat:

— Cine-i omu' ista și cum îl chiamă, jupîne Coste?

— Aista-i un rău ș'un mișel, a răspuns slujitorul agiesc.

— Mă rog dumnitale, cum îl chiamă și ce vină are?

— Il chiamă Todiriță Catană, un răzeș nebun și nemernic din ținutul Vasluiului. Și fiind slujbaș la luminăția sa vornicul Bobeică, a avut așa neobrazare, încît și-a ridicat ochii asupra surorii luminăției sale. Ș'a și cutezat să se 'nțeleagă cu sora luminăției sale, duduca Varvara, ș'au fugit astănoapte. Dar luminăția sa oblicise ceva și pusese străji. Așa că l-au ajuns și l-au prins la Moara de Vînt. A fost muncă și bătălie. Pân' acolo

n'a fost chip. Cîți țigani și slujbași boierești îl ajungeau, pe toți îi stîlcea și-i dobora. Pân' ce nu l-au înconjurat arnăuții domnești cu hangerele n'a fost chip să-l supunem. Răcnea că el pentru duduca Varvara poate să-și deie și viața. Apoi l-am legat cum vedeți și l-am bătut peste fălci cum se cuvine—de are să-și stupească limba și măselele; ca să înțeleagă asemenea ticălos ce nu se cade să îndrăznească!

— Foarte bine l-ai făcut, jupîne Coste!—am zis eu și împreună cu mine au încuviințat și toți ceilalți negustori. Dar cînd spuneam noi aceste vorbe, mișelul acela, Todiriță Catană, și-a întors fruntea și s'a uitat drept și holbat înspre noi. Era om frumos și îndrăzneț, după cît se vedea și m'am cam înfricoșat de privirea lui. Pe urmă m'am gîndit că tot au să-l spînzure și mi-a trecut sfiala; ș'am rîs către dînsul. După acela am grăit iar spre slujbașul Agiei:

— Jupîne Costea, pentru vrednicia dumnitale, poate să-ți dăruiască ș'o moșie luminăția sa vornicul Bobeică. Fii bun și îngăduie o țîră și mai ține puținel în loc pe răul acesta și pe arnăuți, ca să ne spui ce s'a făcut duduca Varvara, sora luminăției sale.

— Pe duduca Varvara o trimete boierul la mănăstire la Agapia, precum cere legea, ca să-și plîngă acolo greșala tinereții. Chiar i-a și rînduit căruța și slujitorii. Iar pe acest fără de minte răzeș îl duc ca să-l închid în turnul Goliei, ca să aștepte acolo porunca lui Vodă. Sfîrșitul lui are să fie subt buzdugan, așa după cum înțelege orice om cu scaun la cap.

— Așa este, am zis eu cu încredințare. Și toți negustorii din uliță și-au închinat bărbile ș'au arătat că și ei tot asemenea dreaptă socotință au.

Apoi după roata de arnăuți s'a luat mahalaua ca după o iaie, cu colb și cîni, cu muieri și prunci,—și Costea Căruntu pălea din cînd în cînd peste fălci ori peste grumaz pe răzeș. Așa l-au dus și l-au închis la Golia în turn, pecînd eu mă clănțăneam cu Armenii pentru marfă. Și sfîrșind tîrgul și plătind aur cu zimți, mi-am luat sarcina cu marfă în spinare și m'am dus acasă, s'o așez în cutii: marfă delicată și subțire, mai mult pentru ochi și pentru inima părții femeești. Am rînduit-o frumos, am pus cutie peste cutie,—am lustruit ca totdeauna cu grijă alămurile cu care-s ferecate, după cum le vedeți și 'n ziua de azi; și dormind un somn bun până ce-au cîntat cucoșii straja a treia, m'am sculat, m'am pregătit, am luat coropca 'n spate, și cu ciomagul și luleaua am pornit hai-hai, cînd se îngîna ziua cu noaptea. Ajungînd în ulița Goliei—aud larmă cumplită. Și dela mănăstire țîșnesc pe poarta de fier călăreți cu părul vîlvoiu.—Aman! Ce este, oameni buni? Ce s'a 'ntîmplat, lume dragă? Costea, cu capul gol, îndemna cu harapnicu'n mînă: Acu', băieți! Trebue să fi apucat pe la cișmeaua Păcurarului! Să nu-l lăsați! Cum l-ajungeți, îl străpungeți și mi-l aduceți mort!

— Jupîne Coste, a răspuns atunci un arnăut bătrîn, cine poate să știe drumul pe care a apucat blăstămatul acela? Cît a fost legat am avut stăpînire și putere asupra lui; dar acuma, dacă i-s slobode brațele și are în pumnul lui fier, ș'a încălecat cal, nu se găsește voinic care să-l poată ajunge și să-l poată răpune.

— Ce grăiești tu, moșnege?—a răcnit slujbașul Agiei.

— Nu te supăra dumneata, căci grăiesc adevărat, jupîne Coste. Căci noi îl cunoaștem de mai multă vreme pentru alte isprăvi ale lui. Aista-i un zălud care-a făcut slujbă și 'n oastea nemțască—și i-a spăriat și pe Nemți. Și s'a oștit și 'n războaie adevărate și are pe el crestături de gloanțe și de sabie. Calul fuge în goană și el stă în picioare în șea. Ridică sacul de orz în mîna dreaptă. Bate ca un berbece cu capul și pe cine-l pălește îl dă jos fără suflare. Știindu-l așa, l-am cetluit bine, l-am lepădat pe dușamea și l-am pus proptea la ușă. Și numai nebun ca el a fost vrednic să roadă funia, s'o lege după aceia de-o gratie, să-și facă loc prin fereastră și să pogoare în lungul turnului. A sărit la strajă și i-a luat iataganul și pistoalele,—a găsit undeva un cal, s'a dus,—unde să-l găsim noi acuma, jupîne Coste, și ce-i putem face?

Ș'așa se frămînta jupîn Costea Căruntu și răcnea ca un leu, încît pe loc slujitorii au apucat-o în toate părțile călări pe păr. Văzînd că i-a urnit după fugar, slujitorul domnesc s'a mai potolit, și numai pufnea—parcă se 'nădușa și nu-i mirosea bine. Avea un om al lui lîngă el. I-a poruncit să-i aducă arme și cal înșeuat.

Atuncea am găsit și eu cu cale să m'apropii și să 'ntreb cu mare uimire:

— Jupîne Coste, pe mine tot nu m'ajunge mintea cum s'a putut întîmpla asemenea faptă într'o cetățuie cu ziduri nalte și cu turn cum e Golia? Pe lîngă ziduri și turn, se mai află poști, lanțuri și oșteni. Și să scape așa cu ușurință un nevrednic ca acela, care a cutezat să rușineze o cinstită casă boierească!

— Întreabă-mă, Ienache, și eu nu ți-oiu putea răspunde,—a pufnit iar slujbașul. Acuma în mine au să bată toți și la mine are să se uite strîmb luminăția sa vornicul Bobeică. Acuma slujba mea și procopseala mea au căzut jos. Să intru în sfînta mănăstire, să dau părintelui Nicanor un sorocovăț să-mi facă o slujbă pentru scăpare de năpaste,—nu mă rabdă vremea, căci m'ajung din urmă supărarea și harapnicul boieresc. Trebue să mă răpăd după hoț, dar iarăși trebuie să mă întorc, căci după răsăritul soarelui am poroncă să pornesc pe duduca Varvara la drum. Trebuie s'o întovărășesc, cu alți slujitori, până la mănăstire la Agapia. Pe cale mi s'ar putea întîmpla alte năcazuri și nu știu ce-oiu face. Inima mea, bre Ienache, acuma-i ca un fier roș, pe nicovală: și trebuie să bată 'n ea ciocanul.

— De ce te înfricoșezi dumneata, jupîne Coste?—am cer-

cat eu a-l domoli. Pe ticălos l-ețí prinde; pe duducă îi duce-o la sfînta mănăstire; iar Domnia și boierul s'or liniști—și pentru credința domnieitale te-or milui după cuviință.

Grăind așa,—l-am lăsat încă fierbînd lîngă turnul Goliei, ș'am pornit la vale pe drumul Păcurarului, ca să nu m'apuce soarele în tîrg. Și nădăjduiam așa, în mine, că și de data asta tot stăpînirea are să biruiască pe cel viclean. La marginea tîrgului m'am întîlnit cu unii din oștenii Domniei, care se întorceau la pas pe cai asudați. Erau supărați și se uitau urît. Nu găsiseră și nu prinseseră nici-un răzeș. Acuma mi se lumina mintea și 'nțelegeam de ce-a minat Costea Căruntu pe slujitori într'acela parte. Căci pe același drum avea a umbla și căruța duducăi Varvara, către mănăstire. Ș'un nebun cum se vedea că este Todiriță Catană, numaidecît trebuia să încerce a-i ațîne calea. Am priceput că de asta mai ales se temea jupîn Costea.

Am mers așa o vreme pe drum lung. Cînd s'a ridicat pe cer soarele și mi s'a îngreuiat în spate coropca, am poposit la o fîntînă și mi-am potolit setea. Ș'am stat așa subt arșiță, așteptînd din zare un creștin drumeț, care să mă primească lîngă el, în căruța cu fîn. Ca și 'n alte dăți Domnul Dumnezeu mi-a venit întru ajutor—și s'a arătat dintr'o zare un om cu căruța. S'a oprit la fîntîna cu cumpănă ca s'adăpe caii—și eu spunîndu-i o vorbă bună, el mi-a răspuns cu prietinie. Am pus lădițile bine, m'am așezat în fîn alături, ș'am mers așa prin sate și prin locuri singuratice până la Tîrgu-Frumos. Acolo, omul cu căruța a apucat în altă parte de lume, iar eu, cu lăzile 'n spate, am intrat în pădure la Strunga ș'am mers pe răcoare până ce-a asfințit soarele în Siret și s'a arătat luna în urmă la răsărit.

Atuncea mi-am pus iar jos lădițile, la altă fîntînă, ș'am stat acolo până ce mi-a trimes Dumnezeu, de pe alt drum altă căruță. Era o căruță ușoară, care venea iute, cu doi cai sprinteni. Omul a oprit și m'a întrebat:

— De unde vii, măi creștine?

— Tocmai dela tîrgu-Ieșilor vin, gospodarule, și mare pomană ți-ai face dacă mi-ai scurta drumul, căci eu sînt coropcar, prietinul oamenilor, și nu fac nimănuia nici-un rău.

— Dacă vii dela Ieș, suie lîngă mine și te grăbește... a grăit omul acela.

Eu m'am suit lîngă el și îndată am trecut Siretul. Iar pe lîngă podul de lemn juca luna în apă—și fulgera spre noi lumină. Întorcîndu-mă spre om să-i mulțămesc și să-i spun cuvînt bun, am înțăles îndată că lîngă mine-i Todiriță răzeșul, și l-am cunoscut.

El a prins a rîde încet; și m'am înfricoșat că mă cunoaște și el.

— Tu ești,—zice,—neguțătorul acela care a rîs către mine, ieri, la Carvasară.

— Am rîs, răspund eu, căci mi-a plăcut faţa domnieitale. Nu te supăra, căci sînt un om sărac şi umilit.

— Tu eşti oaie din turmă, îmi întoarce el cuvînt; şi te păstoreşte lupul. Să ştii că asta eşti tu.

— Bine, zic, asta sînt; numai nu te supăra pe mine.

El iarăşi a rîs. Apoi a fluierat ascuţit—şi caii, înţelegînd putere îndărăptul lor, s'au întins mai cu grăbire la fugă, pe şleah. Catană răzeşul se întoarce iar către mine:

— Ce se mai aude în tîrg la Ieş?

— Ce să s'audă?—zic. Ştiu că dacă nu ţi-oiu mărturisi adevărul, îmi răpun capul. Costea Căruntu dela Agie trimete oştime multă după dumneata. Şi el duce singur pe duduca Varvara la mănăstire la Agapia. A pornit, socot eu, cam pe la prînzişor.

— Asta-i bine, îngînă răzeşul.

— Asta este, zic eu iar, şi să ştii că el cunoaşte că şi dumneata trebuie să fi apucat tot pe acesta drum; şi a luat cu sine tărie, de care trebue să te temi, căci eşti numai unul singur...

Răzeşul rîde iar.

— Ascultă, omule, zice,—eu pot pieri, dar de temut nu mă tem. Şi tu ia aminte la cuvîntul meu şi din ce spun eu să nu ieşi. Acuma mergem încă o bucată de drum, până 'ntr'un loc care se chiamă Hanu-Ancuţei. Acolo eu vreau să mă opresc şi s'aştept pe jupîn Coste, cu toată sila lui. Cînd are să vie, el n'are să mă găsească şi n'are să mă vadă,—dar eu n'am să fiu departe. Am să fiu lîngă voi ş'am să vă am subt ochiul meu. Ş'am s'ascult şi vorbele pe care ai să i le spui. El are să te întrebe şi tu ai să-i răspunzi c'am apucat şleahul înainte către Timişeşti, ş'am fugit de el cu mare spaimă... Să-i spui adevărul, că m'ai văzut şi m'ai cunoscut,—însă nu într'alt chip, căci altfel ne mai putem întîlni într'această viaţă şi'n această lume.

La asemenea vorbe, eu am plecat capul ş'am răspuns cu supunere, şi mă gîndeam că poate într'adevăr nemernicului i-i frică şi fuge de puterea Domniei. Însă de puterea celor mari nimene nu poate scapa.

Aşa,—cinstite căpitane Neculai şi comise Ioniţă, dorind eu pedeapsă celui rău şi rînduială în ţară, am ajuns nu în tîrzie vreme, aicea, la Hanul Ancuţei celei de-atunci.

Era închis şi se afla numai cu luna, în singurătate.

Bate Catană în porţi, se deşteaptă cîni răi,—s'aude înlăuntru glasul Ancuţei. Răzeşul strigă:

— Lele Ancuţă, am venit la sfatul şi la prietinia dumnitale. Eu sînt Todiriţă Catană, şi dacă nu-ţi mai aduci aminte de mine, acuma ai să-mi cunoşti năcazurile.

Pe loc Ancuţa a tăcut; a grăit blînd cu cînele; pe urmă a tras drugul ş'a desprins clempuşurile de fier. A deschis uşa, ne-a vîrît în ochi pe rînd făclia de ceară ş'a zis către Catană:

— Intră. Dumneata eşti răzeşul cel nebun, cu pricina. Am

auzit astăzi veste dela Ieş despre ispràvile dumnitale. Atunci Todiriţă Catană s'a îndreptat din şale şi s'a uitat la dînsa.

Ancuţa de altădată era muiere frumoasă, caşi aceasta de-acum. Căta la el cu ochi mari şi-i luceau în ei două făclioare mititele. Răzeşul s'a uitat lung la dînsa, apoi şi-a lepadat pe-o laiţă pistoalele şi iataganul. S'a întors şi i-a cuprins mîna dreaptă, care-i era slobodă. Ancuţa a prins a rîde.

— Stăi, să pun lumina deoparte şi să'nchid porţile, a grăit ea,—şi pe urmă spune ce ai de spus. Eu ştiu că nu eşti un om cu mintea întreagă, căci te pui cu stăpînirea. Se vede că nu eşti înţelept, căci iubeşti o copilă de boier. Asta-i dragoste cu primejdie. Dar am înţeles că ai făcut o ispravă mare în tîrg la Ieş, la turnul Goliei. Se bat cap în cap arnăuţii şi neferii Domniei şi te caută pe toate drumurile. Au să te găsească ş'au să te taie.

— Lele Ancuţă, a răspuns Todiriţă Catană, dacă mi-a fi scris să mor, oiu muri. Pentru o dragoste, pot să-mi dau viaţa şi tinereţele mele. Află, lele Ancuţă, că'n noaptea asta,—poate peste-un ceas, poate peste două, au să cadă într'adevăr aicea la porţile dumitale, oştenii domniei. Cu ei se află Costea Căruntu, care m'a legat ieri şi mă bătea peste fălci în vederea norodului. Costea Căruntu, dragă lele Ancuţă, duce pe duduca Varvara în postie, la Agapia la mănăstire. Şi eu vreau să 'ndrăznesc a scoate din mîna lor dragostea mea; ori izbîndesc, ori îmi las aici oasele.

Atunci, la aceste vorbe, am văzut-o pe Ancuţa înfricoşată. A clipit din ochi şi şi-a dus palmele la obraji. Ş'a răcnit subţire:— Tu eşti nebun, Todiriţă Catană, aşa cum spun şi alţi oameni!

Dar îndată după acela s'a întors şi s'a aplecat către el şi l-a întrebat cu grabă cum socoate el că şi-ar putea împlini planurile. Trăgîndu-se amîndoi în celălalt colţ de odaie, lîngă vatră, au prins a descînta frunte lîngă frunte,—şi mai ales Ancuţa mi se părea mie că grăieşte cu foc şi cu patimă.

După ce-au isprăvit ei de grăit şi de pus la cale, Todiriţă Catană a venit împotriva mea, s'a oprit şi s'a uitat la mine cu sprîncenele încruntate. Avea nişte priviri pe care voiam să le lepăd din mine şi nu puteam. Nici n'am îndrăznit a-i spune nimic. Am înţeles aşa că a făcut legămînt cu moartea şi de-asemenea om trebue să mă tem.

— Du-te; nu întîrzia... i-a grăit Ancuţa, cînd el îşi lua armele.

Şi-a întins mîna pe umărul lui, apoi şi-a tras-o iute înapoi. Catană, caşicum l-ar fi întors braţul ei, s'a sucit în loc, a cuprins-o cu dreapta pe după gît ş'a sărutat-o.

— Dacă se scoală soţul meu şi te vede, a zis ea rîzînd, măcar că-i bătrîn, se poate supăra...

Pe urmă a rămas neclintită, lîngă uşă,—ş'a ascultat cum grăeşte răzeşul cu caii, cum îi îndeamnă şi cum porneşte. Vuie-

tul căruţei s'a depărtat şi nu se mai auzea, şi ea tot stătea cu urechea aţintită.

Şedeam împovărat lîngă lădiţile mele şi nu înţelegeam nimica. Ce fel de vînt tainic mînă veştile aşa de grabnic dela Ieş în lume? Şi cum se pot aduna şi înţelege într'asemenea chip doi oameni străini? Ridic privirile: văd că Ancuţa s'a aşezat pe-o laiţă; se uită înspre mine şi făclia-i îi joacă în luminile ochilor, dar nu mă vede. Parcă tot ascultă şi nu mă vede. Şi aşteptăm aşa până ce sună zvoană pe şleah—şi cu mare larmă de glasuri şi pocnite de harapnic se opreşte în bătătură alaiul cel mare dela Ieş. Şi'ndată aud răcnetul lui jupîn Costea Căruntu şi hangiţa se ridică din locul ei, deschide uşa şi înalţă făclia deasupra capului. Pare apoi a-şi aduce aminte şi de mine şi, pleclnd numai uşor fruntea, îmi suflă pe subt braţ:

— Dumneata, meştere Ienache, ştii ce ai de spus.

Au tăbărît slujitorii Domniei, răcnind să le deie vin. Jupîn Costea însă i-a înfruntat şi i-a ocărît şi i-a scos afară la cai şi'n jurul căruţei. Acolo subt poclăzi, în lumina lunii, grămădită cu capu 'n piept şi asupra genunchilor, am văzut pe duduca Varvara. Mi s'a arătat ca o umbră şi mi s'a părut că tot plînge.

Iar jupîn Costea, bătînd cu sabia în podele, s'a apropiat şi m'a cunoscut.

— Cum se poate, bre Ienache, zice,—aşa de degrabă ai ajuns în aceste locuri? Spune-mi dacă n'ai aflat cumva pe drum veste despre mişelul pe care-l căutăm.

— Jupîn Costea, zic,—am auzit despre Todiriţă Catană pe care-l cauţi dumneata şi l-am şi văzut...

— Cum se poate, bre Ienache!—a strigat slujitorul Agiei; iar hangiţa s'a întors către mine, aţintindu-mă.

— L-a văzut, a adaos şi ea. A trecut pe-aici.

— A trecut pe-aici?

— Da, încuviinţez eu; a trecut pe-aici ş'am oblicit c'ar fi apucat spre vadul dela Timişeşti, cu mare spaimă...

Am auzit larma slujitorilor de-afară şi mi s'a părut că jupîn Costea se bucură.

— De armele noastre nu poate să scape!—a răcnit el cu tărie.

Hangiţa zîmbeşte şi grăeşte cu blîndeţe:

— S'aude că şi-ar fi găsit tovarăşi alţi răi şi bezmetici şi vor să prăde marfa pe care o duceţi dumneavoastră în căruţă.

— Ce? Cum?—s'a îndîrjit omul stăpînirii. Are să-şi lese căpăţîna subt picioarele calului meu!

— Moldova vine mare după ploi, grăeşte iarăşi hangiţa, şi vadul dela Timişeşti acuma nu se poate trece.

— Cum se poate? Şi alt drum nu-i?

— Este drum prin Tupilaţi. Treceţi pe pod umblător.

— Atunci oamenii mei grăbesc după el şi-l înfundă acolo, la Timişeşti, iar eu trec căruţa cu marfă boierească pe podul umblător. Facem două trebi bune şi mulţămim pe stăpînii noştri. Ne ferim astfel şi de orice fel de întîmplare potrivnică...

Şi 'ntr'un sfert de ceas, cît au mai stat acolo oamenii stăpînirii, lelea Ancuţa m'a coborît cu dînsa în pivniţă ş'am scos amîndoi la lună cofe cu vin. Şi adăpîndu-se oamenii şi făcînd zarvă şi prinzînd mare coraj, au juruit pieirea mişelului fugar ş'au apucat-o pe şleah înainte. Iar jupîn Costea, cu o samă de slujitori, a pornit căruţa prin partea ceastălaltă, ca să deie pe podul umblător dela Tupilaţi. Lelea Ancuţa i-a dus pe drum foarte scurt şi m'a ţinut toată vremea lîngă dînsa. Cum am ajuns la malul apei, jupîn Costea a strigat cu mare glas la podar. Şi s'a înfăţişat un moşneag cu pletele 'n ochi şi surd.

— Să ne duci de cela parte!—a răcnit Căruntu la el, arătîndu-i cu sabia celălalt mal.

— Vă duc, boieri dumneavoastră, bîlbîie moşneagul cu groază. Da-i apa mare, măria-voastră, şi-i greu de trecut atîta norod, şi cai şi căruţă, şi fiind şi la o vreme de noapte...

— Nu-i nimica, moş Irimie, îi ţipă hangiţa la ureche. Îi treci pe dumnealor pe rînd. Întîiu pe cel mai mare şi pe duduca din căruţă. După aceia, or trece caii; pe urmă ceilalţi. Eu nu m'amestec, jupîne Costea, dar spun numai o vorbă. Şi nu s'a face decît după cum porunceşti dumneata.

— Ţine podul bine şi bagă samă! s'a întors jupîn Costea către moşneag. Mă treci întăiu pe mine cu sora luminăţiei sale Vornicul Bobeică. Şi dacă nu-ţi faci bine datoria, să ştii că unde-ţi stă capul, au să-ţi steie picioarele!

Moşneagul şi-a vîrît capu 'ntre umeri şi s'a tras către şaici. Iar jupîn Costea Căruntu, cu vorbe blajine, a coborît din căruţă pe duduca Varvara, subţirică şi plină de spaimă. Cînd a trecut spre pod, s'a apropiat de ea lelea Ancuţa, aplecîndu-se să-i vadă ochii. Scripetele a prins a scîrţîi pe odgon şi apa rupea şi fărma în solzi lumina.

S'a lipit podul încet la celălalt mal ş'a rămas acolo neclintit şi tăcut. Nu s'a auzit deacolo niciun glas, nu s'a simţit nicio mişcare. Numai pe Ancuţa o vedeam că ascultă cu încordare, şi-i sticlea luna în ochi. O priveam stînd aşa şi aşteptînd,—şi dela o vreme m'am întors de către ea cu frică. Nimenea n'a înţeles ce-a fost şi ce s'a întîmplat, cu toate strigătele şi chemările de mai pe urmă ale Ancuţei ş'ale oamenilor. Tîrziu, în zori, au venit gospodari din Tupilaţi ş'au adus iarăşi la cestălalt mal podul. Am găsit într'o şaică pe moşneag legat. Şi 'n cealaltă şaică pe jupîn Costea, strîns în funii până la sînge, cu căluş de rişină 'n gură. Cînd l-am slobozit din funii şi i-am dat afară căluşul, a început a se prăvăli într'o parte şi 'ntr'alta tehui şi şi-a stupit în prund dinţii de dinainte amestecaţi cu sînge închegat. Aşa era de prăpădit, încît a trebuit să-l culce oamenii lui în căruţă, ca să-l poată duce înapoi la Agie. Aşa m'am mirat eu de asemenea întîmplare,—şi 'nţelegeam că lelea Ancuţa, cînd se uita

in lună, auzea ce se petrece la celălalt mal. Eu n'am ştiut ce-a fost şi nici jupîn Costea n'a spus niciodată. Nu cred să fi fost farmece de-a hangiței, măcar că ea auzea. Mai degrabă răul acela, Todiriță Catană, a stat acolo la pîndă ş'a stropşit pe slujitorul Domniei. De sfătuit s'au sfătuit ei lingă horn, dar o femeie nu poate pune la cale asemenea fapte. Dela Ancuța am aflat tîrziu după acela că acel mişel ar fi scapat cu duduca Varvara in țara ungurească. Ş'atunci iar am bănuit-o c'ar fi fost cu ştiința ei. Am fost eu, căpitane Neculai şi comise Ioniță, multă vreme mîhnit pentru asemenea blăstămății care s'au petrecut în tîrg la Ieş şi la apa Moldovei".

Mihail Sadoveanu

Ideile estetice ale lui Titu Maiorescu

Printre cercetările lui Titu Maiorescu, studiul dela 1867 „O cercetare critică asupra poeziei romîne" este acela care cuprinde formularea principiilor estetice care l-au călăuzit activitatea. Reflecțiile din articolul „Comediile d-lui Caragiale" (1886) şi din polemica cu C. Dobrogeanu-Gherea, singurele care revin asupra unor chestii teoretice, se cuprind în esență tot în acel prim studiu.

Pentru examinarea ideilor estetice ale lui Titu Maiorescu ne putem aşa dar restrînge la acest unic text fără riscul de a lăsa laoparte adausuri esențiale. Maiorescu a scris puțin şi a ajuns încă dela început la acea perfecție rece care l-a caracterizat şi mai tîrziu. Poate că aici stă şi taina debitului său restrîns. Găsindu-se dela început, el n'a mai resimțit trebuința acelei cercetări de sine în care stă imboldul principal al activității literare. Din prima sa lucrare, caşi cum aceasta ar fi fost cea din urmă, cercetătorul de azi poate defini contribuția lui şi poate măsura drumul pe care ştiința l-a străbătut de-atunci.

I

Inspirat de estetica hegeliană, Maiorescu defineşte frumosul ca pe „manifestarea ideii în materie senzibilă". Vom vedea mai tîrziu că celace înțelege Maiorescu prin idee sînt de fapt sentimentele şi pasiunile. „Materia senzibilă" o alcătuesc imaginile pe care sunetul cuvintelor le trezeşte în fantazia noastră. Pe cînd vorbirea curentă şi ştiințifică, din necesitatea extinderii unui cuvînt la mai multe obiecte de acelaşi fel, pierde contactul cu obiectele individuale şi se leapădă treptat de „amintirile senzibile" care la început o împovărau, pentru a deveni abstractă

şi rece, singură vorbirea poetică menţine acel contact şi obţine cu fiecare expresie o imagine plină de căldura şi forţa percepţiunii concrete. Pe cînd între cuvînt şi semnificaţia lui, vorbirea curentă şi ştiinţifică stabileşte o simplă legătură intenţională, poezia reuşeşte să le topească laolaltă în aşa fel încît sunetul unuia vrăjeşte prezenţa celeilalte. De unde recomandaţia ca „poetul [să nu mai întrebuinţeze] toate cuvintele limbii simplu aşa precum sînt admise astăzi pentru însemnarea obiectelor gîndirii lui, ci... să le ilustreze cu epitete mai senzibile, sau să le învieze prin personificări, sau să le materializeze prin comparaţii, în orice caz însă să aleagă dintre toate cuvintele ce exprimă aproape acelaşi lucru, pe acele, care cuprind cea mai mare doză de senzibilitate potrivită cu închipuirea fantaziei sale"! Aşa dar prin epitet, personificare, comparaţie sau pitoresc poetul este dator să redea cuvîntului senzibilitatea pe care întrebuinţarea zilnică şi progresele logice i-au răpit-o.

Ajungînd la aceste concluzii, Maiorescu se găsea de fapt în spiritul celei mai vechi tradiţii estetice. Este cunoscută încă din antichitate, poate dela Simonide, concepţia după care pictura este o poezie mută, după cum poezia este o pictură vorbitoare. Părerea aceasta se bucură de o autoritate nediscutată tocmai pănăla Lessing („Laokoon, 1766) care îndrăzni cel dintăiu să se ridice împotriva ei. Concluziile lui Lessing sînt însă mult mai apropiate de vechea părere pe care se ridica s'o combată, decît el însuşi îşi închipuia. Căci deşi Lessing este acela care mai întăiu distingînd între artele de succesiune şi cele de simultaneitate cerea mijloace felurite pentru fiecare din ele, scopul lor comun rămînea acelaşi caşi în concepţia antică: evocarea senzibilă a obiectului. Poezia se condamnă la o sforţare obositoare şi improductivă, cîtă vreme, întrecîndu-se cu pictura, ea năzueşte către prezentarea simultană a obiectelor. Potrivită cu natura succesivă a limbajului este descrierea activă a lucrurilor în felul în care a excelat Homer, cînd pentru a ne face *să vedem* sceptrul lui Agamemnon, el ne spune mai întăiu cum sceptrul acesta *a devenit*. Vechea înţelegere a poeziei ca experienţa vizuală supravieţui aşa dar şi criticei lui Lessing. Nici obiecţiile lui Herder, puţin timp dupăce Lessing îşi făcu cunoscute ideile sale, nici acelea mai tîrzii ale lui W. v. Humboldt nu mai putură s'o compromită. Ea rămase şi mai departe victorioasă până cînd cercetările lui Th. A. Meyer (Das Stilgesetz der Poesie, Lipsca 1901) şi M. Dessoir (Aesthetik etc. 353—363) reuşiră s'o dizolve definitiv şi să orienteze spiritele către un nou fel de a înţelege caracterul intuitiv al limbii.

Dar mai întăiu este de observat că nici reprezentarea senzibilă către care se concentrează sforţarea atenţiei, necum aceia chemată întîmplător de cuvînt, nu reproduce cu fidelitate caracterul obiectului extern corespunzător. Este în firea unei anumite tendinţe a artei contemporane să pună accentul nu pe percepţiunea lumii ci pe reprezentarea ei. De aci acele siluete care se ridică predominante chiar în ciuda legilor perspectivei sau acea ţesătură confuză de elemente din care se desprinde cu o ciudată claritate un singur amănunt. Toate aceste particularităţi, care ne surprind în pînzele unora din cei mai noi artişti, alcătuesc un interesant document psihologic pentru celace s'a numit „fenomenologia reprezentărilor". Ele ne arată, şi sînt cel puţin din acest punct de vedere documentar demne de luat aminte, că logica reprezentărilor nu se suprapune logicei formelor externe şi a relaţiilor lor; că avem a face mai degrabă cu o logică sentimentală care distribue cantitatea sau gradul de limpezime după interesele momentane ale sufletului. Un copil care va desemna pe militarul la care l-au izbit forma, strălucirea şi sunetul pintenilor, va da acestor pinteni o mărime uneori superioară restului siluetei pe care o desemnează. La fel va face în multe alte împrejurări şi persoana adultă care, silindu-se să transcrie grafic reprezentarea sa, se va feri să amestece celace ştie el mai dinainte şi în mod general despre obiectul care i s'a înfăţişat. Cum se va putea întîmpla altfel atunci cu reprezentările senzibile pe care le va chema în mintea noastră cuvîntul? Este imposibil ca ele să se acopere complect cu imagina cîndva actuală a obiectului. Este cu neputinţă ca poezia să devină vreodată o pictură vorbitoare. Niciodată nu va putea să dea imagina distinctă a lucrurilor, chiar dacă va întrebuinţa mijloacele unei descrieri active după cum cerea Lessing.

Dar nici măcar către această confuză şi iraţională imagine nu are poezia totdeauna dreptul să ţintească. Limba este un instrument încărcat cu o virtualitate independentă, deşi analoagă percepţiunii concrete. Cînd pronunţ un cuvînt sau o expresie pentru care există un obiect corespondent în natură, eu pot să mi-l reprezint numai în forma ştearsă şi iraţională pe care am amintit-o mai sus sau din recunoaşterea lui poate chiar să lipsească orice urmă de amintire senzibilă şi cu toate acestea el să descarce în sufletu-mi acelaşi curent de energie sentimentală caşi cum obiectul corespunzător s'ar găsi de faţă sau caşi cum reprezentarea lui ar avea o limpezime desăvîrşită. Ba uneori ordinea faptelor este contrarie: cuvîntul descarcă mai întăiu curentul sentimental din care mai apoi se dezvoltă părerea unei intuiţii concrete. Mi se pare că văd obiectul despre care vorbeşte poetul pentrucă m'a făcut să resimt tot conţinutul sentimental pe care el este în stare să-l trezească în sufletul meu. În aceasta stă importanţa descoperirii lui Th. A. Meyer.

Şi pentru a lua exemple din literatura romînă. Cînd Eminescu notează:

Iată lacul. Luna plină
Poleindu-l îl străbate;
El, aprins de-a ei lumină,
Simte-a lui singurătate

sau cînd construind pe latura fantaziei acustice, scrie poezia „Peste vîrfuri"

> Peste vîrfuri trece lună
> Codru 'și bate frunza lin,
> Dintre ramuri de arin
> Melancolic cornul sună, etc.

nu este necesar, cetind versurile acestea, să-mi reprezint nici strălucirea lacului, nici sunetul cornului. Și dacă o imagine senzibilă este chemată totuși la viață, ea nu trebue să se suprapună cu lucrul acela din natură, care lui Eminescu i se va fi arătat. Cu fiecare cetitor imagina aceasta se va putea schimba; după natura și bogăția experienții senzibile pe care fiecare dintre aceștia o aduce sau după gradul predispoziției lor optice sau acustice, imagina va fi cînd mai lămurită și cînd mai confuză, cînd mai strălucitoare și cînd mai stinsă. Uneori (dacă este permis a prevedea ceva în acest domeniu în care numai neprevăzutul stăpînește) se va desprinde mai clar din imagina lacului, jocul luminos al suprafeței sale brăzdate de unde sau masa compactă de ape iluminate până în adîncuri; vor putea apărea pietrele rotunjite ale fundului, o salcie, o barcă, într'atît de mare este libertatea de contribuție a imaginației. Dar s'ar putea să nu apară nimic din toate acestea. Poezia va continua să lucreze cu aceiaşi putere de convingere sentimentală caşi cum lacul ar fi de față și sunetul cornului s'ar auzi. Va vorbi în noi, și fără această prezență, singurătatea acelei nopți inundate de clarități lunare și sufletul nostru se va lăsa cîștigat de acea contagiune patologică prin care muzica îl dizolvă și-l îndeamnă către moarte. Fără ajutorul nici unei imagini, conținutul sentimental se va desfășura întreg și din productivitatea specială a acestei stări de spirit, ochiul interior va crede un moment că contemplă imagina, cînd efectiv ea nu i se arată niciodată.

Care sînt așa dar mijloacele acestei minunate limbi poetice care poate reda tot conținutul sentimental al realității chiar în lipsa reprezentării ei? Epitetul, comparația și metafora au cu totul o altă funcție decît acea pe care, împreună cu toți esteticianii timpului, Maiorescu le-o acordă. Cînd Eminescu scrie:

> Cu obrăjei ca doui bujori
> De rumeni bată-i vina

nu obrajii rumeni ai lui Cătălin apar închipuirii noastre, ci farmecul copilăresc al băiatului care trezea complexe noui în sufletul Cătălinei ne vorbește și nouă. Nu așa dar către expresii senzibile sau către cuvinte pitorești va trebui să se îndrepte silința principală a poetului. Ceiace trebue să-l preocupe în primul rînd va fi găsirea expresiei energice, cu răsunetul vibrant și profund,

prins într'o țesătură ritmică încărcată cu un dinamism puternic. Pentru a ne înțelege mai bine, să cetim una din poeziile lui Paul Claudel din *Vers d'Exil* (1895) în care numai cu greutate se va putea găsi vre-o aluzie senzibilă; în care simțirea tragică a omului care se abandonează puterii justițiere a Divinității ni se manifestă printr'un limbaj abstract:

> Tu m'as vaincu, mon bien-aimé: Mon ennemi,
> Tu m'as pris dans les mains mes armes une à une.
> Et maintenant je n'ai plus de défense aucune,
> Et voici que je suis un devant vous, Ami! etc., pg. 134

Să observăm bogăția oarecum inepuizabilă a ideii care pentru a se exprima, recurge la contrastele: Mon ennemi-ami. Convertirea religioasă pornește dela o criză zguduitoare a personalității în care toate iluziile orgoliului omenesc se năruesc până ce, supus, sufletul se dă întreg puterii lui Dumnezeu. Victoria Dumnezeirii este înfrîngerea noastră. Credinciosul măsoară adîncimea conștiinței sale mistice cu intensitatea împotrivirii sale inițiale. Pe culmea avîntului către Dumnezeu îl turbură amintirea tragică despre dezastrul personalității sale umane. Un suspin profund se amestecă în bucuria cea mai înaripată. Ne întrebăm dacă această complicată idee s'ar fi putut în adevăr îmbrăca într'un vestmînt senzibil?

Energia vorbirii face caracterul intuitiv al poeziei, spunea Herder. Și despre ce se poate numi energia vorbirii ne arată următorul pasaj din Sfîntul Augustin:

„Dumnezeul meu, ce ești tu? Ce să întreb mai întâiu? Ce altceva decît despre Domnul Dumnezeul meu? «Căci cine este Domn lîngă adevăratul Domn și cine Dumnezeu, afară de tine Dumnezeul nostru» ? (Psalmi, 18, 32) Tu Cel mai înnalt, Cel mai bun, Cel mai puternic, A Tot Puternicul, Cel mai milos și totuși Cel mai drept, Cel mai ascuns și totuși omnipotent, Cel mai frumos și Cel mai tare, stînd fără să poți fi cuprins, nemișcat și prefăcînd totul, niciodată nou, niciodată vechiu, căci tu înnoești totul, pe cei mîndri îi dai însă pierzării fără ca ei s'o înțeleagă; mereu lucrînd, totdeauna liniștit, adunînd fără trebuințe, purtînd, împlinind și apărînd, creînd, hrănind și desăvîrșind, căutînd deși nimic nu-ți lipsește. Iubești fără pasiune, te silești cu o liniștită blîndețe, vorbirea ta e fără durere, te mînii și ești totuși pașnic, trecătoare sînt lucrările tale, veșnic este sfatul tău, culegi ce ai găsit și n'ai perdut niciodată, te bucuri de cîștig fără să fii sărac și ceri dobîndă fără să fii avar. Ți se împrumută ca să devii datornic și totuși cine are ceva care să nu fie al tău? Plătești datorii pe care nu le datorești și nu pierzi cu toate acestea nimic. Dar ce am adus eu cu toate aste cuvinte, Dumnezeul meu, viața mea, bucuria mea sfîntă? Vai acelora care nu vorbesc despre tine căci și muții te vor mărturisi (Confesiuni, Cap. IV)".

Caşi în strofa lui Claudel, întreaga dezvoltare a Sfîntului Augustin se rezolvă in contraste. Imprejurarea are o semnificaţie deosebită pentru estetică. Definind un lucru prin contrariul lui nu obţinem totdeauna o anulare logică. In poezie şi în retorică principiul contradicţiei nu are valoare. Astfel, cînd Sft. Augustin spune: „te mînii şi eşti totuşi paşnic" sau „plăteşti datorii pe care nu le datoreşti" ideia nu devine absurdă, ci adaugă ceva înţelesului ei. Mînia paşnică şi datoriile pe care Dumnezeu nu le datoreşte, înseamnă sancţiunea morală implacabilă care emană din Dumnezeire cu necesitatea unei legi. Antiteza este unul din mijloacele care sporesc intuitivitatea limbii pe alte căi decît acelea ale sensibilizării. Bogăţia emanaţiei verbale pe de altă parte porneşte în suflet un curent dinamic a cărui valoare există şi în afară de conţinutul intelectual pe care il aduce odată cu sine. La marile talente retorice, la un V. Hugo, la un G. D'Annunzio, se întîmplă adeseori această divergenţă între sens şi ritmică. Mişcarea frazei te poartă înainte şi depăşeşte percepţiunea exactă a cuvîntului. Dar în aşa măsură înţelesul există imanent în ritm, încît chiar o cetire stăpînită şi orientată în sensul apercepţiunii intelectuale nu aduce elemente esenţiale pentru complectarea impresiei poetice; poate chiar o slăbeşte. Această abundentă emanaţie acumulează detaliile într'o impresie de monumentalitate care ne dă o altă idee despre mijloacele intuitive ale poeziei. Toate acestea există fără ajutorul nici-unei imagini şi sînt perfect conciliabile chiar cu o limbă prozaică prin elementele ei. Avea aşa dar dreptate Max Dessoir să afirme, răspunzînd parcă aserţiunii lui Maiorescu şi opunîndu-se de fapt întregului curent din care şi Maiorescu făcea parte, că „în multe privinţe limba poetului rămîne aceia a comerţului zilnic şi a descrierii ştiinţifice".

II

Am văzut că Maiorescu defineşte frumosul ca pe „manifestarea ideii în materie senzibilă". Ceiace înţelege Maiorescu prin *idee* sînt *sentimentele* şi *pasiunile* care se pot laolaltă mai potrivit exprima prin termenul de *conţinut*, tocmai pentru a ocoli confuzia cu „ideia" ca manifestare a vieţii intelectuale. In această privinţă Maiorescu scrie: „ideia sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simţimînt sau o pasiune, şi niciodată o cugetare esclusiv intelectuală sau care se ţine de tărîmul ştiinţific fie în teorie fie în aplicare practică". Dacă estetica hegeliană, care îl inspiră pe Maiorescu, întrebuinţează termenul de „idee", lucrul se explică prin aceia că opera de artă era concepută acolo ca întrupînd efectiv esenţa ideală a lumii, logosul universal. Această întrebuinţare ar fi putut deveni însă un prilej de eroare într'o estetică psihologiceşte întemeiată, cum vom

vedea că este aceia a lui Maiorescu, dacă Maiorescu însuşi nu s'ar fi grăbit să ne atragă atenţia din capul locului. Nu este cazul deci să ne oprim mai îndelung asupra acestei discuţii de termeni.

Frumosul definit ca „manifestarea ideii în materie senzibilă" pune cercetătorului problema de a vedea *în ce chip* ideia se poate manifesta în materie senzibilă. Răspunsul prim la această întrebare il dă chiar Hegel, care distingînd între arta simbolică a orientalilor, aceia clasică şi aceia romantică, schiţează trei feluri posibile ale sintezei dintre idee şi materie, într'un mod care nu ne interesează a-l urmări mai deaproape aci. Această problemă Maiorescu însă nu şi-o pune. In ce fel imagina senzibilă, al cărei suport era cuvîntul, devine la rîndul ei suportul sau ocazia unui sentiment sau a unei pasiuni, este întrebarea la care Maiorescu nu răspunde, deşi cetitorul, care luase cunoştinţă de definiţia frumosului, avea dreptul să ceară un răspuns. Dar Maiorescu trece cu vederea această întrebare fără a lua seamă că astfel începutul studiului său făgăduise mai mult decît dovedeşte în urmă că poate da. Partea a doua a acestui studiu: „Condiţia ideală a poeziei" se dezvoltă aşa dar într'o desăvîrşită independenţă de întîia sa parte („Condiţia materială a poeziei") şi întregul face mai degrabă impresia unei juxtapuneri din două bucăţi decît a unui tot organic.

De ce frumosul trebue să ne înfăţişeze sentimente şi pasiuni, şi nu idei, este primul lucru despre care se întreabă Maiorescu. Pentru că ideile, răspunde el, spre a fi înţelese presupun o pregătire specială, pe cînd pentru ceiace numai impropriu se poate numi *înţelegerea sentimentelor* nu este nici de cum nevoe de o asemenea pregătire. Sentimentele şi pasiunile, „sînt comune tuturor oamenilor, sînt materia înţeleasă şi interesantă pentru toţi. Celace separă pe oameni de olaltă este cuprinsul diferit cu care şi-au împlinit mintea: celace-i uneşte este identitatea mişcărilor de care se pătrunde inima lor". O a doua cauză „pentru care poezia nu poate trata obiecte ştiinţifice" stă în împrejurarea că „frumoasele arte, şi poezia mai întîiu, sînt *repaosul inteligenţei*". Căci pe cînd ştiinţa pune mintea într'o veşnică mişcare înnapoi către tot mai depărtate cauze şi înainte spre tot mai îndepărtate efecte, arta „prinde atenţia neliniştită şi agitată spre infinit, şi înfăţişîndu-i o idee mărginită în forma senzibilă a frumosului, îi dă liniştea contemplativă şi un repaus intelectual. Poezia în special trebue să ne decline spiritul dela inlănţuirea fără margini a nexului cauzal, să ne manifesteze ideia cu început şi sfîrşit şi să dea astfel o satisfacţie spiritului omenesc. De aceia ea este datoare să ne îndrepte spre sentimente şi pasiuni. Căci tocmai simţimintele şi pasiunile sînt actele de sine stătătoare în viaţa omenească: ele au o naştere şi o terminare pronunţată, au un început simţit şi o catastrofă hotărîtă şi sînt dar obiecte prezentabile subt forma limitată a senzibilităţii".

Ceiace avem să imputăm acestui raționament este că el face din sentimente și pasiuni un obiect de cunoștință. Nu vom spori însă întîmpinările, folosind acea banală clasificare, care opune cunoștința vieții afective, și care am văzut că era—după cum nici nu se putea altfel—și la îndămîna lui Maiorescu. Și nu vom adăuga această întîmpinare pentrucă înțelegem că tocmai din nevoia de a le opune, Maiorescu alege ca teren de comparație a sentimentului și cunoștinței, terenul propriu al acesteia din urmă. O comparație, chiar cînd trebue să ajungă la o opoziție, trebue să se facă dintr'un singur punct de vedere, presupunînd astfel în prealabil o anumită asemănare a termenilor. Spiritul logic al lui Maiorescu nu se poate elibera de subt puterea acestei condiții a minții omenești și singura lui vină rămîne că aplică un procedeu logic în domeniul irațional al valorilor. In adevăr, în acest domeniu, despre frumos nici nu se poate spune că se opune adevărului sau binelui, pentrucă aceasta ar presupune—după cum am văzut—că ar continua într'un fel să se asemene între ele. Lumea valorilor este făcută din unități pur și simplu incomparabile; ea este o serie discontinuă. Adevăratul gînd al lui Maiorescu poate fi condus până la această cunoștință, dar pentru a ajunge aici el trebue curățat de reziduul intelectualist pe care îl menținuse, poate, numai o inoportună precauție logică.

Să vedem însă dacă această opoziție este cel puțin justă, dacă în adevăr, spre deosebire de știință, care îndrumează mintea către infinit, poezia ne înfățișează totdeauna „idei cu început și sfîrșit". Firește că aci trebue să facem o deosebire între ceiace poezia *trebue* să înfățișeze și ceiace ea înfățișează de fapt în numeroasele ei feluri de a fi. Maiorescu vorbește de un *trebue* și ca atare este liber de a impune poeziei idealul pe care îl va crede de cuviință. Dacă însă ne constringem de a nu indica poeziei decît idealul pe care ea îl întrupează în realitate și întotdeauna, putem atunci să ne întrebăm dacă acest *trebue* se acopere și cu starea de fapt. Hegel, care în această privință nu reprezintă decît termenul final al unei întregi dezvoltări, nu credea la fel. Pentru el acest finit al ideii care este așa dar „prezentabilă subt forma limitată a senzibilității" alcătuește caracterul exclusiv al artei clasice. Numai aci, după Hegel, *ideia* se întrupează atît de perfect în materialul senzibil, încît în această întrupare ea găsește și o graniță expansiunii ei infinite. (De unde o anumită uscăciune a artei clasice) Dimpotrivă, în arta romantică, ideia a luat o cunoștință atît de intimă și bogată despre sine, încît materialul senzibil nu o mai poate conține; ea sparge limitele senzibilității și ni se prezintă ca o aspirație turmentată către infinit. „Această ridicare a spiritului către sine însuși, prin care dobîndește o obiectivitate, pe care altfel trebuia s'o caute în sensorialitatea exterioară a lumii... alcătuește principiul fundamental al artei romantice" (Vorlesungen über die Aesthetik,

II, 122). Toată sistema lui Hegel, cu privire la romantism, tindea să întemeeze filozoficește sentimentul pe care poeții și teoreticianii germani îl formulaseră cu o generație mai înainte despre poezia timpului. Pentrucă asupra acestor formulări ne-am oprit altădată mai pe larg, 1 nu vom reveni aci. Este destul a spune că ceiace de exemplu romanticii exprimau cu termenul „Sehnsucht" nu cade în sfera sentimentelor „cu început și cu sfîrșit". Puțini ani după ce Maiorescu publică studiul despre „Poezia romînă", Eminescu trebuia să devină unul din ultimii poeți europeni ai nostalgiei romantice, cînd scriind în „Floarea albastră" :

Iar te-ai cufundat în stele
Și în nori și 'n ceruri nalte ?
De nu m'ai uita încalte,
Sufletul vieții mele.

In zadar rîuri în soare
Grămădești 'n a ta gîndire
Și cîmpiile asire
Și întunecata mare.

Piramidele 'nvechite
Urcă 'n cer vîrful lor mare
Nu căta în depărtare
Fericirea ta, iubite !...

cînd scriind astfel, amintea pe romanticul Tieck care dădea glas unei fantezii chinuite de un același sentiment neînțeles și de același năzuință către tărîmuri mai miraculoase încă : „sînt unele ceasuri cînd aș vrea să călătoresc departe, într'o natură ciudată și miraculoasă, să mă cațăr pe povîrnișuri de stînci și să mă tîrăsc în prăpastii amețitoare, să rătăcesc în peșteri și să aud murmurul surd al apelor subterane, aș vrea să văd ciudatele tufișuri ale Indiei... piramidele egiptene"... (cit. ap. Ricarda Huch, Die Blütezeit der Romantik, pag. 122).

Trecînd la analiza condițiilor speciale ale poeziei, Maiorescu ne pune în îndoială dacă în adevăr idealul clasic este acela care conduce cercetările sale. Făcută dintr'un punct de vedere psihologic, analiza aceasta se autorizează dela condițiile speciale ale vieții sentimentale pentru a stabili și caracterele normative ale poeziei. „Poetul, chemat a exprima simțirile omenești,—scrie Maiorescu—a aflat în însăși natura lor legea după care să se conducă. Intre deosebirile ce disting afectul în genere, fie simțimînt, fie pasiune, de celelalte stări ale cugetului, se pot cita următoarele ca principale: 1. O mai mare repegiune a mișcării ideilor. Observarea aceasta o poate face oricine. Exemplul cel mai lămurit dintre toate ni-l prezintă spaima, cu prodigioasa

1 In lucrarea mea : Das Wertungsproblem in Schillers Poetik, București, 1924.

sumă de idei ce ne pot străbate mintea în momentele ei. 2. O exagerare sau cel puțin o mărire și o nouă privire a obiectelor subt impresia simțimîntului și a pasiunii. Lucrurile gîndite iau dimensiuni crescînde, micul cerc al conștiinței intelectuale se preface în linte microscopică și, privite prin ea, toate senzațiile și toate ideile momentului apar în proporții gigantice și subt culori neobișnuite. 3. O dezvoltare grabnică și crescîndă spre o culminare finală sau spre o catastrofă, dacă luăm acest cuvînt și în sens bun, nu numai în împrejurări tragice.—Aceste trei semne caracteristice ale efectelor sînt totdeodată cele trei calități ideale ale poeziei".

Nu trebue insistat prea mult asupra faptului că astfel definite, condițiile ideale ale poeziei contrazic, cel puțin în parte, idealul clasic căruia Maiorescu credea că le poate subordona. Chiar numai cea dintâiu dintre aceste condiții: „marea repegiune a mișcării ideilor", subt care se înțeleg două lucruri, de o parte „un raport de precizie între idei și cuvinte astfel, încît cu orice înmulțire de cuvinte să se înmulțească în același proporție și suma de idei", dar de altă parte împrejurarea că „o mulțime de idei de ale noastre proprii (sînt) deșteptate cu prilejul cetirii și alăturea de cuvintele poetului", adică tocmai ceiace cam la aceiași vreme Fechner preconiza în vestitul său „factor asociativ", bogăția de asociații care vin de se organizează în jurul unei prezentări senzoriale pentru a-i da ceiace el însuși numește „coloarea spirituală", die geistige Farbe,—chiar numai această singură condiție dovedește că amănuntul teoriei lui Maiorescu nu se acopere cu ceiace în mod general formulase mai înainte despre ideia poetică „prezentabilă subt forma limitată a senzibilității". Această limitată formă a senzibilității nu încape toată simțirea poetului; poetul o sparge și îi îneacă granițele cu ceiace în definitiv „caracterizează producția poetică", cu „abundența de idei". Iar pentru a ilustra adevărul acesta, fără îndoială că nu la un poet clasic se putea Maiorescu adresa, nu la poeții la care intenția se juxtapune în asemenea măsură expresiei încît producția lor pare o adevărată notație *științifică* (V. Basch), ci unui romantic, lui Heine de exemplu pe care îl citează în mai multe rînduri. Aci era în adevăr prilejul cel mai potrivit pentru a dovedi că ecoul psihic nu se mărginește în limitele expresiei, dar că el se prelungește dincolo, într'un răsunet vag și recalcitrant în fața oricărei tendințe de a-l prinde în forme plastice. Clasicul Maiorescu apare un moment ca teoreticianul vagului romantic. Dar pentru a dovedi că nu aci se istovesc toate posibilitățile poeziei, este suficient de a compara strofa lui Eminescu:

Afară-i toamnă, frunza 'mprăștiată,
Iar vîntul svîrlă 'n geamuri grele picuri;
Ci tu celești scrisori din roase plicuri
Și într'un ceas gîndești la viața toată

unde simțim precis resonanța prelungă a ecoului, cu o altă strofă de interior, poate romantică în motiv, acela a clasicului Alecsandri, din poezia „Serile la Mircești".

Așa 'n singurătate, pe cînd afară ninge,
Gîndirea mea se primblă pe mîndri curcubei,
Pân' ce se stinge focul, și lampa 'n glob se stinge
Și saltă cățelușu-mi de pe genunchii mei

unde este interesantă tocmai oprirea bruscă a ecoului, atît de grațios realizată prin amănuntul animalului care saltă de pe genunchii stăpînului său odată cu încetarea reveriei care îl furase în lunga seară de iarnă.

Nici a doua condiție ideală a poeziei nu răspunde idealului clasic afirmat la început de Maiorescu. Ceiace trebue să înțelegem prin „exagerare sau cel puțin o mărire și o nouă privire a obiectelor subt impresia simțimîntului și a pasiunii", dacă ținem samă și de condiția negativă ca „poetul să nu-și înjosească obiectul", după cum totuși se întîmplă în cazul abuzului de diminutive care trezește vehemența lui Maiorescu, este probabil caracterul „interesant" sau „patetic" al subiectului. „Interesantul" era însă după Frederic Schlegel tocmai însușirea poeziei romantice moderne. In mișcarea de evoluție a poeziei, interesul poate cădea cînd asupra formei și cînd asupra materiei și în acest contrast avem și motivul alternației dintre romantism și clasicism. Trăind într'o epocă precumpănitor romantică, Maiorescu nu putea să nu admire ceiace se recomandă mai ales prin caracterul „important" al fondului, ca atunci cînd scrie despre simțimîntul cel profund al naturii" sau „despre natura vizionară a întregei existențe", deși atît în predispozițiile cît și în cultura acestui bărbat erau destule elemente care să-l hotărască pentru clasicism.

Cîteva cuvinte ne-au rămas să spunem și despre a treia condiție ideală a poeziei. „Dezvoltarea grabnică și crescîndă spre culminarea finală", așa cum a fost realizată de ex. tirada tragică a teatrului clasic francez sau cum au întrebuințat-o și romanticii, un Lamartine, un Vigny, un Hugo în renumitele lor poeme care, și din acest punct de vedere, continuă să folosească elementele retoricei clasice, este desigur o condiție foarte răspîndită a poeziei, deși nu de o valoare absolut generală. Nietzsche ne povestește (Die Geburt der Tragödie, § 6) cum a fost izbit, cetind culegerea de cîntece populare *Des Knaben Wunderhorn*, de faptul că strofele se urmează într'o desăvîrșită independență unele față de altele. Fenomenul îl atribue Nietzsche prezenței temei muzicale unice, care se obiectivează astfel într'o serie de imagini neatîrnate și divergente. „Melodia izvorînd continuu, scrie Nietzsche, stîrnește în jurul ei scîntei de imagini care, prin împestrițarea lor, prin subita lor schimbare, prin nebuneasca lor pră-

vălire manifestă o forță sălbatică și străină desfășurării senine a viziunii epice". După opinia lui Nietzsche, fenomenul acesta nu este particular liricei populare, ci esențial pentru întreaga lirică. Dacă în adevăr se poate susține că motivul adînc al liricei este irațional-melodic, atunci organizarea desfășurării către culminarea finală poate fi socotită ca o imixtiune retoric-intelectualistă, după cum s'a și făcut în legătură cu marea poemă de compoziție a romanticilor francezi. Eminescu, pe care și aici îl putem cita, a avut intuiția acestui lirism pur de orice intenție de compoziție. Nu în poemele în care preocuparea retorică de gradație este transparentă, ca de ex. în „Mortua est", ci în unele din postumele lui unde, în chip atît de ciudat, poetul regăsește, fără expresă intenție, tehnica poeziei populare. Poezia „Stelele'n cer" este deosebit de caracteristică din acest punct de vedere. Primele patru strofe nu înfățișează nici-o gradație:

Stelele 'n cer
Deasupra mărilor
Ard depărtărilor
Până ce pier

După un semn,
Clătind catargele
Tremură largele
Vase de lemn

Niște cetăți
Plutind pe marele
Și mișcătoarele
Pustietăți.

Stol de cocori
Apucă 'ntinsele
Și necuprinsele
Drumuri de nori.

Este o serie de imagini independente. A cincea strofă dă poeziei un final în sens de „catastrofă". Dar poezia nu se termină și strofele se continuă în același relativă neatîrnare. Poezia păstrează o puternică unitate de atmosferă, deși nehotărîrea poetului este evidentă.

Ce putem spune la sfîrșitul acestei analize principiale a articolului lui Maiorescu din 1867? Teoria maioresciană despre calitatea senzibilă a limbii poetice este astăzi cu neputință de a mai fi susținută. Că expresia poetică nu trezește în noi imagini, este un lucru pe care îl dovedește chiar cea mai sumară introspecție. Poezia descarcă însă curente sentimentale și care este relația dintre acestea și expresia poetică alcătuește proble-

ma esențială pe care Maiorescu o ocolește. Evasiv se arată Maiorescu și în ce privește idealul poetic care conduce cercetările sale, căci pe cînd în principiu el afirmă clasicismul, dezvoltările sale arată unele predilecții romantice. Amintiri retorice, ca de ex. imperativul gradației poetice către catastrofa finală, complectează fizionomia ideilor estetice examinate aci.

Opiniile estetice ale lui Titu Maiorescu prezintă însă nu numai un interes teoretic ci și unul practic. Rolul lor hotărîtor în ce privește stabilirea temeliilor critice ale culturii romîne contimporane este o altă problemă și ea merită un alt studiu.

Tudor Vianu

Robul veșniciei

„Cu mine zilele ți-adaogi,
Cu ieri vieața ta o scazi..."
Mihail Eminescu

Stăpîna mea e crudă și nedreaptă:
E Veșnicia 'n spasm de nerăbdare
E strînsa și 'ncruntata Așteptare,
Cînd singură pe sine se așteaptă...

O simt așa: o surdă încordare;
Adîncă adîncime care crește
Cu cît puterea mea slăbește,—
Cu cît se 'nalță colb de clipe moarte,—
Cu cît alerg s'o duc tot mai departe...

Dar nerăbdarea ei îmi biciuește,
Și oboseala mea înspumegată
Și 'năbușit cu tunete vorbește:

„Mai repede, mai repede!... Ca vîntul!...
„Să tremure tot cerul și pămîntul!...
„Să cazi odată 'n întuneric!...

„Căci mă voiu întîlni cu mine
„Atunci cînd truda ta de sclav nemernic
„Te va ucide 'n întuneric!—
„Atunci cînd liberă de tine
„Voiu răsufla mai liberă ca vîntul
„Să tremure tot cerul și pămîntul,
„Să cazi odată 'n întuneric!...

...O simt așa: vibrînd de enervare:
E strînsa și 'ncordata Așteptare,
E-adînca-adîncime care crește
Cu cît puterea mea slăbește,—
Cu cît se 'nalță colb de clipe moarte,—
Cu cît alerg s'o duc tot mai departe...

Alexandru N. Nanu

Madona din Port

Sînt tocmai douăzeci şi patru de ani de cînd, în nişte zile fumurii de Decembre—la fel cu acestea—eram tot aici, pe ţărmul Dunării, în acest oraş inconjurat de ape. Era atunci în ajunul zilei de Sf. Nicolae; aşa este şi azi. Era atunci, în văzduhul plin de puzderii de cretă şi de plumb, o rece presimţire de omăt—căzut undeva, pe munţi, sau gata să cadă. Tot aşa este şi azi, cu adaosul că departe, pe lîngă apă, se văd, ca nişte cirezi albe, răzleţe petice din arvunile iernii. Erau atunci, în portul pe jumătate pustiu, cîteva vapoare, cîteva şlepuri, hamali cu fesul roşu şi grămezi de boabe de porumb. Aşa e şi acum, afară doar că hamalii sînt fără fes, iar în locul grămezilor de porumb sînt grămezi de cărbuni şi de lemne.

Am venit atunci tiptil, într'o seară necunoscut şi neluat în seamă, şi am găsit aici pe cheu o cameră de găzduit, groaznic de despersonalizată şi de tristă—cu un trotuar pe care îl toceşte toată lumea şi nu se lipeşte de el nimeni. Tot seara am sosit şi acum, dar... ziarele din oraş anunţaseră sosirea mea şi pe cheu, undeva la etaj, mă aştepta o cameră pregătită cu luare aminte. Şi între camera cea dintâiu şi cea de acum erau numai cîţiva paşi—şi douăzeci şi patru de ani!

Minunată Marie, acum douăzeci şi patru de ani nu ştiam nimic de icoana ta, pe care am găsit-o astă vară... Ştiam prea puţin şi despre tine. Te cunoşteam de multă vreme, dar nu te înţelegeam şi nu te iubeam. Te ştiam de multă vreme!... Nu stăteai tu, deasupra patului nostru, al copiilor, în păretele dela răsărit, învăluită în mahrame cafenii şi albastre—grele şi inexperte ca şi mîna iconarului ţăran care te zugrăvise? Arhanghelul Gavriil stătea înaintea ta, cucernic dar nestrăveziu şi încurcat în aripi, şi îţi întindea o ramură de crin, simbolul dragostei Celui

ce te alesese şi simbolul tainei prea fericite, care era să te aşeze în ceruri, o, Theotocos!

Te iubeam doar într'atîta întru cît ştiam (ne spunea mama dimineaţa) că uneori, noaptea, te pogori din icoană şi vii şi ne strecori subt pernă smochine, biscuiţi şi pachete mici cu ciocolată. Dar, Marie Prea Curată, este ca şi cum aşi zice că nu te ştiam şi nu te iubeam. A trebuit să treacă ani şi ani, până cînd să te văd—în icoanele lui Grigorescu, la Mănăstirea Agapia şi mai ales până cînd să aud, ca să nu-l mai uit, axionul care te preamăreşte. Şi încă şi atunci, trăind într'o lume de cîrtiţe şi de hiene, nu puteam să bănuesc splendorile duhovniceştei tale frumuseţi şi nu puteam să ştiu cum e grădina în care tu înfloreşti ca Sora-Soarelui, fiind totuşi, o Născătoare de Dumnezeu, Mama Soarelui!

Acum douăzeci şi patru de ani, în ajunul Sfîntului Nicolae, erai, poate, tot la locul tău, în icoana ta împărătească, precum te-am văzut astă-vară. Biserica unde te adăposteşti e zidită din bătrîni, poate de Grecii prea cucernici de altă dată, răscolitorii Dunării şi ai mărilor. Înaintea ta, Madonă a Marinarilor, au venit şi au îngenunchiat, cu pieptul plin de suspine, cu mînile pline cu sălbi de aur, atîţia corăbieri, atîţia neguţători, atîţia călători din ţările finicului şi ale maslinului! Chipul tău, Marie, din icoana lung privită astă vară, poate este şi el un dar adus din miazăzi, dela Sfet-Agora, din Ţarigrad, sau din insulele greceşti, cele familiare cu corăbiile Veneţiei şi cu pictura italiană. Desigur că erai aici, la locul tău, şi acum un sfert de veac. Dar nu te-am văzut nici pe tine, nici biserica aceasta de pe cheu... Marie, pe vremea aceia eram orbit de viziunile tinereţii şi mai ales orbit de cartea proastă pe care o învăţam, măcar că eram student în teologie.

Am dormit atunci la cîţiva paşi de icoana ta. Ştiam prea bine pe Mîntuitorul. Porunca lui de chemare o primisem mai demult. Dar întîrziam, mă risipeam, mă abăteam mereu din drum, alergînd după flori deşarte, întocmai ca Fata cu scufiţa roşie. Vai, lupul din poveste—„lupul cel înţelegător"—pîndeşte deapururi calea copiilor care nu ascultă!

Deci, prelungind zădarnic calea mea, robindu-mă florilor care înfloresc dimineaţa şi se scutură seara, agonisindu-mi poveri şi suferinţe de care Domnul Milostiv ar fi voit să mă cruţe (I Corinteni 7, 28), eu mă aflam, cu douăzeci şi patru de ani în urmă, mosafir de o zi, aici printre matrozi. Tu stăteai în icoana ta şi copilul desmetic alerga, cădea, se lovea, plîngea şi se scula, ridicat de Domnul, dar ca să uite totul şi să pornească iar după înşelătoare visuri.

Tu stăteai în icoana ta, dar Maică mult milostivă, astăzi înţeleg prea bine că nu ai dispreţuit pe cel ce dormea în preajmă-ţi, plecat din casa tatălui, şi tocmit argat la stăpîn străin (Luca 15, 12—15), ci din icoana ta, o, Madonă a marinarilor în primejdie, ai întins braţul tău de crini şi, binecuvîntînd, ai limpezit viitorul.

Adouazi era praznicul Marelui Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Likiei, intrepidul mărturisitor al Dumnezeirii Fiului tău. M'ai dat în grija lui:

— „De mine în douăzeci şi patru de ani, acesta care doarme aci, prins în mrejele deşertăciunii, va fi preot şi va sluji Sfînta Liturghie, la biserica ta, din deal. Ai grijă de el!"

Puternicul Nicolae a îndeplinit întocmai porunca Împărătesei. Acum cinci ani, tot în ajunul zilei lui, m'am întîlnit cu el, seara, la priveghere. A fost o întîlnire neuitată! Peste două săptămîni lanţurile mele cădeau la pămînt (Faptele Apostolilor, 12, 7,) şi atletul tău Nicolae mă scotea la lumină şi la libertate.

Aşi putea, Stăpînă, să nu privesc înapoi, peste toate aceste plaiuri dureroase, pe care le-am străbătut, cu osteneli sfîşietoare, cu popasuri lungi şi vinovate, dar îndemnat mereu, adunat din pulbere, împins înainte dela spate, de Fiul tău şi de Mîntuitorul meu? Aşi putea să nu gîndesc, cu suavă recunoştinţă, că pe cînd acum un sfert de veac, în zorii zilei de Sf. Nicolae, treceam pe lîngă icoana ta, legat la ochi, ud de lacrimi, şi de noroi, azi, în aceleaşi zori, mă pregătesc de Sfînta Liturghie?

Marie, am văzut icoana ta—în acest port în care tu mi-ai fost atît de milostivă!—deabia mai lunile trecute. Am stat mult şi te-am privit... Cine a fost meşterul care a visat şi a făcut să înflorească, din lemn uscat, obrazul tău? Opera lui m'a ţinut locului şi am visat (pe cînd soarele unei după amezi de vară împletea beteală pe diadema ta) la zugravul necunoscut, la neamul şi la florile din ţara lui şi la Nazaretul tău, de acum 1925 de ani.

Am venit acum, în iarnă, să te văd din nou şi să sărut, recunoscător, mănuşile tale de argint. Am venit de asemeni, să cer binecuvîntările tale, gata precum eram să mă arăt în lume şi să predic împărăţia lui Isus Christos.

Şi iată stăpînă—spre uimirea şi învăţătura mea—un văl de alterare şi de coşcoveală ascunde frumuseţea ta de astă vară! Marie Prea Curată, n'ai voit să te mai văd frumoasă precum erai. Binecuvîntată fie voia ta! Înţelepţeşte-mă şi zmereşte-mă!

Dar învaţă-ne, Prea Bună, cum să despărţim, în rugăciunile noastre şi în egloga inimilor noastre, pe Fecioara din Nazaret, pe strănepoata Regelui-Profet, pe Miriam, „cea plină de dar"— de Maica mult milostivă, de Stăpîna Cerului, de solitoarea şi de intercesoarea noastră, la Scaunul Fiului Împărat?

Cînd te vedem purtînd în braţe pe Cel fără de ani, cînd mărturisim pămîntului, la picioarele tale, că primim, că iubim, că slăvim eterna ta fericire, cînd te privim în grădina credinţii noastre: „trandafir din Goron", „crin", „rodiu", „palmier", încins cu ciorchini de chihlibar (Cîntarea Cîntărilor, 2, 1—3; 7, 7) mai putem, o, Diademă a lui Israel, să nu-ţi redăm toate podoabele şi toată regalitatea care au extaziat pe prooroci?

O, Născătoare de Dumnezeu, fii cu noi îngăduitoare, precum odinioară cu nuntaşii dela Cana Galileei! Ei nu mai aveau vin şi tu l-ai rugat pe Domnul să le dea şi el le-a dat. Dar noi avem, Marie! Sînt pline amforele Sfintelor Scripturi de vinul profeţilor care vorbesc despre tine! Sînt pline inimile Sfinţilor Părinţi de capitoasă recunoştinţă către ceiace s'a învrednicit să nască, rămînînd etern fecioară, pe Răscumpărătorul lumii! Sînt pline cristelniţile bisericii de imnele spumegînde, întru slava ta, ale poeţilor călugări!

Nu ne ţine de rău, o, Maica Luminii, să regăsim, să dăm pe faţă, să strigăm—beţi de o credinţă care lasă deapururi treaz şi fericit — că eşti mai cinstită decît Heruvimii şi mai slăvită fără de asemănare decît Serafimii, că eşti bucuria lui David care ţi se închină în ceruri, şi pridvorul nostru de trandafiri, pe pămînt,—bieţi copii mărginiţi, care nu pot să gîndească altfel pe Maica lor decît ca pe cea mai frumoasă fiică a lui Israel!

G. Galaction

Multe şi mărunte despre Eminescu

V.—Dela Viena

Privitor la Eminescu in Viena, avem informaţii deplin satisfăcătoare: I. Slavici, T. V. Stefanelli, I. Grămadă, scrisorile poetului, ştirile care se pot culege încă din manuscripte pot lămuri bine soarta şi felul lui din acel timp.

Cu toate acestea, se mai găseşte cite un document uitat prin gazetele vremii!

Public unul, aici.

Este numai istoria unei seri la care maestrul a luat parte activă—ţinînd un toast. Va fi ţinut şi altele, inainte; acesta este intăiul despre care avem în mini documentul.

A fost un toast în sănătatea principelui Carol al Rominiei. Cum în „Rominia Jună" erau şi Ardeleni şi ţărani, era obiceiu ca cineva să preamărească pe Habsburgul din Viena şi altcineva pe Vodă din Bucureşti. In noaptea de *anul nou*, dela 1870 spre 1871, V. Grigoriţa a rostit lauda lui Francisc Iosif I, M. Eminescu pe a lui Carol I—asistînd, probabil, şi reprezentantul poliţiei, despre care şi'n vremea mea încă ne întrebam, jenaţi şi ironic: dar stilpul Habsburgilor a venit?, fire-ar....

Documentul, scris de un Ardelean, nu are nevoe de alt comentar:

Federaţiunea

(Pesta, Miercuri, 8 februariu | 27 ian. 1871. An. IV, No. 10—476).

Foişioar'a

Viena, in 27 Ianuariu 1871.

(Serbarea preserei anului nou — şi încă ceva).

Domnule Redactor!

Fiindcă, precum văd, până acum nimeni nu v'a înştiinţat nici cu o iotă despre sărbătoarea romînă principală, ce tinerimea noastră studioasă de aici s'a îndatinat a serba în ajunul *anului nou*, de acea sper, că şirurile presente, deşi cam tîrzie, nu vor fi lipsite de oarecare interes pentru publicul romîn.

Preseara anului nou 1871, caşi în anii de mai înainte, aşa şi acum, a întrunit o frumoasă cunună de Romîni în sala otelului „Victoria", unde se celebra această sărbătoare a junimei romîne. In adins zic „sărbătoare a junimei romîne", pentrucă finea anului vechiu şi începutul celui nou sînt nişte momente aşa de tot acomodate şi nimerite pentru asemenea festivităţi. *Colo reminiscinţele trecutului cu suferinţele noastre seculari, colea presintele posomorît*, aşa cit Romînul de inimă cu nerăbdare şi sete cearcă să pătrundă cu ochii sufletului său vălul viitorului, să afle vre-o speranţă măgulitoare carei sale naţiuni şi patrie. Cine însă e chemat în prima linie să realizeze atari speranţe, dacă nu junimea studioasă a unei naţiuni, dacă nu elita acelei junimi? Şi iată, eu sum în fericea poziţiune, de a putea din experienţă asigura pe iubiţii mei conaţionali, cumcă junii noştri de la universitatea şi institutele de învăţămînt din Viena prin activitatea şi zelul lor ni dau garanţia, ni pot umplea cu o justă încredere în privinţa unui viitor mai frumos şi mai îmbucurător.

Un document al acestei fu şi festivitatea din vorbă. Cine nu ştie, că acsioma recunoscută de toţi timpii, că dogma presentului este *unirea sentimentelor şi puterilor*, dacă vreo societate, vreun popor va să realizeze, pe oricare teren al activităţii omeneşti, ceva mare şi salutar? Şi, doamne, cît de mult au păcătuit, şi nu încete nici astăzi a păcătui, bărbaţii noştri conducători, atît dincoace cît şi dincolo de Carpaţi, în contra acestui sînt adevăr! Nu aşa brava noastră junime vieneză! Ea, deşi *înainte cu trei-patru ani*, nescari înrîurinţe necalificabile reuşiseră a arunca şi în sînul ei mărul Eridei, în scurt se reflectă earăşi şi dete auz şoaptelor inimei juniei, necorupte, carea în focul iubirii sacre către naţiune şi patrie provocă pre tot natul la unire în cugete, în simţiri şi în fapte.—Astfel cele două reuniuni ale tinerimei romîne de aici se contopiră într'una, şi *statutele „Romîniei june" se aşteaptă pre toată ziua să sosească de la guvern aprobate*, pentru ca ăst-mod junimea să-şi poată reîncepe şi urma, în orele libere de alte ocupaţiuni, întrunirile şi activitatea sa conform devizei social-literară, ce şi-a propus. Astfel aurora anului 1871 salută în sala „Victoria" *preste una sută de cei mai aleşi tineri romîni*, îmbrăţişindu-şi în sinceră amicie junia, uniţi în sentimente romîneşti, rezoluţi în sufletul lor, de a rămînea şi de a fi tot în asemenea armonie cerească şi pre atunci, cînd ca bărbaţi maturi vor avea înşi de a conduce destinele ginţii noastre, de a apăra şi înainta sînta cauză naţională.

Alt document (ca să tac despre frumoasa iniţiativă tot a acestei junimi în privinţa proiectatei sărbători la *Putna*) ni subministra chiar şi programa memoratei festivităţi. Ea ni arată, că tinerii noştri vor şi cu asemenea ocaziuni a urma principiului practic al străbunilor admiraţi de lume, de a împreuna adecă frumosul cu folositoriul, *miscere utile dulci*. Eacă-o: 1. Cuvîntare festivă, de *N. Oncu*.—2. Cîntul „Corăbierului", executat de corul vocal.—3. „Un devotament familiei Hurmuzachi", poezie de A. Mureşia-

nu, declamată de *Leu Mureșianu*.—4. „Serenada" solo cu acompaniament de pian cîntat de *Cociuschi*.—5. Un fragment de traducțiune în hexametri a Eneidei lui Virgiliu, de *V. Bumbac*.—6. „Marș", executat de corul vocal.—7. „Sentinela romînă", poezie de V. Alexandri, declamată de *P. Danu*.—8. „Rămas bun codrului", cvartet executat de cor.—9. „Sărbătorile naționale", discurs de *I. Bumbac*.—10. La 12 ore „Mulți ani", cîntat de cor.—11. Salutarea anului nou, de *I. Slavici*.

Frumoasă programă și și mai frumoasă executarea ei!—așa cît cei mai mulți numeri fură ceruți să se repețească și cîte de două ori. Se înțelege, că în intervaluri nu lipsiră nici toasturile, aroma banchetelor. Anume la cuvîntarea festivă, în care zelosul președinte interim al societății, făcînd o reprivire peste trecutul cel mai de aproape al tinerilor romîni de aici, în respectul socialității, aduse în termini bine simțiți cîteva îndemnări adevărat romîne către frații săi colegi și salută totodată oaspeții prezenți (dd. *B. P. Popoviciu, Visarion Roman*, dr *G Silași*; dd. *Const. I. Brătianu, Valentineanu*,* un *colonel polon* ambii ultimi tocma sosiți din Franța, ș. a.), în numele acestor răspunse d. *Silași*. Domnia sa resalutînd junimea și mulțumindu-i cu cordialitate pentru rara plăcere cîștigată oaspeților, care-și pot paște ochii pre o cunună așa de strălucită de juni de cei mai aleși din patru unghiuri romîne, mînecă de la unitatea națiunii romîne în limbă, datine și aspirări de cultură și progres, și pre acest temeiu și teren intonă necesitatea armoniei și conțelegerii dintre noi, la aceasta vor ajunge junii, dacă acum și pururea vor ținea sus stindardul unitor al rominismului, vor postpune pururea intereselor generale pre cele private, și vor lua pururea de model pre străbunii cei cu caracter de fier, vor lucra pururea ca Romîni romînește, cu voința firmă ca stînca din Carpați și cu inimi sincere, pentrucă inimele sincere se întîlnesc. D. *C. Brătianu* arată în toastul sau discursul său memorabil cauza înălțării sau decadenței națiunilor, cu exemple și din trecut, iar mai ales din situațiunea prezentă a lumii. Se mai ridicară toaste pentru Maies. Sa împăratul Francisc Iosif (de d. *V. Grigorița*); pentru M. Sa domnitoriul Carol I (de d. **Eminescu**); pentru anteluptătorii romîni pre terenul politic și științific, cum sunt: Hurmusăcheștii, Vasilceștii ș. a. în Bucovina; Barițiu, Măcelariu, Rațiu, Acsente ș. a. în Transilvania; Mocioneștii, Hodoșiu, Roman ș. a. în Banat și Ungaria; pentru metrop. br. Șaguna (de d. *V. Bumbac*) și pentru eterna memorie a fericitului Șiuluțiu de d *I. Bumbac*); pentru martirii libertății cuvîntului suferitori în Vațiu, pentru comitetul aranjator (de d. *V. Roman*) etc.. Telegrame salutatoare încă sosiră din toate părțile, de nu mă înșel, preste zece, care de care mai patriotice în cuprins, a căror împărtășire fu primită cu entusiasm.

Așa-și petrecu frumoasa și animata societate pînă tîrziu

* I. G. Valentineanu, ziaristul ? G. B.-D..

după miezul nopții, ducînd la despărțire fiecare în inima sa nu numai o suavă suvenire, ci și un propus reînoit, de a-și pune și pre venitoriu toate posibilele puteri în serviciul amatei națiuni și patrie.

Apropos, Domnule Redactor, vorbind despre junimea noastră romînă, îmi vine în minte apelul d-lui Ciurileanu, publicat în No. penultim al „Federațiunii". Intențiunea d-sale e prea lăudabilă, dacă domnia sa va să recruteze voluntari dintre voinicii noștri feciori de pre sate, cari și așa ca militari rezerviști au concediați știu mânua arma, prin urmare folosul pentru bravii Francezi ar fi îndoit. Dar dacă d-sa are de cuget să ducă cu sine și din puținii noștri studenți, acest capital național cîștigat cu atîta năcaz și așa de cruntă sudoare romînească, apoi să-i spunem ceva. Înainte cu 3—4 zile un pretins căpitan francez se adresa tot cu un atare apel către un preastimat comerciant romîn de aici. Comerciantele însă răspunzîndu-i, că necum să ne trimitem puținii studenți la măcel, ci de am putea încă am înzeci numărul lor, fu poftit la un oficial mare-mare unguresc, reședinte aici Viena, carele și-arătă mirarea sa, că lăudatul comerciante cu influența sa nu stăruește și îndeamnă pre studenții romîni de aici, ca să meargă într'ajutoriul națiunii franceze, consîngeana Romînilor... Gicește, d-le Ciurileanu, pentru ce dorește exelența sa, și doresc poate și alte exelențe așa ceva!

—*tatu*

p. conf. G. Bogdan-Duică

Oblomov

IV

Oblomov comunică Olgăi că a vorbit cu fratele proprietăresei şi adăugă în treacăt, aşa dela el, că e speranţă să transmită apartamentul săptămîna asta.

Olga se duse cu mătuşa la o vizită până la masă, iar Oblomov plecă să caute o nouă locuinţă prin apropiere. Intră în două case; într'una găsi un apartament cu patru odăi, pentru patru mii de ruble, în alta pentru cinci odăi îi cerură şase mii de ruble.

— Grozav, grozav!—repeta Oblomov, astupîndu-şi urechile şi fugind dela portarii nedumeriţi. Adăugind la aceste sume o mie şi ceva de ruble, care trebuiau plătite Pşeniţinei, Oblomov, de frică, n'apucă să scoată totalul, mări numai pasul şi alergă la Olga.

Acolo era lume. Olga era dispusă, vorbea, cînta şi producea furori. Numai Oblomov asculta distrat, cu toate că Olga cînta şi vorbea pentru el; ca să nu stea cu nasul în jos, cu genele plecate,—ca totul să vorbească şi să cînte într'una şi în el.

— Vino mîne la teatru, avem lojă,—zise ea.

„Seara, prin noroiu, atîta depărtare!"—se gîndi Oblomov; dar uitîndu-se în ochii ei, răspunse la zîmbetul ei cu zîmbetul învoirii.

— Abonează-te la un fotoliu,—adăugă Olga:— săptămîna cealaltă sosesc Maischii; ma tante i-a invitat la noi, în lojă.

Şi se uită în ochii lui, ca să vadă cum are să se bucure.

„Doamne!"—se gîndi Oblomov cu groază.—Şi eu am în total trei sute de ruble!

— Roagă pe baron; el îi cunoaşte pe toţi. Trimete chiar mîne după fotolii.

Şi zîmbi din nou; îi zîmbi şi el privind-o, şi cu zîmbet rugă pe baron: baronul tot cu zîmbet se însărcină să trimită după fotolii.

— Acuma în fotoliu, iar cînd îţi sfîrşi afacerile,—adăugă Olga,—ai să ocupi de drept un loc în loja noastră.

Şi zîmbi cu tot zîmbetul, cum zîmbea cînd era cu totul fericită.

O, ce vînt de fericire adie deodată asupra lui, cînd Olga ridică puţin vălul depărtării fermecătoare, acoperite ca de flori, de zîmbete!

Oblomov uită şi de bani; numai adouazi, cînd zări trecînd pe lîngă ferestre pachetul „fraţiorului", îşi aduse aminte de procură, şi rugă pe Ivan Matfeici s'o autentifice la palat. Acesta citi procura, declară că are un punct nelămurit şi se puse să-i explice. Hîrtia fu copiată din nou, fu însfîrşit autentificată şi trimisă la poştă. Oblomov anunţă Olgăi noutatea asta cu triumf, şi se linişti pentru mult timp.

Se bucura că până la primirea răspunsului nu-i nevoe de căutat locuinţă, iar chestia banilor cu încetul se aranjează.

„S'ar putea sta şi aici",—se gîndea el,—„dar e departe de toate; în schimb e ordine, şi gospodăria merge minunat".

Gospodăria mergea de bună seamă minunat. Deşi Oblomov avea masa aparte, dar ochii gazdei vegheau şi la bucătăria lui.

Ilia Iliici intră odată în bucătărie şi găsi pe Agafia Matfeevna şi pe Anisia aproape îmbrăţişate.

Dacă există o simpatie între suflete, dacă sufletele înrudite se simt de departe, apoi niciodată nu s'a dovedit aceasta aşa de lămurit, ca în simpatia dintre Agafia Matfeevna şi Anisia. Dela cea dintâiu ochire, dela cel dintâiu cuvînt şi mişcare s'au înţeles şi s'au apreciat.

După mişcările Anisiei, după felul cum aceasta, înarmată cu vătraiul şi o cîrpă, cu mînicile suflecate, puse în regulă, în cinci minute, bucătăria neîncălzită de jumătate de an, după felul cum scutură cu peria deodată, praful de pe poliţi, de pe pereţi şi de pe masă; după mişcările largi pe care le făcea cu mătura pe podele şi laiţi, cum scoase, dintr'o singură mişcare, cenuşa din cuptor,—Agafia Matfeevna înţelese preţul Axiniei, înţelese ce tovarăşă minunată ar fi Anisiei în planurile ei gospodăreşti. Din acea clipă îi şi dădu loc în inima sa.

Şi Anisia la rîndu-i, văzînd numai odată, cum domneşte Agafia Matfeevna la bucătărie, cum cu ochi de şoim, fără sprîncene, vede fiecare pas neîndemînatec al tîrzielnicei Aculina; cum tună porunci de a scoate, de a aşeza, încălzi, săra; cum la piaţă, dintr'o privire şi cel mult dintr'o atingere cu degetul, hotărăşte fără greşeală, cîte luni are găina, cînd a fost prins peştele, cînd a fost culeasă din straturi salada sau pătrunjelul,—ridică la ea ochii cu mirare şi frică respectuoasă, şi hotărî că ea, Anisia, şi-a găsit chemarea, că locul ei e, nu la bucătăria lui Oblomov, unde îndemînarea şi febrilitatea pururi aprinsă şi ner-

voasă a mişcărilor se mărgineşte la... atita: să prindă în zbor o farfurie sau pahar, scăpat de Zachar, iar experienţa şi fineţea chibzuirilor e înăbuşită de invidia posacă şi trufia grosolană a bărbatului. Cele două femei se înţeleseră una pe alta şi erau nedespărţite.

Cînd Oblomov nu prînzea acasă, Anisia era la bucătăria proprietăresei, şi din dragostea pentru meserie se arunca dintr'un colţ în altul, aşeza, scotea oalele, deschidea aproape în aceiaşi clipă dulapul, scotea ce trebue şi-l închidea, înainte de a băga de seamă Aculina ce s'a întîmplat.

In schimb, ca răsplată, Anisia avea masa, vre-o şase ceşti de cafea dimineaţa şi tot atîtea seara, şi o conversaţie deschisă, îndelungată, uneori o şoaptă prietenoasă cu însăşi stăpîna.

Cînd Oblomov mînca acasă, gazda ajuta pe Anisia, adică îi arăta, cu vorba sau cu mâna, dacă e timpul sau nu, de scos friptura, dacă trebue adăugat la sos puţin vin roş, sau smîntînă, sau cum trebue fiert peştele: aşa, sau altfel...

Şi, Doamne, cîte cunoştinţi au schimbat între ele nu numai cu privire la partea culinară, ci şi la pînzeturi, aţă, cusătorie, spălatul rufelor, hainelor, curăţirea horbotelor de tot soiul, mănuşilor, scoaterea petelor din tot felul de stofe, deasemenea—întrebuinţarea feluritelor doctorii casnice, buruene,—tot ce au introdus în sfera vieţii, observaţia minţii şi experienţa veacurilor!

Ilia Iliici se scoală pela ceasurile nouă, vede uneori prin ostreţele gardului trecînd pachetul de hîrtie la subsuoara „fraţiorului", care se duce la slujbă, apoi se aşează la cafea. Cafeaua —tot aşa de minunată, crema groasă, chiflele cu unt—coapte aşa de bine.

Apoi ia o havană şi ascultă cu luare-aminte cum cloncăneşte cloşca, cum ţipă puii, cum trosnesc canarii şi scatiii, pe care oprise să-i ridice.

— Amintesc satul Oblomovca,—zice Ilia Iliici.

Apoi se aşează ca să sfîrşească cele două cărţi, începute la ţară; uneori se lasă lenevos pe divan cu cartea în mînă şi ceteşte.

Linişte ideală; doar de trece vre-un soldat pe stradă, sau un pîlc de mujici, cu topoarele la brîu. Rareori pătrunde în mahalaua neturburată vre-un negustor cu mărunţişuri şi, oprindu-se lîngă gardul de ostreţe, strigă vre-o jumătate de ceas: „mere, pepeni verzi de Astrachan"—încît cumperi fără să vrei...

Uneori vine pela el Maşa, fetiţa gazdei, să spue din partea mamei că se vînd mînătărci şi rîşcovi, că nu pofteşte să ia o budaşcă? Sau cheamă el singur pe Vanea, pe fiul gazdei, îl întreabă ce a învăţat, şi dacă scrie şi ceteşte bine.

Dacă copiii nu închid uşa după ei, vede gîtul alb, coatele în veşnică mişcare şi spatele gazdei.

Aceasta e veşnic cu treabă: calcă, pisează, freacă, şi nu mai face mofturi, n'aruncă pe ea şalul, cînd bagă de seamă că

Oblomov o vede prin uşa întredeschisă: zîmbeşte numai şi pisează din nou cu stăruinţă, calcă, sau freacă ceva pe masa cea mare.

Oblomov se apropie cu cartea de uşă, se uită înlăuntru, aruncă o vorbă.

— Tot cu treaba!—zise odată.

Ea roşi şi începu din nou să învîrtească cu stăruinţă minerul unei rîşniţi de cafea, şi cotul ei se învîrtea cu atîta îndemînare, încît lui Oblomov i se turbură dinaintea ochilor.

— Şi nu mai oboseşti!—urmă el.

— Nu. Sînt deprinsă,—răspunse ea, trosnind din rîşniţă.

— Dar cînd n'ai de lucru, ce faci?

— Cum să nu fie de lucru? De lucru totdeauna se găseşte: dimineaţa trebue gătit, după masă coşi, seara—cina.

— Cinaţi?

— Cum se poate fără cină? Cinăm. In ajunul sărbătorilor mergem la vecernie.

— E bine aşa,—lăudă Oblomov.—Dar la care biserică?

— La Naştere.

— Dar de cetit, ceteşti ceva?

— Ea îl privi încurcată, şi tăcu.

— Aveţi cărţi?

— Are fraţiorul, dar dumnealui nu ceteşte. Luăm gazete dela ceainărie, le ceteşte cîteodată fraţiorul cu glas tare... apoi Vanicica are cărţi multe.

— Şi chiar niciodată nu te odihneşti?

— Aşa, zău.

— Nu te duci nici la teatru?

— Fraţiorul se duce pe la sărbătorile Crăciunului.

— Dar dumneata?

— Cînd să mă duc? Dar cina?—întrebă ea, uitîndu-se la el dintr'o parte.

— Bucătăreasa poate fără dumneata..

— Aculina noastră!—răspunse ea mirată.—Cum se poate? Ce are să facă ea fără mine? Nu se mai găteşte nici până mîne. Toate cheile sînt la mine.

Tăcere. Oblomov se uită la coatele ei pline, rotunde.

— Ce braţe frumoase ai dumneata,—zise deodată:—o plăcere să le desenezi.

Ea rîse şi se ruşină puţin.

— Nu mi-i îndămînă cu minici,—se justifică;—azi rochiile se fac aşa, că murdăreşti mînicile cu totul.

Şi tăcu. Tăcea şi Oblomov.

— Iaca, să sfîrşesc numai de rîşnit cafeaua,—şopti Agafia Matfeevna, ca pentru ea,—şi trebue să sparg zaharul. De n'aşi uita să trimet după scorţişoară.

— Dumneata ar trebui să te măriţi,—zise Oblomov;—dumneata eşti o gospodină straşnică.

Agafia Matfeevna rise şi începu să deşarte cafeaua într'un borcan mare de sticlă.

— Zău,—adăugă Oblomov.

— Cine mă ia cu copii?—răspunse Agafia Matfeevna şi începu să numere ceva în minte.—Douăzeci... rostea pe gînduri; —se poate să-i pue pe toţi?...

Şi aşezînd borcanul în dulap, alergă la bucătărie. Iar Oblomov plecă în odaia lui şi începu să citească...

— Ce femee voinică, tînără încă; şi ce gospodină! Zău dece nu s'ar mărita... îşi zicea Oblomov, şi începu să se gîndească la... Olga.

Pe timp bun Oblomov îşi pune şapca şi face cîte un ocol prin împrejurime. Colo dă prin noroiu, ici intră în relaţii neplăcute cu cînii, şi se întoarce acasă.

Iar acasă masa e demult gata, şi mîncările—aşa de gustoase, servite aşa de curat. Uneori prin uşă se întinde un braţ gol cu o farfurie şi-l roagă să încerce din pirog.

— E linştit, e bine prin părţile astea, dar şi urît,—se gîndea Oblomov, plecînd la operă.

Odată, întorcîndu-se tîrziu dela teatru, a bătut în poartă, împreună cu birjarul, aproape un ceas; cînele din pricina săriturilor din lanţ şi a lătratului şi-a pierdut vocea. Oblomov îngheţă de frig şi se supără, declarînd că adouazi pleacă. Dar a trecut şi a doua zi şi a treia, şi o săptămînă—şi tot n'a plecat.

Îi era foarte urît cînd nu putea vedea pe Olga în zilele neînvoite, cînd nu-i auzea vocea, cînd nu-i cetea în ochi aceiaşi dezmierdare, dragoste neschimbată şi fericire.

În schimb, în zilele hotărîte pentru întîlnire, trăia caşi în timpul verii, îi asculta cîntecele, sau o privea în ochi; faţă de mătuşă se mulţumea cu o singură privire a ei,—indiferentă pentru toţi, dar adîncă şi plină de înţeles pentru el.

Pe măsură însă ce lucrurile înaintau spre iarnă, întîlnirile în patru ochi se răreau. La Ilinschii începură să vină vizite, şi Oblomov n'avea parte zile întregi să spună Olgăi două vorbe. Schimbau numai priviri. Privirile ei exprimau uneori oboseală şi nerăbdare.

Olga se uita la toţi musafirii cu sprincenele încreţite. Oblomov se plictisi chiar de vre-o două ori şi după masă îşi luase pălăria.

— Încotro?—îl întrebă Olga cu nedumerire, pomenindu-se deodată lîngă el şi înhăţîndu-i pălăria.

— Dă-mi voe să merg acasă...

— Dece?—întrebă ea. O sprinceană era mai sus decît cealaltă. Ce ai să faci?

— Aşa...—răspunse Ilia Ilici, deabia deschizînd ochii de somn.

— Dar cine te lasă? Nu cumva te pregăteşti să dormi?—îl întrebă, uitîndu-se cu o privire aspră, pe rînd, cînd într'un ochiu, cînd în celălalt.

— Ce vorbă!—răspunse Oblomov cu vioiciune.—Să dorm ziua! Mi-i urît, şi atîta tot.

Şi-i dădu pălăria.

— Azi—la teatru,—zise Olga.

— Nu împreună, nu în lojă,—oftă Oblomov.

— Ei, şi? Dar faptul că ne vedem unul pe altul, că în antracte vii, la plecare te apropii, îmi dai braţul până la cupeu, e puţin lucru? Să faci bine să vii!—adăugă poruncitor.—Ce înseamnă asta?

N'avea ce să facă, mergea la teatru, căsca,—parcă ar fi vrut să înghiţă deodată toată scena,—se scărpina în ceafă şi punea unul peste altul, cînd un picior, cînd pe celălalt.

„De s'ar sfîrşi mai iute, să stau alături de ea, să nu mă mai trambalez atîta depărtare până aici",—se gîndea Oblomov. „După o vară ca asta, să te vezi numai pe-apucate, pe-ascuns, să faci pe băieţaşul înamorat... La drept vorbind, dacă eram însurat, nu m'aşi fi dus azi la teatru: aud opera asta pentru a şasea oară..."

În antract plecă la loja Olgăi, unde abia putu pătrunde printre vre-o doi cavaleri necunoscuţi. Peste cinci minute se strecură îndărăt şi se opri la intrarea în stal, în mulţime. Actul începu, şi toţi se grăbeau la locurile lor. Domnii din loja Olgăi erau tot aici şi nu observară pe Oblomov.

— Cine era domnul din loja doamnei Iliinscaia?—întrebă unul din ei pe celălalt.

— Un oarecare Oblomov,—răspunse unul din ei, distrat.

— Cine o fi acest Oblomov?

— Un moşier... prieten al lui Stolz.

— A-a! Prietinul lui Stolz! Şi ce face aici?

— Dieu sait!—răspunse celălalt.

Şi plecară pe la locurile lor. Dar Oblomov îşi pierdu în urma acestui dialog neînsemnat tot cumpătul.

„Cine-i *domnul... un oarecare* Oblomov ...ce face aici... „Dieu sait",—toate astea îl izbiră. „Un oarecare! Ce face aici?..." — „Cum ce fac? Iubesc pe Olga; sînt logodnicul... Dar iată că în lume s'a şi ivit întrebarea: ce caut eu aici? S'a observat... O, Doamne? În adevăr, trebue făcut ceva..."

Nu mai vedea ce se petrece pe scenă, ce fel de cavaleri şi femei es acolo; orchestra tuna, dar Oblomov... n'aude nimic. Se uită într'o parte şi în alta şi numără cîte cunoştinţi sînt în teatru; iată-i, ici, colo: toţi stau şi se întreabă: „Cine-i domnul care a intrat în loja Olgăi?"—„Un oarecare Oblomov",—zic toţi.

„Da, sînt un oarecare",—se gîndi timid şi abătut. „Mă cunosc, fiindcă sînt prietinul lui Stolz. Ce caut la Olga?—„Dieu sait!" „Uite, uite cum se uită galanţii ăştia la Olga!"

Se uită la lojă; binoclul Olgăi era îndreptat spre el.

„O, Doamne!"—se gîndi Oblomov—„şi ea nu-şi ridică ochii de pe mine! Ce-a găsit în mine? Mare procopseală! Iaca,

arată la scenă, mi se pare.. Cavalerii, mi se pare, rid, se uită la mine... Doamne, Doamne!..."

E în plină turburare din nou, își scărpină ceafa cu furie, schimbă din nou picior peste picior.

Olga chemă pe cavaleri să meargă dela teatru la un ceaiu, promițea că le va repeta cavatina; îi ordonă și lui să vină.

„Nu, azi nu mă mai duc, trebue hotărît totul mai iute, apoi.. Oare de ce nu trimete omul de încredere, nici un răspuns dela țară?... Ași fi plecat demult, înainte de plecare m'ași fi logodit cu Olga... Iat'o, se uită mereu la mine! Bucluc, zău!"

Plecă, fără să aștepte sfirșitul. Impresia se șterse încetul cu încetul, și Oblomov stă din nou in patru ochi cu Olga, o privește cu beția fericirii, îi ascultă cîntecele cu lacrămi înăbușite, față de toți, și sosind acasă, se întinde pe divan. Dar se întinde, nu ca să doarmă, ca un buștean mort, ci ca să viseze la ea, să viseze la fericirea așteptată, să privească cu emoție perspectiva liniștitei vieți de familie, unde va străluci Olga — unde totul va străluci în jurul Olgăi. Căutînd să pătrundă în viitorul așteptat, Oblomov pătrunde cu privirea uneori, fără să vrea, uneori și inadins, în ușa întredeschisă, unde se văd mișcîndu-se coatele goale ale gazdei.

Intr'o zi, în natură și în casă era o liniște ideală; nici zgomot de trăsură, nici trînteală de uși; în antreu—nimic, decît loviturile măsurate ale minutarului dela ceasornicul din părete, și ciripitul canarilor. Dar astea nu turburau liniștea, îi dădeau numai o nuanță oarecare de viață.

Ilia Ilici stătea culcat lenevos pe divan, jucîndu-se cu un pantof: îl scapă, îl ridică, îl învîrtește în aer... Pantoful iar cade, Ilia Ilici îl prinde de jos cu piciorul...

Intră Zachar și se opri lingă ușă.

— Ce vrei?—îl întrebă Oblomov distrat.

Zachar tăcea și se uita la el aproape drept, nu dintr'o parte.

— Ce-i?—întrebă Oblomov, uitîndu-se la el mirat:—gata pirogul?...

— Ați găsit locuință?—întrebă Zachar la rîndu-i.

— Incă nu; dar ce e?

— D'apoi eu n'am descurcat totul: vasele, îmbrăcămintea, cuferele—sînt încă tot în cămară, una peste alta. Să le desfac?

— Mai așteaptă,—zise Oblomov mașinal,—aștept răspuns dela țară.

— Va să zică nunta vine după Crăciun?—zise Zachar.

— Ce nuntă, a cui?—întrebă Oblomov, sculîndu-se deodată.

— Se știe a cui, a dumneavoastră,—răspunse Zachar cu ton sigur, ca despre ceva hotărît demult.—Doar vă căsătoriți!

— Mă că-să-to-resc? Cu cine?—întrebă Oblomov îngrozit, și mîncînd pe Zachar cu ochi nedumeriți.

— Cu domnișoara Ilinscaia... Zachar nu sfirși, cînd Oblomov fu lingă el.

— Ce vorbești, nenorocitule, cine ți-a dat ideia asta?—strigă Oblomov cu o voce patetică, dar stăpînită, năvălind asupra lui Zachar.

— Cum nenorocit? Slava Domnului!— răspunse Zachar, trăgîndu-se spre ușă.—Cine? Oamenii dela Ilinschii au spus-o încă astăvară.

— Ts-st!—îl țistui Oblomov, ridicînd un deget în sus și amenințîndu-l:—nici o vorbă mai mult!

— Parcă eu am născocit?...—zise Zachar.

— Nici o vorbă!—repetă Oblomov, uitîndu-se la el furios, și-i arătă ușa.

Zachar eși și oftă pănă în fundul casei.

Oblomov nu se putea liniști; stătea in aceiași poză, uitîndu-se cu fiori la locul unde fusese Zachar; apoi, de disperare, își puse mînile în cap și se așeză pe fotoliu.

„Lumea știe!"—îi fulgera mereu prin cap: „prin antecamere, prin bucătării circulă zvonuri! Iată unde s'a ajuns! Indrăznesc să întrebe cînd e nunta! Și mătușa nici nu bănuește, sau dacă bănuește, bănuește poate cine știe ce... Vai-vai-vai, ce o fi crezînd! Și eu? Și Olga?!..."

— Nenorocitul, ce am făcut!—își zicea Oblomov, rostogolindu-se pe divan cu fața în pernă.—Nunta! Despre această clipă poetică în viața celor care se iubesc, despre încoronarea fericirii au început să vorbească lacheii, vizitiii, și cînd nimic nu s'a hotărît, cînd răspunsul dela țară încă n'a venit, cînd portmoneul meu e gol, cînd locuința încă nu s'a găsit..

Incepu să analizeze poetica clipă care, de îndată ce fu atinsă de Zachar, își pierdu culorile. Oblomov începu să vadă cealaltă față a medaliei; se întorcea chinuit de pe o coastă pe alta, se așeza pe spate, sărea deodată, făcea trei pași p in odae, și iar se culca.

„Acuma să te ții!"—se gîndea Zachar cu frică la el, în antreu. „Naiba m'a pus!"

— De unde le știu?—repeta mereu Oblomov.—Olga a tăcut, eu n'am îndrăznit nici să mă gîndesc in auz, iar în antecamere s'a hotărît totul! Iată ce va să zică întîlniri în patru ochi, poezia zorilor de dimineață și de seară, privirile pătimașe și cîntecele fermecătoare! O, aceste poeme ale iubirii niciodată nu se sfirșesc cu bine! Trebue să stai întâiu cu cununa pe cap, și apoi să înoți în atmosferele trandafirii!... Dumnezeule Dumnezeule! Să alerg acuma la mătușa, să iau pe Olga de mînă și să spun: „Iată mireasa mea!" Dar nimic nu e gata, răspunsul dela țară nu vine, bani nu-s, locuință nu... Nu, mai întâiu trebue scoasă ideia asta din capul lui Zachar, trebue înăbușite zvonurile, cum se înăbușă o flacără, ca să nu se răspîndească, să nu fie foc și fum... Nunta? Ce e o nuntă?..."

Oblomov la început zîmbi, aducîndu-și aminte de poeticul său ideal de mai înainte, al nunții: voal lung, ramură de lămîiță, șoapta mulțimii...

Dar culorile nu mai erau aceleaşi: chiar aici, în mulţime, era grosolanul şi nespălatul Zachar şi toată curtea Iliinschilor, un şir de cupeuri, feţe străine cu priviri curioase şi reci; apoi, apoi i se tot năzărea ceva aşa de plictisitor, aşa de înfricoşător...

— Trebue scoasă din mintea lui Zachar ideia asta,—s'o ia drept o prostie,— hotărî Oblomov, cînd tresărind şi turburat, cînd căzînd pe gînduri chinuitoare.

Peste un ceas strigă pe Zachar.

Zachar se făcu că n'aude şi se gîndi să se strecoare cu încetul spre bucătărie. Ajunse chiar să deschidă uşa, fără să scirţie, dar nemeri cu coasta într'una din jumătăţi, iar cu umărul se agăţă aşa fel de celălalt canat, încît amîndouă jumătăţile se deschiseră cu zgomot.

— Zachar!—strigă Oblomov poruncitor.

— Ce e?—răspunse Zachar din antreu.

— Vino încoace!—zise Ilia Ilici.

— Să vă aduc ceva? Atunci spuneţi, vă aduc!—răspunse Zachar.

— Vino încoace!—rosti Oblomov apăsat şi stăruitor.

— Uf, că nu mă mai ia moartea!—hîrîi Zachar la intrare.

— Ei, ce vă trebue?—întrebă oprindu-se în uşă.

— Apropie-te!—rosti Oblomov cu un ton solemn şi tainic, arătîndu-i unde să stea,—şi-i arătă aşa de aproape, încât Zachar ar fi trebuit să se aşeze pe genunchii boerului.

— Cum să mă apropii? Acolo e strîmt, aud şi de aici,—zise Zachar, oprindu-se încăpăţinat lîngă uşă.

— Apropie-te, iţi zic!—rosti Oblomov fioros.

Zachar făcu un pas şi se opri ca o statue, uitîndu-se pe fereastră la găinile care rătăceau prin curte, şi opunînd boerului o favorită, ca o perie. Ilia Ilici numai într'un ceas de tulburare, se schimbase la faţă, slăbise parcă, ochii îi rătăceau neliniştiţi.

„Am păţit-o!"—se gîndi Zachar, întunecîndu-se din ce în ce.

— Cum de-ai putut tu să faci o întrebare aşa de nesocotită boerului tău?—întrebă Oblomov.

„Iaca a început!"—se gîndi Zachar, clipind tare, în chinuitoarea aşteptare a cuvintelor „jalnice".

— Te întreb cum a putut să intre în capul tău asemenea idioţie?—repetă Oblomov.

Zachar tăcea.

— Auzi, Zachar? Dece-ţi permiţi tu nu numai să te gîndeşti, ci să şi vorbeşti?...

— Daţi-mi voe, Ilia Ilici, să chem mai bine pe Anisia!—răspunse Zachar, şi o luă spre uşă.

— Eu vreau să vorbesc cu tine, nu cu Anisia,—intîmpină Oblomov.—De ce ai născocit o asemenea prostie?

— N'am născocit nimic. Oamenii dela Iliinschii vorbeau...

— Dar lor cine le-a spus-o?

— De unde să ştiu? Catea i-a spus lui Semen, Semen

i-a spus lui Nichita, Nichita Vasilisei, Vasilisa Anisiei, şi Anisia mie...

— Doamne, Doamne! Toţi!—rosti Oblomov îngrozit.—Totu-i fleac, prostie, minciuni, clevetire—auzi tu?—adăugă Oblomov, lovind cu pumnul în masă.—Asta nu se poate să fie!

— Dece să nu fie?—întîmpină Zachar cu sînge rece.—O nuntă, lucru obişnuit. Doar nu numai dumneavoastră,—toţi se însoară.

— Toţi!—zise Oblomov.—Eşti meşter să mă compari cu alţii,—ba încă cu toţi! Asta nu se poate! Nici n'a fost, nici nu va fi! O nuntă—lucru obişnuit! Auzi? Ce-i o nuntă?...

Zachar apucase să arunce o privire asupra lui Oblomov, dar observă ochii lui furioşi, îndreptaţi asupra sa, şi îndată îşi trecu privirea spre dreapta, în colţ.

— Ascultă, am să-ţi explic ce e. „Nunta, nunta",—încep să flecărească oamenii fără treabă, fel de fel de femei, prin antreuri, prin magazine, prin pieţe. Omul nu se mai numeşte Ilia Ilici, sau Piotr Petrovici, ci se numeşte „logodnicul". Eri nimeni nici nu-l băga în seamă, mîne toţi holbează ochii la el, ca la un fel de pungaş! La teatru, în stradă—nu-i chip să te strecori! „Iată-l, iată-l, logodnicul!"—şoptesc cu toţii... Care cum îl acostează, caută să facă o mutră cît mai proastă, iaca aşa, ca tine! (Zachar iute îşi trecu privirea din nou spre curte), şi să spună vre-o prostie cît mai mare,—urmă Oblomov.—Iată care e începutul! Iar tu, tu de colo—aleargă în toate zilele, ca un osîndit, desdedimineaţă, la logodnică; şi tot în mănuşi pale, hainele—aduse dela croitor; să n'ai aer plictisit, să nu mănînci, să nu bei cum se cade, să trăeşti aşa, cu aer şi cu buchete! Şi tot aşa—trei, patru luni! Vezi? Pot eu aşa?

Oblomov se opri şi se uită să vadă, dacă înfăţişarea acestei neplăceri a însurătoarei are vre-un efect asupra lui Zachar.

— Să plec acuma?—întrebă Zachar, întorcîndu-se spre uşă.

— Nu, nu! Stăi! Eşti meşter să împrăştii zvonuri falşe; acuma află, dece sînt falşe.

— Ce să mai aflu?—zise Zachar, uitîndu-se la pereţii odăii.

— Ai uitat cîtă alergătură şi bucluc, şi pentru logodnic şi pentru logodnică. Şi la mine cine? Tu ai să alergi pe la croitori, pe la cismari, la negustorul de mobile?... In oraş toţi află. „Se însoară Oblomov—ai auzit?—Cu putinţă? Cu cine? Cînd e nunta?"—rostea Oblomov cu voci diferite.—Altă vorbă n'auzi. D'apoi eu aşi cădea în boală de toate astea; şi tu: nuntă!

Se uită iar la Zachar.

— Să nu chem pe Anisia?—întrebă Zachar.

— La ce? Tu, nu Anisia, ai admis această presupunere nesocotită.

— Dar pentru ce m'a pedepsit Dumnezeu oare pe ziua de azi?—şopti Zachar, oftînd aşa, încît i se ridicară chiar umerii.

— Dar cheltuielile?—urmă Oblomov.—Şi bani de unde?

Ştii tu cîţi bani am eu ?—întrebă Oblomov aproape ameninţător.
—Dar locuinţa de unde ? Aici trebue plătit o mie de ruble ; să iai altă locuinţă,—dă trei mii. Dar reparaţiile ?... Dar echipajul, bucătarul, cheltuelile de traiu ?... De unde ?

— Dar alţii, tot cu trei sute de suflete, cum se însoară ?— întîmpină Zachar ; dar se căi îndată, căci boerul sări din fotoliu, se aruncă aproape asupra lui.

— Iar „alţii". Ia uite încoace !—rosti Oblomov, ameninţîndu-l cu degetul.—Alţii stau în două, cel mult în trei odăi : şi sofragerie, şi salon—toate acolo, unii şi dorm acolo ; copiii alături ; în toată casa slujeşte o singură fată. Cucoana singură se duce la piaţă ! Dar Olga Sergheevna s'ar duce la piaţă ?...

— La piaţă mă duc şi eu,—observă Zachar...

— Nu ştii ce venit primim dela Oblomovca ?—întrebă Oblomov.—N'auzi ce scrie starostele ? Venit „ca cu două mii mai puţin" ! Mai trebue făcut drum, şcoli, trebue să mergem la Oblomovca. Să stai acolo, n'ai unde, încă nu-i casa gata... Atunci ce nuntă ? Ce ţi s'a năzărit ?

— Oblomov se opri. Se îngrozi el singur în faţa acestei teribile, întristătoare perspective. Trandafiri, flori de lămîiţă, strălucirea serbării, şoaptele de mirare ale mulţimii—totul se întunecă deodată.

Se schimbă la faţă şi căzu pe gînduri. Apoi îşi reveni încetul cu încetul, se întoarse şi văzu pe Zachar.

— Ce vrei ?—îl întrebă Oblomov posomorit.

— Mi-aţi spus să stau,—răspunse Zachar.

— Pleacă !— îi făcu semn Oblomov cu nerăbdare.

Zachar păşi iute spre uşă.

— Nu, stai !—îl opri deodată Ilia Ilieci.

— Ba pleacă, ba stăi !—bombăni Zachar, cu mîna pe uşă.

— Ei, cum ai îndrăznit tu să răspîndeşti despre mine, fără nici un temeiu, asemenea zvonuri,—şopti Oblomov îngrijorat.

— Dar cînd am răspîndit eu, Ilia Ilieci ? Nu eu, oamenii dela Iliinschii au început : că boerul tău, zice, caută să se căsătorească...

— S st...—ţistui Oblomov, făcînd ameninţător din mînă :— nici o vorbă, niciodată ! Auzi ?

— Aud,—îngînă Zachar cu frică.

— N'ai să mai răspîndeşti asemenea idioţii ?

— Nu, nu,—răspunse Zachar încet,—înţelegînd abia pe jumătate din cuvintele rostite, şi ştiind numai că-s „jalnice".

— Atunci caută : cum ai auzit că s'a vorbit despre lucrul ăsta, sau te-au întrebat, spune : prostii, niciodată n'a fost, nici nu poate să fie,—adăugă Oblomov în şoaptă.

— Am înţeles,—şopti Zachar abia auzit.

Oblomov se uită în juru-i şi-l ameninţă cu degetul. Zachar clipea din ochii speriaţi şi se apropie de uşă pe vîrful degetelor.

— Cine a vorbit întîiu despre lucrul ăsta ?—îl întrebă Oblomov.

— Catea i-a spus lui Semen, Semen lui Nichita,—şopti Zachar:—Nichita Vasilisei...

— Şi tu ai spus-o la toţi ! Ţi-arăt eu !—şopti Oblomov ameninţător :—să răspîndiţi clevetiri despre boer ! Ha ?

— Ce mă tot chinuiţi cu vorbe jalnice ?—zice Zachar ; să chem pe Anisia : ea ştie totul.

— Ce ştie Anisia ? Vorbeşte, vorbeşte, îndată !...

Zachar se repezi îndată din uşă, şi cu o iuţală neobişnuită păşi la bucătărie.

— Lasă tigaia, aleargă la boer !—zise Anisiei, arătîndu-i cu degetul spre uşă. Anisia trecu tigaia Aculinei, trase poalele de subt cingătoare, se lovi cu palmele peste coapse şi, ştergîndu-şi nasul cu degetul arătător, plecă la boer. Anisia linişti pe Ilia Ilici în cinci minute, spunîndu-i că despre nuntă n'a vorbit nimănui nimic : că ar putea să jure fără păcat, ar putea să ia chiar icoana de pe părete, şi că aude despre lucrul ăsta pentru întîia dată ; dimpotrivă, se spunea cu totul alta, că cică baronul ar vrea să ceară pe domnişoara...

— Cum baronul ?—întrebă Ilia Ilici sărind deodată în picioare, şi-i îngheţă nu numai inima, ci şi mîinile şi picioarele.

— Şi astea-s prostii !—se grăbi să spue Anisia, văzînd că a brodit-o şi mai rău :—Catea a spus lui Semen, Semen Marfei, Marfa le încurcă şi le spuse lui Nichita, iar Nichita a zis că ar fi bine, dacă boerul vostru ar cere pe domnişoara..."

— Ce mai dobitoc şi Nichita ăsta !—observă Oblomov.

— Mai dobitoc nici nu se poate !—întări Anisia :—ăsta şi cînd stă îndărătul trăsurii, parcă doarme ! D'apoi că nu l-a crezut nici Vasilisa,—urmă ea grăbită :—că i-a spus ea Vasilisei încă la Adormire, şi că Vasilisei i-a spus chiar dadaca, cum că domnişoara nici nu se gîndeşte să se mărite, că mă rog, ce fel de vorbă e asta, că parcă nu-şi găsea boerul demult o mireasă dacă ar fi vrut să se însoare, că nu demult a văzut ea pe Samoila, şi că Samoila a rîs chiar, că ce tot flecăriţi voi : nunta ! De nuntă le arde lor ? Mai degrabă seamănă a înmormîntare, decît a nuntă : că pe mătuşa într'una o doare capul, că domnişoara plînge şi tace ; în casă nici vorbă de zestre ; la domnişoara—o groază de ciorapi necîrpiţi, şi nici n'are cine-i cîrpi, că săptămîna cealăltă au amanetat chiar argintăria...

„Au amanetat argintăria ? Nici ele n'au bani !"—se gîndi Oblomov, rătăcind cu ochii pe pereţii odăii şi oprindu-i pe nasul Anisiei, căci nu mai avea unde-i opri. Anisia le şi spunea toate astea parcă nu cu gura, ci cu nasul.

— Atunci caută de nu umbla cu bîrfeli !—zise Oblomov, ameninţînd-o cu degetul.

— Ce bîrfeli ? Nici cu gîndul nu m'am gîndit, nu să bîrfesc,—meleţea într'una Anisia, parcă despica aşchii pentru foc :— şi apoi nici nu-i nimic, azi aud pentru întăia dată, iaca să mă bată Dumnezeu, să mă prăbuşesc ! M'am mirat cînd mi-a zis

boerul, m'am speriat, m'am cutremurat, iaca, toată! Cum se poate? Ce nuntă? Nici în vis n'a visat nimenea. Nici nu vorbesc cu nimeni. Intr'una la bucătărie. Cu oamenii dela Iliinschii nu m'am văzut de vre-o lună, am uitat şi cum îi cheamă. Aici cu cine să flecăreşti? Cu gazda atita-i toată vorba: de gospodărie; cu babuşca nici nu poţi vorbi: tuşeşte—atita; mai e şi tare de urechi; Aculina? O proastă, rindaşul—un beţiv; rămîn numai copiii: cu ei ce să vorbeşti? Am uitat şi pe domnişoara, cum e la faţă.

— Hai, hai, hai! — zise Oblomov nerăbdător, făcîndu-i semn să plece.

— Cum se poate să vorbesc ce nu e?—sfîrşi Anisia plecînd. Că a zis Nichita? Dar cine ascultă pe un prost? Mie nici prin minte nu-mi trece. Cît e ziua de mare—cu treaba: mai ai vreme? Ferească Dumnezeu! Iaca icoana pe părete...—şi nasul vorbitor dispăru în dosul uşii, dar se mai auzi vre-un minut şi după uşă.

— Auzi? Şi Anisia zice: „ce fel de vorbă e asta" !—şopti Oblomov, strîngîndu-şi palmele.

— Fericire, fericire!—rosti apoi cu amărăciune.—Cît eşti tu de trecătoare, cît de nesigură! Voal, cunună, dragoste... Dragoste!... Dar banii unde-s? Dar de trăit cu ce să trăeşti? Şi tu trebue să fii cumpărată, tu, iubire, fericire curată şi legitimă!..

Din clipa asta visurile şi liniştea îl părăsiră: Dormea rău, mînca puţin, privea în juru-i distrat şi posomorît.

Vorbind de nuntă, Oblomov vruse să sperie pe Zachar, şi cînd şi-a dat singur seamă de latura ei practică, cînd a văzut că pasul oficial, desigur poetic, dar şi practic, e legat de realitate şi îndatoriri serioase,—se sperie şi mai mult el singur.

Şi doar nu aşa îşi închipuia el conversaţia cu Zachar. Şi-aduse aminte, cît de solemn vroia să-i anunţe căsătoria, cum avea să strige Zachar de bucurie şi să-i cadă în genunchi; cum avea el să-i dea douăzeci şi cinci de ruble, iar Anisiei zece...

Totul îşi aduse aminte: şi tremurul de fericire de atunci, şi mîna Olgăi, sărutul pătimaş, şi rămase înlemnit: „s'a veştejit, s'a dus!..."

— Ei, şi acuma?

V

Oblomov nu ştia cu ce ochi să se arăte Olgăi, ce are să zică Olga, ce are să spună el, şi hotărî să nu se ducă la ea Mercuri, ci să amîe întîlnirea până Duminică, cînd acolo e lume multă, şi n'are să aibă cum vorbi cu ea în patru ochi.

Să-i spună despre vorbele prosteşti, nu vroia, ca să n'o alarmeze cu un rău ireparabil, dar îi era greu şi să tacă; să se prefacă în faţa ei, nu era în stare: Olga are să-i stoarcă,—orice ar ascunde el în adîncimile cele mai tainice ale sufletului.

Oprindu-se la hotărîrea asta, se mai linişti puţin şi scrise la ţară unui vecin, omului său de încredere, o altă scrisoare, rugîndu-l în tot felul să se grăbească cu un răspuns, dacă se poate, mai favorabil.

Apoi începu să se gîndească cum să întrebuinţeze această lungă şi nesuferită zi de poimîne, care ar fi fost aşa de plină prin prezenţa Olgăi, prin nevăzuta lor atingere sufletească, prin cîntul ei. Cînd colo, îl puse naiba pe Zachar să-l alarmeze aşa, ni tam ni sam!

Hotărî să plece la Ivan Gherasimovici şi să stea la el la masă, ca să observe această zi nesuferită cît mai puţin. Apoi până Duminică are cînd să se gîndească; apoi până atunci ar putea să sosească şi răspunsul dela ţară.

Trecu şi ziua de poimîne.

Il treziră săriturile turbate din lanţ şi lătratul cînelui. Cineva a intrat în curte, caută pe cineva. Rîndaşul chemă pe Zachar, Zachar aduse lui Oblomov o scrisoare dela poştă.

— Dela domnişoara Iliinscaia,—zise Zachar.

— De unde ştii tu?—întrebă Oblomov supărat.—Minţi!

— La ţară tot de astea se aduceau dela dumneaei.

„Oare nu-i bolnavă? Ce înseamnă asta?"—se gîndea Oblomov, desfăcînd scrisoarea.

„Nu vreau să aştept Mercurea (scria Olga), mi-i aşa de urît cînd nu te văd mai mult timp, încît mîne te aştept numaidecît în Grădina de Vară".

Şi atîta.

Neliniştea se ridică din nou din fundul sufletului. Oblomov începu din nou să se turbure; se gîndi cum să vorbească cu Olga, ce mină să aibă faţă de ea.

— Nu ştiu, nu pot,—îşi zicea Ilia Ilici.—Du-te de vorbeşte cu Stolz.

Dar se linişti în nădejdea că Olga va veni poate cu mătuşa, sau cu altă doamnă,—cu Maria Semenovna, de pildă, care ţine la ea aşa de mult, că nu mai poate după ea. In prezenţa lor nădăjduia să-şi ascundă cît de cît turburarea, şi se pregătea să fie vorbăreţ şi amabil.

— Şi tocmai la ceasul mesei!—se gîndea Oblomov, îndreptîndu-se alene spre Grădina de Vară.

Deabia intră în aleea cea lungă, şi zări îndată cum se sculă de pe o bancă o femee voalată şi-i eşi în cale.

Nici prin minte nu i-a trecut că-i Olga. Singură? Cu neputinţă! Nu se hotărăşte ea, şi n'are nici pretext să plece de acasă.

Cu toate astea... mersul parcă ar fi al ei: picioarele înaintează aşa de uşor şi de iute, parcă n'ar păşi, ci ar luneca; acelaşi gît şi cap aplecat puţin înainte, parcă ar tot căuta ceva cu ochii subt picioare.

Altul ar fi observat după pălărie, după rochie; Oblomov

după ce stătea cu Olga cîte o întreagă dimineaţă, niciodată n'ar fi putut spune apoi, în ce fel de rochie, sau pălărie a fost.

În grădină—aproape nimeni; un domn în vrîstă păşea iute: face desigur mişcarea obişnuită pentru sănătate; apoi două dame,—şi nici dame, ci femei,—şi o dădacă cu doi copii degeraţi până la vineţeală.

Femeia cu voalul se apropia tot mai mult şi mai mult...

— Ea-i! Şi Oblomov se opri speriat, necrezînd ochilor.

— Tu eşti? Cum aşa?—întrebă el, luînd-o de mînă.

— Cît de bine îmi pare că ai venit!—zise Olga, fără să-i răspundă la întrebare:—Credeam că nu mai vii, începusem să mă tem!

— Cum ai nemerit tu aici?—o întrebă Oblomov turburat.

—Lasă; ce-ţi pasă, ce tot întrebi? E plicticos!... Am vrut să te văd, şi am venit,—atîta-i tot.

Îi strînse mîna cu putere şi se uită la el veselă, nepăsătoare, desfătîndu-se atît de senin şi de liber de clipa smulsă soartei, încît Oblomov fu cuprins aproape de invidie, că nu poate şi el împărtăşi o dispoziţie atît de veselă. Cu toată îngrijorarea însă, de care era cuprins, nu putu să nu dea pentru o clipă totul uitării, văzîndu-i faţa liberă de acel gînd concentrat, care juca de obiceiu în sprincenele ei, trecea în cutişoara de pe frunte: de astădată Olga se arătă fără acea fermecătoare maturitate în trăsături, care-l turburase nu odată.

Faţa ei respira în clipa asta atîta încredere copilărească în soartă, în fericire, în el... Olga era aşa de drăguţă...

— Ah, cît îmi pare de bine! Cît de bine!—repetă ea, privindu-l—Credeam că nu te mai văd azi. Eri mă apucase deodată o plictiseală aşa de mare,—nu ştiu de ce,—şi ţi-am scris îţi pare bine?

Se uită în faţa lui.

(Va urma)

(Tradus din ruseşte de A. Frunză)

I. Gonciarov

Uliţa

Călătorind din veacuri depărtate,
Pe subt aripi de codri şi prin sate,—
În pragul tîrgului s'a poticnit.

Pe trupu-i deşirat şi obosit,
Trec zile lungi în pulberi cenuşii
Şi nopţi bolnave cu priviri viclene;
Iar soarele, în drum spre asfinţit,
Abia desmeardă cîrduri de copii
Crescuţi din gropi, ca nişte buruene.

De dimineaţă pînă într'amurg,
Ca o cascadă zgomotele curg.
Cu zdruncin greu răzbat din zid în zid,
Obloanele şi uşile de le deschid,

Şi glasuri frînte sar prin colb, în cete,
Sfărmîndu-se deavalma'n vuet larg;
Pe cînd dughenile îngenunchete
Dealungul uliţii zdrobite, cu stăpînii,
Ascultă cum se bat, prin pietre, cînii,
Şi zgomotele cum tot vin şi cum se sparg...

...Și cînd poenele odihnitoare
Cu cerul strîns în clăile de fîn
S'apropie, ca norii din zare,
Învie chipul uliții bătrîn...

. . . .

— Și iarăși zgomotele i se sparg în trup
Și firele-amintirilor se rup.—

...Cînd, de departe, noaptea se arată
Și-i cheamă gîndurile înapoi,
Așteaptă ulița, ca altădată,
Să-i stingă truda 'n umbrele ei moi...

Dar felinarele, străjeri greoi,
Cu noaptea sprijinită 'n umeri, ca o glugă,
Pîndesc la colțuri prada să nu fugă,

Ci, ulița, de amintirea ei uitată,
În lanțuri reci de piatră să se zbată
Subt zgomotele care veșnic curg,
Din zori de zi și pînă într'amurg...

G. Bărgăuanu

Note pe marginea cărților

Roger Martin du Gard: Les Thibault

Un roman imposibil de fotografiat,—așa s'ar putea defini „Les Thibault"; un roman care nu poate cădea victimă acelui joc literar amuzant și crud practicat subt numele de „à la manière de..." Vinul lui Roger Martin du Gard se bea la sursă, ori deloc; nu-l putem „trage în sticle". Fluviul de viață se mișcă printre creaturile de el însuflețite, și nu se lasă oprit în „înțepeniri" din acele pe care Bergson le botezase odată: „du mécanique plaqué sur du vivant".

Era de altfel și firesc ca un asemenea roman privilegiat să fi apărut *acum* și nu înainte. Intâiu proectilul,—apoi cuirassa. Pastișa literară e un gen recent, de-abia contemporan. A trebuit ca ea să se nască, pentruca, în scop defensiv, romanul cel nou și inexpugnabil să vină, ulterior, pe lume.

Dar iată-ne tiriți în mijlocul unei probleme mult mai grave: romancierul primește lecții dela „perfectul plagiator" ?* Aceasta samănă mult cu o uzurpare: literatura de imaginație se amestecă în atribuțiile profesorului de estetică. Vechiul monopol se clatină; nepoliticoasă, legea diviziunii muncii pătrunde și aci; „alpinistul sufletului omenesc" are un rival. Critica literară și-a găsit, în fine, un contracandidat.

Odată, Galton a vrut să reconstitue experimental ereditatea: a fotografiat mai mulți membri dintr'o familie și imaginile lor le-a suprapus, astfel ca ce e deosebit să se șteargă și ce e comun să se accentueze. Psihologii numesc aceasta o „imagine

* Subt titlul de „Manuel du parfait palagiaire", George Armand Masson face caricatura celor mai mulți dintre scriitorii francezi mai noi.

generică". Cam tot aşa procedează şi autorul de „parodii originale". In loc să înşire sentenţios, ca criticul de altădată, defectele a), b), c), d), dintr'o operă de artă, el ne prezintă, direct şi in bloc, un fel de fotografie recapitulativă a tuturor cusururilor clientului. Şi cetitorul ese din această lectură nu mai puţin edificat—dar desigur mai amuzat—decit din acela a vreunuia din „Veacurile" lui Faguet sau a cine ştie cărei „Luni" de Sainte-Beuve. Ceva mai mult: nu mai există cusururi, la plural, ci un cusur general, unul singur: putinţa de a fi turnat de viu in calupurile etichetate ale fabricantului de autori.

S'a zis, de atitea ori: critica literară devine şi ea un gen literar; analistul de romane nu construeşte şi el unul, in care—spune Thibaudet—personajele sint insuşi romancierii? „Il y a la Comédie Humaine; il y a aussi la Comédie Romanesque"... etc., etc.. Şi profeţia, iat'o implinită. Mai mult: întrecută; nu numai criticul se face literator, dar critica se face, ea, literatură, literatură propriu zisă, operă de imaginaţie pură! Centrul de greutate se deplasează: problema cea mare nu mai e semnalarea defectelor. Activitatea specific „critică" e trecută altuia. Urmărirea şi penalizarea infracţiilor literare ese din jurisdicţia profesorului şi cade în competenţa humoristului.

Şi atunci, criticii literare, ce-i mai rămine? Cintarea ditirambică a calităţilor? Ar fi prea uşor, şi probabil, prea inutil. Uităm prea iute că critica trebue să rămină o activitate în principal... critică. Analistul rămine la vechea datorie: descoperirea defectelor. Chiar cind vorbeşte de o insuşire pozitivă, nu i, la dinsul, decit un altfel de a explica dece nu intilnim cutare cusur. Căci orice calitate literară îşi are cusurul corespunzător, işi are—cum s'a spus foarte frumos—„sa pente de facilité".

Departe deci de a-i face concurenţă, „perfectul plagiat" este ca o ştiinţă auxiliară a „Romanografiei". Lui trebue să ne adresăm intăiu. Cu întrebarea: cutare operă este ea susceptibilă de parodiare?—işi începe criticul disecţia. Dacă da—atunci trebue arătat de ce; dacă nu—...

Dacă nu, atunci trebue, fireşte, deasemeni să se explice pentruce. Decit o astfel de problemă nu i-a fost încă pusă istoriei literare. Şi motivul e simplu: aveam tot dreptul să credem că orice autor e pastişabil, de vreme ce maeştrii cei mai prestigioşi au eşit, ţepeni, din minile abile ale lui Muller, Reboux, Masson şi alţii. Era deci natural să încheem că puterile acestor producători de automatisme literare să fie nemărginite. A trebuit să aşteptăm publicarea romanului lui Martin du Gard pentru a vedea—intăia dată—că există graniţi...

*

Care este, in definitiv, cea mai pastişabilă dintre trăsăturile unui roman? Care e cusurul general al genului? Sau: ce anume, într'un roman, e maximum de... *romanesc?*

Iată cuvintul; iată cusurul. Gramatical, „romanesc" nici nu insamnă altceva decit „à la manière des romans". Să ne oprim puţin la această idee.

Există—zice Thibaudet—„un romanesc al evenimentelor: şi avem atunci romanul de aventuri...; un romanesc al stilului: vinătoarea după turnura preţioasă şi epitetul rar; un romanesc al mediului: şi va fi in timp, goana după mediul neobişnuit (v. Salambo), în spaţiul contemporan: romanul ticăloşilor, jos, şi romanul modern, sus"...; „romanescul psihologic apare atunci cind sentimentele şi acţiunile personajelor sparg şi dezmint toate cadrele preconcepute in care cetitorul le-ar fi putut prevedea" (exemplu: Radiguet, Le Bal) „un romanesc al inteligenţei, al voinţei; sentimentele nu-s stirnite fără pricină, dar sint explicate printr'una pe care nimeni n'ar fi bănuit-o". Şi, pe deasupra tuturor, „ce romanesque pur, fait d'innattendu, de création et de commencement absolu: lutte contre le cliché!... lutte contre l'habitude..."

Dar n'ar fi poate mai bine să vedem în romanesc, dimpotrivă, tot ce e tipar rigid, calapod invariabil, eveniment calculabil, desnodămint previzibil? Nu ridem de o domnişoară romanescă tocmai pentrucă viitorul său e străveziu, şi destinul o carte deschisă, scrisă in limba săracă a unei psihologii ieftine şi sumare? Şi dacă acesta e numai înţelesul *pejorativ* al cuvintului, nu trebue să ţinem sama că opinia populară, „omul de pe stradă" nu-l întrebuinţează *decit* pe acesta, că numeşte romanesc *numai* pe indivizii care-şi potrivesc purtarea după cele 3—4 idealuri-clişeu puizate din aventurile steriotipe ale eroilor şi eroinelor de foileton?

Dar la urma urmei, să nu ne certăm pe vorbe. Să zicem că există un romanesc bun, un romanesc prost, şi intre ele, o „pantă de facilitate", povirniş alunecos spre care ne fură lenea de a căuta şi comoditatea de a exploata mai departe formulele demult găsite; pîrtie aplecată, la capătul căreia arhitectul de parodii originale îşi aşteaptă, rizind, prada.

Oricum însă: previzibil, neaşteptat, romanesc, pantă de facilitate—toate acestea se ţin unele de altele.

Şi atunci:

Există vre-un gen de Neaşteptat care să nu aibă „pantă de facilitate"? Un imprevizibil pur—„fait de commencement absolu"—din care să nu poată face, autorul o reţetă, humoristul o satiră? Un gen de romanesc patentat, care să nu-şi aibă echivalentul său de romanesc prost?

Răspunsul e pe masă, aci, în faţa noastră. Se cheamă „Les Thibault". Să-l privim mai bine.

*

„Les Thibault" este romanul unei familii; „elanul vital al unei familii, al mai multor familii franceze". Intr'insele, oamenii se cată, se resping, se iubesc, se urăsc... Ce putem spune mai

mult? Subiectul? N'am declarat, dela început, că „Les Thibault" nu-s pastișabili? Și cred că una din formele tipice ale caricaturii este și *rezumarea;* un fel de fotografie, cu obiectivul micșorat...

Dar iată minunea:

Personajele, aci, sînt de structură racine-iană; înțesați de „caracteristic". Benjamin Crémieux e chiar gata să i-o reproșeze autorului: „fiecare aparține unui tip social, cunoscut, clasat: un mare publicist catolic, o fată de Pastor, un protestant libertin[1] un Christian scientist, un abate pedagog, etc., astfel că sînt mai mult doctrine de viață care se ciocnesc, decît pasiuni individuale care se deslănțue"... Această demonstrație care nu se deosebește prea mult de ce poate auzi dela Bourget o cucoană „chic", sau despre „Phèdre" ori „Britannicus" dela d. Lanson o clasă de retorică—cuprinde însă mult adevăr: personajele lui Roger Martin du Gard au psihologie consistentă, trăsături ferme, bine conturate; sînt „caractere", într'un înțeles oricît de „La Bruyère" al cuvîntului...

Și totuși... și totuși, nimic în purtarea lor nu-i previzibil! Știm bine cu ce „temperament", cu ce „tip" avem a face. Cu toate acestea, fiecare faptă e o surpriză. Ea ni se pare firească, necesară; dar niciodată nu e aceia la care ne-am fi gîndit— dacă ne-am fi gîndit.

Este aci o alianță de lucruri socotite de obiceiu contradictorii: deoparte, structură sufletească balzaciană; de alta, imprevizibil absolut.

Antinomia se rezolvă însă în chip destul de simplu: cetitorul lui „Les Thibault" *renunță de a mai prevedea;* renunță la sportul acela literar care constă în a svîrli pronosticuri în calea conduitelor viitoare ale eroilor, pentru a vedea dacă ipotezele se verifică sau nu; stă pasiv, fără a dori ceva precis. Și atunci, e firesc ca orice precizare pe care ar aduce-o faptele să-i pară noutate. Intîmplarea, cînd vine—deși o recunoaștem logic—adusă de destinul personajului—pentru că n'o așteptam, ne lovește ca o surpriză.

Dar o asemenea renunțare nu-i mai puțin decît o adevărată revoluție în istoria cetitorilor și judecătorilor de romane! Inseamnă lepădarea principalei unelte măsurătoare a valorii unor astfel de opere. De bună samă, nu fără puternice temeiuri cineva se hotărăște a se lipsi de un atît de folositor dinamometru literar.

S'ar putea crede, bunăoară, că dezamăgiți odată, dezamăgiți de o sută de ori în ce așteptam dela consecvența psihologică a eroilor,—ne-am plictisit, ș'am încetat de a mai aștepta

1 Această expeditivă catalogare a lui Thibault-tatăl, care e în realitate poate mult mai mult catolic decît publicist, sau a lui Fontanain care e aproape numai libertin,—rămîne, bun înțeles, pe răspunderea lui Benjamin Crémieux.

ceva. Dar nu. Căci este indiferent—ba chiar avantajos—dacă previziunile noastre sînt foarte desmințite, sau foarte confirmate. Sîntem atunci mai lămuriți ca niciodată. Romanul e bun, în cazul întâiu; romanul e rău, în cel de-al doilea. In amîndouă însă, păstrăm criteriul, păstrăm instrumentul. Pentru ce l-am arunca tocmai cînd ne slujea mai bine?

Ca s'o facem, trebue ca ceva să-l fi împedicat de a mai funcționa. Cînd oare zicem de un aparat-indicator că s'a stricat? Acul unei busole, limba unui ceasornic, firul unei balanțe? Atunci cînd, de pildă, pentru o aceiași temperatură, coloana de mercur, „affolată", însamnă cînd 28°, cînd 39°, cînd 16°. Tot așa și cu instrumentul nostru mental măsurător al valorilor de romanesc. Cînd, pentru o situație determinată, impresia ni se dedublează, și ni se pare că ne-am înșelat și în acelaşi timp că nu ne-am înșelat, că așteptările ne-au fost confirmate și totodată infirmate,—atunci, și numai atunci putem spune că metrul nostru literar s'a detracat, și trebue căutat un altul...

Dar se poate oare aceasta? Asemenea oscilații, chiar cînd sînt, se sting repede pentru a lăsa o impresie ultimă unitară. Altminteri ar fi să lezăm pe Majestatea sa Logică Principiul Contradicției și Terțiului Exclus.

Această absurditate,—se poate foarte bine. In viața reală aproape chiar că nu se poate decît așa. E chipul în care, de totdeauna, procedează oamenii, cei făcuți în carne și oase, cînd vor să judece pe aproapele lor. De altminteri nu-i deloc nefiresc ca ei să se poarte altfel decît cetitorul de romane. Inchipuiți-vă numai că, bazați pe ce știm asupra caracterului cuiva, mergem la sigur că va avea o anumită conduită, și că, acesta în locul ei, are o anumită alta. Ce vom face atunci? Să încheem că viața-i prost făcută, așa cum cetitorul de romane încheia că romanul e rău croit? Să spunem că „realitatea se înșală", ori că „experiența greșește"? Cînd e așa de ușor să ne zicem că nu istoria, ci noi am văzut fals...

Să se observe bine: n'am renunțat în mod absolut să mai emitem ipoteze asupra destinului vecinilor noștri. Dar verificarea sau neverificarea profețiilor a încetat de a mai fi un criteriu de judecare a lucrurilor din afară. Ne slujește doar la măsurarea propriei noastre valori. Ne arată dacă darurile noastre de psiholog sînt eficace, dacă adaptarea la realitate ne e corectă. Nu lepădăm prețioasa armă a previziunii. Și cum am putea-o face? Decît, ea nu va mai fi, de aci înainte, reactivul infailibil cu care încercam buna calitate a operelor exterioare. Incă odată Copernic bate pe Ptolomeu: Opera creatorului este acuma, ca, punctul fix, reperul, și noi, creaturile, ne judecăm printr'insa.

Așa se petrec lucrurile în viața cea reală. Și era demult, de multă vreme timpul să înceapă a se petrece așa și în cealaltă existență, în viața „plus vraie que nature" a artelor frumoase. De ce nu s'ar putea traduce în limba literelor o astfel

de fundamentală atitudine a omului în faţa omului? Marionetele romanului n'au ele ca ideal suprem, să samene din ce în ce mai mult cu păpuşile vii? Atita vreme cit cetitorul—încurajat de critica literară oficială—va păstra drept criteriu suveran, gradul de previzibilitate al biografiei eroilor,—vom avea eroi, nu vom avea însă oameni. Şi romanului, acestui gen atit de bogat în mijloace şi cuprins, îi va lipsi mereu ceva: realitatea zugrăvită într'însul va fi, într'o privinţă, exactul contrariu al realităţii reale...

Scara ierarhică a romanelor bune şi rele se desenează limpede acum: la un capăt, foiletonul care învaţă pe fetele proaste să mute romanul în viaţă; la celălalt capăt, scriitorii care—Roger Martin du Gard e unul—ne învaţă a gindi romanul aşa cum gindim viaţa.

Este, şi în „Les Thibault", o *reţetă*. dar ea nu se poate împrumuta d-lor Muller, Masson, & Co. Formula sa-i prea mare şi prea complicat de simplă. Ramon Fernandez o defineşte foarte bine: „Martin du Gard, je le définirais un homme qui s'efforce patiemment, amoureusement, à sortir de lui-même, qui a le sentiment d'être *attendu*, au dela des tâtonnements, par la figure précise de la réalité que son imagination dégage bien plutôt qu'elle ne compose;"... „son point de conscience coïncide avec son point de perception"...; şi mai departe: „poate că dacă i-am anunţa pe Jenny Fontanain, s'ar scula s'o primească, sau dacă i-am cere părerea într'o chestie, ar fi ispitit a merge să consulte întâiu pe Antoine, sau pe Daniel..."

Şi stilul lui Martin du Gard e la fel cu restul: simplu şi mare. Nu-i *nou*, ca al lui Cocteau, Morand, Delteil sau alţii. Se mulţumeşte doar să nu fie niciodată *vechiu*... Aţi intrat, de sigur în vre-unul din acele cabarete din Montmartre unde consumatorii deja instalaţi primesc pe noul venit cu ţipete, ironii, insulte? Eşti interlocat, te simţi străin, depeizat, întocmai ca atunci cind, pentru prima oară ai deschis vre-una din „Nopţile"—închise sau deschise gata—ale lui Paul Morand sau deconcertantele „Provinciale" ale lui Giraudoux. După aceia, iei loc la masă, şi în cinci minute cunoşti perfect abecedarul sălii; şi cind, pe uşă vine un alt nou client, poţi face cor cu toţi ceilalţi: ai învăţat alfabetul companiei... Povestirile lui Radiguet, Morand, Cocteau, Valery-Larbaud, Giraudoux, îşi au, abruptă, panta lor de facilitate stilistică..

Cine deschide „Les Thibault", nu se mai gindeşte la stil. Roger Martin du Gard nu are stil, sau cel puţin nu are nimic din acela de care s'a spus că „c'est l'homme même". Scenele romanului—scrie tot Ramon Fernandez—„sont, présentées plutôt que représentées, par un style dépouillé et pour ainsi dire immobile, sans chatoiement ni élan propre, qui s'éfface derrière les visions qu'il évoque" Autorul diverşilor Thibault nu scrie, ci-i lasă pe ei să vorbească; „Il laisse le temps s'écouler en paroles", sau în „pensées parlées", cum se intimplă în scena operaţiei făcută de doctorul Antoine Thibault, scenă care ţine aproape un volum—deşi putea fi tot atit de bine *concentrată* în zece. (volume).

Bine înţeles, nu trebue să se creadă că „Les Thibault" este o operă perfectă. Are părţi tari, are părţi slabe. Decit, cele dintăiu sint cele multe; şi chiar de ar fi cele puţine, au majoritatea calitativă: singure ele sint *caracteristice*..; şi cum „perfectul plagiator" nu poate lucra decit cu acestea... pastişarea rămine imposibilă. „Perfectul fotograf" al romanelor trebue să cedeze perfectului fotograf al vieţii... „Les Thibault" se pot ameliora, fără îndoială; volumele nepublicate pot fi încă şi mai bune decit cele precedente; sau invers, pasajele pe care le-am găsit caracteristice autorului se pot împuţina; orice s'ar intimpla însă, geniul lui du Gard n'are pantă de facilitate... Găsim, în acest mare roman, Romanescul pur, fără corespondent pejorativ, Impresizibilul absolut, la fel cu cel din viaţa vie...

Cetitorul, în faţa surprizei adusă de vre-una din faptele lui Antoine sau Jaques Thibault, îşi face, mental, următoarea socoteală: „La orice m'aşi fi aşteptat, numai la asta nu; nu zic,—fapta-i în deplină armonie cu temperamentul şi caracterul autorului său...; şi poate chiar că, gindindu-mă bine, m'aşi fi oprit şi eu la ideia că aşa trebuia să facă..." Şi dacă, chiar gindindu-se *adînc*, tot s'ar fi înşelat,—îi rămine încă dreptul de a spune: Am reflectat, ce-i drept, foarte profund; nu însă destul de profund; căci de făceam aşa, nu se putea să nu ghicesc. Era doară prea evident că astfel şi nu altfel trebuiau lucrurile să se petreacă...", etc., etc..

Asemenea *invenţii a posteriori*—care împacă atit de bine nevoia noastră de grandomanie cu necesitatea de a nu ne supăra pe realitate cind ea ne păcăleşte; descoperirile pe care nu le-am fi descoperit niciodată dacă nu s'ar fi descoperit singure,—sint viaţa noastră toată; şi sint, încă, cea mai bună definiţie a omului...

(Au apărut, până în prezent, din „Les Thibault", patru volume, intitulate I. La Cahier gris; II. Le pénitencier; III şi IV. La belle saison. Vor mai apărea încă cel puţin şapte; ed. Nouvelle Revue Française).

D. I. Suchianu

Melcul

Azi am găsit subt frunzele uscate
O galbenă căsuţă de culbec,
Uşoară, cu lăuntrul alb şi sec,
Pe care nimeni n'o mai poartă 'n spate.

Făptura care-a stăpînit în altă vară
Spiralele de calcar răsucit,
Spre toamnă, singură, s'a oblonit
Şi'n adăpostul ei s'a strîns, să moară...

*

Un melc cu trupul cenuşiu de gelatină
Şi-a dus o vară 'ntreagă prin grădină
Viaţa lui obscură şi timidă.
Şi împotriva cerului ostil
Avea căsuţa asta translucidă, —
Atîta de subţire şi de fină
C'ar fi strivit-o 'n palme un copil.

Şi-alunecînd încet şi fără spor,
In spate cu căsuţa lui umilă,
S'o fi gîndit adeseori, cu milă,
Ce dezarmate's pasările 'n zbor...

Copiii i-au cîntat cu glas sonor,
Purtîndu-l, rece 'n mîna mică.
Şi melcul, înşelat de glasul lor,
Şi-a scos, naiv, cornițele la soare
Şi i-a privit, încremenit de frică,
Cu ochii mici ca patru punctişoare.

Plimbîndu-şi silueta lui gheboasă
Pe foi de brustur ori de liliac,
In urma lui el însemna, posac,
O dîră lucitoare şi cleioasă—
Ca să-şi găsească drumul înapoi
Spre pîlcul des şi fraged de trifoi.

Şi alarmat la fiecare pas,
Strîngîndu-şi trupul umed şi viscos
In coaja străvezie, — pe-o creangă, la popas,
Părea un fruct sălbatec şi apos.

Aşa pleca, în fiecare dimineaţă,
Să-şi poarte cu alură de omidă
Răbdarea lui prudentă şi placidă
Şi neînvinsa dragoste de viaţă.

Iar astăzi cind am pus, ca să mă joc,
Urechea lingă el, aproape,—
Cum cîntă marea 'ntr-un ghioc
Cu strigăt răsvrătit şi-adinc de ape,
Aşa 'n căsuţa lui de smalţ vărgat,
Cu murmur îndelung de vară coaptă,
Aromitor şi leneş, mi-a cintat
A ierburilor foşnitoare şoaptă...

Otilia Cazimir

Formaţia ideii de personalitate*

Eul. Până în acest stadiu, ideia de personalitate se formează în afară de noi, fie prin ajutorul individuaţiei perceptive care separă specific obiectele unele de altele, fie într'o fază ceva mai evoluată, prin contribuţia mediului social care ne oferă despre noi un anume tip. Mulţi oameni se opresc la acest stadiu. Ideia care o au despre ei e foarte puţin a lor. E oferită din afară. Ei trăesc oarecum obiectiv, considerindu-se ca un erou în arena vieţii pe care o contemplă cu ochi preveniţi. La alţii, complicaţia vieţii sufleteşti aduce un curios proces, destul de rar, celace ne dovedeşte că e recent în istoria evoluţiei psihice.

In loc să se considere în afară, să se privească ca un personaj a cărui acţiune se desfăşură în mediul exterior, ei introduc acest proces înlăuntrul conştiinţei lor.

Se întimplă atunci, acolo, o comedie mută, făcută numai dintr'un fel de mimică sufletească spiritualizată, un fel de parodie tăcută, menită să imite discret, numai pentru noi, gesturile, actele, intenţiile pe care le desfăşuram altădată în afară, în văzul tuturor.

Mulţi psihologi au remarcat deja, că odată cu apariţia limbagiului, capacitatea de acţiune scade. Multe din actele noastre nu se mai produc efectiv. In locul gestului punem vorba. Cutare plan nu mai e realizat, ci doar *povestit* nouă înşine, ca un simplu basm, în care credem. Şi oridecîteori nu putem izbuti într'o aspiraţie, ne mulţumim să ne-o spunem, să facem proecte

* Vezi „Viaţa Romînească", No 11 şi 12, 1924

în gînd, să repetăm interior ceiace nu se poate face exterior. Substituirea limbagiului acțiunii constitue una din marile revoluții ale vieții sufletești. Procesul nu se mărgineşte însă numai aici. In locul limbagiului propriu zis putem întrebuința *limbagiul interior*. Imaginile se succed unele după altele potrivit logicei limbagiului, adică logicii gramaticale. Variind, natural, după temperamente, la unii, viața interioară poate înlocui cu totul activitatea. Firile contemplative se vor mulțumi cu aceste manifestări interne. Din literatură cunoaştem cazul exagerat până la tipic al unui Amiel ori Proust. Ceiace se întîmplă excesiv la aceştia, se întîmplă, însă, într'o măsură mai mică în orice individ evoluat sufleteşte. Introspecția e starea normală a oricărei complicații sufletești.

Dacă aplicăm aceste principii la ideia de personalitate, observăm imediat o transformare: *personagiul* se transformă în *eu*, adică, portretul acela social, printr'un proces de introversiune, de interiorizare, e deplasat din cadrul exterior în lumea internă a conştiinței. Ne simțim noi, nu prin ceiace ne spun alții despre noi, ci prin ceiace ajungem să credem noi înşine în urma observației interne.

Cine se gîndeşte însă la introspecție, la observație internă presupune doi membri, un observator şi un observat. De fapt şi în stadiul anterior procesul era tot dublu: deoparte societatea, de cealaltă noi, deoparte portretul nostru observat în afară, de cealaltă noi, care-l remarcăm. Acum rolul societății e luat de o parte a conştiinței noastre, printr'un proces de *dedublare* în actor şi spectator.

Există un eu care priveşte şi un alt eu care e privit. William James numeşte aceste două elemente de conştiință *„le je"* şi *„le moi"*. Limba noastră, nu se potriveşte la o astfel de diferențiere, cei doi termeni fiind intraductibili. Ii putem, totuşi, numi *„eul subiect"* şi *„eul obiect"*.

Dedublarea aceasta dovedeşte încă odată că primele înfiripări ale ideii de personalitate s'au efectuat mai întâiu în afară. Ierarhia între eurile obiect şi subiect nu face decît să imite ceiace s'a întîmplat mai întâiu în viața socială.

In stadiul acesta putem aşeza şi bolile care constau dintr'o multiplicare a personalității. Cazurile, aşa de cunoscute azi, de personalități alternante ori simultane ale unei Felida Azam, sau cele descrise de Morton Prince sau Pierre Janet, nu s'ar concepe într'un stadiu mai primitiv al personalității. Ne trebue diferențierea în „eu subiect" şi „eu obiect" ca să poată apărea, în momentele de disoluție, divizarea sufletească în mai multe personalități. In faza cenesteziei ori a personagiului n'ar putea să aibă loc un asemenea proces.

Interiorizarea sau dedublarea nu ajung ca să constitue complect eul. Mai trebue încă ceva, mai trebue un anume *sentiment de identitate* în „eul subiect". Dela Kant care a apăsat în

mod special asupra identității eului, simțul comun admite necontrolat acest postulat. [1]

Ca să am ideia de eu propriu, îmi trebue ca cel care am fost eri să fie acelaşi cu cel care sînt astăzi. Trebue ca toate variațiile pe care le suport din relațiile cu mediul să fie superficiale şi subt ele să rămîe un fond statornic, neschimbat. Se petrec pe urmă, în sufletul nostru lacune. De pildă somnul. Cel care sînt în momentul dinaintea somnului şi cel care sînt atunci cînd mă trezesc după somn, e acelaşi persoană. Şi totuşi viața sufletească a fost întreruptă. Ceiace mă repune exact în același punct unde eram în momentul întreruperii vieții sufleteşti e memoria. De fapt, eul nu e decît totalitatea experiențelor mele, adică tot *trecutul* meu. Bergson are dreptate că nimic din ce înregistrăm nu se pierde şi că purtăm cu noi toată greutatea trecutului. Eul muribunzilor ne dovedeşte perfect aceasta. Mulți indivizi, în momentul cînd viața le e amenințată, cînd speranța nu mai e îndreptată către viitor, privirea lor se întoarce în urmă, rememorînd cu viteză fazele principale ale vieții lor. [2] Lucrul a fost remarcat, după cum se ştie, la cei în pericol de a se îneca.

Se poate spune astfel că eul îşi trage realitatea din trecut şi că e o chestie de memorie. Despre oamenii care n'au memorie afectivă, adică care nu sînt capabili să-şi amintească un sentiment trecut, se zice în mod popular că n'au caracter. Şi lucrul e drept. Fără memorie e greu de păstrat unitatea noastră sufletească.

Memoria nu e suficientă însă ca să determine ea singură eul. Mai trebue concursul judecății, al *raționaemntului*. Unificarea eului, care e caracterul său principal, ne e oferită de către o judecată de identitate.

Această concluzie a propriei noastre identități ne e oferită în primul rînd în mod vag de cenestezie. Căpătăm astfel un sentiment de intimitate, de căldură, pentru toate actele noastre sufleteşti, pe care le distingem pe această bază de actele sufleteşti ale altora. „Orice gîndire, spune W. James, are privilegiul de a distinge, printre celelalte gîndiri pe care le poate cunoaşte, pe acelea care aparțin aceluiaşi eu, de acelea care nu-i aparțin. Primele au o căldură şi o intimitate pe care nu o au cele de al doilea. Datorită acestui criteriu de apropiere, eul de ieri poate lua corp şi poate fi judecat *identic* eului care formulează, astăzi, această judecată de identitate... Orice reprezentare *trecută* se va bucura de această căldură şi intimitate caracteristică eului prezent... Astfel într'o turmă, adăpostită pe iarnă într'o cîmpie, proprietarul revenit în primăvară distinge şi adună toate vitele pe care găseşte pecetea sa.

1 Vezi pentru teoriile mai nouă: Kafka, „Versuch einer Kritischen Darstellung der neuren Anschaungen über das Ichproblem", Arhiv f. die gesamte Psychologie, 1910.

2 Egger, „Le moi des mourants", Revue philosophique, 1896.

Oricît le-aşi cunoaşte de bine, experienţele altuia nu pot prezenta niciodată această pecete particulară. Deaceia Petre, sculîndu-se dimineaţă în acelaşi pat cu Paul şi aducîndu-şi aminte ceiace aveau amîndoi în minte înainte de a adormi, recunoaşte şi îşi apropie ca ale lui, ideile „calde" pe care nu le confundă niciodată cu ideile „reci" ale lui Paul şi a căror proprietate o lasă acestuia". [1]

Sentimentul de intimitate descris aşa de magistral de James nu ne dă însă cheia complectă a identităţii eului. Conştiinţa acestei identităţi e opera unui raţionament. De fapt fiecare din noi se schimbă în permanenţă. Eri eram obosit şi înfometat, azi sînt odihnit şi sătul; ieri eram trist, azi sînt vesel. Identitatea mea e deci relativă. Conţinutul sufletesc se schimbă dela un moment la altul.

Totuşi, găsim în sufletul nostru lucruri stabile. De pildă sexul, profesia, numele meu sînt azi aceleaşi caşi ieri. Pe urmă, chiar cînd există o deosebire între două stări sufleteşti succesive, trecerea e gradată. O anumită continuitate le leagă în mod lent, şi pe nesimţite.

În afară de aceasta, dacă nu există în noi o identitate materială, *substanţială*, căci ceiace am fost ieri nu mai sîntem astăzi, există totuşi o identitate formală *funcţională* cum o numeşte W. James. Iată despre ce e vorba. Un exemplu ne va lămuri. Cutare obiect pe care l-am cumpărat, o masă de pildă, şi-a pierdut prin uzaj aproape toate părţile care-l compuneau, care au fost înlocuite cu altele. Cînd i s'au rupt picioarele, i s'au pus altele noui. Pe urmă a venit rîndul feţei etc.. Nimic din masa veche n'a mai rămas. Identitatea materială nu mai există. Totuşi masa nouă e la fel cu cea veche şi mai ales *întrebuinţarea ei e aceiaşi.* Eul nostru deasemeni se schimbă dar, în acelaşi timp rămîne neschimbat. Ceiace variază sînt obiectele propriu zise ale percepţiei, însă atitudinea noastră faţă de ele e totdeauna aceiaşi. „Nu există nici o identitate substanţială între stările de suflet de ieri şi cele de azi: cele de ieri sînt irevocabil moarte cînd apar cele de azi. Dar toate stările de suflet prezintă o identitate funcţională, pentrucă conştiinţa de ieri şi cea de azi percep aceleaşi obiecte şi cum insuşi eul trecut e unul din aceste obiecte, şi conştiinţa de ieri şi cea de azi îl tratează la fel, adică îl primesc, îl consideră ca „al meu" şi îl opun în această calitate tuturor celorlalte obiecte de experienţă".

Astfel eul trebue considerat ca o apariţie legată de funcţia memoriei, dar mai ales a raţionamentului. Această formă de personalitate unifică pentru prima oară într'un sistem atitudinea sufletească a omului faţă de ambianţă, şi creiază viaţa interioară cu toate complicaţiile ei. Formele de personalitate care

1 W. James, op. cit., 259, 163, 264.

vor urma vor fi altoite pe acest fond de interioritate şi nu vor fi decît perfecţionări ale acestuia.

Individualitatea. Incorporarea trecutului printr'un act de memorie la preocupările prezentului presupune o sinteză mentală. Dela cercetările lui Pierre Janet, ştim însă că o sinteză sufletească nu e posibilă fără un anumit grad de *tenziune* sufletească. Un deprimat nu e capabil de această unitate psihică în timp, care e o persoană. „Etre une personne cela, jusqu'à un certain point, use". Un om obosit sufleteşte nu poate deveni o individualitate. Anarhia sa psihică se evidenţiază prin lipsa de caracter unitar al eului. Bergson a insistat mai mult ca oricine asupra necesităţii tenziunii sufleteşti în condiţionarea individualităţii. „Tenziunea personalităţii, care se confundă cu durata sa vie, constă într'o menţinere a acestei durate, adică într'o sinteză a trecutului cu prezentul, într'o încorporare a trecutului la conştiinţă, în alegerea şi utilizarea amintirilor. Dacă slăbiciunea subiectului nu-i mai permite sforţarea sau tenziunea necesară, două cazuri se pot prezenta: sau trecutul nu va mai răspunde la chemarea sa, sau „trecutul ne mai putînd nutri prezentul, nu va mai orienta persoana în drumul ei către viitor" [1]

Astfel pentru a fi o individualitate trebue ca evoluţia noastră sufletească să ajungă la gradul de viaţă interioară, de memorie, de raţionament necesar eului şi descrise mai sus. Dar aceasta nu e deajuns. Îi mai trebue în plus un anumit grad de tenziune sufletească, o putinţă de energie psihică care, debordînd cadrele trecutului şi ale prezentului, să radieze către *viitor*.

În adevăr, dacă eul era un rezultat al unităţii în trecut, individualitatea e o proecţie către viitor. Chiar după simţul comun această noţiune presupune energie, temeritate, curaj. O individualitate e manifestarea unei forţe care rupe zăgazul convenţiilor şi al legilor, care se îndreaptă către făurirea unui destin ce-i aparţine exclusiv. Emerson defineşte foarte bine individualitatea: „o rezervă de forţă care acţionează prin simpla ei prezenţă". Privirile nu mai sînt îndreptate în trecut, unitatea persoanei nu mai reese din *amintiri*, ci din planuri şi *aspiraţii*. E natural ca o rezervă de forţă să se proecteze înainte. În tinereţă, cînd disponibilităţile nervoase sînt maxime, atunci nu trăim decît din proecte şi speranţe.

Marii cuceritori, temerarii politici, conquistadorii de toate felurile, aventurierii, cu un cuvînt toate speciile de energii, nu trăesc decît în contemplarea zilei de mîine. Trecutul li se pare palid, mort, ca orice obiect de muzeu. Unitatatea lor sufletească e înainte, nu înapoi. Dar nu numai pentru aceştia. Pentru fiecare din noi, lucrul se întîmplă la fel. „Să ne privim trăind un moment. Trăim numai pentru mîine, dar nu numai pentru acel mîine apropiat, dar pentru ansamblul acela ilimitat de „mîine" care urmează. Direcţii se desenează, atitudini se schiţează, curi virtuale devin posibile, a căror suple şi multiple disponibilităţi ne

1 A. Thibaudet, „Le bergsonisme", tome I, p. 75–76.

apar mai mult ca ale noastre decît invariabila rigiditate a determinărilor noastre anterioare". 1

Ceiace caracterizează, astfel, individualitatea *e voința reflectată*, e conștiința energiei, canalizarea tenziunii și a forței sufletești pe un drum propriu, dominarea acestei excursii psihice printr'un plan dinainte conceput și conștient realizat. Pentru unitatea în trecut a eului erau deajuns memoria și raționamentul. Pentru unitatea în viitor a individualității e necesară voința reflexivă.

Din această desfășurare premeditată de forță, care se cheamă individualitate, decurg natural o serie de sentimente. Ele sînt oarecum ca un fel de termometru moral al bunei ori relei funcționări a individualității. Ceiace face ca intențiile ori opera individualității să capete o sancțiune obiectivă e societatea. In sociologia sa Durkheim a arătat că legătura esențială a fiecărui individ cu societatea stă în sancțiunea pe care aceasta o exercită asupra indivizilor. Natural, în primul rînd sancțiuni negative, penale: acelea care pedepsesc orice abatere dela regula socială, dela conformismul de valori pe care-l respectă grupul întreg. Numai prin crearea unei uniformități de acțiuni, asigurată de sancțiuni, e posibilă viața în comun.

Dar societatea nu are numai rolul de jandarm. Dacă știe să pedepsească, ea știe deasemeni să și recompenseze. Ea acordă celor care contribuesc la consolidarea solidarității sociale o serie de merite, de premii. Individualitatea noastră nu poate căpata o desfășurare normală, decît dacă capătă aprobare din mediul social. *Succesul* e o condiție esențială a dezvoltării personalității, a dezvoltării acelui optimism intim în forțele și capacitățile noastre. O cădere dela examen, un insucces al unei opere, o cădere la alegeri, ne face să ne îndoim de meritele noastre proprii, fiindcă societatea s'a îndoit înaintea noastră. Invers, un premiu, o laudă, un succes, ne poate stimula încrederea în noi, dîndu-ne o bună opinie asupra noastră, chiar dacă mai înainte aveam una mediocră. Din aprobarea ori dezaprobarea socială rees sentimentele de îndrăzneală și respectiv de deprimare ori dezolare, de orgoliu, vanitate, dar și de umilință, modestie, timiditate. „Un om a cărui personalitate strălucește de departe, a cărui putere ignorează insuccesele, care are amici, situație, reputație, avere, nu e expus la desamăgirile și îndoelile morbide ale copilăriei sale... Din contra, acela care a grămădit gafe peste gafe, a cărui insuccese îl țin la poalele dealului înglodat într'o viață mediocră, va fi prada naturală a mefienței bolnăvicioase de sine și se va abține dela toate întreprinderile, de altfel, proporționate forțelor sale. Satisfacția și rușinea de sine... au fiecare expresia lor fiziognomică. Inervația mușchilor extensori, ochiul strălucitor și larg deschis, mersul ușor și elastic, nările dilatate, un surîs special, toate acestea tradează o mulțumire de sine. Se găsesc toate aceste semne la un loc, cu un relief extraordinar în

1 Blondel, op. cit., p. 551

spitalele de nebuni, unde se găsesc totdeauna nebuni din orgoliu...

Tot în aceste case dezolate se găsesc și tipurile fiziognomice opuse, la oamenii convinși că au comis „păcate fără ertare" și care se cred iremediabil condamnați: ei se ascund prin colțuri, stau îndoiți, apăsați, se strecoară în ascuns în locuri obscure, și sînt incapabili să vorbească cu voce tare sau să te privească în ochi." 1

Cînd sancțiunea socială nu intervine negativ, pornirea naturală a fiecărui om e către afirmarea de sine, către dezvoltarea în afară a energiei sale. In primul rînd în mod fizic. Căutarea puterii, a ascendentului subt orice formă e fireasca dezvoltare a individualității la oricine. Voința către putere nu e un paradox creiat de fantezia lui Nietzsche. E o realitate umilă, banală, pe care o găsim la orice început de individualitate. In primul rînd nevoia de dominație în toate cercurile: în familie, în amiciție, în politică. Dela marele tiran până la micul politician de provincie se evidențiază același tendință către dominație. Pe urmă puterea economică, în care trebue să amintim spre primul plan instinctul de proprietate. Proprietatea nu e decît o prezumție de putere, o forță virtuală. Pe ea se sprijină nevoia de expanziune a individului. In ea sînt obiectivate aspirațiile de lărgire ale individualității. 2 Simțul de proprietate se evidențiază încă din viața copilului. Viața socială îl perfecționează mai tîrziu.

Nu trebue să uităm, în această privință, nevoia de stimă socială, necesitatea pe care o simte oricine de a fi considerat, remarcat sau admirat, de a fi „cunoscut" de toată lumea, de a face să se vorbească de noi, de a căpăta atenția persoanelor eminente.

„Natural, preferințele noastre se îndreaptă către amicii distinși: Thackeray întreabă undeva pe cetitorii săi dacă n'ar fi încîntați să fie văzuți scoborînd Pall-Mall cu un duce la fiecare braț. In lipsa amiciției ducilor, mulți se mulțumesc astăzi cu foarte puțin: există astăzi o mare categorie de oameni care ard de dorința de a-și vedea numele scris în jurnal, în orice rubrică ar fi: „sosiri și plecări", „mondanități", „interwievuri", chiar la rubrica „indiscreții și scandaluri", în lipsă de altceva. Cazul lui Guiteau, asasinul lui Garfield arată până unde poate merge, cînd devine morbidă, această sete de a-și vedea numele imprimat.

Intreg orizontul mental al acestui nenorocit se limita la jurnale și în rugăciunea pe care a făcut-o pe eșafod, aceste cuvinte între toate îi veneau din inimă: „Presa acestei țări are de regulat o grea socoteală, cu tine, Doamne!" 3

Societatea oferă astfel condiționarea indispensabilă dezvol-

1 W. James, op. cit., p. 235—236.

2 Asupra formelor de putere: Vierkandt, „Gesellschaftslehre", p. 64—65; Mac Dougall, „Social psychology", p. 192.

3 W. James, op. cit.; Storch, „Zur Psychologie und Pathologie des Selbstwerterlebens in Archiv f. die ges. Psychologie", Bd. 37, p. 113.

tării individualităţii. Prin barierele pe care le pune ori prin stimulentele succesului şi ale aprobării, ea poate opri ori excita tenziunea sufletească care formulează speranţe către viitor. Orideciteori găseşte un mediu favorabil, individualitatea se amplifică.

Ea tinde astfel, să transforme la rîndul ei ambianţa care a creat-o. Determinată de societate, ea îşi propune mai în urmă să determine ea societatea. Ajunsă în plină expanziune, ea tinde să transforme mediul după ea, în loc să se adapteze acestuia. Dar cu aceasta ajungem la ultima fază a evoluţiei individului, la personalitate.

Personalitatea. Se identifică, de obiceiu, noţiunea de individualitate cu cea de personalitate. Şi există totuşi o remarcabilă diferenţă.

1. *Ideia de valoare.* Cea dintâiu e expresia voinţei în lupta cu mediul exterior, e un fenomen psihologic natural pe care îl întîlnim încă dela aurora civilizaţiilor. Personalitatea, din contra e un concept recent, fruct al culturii moderne. Nu găsim această noţiune decît la puţine persoane, la cele mai dezvoltate sufleteşte. Personalitatea nu e o stare sufletească complect asimilată de genul omenesc, fiindcă n'are până acum rangul unui simplu fenomen psihic natural. Ea rămîne o valoare morală şi artistică, un deziderat etic sau estetic, pe care mulţi îşi propun să-l ajungă şi puţini îl ajung în adevăr. Renaşterea reluînd tradiţia elenă a accentuat mai mult *ideia de valoare* pe care trebue s'o conţină personalitatea. J. Burckardt, ne-a descris în termeni pregnanţi preţul acestei idei în Italia renaşterii. Dezvoltarea interioară a individualismului a adus la o serie de doctrine juridice şi economice care au făcut posibil dreptul natural, liberalismul, dar mai ales doctrina aceia a autonomiei şi valorii personalităţii anunţată de Kant, după care, fiecare din membrii societăţii trebue considerat de ceilalţi membri nu ca un mijloc, ci ca un scop. Se acordă persoanei omeneşti *o valoare intrinsecă numai prin faptul că se deosebeşte de celelalte.* Deosebirea individuală devine astfel o valoare.

După Kant, toate doctrinele etice au indicat ca o supremă datorie regula „Caută să devii o personalitate", iar pedagogia se munceşte să infiltreze în mentalitatea copilului, încă dela primele faze, această dorinţă. Afirmarea unui punct de vedere independent şi personal în orice atitudine din viaţă a ajuns astăzi pentru oricine o simplă chestie de demnitate şi de decenţă socială.

Astfel deosebirea între individualitate şi personalitate e aceiaşi ca dintre o judecată de valoare şi una de realitate. Prima se constată ca o simplă existenţă, pe cea de a doua o apreciem, o cîntărim şi ajungem pe urmă la concluzia că e un ideal care trebue ajuns. Dar celace azi e un ideal pentru o elită, mîne poate deveni o realitate pentru mulţime. Cînd evoluţia individului va depăşi faza personalităţii, aceasta va deveni, caşi individualitatea, simpla constatare a unui fapt sufletesc.

2. *Originalitatea.* Semnificaţia personalităţii nu e numai

morală. Trebue să adăugăm punctul de vedere artistic. Specificul, originalul erau în faza anterioară, caractere mai mult ori mai puţin indispensabile individualităţii. Cu progresul mentalităţii artistice, în care ineditul şi noutatea joacă primul rol, personalitatea şi-a căpătat un nou atribut. Rolul modelor şi al snobismului a contribuit cu mult la răspîndirea acestui punct de vedere. Oamenii care gîndesc artistic, vor să realizeze în viaţă un specimen de personalitate complect ireductibil altora. De aici o anumită estetică a personalităţii care constă în a purta cutare costum bizar, în a căuta gesturi rare şi curioase, atitudini stranii, în fine, de multe ori de a face dovada unui caracter neaşteptat, greu de ghicit şi prevăzut în surprizele pe care le poate aduce. Biografiile romanticilor în genul Byron ori Baudelaire sînt pline de detalii picante în acest senz. Regula de viaţă „épatons le bourgeois" a unui Flaubert ori Theophile Gauthier a găsit mai mulţi aderenţi decît se crede. Nevoia de a produce consternare, mirare, furia ineditului în gesturi şi în viaţă a devenit o preocupare destul de generală. De aici o întreagă formă a civilizaţiei moderne: *cabotinajul.* Fireşte un cabotin n'are o personalitate proprie fiindcă are una de împrumut.

Cum se zice, el trăeşte „a l'instar des autres". Işi compune un model straniu pe care-l reproduce cu mai multă ori mai puţină fidelitate. Cabotinajul înseamnă, desigur, decadenţa personalităţii. El nu e mai puţin caracteristic însă pentru faza actuală a evoluţiei individuale, după cum o boală mentală ne poate face să înţelegem şi mai bine realitatea fenomenului normal. Dacă nu-şi poate creia o personalitate în adevăr originală, cabotinul se mulţumeşte să mimeze caşi cum le-ar simţi, bizareriile altora. Nevoia de originalitate cu orice preţ, împinge astfel la falşificare. Dar din această minciună a caracterului modern putem înţelege mai bine influenţa punctului de vedere artistic asupra conduitei contimporane.

Aceiaşi influenţă se poate vedea şi din aspectul negativ al problemei: oroarea de mediu, de normal, de obişnuit. Mentalitatea clasică îşi făcea o mîndrie să descrie caractere general omeneşti, tipuri abstracte fără indicaţii speciale de timp şi loc. Arta modernă, din contra, caută peste tot individualul, concretul, specificul. Din artă, această preocupare a trecut şi în viaţă, deocamdată la un număr restrîns de indivizi, mai tîrziu la un număr din ce în ce mai mare.

Recenţa sentimentului de specificitate se poate vedea în cazurile de depersonalizare. Sentimentul de identitate se menţine „fiindcă bolnavii comparîndu-şi veşnic eul de azi celui de eri, manifestă continuitatea vieţii lor psihice. Totuşi stările lor de personalitate sînt schimbate. Ceiace dispare în caz de boală întâiu, sînt stările fragile, nefixate încă bine. Sentimentul de specificitate, ultimul achiziţionat, dispare cel dintâiu.

3. *Complexitatea.* Deviza moralei caşi a pedagogiei con-

temporane fiind cultul personalităţii, e firesc ca grija cea dintâiu să fie dezvoltarea ei cit mai largă, cit mai amplă. Incă din Morala lui Aristot vedem că se recomanda cultivarea armonică a tuturor facultăţilor, dezvoltarea complectă a tuturor aptitudinilor. Omul modern vrea să fie complect. Şi cu cit specializarea creşte în unele domenii, cu atit nevoia de a înţelege integral viaţa se face mai simţită. Educaţia de azi, cel puţin în prima ei parte, vrea să stimuleze în mod egal toate posibilităţile copilului.

In acelaşi timp societatea în care trăeşte omul modern nu mai e aşa de omogenă. O serie de diferenţieri au adus în sinul unui grup mai mare o mulţime de grupuri mai mici. Individul modern face parte din o mulţime de societăţi deodată: dintr'un club, dintr'o societate comercială, dintr'o patrie, un partid politic, o clasă etc. etc.. Adaptările succesive la atîtea societăţi îi dau o specială complexitate. Personalitatea se umple, se hipertrofiază cu o mulţime de note particulare. Ea închide într'însa o imensă variaţie de aspecte. Pe de altă parte, cum am arătat altădată, 1. complexitatea e mediul cel mai propriu în care apare ideia de timp, de succesiune, de viteză. Un om cu multe preocupări nu poate acorda fiecăreia decît cîteva minute.

In sufletul lui, trebue să facă parte, rînd pe rînd fiecărui element care cere să intre în conştiinţă.

Intr'o astfel de conştiinţă, la poarta căreia bat veşnic noi musafiri, vizitele nu pot dura prea mult. E ca o cameră de audienţe în care fiecare are dreptul la o scurtă convorbire. De aici mobilitatea sufletului contemporan, în care se oglindeşte febrilitatea zilei. Complexitate şi mobilitate sint două fenomene care se condiţionează reciproc.

Criza individualismului modern, de care vorbeam la începutul acestui studiu, criză vizibilă deocamdată în literatură, nu are altă cauză. Un suflet complex, şi deci veşnic mobil nu poate fi un suflet unitar. Tăria unui caracter stă în simplitatea lui. De îndată ce i se mai adaugă însă şi alte elemente, unitatea e compromisă. Contradicţia, dualismul simultan exprimat după Dostoevski de Marcel Proust ori André Gide îşi are explicaţia astfel în însuşi evoluţia modernă a personalităţii, în caracterul ei complex.

Cu siguranţă criza aceasta nu poate fi decît un provizorat. Ea se va soluţiona într'un fel sau altul. Directivele către care se îndreaptă însă evoluţia sufletească sint greu de ghicit de pe acum.

Ceiace am voit să indicăm în studiul de faţă a fost ideia că noţiunea de persoană are o istorie. Criza modernă e condiţionată de o serie de fenomene anterioare cu rădăcini puternice în trecutul psihismului nostru.

Personalitatea nu a apărut încă dela începutul vieţii sufleteşti. Ea s'a format dela simplu la complex utilizînd pe rînd toate facultăţile pe măsură ce apăreau: la început sentimentul

1. Ideia de timp în conştiinţa modernă, „V. R"., 1924, No. 3.

organic, pe urmă percepţia, apoi credinţa, în fine raţionamentul şi voinţa.

Etapele parcurse s'au format cu încetineala straturilor geologice. Cu toată viaţa lor milenară, vechile forme de personalitate subsistă determinînd şi azi, bine înţeles numai în parte, fenomenele vieţii sufleteşti individuale.

Astfel, pentru a pricepe criza individualismului modern, cea mai indicată prefaţă de cetit, e geneza îndepărtată a noţiunii de individ. Drept o astfel de prefaţă am prezintat şi acest studiu introductiv.

Mihai D. Ralea

Cronica teatrală

Prefață

Un vechiu fost cronicar al teatrelor din București la revista de față, nu s'ar prea putea întoarce în cabina cu farduri și peruci a redacției dintr'o singură dată și fără preambul. Intre un final și un reînceput s'au scoborît treptat vre-o zece ani și scara trebuește urcată acum înapoi. Pe lespezile de piatră, smulse din edificii surpate și aruncate fără echer una peste alta, cam la întîmplare, s'au scuturat florile convenționale ale anilor, ca rozele adevărate pe niște morminte adevărate. Sfiala de a le reîntocmi se înțeapă în spinii tulpinilor și nu mai găsește în vîrfuri uscate nuclee. Uneori, cu o mătase invizibilă și tăioasă ai vroi să reconstitui în drum timpul în buchete, adunînd petale topite și culorile ridicate la ceruri, ca niște suflete minuscule: și te dovedești înfășurînd pe un băț de sorcovă cojit, firul inexistent al cețurilor toarse.

Ceva s'a schimbat în perspectiva formelor și ideilor, cași cum le-ai privi acum dintr'altă înălțime sau pe dedesubt. O nuanță incoloră a întunecat puțin fiece lumină și obscuritățile transparente s'au închis. Azurul nu mai scîntee, focul ascuns e în spuze. Ecourile sînt mai grele, zborurile mai împovorate. Toate constelațiile s'au mișcat în matca lor depărtată. Ceva a murit, un accent. Ceva a fost zidit, o fereastră. Ceva s'a frînt, un punct culminant al turlei. E poezia de melancolie a realităților de după războiu.

In priveliștea spectaculoasă a zilei circulă totuși unele personaje în aceiași armură, frecată cu lustru de tacîmuri, ca maidemult. Războiul a despicat omul în două, în două profiluri ce nu se mai suprapun și nu mai pot să fie lipite împreună: o jumă-

tate a insului călătorește și jumătatea desperechiată a rămas pe loc, rězimată pe o jumătate de timp... Cei lustruiți cu apă grasă, fulgerători și metalici, au trecut prin războaie ca niște cazane de aramă prin pirostriile vetrii fără vălvătaie. Armura lor fusese păstrată într'un cuier dintr'un dulap, scut nichelat, mănuși de bronz, coifuri lucii cu licăriri—dimpreună cu toate costumele cetățenești ale imperturbabilei prostii. Acești biruitori de paradă continuă jocul din vitrină al automatului senin și nici un fus, angrenat pe mădularele lor placide, n'a suferit și nu s'a uzat.

Am stat de vorbă o noapte întreagă, odată, cu un exemplar de asemenea manechin. El părea că trăește neîntrerupt de nimic, de cincizeci de ani încheiați. Nici-o stropitură de sînge nu ajunsese pe cămașa sufletului său, scrobită și butonată cu diamante. Prezent ca o sticlă de reclamă, cu etichete și capsulă și inexistent ca și conținutul ei, facultatea amintirii lipsea din el ca dintr'un ceasornic, care bate egal, secundă după secundă, tic-tacul eliminînd tictacul precedent, cu indiferență. El era omul dela început, etern și intact, ca un vas pregătit pentru o expoziție internațională și pe care fabricantul l-a destinat diplomei de onoare, voluminos și gol. Pentru el, viața nu se deplasase, formatul orelor nu a variat, lumea se înfățișa rînduită în rafturi variate rigide, ca articolele ambalate cubic, pătrat, dreptunghiular și rotund, de băcănie. Nici-o neliniște nu putea să turbure capul lui de oaie cu principii omenești. Principiile, căci avea principii *ne varietur*, se sprijineau simetric unele pe altele, ca barele de colivie, lipite la încrucișare cu puțin cositor. Aș fi voit să-l fac să creadă că noi nu murim numai o singură dată și că viața noastră e-o succesiune de morți, de ondulări de unde pierdute, și că atunci cînd se netezește suprafața s'a înecat într'însa unda cea din urmă... El nu putea să știe că moartea e un lac elastic și că viețile sînt numai fiorii lui în perpetuă călătorie. El nu a priceput că viața poate muri în același ins de mai multe ori, gradat, că omul are mai multe vieți într'o viață și mai multe suflete laolaltă, care se despart din timp în timp unele de altele, se sărută și plîng... Și el nu știa că războiul a lăsat după sine neasemănata durere a unui mare suspin.

In decursul ultimilor ani m'a fost obsedat umbra calmă a unui interior, în care m'am simțit mai bine ca'n toate casele pe unde am poposit. Acolo, subt coviltirul lămpii, atinși de-o lumină gălbue, povesteau lucruri din lumea cealaltă, doi scriitori credincioși ai acestei Reviste. Unul părea arhiereul unei episcopii ipotetice, de duh și blîndețe. Obrazul lui, modelat ca 'ntr'un lemn gălbui onctuos, era deghizat în călugăria schivnică a unui păr mărăciniu, care-l izola într'o aureolă neagră, confundată în obscuritatea vastei odăi, ca în gravuri. Inlăuntrul acestui întuneric, ochii se aprindeau ca două puncte lucide cînd su-

fiai in jarul lor cu frumoasele cugete şi cuvinte. El se ivise la Iaşi, unde păzea, excluzivist, neclintit şi aprig şi părintesc sufletul Revistei.— Celălalt, cu haina mai scurtă decît se cere pe şale, fasonat într'o croială căutată de paj, cu pieptul cu multe buzunare, încheiat ostăşeşte, circulînd pe glezne nervoase de spadasin şi pe tocuri înalte, era cel mai deştept din toată generaţia lui şi singurul mare umorist sentimental din toate generaţiile literilor romîneşti. Acesta se transplantase—şi a rămas—din Bucureşti; printr'un sacrificiu entuziast, cu singurul scop de-a sta de vorbă, nesupărat de datorii şi drepturi, toată ziua şi toată noaptea, cu Fermecătorul lui.

Imaginea acelei seri din Iaşi, a rămas cu frăgezimea ei neobişnuită. Războiul a mutat-o pe un părete opus, cum s'ar strămuta o icoană, după zugrăveală. Vremea, fată în casă nedibace, care sparge oglinzile cu coada măturii 'şi prăvăleşte din bufet cîte o tavă cu ceşti de porţelan pe cimentul bucătăriei, a rupt imaginea din greşală, odată cu cărţile poştale ilustrate. Tîrziu, cu gumă arabică şi cu răbdare, imaginea fu reconstituită din o sută de petice salvate.

Trecînd prin Iaşi de două ori, am fost atras la cripta celei mai frumoase zile a unei vieţi. Am ajuns şi m'am temut. Cine mai eram *eu* şi cine mai erau *aceia?*

Mă reinstalez azi, după ani de hoinărie, in această rubrică de nimicuri poleite şi de prestigii copilăreşti, intre păduri de hîrtie şi cetăţi de carton. Spectator de vanităţi, măsurător de atitudini, vaccinator de temperamente, îmblînzitor de gorile în miniatură şi de cimpanzei cu aripioare, mă regăsesc in mijlocul papagalilor şi cobailor periaţi, ca un flaşnetar destul de trist dar şi destul de sensibil la muzica mecanică; şi care n'a mai învîrtit bagheta caterincii, plină cu inimi de cabotini, de un şir de ani.

Nu ştiu dacă pornind manivela voiu regăsi şi tonul potrivit; poate că fluierele interioare s'au dogit. In orice caz, şi autorii şi actorii şi maimuţele din aceste două categorii, vor regăsi in lipsa eventuală a unei aprecieri conformă dorinţii lor, sinceritatea şi onestitatea artistică, a tuturor cronicilor, cu mai multă sau mai puţină competinţă, semnate în trecut cu numele de mai jos.

Este adevărat că viaţa teatrală se găseşte într'o privinţă, in progres. Cronicarul actual poate să-şi împlinească datoria fără să mai exaspereze socotelile confraţilor monopolişti, care înainte de războiu se reduceau la un număr de doi, trei şi făceau parte din personalul plătit al trupelor de teatru. Dacă această trivială obişnuinţă s'a mai manifestat cîteodată şi azi, ea este pe sfîrşite şi cronicile noastre vor contribui ca să o facă să dispară de tot.

Insă în paguba subsemnatului, ca reporter de teatru imparţial şi neatîrnat, s'a stabilit în durată inevitabilul aport de legături şi

sensibilităţi, care îngreuiază situaţia artistică şi intelectuală cu o situaţie topografică. Autorul pe care îl cunoşti şi actorul pe care îl cunoşti îţi cer în schimbul civilităţilor unui salut gospodăresc, obligaţia să-i declari talentaţi de cîte ori sînt mediocri, extraordinari cînd ei sînt numai destul de satisfăcători, geniali cînd au talent şi fenomenali pentrucă scriu şi grăesc in limba romînă, necunoscută autorilor englezi. Unele direcţii de teatru împing rigorile la extrem, în sensul ca acordarea biletului de intrare unei publicaţii, să reprezinte implicit datoria cronicarului de-a fi cel puţin elogios.

Trebue dela sine înţeles pentru armonizarea reportajului cu teatrul, că toate trupele sînt impecabil organizate, că toţi actorii sînt incomparabil înzestraţi, că toţi autorii sînt peste măsură de originali, deosebirile fiind tolerate să înceapă numai dela minunat în sus. E formula cea bună pentru obţinerea unei înţelegeri de pace colectivă şi pentru permanentizarea surogatelor în specialitatea penibilă a creaţiei artistice.

Cronica nu este totuşi neapărat necesar să fie întotdeauna reproducerea în text a unui succes sau a unei căderi. Cititorul are dreptul să pretindă mai mult decît o fotografie şi chiar decît o judecată pe măsură. Sentinţele la rîndul lor nu mai sînt pe gustul unui public deprins cu justiţia şi cu pledoaria. Indreptarea lucrurilor strîmbe, corectarea incorigibilului, nimeni nu le mai caută azi în critică, incapabilă din fire să determine curente şi să provoace flagelaţii. Indiferent de un scop artistic, penal şi administrativ, critica trebue să fie înainte de toate interesantă şi dacă se poate frumoasă: subiectul rămîne un pretext.

T. Arghezi

TEATRUL NAȚIONAL IAȘI

Considerații sentimentale.—Arta iubirii.—Mirajul Alpilor

Această zi de primăvară, în toiul ernii, aduce un spirit de toleranță și în domeniul cronicii teatrale.—Te gîndești la directorul teatrului: o figură venerabilă a orașului nostru, care—în loc să ceteascâ acasă poeziile lui Conachi în halat și în papuci—vine sara prin ger la teatru, corectează gesturile actorilor și face studii asupra jurnalelor de modă.—Artiștii, oameni necăjiți—cu copii, nepoți și socri—și-au învățat rolurile în odăi populate, printre scîncete de ținci și imprecații feminine. De multe ori și-au oprit gestul imperial în fața servitoarei cu bidonul de gaz în mînă. Se gîndesc pe drum la chirie și la polițe. Au de învățat cîteva roluri nouă pe săptămînă. Singuri studiază și interpretează. Nu-i un director de scenă. O piesă stă pe afiș cîteva sări. Actorii nu pot prididi. Actrițele numai își îndeplinesc îndatoririle. Ele totdeauna știu bine rolul. Nu s'ar putea oare să joace numai femeile? În travesti. Artiștii sosesc la teatru: aici își schimbă hainele, se grimează, se agită printre culise... Intră în scenă, cu urechea atentă la sufleur... Partenerul bate cîmpii... După reprezentație, își smulg firele din barbă, își șterg unsoarea de pe obraz, își scot perucele...—Sufleurul umblă parcă cu rolul pe farfurie prin fața actorilor: unii iau replica în furculiță, alții nemeresc alături înțepîndu-l în deget.—Regisorul aprinde și stinge luminile colorate. Înalță și coboară decoruri. Șueră ca privighetoarea sau face ca buhaiul de baltă. Mașinile tună, bat ca grindina...—Oamenii de serviciu duc în spate dulapuri. Lipesc un părete de catedrală lîngă un părete de crîșmă. Un țăran așteaptă în viscol la poartă, cu un car cu boi, doar-doar îi va face cineva semn să-și urce vehiculul pe scenă, trăgîndu-și boii de nas sau răsucindu-le coada.—Controlorii umblă obosiți printre staluri: fiecare are meseria lui de toate zilele. Se scoală la șase dimineața și, după o zi de muncă, ascultă cinci acte de tragedie, întinzîndu-ți în timpul pauzelor afișele cu un zîmbet mie-

ros.—Pompierii veghiază între culise pe o cutie de lemn, care reprezintă o stîncă despicată de trăsnet...

O lume se agită la teatru în fiecare sară de spectacol. Oameni care cu trudă își cîștigă leafa... Oameni cu mizerii și tristeți. Oameni buni, drepți, blînzi...

De-odată în stal se așează un cronicar cu ochii răi. Nu-i place piesa. Nu-i plac actorii și—horribile dictu—nici actrițele. Dar domnișoara X are păr negru până în pămînt, iar domnișoara Y—ochi albaștri ca marea sau ca cerul... cum i s'a spus și i s'a scris de atîtea ori.—Ce vrea domnul acesta cu noi? Cine l-a poftit? De ce nu ne dă pace?

Publicul e bun, și-i delicat. Nu-i place o piesă sau un actor? Nu vine la teatru. Cronicarul dramatic însă nu-ți dă răgaz la nici o reprezentație. Vine cu regularitate, ca la slujbă... Numai o boală sau voiajul de nuntă îl îndepărtează de rampă.

În ziua aceasta de primăvară ernatică, simțim că actorii și mai cu samă actrițele au toată dreptatea. De-aceia vom face darea de samă numai a celei mai bune reprezentații...

În ultimul timp, trupa eșeană a jucat «Arta iubirii» și «Mirajul Alpilor» de d. Th. Scorțescu.

Ovidiu, autorul operei «Ars amatoria», se găsește în exil la Tomis—departe de societatea rafinată, pentru care dăduse rețete de dragoste. Dela întîlnirea de pe stradă sau la teatru și până la «inevitabilul final», Ovidiu îi conduce de mînă pe amanți și pe amante ca un mare înțelegător al pasiunilor omenești. Vorbește Romanilor cînd aceștia sînt cu mintea întreagă, dar și cînd Cupidon—cu aripile pline de vin—îi stropește cu picături rubinii. Ovidiu îi sfătuește pe oameni cum să-și cucerească și să-și păstreze amanta, dîndu-se cu totul pasiunii sau, la nevoe, prefăcîndu-se. «Ars amatoria» cuprinde adevăruri eterne. De-aceia au cetit-o contemporanii și urmașii autorului. O cetesc și acum toate neamurile pămîntului. Ovidiu nu-i ipocrit. El proclamă cu glas tare ceiace toți ascund, spun în șoaptă sau numai gîndesc. Nu se uită prin borta cheii, ci cu un gest brav dă la oparte perdelele alcovului—unde te arată pe tine ție insuți... În «Ars amatoria» este vorba de oameni rafinați, care întrebuințează strategia și tactica amorului ca niște adevărați discipoli ai lui Marte și ai Venerii în acelaș timp.

La Tomis, Ovidiu trăește printre barbari. Îl iubește Mara, fiica paznicului Grug. Cînd vin din Roma Pomponius și Claudia cu gîndul să-l elibereze, Ovidiu vrea să-și părăsească amanta, dar se întoarce lîngă cadavrul său—cînd aceasta își ridică viața, după ce-i asigurase plecarea. Barbara, cu dragostea ei sălbatecă, îl învață pe maestrul amorului adevărata artă a iubirii. Acesta-i în cîteva cuvinte subiectul piesei d-lui Scorțescu.

Autorul întrebuințează obișnuitele trucuri teatrale,—dar năvile romane, mateloții greci, tabletele, fardurile... discuțiile vioae

asupra vieţii dela Roma, dorul lui Ovidiu de cetatea eternă, ochii aprigi ai barbarei—totul creiază o atmosferă de poezie a unor locuri şi timpuri depărtate... De-asupra pluteşte iubirea, elementară şi tragică.

Mai aproape de sufletul nostru este «Mirajul Alpilor»—aventura, puţin banală, a unui ftizic intr'un sanatoriu din Elveţia. Logodnica doctorului se îndrăgosteşte de un bolnav, care—mulţumită ei—se crede vindecat. Acolo, in mijlocul Alpilor, bolnavul întrezăreşte o altă viaţă—intensă, pasionată, plină de fericire. Dar doctorul îi spune adevărul. Miragiul dispare...

«Mirajul Alpilor» nu-i numai o intimplare tristă dintr'un sanatoriu de tuberculoşi. Piesa aceasta are o perspectivă adincă. Povestea bolnavului este viaţa oricărui om. Fiecare vede, ca intr'un miragiu, o viaţă nouă—clădită in nopţi de friguri. Acolo, după cotitura aceia, se ridică palatul cu balcoane fermecate. Intr'acolo năzueşti luni şi ani. Dar cind ajungi—nu găseşti decit ruine sau numai pîrăul, pădurea, muntele...

D. Munteanu a jucat cu căldură rolul bolnavului. D. Miron Popovici—s'a distins intr'un rol aproape de figuraţie. D-ra Melinte—corectă.

M. Sevastos

Miscellanea

Estetism şi poporanism

Ca in toate ţările analfabete, unde mizeria se ascunde subt falduri de mătase, există şi in ţara noastră, un grup de esteţi ortodoxi, mai purişti decit tot ce a produs Occidentul in materie de „artă pentru artă". Esteţii aceştia se plimbă pe străzile pestilenţiale ale Bucureştiului fără să protesteze ca cetăţeni, locuesc in case unde molozul se macină de umezeală şi neglijenţă in fiecare zi, iar in convorbirile dintre ei, se apostrofează familiar şi jovial cu cite-o injurătură fără eufemism.. Fac toate acestea cu conştiinţa impăcată că nu rănesc majestatea supremă a Artei. Se supără foc insă, aceşti impecabili purişti, oridecîteori e vorba de literatură. Acolo au întrecut tot Occidentul la un loc in rafinamentul senzaţiilor. Legaţi de trotuarul bucureştean şi de cheiurile Dimboviţei fără să fi părăsit o clipă ţara, nimeni nu e mai competent să-ţi vorbească despre senzaţiile rare ale Estramadurei, despre perversitatea sărilor la Toledo, despre visurile cocainei, homosexualitatea lui Verlaine, prostituţia din Monmartre. Să nu indrăznească cineva să amintească despre pitorescul Carpaţilor, (cind e ştiut că singuri Anzii Cordelieri sint frumoşi) despre melancolia nostalgică a cimpiilor Siretului ori Prutului, (cind e ştiut că numai cimpia Flandrei merită a fi cintată) fiindcă va fi fulgerat imediat de trăsnetele esteţilor romini.

Dela o vreme incoace, aceste onorabile personagii reproşează „V.R." că indrăzneşte să aprecieze autori străini ca P. Valéry sau M. Proust, cind ştiut este că aceşti eminenţi scriitori nu pot fi apreciaţi decit de trustul monopolizant al esteţilor. Ceiace acolo poate fi o preocupare legitimă, aici e o contradicţie. Adică, cum, mă rog, poate fi compatibil poporanismul (de a cărui esenţă e vorba mai jos) cu intelectualismul şi rafinamentul autorilor sus citaţi? Nu mai vorbim despre intelectualism pe care onorabilii esteţi, exclusiv amatori de senzaţii, l-au repudiat veşnic şi deci nu au căderea acum să-l revendice. Dar să ne punem pentru moment, din punct de vedere strict ştiinţific problema: e compatibilă simpatia pentru ţărani cu atitudinea pur estetică?

Nu vom căuta aici o definiţie a fenomenului estetic. Putem totuşi să spunem că celace impresionează in primul rind pe un om inspirat de concepţia artistică a vieţii e un sentiment de echilibru şi proporţie. Aplicaţi această constatare la clasele sociale. Un estet va constata imediat că există clase fixate, cu o mentalitate specifică bine

închegată şi clase recente, cu sufletul şovăitor, cu apucături neasimilate, cu gesturi care ţin ca formă de clasa imediat superioară cătră care se aspiră, iar ca fond de clasa imediat inferioară de unde a plecat. Clasele mijlocii, hibride, pline de aspiraţii brutale, însă ipocrit acoperite, de contraste izbitoare până la comic, de veleităţi nesatisfăcute, suspendate totdeauna între două realităţi, una de sus pe care n'o înţeleg încă perfect, alta de jos pe care o dispreţuesc, nu pot să placă nici unui artist. Clasele circulante poartă cu ele tot ridicolul arivismului şi un estet a zis doar „Je hais le mouvement qui déplace les lignes". Cuvîntul de ordine al urii contra burghezului a fost lansat de puri esteţi: Flaubert, Theophile Gauthier, O. Wilde, Villiers de l'Isle Adam. Aproape toate operele satirice, tratînd despre ridicolul omenesc (începînd cu „Roman du Renard" prima satiră şi aceia de origină burgheză) dela Molière şi Beaumarchais până la Labiche, Courteline şi Anatole France sînt şarje la adresa claselor mijlocii. La noi, singurul mare satiric Caragiale şi-a bătut joc numai de burghezie.

Gîndiţi-vă acum la clasele fixe. Sînt două: nobleţea şi ţărănimea. Lăsăm la o parte pe cea dintâiu fiindcă nu ne interesează acum.

E greu de găsit un element de ridicol la ţăran. El nu se deplasează şi nu are veleităţi peste forţele sale. Limbajul şi moravurile lui sînt milenar fixate. Nici un contrast displăcut, nici o asperitate. Vechimea lui în aceiaşi stare, ereditatea profesiei—care face din el un abil tehnician al meseriei pe care o cunoaşte, traiul aspru în natura care-l înglobează ca pe un simplu detaliu (şi e greu de dovedit artisticeşte că un element sălbatec al naturii poate fi urît), tragicul sumbru şi anonim al vieţii, toate acestea fac din clasa ţărănească un produs artistic de primul rang.

Arătaţi-mi, în ţara noastră, ce alt element social ar putea admira un intelectual estet? Nobleţea? Dar aceasta e în plină disoluţie. Burghezia? Dar lăsînd la o parte principiile teoretice de mai sus asupra urîţeniei claselor mijlocii, e, adică mai estetic „nea Ghiţă" dela Obor, sălbatec şi trivial, decît un moş Gheorghe oarecare, potolit, înţelept, şi plin de o fină ironie?

Şi ca dovadă că e aşa, e cazul lui Maiorescu, acest om de gust desăvîrşit, dispreţuitor distant al burgheziei liberale, aristocrat în toate, care a scris pagini de entuziastă simpatie pentru ţărani. Iar Caragiale, oridecîteori a luat subiecte din viaţa ţărănească a părăsit tonul satirei şi al ironiei, pentru a lua pe cel tragic al vieţii adevărate. Fapt e, că ţăranul nu poate fi ridiculizat. Viaţa lui poate fi caşi aceia a elementelor naturii impetuoasă, aspră, dacă vreţi grosieră. Ridicolă nu poate fi. Deaceia nu există autor satiric care să fi ridiculizat ţărănimea. Există, unii care au insultat-o—Zola ori Maupassant—alţii, poate care au urît-o; nu există scriitori care să fi adunat ridicol din viaţa dela ţară.

Şi mai există un ultim motiv. Fiecare din noi caută în viaţă tocmai celace-i lipseşte: e faimoasa lege a contrastului. Mitocanii vorbesc ca boerii. Pe de altă parte e prea cunoscut faptul că în „Faubourg Saint Germain" limbajul întrebuinţat conţine în el intenţionat ţărănisme. Intelectualii iubesc în ascuns o meserie manuală, iar manualilor le place să cetească, blonzii iubesc brunele şi invers...

De ce n'ar iubi deci un intelectual rafinat asprimea dură dar elegantă a vieţii dela ţară şi de ce un om complex n'ar aspira către simplitatea calmă şi fecundă a lumii rurale?

Ori se ştie că teoreticienii poporanişti n'au fost ţărani, ci burghezi şi intelectuali generoşi. Pentru cine vrea să înţeleagă, explicaţia, credem e clară.

Religie şi politică

D. G. M. Ivanov răspunde în „Gîndirea" la o notă publicată în V. R. relativ la articolul d-sale „Europa fără Cruce". Lăsînd la o parte exerciţiile d-sale de spirit şi ironie, vom discuta numai principiile, discuţia fiind ,astfel ,cu mult mai utilă pentru cetitori.

Mărturisim că celace ne surprinde în primul rînd la o revistă, care se afirmă „tradiţionalistă", e călcarea tradiţiei prin ignorarea trecutului nostru. Căci, se ştie, niciodată, luptele politice din istoria noastră nu au avut un obiectiv religios. Niciodată nu s'au format la noi, ca în alte ţări, partide religioase, disensiuni între grupuri pe motive confesionale ori teologice. Dacă pătura superioară a societăţii noastre s'a dezinteresat de religie, dacă mai adăugăm că poporul e superstiţios, dar ateu, ne întrebăm de unde se poate lua la noi tradiţia unor lupte pe tărîmul religios.

Ne luminăm îndată, dacă ne gîndim puţin la celace se petrece peste hotare. Sînt croite aşa moravurile noastre culturale, încît chiar o revistă „tradiţionalistă" trebue să-şi ia de aiurea principiile. Doar, după cum a arătat în „Spiritul critic" d. Ibrăileanu şi *naţionalismul* l-am luat din străinătate, fiindcă de la 1840, Cogălniceanu scrie, că a auzit mulţi boeri zicînd, că dacă s'ar şti cu o picătură de sînge românesc în vine şi le-ar deschide, ca să curgă afară şi aceia. Ce să ne mai ascundem după degete? Sîntem europeni cu toţii în ţara asta. Împrumutăm tot de peste hotare. Deosebirea dintre noi şi ceilalţi e că unii împrumutăm idei democratice, ceilalţi credinţi reacţionare; unii ne inspirăm dela principiile din 1789, alţii dela Joseph de Maistre, de Bonald, Charles Maurras ori Maurice Barrès. Acum, tineretul tradiţionalist a primit o nouă provizie de „religiozitate", de data aceasta din Rusia, prin persoana d-lui Ivanov. Şi toţi băeţii lacomi de noutate au şi adoptat atitudinea mistică.

Există două feluri de snobism. Unul, propriu zis, care se declară ca atare. Mai există însă şi un al doilea: snobismul de a nu fi snob. Din acest de al doilea fel, face parte şi misticismul nostru naţional, autohton şi tradiţionalist. Lipsa lui în realitatea noastră naţională ne arată clar aceasta. Dar să admitem un moment, că starea de opinie sus citată nu e o simplă manieră elegantă, o modă artificială. Să mai admitem, contra oricărui determinism istoric, că se pot provoca din simpla bunăvoinţă a unui grup de elită, fără nici o pregătire în mediul social, curente care cuprind mai în urmă societatea întreagă. Să admitem deci, că Hegel, Karl Marx şi Durkheim sînt gînditori nuli şi neaveniţi pentru misticii romîni şi că lucrul e posibil. Ar fi util un asemenea curent? Să utilizăm astfel metoda preconizată de W. James, după care un lucru se justifică prin utilitatea lui. Se ştie, că după gînditorul american, religia are senz de a fi numai dacă se dovedeşte fecundă, utilă, dacă adoptarea ei aduce succese practice celui care o adoptă.

Criza teribilă în care se zbate azi omenirea e o criză prin excelenţă economică şi anume de subt-producţie. Stocurile au fost epuizate de marele măcel, iar anarhia monetară lăsată ca moştenire n'a

putut fi încă echilibrată până astăzi. Transformări sociale adinci, deplasări de clase au urmat. Burghezia s'a transformat, proletarizarea a crescut, şi cu ea şomajul, grevele, sabotajul. Ce va putea face religia şi „democraţia creştină" faţă de soluţii care trebuesc să fie precise, deci de ordin raţional?

La mine în sat, unei ţărance i se furase un cal. In loc să reclame pe hoţ jandarmului, s'a mulţumit să dea trei rînduri de acatiste preacuratei. In urma acestui rit, cel care furase ar fi trebuit să moară în trei zile. Dacă nu murea, însemna că nu era vinovat ori că Dumnezeu vrea aşa şi, deci, nici o împotrivire nu mai avea senz. Evident, hoţul n'a murit şi *ergo* a rămas cu calul. Ce vor misticii romîni, să ne întoarcem cu toţii la mentalitatea australiană?

Oricît am vrea să fim pe placul neomisticismului literar, autentic inspirat de Paul Claudel, nu putem sta cu braţele încrucişate şi cu privirile către cer, faţă de ruina avutului nostru, şi de mizeria generală. Şi îndrăznim atunci să cerem sfaturi economiei politice, această oribilă disciplină materialistă, care ne învaţă că omul sănătos, cînd li-e foame, mănîncă şi nu face literatură mistică.

Dar o renaştere religioasă, pornită aşa de sus în jos, nu e numai ineficace, dar chiar periculoasă. Ea ar complica cu încă un element nenumăratele motive de disensiune din ţara aceasta. La lupta de clasă, de rasă, de partid, ar adăuga pe aceia de credinţă, întorcîndu-ne înapoi, faţă de progresul continentului, înainte de pacea dela Westfalia, care a soluţionat încă de atunci pentru Apusul luminat, tirania majorităţii religioase. Nu ne mai lipseşte acum altceva decît să reînviem inchiziţia şi pogromurile, cum zicea Joseph de Maistre „alianţa calăului, a preotului şi a sabiei"!

A fi religios, nu înseamnă numai decît a fi religios contra cuiva, a dori partide religioase, inchiziţie de stat ori „democraţie creştină". Credinţa, în zilele noastre fatal luminată de cultură, nu poate fi decît o stare sentimentală, intimă, personală. La urma urmei cei care cred la fel pot forma o sectă şi nimeni nu se supără de aceasta. Dar a forţa pe alţii să-şi adopte credinţa cu ajutorul forţei politice, înseamnă să călcăm înapoi istoria cu cîteva sute de ani, până în obscuritatea evului mediu. In Anglia, cea mai religioasă ţară, separaţia religiei de politică e deplină. Acolo partidele se formează numai pentru principii politice şi nici unul din ele nu sprijină vre-un curent confesional.

Dealtfel neo-misticismul apărut după războiu în Europa are o raţiune de a fi *numai* acolo. In ţările de veche tradiţie raţionalistă, unde excesul de mecanism în gîndire anchilozase forţele vii ale sufletului, a apărut misticismul ca o reacţiune. De ce reacţiune poate fi vorba la noi, cînd încă nu am trecut nici măcar prin faza raţionalistă, prin faza aceia în care se clarifică valorile, se precizează noţiunile, se lămuresc senzurile? La noi obectivitatea raţională nici n'a fost atinsă: lipsa de logică, contradicţia, logica afectivă, subiectivă, impulsivă domină nederanjată. Ne trebue deocamdată puţină civilizaţie cu ajutorul raţiunii. Pe urmă, cînd vom ajunge acolo, generaţiile care vor veni după noi vor vedea ce trebue de făcut.—*M. R.*.

O pledoarie în favoarea imperialismului rusesc

In ultimul număr al revistei „Transilvania" (No. 12, Decembre, 1924), d. profesor dr. Onisifor Ghibu publică, subt forma de articol,—conferinţa, pe care a ţinut-o la cercul militar din Temişoara,—„Cum

s'a făcut unirea Basarabiei". Părerile în această însemnată chestie, ale unui distins publicist, naţionalist şi „martor ocular", prezintă anumite laturi interesante de examinat.

Autorul a spus la conferinţă şi a scris în articol: „trebue să recunoaştem că aproape nimeni nu credea în învierea Basarabiei". Această „necredinţă", pentru un publicist atît de umblat, ar denota o complectă „neştiinţă" a istoriei politice a ţării şi a neamului romînesc (chiar atît cît se învăţa în ultimii cincizeci de ani în şcoalile secundare din regat), dacă n'am şti că, în calitatea sa de „refugiat" la Bucureşti între 1914—1916, autorul n'ar fi cetit polemicile şi discuţiile pasionate din acel timp (poate că a şi luat parte la ele), care dădeau ca singură explicaţie a faptului că Romînia de zeci de ani aparţinea triplei alianţe—numai revendicarea Basarabiei. Era evident, că generaţii de oameni însemnaţi din această ţară au trăit şi au lucrat numai cu credinţa „învierii" acesteia, iar în timpul „neutralităţii", dacă s'au dat lupte de grupuri şi personalităţi însemnate pentru a se „merge cu Nemţii", apoi tot numai din cauza „credinţii în învierea ei"... Această credinţă a fost mult timp şi a partidului naţional din Ardeal. Dacă d. Ghibu manifestă acum această „necredinţă" (închipuită şi retrospectivă) „în învierea Basarabiei", nu noi îi vom face injuria să credem, că din „neştiinţă". Am vrut să credem un moment, că ar fi un fel de scuză, inconştientă şi tardivă, pentru abandonarea din sufletele unora a Basarabiei, în 1916,—din consideraţii de oportunitate şi alianţe—tiraniei ţariste. Cetitorii vor vedea însă din expunerea de mai jos cauzele psihice actuale, care au hotărît pe autor să manifeste acum această „necredinţă aproape a nimănuia" din trecut „în învierea Basarabiei".

Pentru d. profesor dr. Onisifor Ghibu, şi acum în anul 1924, „revoluţia rusească izbucneşte, ca din senin, deodată; ţarul e detronat şi întreaga ordine socială răsurnată". Ar fi util, din multe puncte de vedere, ca cel puţin profesorii universitari să nu manifesteze în public (printre care se strecoară de obiceiu şi studenţi—elevi de ai lor), chiar numai ca figuri oratorice de efect, idei care ar putea fi interpretate cum că revoluţiile, mai cu samă mari, ca cea rusească din 1917, (continuarea celei din 1905) cu răsturnarea întregii ordini sociale, ar putea izbucni aşa din senin fără cauze profunde, fără semne premergătoare evidente, fără ca nimeni să le vrea şi nimeni să le prevadă. Dacă pentru d. Ghibu „refugiatul" din 1917, revoluţia rusească a venit din senin, la 1924—d. profesor universitar—putea şti, măcar din lucrarea d-lui Paléologue, dacă nu din cele 14 enorme volume ale „Arhivelor revoluţiei ruseşti", ce au apărut până acuma la Berlin, că revoluţia rusească n'a izbucnit din senin.

Dar „izbucnirea deodată şi din senin" a fenomenelor istorice de mare importanţă, din nenorocire la d. Ghibu nu este numai o figură oratorică; în expunerea sa asupra unirii Basarabiei se evidenţiază aceiaşi idee fundamentală. Intr'adevăr, după ce nu vorbeşte nici un cuvînt asupra trecutului Moldovei dintre Prut şi Nistru, nici până la 1812, nici după această dată, d. profesor Onisifor Ghibu îşi începe expunerea cu anul 1917, cînd din refugiat la Iaşi a devenit refugiat la Chişinău, pentru a constata că toţi Basarabenii erau rusificaţi: „*Moldoveanul era un moscal*, ca oricare altul, *el pleca la luptă sfîntă pentru ţar*, dincolo de care el nu mai vedea nimic, nici neam, nici rasă, nici umanitate, fără nici un gînd la interesele lor (?), sau ale poporului lor, a cărui soartă atîrna exclusiv de „mila" ţarului".

„Intelectualii au fost aproape fără excepție oameni cu idei socialiste, nu naționale". „Intelectualii moldoveni în senzul adevărat al cuvîntului nu erau mai mulți decît puteai număra pe degetele dela o mînă". Restul claselor sociale străini, sau și mai *înstrăinați* ca țăranii. Afară de aceasta „nimic nu era mai străin pentru Moldoveni decît ideia unei revoluții ca aceasta"; „aveau ei, nu-i vorbă, și Basarabenii nemulțumirile lor, dar acestea erau toate în jurul chestiei agrare: n'aveau destul pămînt". „*Nemulțumiri de ordin politic și național n'aveau*". „*Încolo nimic, absolut nimic*".

Și iată din acest „nimic, absolut nimic", „așa deodată din senin", se produce „lucrul cel mare"—unirea Basarabiei, „care cu greu s'ar putea explica altfel decît ca o minune, *sau ca o intervenție directă a Providenței divine*". Dar singură nici providența divină, se vede că n'a putut lucra la facerea minunii. Pe lîngă Alah întotdeauna a fost și profetul său Mahomet sau altul. Se găsește și aici subt forma unei colectivități: „în adevăr *întreaga* mișcare politică și culturală a fost inițiată și susținută în Basarabia la începutul revoluției rusești în special de Ardelenii aflători în Rusia (?) ca „refugiați, sau ca prizonieri de războiu". Dar, după autor, Ardelenii refugiați și prizonieri de războiu din Rusia au fost nu numai inițiatorii și susținătorii întregei mișcări politice și culturale în Basarabia, mai mult, de acolo din Rusia „năzuințele Ardelenilor în direcția unei politici naționale respicate *întîmpinară opoziție la puținii intelectuali din Chișinău, care erau aproape fără excepție sau socialiști revoluționari sau oameni apolitici. Însuși d. Halipa gravita în jurul luptei de clasă*".

Iată cît de simplu și de ușor, un fenomen mare și complicat, cu rădăcini profunde, o învălmășeală în minți și suflete, o desfășurare de instincte, interese, curente și concepții, o distrugere a unei organizații istorice, o revoluție în împrejurări politice și economice cu legături mondiale, un haos,—se explică ușor, fără bătae de cap și lungi cercetări de izvoare și studii—„de un martor ocular"—numai cu ajutorul Providenței divine și a unor Ardeleni „refugiați" în Rusia. Și dacă despre rolul „Providenței divine" în chestia unirii Basarabiei, în articolul d-lui profesor Onisifor Ghibu, cu toată însemnătatea mare și incontestabilă a acestui factor, se menționează numai în două locuri și în cîteva linii, — asupra rolului refugiaților se insistă pe pagini întregi cu detalii, din care vom cita numai un exemplu. Se știe că zemstva Basarabiei, în vara anului 1917, a organizat, pentru învățători, cursuri de o lună pentru limba romînă. La aceste cursuri au fost angajați, ca lectori cu plată, și cîțiva refugiați din Ardeleni, între care și d. Onisifor Ghibu. Iată rezultatul, după dînsul: „Aceste cursuri au schimbat *fundamental mentalitatea filorusească a învățătorilor*... Astfel că învățătorii la sfîrșitul lor se pomeniră—apostolii ai redeșteptării naționale". Clar și evident: minuni face nu numai Alah ci și Mahomet proorocul său; căci din toți Ardelenii „refugiați", care au fost „inițiatorii și susținătorii întregei mișcări politice și culturale în Basarabia la începutul revoluției" și care au făcut minuni ca aceia că din „nimic" și din „mentalitate filorusă", într'un timp și două mișcări, să creeze „apostoli" ai redeșteptării naționale—nu ni se dă de autor decît un singur nume—acel al d-lui profesor dr. Onisifor Ghibu.

Și pe cînd d-sa se „refugia", „iniția și susținea", „întîmpina opoziția la puținii intelectuali din Basarabia (însuși d. Halipa gravita în jurul luptei de clasă)" făcea minuni—„apostolii ai redeșteptării naționale"—: „presa dela Iași capitala Romîniei nici abia dacă mai amintea, din cînd în cînd, în treacăt, idealul pentru care țara intrase la 1916 în cumplitul măcel".

Astfel, nici Basarabenii, nici regățenii n'au nici un rol și deci nici un merit, în unirea Basarabiei. Și mai cu samă, se înțelege, nu are, nu poate avea, după d. profesor Onisifor Ghibu, nici un rol și nici un merit—d. C. Stere. „Contest categoric orice merit al d-lui Stere în jurul chestiei acesteia mari".

Nu rămîn deci pe teren decît doi: „Providența divină" și „refugiații ardeleni", reprezentați prin d. profesor dr. Onisifor Ghibu, adică Alah și profetul său.

Cetitorii noștri vor înțelege ușor că noi nu putem polemiza nici cu unul din ei. Vom cita totuși o frază: „Sînt oameni, care se laudă că au făcut unirea Basarabiei". Sînt într'adevăr, dar înaintea lui Alah și a profetului său—toată lumea trebue să se închine și să tacă.

Este foarte curios că concepția d-lui profesor dr. Onisifor Ghibu asupra unirii Basarabiei este aceiași aidoma cu a extremiștilor Ruși din dreapta (țariști) și din stînga (bolșevici). Și unii și alții susțin, că Basarabia era perfect rusificată, că acolo nu erau revindecări politice și naționale, că numai cîțiva demagogi naționaliști ardeleni, plătiți de Romîni (spun Rușii) i-au smomit.

Se înțelege că noi și cetitorii noștri nu putem nici împărtăși nici discuta concepții așa de simpliste nici cînd sînt susținute de Ruși, nici cînd sînt făurite personal pentru prea mărirea sa proprie de d. profesor dr. Onisifor Ghibu.—*C.D.*.

Ce este poporanismul?

Atitudinea poporanistă—căci poporanismul, cum am spus de atîtea ori, nu e nici un partid politic, nici o școală literară,—a fost lămurită pentru întăia oară acum treizeci de ani. Această atitudine era legată de o concepție mai generală asupra vieții. *În practică*, însă, dacă se poate spune astfel, adică față de *problemele concrete* ale politicii, culturii și literaturii noastre, ca se reducea la următoarele idei:

I

În mijlocul Europei transformată prin Revoluția Franceză, care eliberase toate clasele sociale și le dăduse posibilitatea să lupte pentru revendicările lor, rămăsese în stare medievală,—pe lîngă Rusia și Turcia,—și Romînia, unde aproape întreg *poporul*, adică *țărănimea*, era încă în iobăgie, fără drepturi politice, exploatat economicește până la sînge, lăsat și *silit* să rămîe în incultură, departe de toate bunurile civilizației.

Din *munca* ţărănimii, se înjghebase un fel de civilizaţie, apanaj al unei clase foarte restrinse. Din *munca* acestei clase, se înjghebase şi un început de cultură adevărată. Iobagii, cu munca lor, făceau posibilă crearea de şcoli, de universităţi, de atenee, de reviste, de şcoli literare. *Dar iobagii nu primeau în schimb nimic.* Starea lor materială era tot mai rea; iar sufletul şi mintea lor lăsate mereu în părăsire. Erau două ţări: Rominii sus, şi Ruminii jos, în sărăcie şi întuneric.

Cîţiva oameni, care *nu erau dintre dînşii*, şi *fiindcă* nu erau dintre dînşii, s'au simţit *debitori* faţă de această clasă, care le dădea putinţa să se adape la cultura europeană; şi *vinovaţi* faţă de clasa aceasta,—vina omului care se foloseşte de munca altuia şi nu-i dă nimic în schimb.

Aceşti oameni au adus ideia că intelectualii trebue să-şi plătească datoria faţă de iobagi, faţă de această clasă fără analogie în Europa civilizată,—să-şi răscumpere vina, luptînd pentru emanciparea şi pentru luminarea ei.

Poporanismul n'a fost vocea interesului de clasă. Promotorii poporanismului n'au fost ţărani (sau „mici burghezi rurali", cum le place hiperurbanilor să boteze pe ţărani).

Poporanismul n'a fost un sentiment de clasă, ci un sentiment generos pentru *altă* clasă.

(Celace s'ar putea numi statul major al poporanismului, întotdeauna foarte restrins ca număr, a fost alcătuit în tot timpul din burghezi, urbani sau proprietari de moşii, şi dintr'o minoritate de intelectuali eşiţi din clasele de jos, dar care acum erau burghezi.—O statistică a tinerilor, care au venit la noi de douăzeci de ani încoace, ar arăta că aproape toţi fac parte din vechi familii urbane.—Aceasta n'o spunem pentrucă ar fi o înjosire să fii ţăran, ci pentru a defini atitudinea poporanistă. Părerea noastră este că *singura* clasă aristocratică *la noi* e ţărănimea nemahalagizată încă, aceia, de pildă, din Creangă).

Era o noutate *absolută* această atitudine? Nu. Tot ce este favorabil ţărănimii în ideologia bonjuriştilor patruzecioptişti formează tradiţia poporanismului. Sentimentele lui C. A. Rosetti faţă de ţărani în politică, ale lui A. Russo în domeniul cultural şi literar, ale lui Cezar Boliac în poezie sînt tot atîtea stări sufleteşti precursoare poporanismului. Şi, lucru vrednic de luat în samă, acel care într'un moment de conştiinţă a *vinei* şi a *datoriei*, a formulat acest sentiment aproape, caşi mai tîrziu, poporaniştii, a fost *Titu Maiorescu*.

„*Singura clasă reală la noi*—zice el, într'un articol din tinereţă.

—este ţăranul romîn, şi realitatea lui este suferinţa, subt care sus-pină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susţinerea edificiului fic-ţie, ce-l numim cultura romînă, şi cu obolul cel din urmă îl silim a ne plăti pictorii şi muzicanţii noştri, academicii şi atenianii din Bucureşti, premiile literare şi ştiinţifice de pretutindenea, şi din recunoştinţă cel puţin, nu-i producem nici o singură lucrare, care să-i înalţe inima şi să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele".

Dacă critica şi soluţiile poporaniste diferă, *sentimentul* poporanist e acelaşi,—caşi sentimentul din aceste rînduri ale lui Maiorescu.—Dar Maiorescu, mai tîrziu, în activitatea lui publică, nu s'a condus de acest sentiment.

Acest aspect al poporanismului, acest sentiment, *acum* după răzoiu, nu mai are raţiune de a exista, căci nu mai are obiect. Odată ce ţăranul a fost împroprietărit şi i s'a dat drept de vot, *odată ce nu mai este iobag*,—nu mai poate fi vorba nici de *vină* nici de *datorie* faţă de el. *Vina* a fost răscumpărată; *datoria* i s'a plătit.

Sau, dacă a mai rămas vre-o datorie, e datoria de a-l ajuta să iasă din incultură. Dar mijloacele de a se ridica le are acuma toate: bună stare şi drepturi politice.

Cum s'a reflectat acest *sentiment* în *atitudinea* poporaniştilor faţă de literatura naţională?

Prin nimic alta, decît prin dreptul ce şi l-a luat *critica* poporanistă de a se întreba, cînd se întîmpla să aibă în faţă un roman sau o nuvelă *cu subiect din viaţa ţărănească*, ce atitudine are scriitorul faţă cu subiectul; cum zugrăveşte pe iobagi; e un om subţire, un exemplar de lux uman, ori e un tip grosolan, rămas în urmă pe scara evoluţiei morale.

Cînd această clasă de iobagi nefericiţi şi nedreptăţiţi era zugrăvită ca o specie de gorile rău făcătoare, fără nici o înţelegere a cauzelor inferiorităţii lor, cauze de care nu ei erau vinovaţi, ci istoria,—atunci recunoşteam meritele literare ale scriitorului, dacă le avea, dar spuneam că e un tip uman inferior (sufleteşte) şi un scriitor lipsit de obiectivitate şi de pătrundere (esteticeşte).

...Lipsit de obiectivitate şi de pătrundere, pentrucă realitatea e mai complexă decît o vedea el: gorila nu era gorilă, ci un om ca toţi oamenii, dar victimă (în senz moral), produs (în senz filozofic) a împrejurărilor sociale, acumulate dealungul vremii şi devenite istorice.

Aşa dar, deşi plecam dela un sentiment, noi nu formulam o altă concepţie decît aceia a observaţiei *complecte*, a redării *complecte* a faptului zugrăvit, aşa cum fac marii creatori, depildă romancierii ruşi,—

cum a zugrăvit Tolstoi pe Ana Karenin, pictură complectă din care se vede şi decăderea, dar şi *cauzele* decăderii acestei femei. Nu ceream transfigurarea şi idealizarea ţăranului, ci zugrăvirea lui cit mai adevărată— şi atunci cu atit mai absolvitoare pentru el. Şi cu atita conţinînd un imperativ mai categoric pentru ajutorarea lui, ca să iasă din starea mizerabilă.

Poate că această cerinţă de realism şi acest sentiment de justiţie morală şi estetică, era o atitudine antiestetică?

Ce-ar zice antagoniştii noştri *civilizaţi* (avem o droae!), dacă un scriitor antisemit feroce ar scrie nişte romane, în care Evreii ar fi zugrăviţi aşa... cum îi văd, îi concep şi îi explică antisemiţii? Noi credem că l-ar nega şi talentul, dacă scriitorul ar avea talent. Sîntem siguri (Băgaţi de samă cum este atacat d. Sadoveanu pentru *atitudinile* sale... mic-burgheze). Dar să admitem că criticul *civilizat* ar fi o natură estetică desăvîrşită şi ar recunoaşte talentul romancierului antisemit. Ne întrebăm: n'ar aduce el totuşi întîmpinarea că romancierul generalizează pe nedrept, că romancierul are sufletul inferior,—de „huligan"—cum se zice? Sau, în loc de romancier antisemit, imaginaţi unul misoghin şi în loc de Evrei — femei. Ori în loc de romancier misoghin, imaginaţi un romancier partizan al castelor ca Bourget şi în loc de femei, — „desrădăcinaţi". Etc. etc. etc.

Dealtfel, cînd eşti critic *obiectiv*, nu e nevoe să fii poporanist, ori „civilizat", ori filoghin, ori democrat, pentru a remarca atitudinea nedreaptă, *neobiectivă*, a scriitorului ţăranofob, evreofob, misoghin, „aristocrat" (Toată critica e plină de asemenea observaţii.—Vezi, de pildă, criticii francezi faţă de *Les Déracinés* al lui Barrès).

Pentru aceste ultime consideraţii, să dăm un exemplu din propria noastră activitate. Cînd un scriitor al nostru de talent a pictat urîţenia unui tîrguşor moldovenesc şi prin murdăria Evreilor (murdăria aceasta e un fapt real, care sare în ochii oricui), noi am spus că aiurea, în altă ţară, acest element al picturii mediului ar fi bine venit, dar că la noi acest element de pictură poate stîrni în cetitori mai mult decît o imagine pitorească, poate stîrni un anumit cortegiu de stări sufleteşti neliterare—că acea pictură, la noi, *spune* mai mult decît vrea şi nu e bine venită. Şi doar nu sîntem filosemiţi.—Altă dată, fără să fim iubitori şi admiratori ai lipitorilor satelor recrutate dintre Grecii veniţi din Stambul, cînd d. Sandu-Aldea în romanul „Două Neamuri", generalizînd, a zugrăvit ca odioasă *întreaga* seminţie grecească imigrată la noi şi ca angelică întreaga populaţie romînească din satul unde-şi plasa romanul, am remarcat acest lucru şi l-am învinuit de lipsă de obiectivitate şi deci de slăbiciune estetică.

O polemică lungă, provocată de cerinţa noastră, ca scriitorul să fie complect obiectiv (în sensul arătat mai sus) am dus-o în jurul lui Maupassant, pe care îl luasem la început, şi din întîmplare, ca să ilustrăm teoria atitudinii scriitorului faţă cu subiectul său. Insistam mai ales asupra scenelor de seducere din opera sa, zugrăvite, adesea, cu o totală lipsă de obiectivitate: acele scene în care redă fapte crude ca nişte simple bagateluri, istorisindu-le cu haz, proectînd o lumină simpatică asupra seducătorilor şi ridiculizînd pe victime, *pentrucă sînt victime şi fac parte din categoria socială* „bourgeois"!

Aşa dar poporanismul-atitudine era numai un aspect, o aplicare specială a unei concepţii mai generale. Şi, *de fapt*,—făcînd bilanţul criticii noastre,—n'am reclamat mai multă obiectivitate pentru ţărani decît pentru alte categorii umane.

Fireşte, astăzi cînd ţăranul nu mai este un iobag nefericit, atitudinea noastră nu mai are motive să aibă *accentul* de atunci,—căci totul e relativ pe lumea aceasta şi atîrnă de împrejurări de fapt. Acum atitudinea aceasta a poporanismului nu mai poate fi atît de vigilentă ca înainte de războiu.

Şi totuşi... Chiar dacă ar fi?

În Franţa, ţărănimea a fost scoasă din iobăgie, a fost transformată în clasă socială *normală* încă dela Revoluţia cea Mare. Aşa dar *datorie, vină, sentiment generos*, etc. („poporanism") pentru ţărănime nu mai au ce căuta în Franţa. Totuşi, — cine nu cunoaşte virulentul atac (mai virulent decît orice atac poporanist al nostru) al calmului şi scepticului Anatole France împotriva lui Zola, pentrucă acesta terfeleşte în romanele sale pe ţărani? Pentru că-i zugrăveşte antipatici? Vă amintiţi de pasiunea pusă în această chestie, de informaţiile culese de el,—aproape o adevărată anchetă,—spre *a dovedi* că ţăranul francez e om, e cuviincios, are sentimentul frumosului, etc.?

Acesta a fost în literatură poporanismul-atitudine. — Incolo, subiect din cutare sau cutare categorie socială, clasicism, romantism, simbolism, dadaism, tragedie eroică, Homer, Shakespeare, Baudelaire, Dostoevski, M. Proust, P. Valéry, Anatole France, Knut Hamsun,... Emil Isac, Baltazar, etc. etc. etc., ne-au plăcut sau nu, cu totul din alte motive decît poporanismul. Că am fost şi sîntem împotriva *maimuţărelii* moderniste, cum A. Russo a fost împotriva maimuţărelii lamartiniene şi byroniene? Asta nu mai e poporanism. Anatole France a fost tot atît de refractar caşi noi, şi nu maimuţărelii, dar chiar sim-

bolismului adevărat. Iar Jules Lemaitre—şi mai refractar. Şi nu, fireşte, din cauza... „poporanismului"...

Cînd îţi place Shakespeare şi Goethe, Balzac şi Dostoevski, France şi Proust, Leconte de Lisle şi Verlaine, Eminescu şi Coşbuc, Sadoveanu şi Alice Călugăru, Arghezi şi Topîrceanu, *dar* nu-ţi plac poeziile d-lui Baltazar şi a emulilor săi, nu eşti, *prin aceasta*, nici poporanist nici anti-poporanist. Tot aşa cum, fiindcă nu ne plac nuvelele d-lor Lungeanu, Dragoslav şi a mai tuturor ţărăniştilor, caşi poeziile crişmăriştilor de tristă memorie (pe care i-am combătut tot aşa de tare caşi d. Sanielevici şi împreună cu el, cum singur mărturiseşte), nu înseamnă că sîntem simbolişti. Şi, fiindcă a venit vorba, regretăm că la un popor de ţărani, s'a produs atît de puţină literatură adevărată cu subiect din viaţa ţărănească. Maiorescu avea ideia că romanul şi nuvela modernă trebue să zugrăvească mai ales viaţa claselor populare. Noi nu împărtăşim ideia lui Maiorescu. Oricum însă, literatura romînă a produs prea puţină literatură bună cu subiect din viaţa ţărănească.

II

Dar poporanismul a mai fost ceva (şi este încă), ceva în care nu-i decît continuarea concepţiei literare a boerilor bonjurişti A. Russo, Alecsandri şi Kogălniceanu, a micului burghez romantic şi schopenhauerian Eminescu, * a mandarinului aristocratic Maiorescu etc..

E accentuarea ideii banale (dar care mereu trebue amintită), că literatura romînă, *ca oricare alta*, nu poate să fie decît naţională şi nu importaţie străină; că scriitorul romîn are să întrupeze în opera sa spiritul specific al poporului său, şi că acest spirit specific, din cauze bine cunoscute istorice, există mai ales la poporul dela ţară, *întrupat şi concentrat în poezia populară*. Noi, în deosebire de aristocraţii citaţi mai sus, Russo etc. am adăugat că acest spirit se găseşte şi la alte clase, dintre care ne-am oprit mai ales asupra acelei clase boereşti, care a rămas mai departe de turcism şi fanariotism.

Amintim, pentru cei care n'au învăţat bine în liceu, următoarele:

* Să nu se încînte d. Sanielevici cu ideia că Eminescu e boer şi nu mic-burghez. Eminovicii sînt ţărani din Bucovina, şi unul din ei, tatăl lui Eminescu, a ajuns vechil (e grozav, dar e aşa!) şi apoi, cu banii din vechilie, a cumpărat o moşioară.

Toată activitatea lui A. Russo se reduce la argumentarea ideii, că literatura populară trebue să fie izvorul şi îndreptarul literaturii culte.—Alecsandri a pus în practică teoria. Poezia lui *personală* a crescut din literatura populară. El a început să scrie poezii numai după ce a călătorit în munţi şi a cules poezie populară. Primele sale poezii *originale* abia sînt o *culturalizare* a poeziei populare. Un necunoscător ar putea să le ia drept o colecţie de poezii populare,—Kogălniceanu îşi începe activitatea sa de îndrumător cultural prin recomandarea literaturii populare ca izvor de inspiraţie pentru literatura cultă,—Eminescu a făcut pe larg teoria, antipatică, a spiritului specific în literatură, a cules literatură populară, a colindat în toate ţinuturile romîneşti şi—vezi în Maiorescu ce legătură este între poeziile lui Eminescu şi literatura populară.

Să arătăm părerile lui Maiorescu despre această legătură:

„*Poeziile lui* (*Eminescu*) *încep în această privinţă alipindu-se de-a dreptul de forma populară, dar îi dau o nouă însufleţire şi-o fac primitoare de un cuprins mai înalt*".

„*Acestea* (poeziile cele mai bune ale lui Eminescu) *reclamă toată luarea aminte a criticii literare în privinţa formei lor şi cu deosebire a înrudirii* cu poezia populară, din care s'au hrănit mai întâiu şi deasupra căreia s'au ridicat pas cu pas până la exprimarea celor mai înalte concepţiuni".

Aşa dar, după Maiorescu, elegiile, satirele şi Luceafărul lui Eminescu n'ar fi existat fără curentul poporan, început de Russo şi Alecsandri.

Dar Maiorescu nu se opreşte la Eminescu. El vede bine legătura ce există între literatura populară, depozitară a caracterului specific naţional şi a atitudinei estetice a poporului romîn faţă cu lumea—şi între întreaga noastră literatură bună:

„*Oare nu este aici* (*în teatrul lui Caragiale*) *un adevărat început de literatură dramatică naţională*, independentă, trăind din propriile sale puteri, *în înţelesul aceleiaşi mişcări intelectuale* sănătoase *în care sînt nuvelele lui Slavici, Amintirile lui Creangă, Copiile de pe natura ale lui Negruzzi şi poeziile lui Eminescu*,—mişcare deşteptată în literatura noastră prin acea culegere de poezii populare, prin care Alecsandri a îndreptat spiritul tinerimii de astăzi spre izvorul veşnic al tuturor inspiraţiilor adevărate: *simţirile reale ale poporului în care trăim* şi care simţiri numai întrucît sînt oglindite prin artă în această realitate a lor, devin o parte integrantă a omenirii exprimată în forma literară".

Iată, spre oroarea criticii *civilizate*, toată literatura cultă, cu

Caragiale cu tot, socotită ca un efect fericit al curentului început de Russo şi Alecsandri.

Acum, că o natură atît de estetică, un aşa ireductibil partizan al artei pure, un aşa de fin cunoscător al literaturii universale constată şi spune acest lucru—e treaba „moderniştilor" să-şi despice capul şi să înţeleagă posibilitatea catastrofei...

Ideia aceasta—caracterul specific naţional al operei de artă—este o idee patriotică, adică politică? Nu este o idee patriotică, este una pur estetică (Maiorescu, teoreticianul spiritului specific, expulsa sentimentul patriotic din poezie!). E vorba de *originalitatea* unei literaturi. Toţi marii scriitori sînt *foarte* naţionali. Pot fi Rabelais, Molière şi Anatole France altceva decît scriitori francezi? Pot fi Shakespeare, Dickens şi Thomas Hardy, altceva decît scriitori englezi? Pot fi Tolstoi şi Dostoevski altceva decît scriitori ruşi? Poate fi La Bruyère german? (întrebarea ultimă e a lui Gide).

Toţi scriitorii mari sînt specific naţionali—aceasta e axiomă. La noi (am spus-o—dar înzădar) toţi scriitorii socotiţi mari sînt tocmai cei socotiţi şi mai naţionali—sînt reprezentanţii ai spiritului specific naţional, sînt chiar de-a dreptul în legătură cu literatura populară, cum spune Maiorescu. Bolintineanu a avut mai multă poezie în suflet decît Alecsandri, dar Alecsandri s'a pus în legătură cu spiritul poporului său prin poezia populară, şi acest însemnat coeficient l-a făcut să realizeze o poezie superioară celei a lui Bolintineanu.

Pentru critica noastră *civilizată* tot ce e ţărănesc, popular, specific naţional e ceva ruşinos,—aşa sînt ei de fini şi de suprafini, în comparaţie cu grosolanii Eminescu şi Maiorescu. Şi—ca să-i mai cităm odată—cu grosierul Anatole France, care a spus că oridecîteori se vlăgueşte forma literară, se decolorează şi se anemiază,—literatura trebue să se aplece spre izvorul limbii populare, ca să capete viaţă nouă.

Aşadar poporanismul romîn are în favoarea lui pe deoparte *ideile literare* ale lui Russo, Alecsandri, Kogălniceanu, Eminescu, Maiorescu—şi pe dealtă parte *faptele literare*, adică întreaga dezvoltare a literaturii culte romîne, dezvoltare datorită contactului cu spiritul naţional întrupat mai frumos în literatura populară.

A nega caracterul specific al literaturii unui popor înseamnă a nega că fiecare popor are psihologia lui. Odată ce un popor are psihologia lui deosebită, şi literatura acelui popor trebue să aibă caractere deosebite. Şi nu există critic sau istoric literar, care să nu implice în toate dezvoltările lui existenţa caracterului specific al literaturii de care se ocupă. Altfel literatura n'ar purta mărturie,—cea mai autentică mărturie,—pentru sufletul unui popor. Toate astea fac parte din abecedarul istoriei literare!

Ce altceva a făcut de pildă Taine în Istoria Literaturii Engleze, decît să arăte caracterul specific al literaturii engleze şi cauzele acestui caracter? Şi doar *aceasta* e partea din opera sa, care a rămas,—atacurile împotriva lui concentrîndu-se asupra faptului că s'a ocupat numai de ceiace e *comun* tuturor scriitorilor englezi şi a neglijat ceiace are fiecare particular.—Şi ce altceva e în atitudinea lui Lemaître faţă de literaturile străine decît opoziţia naturii lui, prea refractară la alte caractere specifice naţionale, *deosebite* ori *contrarii* celui francez?

III

S'a înţeles, sperăm, că poporanismul, în ambele lui ipostase, nu e o şcoală literară; că, şi din punctul de vedere al atitudinii sentimentale (tratată în partea întăia a acestui articol) şi din punctul de vedere al concepţiei originalităţii literaturii unui popor (tratată în partea a doua), poporaniştii trebuiau să accepte orice operă, de orice şcoală literară, care nu exprima un suflet de vătaf, şi îndeplinea condiţia pusă de Maiorescu.

Această atitudine a noastră am probat-o prin literatura publicată în „V. R." şi prin părerile noastre despre diferiţii scriitori romîni şi străini.—Desigur că, nefiind balanţe impersonale, ci oameni, am putut avea preferinţele noastre—pentru clasicism sau pentru realism; pentru literatura franceză ori engleză, pentru...

Dar poporanismul n'a fost numai o atitudine literară.

El a fost multe alte lucruri, şi poate mai cu samă aceste alte lucruri. În cuvîntul nostru „Către cetitori" din primul No. al „V. R." din 1906, nici nu este vorba de poporanismul în literatură. Şi a putut să nu fie, pentrucă nu veneam cu o şcoală literară.

Cînd a apărut „V. R." domina tradiţionalismul. În politică şi cultură, tradiţionismul era conservatism; în literatură tradiţionalismul era ţărănism.

Se criticau formele nouă, se regreta vechiul regim,—şi se admira ţăranul patriarhal, ca o rămăşiţă a vremurilor lui Mihaiu şi Ște-

ţan. Şi se idealiza acest ţăran, tocmai pentrucă era atît de rămas în urmă şi în afară de viaţa civilizată europeană.

Noi vedeam în ţăran altceva. Ţăranul *social*, ţăranul sărac, ţăranul care are nevoe de reforme, de ridicare, de transformare. Această transformare presupunea totala occidentalizare a ţării, distrugerea totală a formelor vechi.

Aşa dar, împotriva conservatorilor şi a ţărăniştilor literari trebuia să apărăm formele nouă şi să cerem introducerea votului universal, forma formelor nouă. (Ţărănismul literar, cu tot „ţărănismul" lui, era împotriva votului universal).

Noi ceream transformarea plăeşilor lui Ştefan cel Mare în *cetăţeni*.

Idealul nostru n'a fost ţăranul pitoresc cu plete, cu chimir, care nu ştie să citească şi stă în poeticul bordeiu, cîntînd din trişcă.—Idealul nostru a fost ţăranul îmbrăcat europeneşte (vezi şi discuţia dintre d. Pătrăşcanu şi tradiţionalistul d. Mehedinţi în volumul d-lui Pătrăşcanu *In faţa naţiunii*), care are casă de cărămidă şi grajd idem, care ştie carte, a cărui fiică ceteşte pe d. Brătescu-Voineşti; ţăranul alegător, membru într'un club, ţăranul trăind într'un sat luminat cu electricitate, ţăranul lucrînd ogorul cu maşini perfecţionate, ori lucrînd la fabricile create în preajma satului, în legătură cu agricultura.

Tradiţionaliştii (conservatorii şi ţărăniştii literari) ne-au strigat: blasfemie! impietate! socialism! nihilism! anarhism! (pe-atunci nu era cuvîntul „bolşevism"). Iar Gherea ne-a strigat: Mici burghezi! Rodica! Şi, lucru cu totul vrednic de luat în samă: *Cercurile conservatoare au aplaudat cartea lui Gherea*—pentrucă de „socialism" nu se temeau ele, dar se temeau de poporanism!

Rodica! Ce inspiraţie nenorocită a avut Gherea... D'apoi „Rodica" (dacă are vre-un înţeles simbolizarea prin acest nume) era tocmai ţăranul patriarhal, pe care noi voiam să-l transformăm, să-l facem cetăţean. Noi vroiam să îmbrăcăm pe Rodica cu rochie şi s'o dăm la şcoala de menaj, s'o învăţăm piano—s'o facem domnişoară.—Unul dintre noi, Raicu Ionescu-Rion, a atacat cu o ardoare juvenilă pe Alecsandri pentru concepţiile lui,—interesate—patriarhaliste şi reacţionare,—aşa că s'a supărat tare de tot Vlahuţă.

Această „Rodică" a lui Gherea, greşită ca adresă, e şi prea eftină din punct de vedere literar. Cînd am cetit'o, ne-am adus aminte

de jovialitatea spirituală a comisului-voiajor din *La Maison Tellier*.

In fond Gherea ne reproşa că nu ne unim cu proletariatul, că nu facem social-democratism,—că sîntem „mici-burghezi". Profanii nu ştiu ce înseamnă acest cuvînt în limbajul social-democraţilor. Cuvîntul acesta este o injurie, pe care socialiştii şi-o aruncă şi între dînşii, cînd se ciorovăesc. Kautsky, imediat ce nu-i plăcea un curent de opinie socialistă, striga: „mici-burghezi"! Bolşevicii, la rîndul lor, au strigat „mic-burghez" lui Kautsky şi tuturor socialiştilor din Europa. Apoi „mică-burghezie" era şi toată ţărănimea din lume, fiindcă nu-i *proletară* şi împiedică venirea socialismului la putere...

Şi cum nu eram să fim noi „mici-burghezi", cînd şi înşişi socialiştii *a* erau „mici-burghezi" pentru socialiştii *b*, şi invers?

Şi în ce consta mic-burghezismul nostru pentru Gherea? In faptul că noi—*nu că eram împotriva industriei mari veritabile, ci* constatam *că la noi în ţară, ca în orice ţară mică şi înapoiată, nu se poate crea o industrie mare, pentrucă concurenţa ţărilor de veche industrie nu permite crearea industriei mari în ţările mici, care n'au apucat să se industrializeze*:—chiar cînd aceste ţări mici rămase în urmă din punct de vedere industrial, sînt, altfel, ţări înaintate şi occidentale ca Danemarca, care n'a putut să devie mare-industrială şi s'a adaptat vieţii, cum a putut, devenind o înfloritoare democraţie, rurală şi urbană.

Gherea a tot făgăduit că va răspunde la argumentele noastre, *dar n'a răspuns niciodată*, şi-a perdut vremea cu Rodica. *Şi n'a răspuns nici altcineva.*

Poporaniştii au arătat că, dacă e *imposibilă* la noi industria mare (inconceptibilă fără debuşeu mondial, chiar dacă ar fi avut o piaţă internă mai mare decît un popor de şase milioane) şi dacă degeaba se cheltuesc paralele contribuabililor cu „industria naţională" protejată,—că dacă Romînia nu poate fi scoasă din balcanism prin industrie mare,—ea se poate ridica din balcanism, din mizerie, din incultură, din minciuna politică, prin democraţia rurală şi industriile posibile la noi, plus marea industrie etatizată a petrolului şi a altor produse naturale—singura adaptare posibilă a noastră la viaţa europeană.

Incă odată, trebuia să se dovedească împotriva poporaniştilor că ţările mici neindustriale *pot încă* deveni adevărate ţări industriale.

în criza post-belică a industriilor vechi; cînd cea mai mare industrie europeană, cea germană, e pusă în lanţuri; cînd o ţară mare industrială, Austria, a fost desfiinţată; cînd o parte din ţara asta industrială e a noastră; cînd sîntem un popor mărişor,—e posibilă cîndva industrializarea noastră? Strecurarea noastră, graţie atîtor împrejurări, printre ţările cu adevărat industriale? Concurarea altor industrii pe piaţa mondială? Transformarea Romîniei dintr'o ţară „eminamente agricolă" în una „eminamente industrială"? (Chiar dacă răspunsul ar fi afirmativ,—aceasta n'ar schimba condiţiile prezente, şi viaţa cere mereu adaptări prezente).

Dece se supăra Gherea? Pentrucă era social-democrat. Scopul lui era socialdemocratismul. Intâiu socialdemocratismul, *formula!* Apoi viaţa...

Dar care e *scopul* omenirii,—dacă omenirea are vre-un scop? Nu-i nici industria mare, nici democraţia rurală. Astea sînt *mijloace*, adaptări la viaţă. Scopul e *crearea culturii*. Dacă ar fi vorba numai de traiu mai bun şi de mijloace mai uşoare pentru un traiu mai bun, ce idealist şi-ar fi jerfit vreodată viaţa pentru industrie mare, ori pentru democraţie rurală?

Şi este oare incompatibilitate între crearea culturii, între contribuirea la cultura universală—şi democraţia rurală?

Cînd o ţară atît de mică cum e Danemarca contribue atît de bogat şi de strălucit la cultura speciei umane prin ştiinţa ei în toate domeniile şi prin literatura ei,—cînd poporul danez e unul din punctele luminoase ale intelectualităţii europene,—mai poate fi discuţie asupra problemei?

Şi ce concep oare duşmanii democraţiei rurale prin acest cuvînt? Cînd sînt socialişti, înţelegem durerea: democraţia rurală e împiedecarea ori întîrzierea dictaturii proletariatului. Dar cînd nu sînt socialişti?

Cred ei că democraţia rurală vrea să omoare democraţia urbană? Dar aceasta nu s'a întîmplat nicăieri. Cred ei că democraţia rurală vrea dărmarea oraşelor, a teatrelor, a cafelelor şantane, a cercurilor literare? Nici asta nu s'a întîmplat...

Şi cum s'ar putea conjura pericolul acestei democraţii într'o ţară cu 85 la sută ţărani? Prin lăsarea în incoştienţă a ţărănimii, ca să fie utilizată după metoda colegiului-minciună dinainte de războiu? Ori prin furarea urnelor? Ori îmbătarea ţăranilor la alegeri?

Ori prin sistemul Pasici, care acum „desfiinţează" democraţia rurală din Croaţia?

Cei 85 la sută din populaţia romînească vor fi „democraţie rurală" care, împreună cu democraţia urbană (oamenii care muncesc, care produc bunuri materiale ori sufleteşti, n'au de ce se înduşmăni) vor forma opinia publică, opinie care va determina guvernele, le va influenţa, le va răsturna etc..

Dar să ne întoarcem la poporanism şi la adversarii lui.

Cine a avut dreptate, poporanismul ori adversarii lui: conservatorii şi social-democraţii?

Faptele, istoria—singura instanţă, care dă dreptate în asemenea procese—au dat dreptate poporanismului. Latifundiul a dispărut şi pămîntul ţării a fost dat la ţărani, odată cu dreptul de vot,—şi astfel, n'au avut dreptate nici conservatorii, nici Gherea. Falimentul lui Gherea e complect: partidul social-democrat, care avea, după Gherea, menirea să crească, astăzi nu mai există, ori există în două forme: actualul partid social-democrat, absolut neînsemnat şi care e un partid socialist, ce se teme de socialism (de lupta de clasă în vederea dictaturii proletariatului) ca toate partidele *de azi* socialiste,—şi partidul comunist, pe care l-a dezavuat Gherea.

Astăzi singurul partid democrat, care dă semne de viaţă şi al cărui program însamnă schimbarea politicii vechi, „oligarhice" de dinainte de războiu, e partidul ţărănesc.

Partidul ţărănesc nu e „poporanismul". Dar e partidul născut din schimbările preconizate de poporanism. Acele schimbări nu le-a făcut poporanismul. Teoreticianii nu fac schimbări, schimbările le face istoria; se fac fatal, dela sine. Poporanismul numai le-a prevăzut şi le-a voit.

Şi să dea Dumnezeu ca partidul ţărănesc să poată face din Romînia o Danemarcă, cu libertatea şi egalitatea din Danemarca, cu cultura ei răspîndită până în ultimul cătun, cu ştiinţa şi literatura ei, cu civilizaţia şi omenia ei.

Poporanismul nu se confundă cu partidul ţărănesc. (De fapt, unii poporanişti, naturile politice militante, sînt ţărănişti; alţii nu). Nici nu s'ar putea confunda. Ţărănismul e o luptă practică, cu un scop practic anumit; poporanismul este o atitudine în faţa vieţii, *o ideologie*. S'ar putea zice mai mult: Cînd se naşte o democraţie rurală, popo-

ranismul-atitudine, așa cum l-am definit în partea primă a acestui articol, nu mai are cauză. Cauza lui era starea de iobăgie a țărănimii.

Și ceiace incumbă *astăzi* poporanismului este o altă necesitate de urgentă actualitate. Este, mai presus de toate, idealul de dreptate, de libertate, de toleranță și de cultură. În *acest* ideal, stă în momentul actual, *europenizarea, occidentalizarea* poporului romîn. Și, dela războiu încoace, de cînd vechile cerințe ale poporanismului s'au realizat, decind însă, grație războiului, libertatea, justiția, toleranța și cultura sufăr atît de mult, aceste bunuri omenești sînt în primul rînd idealul poporanist. „V. R." e martoră că, pe cît am putut (foarte puțin!) am ridicat glasul în favoarea acestor bunuri. Și *rezultatele ultime* ale politicii acelora dintre noi care fac politică, ar asigura aceste bunuri. Nu *încă* ceva pămînt și o bucată de pădure și alte avantaje pentru țărani, e interesant din punct de vedere poporanist în programul partidului țărănesc, ci asigurarea libertății, a justiției, a toleranței, a culturii — care trebue să rezulte din stăpînirea acestei țări de către cei ce muncesc cu brațele și cu capul,—de către toți cei care contribue la binele obștesc.

O altă problemă pusă poporanismului a fost aceia a culturii străine.

În 1906, cînd a apărut „V. R.", situația era aceasta:

Sus, o elită socială, care nu cetea decît franțuzește. Jos un popor, care nu cetea nimic. Apoi un neînsemnat curent literar, care transplanta în romînește literatura franceză (spre uzul nimănui) și un puternic curent țărănist literar, care ajunsese să ceară sistem vamal protecționist până la prohibiție, pe cărțile străine, ca să nu se strice mintea romînească și să nu fie concurată literatura de-atunci țărănistă, adică tradiționalistă.

Noi am venit cu o idee foarte simplă: Cît mai multă cultură străină, dar în același timp cît mai multă asimilare a ei (Un exemplu strălucit de bogată cultură străină asimilată perfect de un robust organism național este poezia lui Eminescu). Și pentruca asimilarea să fie posibilă, pentruca organul asimilator să fie cît mai puternic, am spus că e nevoe ca cultura să străbată în pături cît mai largi—și deci mai de jos—căci, dacă boerii sînt franțuziți și nu vreau, și nici n'au cu ce, *să asimileze* cultura străină, poporul, cu spiritul lui național și „specific", va putea *asimila* cultura *introdusă* din Occident.

Atunci, am pățit-o iar, din două părți, cași cu privire la politică. Francomanii ne-au strigat că sîntem troglodiți și țărăniști: țărăniștii ne-au strigat că sîntem cosmopoliți, fără pic de sentiment patriotic.

Alții au spus că nu știm ce voim. Aceasta cu atît mai mult, cu cît, privitor la chestia națională, noi spuneam că, pe cîtă vreme Romînii vor fi rupți în bucăți, unii liberi (relativ), alții subt Ruși și alții subt Austroungari,—o viață adevărată nu e cu putință, nici politică, nici culturală, nici literară, așa dar eram „naționaliști"—iar pe de altă parte, fiindcă eram împotriva șovinismului, împotriva urii de rasă, admiratori ai Franței revoluționare (toate, socotite, ca lucruri antinaționale), eram „antinaționaliști"! Și nimeni nu mai înțelegea nimic. Fiindcă, pentru mințile simpliste, „ori da, ori nu, restul e dela Satana".

Cît privește atitudinea noastră față cu literatura,—am discutat-o mai sus. Ei bine, țărăniștii literari au spus, iarăși, că sîntem cosmopoliți și voim să introducem socialismul (!) în literatură; „înaintații" au spus că voim să introducem naționalismul în aceiași literatură.

Și a mai fost și alte multe poporanismul (cîte probleme se pun unui popor) și numai un lucru n'a fost: ceiace „adversarii" lui cred că a fost. Fiindcă adversarii n'au înțeles niciodată că, pe lîngă *nu* și *da*, mai e ceva, care totuși nu-i dela Satana,—și că în acel ceva se cuprinde mai întotdeauna adevărul, în lumea aceasta, care nu merge niciodată pe drumuri extreme, cînd merge sănătos și bine.

IV

Ținem să amintim încă odată un lucru: Formele politice și sociale se *importă*, limba și literatura *nu*; acestea numai se *influențează*. Deaceia spiritele critice, care au fost împotriva formelor nouă, n'au avut dreptate, — dovadă dezvoltarea ulterioară a țării; dar spiritele critice, care au fost împotriva latinizării, francizării limbii și împotriva aservirii la literaturile străine, au avut dreptate,—dovadă, iarăși, dezvoltarea ulterioară a limbii literare și a literaturii, a cărei evoluție coincide cu eliberarea *treptată* de aservirea străină—dela talentatul Cîrlova, în care se poate vedea, poezie cu poezie, din cine s'a inspirat, până la d. Octavian Goga și d. Sadoveanu, pentru care literaturile străine nu mai sînt decît mijloace de cultură literară, de bun gust, etc..

Un „răspuns"

La articolul nostru *defensiv* din numărul trecut, *Cuvîntul Liber* ne răspunde printr'un articol directorial la cronică şi prin alt articol în corpul revistei. (Acesta anunţă că „va urma").

Articolul directorial vrea să ne convingă că am greşit, cînd ne-am adresat *Cuvîntului Liber*, şi nu redactorului său. *Cuvîntul Liber* însă ne aminteşte singur că are un program. Şi cum are nu numai un program, ci şi un director, şi cum articolul în care eram atacaţi nu era însoţit de nici o rezervă, de nici o dessolidarizare,—credem că nu am greşit, dacă am luat acel articol ca o expresie a vederilor *Cuvîntului Liber*. De ce am ales ca adresant al întîmpinării noastre *Cuvîntul Liber* şi nu pe redactorul său, aceasta ne priveşte pe noi, odată ce avem dreptul s'o facem. Dealtfel pentru publicul mare, pentru cetitorul dela Dorohoiu şi dela Tîrgovişte, acela care ne-a „prăbuşit" cu ajutorul filozofiei d-lui Lovinescu, este *Cuvîntul Liber*.

Să fie sigur directorul *Cuvîntului Liber* că afară de cîţiva scribi, toţi cetitorii săi au exclamat: „Ai văzut cum a asasinat *Cuvîntul Liber* pe poporanişti cu ajutorul filozofiei lui Lovinescu?" Prin urmare chiar pentru uşurinţa discuţiei, chiar din motive de tehnică publicistică, trebuia să utilizăm, cum s'ar zice, ca subiect logic termenul de *Cuvîntul Liber*, pentrucă, încă odată, *Cuvîntul Liber* e mai cunoscut decît colaboratorul d-lui Filotti. Fireşte, dacă atacul împotriva noastră ar fi fost iscălit cu numele lui Mihail Kogălniceanu, atunci am fi utilizat numele colaboratorului, pentrucă acel nume ar fi fost mai cunoscut, mai prezent în conştiinţa publicului decît numele revistei *Cuvîntul Liber*... Pentrucă atunci, fără îndoială, lectorul dela Buhuşi ar fi exclamat: „Ai văzut cum a asasinat Mihail Kogălniceanu pe poporanişti cu ajutorul filozofiei lui Lovinescu?"

Aşa dar, în rezumat, cînd o revistă de idei, de curent, cu program şi cu director publică un atac fără a-l însoţi de nici o rezervă,—cel atacat, cînd răspunde, are dreptul să-şi aleagă ca adresant ori pe redactor, ori pe director, ori revista însăşi. Noi am ales ce ne-a convenit din motive subiective, pe care nu simţim nevoia să le relevăm, şi din motive tehnice, pe care le-am arătat mai sus.

Şi, dacă d. Filotti vrea să-i dăm şi o indicaţie—vagă—asupra motivelor noastre subiective, îi facem cunoscut că colaboratorul d-sale ne-a atacat de multe ori aiurea, fără să-i răspundem. Acum am răspuns *tocmai* fiindcă ne-a atacat în *Cuvîntul Liber*. Atacul nu valora pentru noi prin conţinutul lui, ci prin publicaţia, în care era tipărit. Simte d. Filotti umilul omagiu ce aducem revistei d-sale?

*

Acum, părăsind răspunsul directorial, să cercetăm răspunsul din corpul revistei, neînsoţit, nici de data aceasta, de o dessolidarizare cu privire la conţinut—aşa dar răspunsul *Cuvîntului Liber*.

Cetitorul îşi aduce aminte desigur că întîmpinarea noastră avea un obiect precis: *Este sau nu d. Lovinescu „descoperitorul" legii că în ţările înapoiate formele nouă se introduc fatal şi că, odată introduse, ele crează fondul,—„descoperire", care trebuia să provoace moartea noastră?*

Noi am spus că d. Lovinescu *nu* este descoperitorul acelei legi; că noi *nu* sîntem apărătorii formelor vechi şi că *legea* am dezbătut-o noi douăzeci de ani. Şi *singurul* răspuns triumfător al *Cuvîntului Liber* era să ne probeze că d. Lovinescu *este* descoperitorul legii cu pricina şi că noi am apărat formele vechi.

Ce ne răspunde *Cuvîntul Liber?*

„Ca o domnişoară niţeluş în vîrstă (d. Ibrăileanu) dispreţuise multă vreme să se amestece în jocurile tineretului—până cînd iată o pornit la danţ şi învîrtindu-se nici nu vrea să mai ţie samă de pingele şi tocurile pantofilor săi Louis XV"

Nu este în chestie vîrsta şi tocurile pantofilor d-lui Ibrăileanu. În chestie este dacă d. Lovinescu a „descoperit" sau nu legea mortală pentru noi.

„Ceiace caracterizează pe d. Ibrăileanu e lipsa de personalitate la asemenea perfecţiune, că ar fi putut face gelos pe filozoful Kayserling... pentru un judecător de artă e o condiţie nu esenţială, ci indispensabilă".

Lipsa de personalitate a d-lui Ibrăileanu şi Kayserling nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu „a descoperit" sau nu legea mortală pentru noi.

„Socialismul şi poporanismul—care e un socialism al mediocrităţii economice şi sufleteşti—au năpădit peste d. Ibrăileanu. Dar de cîte ori d. Ibrăileanu scuturîndu-se de praful grajdului redacţional a fugit nebun pe cîmpuri şi a revenit apoi cu un pai de libertate anarhică şi estetică..."

Mediocritatea sufletească a poporanismului şi grajdul *Vieţii Romîneşti* nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit" sau nu legea mortală pentru noi.

„Toată lumea ştie că poporanismul politic se situase între conservatori şi social-democraţi şi în acest spaţiu deşi lupta pentru îm-

proprietărirea țăranilor și votul universal, poporanismul era o școală politică reacționară prin idealul ei mărturisit : crearea unei democrații rurale".

Poate să știe toată lumea ce-i place. Aceasta nu rezolvă intrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit" sau nu legea mortală pentru noi.

„*Toată lumea știe că pentru a combate influența reală a poporanismului Vieții Romînești. C. Dobrogeanu-Gherea scrie monumentala lui Neoiobăgie*".

Poate să știe toată lumea și acest lucru. Aceasta nu rezolvă intrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit" sau nu, legea mortală pentru noi.

„*Vine Rodica dela fîntînă cu cofițele pline de apă, vin flăcăi și fete cîntînd dela muncă, s'aude buciumul sunînd de departe, vin fugind și mugind vacile dela păscut: scîrție cumpăna dela fîntînă, latră cînii, oile behăesc, zar meii, cîntă cocoșii, o adevărată societate Chantecleir: asta în intenția și imaginația poporanismului de doctrină*".

Rodica, flăcăii, buciumul, vacile, cumpăna dela fintină, cinii, oile, mieii, cocoșii, chanteclair, nu rezolvă intrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit" sau nu legea mortală pentru noi.

„*O carte întreagă scrie apoi d. H. Sanielevici, Poporanismul reacționar, în care duce mai departe analiza științifică a lui Gherea, indicînd caracterul retrograd rural al mentalității fruntașilor poporaniști precum și falimentul estetic al literaturii tendențioase poporaniste culminată în d. I. Ciocîrlan. Un studiu de o neobișnuită adîncime scrie d. St. Zeletin, Revoluția burgheză în Romînia, în care arată că democrațiile apusene agrare, evocate de poporanismul romîn în care arată...*"

Nu sînt în chestie d-nii Sanielevici, Ciocîrlan și Zeletin, nici mentalitatea retrogradă și rurală a poporaniștilor. In chestie este dacă d. Lovinescu, a „descoperit" sau nu legea mortală pentru noi.

„*Tocmai ne cad subt ochi rîndurile d-lui Ibrăileanu citate de d. H. Sanielevici din „V. R." : „Literatura romînească nu poate fi decît romînească...*"

Ar putea să fie adevărată propoziția contrară, că: „literatura romînească *nu* poate fi decît franțuzească", — aceasta n'ar rezolva intrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit" sau nu legea mortală pentru noi.

„*Și iată ce scrie d. Ibrăileanu în numărul cel mai nou al Vieții Romînești* à notre intention:

Și ce idee curioasă că noi sîntem țărăniști, dar ne-ascundem. Dacă am tipări literatură țărănească pentru țărani, am putea ascunde? Am putea ascunde că propagăm această literatură dacă am propaga-o?".

Țărănismul literar al d-lui Ibrăileanu nu rezolvă intrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit" legea mortală pentru noi.

Așa dar d. Filotti nu vrea să răspundă. Colaboratorul său nu vrea să răspundă. N'o spunem aceasta cu nici o amărăciune, că doar nu noi sîntem acei care rămînem cu paguba. Că revista *Cuvîntul Liber* l-a aruncat peste bord pe d. Lovinescu, dupăce l-a băgat în afacere—e treaba ei.

*

La atacurile citate mai sus, ai căror ton necuviincios n'a fost determinat de tonul nostru și care n'au de-aface cu intrebarea, dacă d. Lovinescu este original sau nu în filozofia lui, — la acest atac, care în loc să fie un răspuns la o intrebare precisă, e un proces al ideilor noastre,—*la acest atac nou*, chiar dacă am voi să răspundem, discuția ar fi imposibilă, de oarece, cu privire la această nouă problemă, nu ni se aduce nici o argumentare. Se aduc simple afirmații („Toată lumea știe"), întărite prin simple declarații că așa au spus și cîteva... somități intelectuale. Ar trebui să deschidem operele acelor somități, să luăm act de argumentele lor și să le răspundem—*lor*, și nu *Cuvîntului Liber*. Dar aceasta e cu totul altă afacere, o afacere din care n'ar rezulta deloc, oricare ar fi rezultatul discuției, că d. Lovinescu a descoperit sau nu, legea cu pricina.

Ori poate *răspunsul* e în *afirmația* goală că democrația rurală este reacționară? Chiar dacă democrația rurală ar fi reacționarism,—intrebarea e dacă este ea o *formă veche*. Și n'am auzit să fi existat democrație rurală pe vremea lui Ștefan cel Mare, pe vremea Fanarioților, pe vremea lui Mihalache Sturdza, a lui Cuza și chiar a regelui Carol I. Democrația rurală e ultima *formă nouă* importată la noi.—Iar în Apus e tot ultima formă nouă, căci democrația rurală e mai nouă decît burghezia industrială și democrația urbană.—Dar chiar dacă democrația

rurală ar fi o *formă* de pe vremea lui Țepeș? Ar urma de aici că d. Lovinescu a „descoperit" *legea* cu pricina?

O revistă și cetitorii săi

Dar să vedem, *ce servește Cuvîntul Liber cetitorilor săi.*

„Poporanismul era o școală politică reacționară prin idealul ei mărturisit: crearea unei democrații rurale. Faptul ar fi fost unic pe suprafața pămîntului (toate democrațiile au fost urbane)."

Cuvîntul Liber arată o caldă simpatie pentru partidul țărănesc al d-lui Mihalache. De cîte ori e atacat acest partid, *Cuvîntul Liber* îl apără cu căldură. Bănuim chiar că printre colaboratorii lui, copărtași la program, sînt și țărăniști. Dar „democrația rurală", batjocorită în citatul de mai sus, e însuși partidul țărănesc...

„O carte întreagă scrie apoi d. H. Sanielevici, Poporanismul reacționar, în care duce mai departe analiza științifică..."—„Un studiu de o neobișnuită adîncime scrie d. St. Zeletin în care arată că democrațiile apusene agrare... evocate de poporanismul romîn, Danemarca, Olanda, nu sînt o eflorescență socială ci o degenerescență a unei burghezii mercantile."

Cartea d-lui Sanielevici, e terfelirea partidului țărănesc. Cartea d-lui Sanielevici denunță împroprietărirea și votul universal ca primejdioase democrației urbane, „hiper urbane", burgheziei, civilizației, culturii și antropologiei. Nimic din celace spune azi *Viitorul* și *Universul* despre partidul țărănesc nu lipsește din cartea d-lui Sanielevici: nici demagogia țărăniștilor, nici bolșevismul lor, nici șarlatănia lor. Cartea d-lui Sanielevici este expunerea „științifică" a atitudinei *Viitorului* și d-lui Stelian Popescu. Cum poate *Cuvîntul Liber* să înjure pe d. Stelian Popescu și în același timp să aplaude și să recomande cetitorilor pe d. Sanielevici?

Cartea d-lui Zeletin, aprig adversar al partidului țărănesc, e glorificarea partidului liberal în ipostasul lui de acaparator al economiei naționale, cum spune *Cuvîntul Liber*. Și cum poate *Cuvîntul Liber* condamna cu atîta durere acapararea asta—și recomanda în același timp tratatul care justifică științificește această „acaparare"?

Ce sistem ecosez administrează *Cuvîntul Liber* cetitorilor săi?

* Așa dar studiul d-lui Zeletin, care susține pe „de jos în sus" (și pe care-l „prăbușește" d. Lovinescu) conține adevărul. Atunci cum poate *Cuvîntul Liber* să se extazieze de „sus-în-josul" d-lui Lovinescu? *Cuvîntul Liber* e prea lacom!

*

Și, într'o revistă cinstită (*Cuvîntul Liber* e o revistă foarte cinstită, foarte simpatică și foarte bine intenționată) e oare permis să se mistifice cetitorii ca în următoarea mică afacere?

Iat'o.

Cuvîntul Liber citează dintr'un articol al d-lui Ibrăileanu de acum douzeci de ani, următoarele:

„Literatura romînească nu poate fi decît romînească. Și spiritul romînesc, considerarea lumii și reacția față cu lumea, fiind mai nepervertit, mai curat la poporul romînesc dela țară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul romînesc care sau fac parte din țărănime și n'au rupt legăturile morale cu ea ca de pildă Octavian Goga și Ciocîrlan sau care, dacă nu fac parte din țărănime, s'au plecat urechea la popor, s'au botezat în izvorul curat și romînesc al sufletului popular ca de pildă Sadoveanu, sau fac parte dintr'o clasă superioară, dar din cauze istorice trăind cu poporul departe de influențele nefaste străine,* **care au trecut peste aceste țări".**

Apoi *Cuvîntul Liber* face o altă citație, tot din d. Ibrăileanu și anume:

„E o copilărie aerul țîfnos cu care conservatorii doctrinari privesc așa numitele **forme nouă** *și* **pervertirea** *mentalității romînești de către cugetarea străină".*

Cetitorul treaz nu va fi mistificat, ce-i dreptul. El va înțelege că

pervertirea mentalității de către **formele nouă**

e altceva de cît

pervertirea mentalității de influențele **nefaste** *străine* **care au trecut peste aceste țări".**

Influențele nefaste străine, care au trecut peste aceste țări, sînt: slavismul, turcismul, fanariotismul, rusismul. Cetitorul treaz va înțelege că niciodată n'am fost mai apărători ai formelor nouă, ai „europenismului" ai „occidentalismului", ai bonjurismului, ai sanielevicismului, ai zeletinismului și ai *Cuvîntului Liber*, decît în aceste fraze, în care ne-am ridicat împotriva orientalismului, care a înjosit țara și po-

* D. Ciocîrlan nu e pus aici pentru valoarea sa, ci pentru a ilustra geografia literară de atunci. De altfel, d. Ciocîrlan a avut mai mult talent decît Pop Reteganul și ceilalți scriitori populari din Ardeal, lăudați de d. Sanielevici, maestrul *Cuvîntului Liber*. De d. Ciocîrlan noi n'am publicat decît două schițe la început, căci, cine știe din ce cauze, d. Ciocîrlan nu s'a menținut la nivelul debutului său.

porul, și în care am combătut pe cei ce bîrfeau *formele nouă*, influența occidentală, franceză etc.

Cetitorul treaz va înțelege... Dar cetitorul mai distrat sau mai puțin ascuțit la minte, ori mai puțin familiarizat cu șurubăriile,—cetitorul acesta trebue oare mistificat din nevoi polemice?

Mai departe.

Din lunga citație de mai sus, care începe cu fraza că: *„Literatura romînească nu poate fi decît romînească"*, *Cuvîntul Liber* conchide că sîntem țărăniști. Dar „romînesc" este egal cu „țărănesc"? Spus'am oare noi că „literatura romînească trebue să fie *țărănească*"? Și cînd spuneam noi că spiritul romînesc e mai curat la clasele neinfluențate de turcism și fanariotism, adică la țărani și la *clasele superioare*, care au stat mai departe de fanariotism — făceam țărănism? Din citația de mai sus, puteați trage tot cu atîta drept concluzia că sîntem *boeriști!*

Dar mult mai interesant e să arătăm până unde poate ajunge polemica modernistă.

Cuvîntul Liber spune că a găsit citația, despre care e vorba acum, la d. Sanielevici. Dar fiindcă *sfîrșitul frazei* citată de d. Sanielevici (citată de d. Sanielevici ca să combată spiritul specific) dovedea prea mult că-i vorba de caracterul specific național și nu de țărănism, *Cuvîntul Liber* suprimă acel sfîrșit. Iată acel sfîrșit:

„...departe de influențele nefaste străine, care au trecut peste aceste țări (acum urmează partea escamotată de colaboratorul d-lui Filotti:) și-au păstrat sufletul romînesc ca de pildă clasa boerinașilor *din care face parte* Brătescu-Voinești, *în ale cărui scrieri se vede ce însamnă spiritul romînesc* în stare brută la popor, *cînd din cauza unui traiu bun și a oarecărei* culturi— *ca în clasa boerinașilor—ajunge să* se rafineze".

Așa dar, noi spuneam că literatura romînă, ca să fie *romînă* trebue să se inspire din sufletul romînesc nepervertit. Acest suflet e mai ales la poporul dela țară și la boerinași. Și vorbeam și de rafinarea prin cultură a sufletului brut popular.

Aceasta e țărănism?

A trunchia texte, a măslui cît n'ai trunchiat,—e occidentalism, e „formă" nouă?

Și, ceiace e mai frumos, e că revista *Cuvîntul Liber*, după ce comite trebușoara asta, se ridică indignată și ne întreabă pe noi, dacă credem pe cetitori idioți, cînd le spuneam că nu sîntem țărăniști.

Și mai interesant e să amintim că articolul din care face citația d. Sanielevici (pe care o trunchiază *Cuvîntul Liber*) tipărit în *primul* nr.

al „V. R.", așa dar un fel de articol *program*, se isprăvea cu această declarație, făcută anume, ca să nu fim confundați cu țărăniștii literari:

„Desigur că un suflet romînesc va face o operă romînească orice subiect și-ar alege, chiar din viața străină, căci va privi viața străină prin o prizmă romînească". *

Ce mai țărănism literar?

Măruntișuri

Intr'un interview, în care concentrează toată „mișcarea literară" în propria-i persoană, d. *Minulescu* face un fel de istoric al relațiilor d-sale cu *Viața Romînească.*

D. Minulescu povestește cum s'a entuziasmat d. C. Stere de poeziile, pe care poetul le-a recitat în salonul d-lui I. I. C. Brătianu și cum d. Stere i-a cerut cu insistență să-i dea acele poezii pentru *Viața Romînească.*

Apoi dacă e așa, ce atîta vorbărie despre exclusivismul *Vieții Romînești?*

Dacă d. Stere, *întemeetorul poporanismului*, dacă d. Stere, *directorul Vieții Romînești*, s'a entuziasmat atît de tare de „poezia nouă" a d-lui Minulescu, *ce mai vreau moderniștii?*

Noi nu avem nici un motiv, și mai ales nici un interes, să punem la îndoială buna credință a d-lui Minulescu. D-sa este un om loial și un cavaler. Dar credem că îl tradează memoria —cu privire la unele detalii. Despre altele sîntem siguri că-l trădează.

D. Minulescu spune că poeziile, pe care le-a recitat la acea masă și pe care i le-a luat d. Stere și le-a publicat „in cel mai apropiat număr" al *Vieții Romînești*, sînt: *Soarele*, *Morile* și *Vagabonzii*. Dar adevărul e că d-sa a debutat în *Viața Romînească* nu cu aceste poezii, ci cu *Nocturna*, în 1908; *Vagabonzii* au apărut peste patru luni; iar *Soarele* tocmai *peste doi ani*, în 1910. Iar *Morile* nu le găsim în sumarul general al poeziei din *Viața Romînească*, făcut în 1910 (poate s'a publicat după 1910?).

Așadar, d. Minulescu nu are memoria fidelă.

D. Minulescu spune că până atunci fusese respins de *Viața Romînească*. Nu ținem minte. Cînd debuta, numele d-lui Minulescu era ca oricare alt nume necunoscut. Dar dacă o afirmă, îl credem. Insă din faptul că debutantul Minulescu, a fost respins de *Viața Romînească*, se pot trage concluzii în

* In N-rul trecut citam pe Hamlet (viață daneză) operă caracteristică pentru sufletul englez și pe Salammbô (viață cartagineză) operă caracteristică pentru sufletul francez.

privința atitudinii noastre față de vre-o școală literară? Cîți începători au fost respinși de *Viața Romînească*, începători care apoi au ajuns colaboratori și „stilpi" ai revistei?

D-sa mai zice că volumul d-sale, în care erau versurile publicate la noi, a fost „obiectul unei critice teribile" în *Viața Romînească*.

Recenzia primului d-sale volum a fost făcută de un tînăr recensent și nu i se nega, în ea, orice merit d-lui Minulescu.

Dar iată părerile chiar ale direcției revistei despre d. Minulescu dintr'o recenzie neiscălită, deci directorială, și iată părerile d-lui Ibrăileanu:

„D. Minulescu are o limbă frumoasă, un vers de o rară muzicalitate și unele imagini (poate toate, pentru cine le înțelege) de o noutate și de o frescheță, care îl pun în rîndul scriitorilor noștri de talent. D. Minulescu e un simbolist—și un simbolist nu-i nevoe să fie înțeles. Simboliștii nu-ți *spun*, îți *suggerează*. Și d. Minulescu îți suggerează întotdeauna ceva de departe, de aiurea, din ceiace a fost, din ceiace are să fie. d. Minulescu îți chiamă stări sufletești, pe care le aduce până aproape de pragul conștiinței", (1910).

„Ei (dd. Sadoveanu și Goga), ca toți scriitorii absolut originali, au făcut școală, o sumedenie de scriitori cu și mai ales fără talent. Își imaginează cineva pe Cerna făcînd școală?

„Voiu aminti aici, tot în privința asta, pe d. Minulescu, care e un poet sonor, un «instrumentalist». Acesta n'are multe lucruri de spus. El vrea numai să cînte și să suggereze. Dar în cîntec este original. Și deci a făcut școală", (1915).

Așa dar, d. Minulescu era taxat poet de talent și superior lui Cerna (cel mai *poporanist* poet ca fond), care pe vremea aceia era socotit ca un scriitor de primul rang din întreaga literatură romînă, egal cu Eminescu,—iar pentru d. M. Dragomirescu superior lui Eminescu, pentrucă avea asupra acestuia avantajul de a fi... „optimist".

Părerile noastre de azi asupra „romanțelor" nu sînt aceleași ca în 1910 De-atunci aceste romanțe s'au învechit tare. Le-a învechit vremea, și imitatorii. Și avem impresia că le-a învechit și însuși d. Minulescu prin înverșunata sa persistență de a se pastișa singur,—soarta oricării *poezii* sprijinită prea mult pe manieră și pe procedeu.

Dar în ultimul timp d. Minulescu s'a reînoit. Astă-vară ne-a *spus* două poezii, *Iarna* și *Primăvara*, foarte frumoase. Și cum își spune d. Minulescu versurile!

In acelaș interview, d. Minulescu povestește cum s'a entuziasmat d. Ibrăileanu de romanul d-sale *Roș, galben și albastru* și cum nici n'a mai simțit nevoe să asculte mai departe de capitolul II, pentru a-l accepta.

Observați cum... se entuziasmează toți *poporaniștii* de d. Minulescu, poet și prozator, și totuși acești poporaniști sînt foarte... țărăniști și excluziviști!

Dar despre romanul d-lui Minulescu vom vorbi altădată, și vom da unele explicații asupra acestui din urmă entuziasm.

Ultima oară

Făcusem corectura bucăților de mai sus, cînd ne-au sosit ultimele reviste săptămînale din București.

Ce mai de atacuri împotriva noastră!

Să vedem, pe scurt, ce e cu ele.

Mai înainte de atacuri, să relevăm un cuvînt bun al d-lui
Filotti. D-sa regretă mult că într'un număr anterior al revistei
d-sale s'a vorbit de „spiritul fericit în propria sa *inconștiență*"
al d-lui Ibrăileanu. Dar pe noi nu ne-a supărat deloc!—D. Fi-
lotti zice că e o greșală de tipar, în loc de „spiritul fericit în
propria sa *inconsistență*". Credem. Dar tot zețarul a avut
dreptate, cînd a greșit, căci *fericit de propria inconsistență* nu
e deloc psihologic. De *inconsistență* nu-i nimene fericit, pe cînd
fericirea inconștienței e un adevăr—și zețarul știe bine ce-a făcut!
Dealtfel zețarul era dator cu o greșală *bună*, ca compensare pentru
eternele „greșeli" de limbă romînească (de spirit specific!), pe care
zețarii le fac colaboratorului *Cuvîntului Liber*.

Și acum, ca să nu mai așteptăm vre-o *erată* a *Cuvîntului*
Liber, corectăm noi și alte greșeli făcute de zețar în articolul
ultim al *Cuvîntului Liber*, articol pe care d. Filotti se vede
că nu l-a cetit. Așa dar, în loc de „masca de catifea a unei
arte *slugarnice*" (arta „Vieții Romînești"), să se cetească „a unei
arte *sinoptice*" (începe tot cu *s*); în loc de „*grosolana* confu-
zie", să se cetească; „*generala concepție*" (începe tot cu *g* și
c). Etc.

In corpul revistei, *Cuvîntul Liber* continuă... răspunsul la
articolul nostru.

Cu o convingere nestrămutată în prostia cetitorilor săi,
polemistul, „răspunde" cu „etnicul", cu „esteticul", cu „poezia
nouă" și cu alte asemenea argumente menite să probeze că d.
Lovinescu a „descoperit" faimoasa lege, argumente pe care d. Filotti
persistă să le numească „răspuns Vieții Romînești".

Gluma devine prea groasă.

Să vedem cum glumește *Cuvîntul Liber*.

Findcă, pentru a ilustra o poziție față cu sufletul național,—
și nu pentru a emite judecăți de valoare estetică,—am pus alătu-
rea numele d-lor Goga și Ciocîrlan, acum douăzeci de ani, el ne
învață—el pe *noi*, care am umplut lumea cu numele d-lui
Goga!—că Goga e un scriitor mare și Ciocîrlan un scriitor

mort literaricește. Ei și? Ce cîștigă d. Lovinescu? Sau poate pierdem noi ceva? Dar maestrul *Cuvîntului Liber*, d. Sanielevici, cînd scrie mereu: Hugo, Sadoveanu (pe care-l detestă), ca să ilustreze un gen de literatură, îl socotește pe d. Sadoveanu egal cu Hugo? Și dacă e atît de sensibil *Cuvîntul Liber* la lipsa de discernămînt literar, de ce nu moare de rușine, cînd celălalt maestru al său, d. Lovinescu, compară (compară *din punct de vedere estetic!)* pe d. Eftimiu—cu cine? cu Goga? Nu. Cu Goethe, cu Byron, cu Leconte de Lisle.

Și ce ar cîștiga d. Lovinescu, dacă *Cuvîntul Liber* ar izbuti să încurce lucrurile, cînd amestecă antisemitismul, naționalismul și patriotismul în discuția caracterului specific național? (Atragem atenția cetitorilor *Cuvîntului Liber* să nu se lase înșelați de acest amestec. Nu poate exista o operă mai *antinaționalistă* și în acelaș timp mai *națională*, adică mai franceză, decît *L'Ile des Pingouins* a lui Anatole France).

Și totuși, fiindcă este prea evident că psihologia unui scriitor e specific națională, *Cuvîntul Liber* nu se simte liniștit și aduce *însfîrșit* un... argument (o probă însfîrșit că d. Lovinescu a descoperit legea?) Argumentul constă în ipoteza nostimă că... concordanța dintre spiritul englez al operei lui Shakespeare și spiritul specific englez al Englezilor poate să fie datorită faptului că „poporul englez de atîtea veacuri frămîntat de acel geniu, a devenit și el nițeluș (glumă la adresa poporului englez) shakespearian". Desigur că Shakespeare a creat spiritul englez și trebue de adăogat că l-a creat așa de strașnic, încît l-a creat cu putere retroactivă, căci acest spirit englez din Shakespeare, istoricii literari îl găsesc chiar și în literatura engleză din epoca saxonă, din veacul al șaptelea! (Că Shakespeare n'a prea „frămîntat" publicul englez multe veacuri, căci a fost selectat tîrziu de „publicul englez", n'are face! Ar fi o intîmplare meschină...) La lumina acestei teorii fecunde, trebue să înțelegem odată că individualismul și orgoliul englez l-a creat Byron; misticismul slav l-au creat Tolstoi și Dostoevski; spiritul galic l-au creat Rabelais și A. France; spiritul „șoltic" al lui Zelig Șor l-a creat Șalom Alechem.

Un alt argument că d. Lovinescu a descoperit „interdependența economică europeană" și teoria că „forma crează fondul", este o movilă—cum să zicem?—o movilă de... descoperiri cu privire la palpitanta chestie a raportului dintre poezia modernistă și *coșul* „Vieții Romînești".

In colecția aceasta de neadevăruri, strălucește mai ales unul: că am pus la coș pe d. Lucian Blaga,—pe care noi, dela început, l-am descoperit și lăudat (Pe-atunci d. Blaga scria în versuri).

Păcat de *Cuvîntul Liber!*

*

In ultimul număr din *Mișcarea Literară*, scrie și d. Lovinescu despre noi. D-sa recunoaște că n'a inventat mașina, care trebuia să ne „prăbușească". Dar se întreabă de ce i-am reproșat că nu e original, căci, zice d-sa: „Teoriile circulă". Dar nu i-am reproșat nimic. A scos cartea, și am tăcut. Și-a recenzat-o singur într'un interview, și am tăcut. Am vorbit numai cînd ni s'au dat în cap cu *aceste* teorii, în *Cuvîntul Liber*.—D. Lovinescu vine și cu o idee împotriva noastră, luată, cum mărturisește, dela d. Sanielevici și d. Zeletin (pe care, de altfel, l-a „distrus", în cartea sa). Știți ce idee? Iat'o; „democrația rurală reacționară"...

In acelaș număr din *Mișcarea Literară*, d. Davidescu se arată foarte supărat pe noi. Oare ce-o fi la mijloc? Ne poartă sîmbetele, pentrucă i-am recensat defavorabil romanul? Ori ne-am mai țărănistizat în timpul din urmă?

Căci mai anii trecuți stătea foarte bine cu noi. E drept, acum vre-o trei lustri, l-am cam luat așa pe d. Davidescu. Dar d-sa a venit la noi cu un articol împotriva lui Macedonski, pe care l-am tipărit, fiindcă articolul conținea cîteva fapte de istorie literară.

E interesant acel articol,—priveliștea „moderniștilor" mincindu-se între ei ca rechinii, și făcînd pe cuminții și pe tradiționaliștii, cînd se sfîșie între ei.

Iată fizionomia articolului:

„Macedonski nu s'a putut însă niciodată sustrage influențelor și niciodată nu s'a putut ridica până la născocirea unei formule personale".—„Pricina acestor incursiuni prin toate formele de succes ale timpului și prin toate influențele accesibile unei culturi restrînse se găsește în goana cu orice preț după vîlvă precum și într'o nemăsurată ambiție". — „*Junimea* era o forță vie; sufletul acestor mișcări de regenerare literară era Maiorescu. Macedonski a simțit lucrul acesta și în fruntea volumului său de *Poezii* a pus următoarea dedicație: *Cu înaltă stimă, autorul închină Domnului T. L. Maiorescu*, care, însă, a rămas rece la această apostrofă și a urmat să nesocotească astfel veleitățile de notorietate literară ale tînărului autor. Rezultatul se știe. Macedonski a luat aproape brusc poziție potrivnică și, exact în măsura în care ceilalți susținea cultura germană, s'a improvizat în campion al culturii franceze".—„Succesul acesta (al lui Eminescu) și mai ales al *Scrisorilor*, a determinat pe Macedonski să scrie și el, la fel, *Nopțile*". — „De altfel, în *Nopți* întîlnim tot materialul rulant din *Scrisori*".—„Pornind pe un drum de aventură literară mai mult, și-a rotit privirile pretutindeni unde credea că va putea găsi o formulă menită să-i justifice existența. Simbolismul tocmai începea să se înfiripeze în Franța. Macedonski s'a silit să facă atunci simbolism". (Va să zică aceasta este *cauza* nașterii școlii simboliste în Romînia? *Nota Red.*). — „Amestecul acela de zădarnică poezie macabră și de anatomie ettină (a lui Rollinat), de morgă și de

ospiciu, își face repede cuib în Macedonski".—„Incercări hibride de a imita simbolismul",—„In Caragiale a găsit un plagiator, în Eminescu un nimic, Maiorescu a fost privit drept o nefericire a țării, iar Coșbuc o negare a talentului".—„Citirea mai ales în bloc, a scriselor lui lasă o impresie penibilă de sărăcie mozaicală și nedumerește asupra drepturilor, pe care și-a rezemat pretențiile"—„Lucrurile însă au fost ca să fie *învins* și ca victoria să rămînă definitiv de partea *celor chemați*".

Intîrzierea noastră

Acest număr apare cu o intîrziere prea mare. Cauza principală e că și numărul trecut a apărut foarte tîrziu—din pricina sărbătorilor.

Rugăm pe cetitori să ne erte, și le făgăduim că vom lua toate musurile să putem apărea la timp.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Liviu Rebreanu, *Trei nuvele,* „Cultura Națională", București.

Am vorbit altădată de însușirile solide și variate ale acestui viguros prozator. Ca nuvelist, autorul lui „Ion" și al „Pădurii spînzuraților" nu e inferior romancierului.

Același naturalism adesea brutal, pătrundere psihologică, caracterizare fericită a personajelor, plus concentrarea și dramatismul impuse de necesitățile genului.

Războiul ce pare a fi lăsat o adîncă urmă în sufletul d-lui Rebreanu, e fondul întunecat pe care se desfășoară acțiunea acestor trei nuvele.

Cea dintăiu și cea mai întinsă, „Catastrofa", tratează un conflict care amintește pe acel din „Pădurea spînzuraților". Cași Apostol Bologa, năsăudeanul David Pop, ofițer în armata ungară, are blajinul lui suflet sfîșiat de o grozavă furtună atunci cînd, trimis pe frontul romîn, trebue să lupte împotriva fraților.

Destinul omenesc cunoaște, desigur, puține situații mai tragice decît aceea în care, greutatea nu e să-ți faci datoria, ci să răspunzi la întrebarea grea și otrăvitoare, care-i ea și unde trebue s'o cauți. Ascultînd numai de pornirile inimii, Bologa moare de ștreangul asupritorului, credincios pînă la urmă jurămîntului chiar împotriva sentimentelor lui adînci, David Pop primește glonțul mîntuitor, rostind în clipa morții: „Frate, romîn".

In „Ițic Strul dezertor", și „Hora morții", avem aface cu stări sufletești mai puțin complexe și sentimente mai elementare.

Dacă cea din urmă e mai mult un colorat fragment epic, cea dintăiu prin fondul ei profund omenesc, prin atmosfera tragică obținută cu mijloace sobre și totuși de o gradație savantă, mi se pare una din cele mai perfecte bucăți ale d-lui Rebreanu.

Figura caporalului Ghioagă care, cu sufletul îndurerat, e nevoit să execute totuși teribilul ordin al unui locotenent cu instinctele brutei din Neanderthal, („Crede-mă, măi frate! Ordin! Auzi? Ordin de la dom' locotenent... Uite-acu tu nici nu mai ești din compania noastră. Raportul a plecat de azi dimineață: Ițic Strul, dezertor...) cași acea a bietului hangiu din Fălticeni „cu barba dîrdîind și cuprins de o frică stranie", sînt din acele care ne urmăresc cu intensitatea unui coșmar...

Deși totdeauna obiectiv, lipsit de declamații și fraze, fără a pleda în felul lui Barbusse, sentimentele adevărate ale d-lui Rebreanu, în

fața scenelor evocate cu ororile, fatalismul și absurditatea lor e deajuns de vizibilă în pasaje ca acesta. „Ițic atîrna subt creanga nemișcată, ca un viteaz în poziție reglementară. Doar că în loc de capelă avea un strat de zăpadă proaspătă peste părul zburlit și că bocancii erau despărțiți de pămînt cu vre-o două palme. Ochii lui umflați și eșiți din orbite priveau și acuma speriați în zare spre tranșeele companiei. Lumina albă, însă, îi săruta fața învinețită, ștergînd urmele suferințelor și netezind cutele imputării... In văzduh, peste capul lui Ițic Strul, războiul vijia mai furios, mai nesăturat ca o uriașă pasere de pradă...”

In ceiace privește mijloacele artistice, d. Rebreanu e într'un netăgăduit progres. Stilul e mai nervos și mai puțin prozaic ca în *Ion*. Elementul pitoresc nu lipsește și pe alocuri, nici suflul poetic.

Octav Botez

* * *

Panait Istrati, *Oncle Anghel*, Editura Rieder, Paris, 1924.

Undeva, în nuvela principală din volumul de față, „Cosma”, d. P. Istrati ne spune următoarea parabolă: „In inima fiecărui om se găsește un vierme neastîmpărat care doarme. La omul moale, el nu se trezește niciodată sau foarte rar, și atunci cască și adoarme la loc: acesta e omul care se lovește de zece ori pe zi de aceiași piatră, se supără, înjură, dar nu o ridică. Acesta e omul pe care l-a creiat D-zeu, nu știm de ce, la sfîrșitul săptămînii, cînd avea creerul obosit de atîtea minuni făcute înaintea omului. Dar Dracul, care nu făcuse altceva în cele șase zile, decît să critice pe Creator, a profitat de ziua de Duminică și a adăugit la craniul omului o doagă mai mult, doaga demonică, aceia care face pe om să turbeze de îndată ce-i lipsește ceva. Astfel, oamenii cu o doagă în plus se înmulțiră pe pămînt și Sf. Petre veni într'o zi să se plîngă Creatorului: „Doamne, zise el, păstorul meu nu-i așa de liniștit și de supus ca al tău: dacă o oae se rătăcește pleacă cu toți cînii după dînsa și lasă turma pradă lupilor; dacă brînza e rîncedă, mi-o svîrle în nas și pentru un purice care-l mușcă noaptea se înfurie și nu mă lasă să dorm. Creatorul își luă bastonul și plecă însoțit de sfătuitorul său. Cînd sosiră pe imaș, păstorul lui D-zeu care dormea liniștit se sculă și salută respectuos; celălalt al Sfîntului Petre stătea pe un dîmb și cînta pătimaș din flaut, încît chiar Dumnezeu trebui să-l asculte, pe urmă îl bătu pe umeri și îi zise: „Ia spune-mi prietine, de ce părăsești turma pentru o oae rătăcită?

– Fiindcă se rătăcește totdeauna oaia pe care o iubesc.

— Dragul meu, tu ești aici servitor. N'ai dreptul să iubești ori să urăști, ci numai să servești.

Ciobanul se înfurie. „Dar ce, eu nu sînt om?”. Văzîndu-l obraznic, D-zeu îl pedepsi cu un somn greu în timpul căruia îi examină craniul. După care spuse: „Eram sigur, e lucrul Demonului. Craniul acesta are o doagă mai mult. Și i-o scoase. După aceia păstorul se trezi liniștit și supus. Ceru iertare că a fost găsit dormind, salută respectuos, nu se mai gîndi la flaut și nu mai avu nici dragoste, nici ură, decît atît cît trebue unui servitor”.

Această parabolă, pusă tocmai în gura lui Elie, personajul filozofic al bucății, îi dă o deosebită semnificație. Ea reprezintă însuși concepția despre viață a autorului. D. Istrati nu iubește oamenii moi, leneși, lipsiți de orgoliu, aceia care au fost făcuți să fie servitori. El admiră *viața eroică*, revolta sufletească impetuoasă, caracterul dîrz care nu suferă robia. Viața e o încercare. Domnia ei e vastă, dar trebue cucerită. Omului îi e dat să se măsoare cu firea. In luptă își descopere ființa sa. Creatură a demonului, plăsmuită în a șaptea zi, el nu cunoaște astîmpărul și liniștea.

Dovadă biografia d-lui Istrati, neobosita odisee a unui suflet veșnic neastîmpărat. Acel ce caută veșnic, acela pe care nimic nu-l mulțumește, a cărui caracter cunoaște veșnic indignarea și revolta și, abia mult mai tîrziu, înțelegerea și iertarea, se definește, cu prisos prin aceasta, ca un romantic prin excelență.

*

Natura încurcă experiențele savanților prin cataclisme care întrec legile inducției firești. Istoria se veselește să contrazică prevederile sociologilor și ale profeților. D. Panait Istrati a scris o romantică poveste haiducească, poate tocmai fiindcă criticii l-au clasat la rubrica clasicism. Surpriza e probabil legea universală a firii, creată și ea de demon, deoarece nu vrea să se supună înțeleptei cauzalități.

Un om care a călătorit mult, care a schimbat veșnic de profesie, care a trecut prin variate stări de suflet, nu e numai un rezultat al împrejurărilor, dar și al propriului său temperament. Insamnă că i-a plăcut mai mult necunoscutul decît cunoscutul, libertatea decît servitudinea. El nu adoarme ca femeia lui moș Anghel în casa care ardea deasupra ei. Concepția romînească a vieții l-a apropiat pe d. P. Istrati de viața haiducească, unul din cel mai bogat material de romantism pentru un nuvelist romîn. Cosma haiducul, cu biografia lui plină de crime, siluiri, de acte vitejești și oribile, e prezentat ca tipul revoltatului social, al sufletului setos de dreptate și libertate, într'un secol de umilință, robie și împilare. Detaliile pitorești ale vieții de pădure, unele descrieri de natură apropie pe d. Istrati de d. Sadoveanu. Observați în plus, că haiducul său se cheamă Cosma, ca mai demult acela al d-lui Sadoveanu, Cosma Răcoare.

Numai că d. Istrati n'are acel sentiment unic de mister al naturii și al vieții eroice pe care-l are d. Sadoveanu. D-sa e pur descriptiv. Ne dă un tablou în culori vii și just schițate. Din el nu se degajă însă acea poezie nelămurită care înfioară paginile d-lui Sadoveanu. Aspectul e corect, suggestiv. Dar numai atît.

Pe urmă, autorul lui „Kyra Kyralina” nu are sentimentul artistic adequat trecutului nostru, n'are, cum am zice, bun simțul pămîntului acestuia. De acolo o serie de inadvertențe de gust în povestire, ca de pildă acolo unde ne prezenta pe Floricica îmbrăcată în ciorapi de mătase „dernier cri”, călare pe cal, alături de figurile aspre ale haiducilor. Efectul e grotesc, în orice caz mai degrabă de parodie eroi-comică, decît de severă epopee.

De asemenea scena în care se întîlnesc haiducii cu boerul venit dela Țarigrad în trăsură. Acesta e îmbrăcat în frac și poartă joben la drum!!

In afară de aceasta, la d. Istrati efectul pur estetic e de multe ori micșorat de concepțiile sociale și morale, adăugate oarecum artificial la materialul artistic. Căci fondul d-sale, cu toată morala strecurată ici și colo, rămîne romantic și până la un punct păgîn, așa cum e și firesc la cineva care are concepția eroică a vieții. Cosma cu toate crimele, violările și furturile sale e privit cu simpatie, dar mai ales cu admirație.

Predilecția unui autor pentru un anume subiect îl definește. Un realist burghez nu va fi înclinat niciodată către aventurile haiducești. E de prisos atunci, ca unchiul Anghel să sfătuească pe nepotul său, să nu imite viața lui Cosma, cînd povestea aventurilor acestuia e prezentată așa de ademenitor. Jerôme Coignard, cînd moare, imploră pe discipolul său Jacques Tournebroche să renunțe la viața de plăceri și să revie la umilința creștină. Dar pentru aceasta, Anatole France nu

rămîne mai puțin păgin. Cu aceste cîteva rezerve, lectura acestei cărți e extrem de plăcută. D. P. Istrati are un remarcabil dar de povestire. Am cetit această carte pe nerăsuflate, cu același interes febril, aproape cu aceiași credulitate lipsită de îndoială, ca pe vremea copilăriei, cînd devoram „Viața lui Iancu Jianu". Și cred că această mărturisire nu e un mediocru omagiu, cînd vine la vrista lecturilor celor mai pretențioase

M. R.

Viata romînească nr. 1, ianuarie 1925

* * *

I. Petrovici, *Introducere în Metafizică,* Ed. Casei Școalelor, București, 1924.

Progresul remarcabil al științelor pozitive în tot cursul secolului trecut, perfecționările tehnice cu aplicațiile lor industriale, în fine corolarul lor: materialismul, alungaseră dintre preocupările intelectuale legitimitatea metafizicii. Dela Auguste Comte care arătase metafizica ca o fază primitivă anterioară științei, până la materialiștii germani și dela aceștia la Taine și Renan, cercetarea absolutului care se ascunde în dosul aspectului trecător al lucrurilor, părea o preocupare puerilă.

A trebuit ca să se încerce primele deziluzii în eficacitatea infailibilă a disciplinelor pozitive, să se declare „bancruta științei", să apară filozofiile discontinuate ale unui Renouvier și Boutroux, arătînd partea de convenționalism a legilor de cauzalitate, pentruca preocupările metafizice să apară ceva mai legitime. Primul mare gînditor, care a ajutat la renașterea metafizicei a fost Bergson. Dar acesta a încercat aplicarea unei metode mistice, rupînd complect cu tradiția raționalistă. Cu drept cuvînt a numit d. I. Petrovici, sistemul său, un „bolșevism filozofic".

In aceste patru studii, publicate mai întâiu în revista noastră, d. I. Petrovici a încercat să reclădească creditul metafizicii, însă pe baze raționaliste, rămînînd prin aceasta în linia clasicismului filozofic. D-sa critică cu drept cuvînt confuzia sistemului bergsonian, concluziile sale necesar îndreptate către anularea cunoașterei prin extaz, contrazicerile între natura judecății și a intuiției, nu tocmai așa de deosebite cum s'ar crede.

Din contra, metafizica se poate funda pe baze raționale. Legitimitatea ei alături de știință e evidentă. Dealtfel cele două moduri de cercetare nu sînt așa de depărtate una de alta. Știința și metafizica făuresc icoane despre aceiași sau aceleași realități. Dar știința le făurește cu mai mult relativ și cu mai puțin absolut (punînd accentul pe înfățișarea lor senzibilă), pe cînd metafizica le alcătuește, în orice caz tinde să le alcătuiască avînd un maxim de absolut și un minim de relativ (punînd accentul pe substratul lor suprasenzibil) (p. 17). Astfel metafizica poate întregi știința și invers. Deosebirea între ele e de punct de vedere. Raționalismul formează baza și a uneia și a celeilalte. Cu această ocazie, d. Petrovici se ridică, cu drept cuvînt contra începuturilor de misticism în tînăra noastră cultură, arătînd inconvenientele acestui mod de a vedea. „Osebit de convingerea profundă că bergsonismul cu tot prestigiul și cu toate meritele părintelui său—este o teorie unilaterală, mai avem și credința, că în actualul stadiu cultural al țării noastre, o doctrină intuitivă-mistică, nu ar fi cea mai potrivită. Țările cu veche cultură consolidată pot suporta mai lesne acest triumf provizoriu al instinctelor vitale și al extazului, subt forma unei teorii filozofice. Nouă ne convine mult mai bine o teorie raționalistă, în orice caz o filozofie în care rațiunea logică își păstrează prestigiul ei nevătămat" (p. 3).

Aceste patru studii sînt gîndite și scrise cu aceiași pătrundere,

cu aceiași apropiere de pulsul vieții, care dau cercetărilor d-lui Petrovici o deosebită valoare, în mișcarea noastră filozofică, năpădită de un fel de neo-scolasticism pedant și steril. Activitatea variată și multiplă a d-lui I. Petrovici dela preocupările literare la cele filozofice, indică complexitatea vie a personalității d-sale pe care înțelege s'o păstreze aceiași, chiar cînd e preocupat de cele mai severe probleme. Din această cauză păstrînd tonul științific, clar până la evidență fără să cadă însă în popularizare, articolele d-sale sînt din cele mai fecunde ca influență în tînăra noastră mișcare filozofică.

M. R.

* * *

Nicolae Firu, *Oradea Mare,* un volum de 110 p., „Cultura Națională", București, 1924.

E o lucrare ce merită toată lauda. Intr'un stil ușor și plăcut, într'o limbă lipsită de provincialisme ni se dă situația geografică a orașului cu peisajele ce-l înconjoară, se descriu străzile principale cu monumentele și clădirile importante, băile cu izvoare calde, Felix și Episcopești, așezate la 6 km. de oraș. Urmează apoi geografia județului Bihor, a cărui capitală este Oradea. Aici vedem că Bihorul are 435 comune rurale din care 353 sînt romînești, 61 unguresti, iar restul sînt locuite de Slovaci amestecați cu Romîni și un sat german. Populația este de 427.890 locuitori, compusă din 300 mii Romîni, 119 mii Unguri, 5000 Evrei și 921 Slovaci. Capitolul ce se ocupă de trecutul Oradiei este un excelent studiu, unde se perindă istoria zbuciumată a acestei cetăți, așezată la granița dintre Ungaria și Ardeal, rîvnită de Unguri, de Austriaci, de Turci și de principii Ardealului. Cînd subt o stăpînire cînd subt alta, cuprinsă și arsă de atîtea ori în curgerea veacurilor, Oradea s'a refăcut mereu. Așa cum e azi, e produsul ultimilor 40 de ani, cînd Ungurii voiră să așeze aici într'un puternic centru de populație romînească, un oraș cu stil propriu maghiar care să radieze cultura lor națională și să fie un punct de atracție. Ca mai toate orașele din Ardeal, Oradea este un tîrg european: are canalizație, apă bună, e luminat cu electricitate, are băi, biblioteci, muzeu, etc., de observat e mai ales numărul mare de școli. Ungurii au păstrat pe toate ale lor, întreținîndu-le cu cheltuială proprie; la ele s'au adaus și înmulțit, în urma unirii, școlile romînești, toate au o numeroasă populație școlară. Diversele biserici, lupta între culturi, istoricul fiecăruia în parte, numărul adepților deosebitelor credinți formează un interesant capitol. Viața economică, mult mai intensă înainte, azi e redusă căci prin unire, granița fiind numai la cîțiva chilometri de oraș, piața a pierdut o bună parte din cumpărătorii și vînzătorii de altădată. Industria și comerțul sînt finanțate de 13 bănci ce reprezintă 1229 milioane capital străin și 11 milioane capital romînesc plus filialele băncilor bucureștene. Industria e reprezentată prin 4 fabrici de spirt, cîteva mori, o fabrică de ghete, una de pluguri, una de butoae și lemnărie, una de mobilă de lux și una de bere.

Numeroase spitale, un ambulator poli-clinic pentru boli venerice, un dispensar antituberculos, serviciul de ambulanță complectează fizionomia de oraș civilizat a Oradiei.

In rezumat e un volum ce informează pe cetitor în orice direcție, frumos ilustrat, însoțit de un plan al orașului și o hartă demografică a Bihorului. El răspunde unei necesități adînc simțite și dacă, precum se anunță în prospect, ni se va da cîte un studiu similar asupra tuturor orașelor țării, atunci editura „Cultura Națională" va face un adevărat serviciu neamului nostru. Poate singurul.

M. J.

* * *

G. Tarde, *Legile sociale,* Bibl. socială, ed. „Cultura Naţională".

Opera lui Tarde, ingenioasă, plină de nuanţe e, totuşi prolixă. Puterea lui stă în detalii: o mulţime de observaţii ascuţite, dar minuscule. S'ar zice un manual de maxime slab legate între ele, un Larochefoucauld tipărit fără alineate şi fără spaţii goale. Are, desigur, G. Tarde şi idei generale, dar puţine. Adică două: invenţia şi imitaţia. Pe acestea le repetă mereu, probîndu-le în felurite chipuri. Deaceia, el însuşi a simţit nevoia să se rezumeze şi atunci a scris cartea de faţă „Legile sociale", care reuşeşte să dea fizionomia generală a sistemului său într'un spaţiu restrîns.

Volumul e precedat de un remarcabil studiu al d-lui P. Andrei despre personalitatea şi opera sociologului francez. Nu se dă numai o caracterizare a sistemului, dar, cu această ocazie, d. Andrei face critica, procesul sociologiei individualiste al cărei eminent reprezentant era G. Tarde. D-sa arată ce i-ar fi trebuit acestuia, deci ce i-a lipsit, ca să dee o operă cu adevărat ştiinţifică. I se fixează, astfel locul lui Tarde în sociologia contemporană, printr'o serie de confruntări, şi apropieri edificatoare. E opus, mai ales, antipodicului său adversar Emile Durkheim. Unul individualist, atomist, finalist, celalt socializant, integralist, mecanicist.

Traducerea va servi studenţilor minoritari care nu ştiu franţuzeşte, dar studiul d-lui P. Andrei poate servi şi specialiştilor.

M. R.

* * *

Saint-Simon, *Catehismul industriaşilor; Noul creştinism,* Biblioteca socială, ed. „Cultura Naţională", 1924.

A avut o fericită idee „Cultura Naţională" cînd a întreprins traducerea lui Saint-Simon. Acest „aventurier al filozofiei"—cum îl numeşte Charléty, e în acelaşi timp fundatorul pozitivismului—ca maestru al lui Auguste Comte, – inspiratorul lui K. Marx (ideia colectivistă) şi unul din întemeetorii sociologiei ştiinţifice. Influenţa sa asupra secolului XIX, nu numai în Franţa, dar în toată Europa, – se găsesc urme şi la patruzecioptiştii noştri, – e remarcabilă. Numai că gîndirea sa, plină de posibilităţi fecunde, a căpătat toată amploarea ei abia în dezvoltările aduse de urmaşi. Esenţa „Saint-Simonismului" se găseşte in prelegerile făcute de „colegiul Saint-Simonist", între anii 1828 şi 1830 şi care sînt in mare parte opera lui Enfantin şi ceva mai puţin a lui Bazard. „La doctrine de Saint-Simon" nu e numai textul oficial al acestei şcoale, dar prin conciziunea şi construcţia ei în acelaşi timp severă şi elocventă, una din operele clasice ale doctrinei socialiste. Ea trebue pusă alături de „Manifestul comunist" şi de „Idée générale de révolution au XIX siècle" a lui Proudhom. Dacă era vorba de o selecţie am fi preferat-o traducerii scrierii de faţă. E şi mai reprezentativă şi mai rezumativă. Sperăm că vom avea o traducere în viitor, mai ales că o nouă ediţie critică a apărut la Paris subt direcţia lui C. Bouglé şi Elie Halévy.

Studiul introductiv al d-lui D. Gusti dă o idee de ansamblu asupra lui Saint-Simon. E singurul pe care-l avem în romîneşte şi, deaceia, cu atît mai bine venit.

M. R.

Revista Revistelor

Cuvîntul Liber.—Cînd încheiam acest număr, ne-a sosit *Cuvîntul Liber* din 14 Februar, în care direcţia revistei bucureştene anunţă formal că se dessolidarizează de filozofia colaboratorului său şi că are să-şi expună părerile sale. Foarte bine. Zicem foarte bine, pentrucă acea filozofie este reacţionară, căci atacă singura democraţie dela noi.— Şi acum, din polemica noastră cu *Cuvîntul Liber,* nu mai rămîne, ca să zicem aşa, de actualitate, decît partea privitoare la literatură, – căci în literatură, *Cuvîntul Liber* nu ne împărtăşeşte ideile pe care crede că le avem.

Lumea, *bazar săptămînal.* Dela apariţia ei, această revistă a făcut mereu progrese. D. M. Sadoveanu a scris cîteva bucăţi în adevăr frumoase. Reintrat în publicistica militantă, d. Tudor Arghezi ne-a dat, printre altele, o bucată de antologie: „Pamfletul". Citind bucăţile acestui mare scriitor ne gîndim la revoluţia pe care a făcut-o în istoria scrisului romînesc. Cînd se va face istoria literară a timpului se va vedea decizivа sa contribuţie. N'am putea caracteriza pentru moment maniera d-sale, dar ştim că înainte se scria într'un fel şi că dela d. T. Arghezi încoace se scrie altfel.

Remărcăm articolele totdeauna foarte interesante ale d-lui Topirceanu, remarcabile prin observaţia pătrunzătoare şi spirituală şi prin stilul lor luminos.

Notele d-rei Otilia Cazimir, şi ale d-lor M. Sevastos şi A. Hefter sînt vii, spirituale şi pline de actualitate.

Gîndirea No. 8.

Notiţa dela „Miscellanea" era tipărită cînd ne-a sosit acest număr din Gîndirea cu răspunsul d-lui Ivanov. Rîndurile acele credem că lămuresc suficient principiile. Discuţia personală nu prezintă nici o utilitate şi cu d. G. M. Ivanov n'are nici măcar haz.

Un apel pentru ridicarea unei statui lui Eminescu la care ne raliăm cu tot entuziasmul. O interesantă nuvelă de d. Teodor Scorţescu şi încă un capitol din romanul d-lui Cezar Petrescu pe care-l aşteptăm cu nerăbdare.

Orpheus, Anul I, No. 1.

Salutăm cu bucurie apariţia acestei reviste menite să deştepte interesul pentru limbile clasice şi pentru cultura greco-romană. Necesitatea ei se simţea de multă vreme. Căci pentru tînăra noastră literatură, cunoaşterea bogăţiei şi variatei producţii a literaturii elene şi latine cu minunatul lor simţ de formă şi măsură este de o absolută necesitate. Dar aceasta nu se poate fără un corp profesoral bine pregătit şi pus în situaţie de a-şi putea îndeplini datoria. In împrejurările de azi însă ne temem să nu rămîe un pium desiderium această renaştere a studiilor clasice.

Relevăm articolul de critică de text al d-lui Iuliu Valaori referitor la Cap. 39 din Cartea XLIV a lui Tit-Liviu, studiu de erudiţie scris limpede şi curgător. Amintiri asupra lui A. Odobescu ce a studiat cu pasiune şi a tradus pe Hesiod, Horaţiu, pasaje neaumărate din Omer şi Virgiliu, găsim

în articolul *O odă a lui Horatius tradusă de A. Odobescu* al d-lui Popa-Lisseanu; ni se dă textul odei din Horațiu, traducerea în versuri a lui Odobescu și traducerea în proză a d-lui Lisseanu. Două fragmente în exametre romînești din *De rerum natura* traduse de d. G. Nedioglu și un studiu documentat al d-lui Anghel Marinescu, *Criza de locuințe în Roma antică*.

La revue juive, No. 1. E o revistă care apare în ediția „Nouvelle Revue Française" și își propune să aducă studii obiective asupra istoriei, sociologiei, politicii și literaturii evreești.

Colaboratorii nu sînt toți Evrei. Cităm printre acei ai primului număr: Einstein, Max Jacob, Pierre Benoit, Pierre Hamp. Evreii de toate categoriile și credințele sînt chemați la o colaborare comună. Spiritul de conciliație domnește. Se recunoaște problema antisemită și se primesc soluții pozitive sugestii și remedii utile. Spiritul de luptă și polemică va fi absent fiindcă noua revistă nu voește ură ci împăcare. Apărarea „unui popor încă necunoscut" e scopul pacific al publicației. Spiritul nu va fi cel oriental, fanatic, ci cel occidental, luminat, rațional. Spiritul de imparțialitate al revistei merge pănă la anunțarea pe copertă a unor cărți antisemite ca „Le problème juif" de G. Batault și „Quand Israël est roi" de J. Tharaud.

Literatura spaniolă de astăzi

Literatura actuală spaniolă e determinată de sforțarea de renovare conștientă și revoluționară dela 1898, data războiului dezastros dela Cuba.

Spania după decadență, adică în secolul 18-lea și 19-lea își rezumă istoria spirituală în mișcări de suprafață și tentative de importație (neo-clasicismul sec. 18-lea, naturalism.) La finele ultimului secol abia Ganivet, Unamuno, Costa, și alții întrevăd toată întinderea problemei care se pune patriei lor: integrarea caracterelor naționale slăbite sau inutilizate și adaptarea rațională la viața europeană. Spania la extremul occidental al Europei și în contact cu Africa virgină, se găsește aproape în aceiași situație morală caști Rusia, limita orientală și semi-asiatică, în ajunul epocei Turgenieff-Tolstoi-Dostoevski: ea așteaptă încă să se descopere sie însăși și Europei altfel decît pe canalul scriitorilor exotici.

În ultimii ani ai secolului 19-lea s'au succedat trei perioade în dezvoltarea literaturii spaniole: perioada critică („l'Idéarium espagnol" de Ganivet și „Esența Spaniei" de Unamuno), o perioadă de senzibilitate bogată și profundă (care începe la 1898) și o perioadă constructivă (acea în curs).

Unamuno în „Esența Spaniei" a văzut clar și profund componentele eterne ale naționalității sale, bazele necesare pentru continuarea existenței patriei lui. El însuși a spus: „Am vrut în aceste «essai-uri» să arăt sufletul unui spaniol, și în el sufletul Spaniei". Opera aceasta, pentru străini, constitue și un fel nou de a privi viața, de a urmări în ea esențialul, prin acel apel la exaltarea forțelor spirituale pentru lupta contra morții.

Partea constructivă a moralei și metafizicei unamuniene, este însă incoherentă sau forțată. Astfel pentru Spanioli cînd a încetat de a îndemna o dezvoltare a conștiinței, filozofia lui Unamuno, lipsită de lecție constructivă riscă să devie o școală de „narcisism" nefecund.

Gasset s'a forțat să aducă ceva constructiv. El n'a avut însă vigoarea și energia creatoare a lui Unamuno, utilizînd o erudiție străină, acumulată în universitățile din Germania. Știința și abilitatea lui îl duc la artificiu. În prezent conduce „Revista de Occidente" în care scrie articole de critică cu tendințe spre un formalism „academic" și steril.

Opera generației dela 1898 e importantă și fecundă. Observația interioară și exterioară se face mai direct și mai pătrunzător, arta de a scrie și meșteșugul de a face o carte sînt studiate aproape pentru prima oară. Reprezentanții epocii: *Azorin*, Valle-Inclán, Baroja.

Azorin în special a avut o mare influență asupra tuturor scriitorilor noi. El a învățat pe Spanioli să treacă dela instinct la expresie.

Dar mai ales noii scriitori din literatura prezentă: Pérez de Ayala, Gabriel Miró și Gómez dela Serna care-i un inițiator, au pătruns în literatura europeană.

Spania inadaptată la civilizație și metodele cugetării moderne găsește acum o posibilitate de renaștere în descoperirea sufletului și a omului interior, făcută de filozofia și literatura europeană în ultimii ani ai sec. 19-lea și primii ani ai sec. 20-lea.

Din acest punct de vedere a analizei interioare, Spaniolii prezintă un material omenesc tot așa de interesant caști Rușii: bogați în pasiuni animale, bogați în impulsiuni ideale, îngeri și animale cu intensitate. De cînd se știe calea experienței interioare acesta e cîmpul ce se oferă scriitorilor spanioli.

Literatura anterioară oferea ca metodă numai o pură succesiune de „puncte de vedere" și de curiozități estetice.

Tradiția morală profundă a Spaniei e tradiția misticilor. Spaniolii apoi, rasă de pictori, impun romanului o calitate vizuală care le aparține numai lor. Romanul spaniol tinde spre conturarile definite ale artei plastice. Idealul este într'un aranjament de ordin pitoresc sau decorativ.

Pérez de Ayala intelectual a scris încercări critice și poeme. Gabriel Miró senzitiv și emotiv aproape pur a scris volume de stampe și de imagini pline de lirism.

Fiecare însă are în opera sa romanescă o bogată materie de umanitate. Fiecare a debutat în roman cu autobiografia morală, gen aproape nou în Spania, și a evoluat apoi spre romanul „obiectiv" și creator. Fiecare nu aspiră la mai puțin decît creiarea unui univers — cum a spus Ayala.

În afară de o colecție de tipuri încărcate de o semnificație ideală, s'ar putea constitui o geografie din opera lui Ayala și Miró (Asturia în unul, „Levant" în celălalt, sînt ca la Manche în Don Quichotte sau Wessex în Thomas Hardy).

În concluzie însă, fondul ideilor deja constituit de literatura spaniolă nu-i suficient, se pare, nici pentru a susține existența ei națională nici pentru a asigura spiritului spaniol o mare putere de pătrundere și o viabilitate fermă în concertul european.

Dar onoarea și primejdia efortului spiritului prezent în Spania este de a fi anticipat asupra progresului material și politico-social.

(Marcel Carayon. *Europe*).

Nuvelele lui Maupassant

Deși romanele lui au avut succes, Maupassant își datorește gloria nuvelelor. În zece ani, el a scris aproape trei sute. Maupassant a privit lumea cu un ochiu clar, lipsit de prejudecăți, subt aspectele ei grotești, tragice sau sentimentale. Observația, considerațiile optice sînt la dînsul esențialul. Mama lui spunea că a învățat pe Guy, întâiu să observe și apoi să gîndească asupra lucrurilor. De aceia, nuvelele lui au un efect asemănător cu acel al plăcilor fotografice și redau cu o deosebită precizie detaliile frumoase caști cele triviale ale realității. În cele mai multe din ele e vorba de raportul dintre bărbat și femee și se reduc la un „chassez croisez" din partea masculului sau a femelei. De evoluție artistică sau stilistică nu se poate vorbi la Maupassant. Prima lui nuvelă „Boule de Suif" se distinge prin aceiași siguranță și perfecție în execuție caști cele din urmă. Totuși în ultimele lui nuvele ca „L'inutile beauté" caști în romanele din aceiași epocă e vizibilă o hipertrofie a sentimentului. Eroii nuvelelor lui sînt țărani, pescari, soldați, cocote, nobile, oameni și femei din lumea mare, meseriași, preoți, mici funcționari, bandiți corsicani, artiști vînători, fete bătrîne, femei înșelate și cu deosebire, bărbați înșelați. Faimosul „cocu" al vechilor fabliaux, imortalizat de Molière, reapare însuflețit de o veșnică tinerețe în nuvelele lui Maupassant. Fondul psihologic al celor mai multe din

ele e simplu, uneori nul. Forma lor e însă aproape totdeauna desăvîrşită.

(Heinrich Gelzer. *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, Iunie 1924).

Critica biologiei sociale

Autorul e un adînc cunoscător al vieţii popoarelor primitive din Africa. Contribuţiile sale la sociologie sînt mai ales de ordin etnografic. Pe această cale crede el că se poate funda sociologia ştiinţifică. Din contra datele biologice sociale: rasa, degenerarea, moartea popoarelor, aptitudinile etnice i se par adesea fundate pe erori de fapt.

In ce priveşte rasa, concluziile pe care le tragem asupra identităţii sau comunităţii de origină sînt bazate pe asemănări. Dar acestea pot proveni dela cauze asemănătoare: climă, nutriţie, etc. Ne aflăm poate în faţa a două serii de influenţe paralele, dar nu înrudite.

Deasemeni deosebirea între popoare „naturale" şi popoare „culturale" nu se poate explica numai biologiceşte. Acelaşi lucru trebue spus despre evoluţia tehnică a popoarelor primitive. Ea nu poate fi înţeleasă fără o evoluţie socială concomitentă. Societăţile animale nu trebuesc identificate în totul societăţilor omeneşti.

Nici clasele ori castele nu se pot interpreta strict biologic. Puritatea asigurată de mezalianţă e totdeauna combătută de diferite principii şi legi sociale. La fel trebue de spus în ce priveşte naţiunile. Acestea nu se confundă cu rasele, ci au în plus elemente culturale, deci sociale. Degenerarea popoarelor e altceva decît o problemă fiziologică. Ea e mai ales una de ordin sufletesc. Astfel, necesară de multe ori, metoda biologică nu poate înlocui în sociologie, pe cea psiho sociologică.

(R. Turnwald. *Archiv für Sozialwissenchaft*).

Criza egipteană

Asasinatul sirdarului Lee Stack, comandantul şef al armatei egiptene şi guvernatorul general al Sudanului, adaogă un incident tragic în seria de episoade ce formează relaţiile dintre Anglia şi Egipt. Detaşat de Turcia în Decembre 1914, şi transformat în protectorat britanic prin voinţa unilaterală a Angliei, Egiptul a crezut că războiul mondial în care a participat cu toate forţele lui şi a cucerit Palestina pentru Marea Britanie, va aduce pentru el era independenţei. Faimosul principiu al „dreptului popoarelor de a dispune de ele însile", a deşteptat la Cairo caşi în alte părţi entuziasm şi iluzii. Subt presiunea mişcărilor populare, guvernul din Londra a trimes la faţa locului misiunea Milner şi în urma unor lungi conversaţii şi incidente s'a ajuns în ziua de 28 Februar 1922 la declaraţia de independenţă, care nu da Egiptului decît o satisfacţie parţială, fiind însoţită de rezerve ce îi paralizau sau îi denaturau valoarea. Dela această dată până azi, adică aproape trei ani, istoria Egiptului se rezumă într'un duel emoţionant între o naţie ce vrea să se libereze şi stăpînul care refuză să plece. Cît timp e vorba de o independenţă verbală, Anglia nu face obiecţii. Ea însă nu cedează în ceiace priveşte trei puncte: chestia canalului de Suez, aceia a rolului Egiptului în eventualitatea unui războiu în care dînsa ar fi amestecată, chestia Sudanului. In August trecut, sperînd că personalitatea primului ministru Ramsay Mac Donald va face conversaţia mai uşoară, şeful guvernului egiptean Saad Zaghul Paşa s'a dus la Londra. El oferea următoarele soluţii: 1) Canalul de Suez în loc de a rămînea proprietatea exclusivă a Egiptului sau a Angliei să fie pus subt controlul Societăţii Naţiunilor; 2) Egiptul acceptă alianţa cu Anglia, angajîndu-se a nu participa la un războiu în rîndul inamicilor ei; 3) Concesiile făcute asupra celor dintâiu două puncte autorizau pe Zaghul să rămînă intransigent asupra ultimului, fiindcă Anglia nu ar mai fi avut motiv să nu recunoască posesiunea Sudanului, unui stat amic şi aliat.

Eşecul a fost complect. Mac

Donald a refuzat orice înţelegere asupra Sudanului, iar în ceiace priveşte alianţa a pus condiţii inacceptabile, ca menţinerea garnizoanelor engleze, cît timp Anglia va crede aceasta util.

Chestia canalului nici nu a fost discutată. Primul ministru egiptean s'a întors la Cairo descurajat. „Egiptul nu mai poate compta, deacum înainte, decît pe el însuşi", a declarat dînsul. Odată cu reîntoarcerea lui, agitaţiile au reînceput şi Sir Lee Stack urît din cauza administraţiei lui din Sudan, a căzut subt cuţitul unui fanatic. Indată după asasinarea lui, lordul Allenby înaltul comisar britanic din Cairo a prezentat lui Zaghul un ultimatum, în care nu cerea numai scuze, indemnizări şi pedeapsa vinovaţilor ci rezolva în beneficiul Angliei unele chestii politice şi economice. Sudanul era declarat proprietatea Britaniei şi se permitea în această regiune extensiunea culturii bumbacului, ameninţîndu-se astfel Egiptul, lipsit de apă, cu foametea. In faţa acestui ultimatum pe care a căutat să-l satisfacă întrucît era posibil, Zaghul a demisionat. Succesorul Ziwar, nu va putea adopta o atitudine mult diferită de a lui. In acelaşi timp, Anglia a ocupat vămile Alexandriei. Pentru a protesta împotriva violenţelor ce le încearcă, Egiptul a lansat un apel către naţiile civilizate şi are intenţia să se adreseze Societăţii Naţiunilor. Dar el nu face parte dintrînsa şi Anglia nu pare dispusă a accepta în această chestie, intervenţia Genevei. Unii Egipteni comptează pe solidaritatea musulmană şi pe simpatiile Indiei pentru a impresiona cabinetul britanic. Situaţia interioară e mai neliniştitoare pentru Anglia căci o răscoală a populaţiei împotriva trupelor britanice din oraşele principale ale Egiptului, ar avea desigur repercusiuni, dincolo de hotarele lui.

(Charles Vellay. *L'Europe Nouvelle*, Noembre).

Scrisori inedite de ale lui Turgheneff

Primele cinci scrisori sînt adresate ziaristului englez Rawlston, ce-i tradusese mai multe din operele sale. In cea dintâiu îi dă libertate să aranjeze în numele său condiţiile onorarului cuvenit ca autor şi-l înştiinţează în acelaşi timp de posibilitatea apariţiei operei sale în limbile franceză şi germană. In cele următoare îi vorbeşte de boala sa şi îi trimete un exemplar din traducerea în franţuzeşte a poemelor sale în proză. „Drept vorbind le găsesc prea ruse pentru gustul european şi traducerea franceză, făcută de d-na Viardot, a fost hotărîtă după dorinţa sa, nu a mea. După publicare însă încep să cred că ea mai degrabă decît mine avea dreptate".

Alte două sînt trimese lui Jukovsky, fiul celebrului poet N. Jukovsky, care a fost perceptorul lui Alexandru II şi datează din 1875. Sfîrşise de recopiat ultima sa nuvelă, *Pendula*, şi zice el, „întors la libertate şi la lene pot iarăşi, cum se spunea odinioară, trăi pentru fericire şi pentru amici. Vă invit deci la dejun pentru Sîmbătă, adică mîni, la amează, la Pellé şi Adolphe. Va fi şi grosul Khamkhov şi poate Kharlamov. Vom încerca să ne consolăm şi, pe cît se pare, nu va fi greu".

In ultima scrisoare, adresată lui Onieghin în 1870, ne vorbeşte despre Belinski, Jukovsky şi un articol al său, *Părinţi şi Copii*. Onieghin era un rus care trăia de 50 de ani la Paris şi avea legături cu toţi scriitorii de pe atunci.

Pentru cunoaşterea sufletului rus din acea vreme, cităm cîteva rînduri:

„Starea d-voastră sufletească nu-mi place. Nu pentrucă sufletul vi-i întunecat şi fluctuant, asta nu-i nimic, dar pentrucă aveţi prea puţin curaj... E drept că spre a suporta mai uşor viaţa, e foarte bine să ai o jucărie care să te amuzeze: un dar, un talent. Belinski avea această jucărie. Poate n'o aveţi, în schimb însă aveţi putinţa activităţii publice, lucru mediocru dar util. Belinski n'o avea. Şi în fine ceiace e unic şi de netolerat la vrîsta d-voastră este ipocondria, sînteţi ipocondru. Vă agitaţi, vă chinuiţi... Jukovski e altceva. E o natură semiartistă.

blîndă, compătimitoare şi totuşi sceptică. Toată viaţa se va învîrti în acest cerc vitios".

(*La Revue Mondiale*, 15 Ianuar, 1925).

Exploatarea cooperativă a pămîntului în Italia

Cultura în comun a pămîntului a întîmpinat multe greutăţi prin aceia că nu se găsea o formă practică de asociaţie în acest scop. Problema a fost rezolvită în Italia prin societăţi de cooperaţie.

Aceste societăţi sînt de trei feluri: cooperative de exploatare indirectă, cooperative de exploatare indirectă prin împărţire de loturi şi cooperative de exploatare directă.

Cele dintăiu iau în arendă domenii de-ale proprietarilor, şi dau fiecărui aderent cîte o fermă complect instalată, gata de exploatat, obligîndu-l la o cauţie bănească pentru proprietar. Ele sînt conduse de un comitet de direcţie care face distribuţia fermelor şi îngrijeşte de plata arenzilor proprietarilor. Asemenea cooperative sînt puţine şi concentrate pe valea rîului Pô.

Cooperativele de exploatare indirectă prin împărţire de loturi iau caşi cele dintăiu în arendă domeniile proprietarilor, dar în loc de a instala pe fiecare aderent într'o fermă gata de exploatat, cu locuinţă şi cu tot materialul agricol necesar, dau fiecărui numai cîte o bucată de pămînt fără locuinţă şi cu material restrins. Loturile sînt aproape echivalente şi aderenţii plătesc societăţii o arendă în bani sau în producte. Comitetul de direcţie exercită control asupra operaţiilor de cultură şi dă sfaturile tehnice necesare. Societatea furnizează sămînţa şi îngrăşămintele. Contractele se fac pe cîte cinci-şase ani cel puţin. Sînt unele şi pe douăzeci—douăzeci şi cinci de ani.

Al treilea tip, cooperativele de exploatare directă consideră domeniile arendate ca unităţi tehnice indivizibile. Ele realizează cultura pămîntului în comun subt forma cea mai complectă. Spre deosebire de cele două tipuri dinainte care au de scop să elimine pe intermediar, acest al treilea tip caută să procure tuturor membrilor de lucru pentru a-i pune la adăpostul mizeriei şi, pe cît posibil, în orice epocă a anului.

Important este modul cum se distribue cîştigurile între membri. Fiecărui membru i se plăteşte un salar în proporţie de 70—80 la sută din preţul curent al regiunii—ţinînd samă şi de cantitatea de muncă cheltuită de ei. Celace întrece se varsă încasa societăţii şi la sfîrşitul anului, beneficiile realizate se împart între toţi membrii în proporţie cu suma cu care fiecare participă la întreprindere.

Se rezolvă în felul acesta problema fundamentală a retribuţiei juste a muncii efectuate.

Mişcarea cooperatistă agricolă e în progres. Comitetele de direcţie se întrunesc foarte des. Cer guvernului să li se permită să arendeze moşiile pe termene lungi de cîte 30—50 ani. Cooperativele agricole au captivat, se poate spune, pe toţi membrii— căci ele reprezintă pînea lor cea de toate zilele. De aceia, dat fiind interesul pus de membri, succesul lor—mai ales subt forma cooperativei de exploatare directă,—e asigurat.

(*Revue Internationale, du Travail*, Noembre, 1924).

Recunoaşterea guvernului Sovietelor

Guvernul republicei sovietelor a fost recunoscut, de drept, de guvernul francez.

Cu acest prilej, conducătorii republicei franceze cer ca drepturile creditorilor Rusiei să fie recunoscute şi achitate, şi mai cer ca sovietele să se abţină dela orice propagandă comunistă în Franţa.

A doua condiţie va fi uşor de primit de Soviete pentrucă sînt atîtea mijloace de a interveni în politica internă a altei ţări, fără să se poată spune că s'ar călca angajamentul luat! Dacă Sovietele ar dori să propage comunismul, le-ar fi uşor să se pună subt scutul unei oare care asociaţii revo-

luţionare, independentă de guvern şi să lucreze în linişte.

Problema datoriilor ruse e mai complicată. Dacă Franţa va cere garanţii cu adevărat reale, e foarte probabil că nu se va ajunge la un acord. Dealtfel reprezentanţii Rusiei de astăzi au afirmat demult că nu vor recunoaşte niciodată vre-o datorie contractată de ţarism. E aproape sigur că se vor îndărătnici într'o atitudine direct contrară dorinţilor legitime ale creditorilor francezi.

Recunoaşterea guvernului rus este un gest, caşi protocolul dela Geneva, un gest şi nimic mai mult.

(Victor Augagneur. *Revue Mondiale*, Noembre).

Viaţa socială a copilului şi a adolescentului

Metodele psihologiei sînt cu mult mai variate decît acelea ale Sociologiei. In ştiinţa sufletului există o mulţime de ştiinţe auxiliare ca: psihologia patologică, etnică, infantilă, colectivă etc., care ajută investigaţiilor principale. Sociologia nu s'a bucurat până acum decît de contribuţiile istoriei şi ale etnografiei. Se poate concepe însă foarte bine o verificare a vieţii sociale în viaţa copilului. De aici posibilitatea unei sociologii infantile. Incercări s'au şi făcut deja. Cităm printre altele pe acela a lui Baldwin şi mai recent a lui Varendonck asupra societăţilor de copii. Subiectul trebue de reluat însă sistematic.

Dela 2 la 7 ani copiii încep să arăte predispoziţii pentru viaţa socială. Natural e vorba de viaţa socială cea mai primitivă, condusă de instinctul gregar. Jocul arată perfect aceasta. Celace se numeşte „les jeux d'entassement", jocuri constînd dintr'o grămadă de copii răsturnaţi unul peste altul în movilă, dovedeşte aceasta. Curiozitatea în faţa unei jucării adună iarăşi copii în grămadă unul lîngă altul. Viaţa economică începe şi ea prin troc, prin schimbul direct de obiecte. Frica în faţa unui animal ori pericol îi strînge iarăşi în grupuri compacte şi nediferenţiate.

Abia între 7 şi 12 ani începe o diviziune a grupului, o diferenţiere bazată pe autoritate. Şeful se desprinde, în jocuri, de restul masei copiilor.

Acesta trebue să îndeplinească deobiceiu următoarele condiţii: a) să fie cel mai puternic ori mai în vîrstă b) să aibă prestigiul meritului, fie printr'o liberalitate (distribuţie de jucării ori bomboane) c) să fie iniţiatorul jocului ori proprietarul instrumentelor de joc d) să aibă vocea ori îndrăsneala cea mai mare e) în fine să aibă încrederea camarazilor prin calităţi de caracter ori inteligenţă.

Intre 12 şi 15 ani societăţile de copii se prezintă în adevăr ordonate. Organizaţia e cîteodată remarcabilă, cum se întîmplă în echipele de foot-ball. Observaţia nu s'a făcut până acum decît superficial. Cu timpul însă sociologia infantilă poate ajuta mult sociologia adulţilor.

(P. Dumouchel. *Revue Pédagogique*, Octobre).

Dostoevski şi Balzac

Mai toţi criticii de astăzi ai lui Dostoevski scot în evidenţă influenţa pe care un alt scriitor de geniu din secolul XIX a avut-o asupra lui: Balzac. Acesta e unul dintre primii autori pe care-i ceteşte şi operele lui ocupă locul de onoare în biblioteca scriitorului rus. La 1838 Dostoevski scria fratelui său: „Balzac e mare. Caracterele sale sînt produsul inteligenţei universului. Nu spiritul epocii, ci mii de ani de luptă, au produs acest rezultat într'o inimă omenească".

Prima operă cu care Dostoevski apare pe arena literară este traducerea Eugeniei Grandet. Leonida Grossman zice că Balzac a fost pentru Dostoevski ce a fost Virgil pentru Dante. Dealtfel romancierul francez dela 1830 înainte e autorul favorit al publicului rus: numeroase articole de critică apar relativ la el. Dostoevski, impresionat de o observaţie făcută de un critic—că Balzac a găsit celace demult se căuta în literatură: femeia în adevăr nefericită—concepe

şi scrie primul său roman: *Oameni sărmani.*

In scrisorile sale din această epocă, el abundă în fraze şi expresii împrumutate din Balzac. Entuziasmul lui creşte cînd Balzac în plină glorie vine în Iulie 1843 la Petersburg. Călătoria asta fu un eveniment considerabil pentru literaţii ruşi, care-l sărbătoriră. Apropos de această călătorie s'a găsit o notă trimisă de Kissilef guvernului din Petrograd în care spune că Balzac, totdeauna lipsit de bani, acum mai mult ca oricînd, vine în Rusia probabil pentru o speculaţie literară; ambasadorul rus suggerează guvernului său că ar fi bine să se cumpere popularitatea acestui scriitor spre a scrie un răspuns operei ostile şi calomnioase a lui de Custine.

In realitate Balzac se ducea în Rusia spre a întîlni pe d-na Hanska, care după întrevederea dela Viena din 1835 devenise foarte indiferentă şi născocea pretext după pretext ca să-l evite. In 1841 ea rămăsese văduvă şi Balzac se ducea acum să-i reamintească promisiunea de a-l lua în căsătorie; dar frumoasa doamnă nici de astădată nu-şi ţinu cuvîntul şi abia în 1848 Balzac se căsători cu ea la Berditchev. Influenţa lui Balzac asupra lui Dostoevski continuă şi în operele din ultima lui perioadă, unde se pot releva detalii descriptive luate din romancierul francez. In *Vremea*, revistă pe care o scotea împreună cu fratele său, Dostoevski publică articole relativ la Balzac, iar Apolon Grigoriev scrie un foarte bun studiu asupra „Comediei umane". „Nu există, poate, în Franţa scriitor mai realist şi prin tipurile create, el se ridică unic în toată literatura universală". In alt articol Grigoriev pune la un loc patru nume: Gogol, Balzac, Nekrassov şi Dostoevski. In adevăr Gogol şi după el Dostoevski s'au aplicat să descrie lumea micilor funcţionari, a micilor burghezi, în genere oamenii de jos aşa de magistral descrişi de Balzac. Primul roman pe care Dostoevski îl pune în mînă soţiei sale ca să-i facă educaţia literară fu *Père Goriot* şi apoi *Les parents pauvres*. Desigur frecventei şi pasionatei lecturi a lui Balzac se datoreşte faptul că Dostoevski, fără să-şi dea samă, printr'un fenomen de reminiscenţă, îl imită, cum e în unele descripţii din *Idiotul*. In *Pokharşin* găsim descrisă o comoară ce evoacă stăruitor punga Eugeniei Grandet. Unele din personajele lui Dostoevski: Alexandra Mikhailovna, Nietoşca Nezvanova şi Sofia Marmeladof din „Crimă şi pedeapsă" recheamă în memorie figuri din „Comedia umană". Etapele dramei morale din Raskolnicov urmăresc pe acele ale dramei din Rastignac, cum tot inspiraţie balzaciană sînt şi sofismele prin care Raskolnicov îşi justifică crima. Influenţa romancierului francez se vede şi în *Fraţii Karamazov*; ideia fundamentală şi din acel roman şi din „Crimă şi pedeapsă": că nu poţi clădi pe suferinţa altuia nici fericirea proprie nici a lumii,—acolo se găseşte.

(J. W. Bienstock. *Mercure de France*, 1 Dec., 1924).

Din cauza unei defectuoase repartiţii a materialului, n'am putut publica în acest număr bibliografia cărţilor primite. In numărul viitor, însă, va apare negreşit.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoează; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

1925. ANUL XVII FEBRUAR No. 2

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR :

IAȘI

Redacția și Administrația : Strada Alecsandri No. 3

1925

VIAȚA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 300 lei.—jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei.—Pentru străinătate : un an 500 lei ; jumătate de an 250 lei. Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA
REVISTĂ LUNARĂ
Iași, Strada Alecsandri No. 10-12,
ANUL XVII

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an, — trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1925 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 „
Un număr	50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923, și 1924 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția.

Administrația

Marea

(Atavism)

Albastră mare, mama vieții noastre,
In ce milenii imemoriale,
Cînd ți-ai retras tu valurile tale
Ca azi neliniștite și albastre,

Ne-ai părăsit în algele murdare
Ce au rămas s'atîrne de pe stînci,
Ca să tîrim și-acum, de-atunci, pe brînci,
Fatalitatea noastră creatoare.

Ne-ai părăsit în dunele deșarte
Să rătăcim pe 'ntinderile pustii
Purtînd în noi bătrîne nostalgii
De foșnet lung de valuri, de departe.

In nu știu ce bizară vietate
Mișcă întâia oară mîna mea
Și după care chip căzut, de stea,
Umbla atunci prin bălțile sărate.

In palma strinsă-a cărei scoici materne
Am germinat de umede nisipuri,
Să trec apoi prin mii şi mii de chipuri
Subt constelaţii mute şi eterne.

Şi de atunci şi-acuma port in mine
Redeşteptate numai cite-odată,
Din nu ştiu care vreme 'ndepărtată,
Răsunete prelungi de scoici marine.

Port valurile ce te zbuciumară
In pulsul meu sărac de parodie
Şi parcă'n creatura asta vie
Simt veşnic picătura ta amară.

In ochii noştri mai purtăm de-abea
O albă amintire 'nbălsămată
De două picături de altă dată
Ce's incrustate în fiinţa mea.

De-aceia noi visăm albastre zări
Şi largi ca orizonturile tale.
De dorul legănării ancestrale
Purtăm in suflet tainice-ondulări.

Ori cit puterea ta să mă 'ngrozască,
De-ţi simt răcoritori pe faţă stropii,
De albia ta galbenă m'apropii
Ca de-o străveche casă părintească.

Demostene Botez

LA MEDELENI

HOTARUL NESTATORNIC

PARTEA DOUA

CAP. I

„Mediul Moldovenesc"

Ca dintr'un cantalup ţinut la gheaţă, delaolaltă cu lumina soarelui, intra răcoarea prin ferestrele deschise: venise toamna.

Coşuleţul cu struguri din mijlocul mesei, împodobit cu frunze bahice, lumină.

Struguri de culoarea dimineţelor blonde, şi-a celor verzui; de culoarea amiezelor bălane; de culoarea amurgurilor porfirii; de culoarea miezului de noapte vînăt de duhuri necurate; de culoarea nopţilor albastre iluminate de somnul lunii,—se ingrămădeau redeşteptînd icoana zilelor şi nopţilor trecute.

Dănuţ mînca poama, iute şi plural. In farfuria lui simburi şi coji nu existau: numai scheletele verzi ale ciorchinelor inlăcrimate. Olguţa arunca cojiţele, vehement, ca nişte insulte farfuriei, preocupată de mişcare mai mult decît de gust. Monica desprindea boaba, o dezbraca de cojiţă intre buze şi pe cind gura alegea simburii de miezul apos, degetele aşezau cojiţa în farfurie, meditativ, ca pentru un joc de şah: se apropia sfîrşitul vacanţei.

— Dănuţ, spală poama; de cîte ori ţi-am spus!

Dănuţ muiè strugurul în apă...

— Să ştii c'ai să capeţi apendicită! De ce inghiţi simburii?

„De-ar da Dumnezeu" dori Dănuţ în sinea lui, înghiţind înainte: se apropia şcoala.

— Un chibrit, ceru doamna Deleanu, turnînd apă clocotită în ibricul de cafea.

Herr Direktor alese un chibrit din cutiuţă.

— Dă-mi cutia, omule. Doar nu-ţi cer luna!

— Imposibil! Cutiile de chibrituri dispar.

— Bine. Revanşa mi-o iau la caimac.

— Poftim cutia... numai să fie cafeaua blînită.

— De ce-or fi dispărînd cutiile de chibrituri?—întrebă domnul Deleanu, aprinzîndu-şi ţigara şi punînd cutia în buzunar, maşinal.

— Fiindcă toţi furăm cutiile de chibrituri ale celorlalţi! Dă-mi înapoi cutia.

— Ce cutie?

— A mea.

— De unde! A mea e. Am scos-o din buzunar. Poftim: o singură cutie... Ei! drăcie!

Două cutii eşiră din buzunar.

— Ai dreptate! Mare minune cu chibriturile! Se vede au un element penal în compoziţia lor.

— Focul, nu chibriturile.

— Dela Prometeu cetire?

— Te cred.

— Bravo, Grigore. Voiu propune, cînd se va face revizuirea codului penal, o nouă infracţiune: delictul prometeian... Aşi face-o numai ca să văd capul mai multor colegi *de dincolo*. „Ce-i aia?" „Cine-i ăla?"

— Cine-i *ăla*, papa?

— Un viteaz, Olguţa. A furat focul dela zei, şi zeii l-au pedepsit mai rău decît pe hoţi.

— Şi el s'a făcut haiduc?

— Nu. A murit.

— Şi cine l-a răzbunat?

— Literatura, zîmbi doamna Deleanu.

Olguţa tăcu, încruntată. Anumite discuţii însoţite de zîmbete, o supărau ca o convorbire într'o limbă pe care nu o înţelegea îndeajuns. Şi pe deasupra, şi mai presus de toate, o nemulţumea surîsul lui Dănuţ.

— Ce rîzi?

— Am nemerit o boabă acră.

— Hm! Iţi şade bine: de asta te-am întrebat. Parcă eşti Patapum. *La dulce*, plîngi?

Dănuţ făcuse un spirit pe tăcute. Cînd domnul Deleanu explicase Olguţei că hoţul focului fusese pedepsit, Dănuţ gîndise: „S'a fript!" Dacă n'ar fi fost şi Olguţa, Dănuţ ar fi spus spiritul. Aşa scăpase de Olguţa! Indeobşte, Dănuţ era tăcut pe dinafară şi limbut pe dinăuntru, poate fiindcă înăuntru nu era Olguţa.

In jurul ibricului de cafea, hora violetă a flăcărilor se rotea uşoară.

„Fuuu!"

Bolborosind, cafeaua se umflase deodată, clăbucită şi mînioasă ca un curcan de şocolată. Ţinînd ibricul de coadă, deasupra flacărilor, doamna Deleanu începu culesul caimacului.

— Nu mai pot!—gemu Olguţa, combativă. M'am umflat. Mamă dragă, fă-mi şi mie o cafea.

— Ia mă rog.

— Te rog, mamă.

— Cafeaua nu-i pentru copii.

— De ce?

— Fiindcă enervează.

— Atunci tu de ce bei?

— ...Fiindcă ajută digestia.

— Şi eu n'am digestie?

— Ai şi fără cafea.

— Şi tu ai nervi şi fără cafea, mamă dragă, şopti galeş Olguţa.

— Olguţa, nu te obrăznici.

— Dacă mi-i poftă de cafea.

— Lasă că-ţi dă tata din farfurioară, un pic... un picuşor de poftă, adăugă domnul Deleanu simţind privirea de Neptun a doamnei Deleanu, îndreptată asupra lui din clocotul cafelei.

— Bine că vine şcoala, oftă mama Olguţei. Să am şi eu puţină vacanţă... Dănuţ, ajunge. Du-te şi te spală pe mîni.

— Merci, tante Alice.

— Să-ţi fie de bine... Olguţa, hai şi tu; plimbă-te pe afară cu Monica. Acuşi trebue să vă culcaţi.

— Ştiu, oftă Olguţa. Papa, îmi dai cafea?

Domnul Deleanu îşi umplu farfurioara.

— Suflă, Olguţa, s'o răcoreşti.

Bruna furtună din farfurioară azvîrli un val şi pe faţa de masă.

— Olguţa! Azi am pus faţa de masă.

— Mamă dragă, începu Olguţa după ce-şi sorbi cafeaua, de ce spui tu, cînd verşi cafea, că ai să iei bani?

— Fiindcă aşa se spune.

— Atunci de ce te superi cînd vărs eu?

— Iţi mulţumesc!

— Pentru puţin, mamă dragă. Merci, papa. Hai, Monica.

După ce rămaseră singuri, Herr Direktor începu să rîdă.

— Cine-i profesoara Olguţei?

— O fată escelentă.

— Mult sînge rău trebue să-i mai facă

— Inchipueşte-ţi că nu! Bine înţeles, lecţiile sînt *discuţii*, şi raporturile dintre ele, camaradereşti. Olguţa-i oferă ceai sau dulceaţă, şi profesoara, convorbiri instructive... Dealtfel, Olguţa învaţă uşor şi cu plăcere: singura moştenire simpatică dela Fiţa Elencu!... Şi sînt convinsă că prietinia cu Monica şi viaţa împreună or s'o mai îmblînzească.

— Păcat ar fi!—suspină domnul Deleanu.

— Păcat?! Gîndeşte-te că-i fată, nu haiduc!

— Da-da. Aşa-i şade bine Olguţei... Să fi fost Dănuţ ca ea...

— „Dănuț îi mai prostuț: el samănă cu mama lui". Inchipueşte-ţi, Grigore, că această amabilitate mi-a fost servită în faţă, de o prietină a voastră din copilărie... probabil un fleurt.
— Cine?—întrebă rizînd, Herr Direktor.
— Domnişoara Dobriceanu.
— Mai trăeşte ?!
— Dragă, îi de-o vristă cu voi!
— Biata Profiriță! Dela ea nimic nu te poate supăra. E latifundiară inexpropiabilă în împărăția cerurilor. Avea mare admirație pentru Iorgu...
— Numai?
— Mai știi!... Tu și cu Dănuț nu sînteți *genul ei!* Îi plac oamenii limbuți și agresivi. Și ea e un mieluț. Da'-i plac toreadorii!... Saraca!... Iorgule, iți aduci aminte ce obrăznicii îi spuneai?
— Da... Saraca!
— Dragii mei, începu Herr Direktor, ştergîndu-şi monoclul cu batista, ca pentru o luptă cu ochii,—fiindcă a venit vorba de Kami-Mura, şi fiindcă a sunat ceasul plecării...
— Deja?
— Dacă nu mă dați voi afară mă dă toamna... Şi cum spuneam, fiindcă se apropie plecarea, aşi vrea să limpezim o chestie care mă preocupă serios. Ce intenţii aveţi voi cu privire la Dănuț?
— Cum? E foarte simplu, răspunse repede doamna Deleanu. Il dăm la liceu.
— Şi?
— Punct.
— Grăbită mai eşti la puncte!
— Nu văd unde vrei s'ajungi?
— Indată... La ce liceu vreţi să-l daţi?
— La „Liceul Internat".
— Intern?
— Vai, Grigore! Se poate una ca asta! Dănuț intern?... Extern, firește.
— Iorgule, tu n'ai nimic de spus?
— Eu sînt de acord cu Alice. Chestia-i limpede ca apa.
— Deloc!... Ce vristă are Dănuț?
— Unsprezece ani; nu ştii?
— Perfect. Vrasăzică e băiat.
— Copil.
— Nu-nu. Băiat. Şi nenorocirea e că pentru tine va fi mereu copil.
— E natural. Sînt mama lui.
— Foarte frumos şi lăudabil. N'am nimic de spus. Tu eşti o mamă admirabilă.
— Ţ!!
— Şi tocmai de asta eşti primejdioasă pentru educaţia unui băiat.

— Vai!
— Ascultă, Alice, să lăsăm fleacurile. Să vorbim serios. E în joc viitorul singurului tău băiat, singurului urmaş al numelui nostru. Tu ştii bine că-ţi iubesc copiii. Da sau ba?
— ...
— Eu copii n'am. M'a ferit Dumnezeu de căsătorie până acum, şi de-acum înainte ştiu să mă feresc singur. Aşa că toată afecţiunea mea... şi restul, e pentru copiii voştri. Şi singura mea bucurie—alţii ar numi asta ideal; eu îs mai modest—e să-i văd oameni... mai vrednici şi mai întregi decît noi. Şi, slavă Domnului, nici noi nu sîntem de lepădat.
— Şi?—se impacientă doamna Deleanu.
Herr Direktor aprinse o nouă ţigară.
— Vă rog să mă credeţi că tot ce vă spun e gîndit şi copt demult, în căpăţîna asta fără de plete poetice... Vă 'ntreb: ce-are să se aleagă din Dănuţ dacă va face liceul aşa cum vreţi voi?
Doamna Deleanu ridică din umeri.
— Dragul meu, ce s'alege din toţi copiii crescuţi în condiţii bune, subt privegherea părinţilor. Răspunde tu mai precis... dacă poţi.
— Cred că da. Un ratat.
— Grigore!
— Azi eşti în toane rele, zîmbi domnul Deleanu, cu oarecare îngrijorare totuşi, ca la auzul unui gînd de-al său, ocolit, şi rostit de un altul.
— Nu glumesc, nici nu cobesc. Vă pot dovedi celace am afirmat, cu creionul în mînă, matematic.
— Poftim... ai devenit prooroc!
— Nu, Alice. Degeaba te superi. Sînt convins că Iorgu gîndeşte la fel: spune.
— ...
— Dragă Iorgule, tu eşti un om de ispravă: îţi iubeşti copiii, nevasta—hai să zicem,—dar eşti un om comod, moldovan prin escelenţă. Şi asta spune tot... Ştii, de pildă, că ţi se dărîmă acoperişul casei. In loc să-l dregi—celace te va scoate pentru cîtva timp din tabieturile tale—eşti în stare să te îmbeţi în fiecare zi ca să uiţi că din clipă în clipă, poate să-ţi cadă în cap. Aşa-i?
— Poate. Numai că, din fericire, acoperişul casei noastre e teafăr.
— Bine. Să lăsăm acoperişul. Nasturul dela pantaloni, din zi în zi mai descusut, nu-l coşi la loc fiindcă te bizui pe noroc şi ai ferma convingere că norocul se preocupă de nemurirea aţei de care-ţi atîrnă nasturul. Iar în ziua cînd îţi cade, devii pesimist şi faci admirabile stanţe melancoliei celor bătuţi de soartă, —fără ca să-ţi coşi alt nasture la loc... Uite Iaşul, Iaşul nostru, Iaşul! Un oraş care are poeţi şi n'are primari, fiindcă, bine în-

țeles, primarii sint tot moldoveni. Toată activitatea primarilor se reduce la înzestrarea cu ruine din ce în ce mai poetice și mai melancolice, a reveriei poeților din ce în ce mai bețivi, mai acri și mai calici...

„Dragii mei, lenea moldovenească începe cu vorba moldovenească și se închee cu fapta moldovenească. Voi nu vedeți că limba noastră e făcută pentru femei și pentru taclagii! Dulce—ce-i drept—și molatecă, îngrozitor, deprimant de molatecă! Parcă-i vorbită numai din puf, la gura sobei, cu jumătate gură, între două cafeluțe cu șerbet, cu ochii cîrpiți de somn. Limba valahilor e vulgară: recunosc. E brutală: adevărat. Dar e vioae. Vorbele-s scurte, răstite, ca pentru luptă. Ai impresia că cine le rostește are mușchi, și mușchi vînjoși,—și nervi pe deasupra... Și credeți-mă că ce spun, spun cu durere, căci mi-e dragă Moldova... Uite, până și dragostea pentru Moldova e plină de milă, ca pentru un biet bătrîn nevolnic dar venerabil. Dealtfel asta e și expresia consacrată a Moldovenilor pentru Iași, de pildă: „Bătrînul nostru oraș! Bietul Iași!" Toți îl deplîng și toți revendică mila celorlalți pentru bătrîna capitală a Moldovei.

„Și spune-mi tu, Iorgule, dacă nu ești prototipul moldoveanului?

— Așa-i, magarule, sîntem frați!

— Sîntem frați... Da. Numai că moldovenismul meu a primit un altoi salutar...

— Monoclul?

— Dacă ași fi rămas in Moldova sînt sigur că-l purtam, cum se spune, în fundul pantalonilor.

— Exagerezi!

— Deloc!... Adu-ți aminte că printr'a șasea de liceu făcem versuri!

— Și?

— Arvonisem deja energia la Muntele de Pietate.

— Toți băeții trec pe-acolo.

— In Moldova mai ales... și nenorocirea-i că rămîn.

— Ai devenit moldovano-fob?

— Nuu... Dar constat că Moldova-i primejdioasă. Trăsătura ei esențială, din care decurg toate celelalte, e o anumită lene, elegantă, aristocratică, estetică, cum vrei să-i spui,—dar nefastă mai ales. Cine trăește în Moldova din copilărie, trebue să-și pue vată în urechi, ca și marinarii lui Ulysse, altfel îl ucid frumoasele sirene...

— Grigore, eu am trăit numai în Moldova, și trăesc: hm?

— Și sînt ferm convins că te întrebi și tu cum ai ajuns unde ești.

— N'am obiceiul să-mi pun astfel de întrebări... dar poate că ai dreptate.

— Sigur că am. Dacă nu era Alice, tot talentul și toată inteligența ta, ți-ar fi fost un ferment de amărăciune în plus.

„Poate exagerez puțin, dar în fond, am deplină dreptate. Mediul moldovenesc e primejdios pentru educația băeților...

„Viitorul lui Dănuț nu trebue încredințat *norocului moldovenesc*. Deocamdată îl aveți voi, îl avem noi, în mîinile noastre...

— De Dănuț nu mă despart. Asta s'o știi, se scutură nervos doamna Deleanu.

— Dragă Alice, mîne-poimîne vine armata. Vrînd-nevrînd ți-l ia. Nu mai vorbesc de miile de despărțiri dintre părinți și copii—dintre mame și băeți, mai ales—inerente vieții. Or să'nceapă femeile, chefurile, etc.... inevitabile. Ce-ai să te faci? Ai să-l legi? Nu. Ai să plîngi... Ori, și pentru tine—și mai ales pentru el—e bine ca despărțirile să fie fără lacrimi, bărbătești. Și-i iarăși foarte bine, ca nenumăratele ispite ale adolescenței și-ale tinereței, să-l găsească *bărbat* călit în viață,—nu poet ancorat în fustele mamei...

„Și să știi, Alice,—ți-o spune o experiență—adevărată dragoste pentru mamele lor au numai copiii crescuți în *viață*, nu cei crescuți în etacul mamei. Odraslele din etacul mamei știu să-i canonească bătrînețele, cu nenorocirile lor futile. Ceilalți știu să prețuiască și delicateța și jertfele secrete ale celei care i-a crescut, fiindcă la tot pasul s'au lovit de viața care, cum știi, nu-și pierde vremea cu solicitudini și amabilități materne...

— Grigore dragă, se rugă doamna Deleanu,—da' eu nu-l răsfăț pe Dănuț. Spune tu: nu-s eu destul de severă cu el? poate mai severă decît cu Olguța!.

— Alice, genul acesta de severități nu contează. Indărătul *mamei severe* e tot *mama*. Copilul știe sau simte aceasta. Ajunge atîta: răsfățul e gata.

„Severitatea care vine dela un străin e tonică... Evident, nu vorbesc de monstruoasele prigoniri care ucid sufletele. Slavă Domnului, sîntem în măsură să-l ferim pe Dănuț. Vorbesc de severitatea, de asprimea pe care copilul trebue s'o întîlnească de mic, fiindcă numai aceia îi dă mușchi și individualitate combativă.

„Să admit, ipotetic, că severitatea educației de până acuma e fără cusur... Să întoarcem pagina. Să-l privim pe Dănuț în liceu,—în liceu la Iași, bine-înțeles. Ia închipue-ți, că într'o zi Dănuț vine acasă cu capul spart, fiindcă s'a bătut sau s'a jucat cu alți băeți... Ei! vezi! Ai tresărit! Atunci te vei alarma, vei exagera, vei plînge, îl vei compătimi... Și Dănuț va simți nevoia să aibă cîte o soră de caritate pentru fiecare durere sau necaz... Ori, în viață și 'n războiu surorile de caritate nu-s obligatorii, și chiar dacă ar fi, sînt rare...

„Sau altceva. O notă proastă, depildă. Dănuț te va convinge—cu lacrimi, la nevoe—că-i persecutat. Tu-i vei crede fiindcă ești senzibila lui mamă, și fiindcă, pedealtă parte, belferii care sînt oameni din viață—cu tot ce implică aceasta—nu sînt la fel cu mamele și nici nu pot fi mamă a treizeci-patruzeci de

copii străini... Consecinţa: în loc să născocească el singur mijlocul de-a birui reaua voinţă, neatenţia sau severitatea dascălului,—va obţine o intervenţie la director, prin părinţi... Ei! asta topeşte bărbăţia...

„Şi ascultaţi-mă, condiţiile de viaţă devin tot mai grele. Răscoala ţărănească e un semn. Vor începe alte răscoale, alte turburări,—mai curînd sau mai tîrziu. Civilizaţia a început să pătrundă în ţara noastră, luînd aspecte comice de operetă,—dar va isprăvi prin a pătrunde adînc, efectiv, şi atunci va lua aspecte tragice. Se vor revizui valorile sociale, se vor dărîma aşezămintele barbare şi poetice, şi marile energii ale muncii vor copleşi tirania trîndăviei stăpînilor de eri. Vom avea, însfîrşit, mai mulţi medici şi mai puţini popi, mai multe spitale şi şcoli,—şi vor năvăli în viaţa socială oameni care vor *tîrî* civilizaţia cu ei, vulgari dar energici, brutali dar puternici.

„Ş'atuncea, dragii mei, a fi nepotul lui Conu Costache Dumşa nu va mai însemna nimic, decît poate în rarele saloane cu mobile mîncate de molii şi boeri scăpătaţi. Atunci nu te va mai întreba nimeni: „Cine-a fost tată-tău"? Paşaportul ereditar pentru saloanele aristocratice şi pentru viaţa socială de azi,—va fi un arhaism perimat... Ferice însă de acel care puternic prin el, va şti să-şi arunce numele cu iz de cronici nespălaţilor pe care i-a biruit cu pumnii lui,—ca o impertinenţă. Aşa da! Acela va fi stăpînul celorlalţi, caşi strămoşii lui, dar *altfel*...

— Grigore, tu uiţi că Dănuţ va fi bogat...

— Nu uit deloc... Averea moştenită, e socotită ca o fericire căzută din cer, de poeţi, dar de oamenii teferi, nu. A! nu spun că sărăcia lucie e o fericire! Această pretenţie o las religiei cu popi graşi! Dar tot atît de mare primejdie ca şi calicia, e averea de-a gata, pentru sufletul copiilor.

„Dragă Alice, bietu' tatu-meu, era un om care se ridicase numai prin puterile lui... N'ai teamă! Nu-s demagog, nici nu fac politică, nici nu-s snob de-a 'ndoaselea! Vreau să-ţi spun atît: tata a avut experienta vieţii. Ei bine, ştii ce ne spunea el cînd eram mai mari? „Măi băeţi, sănătoşi sînteţi; cap aveţi: iacă-tă averea pe care v'o las. Dacă-ţi şti să fiţi *oameni*, îţi lăsa nepoţilor mei mai mult decît vă las eu vouă,—dar cît v'am lăsat v'ajunge". Iată, Alice, singura avere cu adevărat mănoasă. Cealaltă—cînd e şi moştenită pe deasupra—e bună pentru bacara, pentru şampanie... şi mai tîrziu pentru doctori.

„Dănuţ va fi bogat": te cred! Foarte bine! Numai că în clipa cînd îşi va mînui singur averea, să fie atît de întreg, atît de călit, încît să aibă mîndria că el singur ar fi fost în stare s'o adune aşa cum au făcut şi părinţii săi,—şi s'o preţuiască mai degrabă ca o dovadă şi ca o amintire a vredniciei înaintaşilor săi,—nu să-şi măsoare nemernicia şi slăbiciunea în faţa ei.

„Şi pentru asta trebue să-l facem *om*, înainte de a fi om bogat.

— Să-l trimit în Germania?—vorbi rar, cu temere şi sfială doamna Deleanu.

— Nici nu m'am gîndit la aşa ceva!

Doamna Deleanu respiră, înseninîndu-se. Herr Direktor îşi stăpîni un zîmbet cu o încruntare. Lăsînd ţigările îşi pregăti o havană. Herr Direktor fuma havane numai după mesele lungi, cu lăutari şi alte muzici,—şi după discuţiile lungi pe care le vedea isprăvindu-se cu izbîndă.

O aprinse.

— Dragii mei, în această privinţă credinţa mea e alta decît acela a parveniţilor, ciocoilor şi chiar a multor boeri autentici care-şi trimit odraslele prin străinătăţi, deîndată ce le-au înţărcat, ca să înveţe *limbi străine*. E o eroare cu grave urmări, dintre care cea mai de căpetenie e înstrăinarea de limba naţională.

„Copilăria fiecărui om, în concepţia mea, trebue să fie etnică. Fiecare om trebue să ştie să înjure în limba lui—fără dicţionar,—trebue să poată rîde, plînge, şi iubi la fel. Cînd n'ai amintiri din copilărie, în limba ta naţională, ci într'o limbă învăţată cu dascăli, vei fi o corcitură lamentabilă,—cum avem atîtea. *Ori*, studiile în străinătate nu urmăresc, şi nu trebue să urmărească *înstrăinarea*, ci altoiul fertil al unei civilizaţii superioare, pe un suflet format din punct de vedere etnic, tocmai în clipa cînd mai e permeabil.

„Cît despre Germania!... Voi credeţi că vreau să-mi trimit toate neamurile în Germania, fiindcă acolo mi-am făcut eu studiile? Eroare, dragii mei... Mai întâiu, Germania n'a fost pentru mine o *vocaţiune* cum e, depildă, Parisul, pentru atîtea secături. Ferească Dumnezeu! M'am dus în Germania să învăţ în condi practice ca nicăeri aiurea—după cît ştiu eu—specialitatea mea: ingineria. Asta nu înseamnă că socot Germania indispensabilă unei bune educaţii! Germania e o ţară cu multe calităţi sociale şi cu multe cusururi vădite pentru sugacii *Lupoaicei*. Mie mi-a folosit fără ca să mă robească. Dar asta-i altceva!... Sînt în stare şi în măsură să preţuesc şi alte educaţii decît cea germană. Dealtfel, pentru un om întreg, e bună orşice civilizaţie *adevărată*. Contactul cu mai multe chiar, nu-i strică. Dimpotrivă, deschide cîteva ferestre adevărate în încăperea cu ferestre pictate care e mintea noastră de cele mai de multe ori. De asta om vorbi mai tîrziu. Deocamdată-i vorba să-l formăm pe Kami-Mura.

— Şi?

— Simplu. Îndepărtarea de etacul moldovenesc al escelenţei sale mame.

— Grigore, vorbeşti serios?—întrebă domnul Deleanu.

— Dragă Iorgule, tu te uiţi prea mult la monoclul meu. Uite: il scot.

— Grigore, dreptate ai, nu zic ba. Dar îţi mărturisesc franc: dorinţa mea e să-mi văd copiii crescînd la un loc, subt ochii mei, aşa cum am crescut şi noi subt ochii părinţilor noştri... De rest... vom vedea...

— Sau, mai exact,—nu te supără, Iorgule—cît despre rest, cum o vrea Dumnezeu! Dumnezeu... şi lotul cel mare la loteria statului.

— In definitiv eu nu m'amestec! Am spus numai care-i dorinţa mea... Să hotărască Alice... Piedică pentru viitorul copiilor mei nu vreau să fiu... chiar dacă mi-aşi călca pe inimă.

Rămasă singură pe cîmpul de luptă, doamna Deleanu işi muşcă buzele stringîndu-şi batista în mînă.

— ...?—o privi Herr Direktor prin monoclul din nou pus.

— ...Grigore, vorbeşte precis, fără ocol. Ce propui?

— Slavă Domnului!... Pe Dănuţ mi-l daţi mie... Staţi, nu vă alarmaţi! Pe Dănuţ îl daţi pe mîna mea.

— Precis; nu aşa.

— Precis: îl dau intern la o şcoală din Bucureşti,—la care, vom vedea. Vorbesc principial... Şcoala Luterană, depildă. Asta la început, provizor. L-aşi da acolo numai din pricina sporturilor. La Nemţi sportul e obligator. Şi mediul e destul de romînesc... Unde mai pui că în contact cu nemţişorii, Dănuţ va deveni patriot din clanul romînilor de-acolo: tot teatrul social in mic,—plus sporturile. Ce ai de zis?

— Vorbim în principiu. Mai departe?

— Bun... Vacanţele le petrece la Bucureşti—sau aiurea—în tovărăşia mea. In tot cazul nu acasă cu voi.

— Cum ??

— Stai, Alice. Nu-s atît de negru! Vorbesc de vacanţa de Paşti şi de Crăciun; cea Mare, evident, o petrece cu voi, la Medeleni,—ca să facă odată pe an, inhalaţii de moldovenism în familie.

— Grigore, e inuman!

— Dragă Alice, şpriţurile sînt bune şi-şi au rostul lor numai în pahar... In astfel de ocazii, ori vin, ori apă. Il vrei bărbat? Dă-mi răgaz să ţi-l fac. Dă-mi-l mie cît îl dai şi învăţăturii: un an şcolar, cu vacanţele cele mici... şi nu vei regreta!

— Grigore dragă, să nu-l văd un an întreg?

— N'ai decît să vii cînd nu mai poţi, împreună cu Iorgu—el are destule procese la Casaţie—şi să-l vezi... în vorbitor însă.

— Şi cine are să se îngrijească de el? Cine-are să-l îmbrace? să-l cîrpească?

— Eeei! Asta-i!... Cine are să-i şteargă nasul! Cine-are să-i potrivească pălăria! Dece nu-l însori, Alice?... Nu-nu, n'ai nici-o grijă! Ingrijesc eu de el, *cît trebue* şi *cum trebue*.

— ...Grigore, şi casa noastră?... Rămîne goală...

— Da' Olguţa? Face cît cinci! Da' Monica? Un copil delicios; tocmai ce-ţi trebue ţie: delicată, cuminte, frumoasă... Şi vei avea mîndria să-ţi iei, cu Olguţa şi Monica, o îndoită revanşă—regională şi femeiască—asupra bărbaţilor de felul meu şi al Muntenilor.

Doamna Deleanu privea în gol...

— Şi mai am o ultimă pretenţie, necesară adăugă repede Herr Direktor: vacanţa următoare să mi-l lăsaţi mie pe Dănuţ. Vom face împreună o plimbare prin străinătate: Italia, Germania, Franţa, Anglia... Vreau să-i dau un aperitiv internaţional... Şi să n'ai grijă, Alice! Evident, n'o să-i fiu mamă. In schimb va avea în mine un camarad atent şi experimentat. Se va deprinde să stea singur într'o odae de hotel—de mîna întîia, se înţelege, alături de odaia mea. Va învăţa să-şi facă singur geamandanul—de piele, cu trusă, şi înzestrat de un burlac competent în geamandane. Va trebui să se descurce in limbi necunoscute, cu chelnerul, cu portarul... Va asculta muzică bună—vezi, Alice, de ce sacrificii sînt în stare!—ca să înveţe cum să-şi stăpînească somnul în public... Şi peste doi ani, îţi trimit un alt Dănuţ—ceva mai dezgheţat şi mai neatîrnat—care va aduce, cum se cuvine să facă cineva care vine din străinătate, cadouri alese de el, din banii lui, pentru surori şi părinţi... Ş'ai să ai vreme atunci—trei luni de zile, mari şi late—să-l înzestrezi cu delicateţa şi eleganţa sufletească—atît de necesare—şi care sînt darurile nepreţuite ale mamelor de calitatea ta...

Din ochii închişi ai doamnei Deleanu, lacrimi repezi curgeau pe obraji căzînd pe faţa de masă. Uneori, palmele i se ridicau—răzvrătite sau rugătoare—şi iar cădeau, învinse de lacrimi.

In sufrageria fără de copii şi cu toamnă, plutea tăcerea şi apăsa viaţa.

Domnul Deleanu întoarse capul spre fereastră, uitînd ţigara aprinsă pe faţa de masă. Herr Direktor se surprinse oftînd, şi tuşi.

— Ascultă, Grigore, începu doamna Deleanu ştergîndu-şi ochii nu cu batista ci cu palmele,—Dănuţ... Dănuţ—glasu-i tremura caşi bărbia—Dănuţ e un copil, şopti ea, izbucnind în plîns.

Faţa de masă începuse să ardă negricios, nebăgată în seamă de nimeni. Domnul Deleanu se retrase lîngă fereastră. Herr Direktor ridică din umeri.

— Dă, Alice dragă, asta-i soarta noastră. Sîntem copii... până cînd nu mai sîntem... Sîntem oameni... pe pămînt... Facem şi noi ce putem...

— Grigore, îl rugă doamna Deleanu, cu ochii acoperiţi,—nici nu-i pregătit... N'are uniformă... Nici nu-i pregătit... Cîte-i trebue!... Dacă nu-i pregătit...

— Ia să lăsăm jalea laoparte! Parcă l-am prohodi! Ce Dumnezeu! Doară nu-l trimitem la moarte! Vom face din el un om întreg, un bărbat. Şi vom fi fericiţi cu toţii.

— Grigore, se învioră deodată doamna Deleanu,—trebue să-l întrebăm şi pe Dănuţ dacă *vrea*. El trebue să hotărască.

— Ai dreptate, Alice. Altfel decît crezi şi decît doreşti, dar ai dreptate. Să se înveţe de mic să *vrea*. Să-l chem.

— Eu mă duc, izbucni doamna Deleanu.

— Alice dragă, du-te mai întîiu şi te răcoreşte. Uite: ai ochii roşi. Nu trebue să te vadă aşa!... Noi v'aşteptăm.

Doamna Deleanu eşi cu umerii plecaţi de povoara ultimei speranţe.

— Ei, Iorgule, am rămas între bărbaţi... Trebue să convii că ce-am făcut e bine...

— Ai dreptate, dragă Grigore... Mediul moldovenesc e cam slab, zîmbi domnul Deleanu ştergîndu-şi ochii umezi... Bietul Dănuţ!

* * *

Mingea de *foot-ball*, cu două pîntece—de piele pe dinafară şi de gumă pe dinăuntru—înghiţise mingile de oină ale copiilor, cum avea să înghită toate mingile de oină ale ţării, dealungul anilor. Întîile ei victime în casa Deleanu erau ghetele: roase ca de lepră.

— Grigore, să nu uiţi—cînd îi pleca—să iei tiparul picioarelor nepoţilor tăi. După fiecare partidă de foot-ball, îţi dau o telegramă urgentă: „Trimite". Şi tu ai să expediezi cîte două perechi de ghete de cap. După trei telegrame te-ai compromis. Tot Bucureştiul va şti că ai copii clandestini.

— Sau, mai exact, că am nepoţi a căror mamă e denaturată, răspundea Herr Direktor încîntat de succesul *balonului*.

După ghete, victimele mingii nemţeşti erau Anica şi Profira. Anica şi Profira aveau picioare—Profira, trîndave; Anica, agere. Dar mingea avea aripi şi o frunte de berbec...

Şi însfîrşit veneau geamurile: niciodată mingea nu intra în casă pe uşă. La marginea satului, în faţa cimitirului, se întindea un tapşan: loc mai potrivit decît ograda pentru jocurile cu mingea. Doamna Deleanu însă, socotea că-i mai cuminte s'o *audă* pe Olguţa—chiar spărgînd geamuri, decît să n'o audă deloc.

Herr Direktor proclamase legile jocului, cu demonstraţii lămuritoare.

— Bine, Herr Direktor, da' ce n'ai voe să loveşti cu mîna?—obiectase Olguţa, nevoind să accepte această ciungie sportivă.

— Fiindcă legea-i lege. Nu se discută.

— Atunci eu am să fac altă lege.

— Cum, Olguţa? Nu eşti tu în stare să faci celace fac sute de nemţişori?

— Bine! Am să le-arăt eu lor!

Şi ca să se răzbune pe nemţişori, Olguţa se jurase faţă de Monica, să bată acest *cap de Neamţ*, care nu merită să-l loveşti cu mîna, numai cu piciorul.

*

Monica era arbitru.

Dănuţ purta mingea, lovind-o din fugă cu un picior, îndru-mînd-o cu celălalt. Olguţa îl aştepta calmă, cu ochii ageri, cum aşteaptă un boxeur în *ring* atacul celuilalt. Goana dintr'un capăt al ogrăzii, depănînd mingea cu picioarele, şi apropierea treptată de Olguţa, îl istovise pe Dănuţ. Îi zvîcneau tîmplele.

— Haide-odată!

Erau faţă în faţă la cîţiva paşi. Mingea nemişcată aştepta lovitura care-i va deslănţui salturile.

Pierzîndu-şi cumpătul, Dănuţ întrebuinţă un vicleşug naiv: se prefăcu numai că loveşte mingea spre dreapta cu piciorul drept,—cel stîng atacă, hotărît. Dar Olguţa sărise spre stînga şi primise mingea între picioare, încleştînd-o. Dănuţ se repezi orbeşte.. în gol. Odihnită, Olguţa mînă mingea, fără grabă, magnetizînd-o cu poruncile îndesite ale picioarelor.

Dănuţ gîfiia, alergînd după Olguţa cu desnădejdea ghinioniştilor... Olguţa întoarse capul... se feri vertiginos—Dănuţ căzu—iar mingea lovită puternic, săltă lung şi intră în *bar*.

Genunchiul lui Dănuţ era însîngerat ca o rodie coaptă. Monica alerga cu batista în mînă.

— Te doare, Dănuţ?

— Dă-mi pace.

— Ce i-ai făcut, Olguţa?—întreabă doamna Deleanu coborînd scările în goană.

— L-am *bătut*!—ţipă Olguţa aducînd mingea în braţe.

— Cum l-ai bătut?

— Ne-am jucat, mamă. M'am împiedecat şi-am pierdut partida.

— Olguţa, să ştii c'am să arunc în fîntînă mingea *asta*. Să te linişteşti odată.

— De ce eşti supărată, mamă dragă?—întrebă Olguţa blînd, privind-o cu băgare de samă.

— Nu-s supărată!... Da' nu-mi plac jocurile violente!

— De ce-ai plîns, mamă?

— Lasă-mă, Olguţa!... Dănuţ dragă, hai cu mama în casă.

— Mamă, azi nu mai dormim?

— Lasă... Mai joacă-te cu Monica.

Şchiopătînd, cu batista Monicăi în jurul genunchiului şi mîna doamnei Deleanu, dezmierdătoare, pe creştetul capului, Dănuţ păşi spre viitor...

— Monica, să ştii că s'a 'ntîmplat ceva! Haidem în casă... Stai: numai odată s'o mai arunc.

Picioarele Olguţei se desfăcură în unghiu drept; mingea zvîcni sus-sus-sus... până ce derapă în jos din cerul îngerilor.

— Ai văzut lovitură! Acuma hai.

*

Scrumelniţele erau pline de mucuri; faţa de masă cărunţită pe-alocurea, de scrum.

Herr Direktor fuma. Domnul Deleanu fuma. Amîndoi tăceau, urmărind dansul oriental, învăluit în voaluri, al fumului aromat.

Olguţa-şi luă la masă locul obişnuit. Monica se strînse lîngă Olguţa.

— Herr Direktor, de ce nu mă 'ntrebi de ce am venit?

— A! Tu eşti Olguţa! Iaca te 'ntreb: de ce-ai venit?

— Aşa!

— Bine.

— Papa, da' tu nu mă 'ntrebi?

— Ce să te 'ntreb?

— Ce vrei tu.

— ...Ce-ai făcut pănă acuma?

— M'am jucat afară.

— Bine.

— Tot ce fac eu azi îi *bine*: de ce, papa?

— Ce-ai spus?

— Nimica. Am glumit.

— Bine.

Olguţa o privi pe Monica, răsfrîngîndu-şi buza de jos. Monica mătura fărămiturile de pe faţa de masă.

— Herr Direktor, ai migrenă?

— Nu.

— Atunci tu ai migrenă, papa?

— De ce, Olguţa? N'am.

— Atunci eu am migrenă.

Şi tăcu încruntată.

— Te doare capul, Olguţa?—o întrebă domnul Deleanu privind-o însfîrşit cu luare-aminte.

— Ştiu eu!

— Spune tatei, Olguţa. Te văd cam înfierbîntată.

— Nu mă doare capul... Eu nu spun minciuni.

— Eşti supărată?

— De ce să fiu supărată?

— Atunci ce ai?

— Da' tu ce ai, papa?

— Eu?... Nimic. Fumez. Mă gîndesc...

— La ce te gîndeşti, papa?

— La tine... la Dănuţ... la voi.

— Bine, papa.

Se auzi un zgomot la uşă. Toţi întoarseră capetele într'acolo. Profira intră mestecînd. Venea din bucătărie să-şi ia desertul în sufragerie.

— Conaşule, pot să string masa? întrebă ea potolindu-şi un cascat, cu ochii la strugurii rămaşi.

— După ce-i isprăvi de mîncat, îi răspunse crunt Olguţa.

— Am isprăvit.

— Du-te şi te uită 'n oglindă.

— ...?

— Hai du-te, Profiro; ai să strîngi masa mai tîrziu, interveni zîmbind domnul Deleanu.

Profira eşi. Un voluminos sughiţ crăinici mersul paşilor ei masivi.

— Papa, de ce stăm noi aici?

— O aşteptăm pe mama.

— Şi tu o aştepţi, Herr Direktor?

— Eu îl aştept pe Dănuţ.

— Să aştept şi eu?

— Dacă vrei...

— Tu ce zici, papa?

— Cum vrei tu, Olguţa!

— Eu fac aşa cum vrei tu.

— Stai şi tu... de ce nu!

Olguţa ciuguli cîteva boabe dintr'un ciorchine, rostogolindu-le pe masă.

— Papa, numărul treisprezece poartă ghinion?

— Tu ştii ce-i *ghinion*, Olguţa? o cercetă prin monoclu Herr Direktor.

— Sigur, dac' am spus!... Ghinion e cînd ai tu bac la cărţi... şi cînd am eu crampe.

— Bravo! Şi cine te-a 'nvăţat?

— Tu, Herr Direktor.

— Unde-i Alice să te-audă! Aşi căpăta o papară!

— Spune, papa, numărul treisprezece poartă ghinion?

— Ştiu eu, Olguţa! Aşa cred unii.

— Da' tu ce crezi?

— Da!... Da şi nu.

— Mai mult da sau mai mult nu?

— Parcă mai mult da.

— Ca şi mine, papa... Herr Direktor, nu cumva azi îi treisprezece?

— De ce? Azi ai ghinion?

— Mă rog!... Spune tu şi spun şi eu!

— Nu-i treisprezece. Acuma spune.

— Eu n'am... da' poate că au alţii!

— Iaca n'ai nemerit: *alţii* au noroc azi.

— Ştiu, Herr Direktor, îl iscodi Olguţa.

— De unde ştii? Ai ascultat la uşă?

— Eu n'ascult la uşă!

— Atunci ce ştii?

— Întreabă-l pe papa.

— Ce ştie, dragă?

— Ştiu eu!

— Mare drac mai eşti, Olguţa!

— ...Herr Director, ce faci tu cînd ţi-i ciudă?

— Depinde! Uneori înghit... alteori...

— Alteori?

— Alteori fumez!
— Eu înghit.
— Inghiți! Ce inghiți?
— Poamă, Herr Direktor, răspunse calm Olguța, strivind în dinți ca pe-o alună, un fraged bob de busuioacă.

*

In etacul doamnei Deleanu, prin storurile lăsate în jos, lumina amiezii de toamnă pătrundea ostenită și odihnitoare.

Cu o mînă, Dănuț se rezema de umărul mamei lui îngenunchiată lingă el. Piciorul cu pricina și-l ținea întins. Genunchiul zdrelit fusese spălat și badijonat cu iod... Acum venise rîndul bandajului antiseptic.

Un pronunțat miros farmaceutic măgulea nările lui Dănuț. Ochii nu i se mai desprindeau de pe învelitoarea bandajului, însemnată cu o cruce roșie.

„...Rănit în războae soldatul căzuse.
Și'n puține zile chinuit muri.
Departe de-o mamă care îl crescuse și care-l iubi..."

Neștiind că Dănuț murea „departe de-o mamă care îl crescuse și care-l iubi", doamna Deleanu era ingrijorată de gravitatea obrajilor lui.

— Te strînge pansamentul, Dănuț?
— Da, pansamentul... Nu. Nu mă strînge pansamentul!
— Spune mamei, Dănuț. Dacă te strînge să ți-l fac din nou.
— Nu, mamă. Așa e foarte frumos. Merci.

Pornind de deasupra genunchiului, pansamentul ajungea până la mijlocul pulpei dînd piciorului un vesmînt de rană pentru decorații.

„Il pressent quelque chose!..."

Mai demult, doamna Deleanu vorbea franțuzește cu domnul Deleanu mai ales atunci cînd vroia să n'o înțeleagă urechile copiilor. Deprinderea de prisos în vorbe—acuma cînd copiii știau franțuzește—se refugiase înăuntru, pentru gîndurile tainice.

— Ești trist, Dănuț?—îl întrebă ea dezmierdîndu-i fruntea.
— ...

Intrebarea se prefăcuse în îndemn: Dănuț deveni trist.

„Pauvre petit! Quel sourire navrant!..."

Pătruns de vanitatea tristeților poetice, Dănuț primi dezmierdări pe frunte, pe obraji,—cum ar fi primit aplauze.

— Vrei tu să-ți dau ceva? Hai! Cere ceva mamei...
— Mamă azi nu mai trebue să dorm?—întrebă Dănuț cu glas din ce în ce mai nesigur.
— Ești obosit, Dănuț? Ți-i somn!
— Nu!
— Atunci de ce să te culci! Nu-i bine aici, cu mama?
— Ba da.

— Hai să te pieptene mama.

„Poate că m'am îmbolnăvit" nădăjdui Dănuț, simțindu-se *la putere*.

Prin văluerele moi și încîlcite, pieptenele vîslea ușor, ascultînd mai mult de melancolia ochilor decît de mînile care-l purtau c'un scop practic.

Pentru oricine altul decît doamna Deleanu, părul lui Dănuț era castaniu și buclat. Dar ochii străinilor sînt distrați și văd convențional: nu mai mult, nici altfel, decît ochii funcționarilor dela pașapoarte.

„Castaniu și buclat"! Adică la fel cu sute și mii de capete prin care trece foarfecele și cosmeticul bărbierilor!... Bieții băieți! Trebue să fii femee ca să bage de samă lumea că ai păr frumos!

Inima doamnei Deleanu se strînse amar, simțind nepăsarea oamenilor. Și mînile mamei ocrotiră o clipă, zadarnic, împotriva ochilor și-a foarfecilor,—risipa buclelor lui Dănuț.

— Stai jos, Dănuț. Să te pieptene mama frumos.

Dănuț se așeză pe dormeusa dela picioarele paturilor alăturate.

— Intinde-te bine... Așa... Știi, Dănuț, cînd erai mic...

Se lungise dealungul dormeusei, cu capul pe genunchii doamnei Deleanu. Ghetele prăfuite odihneau pe șalul turcesc, și—ciudat!—nici o observație! Dimpotrivă, un zîmbet zărit printre gene.

„Rănit în războae..."

— Să-ți spue mama o poveste?
— Daa!
— ...Ce să-ți spue mama?
— ...
— Dănuț, se întristă ea deodată,—nu mai știe mama povești pentru tine! Ești mare, Dănuț!... Cum trece vremea!

Doamna Deleanu oftă și lăsînd pieptenele în păr, alintă capul pentru care nu mai avea povești.

„...Departe de o mamă..."

Ochii doamnei Deleanu cunoșteau nuanțele buclelor lui Dănuț ca notele unei Nocturne de Chopin...

Bucle castanii!... Castanii pe dinafară: da. Dar cîte flăcări mocneau înăuntru! Cîte ape ruginii! Ce delicate chenare arămii ardeau pe marginile șuvițelor!

La sfîrșitul vacanțelor, buclele lui Dănuț erau altele decît cele dela începutul vacanțelor. In roșul lor de soare cuprins de întuneric, simțeai o dogoare parcă, simțeai apropiindu-se toamna, cum simți în luminișul unor tablouri de Rembrandt, nimbul lui Isus.

„Și buclat!" Buclă cu buclă altfel buclat. Dimineața, cînd Dănuț se deștepta din somn—în clipa hidă cînd părul oamenilor e zburlit și dezmățat—părul lui răsărea ca o grămadă de lalele—cînd arămii, cînd castanii—înflorite în grădinile somnului,

Atîtea dimineţi! Atîtea deşteptări copilăreşti! O clipă, tot trecutul anilor din urmă se acoperi de brunul lan de aur al lalelelor rotunde...

...Şi iată, începea liceul... viaţa... uniforma... tunsul... bătrîneţa pentru unii, tinereţa pentru alţii... şi copilul cu bucle de fată, întins pe dormeusă, niciodată, niciodată nu va mai fi la fel...

— Dănuţ.

— ...

Furată de gînduri, doamna Deleanu nu băgase de samă că Dănuţ aţipise pe genunchii ei. Ridicîndu-i capul cu mînile, îl aşeză pe căpătăiul dormeusei, încetişor, ca pe un vas cu flori şi fluturi.

Cranţ... Dănuţ se deşteptă înspăimîntat, în sunet de săbii parcă.

— Ce-i?

— Nimic, Dănuţ. Uite...

— Mă tunzi, mamă? — se alarmă el văzînd şuviţa de păr şi foarfecele din mîna doamnei Deleanu.

— Nu, Dănuţ, zîmbi ea cu tristeţă la gîndul că alţii îl vor despuia. Am tăiat o şuviţă numai... pentru mine.

— De ce, mamă? — întrebă Dănuţ căscînd cu poftă.

— Aşa... s'o vezi şi tu cînd vei fi mare... Dănuţ...

— Poftim?

— Tu eşti mare, Dănuţ?

— Da, mamă.

— N'ai vrea tu să rămîi aşa cum eşti: mititel?...

— Nu!...

— ...împreună cu mama.

— Daa.

— Dacă nu se poate, Dănuţ!... Hai să-ţi dea mama ceva bun.

— Din şifonieră?

— Din şifonieră, zîmbi doamna Deleanu în faţa şifonierei de mahon a mamei şi-a bunicei ei.

...Parfumul dătător de nostalgii al şifonierelor copilăriei, din etacul somnului şi al răsfăţului! Parfum care se duce cu trecutul... Parfum pe care-l regăseşti — trecînd grăbit de viaţă pe o veche uliţă cu zarzări înfloriţi... Te ţine 'n drum ciudata adiere, venind cu-a primăverii printr'o fereastră necunoscută la care poate să răsară un chip de fată tînără... — din casă? ori din trecut? — turburător.

Parfum de levănţică şi sulfină strînsă în săculeţe colorate care atîrnă de rafturi ca nişte delicaţi desagi ai amintirilor... Miros de iarbă-mare, de colonie şi de parfumuri cu nume pe veci uitate ca ale fericirii... Grămezile-albiturilor, zîmbitor de albe 'n umbra violetă a rafturilor...

...Şi zăngănitul argintiu al cheilor, şi scîrţîitul muzical al şifonierelor deschise de o mînă albă, cînd în oglinda lor răsare — o clipă numai — un etac şi un copil cu buze umede şi ochi duioşi fiindcă în şifonieră e şocolată...

— Mamă, cîte am voe să iau? — întrebă Dănuţ, ronţăind o tabletă rotundă de şocolată „Marquis", mîncînd din ochi cutia plină rămasă în mîna lui.

— Ia-ţi-le pe toate... să ai şi tu la tine în odae.

— Adevărat?

— Adevărat.

Dănuţ închise cutia după oarecare dibuire cu capacul: era emoţionat.

— Ş'acuma hai să te parfumeze mama.

Dănuţ plecă fruntea ca pentru încoronare. Dopul de sticlă, umezit, şerpui printre bucle, pe după urechi, pe tîmple, lăsînd o adiere de luncă jilavă şi de bomboane acre.

— Dănuţ...

— Poftim.

— Dănuţ...

Mînile doamnei Deleanu umblau repede printre rafturi, sucind şi frămîntînd teancul batistelor.

— Dănuţ, şopti ea rar, în silă, — du-te în sofragerie... Te aşteaptă Moşu' Puiu.

Dănuţ eşi. Curentul trînti uşa zmulgînd-o mînii distrate. In afara uşii, Dănuţ aştepta cuvenita observaţie: „Uşile *se 'nchid*, nu se trîntesc?" Neauzind nimic, se miră, şi porni spre sofragerie cu buzunarul umflat de cutia şocolăţilor, şchiopătînd din pricina bandajului.

Oglinda şifonierii oglindi în treacăt o mînă care acoperea un obraz...

*

— Uite şi pe Kami-Mura! — izbucni voios Herr Direktor, azvîrlind cărţile.

In aşteptarea — cam lungă — a lui Dănuţ, Herr Direktor jucase cîteva partide de écarté cu domnul Deleanu.

— Da' ce-i cu tine, Kami-Mura?

— M'am julit la genunchi, Moşu' Puiu.

— Şi ai primit cadou un pansament... Bravo ţie! Ia stai jos.

Herr Direktor îşi strîmbă scaunul spre Dănuţ... Olguţa care îndurase cazna unei silnice tăceri, îşi turti bărbia de masă, cu ochii la pîndă. Domnul Deleanu îşi statornici privirea pe plafon; Monica, pe genunchi.

— Ţi-a spus mama pentru ce te-am chemat?

— Nu.

— Foarte bine. Atunci să vorbim noi amîndoi, ca doi bărbaţi... ca doi prietini: da?

— Da, îngînă Dănuţ, strîngînd cutia de şocolată.
— La vrîsta ta—cîţi ani ai? Doisprezece?
— Neîmpliniţi, regretă Dănuţ roşindu-se.
— N'are-a-face! La doisprezece ani nu mai eşti copil. Eşti gogeamite băiat mare! Aşa *trebue* să fii.

Vocea lui Herr Direktor răsuna categorică, directorală. Dănuţ se pregăti pentru un lung şir de „da".

— Tu ştii, Dănuţ, că Moşu' Puiu te iubeşte... caşi mama, caşi tata...
— Da.
— ...şi că-ţi vrea binele şi numai binele..
— Da.

Olguţa se frămînta.

— Bine, Dănuţ. Să vedem numai, dacă-l iubeşti şi tu pe Moşu' Puiu cît te iubeşte el pe tine...

Dănuţ clipi. Atîtea vorbe adresate lui, şi numai lui, îl ameţeau. I se părea că între cap şi picioare erau kilometri. Capul se înălţase sus-sus, dimpreună cu plafonul; picioarele coborîseră afund-afund, dimpreună cu podelele. Şi peste prăpastia dintre cap şi picioare, alerga mereu trenul asurzitor al vorbelor...

— Ia să-mi spui tu mie, Dănuţ, dacă vrei s'ajungi într'o zi la fel cu Moşu' Puiu?...
— Da.
—...Să cîştigi şi tu bani — cît vrei — să cheltueşti cît poţi, să ai automobil, să porţi monoclu,—să fii într'un cuvînt stăpîn pe tine, şi cînd îi spune o vorbă să tremure ceilalţi în faţa ta şi să te-asculte ca pe un rege...
— Da.
— Atunci, Dănuţ, *trebue* să faci cum spune Moşu' Puiu.
— Da.
— Bine... Dar fiindcă eşti băiat mare şi deştept şi învăţat şi ascultător...

O licărire de spaimă îl nelinişti pe Dănuţ, ca un fulger prin ceaţă deasă.

— ...Moşu' Puiu vrea să hotărăşti tu singur... Şi hotărîrea luată de tine va fi sfîntă. Cum vei spune tu aşa vom face noi. Şi tata şi mama şi Moşu' Puiu, te vor asculta pe tine caşicum noi toţi am fi copiii tăi... Dar tu, Dănuţ, trebue să chibzueşti serios, şi să răspunzi ca un bărbat. Dacă vei face aşa cum credem noi, te vom iubi mai tare şi te vom trata ca pe un om mare şi cuminte, nu ca pe un copil... Ne-am înţeles?
— Da, vorbiră singure, buzele lui Dănuţ.
— Acuma ascultă bine...

„Rănit în războae soldatul căzuse.. Ce s'a 'ntîmplat?...

— Incepînd din anul acesta—fiindcă acuşi se isprăveşte vacanţa...

Dănuţ strînse mai tare cutia din buzunar.

—...tu intri la liceu... Hei! Nici nu-ţi închipui tu, Dănuţ, ce mîndrie-i să fii licean! Ce 'nseamnă asta: şcoală primară? Fleac! Pentru copii mici!... Liceul e altceva! Şi tata şi eu am fost liceeni. Şi ce rău ne pare că nu mai sîntem!..

Dănuţ trase cu coada ochiului la Olguţa, dar întîlni numai ochii trişti şi miraţi ai Monicăi.

— De-acuma înainte ai să ai pantaloni lungi, cu dungă! Auzi, Dănuţ? *Pantaloni lungi.* Aşa cum poartă tata şi cu mine. Ce mai vrei!

Dănuţ începu să asculte.

— Ce se 'ntîmpla însă: noi cu toţii vrem ca tu să ai parte în viaţă de ce-i mai bun, de ce-i mai ales.. Şi fiindcă la Iaşi nu sînt licee de samă, am dori să urmezi liceul la Bucureşti. In capitala ţării, Dănuţ! Să stai într'un oraş cu regele! Duminica, te scot din internat, şi după ce tragem un... o masă grozavă la Enescu—unde-ai să comanzi tu tot ce-ţi trece prin cap—ne triutim într'o trăsură cu doi cai negri şi facem o plimbare la şosea... Şi să ştii, Dănuţ, muscalul care l-oi alege eu întrece caleaşca regelui! Hei-hei! Săracul rege! Noi înainte, picior peste picior, şi el în urma noastră.. Ştii tu că Moşu' Puiu se pricepe!... Şi la anul—după ce-i învăţa tu bine, ca să nu-l faci de rîs pe Moşu' Puiu—facem amîndoi o plimbare în străinătate. Cînd cu trenul, cînd cu vaporul!... Şi cînd ţi-i întoarce, vorbind atîtea limbi străine, rămîne Olguţa, cu gura cascată, glumi Herr Direktor făcînd cu ochiul Olguţei.

„Vrasăzică, Dănuţ, iaca ce-ţi propune Moşu' Puiu: ori rămîi la Iaşi—într'un liceu dărîpănat unde vin toţi desculţii şi nespălaţii, într'un liceu cu uniforme urîte—ori vii la Bucureşti cu Moşu' Puiu, la un liceu ca cele din poveşti, în oraşul în care stă regele, în oraşul în care Duminicile, o ducem numai într'o petrecere, şi de unde, cînd vine vacanţa, hop în tren şi tot înainte...

„Acuma tu gîndeşte-te şi alege... Tu ştii cum e bine şi ce vrea Moşu' Puiu. Hotărăşte.

— Hai, Monica. Noi n'avem ce căuta *aici.*

Uşa pocni.. Herr Direktor aprinse o havană... Dănuţ îşi roti privirea prin odae... Domnul Deleanu privea plafonul, încruntat, caşicum acolo sus ar fi fost zugrăvită vînzarea lui Isus.

Privirea lui Dănuţ întîlni capul tuns al lui Herr Direktor, cicatricea de Schläger; înfricoşată, se abătu înspre bufet... Bietul bufet! Cînd Dănuţ era mic se ascundea în bufet.. Acum era mare!... Şi mama nu era în sufragerie...

Inghiţi uscat; iar înghiţi... Singur pe un scaun deasupra lumii... Şi trebuia să răspundă *da.*

Ridică ochii înfrînţi spre Herr Direktor.

— Nu te grăbi, Dănuţ, îl îmbărbătă Herr Direktor. Gîndeşte-te bine.

Capul lui Dănuţ zvîcnea gol.

Mîna-i înţepenise pe cutia din buzunar... O viespe venită

de-afară, îi bizîi subt nas. Scutură capul, se apără cu mînile. Viespea se așeză pe struguri. Mîna lui Dănuț încleștă din nou cutia.

„...Aa!... Vrasăzică de asta mama..."

Și tata și Olguța! Toți știuseră, numai el nu!... Il alungau din casă... Toți îl părăseau... Nimănui nu-i păsa de el... și mama? Chiar mama!... Dănuț nu mai avea pe nimeni...

Inchise ochii, umeziți... Și deodată, Turbinca lui Ivan se întredeschise. Din ea năvăliră—ca niște umbre uriașe, într'o lume pustie:—Barbara Ubric, Genoveva de Brabant, Cenușăreasa, toate domnițele și împărătesele nefericite... și printre ele, cînele soldatului mort în războae, cînele Azor.

„Vrasăzică așa! Vrasăzică așa!..."

Pe obrajii lui Dănuț și peste lumea jalnicelor umbre, alunecară două lacrimi... șterse cu mînie de mîna lui Dănuț... Căci din Turbinca lui Ivan—cu plete negre 'n vînt, cu ochi scînteetori, cu paloșul într'o mînă și buzduganul în cealaltă—eșise Făt-Frumos din lacrimă.

Mîna lui Dănuț zmunci cutia cu șocolată, izgonind-o pe masă.

„Nu-mi trebue! Dacă-i așa, bine!... Lasă că v'arăt eu!..."

Cu glas ridicat, neobișnuit de tare și de hotărît, Dănuț rosti marile vorbe:

— Da, Moșu' Puiu, merg cu mata la București. Așa vreau eu.

— Bravo, Dănuț, bravo! Așa băiat mai înțeleg și eu! Vino să te sărut.

— Dănuț, strigă doamna Deleanu, scoțînd capul prin ușa întredeschisă, fără să intre, ca în așteptarea rezultatului unei operații.

„Ce-am făcut?..."

Ca roua dimineții, Făt-Frumos se risipi în ploae de lacrimi pe obrajii sărutați ai lui Dănuț.

— Alice! Hai, Alice! S'a făcut! Să ne trăiască Dănuț! O sticlă de Cotnar.

— Lasă-lasă, dragul mamei, are să fie bine, îl alina doamna Deleanu strîngîndu-l în brațe așa cum l-ar fi strîns pe peronul unei gări lugubre, subt țipătul locomotivei care l-ar fi dus la măcel.

(Va urma) Ionel Teodoreanu

Craiu-nou

Azi, soarele s'a rătăcit pe dealuri...
Intîrzia pe culmi, cu fagii împreună,
Și parcă nu știa să mai apună.

Iar înserare, fără să-l aștepte,
Din cerul nalt se cobora pe trepte.

Și dintr'odată, peste cîmpul nins,
De subt aripa de argint a unui nor,
Craiu-Nou, subțire, s'a desprins—
Atît de mic și de ușor
C'am așteptat pân'a apus, să cadă
Și să-l culeg, fragil și rece, din zăpadă...

Ianuarie

—Vezi? Iarna, ca pe o povară
Şi-azvirle 'n cîmp albastrele eşarpe.
Şi 'n urma ei, pîrăul se stecoară
Sclipind din solzii sloiurilor lucii,
Cu mlădieri de şarpe.

Pe 'ntinderi ninse, Iarna întîrzie.
Işi rupe 'n neguri haina străvezie
Şi-albine albe scutură, uşoare,
Din cerul vînăt, coborît pe zare.

—Auzi cum cad, molatec, fulgii de ninsoare...

Iar pe-un salcîm îmbătrînit subt promoroacă
S'a abătut un stol de corbi cu glas de toacă,—
Seminţe de 'ntuneric, risipite,
Din care creşte noaptea 'n cîmp pe nesimţite...

Tîrziu, subt fumurii şi reci portaluri,
S'ascunde Iarna 'n depărtările de sgură
Şi, goală, cu genunchii strînşi la gură,
Adoarme tremurînd de frig, pe dealuri.

Otilia Cazimir

Leninism sau troţkism

In ultimul timp s'a produs în Rusia un fenomen însemnat: scoaterea lui Troţki—unul din protagoniştii revoluţiei ruseşti—din cadrele conducătoare ale partidului comunist şi ale statului rus. Ştirile agenţiilor telegrafice şi ale jurnalelor nu ne dau lămuriri complecte asupra acestui fapt, care trebue să aibă o însemnătate simptomatică mare, atît pentru viaţa internă a partidului guvernamental şi a statului rus, cît şi pentru internaţionala comunistă, şi deci pentru întreaga politică din Europa. Lămuriri autentice asupra acestei chestii se găsesc în următoarele publicaţii:

L. D. Troţki, Opere, vol. III.
L. D. Troţki, Invăţămintele lunii Octombre.
L. B. Camenev, Leninism sau troţkism.
Stalin, Leninism sau troţkism.

In rîndurile de mai jos vom căuta să rezumăm aceste interesante lucrări, ca să putem trage concluzii din aceste acte autentice, asupra situaţiei actuale din Rusia.

I

L. D. Troţki, *Opere*, vol. III, 918 pag., in 16°, ediţie de stat, Moscova, 1924.

Acest volum cuprinde operele lui Troţki scrise între 18 Februar şi 23 Decembre 1917.

Primul capitol, intitulat „prima etapă a revoluţiei", conţine articolele scrise de Troţki în presa rusească din America şi în presa germană. Este interesant că dela început autorul a întrevăzut că forţele, care au dezlănţuit revoluţia în Rusia, nu vor fi satisfăcute numai cu libertatea presei şi a adunărilor, cu amnistie, cu parlament, cu guvern parlamentar etc..

„Nici o chestie fundamentală, din cele care au provocat revoluţia, nu se rezolvă prin aceste mijloace, care dau numai eşire liberă pentru desfăşurarea urii populare acumulate. Au rămas războiul, scumpetea, foametea, şi, în toată acuitatea, chestia agrară. Masele muncitoreşti se vor răscula grup după grup, protestînd împotriva războiului

şi cerînd îmbunătăţirea condiţiilor de muncă. Masele ţărăneşti se vor răscula şi, fără a aştepta Constituanta, vor începe să gonească pe proprietari de pe moşii. Toate sforţările, de a opri lupta de clasă în desfăşurare, nu vor duce la nimica. Numai bieţii locuitori simpli pot crede, că revoluţia se face de revoluţionari, care după dorinţă o pot opri la orice punct" (p. 27—28).

Capitolul al doilea, „Prizonier la Englezi", este reproducerea unei mici broşuri, publicată de autor în Maiu 1917 la Petrograd, în care descrie, cum în drum dela New-York spre patrie, a fost ridicat la Halifax de pe vapor şi ţinut o lună de zile prizonier într'un lagăr de către Englezi. Protestează împotriva guvernelor imperialiste englez şi rus, în special împotriva d-lor Kerenski, Cernov, Scobelev, Ţereteli—socialişti, care făceau parte din guvernul temporal rus, acuzîndu-i de a fi intrat în serviciul capitalismului şi imperialismului internaţional.

Capitolul al treilea, „Până în Iulie", conţine discursurile, rezoluţiile şi articolele lui Troţki, dintre Maiu şi Iulie 1917, în care combătea guvernul de atunci—coaliţia dintre socialiştii revoluţionari cu liberalii burghezi,—insistînd asupra neputinţii lor de a rezolvi chestia războiului şi a reformelor constituţionale, din cauza alianţelor cu imperialismul şi capitalismul internaţional în politica externă şi cu burghezia naţională în politica internă; susţinea şi propunea pacea imediată (broşură specială „Programul păcii"), pe baza revoluţiei proletariatului mondial şi prin crearea, în acest scop şi cu acest program, a unui guvern al clasei proletare ruseşti.

Capitolul al patrulea, „Presiunea contra-revoluţionară", conţine o serie de articole de apărare contra învinuirii că ar fi în legături cu Nemţii (Parvus), că ar fi primit zece mii de dolari; şi o serie de articole de atac sistematic împotriva lui Miliucov, Alexinschi, Burţev, învinuindu-i de a fi sclavii burgheziei. În urma manifestaţiei armate a bolşevicilor din 3—4 Iulie 1917, se dăduse de către guvernul timpului ordin ca făptuitorii armaţi şi conducătorii morali să fie deferiţi justiţiei. Lenin se ascunde: întâiu la Petrograd, apoi în Finlanda. Troţki, care atunci nu aparţinea partidului bolşevic, ci grupării paralele a internaţionalei, apără cu putere partidul bolşevic, cu dogma şi tactica căruia nu avea în acel moment nici o divergenţă. El susţine că mişcarea din Iulie a fost o spontană protestare a maselor împotriva încercării guvernului de a face ofensiva, împotriva amînării reformei agrare, împotriva măsurilor luate de guvern pentru oprirea mişcărilor ţărăneşti.

Arestat la 24 Iulie, Troţki publică acum răspunsurile, date atunci judecătorului de instrucţie, precum şi toate protestările sale. Din discursurile ţinute de Troţki în acel timp şi publicate acum, notăm declaraţiile la adunările lucrătorilor: „Nu socotim că ţărănimea aparţine clasei proletariene. De aceia în aprecierea evenimentelor, care se desfăşoară, socotim ca punct de vedere mai sigur şi mai clar—conştiinţa proletariană" Aceste cuvinte nu le spunea, bine înţeles, în adunările comitetelor ţărăneşti, unde declară: „nu putem sări peste capul nostru propriu; trebue să atragem spre noi masele ţărăneşti. Aceasta este posibil". „Încercările maselor, calificate anarhie, sînt izvorîte din necesitatea spontană de a rezolvi chestiile ajunse violent la ordinea zilei, din cauză că guvernul, compus din socialişti şi capitalişti, nu a fost şi nu este în stare să rezolve imediat: nici problema agrară, nici problema războiului, nici dacă administratorii şi

judecătorii rămîn cei vechi, sau se vor pune alţii noi, nici dacă armata va rămînea cu organizaţia veche sau nouă. Nu este eşire decît fie într'o reacţiune franşă, sau în dictatura proletariatului".

Capitolul al cincilea, „Agonia democraţiei mici burgheze", începe cu retipărirea a două broşuri a lui L. D. Troţki din August şi Septembre 1917: prima subt numele „Ce va fi mai departe", şi a doua, „Cînd se va sfîrşi afurisitul de războiu (carnagiu)". În cea dintâiu se rezumă evenimentele politice din Rusia, din Februar până în August 1917, se batjocoresc sîngeros reprezentanţii socialiştilor revoluţionari şi ai socialiştilor democraţi, care lucrează de acord cu capitalismul, se indică ca mers fatal viitor: revoluţia socială mondială cu dictatura proletariatului. „Proletariatul, tîrînd cu sine şi masele semiproletariene şi aruncînd peste bord pe conducătorii de eri (Kerenski, Tereteli), va stabili regimul lucrătorilor. *Succesele viitoare vor atîrna, direct şi imediat, de dezvoltarea revoluţiei europene şi în primul rînd a acelei germane.* Întoarcerea înapoi către un echilibru relativ, capitalist, al epocei trecute, este imposibilă". În a doua broşură Troţki, după ce descrie violent şi patetic ororile războiului, insistînd, bine înţeles, că războiul este inventat de capitalişti, că masele sînt înşelate, că socialiştii patrioţi sînt idioţi, că numai internaţionaliştii sînt adevăraţi socialişti, care luptă pentru pace, învinueşte guvernul rus de atunci de continuarea războiului, arată starea de descompunere a ţării şi a armatei, insistă asupra urii, care se acumulează în sufletele maselor muncitoreşti din Europa şi speră că această ură, provocînd revoluţia mondială, va da şi pacea, dar şi organizarea socialistă a omenirii. Urmează apoi o serie de articole şi discursuri, în care se combate mişcarea lui Cornilov şi se demonstrează legătura acţiunii acestuia cu guvernul. Această apărare a revoluţiei şi acest atac contra mişcărilor contrarevoluţionare atrage multe elemente revoluţionare spre bolşevici, le înlesneşte posibilitatea organizării lor militare (gărzi roşii şi regimente) subt pretextul luptei împotriva lui Cornilov, uşurează formarea unei majorităţi bolşevice în soviete şi proclamarea pe faţă a acestor idei: „războiul este incompatibil cu revoluţia,—războiul este isprăvit, trebue încheiată pacea, lupta democraţiei cu clasele avute este inevitabilă şi actuală, în diferite forme, ea îşi face ciclul dezvoltării, şi nici un program, nici un fel de oratorie nu o vor putea opri".

Tot în acest capitol sînt publicate discursurile d-lui Troţki din adunarea (14 Septembre—Octombre, 1917) numită „preparlament" şi „consfătuire democratică"; în aceste discursuri se dezvoltă aceleaşi idei şi pe baza lor sînt privite toate evenimentele dela ordinea zilei din acel timp.

Din notele redactorilor dela acest capitol, rezultă că Lenin şi Troţki erau împotriva participării comuniştilor la „preparlament", avînd în vedere viitoarea răscoală şi luarea de către ei a puterii direct; pe cînd alţi membri importanţi din partid (70 împotriva 50, în cap cu Camenev, Zinoviev, Ricov, Reazanov, Calinin) erau pentru participare. Din acele momente (Septembre), Lenin (ascuns în Finlanda) şi Troţki încep să insiste cu mare putere asupra necesităţii răscoalei imediate, arătînd în acelaşi timp, că după Marx, „răscoala este o artă" şi stăruind asupra organizării ei militare cu ajutorul statului major, al gardelor roşii şi regimentelor, pregătite quasi contra lui Cornilov. Dar numai la 7 Octombre s'a format majoritatea în partid pentru boicotarea „preparlamentului" şi organizarea răscoalei.

Capitolul al şaselea, „Inainte de Octombre", conţine toate discursurile şi articolele lui Troţki, între 10 şi 25 Octombre, pentru propagarea în toate cercurile de lucrători şi soldaţi, din Petrograd, a ideii de a se lua imediat puterea de către proletariat, de a se încheia imediat pacea, de a se organiza imediat garda roşie cu stat major, subt numele de comitet revoluţionar militar, împotriva încercărilor contra-revoluţionare şi de a se da imediat pămîntul ţăranilor.

Capitolul al şaptelea, „Revoluţia din Octombre", conţine toate proclamaţiile, adresate de Troţki în numele partidului, populaţiei, comitetelor şi sovietelor armatei active, sovietelor regionale; ordinele date garnizoanei în zilele răscoalei din 24 şi 25 Octombre 1917, precum şi referatele asupra mersului răscoalei şi a luptelor cu Crasnov şi Kerenski, făcute în acelaşi timp, în faţa sovietului regional din Petrograd.

Capitolul al optulea, „Amintiri despre revoluţia din Octombre", conţine articolele lui Troţki asupra acestui subiect, scrise în 1919, 1920 şi 1922.

Capitolul al nouălea, „Prima etapă a întăririi revoluţiei", conţine: apeluri, rezoluţii, ordine, telegrame, corespondenţe, adrese ambasadorilor străini şi direct guvernelor aliate şi vrăjmaşe şi Radei ucrainiene, precum şi discursuri la congresul sovietelor din Petrograd. Intre acestea este cu deosebire interesantă atitudinea publicistului revoluţionar, ajuns la putere, faţă de presă, pentru care tot timpul a luptat în opoziţie ca să i se dea libertate. El ordonă, dar şi susţine în mod public: „că aceleaşi măsuri, care se iau pentru *îndepărtare din cale* a persoanelor, să se aplice şi presei". „Putem oare admite, ca pe timpul alegerilor pentru Constituantă, să lăsăm să se propage otrava! Trebuesc confiscate toate tipografiile particulare şi depozitele de hîrtie." „Cînd mateloţii şi garda roşie le închid gazetele—diferiţi Corolenci şi Gorchi etc., strigă că se calcă libertatea cuvîntului".

Capitolul al zecelea, „Lupta pentru pace", conţine: a) notele adresate de Troţki, în calitate de comisar la externe, aliaţilor şi vrăjmaşilor, guvernelor şi popoarelor, invitînd toată lumea la încheerea armistiţiului şi a păcii, justificînd publicarea tratatelor* secrete, b) discursuri, în diferite adunări, asupra mersului tratativelor de pace** dela Brest-Litovsc, precum şi c) note, ordine, conversaţii, apeluri că-

* Iată cîteva rînduri ale lui Troţki, privitoare la noi: „Inţelegerea asupra Balcanilor nu este încă publicată, dar din referatul publicat astăzi asupra *raporturilor ruso-romîne* se vede clar atît politica şantagistă a guvernului romîn, care ocupă teritorii cu elemente slave, cît şi politica de înşelăciune, pe care la momentul oportun vroia să o realizeze diplomaţia rusă, călcînd tratatul încheiat cu Romînia". (Vol. III, part. 2, pag. 172).

** Iată cum privea atunci Troţki chestia despărţirii popoarelor de Rusia: „Germania a declarat că este gata să elibereze teritoriile ocupate: Franţa de Nord, Belgia, Romînia, Serbia, Polonia, Lituania, Curlanda, şi este gata să dea acestor popoare dreptul de autodeterminare deplină şi nelimitată. Aici, în acest punct se primeşte în deplină măsură condiţia dictată de congresul sovietelor. Dar în ce priveşte acele prădăciuni, care s'au săvîrşit acum zeci de ani şi care după părerea noastră rămîn prădăciuni şi astăzi, Germania este de altă părere. Burghezia germană, turcească, austriacă şi bulgară s'au hotărît se restitue celeace au apucat în cursul actualului războiu dar ne propun ca noi să nu cerem dela ei anularea rezultatelor acelor prădăciuni,

tră social-democraţiile din lumea întreagă şi în special către cea franceză, invitînd-o la acţiune pentru pace.

Capitolul al unsprezecelea, „Revoluţia din Octombre", este traducerea şi reproducerea în ruseşte a broşurii cu acelaşi titlu, scrisă şi publicată de Troţki în limbi străine, în timpul tratativelor dela Brest-Litovsc.

Volumul acesta este însoţit de o mulţime de suplimente şi adausuri, diverse documente şi fotografii şi de un foarte mare număr de note explicative, amănunţite asupra tuturor numelor, datelor, evenimentelor şi de indice, cronologic şi de nume, foarte detaliate.

In notele, caşi în actele suplimentare, se insistă cu deosebire asupra faptului că Zinoviev, Camenev (Rozenfeld, cumnat cu Troţki) Stalin (Djugaşvili) Ricov şi alţii, dintre conducătorii partidului, au fost, în momente grele şi decizive, împotriva directivelor lui Lenin, pe cînd Troţki era de acord cu el; mai mult, în timpul pregătirii şi executării loviturii din Octombre, Lenin era ascuns şi nu influenţa mişcarea decît prin scrisori, pe cînd Troţki singur ar fi condus, organizat şi realizat totul. In special Zinoviev, Camenev, Ricov şi Stalin au fost: împotriva boicotării „anteparlamentului", împotriva răscoalei din Octombre şi mai tîrziu împotriva luării de către comuniştii singuri a puterii, cerînd participarea şi a stîngii social-democrate şi social revoluţionare, precum şi îndulcirea dictaturii. Troţki publică documente detailate asupra acestor lucruri, arătînd în acelaşi timp dezastrele ce ar fi rezultat, dacă s'ar fi urmat acea tactică.

II

Publicarea tuturor acestor materiale a dat ocazie lui Troţki să scrie şi să tipărească, în Octombre 1924, o nouă lucrare: „Invăţămintele lunii Octombre", o broşură de 60 pag., în 16°.

La început, el insistă că experienţa rusească trebue studiată cu deosebită atenţie şi în toate detaliile, întrucît învăţămintele ei trebuesc aplicate la revoluţia proletariatului mondial. „*Cu toate că acest studiu va trezi vechile dissensiuni adînci şi neaccidentale,* (ar fi o micime de a se încerca să se facă acum din ele un instrument contra acelor care au greşit, şi din consideraţii personale, de categoria a treia a amîna studiul) el trebue făcut acum, căci nu se poate trece asupra problemelor revoluţiei din Octombre, care au importanţă internaţională, mai cu samă că am avut anul trecut, 1923, două înfrîngeri în Bulgaria şi una în Germania. Revoluţia din Bulgaria trebuia să fie o introducere pentru revoluţia din Germania. Din nenorocire, răul început din Bulgaria şi-a găsit o continuare şi mai rea în Germania. Dar este greu de vorbit şi de analizat evenimentele din Bulgaria şi Germania, cînd noi nu am dat încă un tablou deplin elaborat asupra politicei şi tacticei loviturii din Octombre. *Noi nu am tă-*

care au fost săvîrşite de ele în cursul perioadelor trecute ale istoriei mondiale. Noi caşi înainte stăm pe terenul deplinei autodeterminări şi corectări a tuturor nedreptăţilor istorice săvîrşite până acum". „Sînt două platforme, pe care se pot duce tratativele de pace: a noastră, care cere să se restitue ce s'a prădat acum şi în trecut, şi acea germană, care se declară gata a restitui numai celeace s'a prădat în cursul ultimului războiu" (Vol. III, part. 2, pag. 226).

murit pentru noi ce am săvîrşit şi cum am săvîrşit, iar fără studiul complect şi detaliat a tuturor revoluţiilor, nu se poate organiza şi face bine revoluţia mondială".

Primul învăţămînt, pe care îl trage Troţki, „este necesitatea unui partid comunist organizat, căci printr'o răscoală a stihiilor, proletariatul nu poate lua puterea: chiar în Germania, înalt industrială şi cu înaltă cultură, răscoala muncitorilor primitivă (Noembre 1918) a fost în stare să treacă puterea în mîna burgheziei. Clasa avută e în stare să ia puterea, scoasă din mînile altei clase avute, bizuindu-se pe bogăţiile sale, pe cultura sa, pe legăturile nenumărate cu vechiul aparat de stat. Proletariatul nu poate prin nimic înlocui partidul său".

Tot restul broşurii lui Troţki este consacrat studiului critic al mişcării, atitudinilor şi curentelor din partidul bolşevic rus în cursul anului 1917.

El constată, că o parte din partid se fixase la ideia pseudomarxistă, că ţările înaintate indică drumul de dezvoltare celor rămase în urmă; pe cînd formula lui Lenin „dictatura democratică a proletariatului şi ţărănimii, în opoziţie cu cea scolastică de mai sus, era vie, dinamică, revoluţionară, o etapă spre dictatura proletariatului. Dacă s'ar fi mers cu formula, după care Rusia trebuia să aştepte ca mai tîrziu să repete evoluţia europeană, iar până atunci burghezia să fie la putere, şi social-democraţia în opoziţie, am fi ajuns la catastrofă, la distrugerea partidului. Deşi de această părere au fost o parte din elementele conducătoare din partid, s'a urmat calea indicată de Lenin".

Deşi Camenev susţinea că revoluţia burgheză nu este încă sfîrşită, şi deci nu se poate trece la revoluţia proletariană, „Lenin a răspuns bătrînilor bolşevici, care nu odată au jucat un rol trist în istoria partidului, repetînd fără sens o formulă învăţată, în loc de a studia realitatea vie: formula voastră a îmbătrînit, ea este moartă şi nu poate învia".

„Un alt curent greşit în partid a fost că s'a susţinut participarea la conferinţa, proectată a se ţine la Stokholm şi apoi la „preparlamentul" rusesc; în ambele aceste cazuri Lenin a văzut bine, arătînd că acolo nu erau căi revoluţionare ci transacţii cu burghezia şi bancherii, pe cînd calea indicată de Camenev şi Zinoviev ar fi dus la dezastru".

„Cea mai greşită pornire în partid a fost, cînd Camenev şi Zinoviev, deja după formarea comitetului revoluţionar militar, adică a organului legal pentru răscoală, au recurs la toate mijloacele pentru a opri mişcarea; ei scriau: «răscoala imediată înseamnă punerea pe o carte nu numai a soartei partidului nostru, dar şi a revoluţiei ruseşti şi a celei internaţionale»".

Toate aceste „greşeli" Troţki le descrie în detaliu, cu citaţii de acte şi documente. Explicaţia lor el o găseşte în faptul că în partid, la fiecare cotitură mai însemnată, se produc crize. „Elementele, deprinse cu anumite sisteme şi metode,—bune până în acel moment, nu pot şi nu vor să admită metodele şi sistemele nouă, pe care le impun nevoile vieţii. Perioada anterioară crizei acumulează în partid, în păturile lui conducătoare, elemente inerte şi conservatoare, incapabile, în momente de mare responsabilitate, să realizeze conducerea, pentru care se pregăteau de decenii".

Din această expunere (a experienţei ruse) plină de aluzii, dar

şi de formale acuzaţii de păcate din trecut, pentru a pune pararel şi, quasi ocazional, în relief propria-i linie impecabilă de conduită revoluţionară, Troţki scoate, pentru nevoile revoluţiei internaţionale, dar indirect şi pentru nevoile interne ale partidului comunist din Rusia, următoarele învăţăminte: „Nevoia organizării unui partid revoluţionar". „Sindicatele şi alte formaţii nu vor fi niciodată capabile să organizeze şi se conducă revoluţia, care în ţările europene va întîmpina mari rezistenţe; arta de a organiza milităreşte revoluţia şi războiul civil necesită o foarte serioasă pregătire, caşi aprecierea momentului şi putinţii unei intervenţii militare a Rusiei sovietice; dacă în partidul comunist din Rusia s'au produs crize în momente decizive, aşa că şi acum trebue aşezat fiecare la locul său, cu atît mai mult în partidele comuniste europene trebue selecţionat personalul conducător, din punctul de vedere al acţiunii revoluţionare; în special nesuccesul din Germania cere această selecţionare; altfel, fără personal selecţionat, prevăzător, hotărît şi curagios în conducerea partidului, victoria revoluţiei proletariene este imposibilă. Acest personal selecţionat trebue să determine momentul revoluţiei şi să conducă realizarea".

„In ultimul timp s'a vorbit şi s'a scris despre necesitatea de a bolşeviza internaţionala comunistă. Este o problemă indiscutabilă şi neapărată. Ea se pune la ordinea zilei mai violent, în urma lecţiilor aspre din anul trecut din Bulgaria şi Germania. Bolşevismul nu este o doctrină (adică nu este numai doctrină) ci artă, sistem de educaţie revoluţionară pentru revoluţia proletariană. Ce este bolşevizarea partidelor comuniste? O astfel de educaţie a lor, o astfel de selecţionare a personalului conducător, încît ei să nu laşeze în momentele cînd va veni luna lui Octombre".

III

Această eşire, quasi literară, a lui L. D. Troţki nu putea să rămînă fără răspunsuri şi urmări. Cei vizaţi au evitat însă să pue chestia pe teren personal şi literar: între ei şi Troţki. Ei au mutat-o în sfera raporturilor dogmatice şi politice, între Lenin şi Troţki, între leninism şi troţkism, între partidul bolşevic rus unitar şi internaţionala comunistă pe de o parte şi curentul şi acţiunea lui Troţki pe de alta.

Cel mai substanţial şi mai complect răspuns l-a dat L. B. Kamenev într'un raport făcut partidului şi apoi publicat în broşură subt titlul: „Leninism şi troţkism". El începe cu constatarea, că de mult timp, în publicaţiile lui, foarte frecvente, Troţki s'a abătut dela „ideologia partidului". Ultima lui lucrare, editată subt egida partidului, cu un subiect aşa de important, ca învăţămintele revoluţiei din Octombre, ar putea fi luată de tineretul partidului, de unele cercuri din internaţionala comunistă şi de alte elemente, ca dogmă oficială pentru întreg partidul, ca „un manual pentru comunişti". „Concentrînd şi sistematizînd toate abaterile dela dogma partidului şi o mulţime de falşificări a istoriei lui, ea trebue examinată detaliat, nu ca un conflict literar, istoric, personal, cum ar vrea unii, ci ca un conflict politic, pentru a lămuri: care este sensul politic al eşirilor lui Troţki, ce însemnătate au în legătură cu celelalte eşiri ale lui, care este rolul său în partid, în legătură cu aceste eşiri, şi dacă toate acestea nu servesc pentru „*descompunerea şi discreditarea partidului*".

„Pentru a lămuri, dacă avem de a face cu o personalitate, cu un curent, născut din mişcarea proletariană într'o ţară mic burgheză, cu un fenomen accidental, sau cu o reînviere a unui curent din trecut,—vom recurge la operele lui Lenin, unde nu există volum, în care în mod sistematic nu s'ar fi discutat troţkismul".

„Leninismul este o doctrină de războiu a proletariatului împotriva burgheziei, elaborată într'o ţară de imense mase de mici burghezi; în mod constant ea a fost silită să ducă lupte împotriva influenţelor mici burgheze asupra proletariatului; aceste influenţe mici burgheze erau reprezentate mai cu samă de menşevism (partid social-democrat). Astfel leninismul este şi doctrina de războiu a proletariatului împotriva menşevismului. Pe cînd leninismul se pregătea de lupta revoluţionară cu burghezia şi organiza partidul ca instrument de realizare, troţkismul nu era decît o agentură a menşevismului, o mascare a lui. Pentru Lenin, cu începere dela 1903, Troţki nu era decît încarnarea tipică a uneia din sursele vrăşmaşe creării bolşevismului. Până la 1903 Troţki servea la jurnalul „Scînteia", organul lui Lenin. La 1903 el l-a trădat, intrînd în fracţia menşevicilor, boicotînd organele partidului, în fruntea cărora se găsea Lenin, şi a scris împotriva lui un pamflet politic, în care explică toată atitudinea lui Lenin, ca o sete după putere din partea acestui „candidat de dictator"; Lenin răspunde la aceasta: „se poate lupta cu Plehanov, se poate polemiza cu Martov, şi cu oportunistul Acselrod, nu face să pierdem timpul în discuţii cu Troţki".

„Cînd la 1905 Troţki a eşit din menşevism, prin faptul că a popularizat ideile lui Parvus asupra „Revoluţiei permanente", Lenin după ce a examinat şi respins ideile lui Parvus, şi-a exprimat părerea de rău că „social democratul revoluţionar Parvus" a crezut posibil „să apară alături de Troţki cu fraza lui revoluţionară".

„În timpul primei revoluţii ruseşti erau faţă în faţă două politici şi două tactici: menşevismul, care, neglijînd ţărănimea, chema proletariatul la acord cu burghezia, şi bolşevismul, care chema ţărănimea să ajute proletariatul în luptă cu ţarismul şi burghezia, în numele dictaturii democratice a proletariatului şi ţărănimii. Teoria lui Parvus-Troţki asupra „revoluţiei permanente" n'a jucat nici un rol, după prezicerea lui Lenin, a rămas „o frază", pe paginile prăfuite ale gazetelor menşevice".

„După căderea undei revoluţionare, prima eşire a lui Troţki a fost la congresul din Londra, unde a apărat pe menşevici contra atacurilor bolşevicilor, susţinînd părerea, că trebue să mergem pe calea parlamentarismului social-democrat-occidental, în care, după cît ştim, se cultivă fructele veninoase ale trădării clasei muncitoreşti". Asupra rezoluţiei propuse atunci de Troţki, Lenin spune: „Nu este greu de văzut, cît de fără conţinut sînt frazele răsunătoare ale lui Troţki". „Declarăm în numele partidului că Troţki duce politica împotriva lui, trece pe calea aventurismului şi despărţirii". „Oameni ca Troţki, cu frazele lui umflate despre partidul social-democrat rus al lucrătorilor, cu servilismul lui faţă de cei care umblă după acorduri cu burghezia, sînt acum o boală a timpurilor". „Cu Troţki nu putem discuta fundamental, fiindcă el nu are convingeri; asemenea oameni trebuesc numai denunţaţi ca nişte diplomaţi de cea mai inferioară calitate".

Pe zeci de pagini Kamenev povesteşte atitudinile lui Troţki dinainte de războiu, faţă de Lenin, de partidul bolşevic şi de partidul menşevic, însoţindu-le, la fiecare pasagiu, cu citaţii din operele lui Lenin, care de care mai puţin măgulitoare pentru Troţki; ele culminează în următoarea, ca rezultat de lungi discuţii: „Niciodată, nici într'o chestie serioasă asupra marxismului, Troţki n'a avut păreri statornice, întotdeauna trecînd prin „crăpăturile" diferitelor divergenţe şi trecînd dela o parte la alta".

„Dacă timp de 15 ani Lenin vorbeşte mereu în acelaşi mod despre Troţki, este evident că aceasta nu a provenit dintr'o polemică, sau supărare trecătoare; asta dovedeşte adînca lui convingere şi pătrunderea diferenţelor profunde, care existau între leninism şi troţkism".

În timpul războiului mondial diferenţele şi diferendele între Lenin şi Troţki au persistat.

„Lenin era pentru înfrîngerea în războiu a burgheziei naţionale, Troţki era contra".

„Lenin era pentru războiul civil, Troţki era contra".

„Lenin era pentru dictatura democratică a proletariatului şi ţărănimii, Troţki era contra (el se încurca în fraze stîngace asupra revoluţiei permanente şi asupra dictaturii proletariatului)".

„Asupra tuturor acestor diferenţe fundamentale Troţki trece uşor spunînd că revoluţia din Mart a lichidat toate diferendele".

„În realitate el a intrat în partidul nostru cu aceleaşi idei, pe care Lenin i le-a combătut zeci de ani, căci el şi acum susţine, că teoria lui asupra revoluţiei s'a realizat complect, adică s'a realizat celace Lenin numea fraza revoluţionară şi nu s'a realizat dogma lui Lenin".

„Care au fost ideile lui Troţki. «Bolşevicii vin la ideia limitării dictaturii proletariatului, în mîna căruia se va afla puterea de stat, prin burghezia democratică ţărănească; este adevărat că diferenţa dintre bolşevici şi menşevici nu este mare, părţile antirevoluţionare ale menşevismului (acordul cu burghezia) se arată în toată puterea acum, pe cînd părţile antirevoluţionare ale bolşevismului sînt ameninţătoare în viitor». Această ameninţare nu s'a produs, fiindcă subt conducerea tovarăşului Lenin bolşevismul, în primăvara anului 1917, «şi-a schimbat armătura de idei». Aşa încît după Troţki, Lenin şi partidul său şi-au schimbat armele împrumutînd altele dela Troţki, adică au primit formula revoluţiei permanente şi a dictaturii proletariatului şi au renunţat la formula elaborată demult, a dictaturii democratice a proletariatului şi ţărănimii. Teoria lui Lenin, după Troţki, a căzut, şi s'a realizat teoria lui Troţki, căci aceia a lui Lenin avea trăsături antirevoluţionare în ideia limitării dictaturii proletariatului prin ţărănime şi democratism".

„Şi atunci partidul trebue să stabilească: noi mergem subt steagul lui Lenin, noi realizăm doctrina lui, noi trebue să studiem şi să învăţăm după cărţile lui Lenin sau după Troţki".

„Aceasta nu este numai discuţie asupra trecutului, ci şi a prezentului şi viitorului, căci se discută chestiile esenţiale din revoluţie: raportul dintre clase, rolul ţăranilor în revoluţie, căile către socialism într'o ţară agrară, mijloacele şi condiţiile realizării dictaturii proletariatului într'o ţară cu populaţie predominantă ţărănească. Formula Lenin spune dictatură democratică a proletariatului şi ţărănimii, ea ţine cont de ţărani; formula Troţki nu ţine socoteală de ţărani;

el ne vorbeşte de dictatura proletariatului singur, de revoluţie permanentă. Acesta ne arată numai cum nu se poate lua şi ţinea puterea".

„In cartea lui Troţki este înjurat Zinoviev, Kamenev, Ricov şi alţii; în realitate prin ei se loveşte Lenin. Se zice în acea carte, că a fost o formulă greşită; elevii lui Lenin, urmînd această formulă, din cauza ei au greşit".

„De cînd Troţki este în partid, unde trebue să recunoaştem că şi-a împlinit bine însărcinările care i-au fost date, de patru ori a încercat să dea partidului directive troţkiste. Prima dată a fost în timpul păcii dela Brest, cînd el a vrut războiu. Lenin nu a căutat argumente nouă. I-a spus atunci că el nu înţelege raporturile dintre ţărănime şi proletariat şi că se lasă dus de fraza revoluţionară, care îl va duce la înfrîngerea revoluţiei".

„Dar iată că vine o altă cotitură însemnată; discuţia asupra trecerii dela comunismul militar la noua politică economică. Lenin căuta noi forme de legătură între proletariat şi ţărănime, înlocuirea metodelor silnice prin metode de convingere. Ce credea atunci Troţki? El propunea să se strîngă şuruburile mai tare, metodă care ne-ar fi dus la falimentul dictaturii proletariatului, care s'ar fi poticnit de sate; iarăşi vechea concepţie troţkistă: nesocotirea ţărănimii".

„Apoi încă odată a încercat Troţki, cu formula dictaturii industriale, şi aici fraza revoluţionară şi necunoaşterea raporturilor reale a fost oprită de noi".

„Şi însfîrşit acum vine încercarea nouă a lui Troţki de a discredita cadrele".

„Troţki vrea să pozeze în salvator al partidului, pe cînd în realitate totdeauna a arătat căi greşite, plecate din puncte de vedere străine de dogma partidului nostru, dela punctul de vedere al dogmei troţkiste, prin care vrea să substitue dogma lui Lenin".

„El are un argument: greşelile noastre; nu este cel dintâiu care le proclamă; au fost acei care au părăsit bolşevismul: Levi, Balabanova, Frossar; acum Troţki".

„Dar Lenin spunea: «Fără o deosebită necesitate este drept să amintim de greşeli»... Lenin a judecat faptele şi a conchis: ele au izvorît din teama că partidul se izolează şi riscă mult: dar cei greşiţi, au văzut curînd greşala, au revenit şi au ocupat posturile cele mai cu răspundere în partid şi în soviete".

„Troţki nu caută să ne micşoreze şi să ne descrediteze numai pe noi, el face aceasta şi cu Lenin. Pentru Troţki revoluţia a reuşit la 9 Octombre, cînd subt preşedinţia lui sovietul din Petrograd a acceptat rezoluţia, că garnizoana nu va părăsi, cu tot ordinul guvernului, Petrogradul; după dînsul din acel moment rezultatul eşirii din 25 Octombre era asigurat; răscoala, pentru $^{9}/_{10}$ sau $^{10}/_{11}$ era făcută. Dar atunci, ce valoare au mai avut adunările ulterioare ale comitetelor partidului, zbuciumările tuturor şi a lui Lenin, cînd Troţki făcuse deja tot? Sînt şi alte detalii falşe şi insinuări; că Lenin era ascuns, că nu ştia realităţile, că propunerile lui, de a începe revoluţia la Moscova, ar fi întîrziat, complicat şi poate chiar ar fi compromis răscoala şi altele".

„Iată de ce trebue de ales: ce istoric şi ce lecţii se vor preda partidului şi tineretului, ce directive ne vor conduce, ale lui Lenin sau ale lui Troţki, leninism sau troţkism?"

„Noi sîntem un partid, care monopolizează politica în ţară, reprezentăm tot ce este organizat, noi sîntem înconjuraţi de o masă, care, din punct de vedere al clasei, ne este vrăjmaşă; aceasta va creşte şi din punct de vedere politic, va deveni mai luminată. Ea nu are astăzi organizaţie legală. Cu dezvoltarea industriei, a fabricilor, a uzinelor şi a comerţului va creşte şi intelectualitatea mic-burgheză. Negăsind o expresie proprie, aceste elemente mici burgheze caută să-şi manifeste tendinţile prin partidul nostru; ele caută punctul lui slab; Troţki a devenit canalul, prin care elementul mic burghez se manifestă în interiorul partidului nostru. El devine simbolul vrăjmaşilor noştri. El este o figură, care se găseşte în opoziţie constantă cu partidul, care discreditează autoritatea bolşevismului, a păturilor lui conducătoare şi însăşi a lui Lenin, devenind simbolul şi speranţa vrăjmaşilor noştri".

„Trebuesc deci luate măsuri".

IV

O conferinţă, ţinută înaintea partidului comunist, asupra lucrării şi atitudinii lui Troţki, făcută de Stalin (Djugaşvili), o găsim într'o broşură intitulată „Troţkism sau leninism".

Stalin caută mai mult să restabilească adevărul istoric. El afirmă că de mult timp se răspîndesc legende falşe asupra revoluţiei. Aceste legende au fost înscrise şi răspîndite de Jon Ried, de Suhanov, Sirchin şi alţii, care spun că comitetul partidului bolşevic ar fi fost împotriva revoluţiei din Octombre. Stalin citează împotriva acestor legende protocoalele şedinţelor comitetului central al partidului, care ar dezminţi complect aceste legende mincinoase, pe care acum le-a reluat Troţki. Cît priveşte legenda despre un rol deosebit, pe care l-ar fi avut Troţki şi pe care o răspîndesc demult prietenii lui, iar acum el singur caută în ultimile lucrări să o confirme, acest rol trebue redus, tot după protocoalele partidului, la executarea însărcinărilor ce i-au fost date. Troţki n'a fost nici măcar în comitetul de 25, ales pentru executarea practică a răscoalei, cu atît mai puţin se poate vorbi deci pe bază de documente, că Troţki ar fi fost «inspiratorul», «figura principală», «singurul conducător al răscoalelor»".

„Dar nu este de ajuns ca o revoluţie să reuşească, este poate şi mai important ca, după reuşită, să te menţii la putere. Dar Troţki, prin atitudinea luată faţă de Germania, la sfîrşitul tratativelor dela Brest, ne tîra la dezastru şi faţă de acest fapt al lui, greşelile lui Zinoviev şi Camenev nu au nici o importanţă, cu atît mai mult, că aceste divergenţe nu au dus la despărţiri în partid".

„Intre legendele răspîndite de prietenii lui Troţki este şi aceia că el a fost «singurul şi principalul organizator al victoriilor pe frontul războiului civil». Aceasta nu corespunde realităţii; fără a nega meritele şi rolul lui însemnat, trebue să declar hotărît, că meritul este colectiv al partidului. In vara anului 1919, în toiul luptelor cu Colceac, din cauza divergenţelor, Troţki îşi dă demisia şi este înlocuit de Kamenev. In toamna 1919, cînd situaţia era gravă pe frontul de sud, Troţki este rechemat de acolo". Cu detalii din diferite acte şi procese verbale, Stalin caută să probeze că rolul lui Troţki a fost cu mult mai redus în dogmă, în tactica şi în practica partidului, în care n'a fost decît un venetic şi şi-a păstrat ascunsă mentalitatea anti-bolşe-

vică". „El vrea acum, cînd partidul are greutăţi, să substitue troţkismul leninismului; el caută, insinuant şi pe ascuns, să rupă cununa partidului, a cadrelor lui în acelaşi timp şi a lui Lenin".

„In ce constă pericolul troţkismului? El poate deveni centru de adunare a elementelor neproletariene, care tind la slăbirea şi descompunerea dictaturii proletariatului".

„Datoria partidului este de a înmormînta troţkismul ca curent de idei".

V

Fără a intra în discutarea amănuntelor istorice, aşa de diferit prezentate de „martorii oculari", fără a intra în discuţia aşa de subtilă, a diferenţei de dogmă dintre leninism şi troţkism, în diferite epoci, vom reţine totuşi cîteva lucruri mai însemnate, pentru a ne putea lămuri asupra situaţiei actuale din Rusia.

In primul rînd, trebue reţinută fraza lui Troţki: „noi nu ne-am lămurit încă pentru noi ce am săvîrşit şi cum am săvîrşit".

In al doilea rînd trebue să reţinem, că preocuparea principală a conducătorilor statului rus, în divergenţa profundă pe care o manifestă, o constitue două chestii fundamentale: 1) Revoluţia comunistă *mondială*, care nu numai a înşelat până acum şi pe Lenin şi pe Troţki, dar care, cu toate marile sforţări, cheltueli şi încercări, făcute până acum, a eşuat, şi, fără „bolşevizarea" internaţionalei comuniste (după Troţki) (adică bolşevizarea lui Zinoviev), nu se vede cînd se va produce, cu atît mai mult, cu cît unda revoluţionară din Europa evident scade. 2) A doua chestie, tot veche şi căreia nu i s'a găsit încă soluţia nici teoretică, nici practică, este chestia raporturilor cu ţărănimea şi mica burghezie. Revoluţia, lăsînd pe ţărani să-şi rezolve chestia agrară, a dat posibilitate bolşevicilor să pue mîna pe putere şi să distrugă marea burghezie bancară şi industrială, capitalistă şi intelectualitatea; dar odată cu distrugerea acestora, s'a dezorganizat şi în mare măsură s'a distrus şi producţia mare capitalistă; în schimb producţia mică burgheză, atît cea ţărănească, cît cea a meseriaşilor, precum şi micul comerţ burghez, a trebuit, suplinind lipsurile, să se dezvolte, aşa încît masa mic-burgheză, cu toată dictatura proletariană, s'a mărit; această imensă masă trebue, după dogmă, transformată în societate socialistă: *aceasta-i marea problemă*; dacă ea va fi lăsată timpului, masa mic-burgheză îşi va căpăta în mod fatal conştiinţă şi organizare politică, care o va pune în luptă cu comunismul; dictatura—războiul violent—nu pot dura veşnic şi nu poate ţine lumea în încordare perpetuă. Orişice dictatură, dacă nu este repede răsturnată, slăbeşte singură prin oboseală şi deprindere, dacă nu se descompune. Ce este de făcut? Cum trebue transformată masa imensă mic-burgheză, incultă şi sălbatică din Rusia, în societate socialistă—repede?

Prin formula Lenin? Dictatura proletariană şi democraţia cu ţăranii este tranzacţie cu mica burghezie, pentru a se menţine cît mai mult la putere, primind condiţiile acestei mici burghezimi; dar atunci din tranzacţie în tranzacţie nu se dizolvă dogma leninismului? şi ce se face cu transformarea micii burghezii în societate socialistă?

Prin formula Troţki? Dictatura proletariană pură, socializarea micii burghezii, repede, violent şi cu forţa? E mare risc.

Amîndouă problemele: 1) aport de forţe prin revoluţia mondială şi 2) socializarea micii burghezimi din Rusia, sînt puse acum cu mai multă acuitate ca ori cînd; conducătorii Rusiei par obosiţi. Ei nu găsesc alte soluţii decît acele, pe care le-au avut, în mod teoretic înainte de revoluţie, pentru care au discutat ani de zile; acum, după opt ani de revoluţie şi atîţia ani de aplicare a dictaturii, se începe vechea discuţie, ca un semn că ei simt că realizările sînt peste puterile lor, că nu găsesc căi nouă, că sînt ameninţaţi de imensitatea şi rezistenţa pasivă a ţărănimii şi micii burghezii; se tem că imensa tundră mic burgheză, pe care stau şi de care sînt înconjuraţi, poate dintr'un moment în altul să se dezgheţe şi să-i înghită fără rămăşiţă şi pe cei cu formula lui Lenin şi pe cei cu formula lui Troţki. Deocamdată soluţia s'a găsit în eliminarea lui Troţki. El a fost trimis în exil onorific. Dar chestiile care s'au pus în discuţie rămîn. Situaţia în Rusia este la o însemnată cotitură. A învins deocamdată formula înţelegerii cu ţărănimea şi mica burghezie—de aci hotărîrea de a lăsa alegerile la sate mai libere, de a chema la viaţa politică şi pe necomunişti, de aci scăderile şi transformările impozitelor pe ţărani—în aşteptarea revoluţiei mondiale şi a capitalului burghez străin.

Şi dacă cu toate acestea, tundra mic-burgheză proprie şi locală şi naţională se va desgheţa încet-încet sau subit... atunci prăbuşirea şi înecarea dogmei lui Lenin în tundra micei burghezii, sau Troţki-salvator, cu dictatura absolută proletariană pură, dacă va mai avea timp şi pe ce s'o sprijine.

Dr. P. Cazacu

Oblomov

V

(Continuare)

Ce eşti aşa de posac pe ziua de azi? Taci? Nu eşti bucuros? Mi-închipuiam—ai să înnebuneşti de bucurie, şi el parcă doarme. Trezeşte-te, domnule, cu dumneata e Olga!

Cu aer de mustrare îl respinse puţin dela ea.

— Nu eşti bine? Ce-i cu tine?—stăruia Olga.

— Nu, sînt sănătos şi fericit,—se grăbi el să zică, numai să n'ajungă lucrurile până la stoarcerea tainelor sale sufleteşti.— Sînt îngrijorat numai, cum ai venit tu singură...

— Asta e grija mea,—zise ea nerăbdător.—Parcă era mai bine, dacă veneam cu ma tante?

— Mai bine, Olga...

— Dacă ştiam una ca asta, o rugam,—îl întrerupse Olga cu ton de obidă, lăsîndu-i mîna...—Credeam că pentru tine nu-i fericire mai mare, decît să stai cu mine.

— Nici nu-i, nici nu poate să fie!—întrerupse Oblomov.— Dar cum aşa, singură...

— Lasă prostiile, să vorbim mai bine despre altele, zise ea fără grijă.—Ascultă... Ah, eram să spun ceva, şi am uitat...

— Vroiai să spui poate, cum ai venit aici singură,—începu Oblomov, uitîndu-se cu groază în dreapta şi în stînga.

— A, nu! Tu cu ale tale! Cum nu te plictiseşte! Ce-am vrut să spun?... Nu-i nimic. Mi-aduc aminte pe urmă. Ah, cît e de frumos aici: foile au căzut, „feuilles d'automne..."—ţi-aduci aminte pe Hugo? Uite colo soarele, Neva... Hai la Neva, ne plimbăm cu barca.

— Ce vorbeşti! Dumnezeu cu tine! Pe frigul ăsta, şi eu numai în *şinela* asta de vată..

— Şi eu sînt tot în îmbrăcăminte de vată—Mare treabă! Hai, hai!

Alerga, îl tîra şi pe el. Oblomov se opunea, bombănea. A trebuit totuşi să se urce în barcă şi să meargă.

— Cum ai nemerit tu aici singură?—repetă Oblomov îngrijat.

— Să-ţi spun cum?—îl necăjea ea cu viclenie, cînd au ajuns la mijlocul rîului.—Acuma se poate spune: n'ai să poţi fugi, de acolo ai fi fugit...

— Dar ce s'a întîmplat!—întrebă Oblomov cu frică.

— Vii mîne la noi?—întreabă ea, în loc să răspundă.

„O Doamne"!—se gîndi Oblomov.—„Parcă mi-a cetit gîndul că nu vreau să viu"!...

— Viu,—rosti în auz.

— De dimineaţă, pentru toată ziua.

— Viu pentru ziua întreagă.

— Vezi...—începu ea senin:—te-am chemat azi aici, ca să-ţi spun...

— Ce?—întrebă el cu spaimă.

— Ca să vii... mîne la noi...

— O, Doamne! Dar spune, cum ai venit tu aici?

— Aici?—întrebă ea distrată.—Cum am venit? Iaca aşa, am venit... Stai... dar ce să mai vorbim despre asta!

Luă apă cu mîna şi-i stropi faţa. Oblomov închise ochii, tresări, iar ea începu să rîdă.

— Cît e de rece apa, mi-a îngheţat mîna cu totul! Doamne, ce frumuseţă!—urmă ea, uitîndu-se în toate părţile.—Mîne iar mergem, dar deadreptul de-acasă...

— Dar acuma n'a fost deadreptul? Atunci de unde?—întrebă el grăbit.

— Dintr'un magazin.

— Din care magazin?

— Cum din care? Încă în grădină ţi-am spus din care...

— Nu, nu mi-ai spus,—zise Oblomov nerăbdător.

— Nu ţi-am spus? Ciudat. Am uitat! Am plecat de acasă cu un om la bijutier...

— Ei, şi?

— Ei, iaca aşa... Ce biserică e asta?—întrebă ea deodată pe barcagiu, arătînd în depărtare.

— Care? Cea de colo?—întrebă luntraşul.

— Smolnii,—zise Oblomov nerăbdător.—Ei, şi? Ai fost la magazin.. şi dela magazin?...

— La magazin... frumoase lucruri.. Ce brăţare am văzut!

— Nu-i vorbă despre brăţare!—întrerupse Oblomov.—După acela?

— Atîta,—adăugă ea distrat şi privind cu luare aminte împrejurimile.

— Dar omul unde-i?—stărui Oblomov.

— S'a dus acasă,—răspunse ea deabia, uitîndu-se la o clădire de pe celălalt mal.

— Şi tu?...

— Ce frumos e acolo! Nu s'ar putea să mergem într'acolo, —întrebă Olga, arătînd cu umbrela spre partea opusă.—Tu doar acolo stai?

— Da.

— In care stradă? Arată-mi.

— Dar cu omul cum a rămas?

— Aşa,—răspunse ea distrat:—l-am trimis după brăţară. El a plecat acasă, şi eu încoace.

— Cum aşa?—zise Oblomov, holbînd ochii la ea.

Făcu o faţă speriată. Ea făcu tot aşa.

— Vorbeşte serios, Olga; destul cu glumele.

— Nu glumesc, zău aşa-i!—zise ea liniştit.—Am uitat acasă brăţara înadins, iar ma tante m'a rugat să mă duc la magazin. Tu niciodată n'ai născoci aşa ceva!—adaugă ea cu mîndrie, parcă ar fi făcut mare ispravă.

— Dar dacă omul se întoarce?

— I-am spus să mă aştepte, că mă duc în alt magazin, şi am luat-o încoace...

— Dar dacă Maria Michailovna te întreabă în care magazin te-ai dus?

— Am să spun că am fost la croitoreasă.

— Dar dacă întreabă la croitoreasă?

— Dar dacă Neva fuge toată în marea, dar dacă barca se răstoarnă, dar dacă strada Morscaia şi casa noastră se prăbuşesc, dar dacă tu încetezi deodată de a mă iubi...—zise ea, şi-l stropi iar în faţă.

— Dar omul s'a şi întors, aşteaptă,—zise Oblomov, ştergîndu-şi faţa.—Ei, barcagiu, la mal.

— Nu trebue, nu trebue!—porunci ea barcagiului.

— La mal! Omul s'a întors,—repetă Oblomov.

— Lasă-l, nu trebue!

Dar Oblomov stărui până la sfîrşit, şi începu să păşească grăbit prin grădină, pe cînd ea, dimpotriva: mergea încet rezămîndu-se pe braţul lui.

— Ce te grăbeşti? Mai încet, vreau să mai stau cu tine.

Mergea şi mai încet, se lipea de braţul lui şi se uita de aproape în faţa lui, iar el îi vorbea greoiu şi plicticos despre obligaţiuni, despre datorie. Ea îl asculta distrată, cu un zîmbet slab cu capul aplecat, privind în jos, sau se uita de aproape, din nou în faţa lui, şi se gîndea la altele.

— Ascultă Olga,—începu el însfîrşit cu un ton solemn:—cu riscul de a-ţi pricinui necaz, de a-mi atrage reproşuri, sînt dator să-ţi spun hotărît, că noi am ajuns prea departe. E de datoria mea să ţi-o spun.

— Ce să-mi spui?—întreabă ea cu nerăbdare.

— Că facem foarte rău, că ne vedem pe ascuns.

— O spuneai asta încă la ţară,—zise ea pe gînduri.

— Da, dar atunci eu mă antrenam: cu o mînă respingeam,

cu alta reţineam. Tu erai încrezătoare, iar eu... parcă... te înşelam. Pe atunci sentimentul era încă nou...

— Şi acuma sentimentul nu mai e o noutate, iar tu începi să te plictiseşti...

— Ah, Olga, nu! Eşti nedreaptă. Zic că era nou, şi de aceia n'aveam cînd judeca, n'aveam putinţa. Pe mine mă omoară conştiinţa; tu eşti tînără, puţin cunoşti lumea şi oamenii; afară de asta, eşti aşa de curată, iubeşti aşa de sfînt, încît nici prin minte nu-ţi trece, la ce defăimare severă ne expunem amîndoi, ce facem amîndoi—mai ales eu..

— Dar ce facem noi?—întreabă ea oprindu-se.

— Cum ce? Tu înşeli pe mătuşa, eşi de acasă pe ascuns, te întîlneşti cu un bărbat în ascuns... Incearcă să le spui toate astea Duminică faţă de musafiri...

— Şi de ce n'aşi spune-o?—rosti ea liniştit.—Pot chiar s'o spun...

— Şi ai să vezi cum mătuşa are să se simtă rău, iar bărbaţii au să se uite la tine cu viclenie şi îndrăzneală...

— Dar noi sîntem logodnic şi logodnică!

— Da, da, scumpă Olga,—zise Oblomov, strîngîndu-i amîndouă mînile:—şi trebue să fim cu atît mai serioşi amîndoi, cu atît mai cuminţi la tot pasul. Vreau să te duc cu mîndrie la braţ tocmai pe aleea asta, în văzul tuturora,—nu pe ascuns—ca să se coboare privirile cu respect în faţa ta, să nu se îndrepte spre tine cu îndrăzneală şi viclenie; să nu îndrăznească să răsară în mintea nimănui bănuiala, că o fată mîndră ca tine, a putut să se antreneze, să-şi calce datoria, pierzîndu-şi capul, uitînd ruşinea şi educaţia...

— N'am uitat nici ruşinea, nici educaţia, nici datoria,—răspunse ea cu mîndrie, retrăgîndu-şi mîna.

— Ştiu, ştiu, nevinovatul meu înger, dar astea le spun nu eu, astea au să le spună oamenii, lumea, şi niciodată n'are să ţi le erte. Inţelege-mă, pentru Dumnezeu. Vreau să fii curată şi nepătată şi în ochii lumii,—aşa cum eşti tu de bună seamă...

Olga mergea gînditoare.

— Inţelegi dece le spun toate astea: ai să fii nenorocită, iar răspunderea are să cadă numai asupra mea. Au să zică, că eu te-am antrenat, că-ţi ascundeam prăpastia cu scop. Eşti curată şi liniştită cu mine, dar ai pe cine să convingi tu? Cine are să creadă?

— Ai dreptate,—zise Olga tresărind;—atunci ascultă,—adăugă ea hotărît:—să spunem lui ma tante, şi mîne să ne binecuvinteze...

Oblomov se îngălbeni.

— Ce-i cu tine?—întrebă ea.

— Aşteaptă, Olga,—de ce să ne grăbim până la atîta?...—adăugă el grăbit.

Buzele îi tremurau.

— Nu tot tu mă grăbeai acum două săptămini ?—intrebă ea, privindu-l rece și cu luare aminte.

— Da, pe atunci nu mă gindisem la pregătire, și sint multe :—zise Oblomov, oftînd.—Să așteptăm scrisoarea dela țară.

— Și dece să așteptăm scrisoarea ? Parcă un răspuns, sau altul poate schimba hotărîrea ta ?—intrebă ea, uitîndu-se la el cu o luare-aminte și mai mare.

— Ce idee ! Nu ; dar trebue puțină chibzuință : trebuie spus mătușei cînd e nunta. Cu dînsa o să vorbim nu despre amor, ci despre afaceri, pentru care eu acuma nu-s deloc pregătit.

— Despre astea îi spunem, cînd s'o primi scrisoarea, iar între timp toți au să știe că sintem logodnic și logodnică, și o să ne vedem zilnic. Mi-i urit,—adăugă ea :—sint chinuită de zilele astea așa de lungi ; toți observă, se țin de capul meu, fac aluzii viclene la tine... Toate astea m'au plictisit !...

— Fac aluzii la mine ?—abia îngînă Oblomov.

— Da, mulțumită Sonicicăi.

— Iaca, vezi, vezi ? Nu mă ascultai, te-ai supărat atunci.

— Ei, ce „vezi" ? Nu văd nimic, văd numai că ești un fricos... Nu mi-i frică de aluziile astea.

— Nu-s fricos, sint prudent... Dar să plecăm de aici, pentru Dumnezeu, Olga : uite, se apropie un cupeu. N'or fi niscaiva cunoștinți ? Ah ! Mă apucă toate nădușelile... Hai, hai...—zise cu frică, molipsind-o și pe ea.

— Da, mergem mai iute,—zise ea în șoaptă, acoperindu-se cu voalul.

Și o luară pe alee aproape în fugă până la marginea grădinii, fără o vorbă, Oblomov uitîndu-se neliniștit în toate părțile, ea—lăsînd capul cu totul în jos și acoperindu-se cu voalul.

— Atunci mîne !—zise ea, cînd ajunseră la magazinul, unde o aștepta omul.

— Nu, mai bine poimîne... sau nu, Vineri, sau Sîmbătă,—răspunse Oblomov.

— Dar dece ?

— D'apoi... vezi, Olga... eu tot cred... nu sosește oare scrisoarea ?

— Fie. Dar mîne vino în tot cazul la masă, auzi ?

— Da, da, bine, bine !—răspunse Oblomov grăbit, iar ea intră în magazin.

„O, Doamne, unde am ajuns ! Ce piatră a căzut deodată peste mine ! Acuma ce-i de făcut ? Sonicica ! Zachar ! Cavalerii"...

VI

Nu băgă de seamă că Zachar i-a dat bucatele cu totul reci, nu-și dădu seamă cum după asta se pomeni în așternut și dormi un somn greu ca piatra.

A doua zi tresări la gîndul că trebuia să meargă la Olga : cum se poate ! Își închipui limpede cum au să-l privească semnificativ cu toții.

Ușierul îl privește și așa, nu știu cum, cu o deosebită dragoste ; Semen se aruncă nebun, cînd îi cere un pahar de apă. Catea, dădaca îl petrece cu un zîmbet prietenos.

„Logodnicul, logodnicul" !—e scris pe fruntea tuturora, și el n'a cerut măcar învoirea mătușei, n'are bani—un gologan, și nici nu știe cînd are să-i aibă, nu știe măcar cît venit are să primească anul ăsta dela țară ; casă la țară n'are : ce mai logodnic !

Până la primirea unor știri sigure dela țară, Oblomov hotărîse să se vadă cu Olga numai Duminicile, cu martori. De aceia, cînd sosi ziua de mîne, nu se gîndi de dimineață să înceapă a se pregăti, să meargă la Olga.

Nu se rase, nu se îmbrăcă, răsfoia alene gazetele franțuzești, luate săptămîna cealaltă dela Iliinschii ; nu se uita necontenit la ceasornic și nu se posomora că minutarul nu înaintează.

Zachar și Anisia credeau că boerul n'are să stea la masă acasă,—ca de obiceiu,—și nu-l întrebară ce să gătească.

Oblomov îi ocărî, declarîndu-le că nici n'a visat să stea la masă la Iliinschii în fiecare Mercuri, că astea-s „clevetiri", că a stat la masă la Ivan Gherasimovici, și că pe viitor, afară doar de Duminici,—și încă nu în fiecare Duminică,—are să mănînce acasă.

Anisia alergă în fugă la piață după măruntae pentru supa favorită a lui Oblomov.

Veniră copiii gazdei ; Oblomov controlă adunarea și scăderea lui Vanea și găsi două greșeli. Mașei îi linie caetul și-i scrise niște *azi* mari, apoi mai ascultă cum trosnesc canarii, și se uită prin ușa întredeschisă cum treceau și se mișcau coatele gazdei.

Pe la ceasul două gazda întrebă din dosul ușii, dacă nu vrea să guste și dumnealui : copsese niște vatruște.* Aduseră vatruștele și un păhăruț cu rachiu de coacăză.

Turburarea lui Ilia Ilici se mai potoli ; îl năpădi apoi un fel de îngîndurare somnoroasă care-l stăpîni aproape până la masă.

După masă, deabia începu Oblomov să moțăie, biruit de somn și lungit cum era pe divan, cînd ușa din apartamentul gazdei se deschise, și de acolo se arătă Agafia Matfeevna, cu două piramide de ciorapi în amîndouă mînile.

Agafia Matfeevna le așeză pe două scaune, iar Oblomov sări și-i propuse un al treilea ; dar ea nu se așeză, nu era în deprinderea ei : o femee veșnic în picioare, cu griji, veșnic în mișcare.

— Iaca, v'am aranjat azi ciorapii : cincizeci și cinci de perechi, dar mai toți sint cam vechi...

* Un fel de brînzoaice. N. trad.

— Cit ești de bună!—zise Oblomov, apropiind-se de ea și luind-o in glumă de coate.

Agafia Matfeevna rise.

— De ce te deranjezi? Zău mă jenez.

— Nu-i nimic, noi—cu gospodăria: la dumneavoastră n'are cine, și mie-mi place,—zise ea.—Iaca aste douăzeci de perechi nu mai sînt bune la nimic: nu face nici să-i mai cîrpești.

— Nu trebue, aruncă-i, te rog, pe toți! Ce te mai ocupi cu zdrențele astea? Se pot cumpăra alții...

— Cum să le arunc, dece? Iaca toți ăștia se pot țese,—și începu iute să despartă ciorapii.

— Dar ia un scaun, te rog; de ce stai în picioare?

— Nu, mulțumesc, nu-i timp de stat pe scaun,—răspunse ea refuzînd din nou.—Azi spălăm: trebuie pregătită toată rufăria.

— Dumneata ești o minune de gospodină,—zise Oblomov, oprindu-și privirea pe gîtul ei și pe piept.

Agafia Matfeevna rise.

— Atunci cum rămîne?—întrebă ea,—să dregem ciorapii? Comand bumbac și ață. Ni le aduce o bătrînă dela țară; aici nu face să cumperi: numai putregaiu.

— Dacă ești așa de bună, îmi faci un serviciu; dar mi-i rușine, zău, să-ți baţi capul dumneata...

— Nu-i nimic, noi ce treabă avem? Iaca, pe astea le repar eu singură, pe astea le dau băbușcăi; mine vine să mai stea pe la noi cumnata: seara n'avem ce face, și mai reparăm. Mașa mea a și început să împletească, dar mereu scapă andrelele: sînt mari, nu se potrivesc cu mînile ei.

— Învață și Mașa?

— Zău învață.

— Nici nu știu cum să-ți mulțumesc,—zise Oblomov, privind-o cu aceiași plăcere, cu care se uita dimineață la vatrușca fierbinte.—Îți mulțumesc foarte, foarte mult, și n'am să-ți rămîn dator, mai ales Mașei: am să-i cumpăr la rochii de mătasă—o fac ca o păpușică!

— Vai, la ce atîtea mulțumiri? Ce-i trebue ei rochii de mătasă? Nu-i ajung cele de cit; parcă arde totul pe ea, mai ales ghetele: n'apucăm să cumpărăm în piață.

Se sculă și luă ciorapii.

— D'apoi unde te grăbești? Mai șezi, eu nu-s ocupat.

— Altă dată cumva, într'o sărbătoare; și poftiți și dumneavoastră pe la noi, la o cafea. Acuma e spălatul: mă duc să văd ce face Aculina, a început...

— Atunci nu îndrăznesc să te mai rețin,—zise Oblomov, uitîndu-se din urmă-i la spinare și la coate.

— Am mai scos și halatul dumneavoastră din cămară,—urmă ea: se poate încă repara și spăla: o stofă așa de bună! Are să mai slujească încă mult.

— Nu-u! Nu-l mai port, m'am lăsat de halat, nu-mi mai trebue.

— Nu-i nimic, las să-l spele: poate-l îmbrăcați cîndva... la nuntă!—sfîrși ea rîzînd și închizînd ușa cu zgomot.

Lui Oblomov îi pieri deodată tot somnul; Oblomov ascuți auzul, holbă ochii.

— Și ea știe—toți!—zise, lăsîndu-se pe scaunul pregătit pentru ea.—O, Zachar, Zachar!...

Peste Zachar curseră din nou cuvintele „jalnice", Anisia începu din nou să vorbească pe nas, că aude „despre nuntă pentru întăia dată dela gazdă, că în conversația cu ea nici nu s'a pomenit nimic, că unde-i nunta, și treabă-i asta—o nuntă! Trebue să le fi născocit toate astea dușmanul neamului omenesc, că ea e gata să se prăbușească subt pămînt, și că gazda e gata și ea „să sărute icoana depe părete", că nici n'a auzit despre domnișoara Ilinscaia, și a înțeles, vre-o altă domnișoară"...

Și multe mai înșiră Anisia, încît lui Ilia Iliici îi fu lehamete. Zachar încercă a doua zi să ceară învoire până la foasta lor locuință din strada Gorochovaia, la niște prieteni, dar Oblomov îi dădu așa fel de prietini, că Zachar nu mai știa cum să iasă.

— Acolo încă nu știu, să mai răspîndești și pe acolo minciuni! Stăi acasă!—adăugă Oblomov fioros.

Mercurea trecu. Joi Oblomov primi din nou o scrisoare prin poștă dela Olga, cu întrebarea ce înseamnă asta, ce s'a întîmplat de n'a venit. Scria că a plîns toată ziua și că noaptea aproape n'a dormit.

— Plînge! Acest înger nu doarme! Doamne! De ce mă iubește? Dece o iubesc? Dece ne-am întîlnit? Tot Andrei e de vină, el ne-a inoculat amorul, ca un vărsat, amîndurora! Și ce fel de viață e asta: numai turburări, numai supărări! Dar cînd va veni fericirea liniștită, odihna?

Cu oftări zgomotoase se culca, se scula, eșea chiar în stradă, și tot căuta norma vieții, unei existenți care să fie și plină de conținut, să curgă și liniștită, zi cu zi, picătură cu picătură, într'o contemplare mută a naturii și a fenomenelor liniștite, care abia se simt, ale vieții de familie,—pașnice, dar pline. Nu-i plăcea să și-o închipuie ca un rîu larg și zgomotos, cu valuri spumegoase, cum o vedea Stolz.

— E o boală,—zise Oblomov,—un tifos: sărituri cu cataracte, cu spargeri de zăgazuri, cu inundații.

Scrise Olgăi că a răcit în Grădina de Vară, că a trebuit să bea o zeamă fierbinte de niște iarbă și să stea acasă cîteva zile, că acuma i-a trecut totul și că nădăjduiește s'o vadă Duminică.

Olga răspunse în scris și-l lăudă că s'a păzit, îl sfătuia să rămîie acasă și Duminică, dacă va trebui, și adăugă că preferă să se mai plictisească o săptămînă, numai să-și vadă el de sănătate.

Răspunsul fu adus de Nichita, tocmai acela care, după spusele Anisiei, era principalul vinovat al zvonurilor. Nichita mai aduse și niște cărți nouă, cu însărcinarea din partea domni-

șoarei, de a le ceti și a-i spune la întîlnire, dacă face să le mai citească și ea.

Olga cerea răspuns în privința sănătății. Oblomov, după ce scrise răspunsul, îl dădu singur în mîna lui Nichita, pe care îl petrecu cu privirea din antreu până în portiță,—ca să nu se apuce Nichita să dea pe la bucătărie și să repete „clevetirile", să nu-l poată petrece nici Zachar până în stradă.

Oblomov se bucură de propunerea Olgăi de a se păzi și de a nu veni Duminică, și-i scrise că pentru reintremarea definitivă trebue să mai stea acasă încă vre-o două-trei zile.

Duminică fu în vizită la gazdă, bău cafea, mîncă pirog fierbinte și după masă trimise pe Zachar pe celălalt mal, după îngheţată și bonboane pentru copii.

Pe Zachar deabia îl putură trece îndărăt; podurile erau ridicate, și Neva se pregătea să înghețe. Oblomov nu putu nici să se gîndească să plece la Olga Mercuri.

Se înțelege, Oblomov putea trece imediat, putea să se instaleze pentru cîteva zile la Ivan Gherasimovici și să meargă să stea chiar la masă la Olga, în fiecare zi. Pretextul era legitim: Neva l-a apucat de partea asta, n'a avut cînd s'o treacă.

Ideia asta îi și venise îndată, și Oblomov coborîse iute picioarele pe podea, dar după ce se gîndi puțin, se culcă din nou încet, la locul lui, cu fața amărîtă, oftînd.

„Nu, las să înceteze zvonurile, las persoanele străine, care vizitează casa Olgăi, să mai uite puțin; au să mă vadă apoi acolo în fiecare zi, cînd vom fi declarați logodnic și logodnică".

— E plicticos să aștepți, dar n'ai încotro,—adăugă, oftînd și punîndu-se să vadă cărțile trimise de Olga.

Ceti vre-o cincisprezece pagini. Veni Mașa să-l întrebe, dacă nu merge la *Neva:* toți se duc să vadă cum are să se oprească rîul.

S'a dus și s'a întors pe vremea ceaiului.

Așa treceau zilele. Ilia Ilici se plictisea, cetea, umbla pe stradă; iar acasă arunca o privire-două în odaia gazdei, pentru a schimba două-trei vorbe. Odată îi rîșni chiar vre-o trei funturi de cafea, și cu atîta rîvnă, încît îi asudă fruntea.

Vru să-i dea o carte s'o citească. Gazda, mișcînd încet din buze, ceti titlul și i-o dădu îndărăt, zicînd că are să i-o ceară de Crăciun, și are să-l pue pe Vanea să i-o citească tare, în auz; atunci are să asculte și babușca; acuma n'are vreme.

În timpul acesta pe Neva fură așezate trecători, și într'o zi săriturile din lanț și lătrătele desperate ale cinelui anunțară o nouă sosire a lui Nichita, cu un bilețel, cu întrebarea despre sănătate, și o carte.

Oblomov se temea să nu fie nevoit să meargă și el pe trecătorile de scîndură la celălalt mal, se ascunse de Nichita, scriind drept răspuns că i s'a arătat o mică umflătură în gît, că nu se hotărăște să iasă din casă și că „cruda soartă îl răpește

încă pentru cîteva zile fericirea de a vedea pe scumpa lui Olgă".

Interzise lui Zachar cu străşnicie de a sta de vorbă cu Nichita, și-l urmări cu ochii pe acest din urmă, și de astădată, până la portiță: iar pe Anisia o amenință cu degetul, cînd o văzu scoțînd nasul din bucătărie, ca să-l întrebe ceva pe Nichita.

VII

Trecu o săptămînă. Dimineața, cînd se scula, Oblomov întreba înainte de toate cu grijă, dacă s'au așezat trecătorile peste Neva.

Încă nu,—i se răspundea, și Oblomov își petrecea ziua în liniște, ascultînd loviturile minutarului, trosnetul rîșniții de cafea din odaia gazdei și cîntecul canarilor.

Puii de găină nu mai țipau subt fereastră, erau demult găini mari și stăteau ghemuiți prin cotinețe. Cărțile trimise de Olga, Oblomov n'apucă să le citească: o carte, cum a fost întoarsă cu pagina 105 în jos, așa a rămas cîteva zile.

În schimb se ocupa mai des cu copiii gazdei. Vanea e un băețaș așa de înțelegător, încît după a treia lecție știa toate orașele principale din Europa, și Ilia Ilici a făgăduit că-i dăruește un mic glob, de îndată ce se va putea trece pe celalalt mal; iar Mașa i-a tivit trei batiste,—rău, ce e drept,—dar se străduește așa de nostim cu micile ei mînuți; și mereu vine să-i arăte fiecare verșoc* tivit...

Cu gazda, cum îi zărește coatele prin ușa întredeschisă, vorbește mereu. S'a deprins să ghicească numai după mișcarea coatelor, ce face gazda, presază, rîșnește sau calcă.

A încercat să vorbească chiar cu babușca, dar babușca niciodată nu poate sfîrși vorba: se oprește la o jumătate de vorbă, se reazămă cu mîna de părete, se îndoae și începe să tușească, parcă ar face vre-o treabă grea, apoi geme—cu atîta se sfîrșește toată conversația.

Nu vede de loc numai pe „frățior", sau vede numai cum trece pachetul cel mare pe dinaintea ferestrelor; în casă prezența lui parcă nici nu se simte. Chiar cînd intră odată Oblomov în odaia unde mîncau ei înghesuiți cu toții, frățiorul își șterse iute buzele cu mîna și dispăru în cămăruța lui.

Odată, de-abia se trezi Oblomov și se așeză la cafea fără grijă, cînd Zachar îl înștiințează deodată, că trecătorile s'au așezat. Lui Oblomov îi zvîcni inima.

— Și mîne e Dumineca,—se gîndi el:—trebue să merg la Olga, să îndur cu bărbăție, toată ziua, privirile semnificative și curioase ale unor persoane străine, apoi să-i declar, cînd am de gînd să vorbesc cu mătușa...

Și el e pe același punct de neputință de a face un pas...

* *Verșocul* e egal aproximativ cu 5 centimetri. N. trad..

I se înfățișa viu în minte cum are să fie declarat logodnic, cum a doua, a treia zi au să vie fel de fel de dame și bărbați, cum are să devie el deodată obiect de curiozitate, cum au să dea o masă oficială, au să bea pentru sănătatea lui. Apoi... apoi, după dreptul și datoria de logodnic, are să aducă logodnicei un cadou...

— Cadou! — își zise Oblomov cu groază, și începu să rîdă cu amărăciune.

Cadou! Și în buzunar două sute de ruble! Chiar dacă îi trimit bani, — îi trimit pe la Crăciun, sau poate și mai tîrziu, cînd vor vinde recolta. Dar cînd au s'o vîndă, cîtă e și ce sumă are să se capete—toate astea trebue să le lămurească scrisoarea, și scrisoarea nu vine... Ce-i de făcut? Adio odihna de două săptămîni!..

In mijlocul acestor griji i se desena mereu frumoasa înfățișare a Olgăi, sprîncenele ei pufoase și vorbitoare și acești ochi deștepți, gri-albaștri, și întregul căpușor, și cozile împletite, pe care le lăsa ea, nu știu cum, în jos, până la umeri și talie.

Dar de îndată ce începea să tresară de dragoste, se nărula ca o stîncă pe capul lui gîndul greu: ce-i de făcut, cu ce să înceapă, cum să ajungă la chestia nunții, de unde să ia bani, cu ce să trăiască apoi...

„Să mai aștept; mîne, sau poimîne vine poate scrisoarea" începu să facă socoteli, cînd a trebuit să ajungă la țară scrisoarea lui, cît timp ar putea să întîrzie vecinul, și cît timp s'ar cere până la trimiterea răspunsului.

„In aste trei, cel mult patru zile trebue să sosească; mai amîn plecarea la Olga",—hotărî el cu atît mai mult, că de unde să știe Olga, că trecătorile s'au și așezat?...

— Catea, s'au așezat trecătorile?—întreba Olga pe fata din casă, cum se trezea dimineața.

Și întrebarea asta se repeta în fiecare zi. Oblomov nu bănuia nimic

— Nu știu, domnișoară; n'am văzut azi nici pe vizitiu, nici pe portar, și Nichita nu știe.

— Tu niciodată nu știi ce-mi trebue! — zise Olga cu supărare, stînd în așternut și privindu-și lănțușorul dela gît.

— Am să aflu îndată, domnișoară. N'am îndrăznit să es, credeam că o să vă treziți; altfel ași fi dat fuga îndată. — Și Catea dispăru din odae într'o clipă.

Olga trase saltarul mesuții, scoase ultimul biletel al lui Oblomov. „E bolnav, săracul, e singur, se plictisește... O, Doamne, oare cînd"...

Nu-și isprăvi gîndul, cînd Catea, înroșită de alergătură, năvăli în odae

— S'au așezat, s'au așezat astă noapte!—anunță ea cu bucurie, luă în brațe pe domnișoara care sări iute din așternut, aruncă pe ea o bluză și-i apropie micuții pantofi. Olga deschise îndată saltarul, scoase ceva de acolo și lăsă să cadă în mîna Catei, iar Catea îi sărută mîna. Toate astea—săritura din așternut, căderea monedei în mîna Catei și sărutul mînii, avură loc în aceiași clipă. „Ah, mîne e Duminică, tocmai la timp. Vine"! — se gîndi Olga și se îmbrăcă iute, bău ceaiul în fugă și plecă cu mătușa prin magazine.

— Să mergem, ma tante, mîne la Smolnîi, la liturghie,— rugă ea.

Mătușa miji puțin, se gîndi, apoi zise:

— Fie; numai că—ce depărtare, ma chère! Ce ți-a venit... iarna!

Iar Olgăi i-a venit, fiindcă biserica asta i-a arătat-o Oblomov de pe rîu, și Olga ar fi vrut să se roage în acea biserică... pentru el, să fie el sănătos, s'o iubească pe ea, să fie fericit cu ea, să se... sfîrșească mai iute această stare de nehotărîre, de nesiguranță... Sărmana Olga!

Sosi și Dumineca. Nu știu ce meșteșug găsi Olga să facă masa după gustul lui Oblomov.

Imbrăcă rochia albă, ascunse subt dantele brățara dăruită de el, se pieptănă cum îi place lui; în ajun poruncise să se acorde pianul, și dimineața încercă să cînte „Casta diva"... Vocea —sonoră, cum n'a fost de astă vară. Apoi începu să aștepte.

Baronul o găsi tocmai în așteptarea asta și-i spuse că s'a făcut iar frumoasă ca astăvară, dar că a cam slăbit.

— Lipsa de aer de țară și mica turburare în felul de viață a avut efect asupra dumitale, — zise baronul.—Dumneata, dragă Olga Serghevna, ai nevoe de aerul cîmpiilor, de aerul de țară.

Ii sărută mîna de cîteva ori, încît mustățile-i vopsite lăsară chiar o mică pată pe degete.

— Da, de țară, răspunse ea, dar nu baronului, ci altui cuiva, așa, văzduhului...

— Apropos de țară, — adăugă baronul:—luna viitoare procesul dumitale se sfîrșește, iar în Aprilie poți să pleci la moșia dumitale. Nu-i mare, dar poziția locului — o minune! Ai să fii mulțumită. Ce casă! Ce grădină! E acolo un pavilion pe deal: are să-ți placă. Vederea spre rîu... dumneata nu ții minte, dumneata erai numai de cinci ani, cînd papa al dumitale a plecat și te-a dus de acolo.

— Ah, ce bine are să-mi pară! — zise Olga și se gîndi: „Acuma s'a hotărît: mergem acolo, dar el n'are să știe înainte de"...

— Luna viitoare, baron?—întrebă cu vioiciune. — Adevărat?

— Pe cît e de adevărat, că dumneata ești frumoasă în general, iar azi mai ales, — zise baronul, și plecă la mătușa.

Olga rămase la locul ei și începu să viseze la fericirea apropiată, dar era hotărîtă să nu spue lui Oblomov despre noutatea asta, despre planurile sale viitoare.

Vroia să urmărească până la sfîrșit cum dragostea are să

revoluționeze tot sufletul lui lenevos, cum are să-l părăsească cu totul descurajarea care-l apasă, cum Oblomov n'are să mai poată rezista în fața fericirii apropiate, cum are să primească un răspuns favorabil dela țară, are să alerge în grabă, are să zboare ca să-i aducă la picioarele ei, cum au să dea fuga amîndoi, pe întrecute, la mătușa, apoi...

Apoi deodată are să-i spue lui Oblomov că are și ea moșie, are grădină, pavilion, vedere la rîu, are casă de locuit, gata cu totul, cum trebue să plece întâiu acolo, și apoi la Oblomovca...

„Nu, nu vreau răspuns favorabil"—se gîndi: „are să devie mîndru și nici n'are să simtă bucuria că eu am moșia mea, casă, grădină... Nu, las să vie mai bine necăjit de scrisoarea neplăcută, că acasă e dezordine, că trebue să se ducă acolo singur. Are să dea o raită nebunească la Oblomovca, are să ia în pripă niște dispoziții nechibzuite, multe are să le uite, n'are să se priceapă; toate pe jumătate... și are să alerge îndărăt. Cînd colo, află deodată că n'avea nevoe să alerge, că se găsește și casă, și grădină, și pavilion cu vedere, că au unde să stea și fără Oblomovca... Da, da, nare să-i spue pentru nimic în lume, are să se stăpînească până la sfîrșit; las să se ducă, las să se mai miște, să se mai învioreze—tot pentru ea, pentru viitoarea ei fericire! Sau nu: dece să-l trimită la țară, dece să se despartă? Nu, cînd în îmbrăcămintea de drum, palid, trist, o veni la ea să-și ia ziua bună pe o lună întreagă,—atunci are să-i spună ea deodată, că nu-i nevoe de plecat până în vară, că atunci vor pleca împreună...

Așa voia Olga, și alergă la baron; îl preveni cu meșteșug, să nu spună deocamdată nimănui despre noutatea asta absolut *nimănui*. Subt acest *nimănui* înțelegea numai pe Oblomov.

— Da, da' la ce?—întrebă baronul.—Afară de monsieur Oblomov, dacă vine vorba...

Olga se stăpîni și zise cu sînge rece:

— Nu, nu-i spui nici lui.

— Cum vrei, știi că pentru mine voia dumitale e o lege!—adăugă baronul cu amabilitate.

Olga nu era fără viclenie. Cînd dorea să arunce o privire lui Oblomov față de martori, apoi se uita la alți vre-o trei și apoi la el.

Cîte combinații—și tot pentru Oblomov! De cîte ori s'au aprins cele două pete pe obrajii ei! De cîte ori a atins ea, cînd o clapă, cînd alta, ca să vadă dacă nu-i acordat pianul prea sus, sau ca să treacă notele dintr'un loc într'altul! Și iată că nu vine! Ce înseamnă asta?

Ceasul e trei, patru—nu-i! Pela patru și jumătate frumusețea, înflorirea ei începură să se stingă; Olga începu să se vestejească văzînd cu ochii, și se așeză la masă palidă.

Ceilalți—pare: nimeni nici nu observă—toți mănîncă din felurile pregătite pentru el, vorbesc așa de vesel, așa de nepăsători...

După masă, seara—nu-i și nu-i! Până la ceasul zece s'a frămîntat cu speranțe, cu frică; la zece a plecat în odaia ei.

La început aruncă în gînd, pe capul lui, toată fierea inimii, nu era un sarcasm cît de răutăcios, o vorbă aprinsă, din cîte le avea în vocabular, cu care să nu-l fi pedepsit.

Apoi deodată parcă tot organismul s'ar fi umplut de foc, apoi de ghiață.

„E bolnav; e singur; nu poate nici să vie",—îi fulgeră prin minte.

Convingerea asta o cuprinse în întregime și n'o lăsă să doarmă toată noaptea. Ațipi vre-o două ceasuri febrile, aiură în timpul nopții, dar apoi, dimineața, se sculă, deși palidă, dar așa de liniștită, așa de hotărîtă.

Luni dimineața gazda aruncă o privire în biuroul lui Oblomov și zise:

— Vă caută o fată.

— Pe mine? Cu neputință!—răspunse Oblomov.—Unde-i?

— Iată-o ici: s'a înșelat, a venit în cerdacul nostru. Să-i dau drumul?

Oblomov nu știa la ce să se hotărască, cînd se pomeni cu Catea. Gazda plecă.

— Catea!—zise Oblomov cu nedumerire.—De unde și până unde? Ce vrei?

— Domnișoara e aici,—răspunse Catea în șoaptă,—a poruncit să întreb...

Oblomov se schimbă la față.

— Olga Sergheevna!—șopti el îngrozit—Nu-i adevărat Catea, ai glumit? Nu mă chinui!

— Zău, adevărat: într'o trăsură de piață, s'a oprit în magazinul de ceaiuri, așteaptă, vrea să vie. M'a trimis să vă spun, să îndepărtați undeva pe Zachar. Peste jumătate de ceas e aici.

— Mai bine merg eu. Cum se poate să vie ea aici?—zise Oblomov.

— N'o să aveți timp; la tot minutul poate să intre, domnișoara crede că sînteți bolnav. Ertați, plec; domnișoara e singură, mă așteaptă.

Și plecă.

Oblomov puse cravata cu o iuțeală neobișnuită, îmbrăcă vesta, se încălță și strigă pe Zachar.

— Zachar, mai dăunăzi te cereai la niște cunoștinți, de cealaltă parte a rîului, la Gorochovaia, mi se pare; ei, pleacă acuma!—zise Oblomov cu înfrigurare.

— Nu mă duc,—răspunse Zachar cu hotărîre.

— Nu, nu, du-te,—stărui Oblomov.

— Ce musafirie în zile de lucru? Nu mă duc!—zise Zachar încăpățînat.

— Hai du-te, mai răcorește-te, nu te încăpățîna, cînd boerul binevoește, cînd te lasă... du-te la prietinii tăi!

— Naiba să-i ia de prietini!

— Ce, nu vrei să te mai vezi cu ei?

— Nişte ticăloşi, nu-ţi vine să-i vezi în ochi!

— Hai du-te, du-te!—repetă Oblomov stăruitor, şi i se urcă sîngele în cap.

— Nu, azi toată ziua stau acasă, dar Duminică—mai că...— Se împotrivea Zachar cu nepăsare.

— Indată, la moment!—îl grăbea Oblomov fierbind.— Trebue să...

— Dar ce să caut la şapte verste... fără treabă?...

— Hai du-te, mai plimbă-te un ceas-două: vezi ce mutră ai căpătat—mai aeriseşte-te!

— Mutra, ca mutra: cum e de obiceiu la de-ai de-ai noştri!—zise Zachar, uitîndu-se lenevos în fereastră.

„O, Doamne, şi ea acum soseşte"!—se gîndi Oblomov, ştergîndu-şi sudoarea depe frunte.

— Hai, du-te de te plimbă puţin. Te rog. Na, iaca un dvugrivennîi*: bea o bere cu un prietin.

— Mai bine stau aşa în cerdac: pe ger unde să pleci? La poartă... aşi putea puţin...

— Nu, mai departe!—zise Oblomov cu vioiciune;—pleacă pe cealaltă stradă, încolo, uite la stînga, în grădină... pe cealaltă parte.

„Ce comedie să fie"?—se gîndi Zachar; „mă goneşte la plimbare, nu s'a mai pomenit"!

— Mai bine Duminecă, Ilia Iliici...

— Dar pleci tu odată?—începu Oblomov printre dinţi, năpustindu-se asupra lui Zachar.

Zachar o şterse, iar Oblomov chemă pe Anisia.

— Pleacă la piaţă şi cumpără ce trebue pentru masă...

— Pentru masă s'a cumpărat totul; e gata acuş... începu nasul Anisiei.

— Să taci şi să asculţi!—răcni Oblomov, încît Anisia îşi perdu cumpătul.

— Cumpără... măcar... sparanghel,—sfîrşi el, căutînd şi neştiind pentru ce s'o trimită.

— Ce sparanghel acuma, cuconaşule? Dar unde se găseşte azi?...

— Marş!—răcni Oblomov şi Anisia o luă la fugă.—Fugi cît îi putea, uite încolo,—îi striga el din urmă:—nu te uita îndărăt, şi deacolo întoarce-te cît mai încet, mai de vreme de două ceasuri să nu te văd!

— Ce comedie să fie?—zise Zachar Anisiei, cu care se întîlni la poartă.—M'a gonit la plimbare. Mi-a dat doi griveni. Unde să mă duc?

— Treabă boerească!—zise isteaţa Anisie:—du-te la Artemie, la vizitiul contelui, fă-i şi tu o cinste cu ceaiu: el mereu te cinsteşte; eu mă duc la piaţă...

* 20 de copeici, 50 de bani după cursul vechiu. N. trad..

— Artemie, ce comedie să fie?—zise Zachar către Artemie.— M'a gonit boerul la plimbare, şi mi-a dat şi bani de bere...

— Dar nu s'o fi chirchilit şi el?—bănui cu ingeniozitate Artemie:—ţi-a dat şi ţie, ca să nu-i porţi pizmă. Hai!

Făcu semn lui Zachar şi-i arătă cu mîna înspre stradă.

— Hai!—zise Zachar, şi arătă spre aceiaşi stradă.

— Mare comedie: să mă gonească la plimbare!—zise Zachar răguşit.

Plecară, iar Anisia, ajungînd la cea dintâiu răspintie, se tupilă subt un gard, în şanţ, şi aşteptă să vadă, ce e?

Oblomov asculta şi aştepta: iată că cineva a pus mîna pe belciugul dela portiţă, şi în acelaşi clipă răsună lătratul desperat şi începură săriturile cînelui din lanţ.

— Afurisitul de cîne!—scrîşni din dinţi Oblomov, înhăţă şapca şi alergă la portiţă, o deschise şi duse pe Olga aproape în braţe până în cerdac.

Era singură. Caiea o aştepta în cupeu, nu departe de poartă.

— Eşti bine? Nu eşti în pat? Ce-i cu tine?—întrebă ea în grabă, fără să scoată mantela, nici pălăria, şi uitîndu se la el din cap până în picioare, după ce intră în biurou.

— Acuma mi-i mai bine, gîtul mi-a trecut aproape cu totul,— zise Oblomov, punînd mîna la gît şi tuşind uşor.

— Dece n'ai venit eri?—întrebă ea, uitîndu-se la el cu o privire atît de pătrunzătoare, încît Oblomov nu putu rosti o vorbă.

— Cum te-ai hotărît tu, Olga, la asemenea faptă?—începu el îngrozit.—Inţelegi tu ce faci?

— Despre asta pe urmă!—îl întrerupse ea nerăbdătoare.— Te întreb: ce însamnă că nu te mai vezi?

Oblomov tăcea.

— Nu cumva ţi-a răsărit vre-un nou ulcior?

Oblomov tăcea.

— Tu n'ai fost bolnav; pe tine nu te-a durut gîtul,—zise ea, strîngînd sprincenele.

— N'am fost,—răspunse Oblomov cu voce de şcolar.

— M'ai înşelat!—Se uită la el cu nedumerire.—Dece?

— Am să-ţi explic totul, Olga,—începu Oblomov să se îndreptăţească:—o cauză importantă m'a făcut să nu viu două săptămîni... mă temeam...

— De ce te temeai?—întrebă ea, aşezîndu-se pe un scaun şi scoţînd haina şi pălăria.

Oblomov le luă pe amîndouă şi le aşeză pe divan.

— De zvonuri, de cancanuri...

— Şi nu te temeai că eu n'am să dorm o noapte întreagă, că numai Dumnezeu ştie la cîte m'am gîndit,—zise ea, învăluindu-l cu o privire iscoditoare.

— Tu nu ştii, Olga, ce se petrece în mine, — zise Oblomov, arătînd inima şi capul: sînt totul într'un zbucium, într'un foc. Nu ştii ce s'a întîmplat?

— Ce s'a mai întîmplat? — întrebă ea rece.

— Nu ştii până unde s'a răspîndit zvonul despre mine şi despre tine! Nu vroiam să te alarmez, şi-mi era frică să mă arăt în ochii tăi.

Îi povesti tot ce auzi dela Zachar, dela Anisia, îşi aminti de conversaţia galanţilor şi încheе zicînd că de atunci nu mai doarme, că în fiecare privire vede o întrebare, sau o mustrare, sau o aluzie vicleană la întîlnirile lor.

— Dar noi am hotărît să anunţăm săptămîna asta pe mătuşa, — obiectă Olga; — atunci zvonurile astea vor trebui să înceteze.

— Da, dar eu nu vroiam să vorbesc cu mătuşa până în săptămîna asta, până la primirea scrisorii. Ştiu că mătuşa n'are să mă întrebe de dragoste, ci despre moşie, are să intre în amănunte, şi eu nu ştiu să-i explic nimic din toate astea, până nu primesc răspuns dela omul de încredere.

Olga oftă.

— Dacă nu te-aşi cunoaşte, — zise ea pe gînduri, — Dumnezeu ştie ce-aşi fi crezut. Te-ai temut să nu mă turburi cu vorbele lacheilor, şi nu te-ai temut să-mi pricinueşti alarmă. Nu te mai înţeleg.

— Credeam că flecăriile lor au să te turbure. Catea, Marfa, Semen şi dobitocul ăsta de Nichita — cîte nu vorbesc!...

— Ştiu demult ce vorbesc, — zise ea liniştit.

— Cum ştii?

— Aşa, Catea şi dădaca mi-au raportat demult, întrebau de tine, mă felicitau...

— Te-au felicitat! — întrebă el îngrozit. — Şi tu?

— Nimic. Le-am mulţumit; dădacăi i-am dat o batistă, iar ea a făgăduit că se duce la Sfîntul Serghiu pe jos. Pentru Catea am pus vorbă să se poată mărita cu un cofetar, are şi ea romanul ei...

Oblomov se uită la ea cu ochi speriaţi şi nedumeriţi.

— Tu vii la noi în fiecare zi; e foarte firesc că oamenii vorbesc, — adăugă ea; — sînt cei dintâiu care încep să vorbească. Cu Sonicica a fost tot aşa. Dece te sperie lucrul ăsta aşa de grozav?

— Atunci iată de unde zvonurile astea!

— Parcă-s neîntemeiate? Doar e adevărat!

— Adevărat! — repetă Oblomov, nici negativ, nici afirmativ. — Da, înadevăr, tu ai dreptate, numai n'aşi vrea să se ştie despre întîlnirile noastre, de aceia mi-i şi frică...

— Te temi, tocmai ca un copil... Nu înţeleg! Ce, mă furi?

Oblomov se simţea stînjenit; ea îl privea cu luare-aminte.

— Ascultă, — zise Olga; — aici e o minciună la mijloc, e ceva... Vino încoace şi spune tot ce ai pe suflet. Tu ai putut să nu vii, din motive de prevedere, o zi, două, — să zicem o săptămînă, — dar m'ai fi prevenit în tot cazul, mi-ai fi scris. Tu ştii că eu nu mai sînt copil, şi cu fleacuri nu mă prosteşti aşa de uşor. Ce înseamnă toate astea?

Oblomov se gîndi, apoi îi sărută mîna şi oftă.

— Iată ce cred eu, Olga — din cauza ta închipuirea mea a fost atît de izbită de grozăviile astea, mintea — atît de sfîşiată de griji, inima a îndurat atîta, de speranţe care, ba se realizează, ba dispar, de aşteptări.. încît mi s'a cutremurat tot organismul: amuţeşte, cere un repaos cel puţin pentru cîtva timp...

— Dar al meu dece nu „amuţeşte", şi dece eu găsesc repaos numai cu tine?

— Tu ai forţe tinere, neatinse, şi tu iubeşti senin, liniştit, pe cînd eu... dar tu ştii cum te iubesc eu, — zise, lunecînd jos şi sărutîndu-i mînile.

— Încă nu, încă puţin ştiu — tu eşti aşa de straniu, încît cad pe gînduri: mi se stinge mintea şi nădejdea.. în curînd n'o să ne mai înţelegem: atunci va fi rău!

Tăcură.

— Dar ce-ai făcut tu zilele astea? — întrebă ea, examinînd odaia pentru întâia dată. — E urît aici, la tine: ce odăi joase! Ferestrele mici, tapetul vechiu... Ce odăi mai ai?

Oblomov se grăbi să-i arate apartamentul, ca să lese moartă întrebarea: ce-a făcut zilele astea? Apoi Olga se aşeză pe divan, iar el din nou — jos, la picioarele ei.

— Cu ce te-ai ocupat tu aste două săptămîni? — îl întrebă ea.

— Am cetit, am scris, m'am gîndit la tine...

— Ai cetit cărţile mele? Cum-is? Am să le iau cu mine.

Luă depe masă o carte şi se uită la pagina deschisă: pagina era plină de praf.

— Tu n'ai cetit!

— Nu, — răspunse Oblomov.

Ea se uită la pernele brodate mototolite, la dezordinea din casă, la ferestrele prăfuite, masa de scris, la cele cîteva hîrtii acoperite cu praf, mişcă condeiul în călimara uscată şi se uită la el cu nedumerire.

— Dar cu ce te-ai ocupat tu? — repetă ea. — N'ai cetit şi n'ai scris!

— Mi-a lipsit timpul, — începu el încurcîndu-se; dimineaţa te scoli — se fac odăile, te împiedică, apoi încep discuţiile despre masă, vin copiii gazdei, te roagă să le verifici o problemă, apoi — iată şi masa. După masă... cînd să ceteşti?

— Ai dormit după masă! — rosti ea cu atîta siguranţă, că Oblomov, după o clipă de şovăială, răspunse încet:

— Am dormit...

— Dece?

— Ca să nu observ timpul: tu nu erai cu mine, Olga, şi viaţa mi-e urîtă fără tine, mi-e nesuferită...

Se opri, iar ea îl privi cu asprime.

— Ilia! — începu ea serios. — Ții minte cînd ai spus în parc, că în tine s'a aprins viața, mă asigurai că eu sînt scopul vieții tale, idealul tău, mi-ai luat mîna și ai zis că-i a ta — ții minte cum mi-am dat consimțimîntul?

— Dar parcă astea se pot uita? Parcă astea n'au revoluționat toată viața mea? Nu vezi cît sînt de fericit?

— Nu, nu văd; tu m'ai înșelat, — zise ea rece; — tu iar te scufunzi...

— Te-am înșelat?! E păcat!.. Dumnezeu mi-i martor, că sînt gata să mă arunc într'o beznă!...

— Da, dacă bezna ar fi aici, subt picioare în clipa asta, — îl întrerupse ea: — dar dacă lucrul s'ar amîna pentru trei zile, atunci te-ai răzgîndi, te-ai speria, mai ales dacă Zachar, sau Anisia ar începe să flecărească despre asta... Asta nu-i iubire.

— Te îndoești de iubirea mea! — începu Oblomov cu aprindere. — Tu crezi că eu zăbovesc din frică pentru persoana mea, nu pentru tine? Nu apăr eu, ca un zid, numele tău, nu veghez ca o mamă, ca să nu îndrăznească să te atingă o vorbă... Ah, Olga! Cere-mi dovezi! Îți repet că, dacă ai putea fi mai fericită cu un altul, ași ceda drepturile mele fără o plîngere; dacă ar trebui să mor pentru tine, ași muri cu bucurie! — sfîrși el cu lacrămi.

— Nu-i nevoe de nimic din toate astea, nimeni nu-ți cere viața. Ce să fac cu viața ta? Tu fă ce trebue. E un subterfugiu al oamenilor vicleni, de a propune jertfe, de care nu e nevoe, sau care nu se pot aduce, — ca să nu le aducă pe cele trebuitoare. Tu nu ești viclean, o știu, dar...

— Tu nu știi cîtă sănătate mi-au luat aceste spaime și griji! — urmă Oblomov. — Eu, de cînd te cunosc, n'am altă preocupare... Ți-o repet și acuma: tu ești scopul meu, și numai tu! Am să mor îndată, am să înebunesc, dacă nu vei fi cu mine. De ce te miri, dacă în zilele cînd nu te văd, adorm, cad? Mi-i silă de toate, mi-i urît; sînt o mașină: umblu, fac, și nu bag de seamă ce fac. Tu ești focul și forța acestei mașini, — zice, căzînd în genunchi și ridicînd capul.

Ochii îi străluciră ca atunci, în parc. În ei se luminară din nou mîndria și puterea de voință.

— Sînt gata să merg îndată unde mi-i cere, să fac ce vrei. Simt că trăesc, cînd te uiți la mine, cînd vorbești, cînd cînți.

Olga asculta aceste revărsări de patimă cu o îngîndurare severă.

— Ascultă, Ilia, eu cred în iubirea ta și în puterea ei asupra ta. Dar dece mă sparii cu nehotărîrea ta, dece mă împingi până la îndoială? Eu sînt scopul tău, zici tu, și te apropii de acest scop așa de timid, așa de încet; și tu ai de mers încă departe; tu trebue să fii mai sus decît mine! Eu am văzut oameni fericiți, am văzut cum iubesc aceștia, — adăugă oftînd: la aceștia totul fierbe, și odihna lor nu seamănă cu a ta; aceștia nu lasă capul în jos; ochii lor sînt deschiși; aceștia dorm abia, muncesc, se agită. Și tu... nu seamănă a iubire, nu-s eu scopul tău...

Clătină din cap cu îndoială.

— Tu, tu!... — zice Oblomov, sărutîndu-i din nou mînile și frămîntîndu-se la picioarele ei. — Numai tu! Doamne, ce fericire! — repetă ca într'o aiureală. Și tu îți închipui că te poate înșela cineva, că poate să adoarmă după o asemenea trezire, că poate să nu devie un erou! O să vedeți voi, tu și Andrei, — urmă el, privind însuflețit în juru-i, — până la ce înălțime ridică pe om iubirea unei femei ca tine! Uită-te, uită-te la mine: n'am înviat, nu trăesc eu în clipa asta? Să plecăm de-aici! Afară, departe! Nu pot rămînea aici o clipă; mă înăbuș, îmi face rău! — zicea Oblomov, uitîndu-se în juru-i cu un dezgust neprefăcut. — Lasă-mă să trăesc azi cu acest simțimînt... O, dacă același foc care mă arde acuma, m'ar arde și mîne și întotdeauna! Căci dacă nu ești tu aici, mă sting, cad! Acuma m'am deșteptat, am înviat. Eu cred că... Olga, Olga! Tu ești mai frumoasă decît totul pe lume, tu ești cea dintâiu femee... tu... tu... Își lipi fața de mîna ei și înlemni. Cuvintele-i încremeniră pe limbă. Puse mîna la inimă, ca să-i astîmpere bătăile, îndreptă spre Olga o privire pătimașă, umedă și se opri nemișcat.

„Duios, duios, duios", — repetă în gînd Olga, oftînd, dar nu ca atunci în parc, și căzu adînc pe gînduri.

— Trebue să plec! — zise ea cu blîndeță, revenindu-și.

Oblomov se trezi.

— Dumnezeule! Tu ești aici? La mine? Și aeru-i însuflețit se schimbă într'o privire sfioasă în juru-i. Vorbele aprinse nu-i mai veneau.

Înhăță în grabă pălăria ei și haina și, în zăpăceală, vra să-i îmbrace paltonul peste cap.

Olga începu să rîdă.

— De mine n'ai nici o grijă, — îl liniști ea; — ma tante a plecat pe toată ziua; acasă știe de plecarea mea numai Catea și dădaca. Petrece-mă.

Îi dădu brațul, și fără turburare, liniștită, cu conștiința mîndră a nevinovăției străbătu curtea în lătratul și săriturile desperate ale cînelui din lanț, se urcă în cupeu și plecă.

Din fereastră, din apartamentul proprietăresei, priveau capete; de după colț, din dosul gardului, se ridică din șanț capul Anisiei.

După ce trăsura cîrni în altă stradă, veni Anisia și spuse că a cutreerat toată piața, dar că sparanghel nu s'a găsit. Zachar se întoarse peste vre-o trei ceasuri și dormi o zi întreagă și o noapte.

Oblomov umblă mult prin odae și nu-și simțea picioarele, n'auzea zgomotul propriilor pași, — parcă ar fi pășit la o șchioapă deasupra podelelor.

De îndată ce încetă zgomotul trăsurii pe zăpadă, care ducea viața, ducea fericirea lui,—neliniștea îl părăsi, capul și spinarea se îndreptară, lucirea însuflețirii i se arătă pe față din nou, și ochii i se umeziră de fericire, de înduioșare. In tot trupul i se revărsă un fel de căldură, de înviorare, de voioșie. Și, cași mai înainte, îi veni deodată dorul de a pleca undeva departe: și acolo la Stolz, împreună cu Olga, și la țară, la cîmp, prin cringuri; ar fi vrut să se izoleze în biurou și să se cufunde în muncă, să plece singur la portul Răbinsc, să facă și drumuri, să cetească și noua carte abia eșită, despre care vorbesc toți, să meargă și la operă—chiar azi...

Da, azi ea a fost la el, el se va duce la ea, apoi se vor vedea la operă. Ce zi plină! Cît de ușor se respiră în asemenea viață, în atmosfera Olgăi, în razele strălucirii ei fecioreînice, puterilor vii, minții ei sănătoase, tinere, dar pătrunzătoare și adînci.

Umblă—parcă zboară, parcă-l poartă cineva prin odae.—Inainte, înainte!—zicea Oblomov: mai sus, mai sus, într'acolo, spre acea linie, unde puterea gingășiei și grației își pierde drepturile, și unde începe stăpînirea bărbatului!

Cît de limpede vede ea viața! Cît de bine își cetește soarta în această carte complicată, și cum ghicește prin instinct și calea lui! Amîndouă viețile, ca două rîuri, trebue să se întrunească: el e îndrumătorul, neînfricoșatul ei șef!

Ea vede puterile, capacitățile lui, știe cît poate el, și așteaptă cu supunere stăpînirea lui. Fermecătoare Olgă! O fire neturburată, curagioasă, simplă, dar hotărîtă, firească—cum e însăși viața!

— Ce urîțenie aici, de bună seamă!—își zise, uitîndu-se în juru-i.—Și acest înger s'a coborît în această mocirlă, a sfințit-o prin prezența sa!

Cu evlavie privi scaunul unde a stat ea, și ochii îi străluciră deodată: jos, lîngă un scaun zări o mănușă mică...

— O chezășie! Mîna ei, un prognostic! O!...—gemu cuprins de patimă, lipind-o de buze.

Gazda se arătă în ușă, propunîndu-i să vază niște pînză; a adus-o cineva de vînzare: nu-i de trebuință?

Dar Oblomov îi mulțumi cu răceală, nu se gîndi nici să se uite la coatele ei și se scuză că e ocupat. Apoi se cufundă în amintirile verii, reluă toate amănuntele, își aduse aminte de fiecare copac, tufă, bancă, fiecare cuvînt spus, și le găsi mai dragi chiar decît erau pe cînd se desfăta de ele.

Nu se mai putea stăpîni, cînta, vorbea cu Anisia cu bunătate, glumea că Anisia n'are copii, și făgădui că-i botează copilul ce se va naște. Cu Mașa ridică atîta gălăgie, încît gazda se arătă și goni pe Mașa acasă, ca să nu împedice pe chiriaș de a se „ocupa".

Restul zilei mai adăuga la nebunii. Olga era veselă, cînta; apoi merseră la operă, apoi Oblomov bău la ele ceaiu, și în jurul ceaiului avu loc o conversație așa de cordială între el, mătușa, baron și Olga, încît Oblomov se simți cu desăvîrșire membru al acestei mici familii. Destul a trăit singuratic: are și el colțușorul lui; s'a așezat cu trăinicie; are lumina și căldura lui—cît e de bine așa!

Noaptea dormi puțin: a tot căutat să isprăvească de cetit cărțile trimise de Olga și ceti un volum și jumătate.

„Mîne trebue să sosească scrisoarea dela țară",—se gîndi, și inima i se bătea... se bătea... în sfîrșit!

(Va urma)

(Tradus din rusește de A. Frunză)

I. Gonciarov

Cinism...

La fiecare clipă care trece 'n zbor,
Pe cînd în suflet plouă'ntr'una şi-i urit,
Iubita mea suspină 'ncet şi plînge ;—
Pe cînd, subt cerul trist şi mohorît,
Iubirea mea se stinge,
Satan,
La fiecare clipă care trece 'n zbor,
Suspină prefăcut ...şi spune că sînt rău,
Cînd aşi putea să fiu tot bun şi răbdător,—
De-aşi fi etern ca Dumnezeu...

La fiecare clipă care trece 'n zbor !...

O, de-aşi fi etern ca Dumnezeu,
O, de-aşi putea să ştiu că nu mai mor,
Cu mine însumi sincer n'aşi mai fi:
Pe tine niciodată nu te-aşi părăsi,
Şi te-aşi iubi mereu...

In ziua asta sură, pe-un cuptor,—
Cum aşi căsca,—alene,—
Cum aşi lăsa pe bietul Diogene
Să caute un om !...

In ziua asta sură, pe-un cuptor...

Aşi toarce vremea 'ncet—ca un motan,
Pe cînd, în umezeala mută de mormînt,
Un greer trist s'ar osteni în van
Să-mi mişte moliciunea mea de sfînt...

Ca o poveste tristă de demult
Ar curge visul meu etern şi trist,
Cu-acelaşi plîns al tău ce-am să-l ascult
Supus şi pacifist...

Ca zilele de toamnă 'n care plouă
Cu gîndul sur şi resemnat până tîrziu
Aşi sta tot neclintit în faţa ta
Aşi sta fără-o dorinţă nouă.
Ca un copac uitat într'un pustiu
Aşa aşi sta...

Ca zilele de toamnă 'n care plouă...

Ca un poet bătrîn un cîntec aşi cînta,
Un cîntec care niciodată nu s'ar mai schimba;
Şi niciodată nu te-aşi părăsi,
Şi te-aşi iubi mereu...

O cît de monoton şi plicticos aşi fi—
De-aşi fi etern ca Dumnezeu...

Alexandru N. Nanu

Note pe marginea cărţilor

E. Lovinescu : Istoria civilizaţiei romîne moderne

D. Lovinescu este un abil mînuitor al frazei vagi, şi nici nu este de mirare după ce a scris zece volume în care, subt titlul de critică, a jonglat cu susceptibilitatea literaţilor.

Această îndemînare, dacă este un avantaj pentru scriitor, este pentru autor izvorul tentaţiei de a se mulţumi cu preciziuni aparente, şi cu un amestec subtil între ideile sale şi ale altora. Dacă ar vroi vreodată să plagieze—il rog să-mi erte acest exemplu cu care încerc să-mi lămuresc ideia—ar fi foarte greu de prins. Imi închipui că ar reuşi să spună gîndul altuia cu atîta meşteşug, încît păgubaşul ar risca să se aleagă şi condamnat pentru calomnie.

D. Lovinescu, însă, se serveşte de această specială îndemînare, numai pentru a scrie mult şi repede. Face impresia că dînd de o dificultate, avînd o îndoială, în loc de a se opri pentru a studia cîteva zile sau cîţiva ani, găseşte formule fericite, care-l scot din încurcătură, dar care nu satisfac pe cetitorii cu adevărată curiozitate ştiinţifică. Caracterizarea lui Kogălniceanu este un exemplu. Am putea cita fraze din care rezultă că d. Lovinescu consideră pe Kogălniceanu tradiţionalist; iar altele din care rezultă că-l consideră paşoptist muntean. Inseamnă de aici oare, că autorul nostru se contrazice de la o pagină la alta? Nu. Doamne fereşte!... Şi în aceasta constă marele d-sale talent. Totuşi, Kogălniceanu este o pagină esenţială în istoria civilizaţiei romîne moderne. Şi era cu atît mai firesc să ia o atitudine categorică, cu cît avea ocazia să fie arbitru între d. I. C. Filitti şi mine, fiindcă ne citează; iar polemica noastră din patru numere ale acestei reviste, nu se poate să-i fi rămas necunoscută.

In *Originile Democraţiei romîne* pe care mi-o citează, am susţinut că Kogălniceanu a fost un neo-cărvunar; iar d. Filitti imi opune, in recenzia lui din „Viaţa Romînească", proectul de constituţie pe care Kogălniceanu l-a alcătuit in 1848. Evident, in acest proect Kogălniceanu este roşu sadea, dar el lipseşte din acest act. El, sufletul lui, este în tot restul operei lui sociale, care este in flagrantă contradicţie cu acest proect de constituţie. Dacă proectul s'ar fi găsit nesemnat în vre-o arhivă, ar putea să afirme toţi experţii caligrafi din lume că este scris de Kogălniceanu, critica şi nici chiar d. Filitti, n'ar putea să i-l atribue, fiindcă ideile acestui document nu sînt ale lui Kogălniceanu aşa cum ni-l înfăţişază totalul scrierilor, discursurilor şi al activităţii sale.

Adevărul este că Kogălniceanu a crezut că era bine să fie, intr'un anumit moment, oportunist. I s'a părut că Moldova lui nu trebue să se ţină prea departe în urma Valahiei, care o luase razna cu anul nebun pe povîrnişul demagogiei. Şi două luni după proclamaţia dela Islaz, redactează şi el un foarte asemănător proect de constituţie. A greşit nefiind consecvent, dar probabil că în acel moment a fost utilă această manifestaţie. In politică oportunitatea este o armă permisă, necesară cînd este la mijloc interesul ţării. Numai confuzia între acest interes superior şi acela al partidelor de a rămînea cît mai mult la putere a compromis oportunismul politic. Cum însă proectul de constituţie este nediscutat de Kogălniceanu, eruditul Filitti îl pune pe două coloane cu proclamaţia dela Islaz şi zice triumfător: „identitatea gîndirii din aceste două documente este hotărîtoare, este un fapt precis. Fapt în faţa căruia mă abţin de a mai judeca pe Kogălniceanu după celelalte manifestări ale sale, în care niciodată n'am să găsesc precizia unui text de constituţie".

D. Lovinescu însă, este cu totul lipsit de precizie. Pe deoparte, recunoaşte că Kogălniceanu a „parafrazat" numai proclamaţia dela Islaz, care totuşi este „programul său"; iar pe dealtă parte că „s'a mărginit la dărîmarea vechiului sistem al privilegiilor şi la împroprietărirea ţăranilor". Astfel din *Istoria civilizaţiei romîne moderne* nu ne lămurim dacă Kogălniceanu a fost paşoptist muntean, cărvunar moldovan, de amîndouă sau nici de una.

Asupra felului de a scrie al d-lui Lovinescu mai trebue relevată concepţia d-sale despre citaţii. In general, cartea are aspectul erudit pe care-l dă un mare număr de rînduri în guilemete şi multe trimiteri. Citaţiile ar fi chiar şi mai abundente, dacă d. Lovinescu s'ar pleca uneia din cele mai neplăcute fatalităţi ce apasă asupra gînditorilor şi anume: cele mai originale idei ale noastre se intîmplă să fi fost spuse de alţii înainte, după cum cele mai banale observaţii, la îndămîna tuturor, ajung citeodată proprietatea exclusivă a unor scriitori celebri, numai pentrucă şi ei le-au formulat şi mai ales dacă le-au spus şi într'o formă aleasă. In aceste cazuri, meritul nostru de creatori rămîne

intreg. Insă trebue să ni-l ascundem cu cea mai mare grijă, ceiace d. Lovinescu nu face întotdeauna.

Aşa de pildă, cartea începe cu: „Nu există desigur, rase pure, ci numai rase istorice". Acest „desigur" este, in speţă, o vorbă mult cuprinzătoare, fiindcă trebue să însemne că ideia la care se referă este veche, că a fost spusă mai demult şi că este generalmente admisă, sau că este o descoperire a autorului, dar atît de evidentă, încît nici nu merită insistat asupra ei. Cum această ultimă ipoteză este puţin probabilă, se cuvenea să fie în josul paginii mai întâiu Gustave Le Bon, un autor mult frecventat de d. Lovinescu, apoi adevăraţii creatori ai acestei teorii. Şi aceasta cu atît mai mult, cu cît *Istoria civilizaţiei* nu se adresează specialiştilor, ci pare a fi scrisă pentru răspîndirea culturii în cercuri cît mai largi. Sînt mulţi acei care necunoscînd chestia vor rămîne nedumeriţi cu o simplă şi scurtă afirmaţie.

Mai departe, la pagina 124, d. Lovinescu zice: „Dreptul nu este făcut, ci se face singur". Este o idee ce, fără îndoială, a putut să o gîndească şi d. Lovinescu şi chiar să o formuleze lapidar. Insă nu-i mai puţin posibil, ca d-sa să fie victima unei reminiscenţe; şi este în cel mai bun caz victimă a unei prea nenorocite coincidenţe. Ideia aceasta este dezvoltată de Jean Cruet, un autor pe care îl citează, dar în altă ordine de idei. Sau a putut să fi fost suggestionat de lapidara frază a lui Portalis reprodusă de mine: Codul popoarelor se face cu timpul, dar drept vorbind nu se face de loc.

D. Lovinescu îmi face cinstea, pentru care sincer îi mulţumesc, să adopte unele observaţii şi formule de ale mele. Sînt, cred, cel dintâiu care am publicat în romîneşte cuvîntul *interdependenţă* cu aplicaţii la Drept şi la evoluţia socială, şi mă bucur că-l văd adoptat de d-sa, într'o lucrare cu subiect mult asemănător ultimei mele cărţi, în care am utilizat, din nou, vechea mea idee de interdependenţă socială.

Asemenea şi expresia *soluţie de continuitate socială* aplicată în studiul evoluţiei noastre în secolul XIX, a fost iarăşi o idee care a plăcut d-lui Lovinescu. Nu-mi spune nici aceasta, dar îmi dă o dovadă mult mai sigură că într'adevăr a apreciat-o: o întrebuinţează.

Mai avem de relevat şi o nenorocită greşală de tipar, datorită căreia s'ar putea atribui d-lui Lovinescu, mai tot ceiace face originalitatea modestei mele lucrări, despre *Originile democraţiei romîne*. La pagina 56, cifra de trimitere la cartea mea, este pusă după cuvîntul „studiat"; ori, mi se pare evident că în manuscrisul autorului această cifră să fie pusă după cuvîntul „caracterizări". D. Lovinescu ne spune, că pentru realizarea planului lucrării d-sale, n'are nevoe, în ce priveşte problema cărvunarismului şi a constituţiei dela 1822, decît de cîteva caracterizări. Astfel, este explicabil de ce se mulţumeşte cu caracterizările altuia; şi într'adevăr, mai tot acest capitol V este

preserat cu ipoteze şi concluzii din amintitul meu studiu; şi tot aşa de firesc este să fi făcut citaţia odată pentru totdeauna. Tipograful însă, mutînd cifra de trimitere acolo unde a mutat-o, rezultă că autorul ar fi voit să amintească numai, că şi eu am cercetat constituţia cărvunară şi atîta tot; dar că toate „caracterizările" acelei constituţii şi ale mişcării sociale din care a eşit ar fi pur şi simplu opera d-lui Lovinescu.

Totuşi, d-sa n'ar putea să se bucure de darul pe care i-l face tipograful, fiindcă neînţelegînd bine nici sensul cuvintelor „novator" şi „ciocoi", dovedeşte că cunoaşte chestia atît de superficial, încît nu mai poate fi vorba de „caracterizări" personale.

Datorită acestei greşeli tehnice, d. Lovinescu devine autorul următoarelor observaţii la care, sînt sigur, a voit să mă... asocieze, fiindcă le făcusem mai înainte: Păcăleala lui Vogoride, originalul liberalism al Rusiei, cărvunarismul conjuraţiei lui Leonte Radu şi altele cîteva. După cum capătă şi paternitatea noţiunii de „cărvunarism" făcut din vorba „cărvunar", ca astăzi democratism din democrat.

Greşala de tipar devine însă cu totul evidentă—şi astfel inexplicabil că nu-i relevată la *Erata*—cînd îi atribue d-lui Lovinescu şi următoarele patru „caracterizări", recunoscute ca originale ale mele de toţi acei care mi-au făcut cinstea să se ocupe de cartea mea cînd a apărut.

1) Egalitatea nobiliară invocată de boerimea cea măruntă în lupta ei cu protipenda.

2) Politica Voevodului-cărvunar de a înalţa neamuri scăpătate din familiile ilustre, pentru a primeni marea boerime şi pentru a o slăbi, lărgindu-i mult cadrele.

3) Drepturile omului şi ale cetăţeanului formulate de marea revoluţie franceză sînt, în parte, traduse în unele articole ale constituţiei dela 1822. Observaţia este elementară, şi uşor de făcut cu o simplă cetire mai atentă a textului descoperit de Xenopol; putea să o facă şi d. Lovinescu. Dar, putea să o facă, mai ales, d. Iorga şi căruia, mai ales, nu i se putea reproşa dacă n'ar fi amintit că eu cel dintâiu am văzut traducerea Totuşi d. Iorga mi-a făcut cinstea să mă citeze oridecîteori a vorbit de acest lucru; ba chiar şi într'o conferinţă ţinută anul trecut la Sorbona (v. Revue historique sud-européenne, No. 1—3, 1924). Dacă observaţia n'a fost greu de făcut, ea însă fiind bogată în consecinţe, pe care eu le-am tras, d. Iorga a crezut că se cuvine să-mi consacre paternitatea descoperirii.

4) Constituţia dela 1822 a fost aplicată patru ani. D. Lovinescu spune: „se poate crede totuşi că ea a fost aplicată". Dece se poate crede? Nu oare în urma cercetărilor mele? Apoi, cînd aduce o dovadă—pe care dealtfel o adusesem şi eu—o precedează de un „şi", care face ca dovada aceasta să se adauge la altele, adică la ale mele, despre care însă nu pomeneşte.

*

Observaţiile precedente ne dispensează de a face analiza amănunţită a lucrării d-lui Lovinescu. Constatînd că este grăbit redactată, nu mai avem ce aprofunda. Vom mai încerca, totuşi, să-i rezumăm concluziile, care ni se par a fi cam acestea:

I) Aşa zisa revoluţie munteană dela 1848 este izvorul Romîniei moderne. Afirmaţie care însă nu poate fi discutată cu d-sa, deoarece ţine să sublinieze că nu voeşte să o discute. Altfel nu se explică de ce nu relevează nimic din polemica destul de lungă şi aprinsă ce a fost între d. Filitti şi mine, cu toate că nu ne ignorează. Deaceia ne mărginim să-i opunem o contra-afirmaţie: Izvorul Romîniei moderne este cărvunarismul, la care Filitti adaugă cele cîteva manifestaţii ideologice sporadice din Bucureşti, cum a fost „scrisoarea ţarigrădeanului Calfoglu".

II) N'avem tradiţii, cam de nici un fel, mai ales politice şi mai ales constituţionale. Că este mai bine aşa, fiindcă sîntem liberi să cerem totul după raţiune şi „prin noi înşine".

Cum pentru o atît de formidabilă descoperire şi originală teorie, d. Lovinescu nu se sprijină decît pe autoritatea de sociolog a d-lui Vintilă Brătianu, mi se pare că nici această chestie nu se poate discuta cu d-sa.

III) Cel mai mare om al ţării a fost Ion Brătianu, care, fiind întruchiparea paşoptismului, iar paşoptismul creînd din nimic Romînia, Ion Brătianu, cu mîna lui divină, a scos din haosul cosmic o ţară şi un popor...

Această a treia concluzie a d-lui Lovinescu este aceia care conţine mai mult adevăr. Este incontestabil că Ion Brătianu a fost un om deosebit. A fost chiar un bărbat de stat creator, cu toate greşelile ce le-a făcut, greşeli mari, dintre care nu cea mai mică a fost, de pildă, aceia de a se fi opus împroprietăririi lui Cuza.

Ion Brătianu a fost unul din oamenii mari ai ţării, însă este o exagerare a i se atribui proporţiile celei mai mari statui din Bucureşti, şi acum din Romînia-Mare.

D. V. Barnoschi

Nota Red. Deşi n'ar mai fi nevoe s'o facem, căci părerile noastre asupra liberalismului au fost, din întîmplare, expuse pe larg în timpul din urmă, totuşi ţinem să spunem că atitudinea d-lui Barnoschi faţă de „revoluţia dela 1848" este deosebită de a noastră.

Berzele din Boureni

Intilnindu-se in poartă cu maica la care era găzduit, Filip Vararu se descoperi cucernic, şi după ce-i recomandă să-i lase cheia in uluc in caz că va pleca in lipsa lui, o porni prin dosul arhondarlului spre locuința domnului Basile Niculescu-Spinoasa unde era invitat la masă.

Sosit de curind in ţară, după ce-şi susţinuse cu brio la Sorbona teza de doctorat in litere şi filozofie, hărăzise ultimele zile al lui Iulie unei desăvirşite odihne intr'un loc retras, după care urma să-şi continue demersurile pentru a obţine deocamdată suplinirea catedrei vacante de „Istoria filozofiei" dela Universitatea din Iaşi. Decanul facultăţii, care il proteja, il sfătuise să nu neglijeze a vedea din timp pe profesorul Basile Niculescu-Spinoasa om susceptibil, cu toane şi cam sucit, mai ales că bătrinul sociolog dispunea şi de voturile colegilor dela Etică şi Pedagogie care il urmau orbeşte.

Profitind de prilejul ce-i permitea să unească utilul cu plăcutul, Filip Vararu işi alesese ca loc de repaus mănăstirea Agapia, unde profesorul Niculescu-Spinoasa obişnuia să-şi petreacă vacanţele. Se bucurase de o primire cordială din parte-i şi chiar din prima zi i-a fost simpatic piticul acela cu musteţile stufoase şi părul vilvoi şi alb, cu ochi iscoditori si mişcări vioaie, bonom şi mucalit. Suind incet dimbul repede care ducea la casa profesorului, Filip Vararu, fire deschisă, sinceră şi plină de tinereşti avinturi, se gindea cu oarecare stringere de inimă cum vrajba şi intrigile din Universitatea in care se pregătea să intre, diformaseră până şi spiritele cele mai senine. De pildă Decanul.

Un invăţat inteligent, ponderat şi plin de distincţie in apucături, i-l descrisese cu toate acestea pe colegul dela Sociologie in culorile cele mai sumbre, cu desăvirşire nepotrivite venerabilului şi isteţului sexagenar. Acesta la rindu-i nu se putea abţine să

nu facă reflecţii ironice şi aluzii maliţioase la adresa Decanului oridecîteori venea vorba de el. Ajuns in virful dimbului, gindurile acestea mărunte il părăsiră. Sprijinit in alpenstock işi aţinti privirea pe inaltele piscuri împurpurate.

Invăluită in picle violete, lumina coborîse pe nesimţite dincolo de munţi, pe cind luceafărul se aprinse ca o scintee de aur viu desprins dintr'o trenă regală. O bandă zgomotoasă de excursionişti scoborind pe lingă el, il aminti că e aşteptat. Se indreptă, iuţind pasul, spre casa profesorului. Era şi timpul. Doamna Niculescu-Spinoasa se impacientase. Ii era foame. Una cite una, mincase aşteptind, jumătate din maslinele pregătite pentru ţuică.

— Asta imi displace mie cel mai mult la tinerii aceştia, făcu ea: nu-s punctuali.

— Ce punctuali ?—se enervă domnul Niculescu-Spinoasa care, aşezat pe treptele cerdacului işi răsucea o ţigară. Mai are băiatul incă un sfert de oră. Dacă venea prea devreme ai fi spus că-i indiscret, rău crescut sau mai ştiu eu ce.

— O fi, dar mie filfizonii ăştia nu-mi plac. Se duc acolo la Paris, trei-patru ani, iau o diplomă de doctor şi hai, fă-i profesori.

— Ia lasă, frate!

Dar doamna Niculescu-Spinoasa nu se lăsa:

— Să stee şi el mai intăiu ciţiva ani la liceu, să'nveţe ce-i munca...

— Ia lasă, frate!

— Dar pănăla Universitate mai va. Tu, slavă Domnului erai sur de-abinelea cind te-a numit conferenţiar.

— Ira! Iar incepi?

Filip Vararu deschise portiţa. Zărind in cerdac masa pregătită cu lămpile aprinse pe ea, ingăimă jenat:

— N'am intîrziat cumva?

Dar doamna Niculescu-Spinoasa ii eşi inainte cu cel mai amabil surîs:

— Deloc Domnule Vararu. Tocmai ii spuneam lui Basile că spre deosebire de tinerii de azi, dumneata eşti foarte punctual.

Domnul Niculescu-Spinoasa aruncă doamnei Niculescu-Spinoasa o scurtă privire dispreţuitoare:

— Ia şezi dragă domnule Vararu. Până o servi masa poate guşti o ţuică.

Doamna Niculescu-Spinoasa aplecă un cap ca o gămălie cu păr pe-un git ca un chibrit de gumă, pentru a intra in casă unde avea de luat ultimele dispoziţii.

Un partizan al metempsihozei (suggestionat desigur de aparenţe) n'ar fi putut vedea in menajul Niculescu-Spinoasa decit un fox-terrier şi o girafă. Dar Filip Vararu nu era nici partizan al metempsihozei şi nici in dispoziţii să remarce disproporţia comică dintre marele profesor şi inalta lui consoartă. Era fericit. Toate i se păreau bune şi frumoase. Nu-şi amintea să fi mincat vre-o dată mai cu poftă mincări mai gustoase. Dela ţuică încă profesorul ii dăduse certitudinea sprijinului său.

— Ți-am cetit lucrarea, îi spuse el. E cît se poate de serioasă ca informație și foarte interesantă din punct de vedere al concepției. E îndrăzneață, fără a fi fantezistă, și plină de originalitate. Ai un cap filozofic, domnule Vararu și, ceiace e mai rar, ți-o pot spune în față, ai ajuns ca să zic așa prematur la maturitatea științifică. Te-am urmărit de altfel cu foarte mult interes și în „Revue Philosophique". Regretam numai cetindu-ți articolul despre „Sociologia modei" (cam paradoxal, recunoști) că ești perdut pentru Universitatea noastră. Păcat, îmi ziceam, iată încă un element de valoare care e atras de București.

— Nu văd ce v'a făcut să credeți aceasta.

— Faptul că l-ai citat pe Raicu. Nu-mi închipuiam ca un băiat ca dumneata să iee altfel decît drept baliverne compilațiile acestui impostor. După ce am avut însă plăcerea să te cunosc personal, convingîndu-mă totodată de frumoasele sentimente care te călăuzesc, nu m'am mai îndoit o clipă că ai făcut-o din patriotism. Te felicit. Am remarcat cu plăcere că în toate lucrările dumitale citezi profesori romîni, spre deosebire de alți tineri prezumțioși și închipuiți care, socot în megalomania lor puerilă că știința romînă dela ei purcede.

* * *

După masă, doamna Niculescu-Spinoasa plecă în vecini unde avea partidă de maus. Rămas singur cu profesorul, Filip Vararu se interesă de mersul lucrării pe care acesta o pregătea. Intrebarea involontar abilă făcu o nespusă plăcere bătrînului. Cu cîteva minute înainte însă l-ar fi iritat. Căci dacă e drept că de nimic nu-i plăcea mai mult să vorbească decît de viitoarele lui lucrări, se ferea totdeauna să o facă în fața doamnei Niculescu-Spinoasa, deoarece invariabilitatea subiectului îl silea să se repete, ceiace doamna Niculescu-Spinoasa, care nu pricepea nimic din discuție, nu perdea ocazia să o remarce în fața străinilor cu cea mai nemaipomenită lipsă de tact. Inveselit de plecarea ei și de tema conversației, profesorul Niculescu-Spinoasa își mai turnă un pahar de liqueur, svîrli printre buze o șuviță de fum lungă și dreaptă ca o linie trasă cu creta, și începu:

— Ți-am spus că-s pe cale să termin al doilea volum despre „Rase și civilizații". Lucram la capitolul III în care dovedeam că există rase care prin laolaltă convețuire se contopesc, și influiențază reciproc, prezentînd noi aspecte care nu aparțin nici uneia nici altea, fiind un rezultat exclusiv al contopirii. Comparam acest fenomen social cu fenomenul identic, cunoscut în chimie subt numele de *combinație*. Dar asemeni unui alt fenomen chimic numit *amestec*, există rase care cu toată permanența contactului dintre ele, își păstrează în decurs de veacuri caracterele specifice, perpetuînd antagonisme organice, atîta timp cît stau împreună.

Scoborînd scara zoologică vedem că lucrurile se petrec la fel. Cînele și lupul de exemplu se pot încrucișa, dîndu-ne cînele lup. Dar cred că nici aprigului meu adversar Borteanu dela Cernăuți nu i-ar trece prin cap să încerce a obține cîne-muscă sau balenă-elefant.

Evident, teoria mea e combătută și de alții, cu aceiași eficacitate (cred eu) cu care un individ suferind de daltonism, ar căuta să convingă restul lumii că varul e verde. Mă gîndeam la un sfîrșit care să iasă din banal, pentru acest capitol pe care îl socot piatra unghiulară a întregii lucrări. Intîmplarea, în chipul cel mai neașteptat, îmi aduse o eclatantă confirmare a tezei pe care o susțineam oferindu-mi încheerea al cărei pitoresc te las să-l judeci.

Mă aflam în excursie la Mănăstirea Neamțului. Căutam pe cineva să-l întreb de adresa unui călugăr la care locuiau niște cunoștinți, cînd îmi eși în cale un admirabil bătrîn în costum de munte, părînd a fi din partea locului. După ce ne dădu lămuririle cerute se prezintă: Ion Luca, învățător la pensie în satul Boureni. Am făcut o bună bucată de drum împreună, pe jos. Avea o vorbă neaoșă și foarte expresivă, dovedind lecturi pe care nu te făceau să le bănuești, nici îmbrăcămintea, nici condiția lui. Din una în alta nu știu cum a venit vorba despre inteligența dobitoacelor. Mi-a vorbit întîiu de furnici și albine, lucruri pe care le știam, pentru a-mi spune în cele din urmă o istorie minunată. Merită s'o cunoști.

Ion Luca ăsta (am aflat mai pe urmă), e feciorul preotului Trofim din Boureni, om respectat în tot județul pentru destoinicia și curățenia faptelor lui. Decînd la împlinirea vrîstei de nouăzeci de ani i-au crescut dinții la loc și i-a revenit vederea, locuitorii îl cred și făcător de minuni, văzînd în această împrejurare în adevăr rarisimă, un semn ceresc. Dar să-ți spun povestea.

Pe cînd era copil, Luca și cu alți tovarăși de joacă au înlocuit un ou de barză cu unul de rață, în cuibul ce se găsea pe-un șopron din casa părintească. Venind vremea să iasă puii din găoace și auzind părintele Trofim măcăit de rață în vîrful șopronului, s'a minunat el întâiu ce s'a minunat, dar mai stînd și mai socotind și-a dat în cele din urmă samă că lucru curat la mijloc nu poate fi. Și cercetînd a aflat. Din curiozitate însă a lăsat lucrurile să-și urmeze mersul lor nefiresc.

Fără îndoială, e greu să-ți închipui cam cum ar fi o barză uluită. Desigur însă că aceasta era. Cîteva zile a stat ea așa mai la o parte și se tot uita cînd la puii ei, cînd la cel de rață, cu frică parcă. Apoi, a început să plece după mîncare și deopotrivă-i hrănea pe toți. Dar dupăce le lăsa acolo grăunțe, viermi, rime, sau ce le-o mai fi lăsînd, ceasuri întregi se plimba singură prin fața șopronului, că ai fi zis că șopron și pasăre nu-s decît un barometru cu barză în mărime naturală, cîștigător al medaliei

de aur la o expoziţie americană. Nu trecu mult şi puii de barză începură primele exerciţii de zbor. Puiul de raţă, văzîndu-i, ţipa de-ţi rupea inima şi toate răţile din curte ridicau mirate capul. De multe ori cerca el şi puiul de raţă să sară din cuib, dar barza se 'ntorcea din zbor şi-l punea la loc. Cu timpul, puii de barză au început a prinde curaj. Evoluau cu uşurinţă de-asupra lanurilor, lăsîndu-se cînd pe-o aripă cînd pe alta şi dispărînd cine ştie unde. Barza pleca după ei pe cîmp. Nu uita totuşi niciodată să se întoarcă pe la cuib, cu hrană în plisc, pentru invalid. Intr'o bună zi însă nici barza, nici puii nu s'au mai întors. Puiul de raţă a ţipat toată ziua şi toată noaptea, fără întrerupere. Chemarea aceasta jalnică trezi răţuştele din ograda părintelui, apoi pe ale vecinilor şi din unul în altul neliniştea se răspîndi în toate coteţele. Tot satul nu era decît întrecere de macmacuri şi larmă. Părintele Trofin zicea: „Nu cred eu să se fi mutat cocostîrcul. Cocostîrcii de obiceiu nu-şi schimbă locul. la să înălţăm puţin cuibul să nu cadă puiul jos şi să-i dăm ceva de mîncare c'o fi leşinat de foame săracul. Dac' o striga el aşa o zi, două şi nu s'o întoarce cocostîrcul să ştii l-a împuşcat vre-un păgîn".

Au trecut aşa trei zile şi barza n'a venit. Dar în dimineaţa zilei a patra s'a zărit venind dinspre apus un nour de omăt subt care, cu cît se apropia, se aprindeau mai mult în soare un fel de ţurţuri de jaratic. Şi cît ai clipi din ochi, tot cerul s'a umplut de berze.

Răţile tăcură.

Berzele au început a se roti, întâiu sus de tot, apoi tot mai aproape şi s'au rotit aşa ca la vre-o două ceasuri, deasupra casei părintelui Trofim.

Se întoarseră din drum oamenii dela muncă, femeile îşi lăsară trebile casei şi încetul cu încetul tot satul se adună la poarta preotului. In cele din urmă, însuşi beizadeaua Grigore Sturdza care se instalase de cîteva zile în pavilionul de vînătoare dela Boureni, trezit din somn de zarvă ce se făcuse a eşit să vadă minunea.

Şi în adevăr, minune s'a întîmplat acolo.

Cum spuneam, berzele se învîrteau în jurul şopronului. La un moment dat, una mai mare decît cealaltă şi c'un plisc cît un foarfece de tăiat cozile cailor, se desprinse din mulţime şi lăsîndu-se săgeată drept deasupra cuibului, ciocni în capul puiului de raţă. Ceilalţi îl urmară scoborînd în spirală până ce n'au rămas decît fulgii din bietul pui.

Şi din ziua aceia, îşi încheie povestea Ion Luca, *nu s'au mai aşezat cocostîrci în Boureni.*

* * *

— E în adevăr extraordinar, exclamă Filip Vararu.

S'ar putea scoate de aici un subiect de dramă ibseniană (fără calambur şi fără aluzie la Raţa sălbatecă).

— Nu-i aşa? reluă profesorul. Şi ce strălucită confirmare dă teoriei mele fapta aceasta zoologică. Eu nu văd însă în puiul acela de raţă nimic literar. El nu e un inadaptabil din categoria celor atît de bine redaţi în literatura noastră de domnul Brătescu-Voineşti. Cu atît mai puţin (după mine), poate fi comparat cu eroi din Ibsen sau Strindberg. Nu e nici supra-om ca Duşmanul Poporului şi nici măcar misogin ca Axel Borg.

Aceştia (ca să facem o metaforă) din cauza aripelor nu pot umbla pe pămînt ca ceilalţi. Puiul de raţă, trăind între sburătoare nu poate sbura. Remarci deosebirea? El va trăi parazitar din truda celorlalţi sau va fi exterminat aşa cum s'a întîmplat. Şi e picant desigur ca faptul acesta să se fi produs tocmai la obîrşia voevodatului moldav, la Descălicătoare. E o pildă şi un avertisment pentru toleranţa noastră legendară. In timp ce sufletele popoarelor plutesc asemeni cocorilor albaştri în înălţimi ideale, de multe ori astfel de pui de raţă, încălziţi subt aceiaşi aripă, cată să le sfarme cuibul, atraşi cum sînt de mocirlă. Căci ereditatea nu e decît *memoria speciei*, zice (undeva), Ribot (mi se pare). Revin la teoria mea: Amestecul. Dacă în locul oului de raţă ar fi fost un ou de vultur? Vezi consecinţele. Dacă însă ar fi fost unul din cocor? Cine ştie? Poate că nu se întîmpla nimic.

— Bine, dar aţi controlat autenticitatea povestirii? îndrăzni Filip Vararu, cam plictisit de aceste comentarii.

— Ce interes avea învăţătorul să mă mintă? In definitiv, tot un om simplu e: nu spune decît ce ştie.

* * *

A doua zi dimineaţă în faţa casei lui Filip Vararu opri un automobil din care se dădu jos un tînăr în haină de sport, întrebînd de el. Un fost coleg de şcoală, auzind că se găseşte la mănăstire, venise să-l iee pe cîteva zile la moşia pe care o avea în apropiere. Ştiindu-şi situaţia universitară asigurată, acceptă. Dar după trei zile de petrecere în lege, împlinindu-se termenul vacanţei ce-şi acordase, Filip Vararu se pregăti de plecare, rugîndu-şi prietinul să se abată în treacăt pe la mănăstire pentru a-şi lua rămas bun dela profesor. Pe drum îi povesti întîmplarea cu berzele. Prietinul de abia îşi ţinea risul.

— Cum se poate dragă, un om ca Niculescu-Spinoasa să se ia după poveşti? Ion Luca ăsta e un palavragiu vestit. Il văd ades pe la vînători. Toate snoavele pe care le ceteşte prin almanahuri le dă ca întîmplate lui. Dacă doreşti, ne putem opri puţin în Boureni (ocolul e foarte mic) şi ne vom convinge.

Chiar la intrarea în acest frumos sat, o barză ca un ambasador al adevărului îşi luă vînt de pe vîrful unui stog, aterisînd în dreptul vehiculului care stopase.

— Moş Axinte, strigă prietinul lui Filip Vararu către un

moşneag cu plete pe umeri care se descoperise la vederea lor. Uite, domnul vrea să te întrebe ceva.

— Ci sî mă'ntrebi cucoani, dacî no-l cunosc, zîmbi răzăşul, bănuind vre-o glumă.

Filip Vararu intră deodată în materie, fără preambul:

— Moşule, totdeauna au fost cocostîrci în Boureni?

— Poi! Di buni sami cî tădeauna! Di ci si nu hie cocostîrci? Doar nu s'atingi nimini di ii cî-i pacat. Poaticî la Moţca n'or hi fost mainainti vremi, ci la Moţca-s Ţigani şi-s răi. Da' amu' sînt şi la Moţca, si vedi treaba unde-au prins Ţîganii a si boteza.

— Bine moşule. Dar pe domnul învăţător Ion Luca îl cunoşti?

— Pi Ion Luca?—rise cu poftă moşneagul, d'apoi dar cu cine-am îmblat eu pi tăti coclaurile cînd eram copchil?

— Bun. Şi nu ţi-a spus el o istorie despre cocostîrcii din Boureni?

— Iaca di cîi din Boureni nu ţin minte să hi grăit cătri mini ceva. Da' di cocostîrci ci-i dreptul spunea el nişte basme.

— Şi nu ţii minte vre-unul?

— De ţinut, ţin eu, numai ci si vezi matale ceva cucoane. Ion Luca ista multe spune, da' cîti îi spuni si le creadi el. Nu ci ceteşti rău în cărţi, da' aşa-i felul lui, minciunos. Zicea că iarna se duc cocostîrcii peste nouă mări şi nouă ţări, pănă'n ţara turcească, di-ş fac cuib în fes de Turci, cî Turcu-i leniş.

* * *

La opt dimineaţa au ajuns la Agapia. Profesorul Niculescu-Spinoasa scria în cerdac. După ce mulţumi de primire, exprimindu-şi părerea de rău că nu va putea săruta mîna doamnei care nu se îmbracase încă, Filip Vararu atrase atenţia bătrînului sociolog asupra netemeiniciei spuselor învăţătorului. Bătrînul îi mulţumi pentru vigilenţa cheltuită ca să-l servească şi-l petrecu până la poartă, urîndu-i drum bun. Indată ce maşina se puse în mişcare, doamna Niculescu-Spinoasa în matinalul ei capot roz apăru în cerdac, urmată de servitoarea care ducea tava cu serviciul de cafea.

— Pompilio, se încruntă domnul Niculescu-Spinoasa, sărutări de mîni dela Vararu.

— A plecat de tot Parizianul? Aşa-i că i s'apropie ziua. Se duce la Iaşi să linguşească decanul.

— Ia lasă frate.

— La urma urmei, dacă e băiat bun după cum mi-ai spus, las' să-l numească.

— E băiat deştept, nu zic, mormăi bătrînul, şi ştie şi carte, dar nu-i copt încă pentru catedră.

— Eu nu ţi-am spus?

— Ia lasă frate! Cît a stat aici am putut să-l cercetez mai de-aproape. I-am observat o alarmantă înclinare în a da o importanţă exagerată simplelor fapte, ceiace-i regretabil pentru un metafizician.

— Lipsa de experienţă dragă. Tu slavă domnului, erai sur deabinelea cînd...

— Ira! Iar începi?

* * *

Nu se ştie dacă în urma excesului de zel al tînărului candidat, bătrînul sociolog a scos exemplul cu berzele din capitolul III al volumului II din „Rase şi civilizaţii", deoarece lucrarea n'a apărut încă. E cert însă că în recomandarea lui Filip Vararu la catedra vacantă de „Istoria filozofiei" lipseau trei iscălituri, dintre care una a profesorului Basile Niculescu-Spinoasa şi celelalte ale colegilor dela Etică şi Pedagogie.

Dacă-l urmează orbeşte...*

Al. O. Teodoreanu

* Deţinem povestea dela însuşi Filip Vararu. Controlînd la rîndu-ne, am constatat însă că *niciodată* n'au existat berze în satul Boureni, clima acestei regiuni muntoase fiind prea aspră pentru gingaşele sburătoare.

Știință și improvizație

Istoria literaturii romîne în străinătate

In timp ce științele exacte au devenit astăzi complect obiective, emancipîndu-se de orice influență a tradiției și a „eului", în istorie — considerată de unii drept „cea mai nesigură dintre științele neexacte" — cași în istoria literară, acești doi factori persistă încă în aceiași măsură, ca în vremea plesanteriilor istorice ale lui Voltaire ori a discursurilor distractive ale abatelui de Mably. — Deosebirea constă în bogăția materialului de care dispune acum istoricul și a metodei de cercetare; utilizarea acelui material și pierderea din vedere a metodei, fac inexistente toate achizițiile moderne, apropiind în mod miraculos actualitatea de secolii apuși.

Este ceva cunoscut, aproape o axiomă, că istoria literară poate fi științifică prin metodă și prin atitudinea istoricului. Acei care se conving mai greu de posibilitatea unei științi literare" — ciudata împărechere „Litteraturwissenschaft" a eruditilor germani — sînt istoricii literari. Deși admit, în teorie, strecurarea umilă între limitele permise de metodă, ca pe subt niște furci caudine, ei sînt cei dintăi care depășesc acele limite, etalîndu-și propria persoană la fiecare rînd din interminabilele lor volume.

Denaturarea unui fapt are adesea drept consecință schimbarea unui întreg șir de fapte, care depindeau de dînsul. Cînd faptele sînt denaturate cu persistență, datorită unor motive care se întrevăd, lucrarea se transformă din știință obiectivă în improvizație.

Fiindcă se prezintă de cele mai multe ori subt formă de

sinteză, s'ar putea defini improvizația: o sinteză rapidă și dezordonată alcătuită din colaborarea subiectivului cu ignoranța.

Această formă de știință minoră nicăeri nu se arată mai lămurit decît în cărțile scrise de străini ori chiar de indigeni pentru străini, asupra literaturii romîne. Nu e întîmplătoare apariția ei la intervale distincte în timp și spațiu. Căci înainte de a se pomeni ceva despre literatură, s'au silit mulți să comunice străinătății subt aceiași formă de improvizație fapte generale ori chiar istoria țărilor noastre, de unii considerate ca un adevărat eden, de alții un loc de veșnică osîndă.

Cu toate că alte popoare, vecine, trecuseră în Occident dela interesul etnografic — manifestat astăzi curent pentru cetățenii din Mozambic ori din Noua Caledonie — la cel literar, noi ofeream încă priveliști atractive pentru numeroșii călători care ne-au străbătut țara sfărmată în bucăți. Eram în Orient și Orientul era țara basmelor... Din cercul exotic în care eram clasați de obiceiu, ne-a răpit accelerata dezvoltare a culturii romîne în veacul trecut, și astfel, am trecut în rîndul națiunilor privilegiate. Am avut în scurt timp institute culturale și academii, universități, teatre și literatură; străinătatea a fost atrasă și a căutat să ne cunoască.

Nu se poate nega oarecare interes — și poate bunăvoință — pentru acest lucru; dar că s'a ferit de pedantism și neglijență, că a avut informație sigură și a fost obiectivă în apreciere, e cît se poate de contestabil, de oarece aproape totdeauna se poate observa discordanță între celace se dă ca real și între realitate.

Cum e cunoscută istoria literaturii noastre în străinătate, ultima treaptă de evoluție a cunoștințelor despre un popor, după ce vom stabili cu exemple edificatoare și făcînd abstracție de enorma bibliografie (singura plăcută improvizatorilor) momentele importante ale acestei evoluții, vor arăta rîndurile următoare.

I

Popoarele Europei s'au izolat între ele multă vreme din principiul comod că fiecare, reprezentînd culmea calificativelor convenabile, nu avea în contact cu celelalte decît să întunece ceva din propria strălucire. Intre popoarele vecine existau raporturi multiple: erau însă în continuă dușmănie, din cauza războaelor succesive în care generațiile trebuiau să-și încerce soarta.

Numai spiritului de aventură se datoresc multe din însemnările de călătorie pline de basme, cu titluri analitice de pagini întregi, oneste rezumate ale tablei de materie. Acestea însă, rareori au fost cunoscute în vremea scrierii lor; ele s'au publicat după ce enigmele medievale trecuseră în cunoștinți comune și existența zidurilor chinezești dintre nații dispăruse din memorie. — In afară de scrierile peregrinilor benevoli, și-au în-

semnat amintirile în rînduri interesante ambasadorii. Dacă vreunul era nevoit din motive de stat, să-şi părăsească patria şi să colinde o parte din Europa, cu toată suita de care era întovărăşit, îşi expunea viaţa la orice pas caşi călătorul fără veşmînt împodobit. Deaceia jurnalele de călătorie repetă adesea acelaşi cîntec de suferinţă.

Astfel în timpul lui Alexandru cel Bun, s'a întîmplat ca un ambasador a doi regi apuseni, Guillebert de Lannoy, după trecerea sa prin „Romînia cea mică" pe care o deosebea de Moldova,[1] să scrie una din încercările grele la care a fost supus: „La intrarea mea în oraşul Cetatea-Albă, eu şi un tălmaciu al meu furăm apucaţi de către hoţi, care mă răsturnară la pămînt, mă despoiară, ba încă mă bătură şi mă răniră greu la braţ; dar ceiace e şi mai mult, mă lăsară numai cu cămaşa şi mă legară astfel de un copac, unde am petrecut apoi toată noaptea, pe malul fluviului numit Nistru, în mare pericol de a fi ucis sau înecat; dar slava Domnului dimineaţa hoţii ne deslegară ...şi aşa am venit cu viaţă în tîrg. In acelaşi zi sosiră ceilalţi oameni ai mei..."—Ce ştiri putea să mai comunice ambasadorul compatrioţilor săi, despre ţara în care nu văzuse decît „pustiile cele mari ale Romîniei mici"?

Mai puţin grăbiţi informatori despre Romîni şi ţările lor au fost un timp misionarii catolici. Aceştia, alături de indicaţii geografice neexacte, sînt preocupaţi şi de chestii de istorie ori religie pe care le rezolvă uşor, într'un ton de oracol. Cu modeste mijloace, ei încearcă fără succes să întreacă pe abatele Rogiero, autorul unei „amănunţite relaţii asupra regatului polon" dela 1568, după care Valachii locuiau între Nistru şi Dunăre, în regiunea Mării Negre „o parte din Dacia veche, pe lîngă ţara locuită de Transalpini, numiţi Moldoveni de Poloni, şi Transilvania". Ei sînt urmaşii unei colonii romane adosă de Flavius, „din al cărui nume, zic unii, s'ar fi făcut prin corupţie *Vlachii*; abatele credea însă că acest nume provine dela origina lor italiană, fiindcă tot astfel numesc Polonii şi pe Italieni. Ca încheere, mai afirma cu candoare că în urma contactului cu popoarele barbare, Valachii „din creştini, deveniră de religie greacă".[2]

Cunoştinţi geografice şi istorice de aceiaşi natură despre Romîni, se găsesc în cele mai multe publicaţii străine din cei doi secoli următori. O minunată şi preţioasă colecţie de astfel de perle, ar putea găsi amatorul în monumentalele „dicţionare universale", în care un singur om ca Bruzen de la Martinière voia să acumuleze ştiinţa veacului său.

Dar aceste fapte proteice erau împrăştiate, ca frunzele de toamnă în bătaia vîntului. Trebuia să se ivească un magician

1 „le wiyvoude Alexandrie, seigneur de ladite Vallackie et de Moldavie" (v. traducerea la Hasdeu, *Archiva istorică*, Tom. I, Buc., 1865, p. 129).

2 Hasdeu, *Archiva istorică*, Tom. I, p. 116–17.

abil, să le strîngă în capitolele unui volum, care, odată imprimat, să rămînă *aere perennius* în faţa viitorului.—Seria magicienilor s'a arătat destul de tîrziu şi primul care s'a gîndit să înalţe acest monument a fost Jean-Louis Carra,[1] cîndva secretar domnesc şi preceptor al copiilor lui Grigore Ghica în Moldova. Motivele care l-au determinat să întreprindă o lucrare atît de dificilă, istoria Moldovei şi Munteniei la un loc, dela origină şi până în timpul său, erau după cum ne destăinueşte singur, de ordin politic. Intre altele, după el, politica se ocupă şi de cunoaşterea istorică şi geografică a popoarelor. Cu toate „compilaţiile enorme" şi „bibliotecile imense", constata că această cunoaştere este imaginară: „On a lieu de s'étonner ensuite, quand l'expérience vient nous convaincre de l'ignorance réelle où sont les nations les plus policées de l'Europe à l'égard des nations voisines.. Plusieurs de nos savants ont voyagé en Sibérie, à la Chine, aux Indes, en Californie, soit pour observer à la hâte dans les cieux, soit pour prendre, en courant, une idée confuse des moeurs de ces peuples qui habitent sous la Ligne ou près des poles; et nul ne s'est fait une gloire de parcourir, en observateur philosophe et politique tout ensemble, l'Allemagne, l'Angleterre, l'Italie... et les Provinces Européennes de l'Empire Ottoman".[2] O parte din acea „glorie" a urmărit-o Carra cu această carte.

Dacă în introducere se arată în adevăr „observator filosof şi politic" şi dacă în „tabloul" despre starea Moldovei—singura parte care aduce mărturii nouă, dar puţin veridice[3]—se arată capabil de simpatie şi de ură, muşcător şi spiritual, mirarea produsă de modul cum tratează chestia principală a cărţii, nu poate fi decît egală curajului său. Ce garanţii de încredere se mai puteau cere dela cineva care e convins de „l'heureux avantage des sciences exactes" şi care predică, în rol de bun rector, cunoaşterea „exactă" a geografiei?

Ţările de care se ocupă însă, îi sînt tot atît de străine caşi „ţările sălbatice din fundul Americii" cu care le compară. Numai astfel se pot explica escapadele de geografie „exactă", pe care ni le comunică pretutindeni, fără cruţare. Pentru prima dată aflăm dela acest scriitor că munţii Transilvaniei care servesc de hotar Moldovei „fac parte din districtul Craiovei; că o armată rusească, în timpul lui Brîncoveanu „după ce a trecut munţii Moldovei, a atacat Brăila"; că oraşul Bucuresti e situat pe „Dumboirza", etc.[4] Geografia „exactă" se preta deci, cu uşurinţă, la păreri originale.

1 *Histoire de la Moldavie et de la Valachie, avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux Provinces*. Paris, MDCCLXXVIII.

2 Carra, *Histoire*, pp. XI–XIV.

3 Modestia l-a împins probabil pe Carra să declare că „l'espace d'une année n'a pu me suffire pour connoître à fond et en détail les moeurs des Moldaves" (p. XXIX).

4 Carra, *Histoire*, pp. 36, 155; 27, 164.

Cu mult mai elastică era istoria celor două țări. Cîteva anecdote contemporane răspîndite la întîmplare nu pot suplini însă fondul, care e prea tainic pentru Carra. In toate capitolele care privesc genealogiile diferitelor familii domnitoare, el transcrie fidel—natural fără să declare—notele din „Istoria imperiului otoman" a lui Cantemir.[1] Unde „maestrul" și „autorul" nu spune nimic, Carra e nevoit să inventeze. Deaceia, la început Muntenia și Moldova au fost subt ascultarea aceluiași conducător Dragul; după stingerea familiei acestuia au trecut subt puterea lui Corvin, până ce a fost, „ales" principe al celor două provincii Ștefan cel Mare.[2] Și ca răzbunare împotriva exuberantului Cantemir, devenit taciturn cînd n'ar fi trebuit, ori împotriva etericelor anale, atît de des invocate, Carra găsește oricînd să spue ceva: „Ici les annales de Moldavie se taisent sur ce qui se passa depuis 1538 jusqu'en 1670. Tout ce que l'on peut croire, c'est que les Princes payerent exactement le tribut à la Porte et que par ce moyen, ils restèrent en paix"[3]

Carra a compătimit pe cei obligați să se inspire dela alții alătorind la numeroasele desiderate ale istoriei și căutarea „adevărului printre erori și născociri"; această distingere însă, ar fi prea mult să i se pretindă. Cum se putea ca discipolul să nesocotească știința considerabilă a dascălului său serenissim? Cînd va afirma Cantemir că Ackermanul este un loc „memorabil pentru exilul poetului Ovidiu", Carra va povesti și el lectorului său, cum un locuitor al țării l a asigurat că Ovidiu compusese mai multe poeme „en langue Moldave", pe care totuși nu le-a putut afla; că s'a păstrat prin tradiție amintirea acestui om care „suspina neîncetat și vorbea cîteodată singur", într'un colț minunat de natură, descris—cu surprinzător avînt—pentru „amanți și poeți".[4] La fel va proceda cînd Cantemir, supărat pe cronologia Moldovei, va povesti lupta lui Ștefan cel Mare dela Rasboé cu Baiazet Iderim, la 1390, odată cu memorabila scenă dela Cetatea Neamțului.[5] Eroarea lui Cantemir, reprodusă de Carra, o va transmite și acesta lui G. Asaki, care a modificat textul povestirii, prin omiterea cuvintelor ce i se păreau că ar fi adus vre-o atingere mîndriei naționale.[6] Din nefericire, s'a în-

1 Incidental, Carra pomenește de Cantemir de mai multe ori, cu ocazia unor fapte petrecute în timpul domniei acestuia; în biografia sa (p. 64–86), urmează prea de aproape cunoscuta prefață a lui Tyndal.

2 Carra, *Histoire*, p. 3.

3 *Ibid.*, p. 59.

4 *Ibid.*, p. 7 10.

5 D. Canetmir, *Istori'a imperiului ottomanu*, ed. Academiei Romine, p. 62 63.

6 Carra, *Histoire*, p. 37–39; G. Asaki, *Albina Romînească*, No. 6, din 16 iunie 1829, p. 23–24.–Asaki a rectificat însă eroarea (No. 8, p. 32), atribuind-o „simțitoare-i lipse a unei istorii naționale". Uita să spue numai, în acele încurcate retractationes, că tradusese povestirea din volumul lui Carra.

tîmplat ca prima pagină imprimată în romînește din istoria Moldovei, să fie o eroare involuntară și un plagiat conștient.

Cași ceilalți călători, Carra a regretat că Moldova, o țară deosebit de frumoasă era o parte necunoscută a Europei și mai cu seamă, că era subt dominația stăpînitorilor din Levant. După el ar fi fost un minunat loc de colonizare, mult mai accesibil și fără nici una din greutățile întîmpinate de coloniile din Astrakan; trebuia numai ca principatele să fie scoase de subt stăpînirea Turcilor. Tot el s'a grăbit să dea și soluția: trecerea țărilor „subt dominația Impăratului sau Regelui Prusiei".

Inteleasă astfel, istoria poporului romîn s'a continuat apoi în toate părțile Apusului, cu vivacitate. Dar tot ce s'a spus mai departe, după primul cuvînt asupra literaturii romîne, nu ne interesează aici.—Vom aminti numai că improvizației se datorește întreaga ceartă istorică din secolul trecut, asupra așa numitei „chestiuni romîne", cu adînc răsunet până astăzi. Fără nici o milă au fost torturate puținele izvoare istorice, ca să rezulte din ele gîndul perfect și incompetent al advocaților. Cine nu s'a delectat odinioară, cu origina finică a cuvintelor romînești *înșiră-te mărgărite* pe care Rösler[1] le găsise, cam schimbate, la Samoeji? Și cine nu vede același reflex, în subtila teorie a lui J. Pelsker despre origina turanică a păstorilor romîni,[2] clădită cu ajutorul principiului relativ că n'ar exista nomadism la popoarele indo-eurpene și pe mărturia unui cuvînt de origină incertă?

* * *

Cu mai multă originalitate s'a manifestat solicitudinea străinătății față de literatura romînă. Absorbit prea mult în chestii metafizice, Carra uitase să dea un verdict și în această privință, după cum încercase—cu deosebit succes—o lapidară și decizivă caracterizare a limbii romîne.[3] Verdictul l-au dat însă alții. Era cu atît mai ușor de găsit, cu cît însuși lucrul în discuție era mai ignorat. Din această cauză, judecățile pe care le-a dat străinătatea despre literatura romînă, înainte de a fi cunoscută, sînt scuzabile:—niciodată nu se apreciază exact, valoarea unui lucru imaginar.

Dacă multă vreme poezia, literatura prin excelență, nu apăruse decît în mod sporadic, aceasta nu însemna că nu era

1 Rösler, *Romänische Studien*, p. 259.

2 *Zeitschr. des hist Ver. f. Steiermark*, Graz, 1917.

3 „Une langage barbare et corrompu, qui n'offre nulle énergie, nul goût, et nulle idée abstraite" (*Histoire*, p 219).—Necunoscînd aceste aprecieri sugestive, Michelet a caracterizat și el limba romînească (în *Legendes démocratiques du nord*, Paris, 1854), însă în mod cu totul deosebit: „Je ne crois pas qu'il y ait sur terre une langue plus propre à l'amour que cette langue rustique–langue des forêts et des déserts, d'amour et d'amitié au fond des solitudes..."

literatură; și mai ales, că nu se scrisese în limba romînă. Pentru le Comte d'Hauterive însă, un succesor și rival deplin victorios al lui Carra, acestea treceau drept adevăruri indiscutabile: „Depuis que cette langue, qui s'appelle ici romane, est parlée par des hommes qui se disent également Romains, on n'a rien écrit". [1] Ce atitudine convenea mai bine unui presupus cetitor al lui Corneille, decît negația categorică? Ne-am fi declarat satisfăcuți cu această negație, dacă ea ar fi fost constantă. Dar într'un alt memoriu, afirma numai după doi ani, că exista „o singură scriere de poezie", necetită de nimeni; alte detalii nu mai erau necesare... [2] Ar rezulta deci că d'Hauterive a asistat la importantul fenomen—pentru noi—al scrierii limbii romîne; acest fenomen totuși, precedase pe neobositul investigator cu cîteva secole.

Cînd nu s'a mai contestat existența literaturii, străinătatea a judecat-o, tot fără detalii, și a condamnat-o în întregime. Punctul de vedere din care se făcea judecata și după care urma inevitabil sentința, era însă prea înalt. Dorea meticulosul Wilkinson, să afle în poezia romînă începătoare, opere lirice ca ale lui Shelley ori paralele la *Childe-Harold* și *Don Juan*? Atunci e ușor de înțeles de ce a găsit găuri pretutindeni: „Lorsque quelques boïars peuvent parler couramment, quoique imparfaitement, d'un ou de deux auteurs anciens ou célèbres, ou faire un petit nombre de mauvais vers rimant tant bien que mal, ils prennent le titre de littérateurs et de poètes, et leurs concitoyens étonnés les considèrent comme des hommes capables ou des génies supérieurs". [3] Deși poezia romînească trecuse în acel timp de primele dibuiri, nu constituia adevărata greutate a literaturii romîne. Acest loc onorabil îl aveau atunci tot cronicile și numeroasele scrieri populare imprimate ori manuscrise. Dar ce știa Wilkinson despre acestea?

Literatura romînă, pentru a fi cunoscută de străini, trebuia tradusă; astfel numai se făcea accesibilă unui cerc larg de cetitori. Traducerile s'au ivit însă tîrziu, după ce străinătatea fusese informată—cu variabilă competență—că avem literatură. [4]

1 Le Comte d'Hauterive, *Mémoire*... ed. Acad. Romîne: *La Moldavie en 1785*, p. 371. Memoriul a fost publicat întîiu și adnotat de A. Ubicini în *Revue de Géographie* (1879 1880). La afirmația lui d'Hauterive, Ubicini adăuga: „Erreur: les lettres moldaves brillèrent au contraire d'un vif éclat sous Basile-le-Loup (1640), jusqu'à la période phanariote". Și Ubicini admitea așa dar, că sec. XVIII a fost o stagnare a literaturii romîne.

2 d'Hauterive, ed. Acad. Rom., p. 272.

3 W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Valachie et de la Moldavie*, Paris, 1821, p. 117. Cartea lui Wilkinson, scrisă în englezește (*An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London, 1820) a avut în afară de această ediție citată, încă două (1824 și 1831) în limba franceză și una în italiană (Milano, 1821).

4 In mod sporadic apar numai, traduceri anterioare din romînește (de ex. în operele exilaților romîni dela 1848).—Informații demne de luat în considerație, sînt cele publicate de M. Kogălniceanu (1837), F. Colson (1839), S. Rhéal (1850), J. Michelet (1854—57), și—cu rezerve—Vaillant (1844, 3 vol.). Pentru perioada de triumf a Junimii, sînt interesante contribuțiile aduse de Em. Picot la raportul lui Paul Meyer despre progresul studiilor de filologie la popoarele romanice, publicat în *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, Paris, 1875, XXXVI, p. 372—378.

Ele au apărut sfioase, subt formă de antologii, în timpul din preajma Unirii Principatelor. Pela 1880 abia, prin traducerile făcute de Carmen Sylva și Mite Kremnitz, au fost cunoscuți de publicul german Alecsandri, Eminescu, Bolintineanu, Odobescu, Creangă, J. Negruzzi și alții.

In vreme ce antologiile n'au atras, nici n'au reținut privirile, aceste traduceri din urmă au avut oarecare ecouri. Rezultatele sînt cunoscute—în parte—dintr'un articol-inventar [1] al lui Maiorescu.—Alecsandri, spunea o revistă în 1881, este „cel mai mare și mai iubit poet al Romîniei, căruia izvorul poeziei îi curge nesecat"; iar Eminescu, deși „după Alecsandri trece de cel mai însemnat poet", e ceva mai prejos, fiindcă „multe din cîntecele sale sînt lipsite de claritate și de precisie".

Aceste aprecieri, după cum se vede, nu sînt prea măgulitoare; doar una singură, care alătura pe d. J. Negruzzi de Turgheneff, putea să provoace entusiasm. Ele au scos totuși din calea de mijloc pe Maiorescu, omul integru și glacial, care își alesese drept deviză „rezervă, discrețiune, cumpătare, în genere negațiune". Maiorescu vedea în rîndurile revistelor germane mai mult decît niște judecăți subiective ale unor redactori anonimi. Deaceia pe dînsul nu-l interesa *cine* vorbește; cel mai important fapt era aprecierea hiperbolică sau rezumativă a unor scriitori din „direcția nouă", pe care altădată, îi opusese „direcției vechi..." In acest mod, se pot explica unele afirmații în dezacord cu atitudinea lui anterioară; și tot astfel se pot lămuri cuvintele care arată încetarea „negației" infailibile: „noi Romînii trebue *să ne bucurăm*.. că tînăra literatură romînă a fost în stare să dea bătrînei Europe prilejul unei emoțiuni estetice". [2] E probabil, că tot aceste aprecieri au determinat și trecerea lui Maiorescu la critica literară, dela cea culturală al cărui pontif fusese din 1867. [3]

Informațiile primite cu aplauze la 1882, au devenit cu vremea atît de frecvente, încît s'au banalizat, ca toate lucrurile prea eftine. Deaceia, entuziasmul vechiu a dispărut fără întoarcere și spiritele au fost calme, chiar cînd d. G. Weigand a anunțat apariția „desăvîrșitului *roman* Năpasta de Caragiale" [4]

1 *Literatura romînă și străinătatea*, în *Convorbiri Literare*, XV.

2 *Convorbiri Literare*, XV (1881—2), p. 370.

3 Bilanțul propriei activități făcut în introducerea studiului „In contra neologismelor" (Nov. 1881) și apariția apropiată a studiului despre care vorbim (Ianuar, 1882), arată că rolul acestui impuls extern—pe lîngă alte cauze cunoscute este evident.

4 *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Phil.*, 1903 (V-er Bd.), II, 379: „Caragiales meisterhafter Roman Năpasta".

sau cînd d. M. Gaster a explicat cu certitudine, cum s'a făcut schimbarea numelui Emin în Eminovici și apoi Eminescu, a acestui poet de autentică „origină turco-tatară". 1

Dacă informația străinătății a fost multă vreme ireală și dacă aprecierile critice au suferit de un subiectivism exasperant— și astăzi încă aflăm cu surprindere de vre-o nouă glorie romînească —acele studii considerate științifice, cum sînt monografiile și istoriile literare, 2 trebuiau să se prezinte subt o formă complect obiectivă. Monografiile cu subiect din literatura romînă apărute în străinătate, cu rare excepții, sînt însă de același factură, dela studiul lui K. Schrattenthal despre Vasile Alecsandri și literatura romînă, 3 până la recenta încercare asupra lui Eminescu a d-lui C. Tagliavini, 4 în care cetitorul răbdător poate afla pe lîngă o fericită „corectare" a versurilor citate și probe de imprecizie grotescă. Numărul acestor monografii, adevărate omagii aduse improvizației, a fost sporit în mod sensibil și de Romîni.

De cîte ori s'a vorbit la noi despre mișcarea transilvană, acea mișcare literară vie manifestată în bună parte subt formă de polemică cu părerile preconcepute ale străinilor, i s'a acordat de către majoritatea scriitorilor romîni, necondiționat, o importanță covîrșitoare. Nimeni n'a contestat complect importanța mișcării. Intr'o lucrare despre influența franceză asupra spiritului public în Romînia, Pompiliu Eliade a încercat totuși să reprezinte în același timp cele două extreme posibile. 5 A încercat, și a reușit... Fiindcă dorea ca secolul cercetat de el să fie un vacuum al culturii romîne, a crezut că influența pe care o studiase a contribuit singură la crearea acestei culturi, înainte inexistentă; era „la barbarie remplacée par la civilisation". 6 Dar ce fel de „barbar" era țăranul romîn, acela care nu știa ce e religia, care— în deosebire de popoarele vecine—nu avea cunoștință de amulete, 7 însă era atît de instruit încît „n'avait rien à apprendre du mouvement scientifique transylvain"? 8 Și doar corifeii mișcării transilvane, erau dintre cei mai învățați Romîni din acel timp!

1 *Encyclopaedia Britannica*, 1910, Cambridge, vol. IX, s. *Eminescu*.

2 Cf. G. Lanson, în *De la Méthode dans les Sciences* (2-e série) și O. Bertoni, *Programma di filologia romanza comme scienza idealistica*, Ginevra 1923, p. 97: „La linguistica e la storia letteraria... sono tutt' uno e sono scienze filosofiche".

3 *Auf der Höhe*, XIV, p. 222–244.

4 *Europa Orientale* III, nos. 9—10 și în volumul de *Studi sulla Romania*, Napoli, 1923, p. 281–337.—Asupra acestui studiu vom insista, poate, altădată.

5 *De l'Influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les Origines*, Paris, 1898.

6 *Ibid.*, p. II.

7 Cît de grăbit s'a informat Pompiliu Eliade în această privință, își poate da seama nu numai etnograful și folkloristul, dar oricine a auzit de „Visul Maicii Domnului"...

8 *De l'Influence française*, p. 282.

Să vedem care erau argumentele lui Pompiliu Eliade pentru a ridica atît de sus nivelul intelectual al țăranului, după ce-l pusese întâiu în rîndul „barbarilor". In afară de plugușorul din colecția Alecsandri, în care morarul se cheamă „Troian (Trajan) et la moara, la belle Dochia (la Dacie)" Pompiliu Eliade mai însemna: „La danse des «călușari», que les paysans exécutent masqués, ornés de rubans et grelots, et armés de longues cannes en bois, ne représenterait autre chose que l'enlèvement des Sabines. – On est tout étonné du nombre de fois que le nom du vainqueur des Daces revient dans les légendes populaires. Maint défilé des montagnes a été ouvert d'un coup par *le glaive de Trajan*, tout élévation, tout monticule de terre ou de neige, se nomme une *troian*; l'avalanche qui descend des cîmes, c'est le *Tonnerre de Trajan*; l'orage, c'est sa voix; la plaine est son camp; le pic escarpé est sa vedette; la voie lactée elle-même est devenue „le chemin des esclaves" ou le „*chemin de Trajan*". Oricine poate recunoaște unele fapte, din acest morman fictiv, ca adevărate. Dacă pentru *acestea*, „barbarii" țărani romîni nu aveau ce învăța dela școala transilvană, atunci trebue să recunoaștem același lucru pentru Slavii meridionali și răsăriteni, care au și ei nenumărate legende și numiri cu *Troian*. Nu numai că acele popoare, și chiar acel romîn, nu-și dădeau seama de origina cuvîntului, dar nici învățații străini—pentru care au scris Klain, Șincai și Maior—nu erau mai bine orientați. După cele afirmate de Pompiliu Eliade, ar urma că țăranii romîni din acea „mizerabilă" epocă, erau superiori învățaților străini. Acest lucru putea să bucure pe un V. A. Urechia; unde-i însă realitatea?

Cum ar fi putut judeca real școala latinistă Pompiliu Eliade, cînd nu avea o cunoștință exactă de ceiace ea a adus nou sau numai a repetat cu mai multă intensitate? Dacă ar fi cunoscut de-aproape cronicarii moldoveni și pe D. Cantemir, ar fi aflat că nu Ardelenii au susținut întâiu continuitatea Romînilor în Dacia și stîrpirea complectă a Dacilor de către Romani; că nu scriitorilor latiniști le aparține meritul de a fi început istoria Romînilor cu războaele lui Traian și de a fi întreprins întâiu istoria tuturor țărilor romînești la un loc. E o eroare excesivă afirmația că scriitorii moldoveni și munteni „din sec. XVI și XVII [scilicet XVII și XVIII], nu tratase fiecare decît istoria provinciei lor". 1 Și care-s cronicarii romîni din sec. XVI? Cînd a scris acest lucru, Pompiliu Eliade se gîndea probabil la ceiace spusese în alt loc despre „le grand logothète Miron Costin (1633—1691), au début de sa *Première fondation de la Moldavie*, écrite vers le milieu du XVI-e siècle". 2 Un om care a trăit în sec. XVII, avusese posibilitatea să scrie o carte la mijlocul secolului anterior și, prin urmare, putea să aparție acestui secol..

Dar nu numai un scriitor a fost deplasat dintr'o epocă și trecut *ad libitum* în alt secol. Cu metoda sa—„continuer l'histoire

1 *De l'Influence française*, p. 299.

2 *Ibid.*, p. 283. Această confuzie între secoli și ani o face Pompiliu Eliade în mod frecvent.

par la logique"[1]—Pompiliu Eliade a voit să șteargă cultura romînă din secolul XVIII, care prin supozițiî prealabile, trebuia să fie „o eră de decadență intelectuală".[2] Ideia nu e originală. Ea aparține tocmai celor care au cintat laude ditirambice școlii ardelene; ea a fost răspîndită mai ales de elevii lui Lazăr și de profesorii ardeleni veniți mai tîrziu în Principate. Argumentarea însă e a lui și merită toată atenția.

Cine cunoaște literatura romînă din secolul XVIII își dă sama că nu-i mai prejos decit a celui anterior. Dimpotrivă, e mai mult decit onorabilă, avînd cițiva reprezentanți de merit: Cantemir, Neculcea, Văcărescu. Pe toți aceștia Pompiliu Eliade i-a împrăștiat cu logica sa. Văcărescu „ne mérite à coup sûr cet honneur ni pour *l'Histoire de l'Empire ottoman*, ni pour ses vers plus mauvais encore, ni pour sa *Grammaire* qui n'a d'autre valeur que d'être une des premières en date".[3] Trebue să fim într'adevăr de părerea sa, că meritul de a fi stabilit o ortografie clară și facilă pe care au utilizat-o cărțile bisericești ulterioare, de a fi tipărit prima gramatică romînească[4] și de a fi influențat pe cițiva gramatici de mai tîrziu, este minim. Dar ce alte lucruri ar putea constitui atunci „merite" pentru un scriitor, dacă acestea—pe lingă altele—sînt fără valoare?

Trăsăturile caracteristice ale spiritului boerilor din acest veac erau, după Pompiliu Eliade vanitatea, lenea, gustul de intrigă, mobilitatea de spirit și altele. Intre ele nu intrau anumite sentimente pe care le va pune în legătură cu influența franceză de mai tîrziu. După el, boerii din secolul XVIII nu puteau fi patrioți. Neculcea a fost însă și boer și patriot. Pentru aceasta, și el trebuia îndepărtat din timpul în care a trăit. Neculcea „qui écrit tout au commencement du siècle, par sa date, par sa langue, par sa qualité de chroniqueur, par son patriotisme, se rattache plutôt au mouvement littéraire du XVII-e siècle".[5] Dar e sigur că Neculcea a scris cronica în al patrulea deceniu al veacului, deci la mijlocul lui; iar „calitatea" de cronicar și patriot, nu dispăruse cum voia și a conchis Pompiliu Eliade decit spre sfîrșitul secolului. Limba cronicii lui Neculcea nu numai că e mai îngrijită decit a cronicarilor anteriori, dar nu o are nici un alt cronicar romîn; el este predecesorul lui Creangă.—Logica a fost iarăși elastică în privința limbii lui Neculcea: odată aceasta îl apropia de cronicarii secolului precedent, altădată reprezenta „la première décadence".[6] Din care autor o frază luată separat, fără a fi pusă în legătură cu cele dinainte, nu pare obscură? Deaceia și

1 *De l'Influence française*, p. 274.
2 *Ibid.*, p. 326.
3 *Ibid.*, p. 325.
4 Pompiliu Eliade credea că gramatica limbii latine scrisă în romînește de Șincai la 1795, e traducerea „Elementelor" dela 1780; se știe însă că această traducere a apărut la 1805.
5 *De l'Influence française*, p. 325.
6 *Ibid.*, p. 352.

pitorescul Neculcea pare decadent... Dacă pentru cel care credea că pluralul cuvîntului „falce" sună *fălcii*[1] și afirma că unii cronicari moldoveni ar fi vorbit de vre-o *descălecătoare*[2] a țării, Neculcea e obscur, ne închipuim cit de sombru și decadent trebue să fi fost Creangă.

Pe Cantemir îl cunoștea prea puțin ca să-l fi numărat la literatura romînă; Pompiliu Eliade credea că acesta a stat în Moldova numai „citeva luni" și de aceia „il ignorait presque la langue (car il a écrit ses plus importants ouvrages en latin, en russe ou en grec)".[3]—Argumentele sînt, credem, edificatoare.

Iar cu privire la literatura nouă, după ce trecuse un deceniu dela moartea lui Eminescu, Pompiliu Eliade repeta vorbele pe care le-am întîlnit înainte într'o revistă germană: Vasile Alecsandri „cel mai mare nume al poeziei și întregii literaturi romîne".[4]—Avem deci o dovadă mai mult, că aprecierile *Revistei contemporane* îl urmăreau pe Eminescu și dincolo de mormînt.

* * *

Am constatat mai sus momentele principale din evoluția cunoștințelor pe care le-a avut străinătatea întâiu despre istorie, apoi despre literatura romînă până la istoria literară. Ceiace caracterizează această evoluție, este continuitatea ei subt formă de improvizație. Deși au apărut după 1900 excepții mai aproape de știința obiectivă, ele sînt microscopice pe lingă blocul enorm al majorității, care le acopere și le face invizibile, ca și norul compact ce ascunde lumina strălucitoare a soarelui.

I. Șiadbei

(Va urma)

1 *De l'Influence française*, p. 10.
2 *Ibid.*, p. 256.
3 *Ibid.*, p. 325.
4 *Ibid.*, p. 273.

Influențe străine și realități naționale

Voim să vorbim despre influențele străine exercitate asupra literaturii romîne.

Acest capitol este unul din cele mai importante din istoria literaturii noastre, căci această istorie, dela 1800 până la 1880, adică de atunci decînd începe literatura propriu zisă—cea beletristică—și până la definitiva ei închegare (și în parte chiar și după aceia) este, dintr'un punct de vedere, istoria influențiilor străine, care au putut pune în valoare—ca să întrebuințăm un cuvînt pompos—comorile sufletești ale poporului romîn. Celălalt capitol important (ideia urmează dela sine) are de obiect afirmarea tot mai puternică a spiritului național în *această* literatură creată cu ajutorul modelelor străine, adică procesul de emancipare a literaturii naționale, de treptată eliberare de aceste modele.

Literatura beletristică cultă—inexistentă înainte de 1800 din cauza împrejurărilor nefavorabile istorice—*nu s'a putut naște* decît grație unor modele străine. Fără influența străină, mai ales franceză, începută încă dinainte de 1800, nu ar fi fost posibil nici Creangă,—și nici măcar culegerile de doine și balade populare. Chiar și *ideia* de a culege poezie populară, a fost luată de Alecsandri de aiurea, ca să nu mai vorbim și de motivele naționale și literare ce l-au îndemnat să adune acea poezie, toate datorite influenței străine. Și dacă n'ar fi existat *deja* o literatură beletristică în țară, de unde i-ar fi venit în cap lui Creangă *ideia* să scrie *Amintiri* și *Moș Nechifor Coțcarul* și de unde ar fi știut *cum* se scrie o bucată literară, cum se compune, cum se „dialoghează", etc. ? Și nu mai insistăm asupra faptului, că pentru ca să existe „Creangă", trebuia sa existe Junimea și *Convorbirile*,—produse și ele de influenți literare străine...

Literatura franceză din veacul al XVIII-lea (și cea grecească nouă) au inspirat, au făcut scriitori pe Conachi și pe Văcărești. Acest început de literatură *și* romantismul francez au determinat literatura epocii următoare, opera lui Cîrlova, Alexandrescu, Alecsandri, etc..

Imitația aceasta a literaturii străine este, pe partea literară, ceiace este introducerea formelor nouă pe partea politică. Dar, cum am spus de atîtea ori, literatura nu se *importă*, ca formele politice.—Scriitorii noștri n'au transplantat literatura străină (lucru, de altfel, imposibil și inconceptibil), ci numai s'au inspirat dela ea, au luat-o ca model,—unii mai servil, alții mai liber. Gradul de servilitate ori de libertate a atîrnat de talentul scriitorului și de gradul participării lui la sufletul specific național. Acest din urmă fapt, antidotul imitației servile,—a atîrnat mult de familiarizarea scriitorului cu literatura populară națională, și de extracția socială a scriitorului—de clasa socială din care făcea el parte, căci, dacă era dintr'o clasă mai de jos, acest lucru putea suplini într'o măsură oarecare lipsa de familiarizare cu literatura populară.

Cu alte cuvinte, scriitorul care a avut un organism sufletesc destul de robust (ca talent și ca originalitate națională) ca să-și asimileze modelele străine, să și le transforme în substanță proprie, a dat operă literară națională și viabilă; ceilalți au fost mai mult niște pastișori, și opera lor n'a putut „rămînea".

Dacă este așa,—și altfel nu poate fi: adevărurile de mai sus sînt doar banale,—atunci trebue să fie adevărate și aceste două propoziții,—și ele una mai banală decît alta:

1) Numai modelele, care conveneau spiritului național și, firește, gradului de dezvoltare sufletească a păturii noastre culte, numai acele modele au dat rezultate bune, viabile, adică au ajutat la închegarea unei literaturi naționale.

2) Cu cît s'a tot emancipat de modelele străine, cu atît literatura romînă a tot progresat. (Aceasta nu înseamnă că la un moment dat o literatură rupe cu literatura lumii. Nu, căci orice literatură, cît de veche, de mare și de autonomă, nu poate să nu se influențeze de alte literaturi. Dar aceste influențe nu mai crează raportul de învățător la ucenic; influențiile, în cazul acesta, aduc numai fermenți, care înviorează literaturile, le procură puncte nouă de vedere a lumii, etc.).

Prima propoziție se probează prin *faptele* din trecutul literaturii noastre:

Poezia franceză pseudoclasică din veacul al XVIII-lea cu formalismul ei, cu retorismul ei, cu caracterul ei factice, cu lipsa de sentimente adevărate, cu *mièvreria* ei, a putut conveni perfect boerimii noastre, primitivă dar, cum spunea Pompiliu Eliade, deja decadentă din cauza traiului fanariotic dela sfîrșitul dominației turcești. Și am avut atunci o serie întreagă de poeți boeri (numai boerii făceau literatură, căci numai ei aveau cultură).

Această poezie este inferioară (cu tot talentul unuia din reprezentanţii ei, al lui Conachi), şi cauza principală a inferiorităţii ei este faptul că această poezie n'a fost *estetizată* prin influenţa poeziei populare, căci, ca să vorbim de cel mai talentat, cu toate că Conachi cunoaşte poezia populară măcar subt forma ei lăutărească, el n'a fost *transformat* de poezia populară. Poezia lui, imaginată în altfel de limbă, măcar în limba lui Alecsandri (ori tradusă în franţuzeşte) ar fi acceptabilă şi azi. Şi ceiace o face absolut inacceptabilă pentru noi şi-i dă un caracter chiar cam ridicol, e limba, limba boerească de atunci, din care a rămas până *azi* un ecou în limba mahalalelor,—suprema nenorocire a poeziei lui Conachi.

In epoca următoare, să-i zicem epoca Alecsandri, asupra poeziei romîne se exercită influenţa altei literaturi străine, a unei mari literaturi, a poeziei romantice franceze.

Această literatură convenea perfect spiritului public din Romînia din acel moment, păturii intelectuale de după 1830. *Dar nu toată poezia romantică franceză convenea acestui public.* Musset, poetul *deja* al *oraşului*, nu convenea speciei Bolintineanu-Alecsandri; şi nici poetul *filozof* pesimist Alfred de Vigny. Şi, fiindcă poezia lor nu corespundea la necesităţile noastre sufleteşti de atunci, aceşti doi poeţi n'au avut nici-o influenţă. Cineva, care să-i ia ca model, numai din dorinţa cu orice preţ de originalitate şi singularizare, nu s'a găsit atunci. In societatea aceia, ca în toate societăţile mai primitive, nu putea exista dorinţa de singularizare; societăţile primitive se caracterizează prin conformism, şi nu prin individualism.—Dar chiar şi fără această cauză, pe vremea aceia nu puteau apărea veleităţi de singularizare, pentrucă, neexistînd încă o literatură, nu aveai *în contra* cui să te singularizezi.

Influenţa, au avut-o atunci mai ales Hugo şi Lamartine, *poeţii ideilor şi sentimentelor mai simple, mai generale*.

Dar această influenţă a romantismului s'a exercitat *divers* în Moldova şi Muntenia.

Literatura moldovenească a fost influenţată mai ales de Hugo; cea muntenească mai ales de Lamartine.

Sufletul muntenesc a fost atunci mai liric, pentrucă *în Muntenia, ţara revoluţionară* (fiindcă avea burghezie, ca să amintim cauza principală) era mai mult avînt. De aceia acolo prinde eminamente liricul Lamartine. Şi să se observe că poezia lui Lamartine, pe lîngă lirism, mai conţinea şi altceva, potrivit Munteniei: un suflu de spiritualism. In adevăr, Muntenia este mai religioasă decît Moldova, iar ideologia politică „patruzecioptistă" din Muntenia, a fost spiritualistă,—caşi ideologia revoluţionară franceză de-atunci, care a inspirat-o (vezi ideile lui C. A. Rosetti din proza lui „din esiliu"; filozofia istoriei a lui Bălcescu, etc.),—aşa dar poezia lui Lamartine convenea şi din acest punct de vedere spiritului din Muntenia (vezi reflexe la Cîrlova şi Alexandrescu).

Moldova, rece şi critică (pentrucă Moldova n'avea burghezie,—ca să dăm, iarăşi, numai cauza principală), nu se putea influenţa de lirismul şi spiritualismul lui Lamartine. Răceala şi criticismul au făcut pe Moldoveni să cultive cu predilecţie proza şi anume genul epic (desgroparea trecutului trebuia să fie atunci la ordinea zilei!) şi, în versuri, mai mult poezia obiectivă,—şi iată de ce Moldova s'a influenţat mai mult de poetul mai obiectiv Hugo şi anume de Hugo epicul, din Balade şi din teatrul istoric.

(Influenţele mai mici confirmă consideraţia de mai sus, caşi unele mici abateri mai mult aparente,—dar nu e locul aici să intrăm în detalii. Vom face-o altădată).

Aceste influenţe au fost binefăcătoare, adică fructuoase, pentrucă au fost potrivite cu spiritul vremii. Imaginaţi-vă ce caricatură, ce literatură „nouă", ce „modernism" deşănţat s'ar fi produs atunci, dacă nişte scriitori, în desperare de cauză (aşa cum ne-a zugrăvit d. Davidescu îmbrăţişarea simbolismului de cătră Macedonski), şi spre a fi „originali", adică cu orice preţ altfel decît ceilalţi, ar fi început să imite pe Musset şi pe Vigny!

*

Dar în deosebire de epoca precedentă pseudo-clasică, modelele franceze au fost *acum* mai asimilate de sufletul naţional, pentrucă acum scriitorii, din cauza extracţiei lor sociale,—în Moldova boerinaşi, în Muntenia burghezi mai ales,—sînt, pe de o parte, mai aproape de popor, iar pe de altă parte, din cauza acestei extracţii, avînd mai redus patosul de clasă, au avut o atitudine mai binevoitoare faţă de popor, mai ales de limba lui.

Pe lîngă acestea, să se ia în samă că trecuse şi vremea culturii fanariote, care înstrăina spiritul public.

Dar mai este ceva.

Este poezia populară, care invigorează spiritul specific naţional şi-l face să asimileze influenţa străină. Şi cum curentul acesta poporan există numai în Moldova, scriitorii moldoveni de-atunci sînt mai mari şi mai trainici. (Atragem atenţia profanilor că acest „curent poporan" nu înseamnă curent poporanist. E un termen uzual în istoria literaturii romîne).

In Muntenia, spiritul specific are numai ţăria, pe care i-o dă extracţia scriitorilor, mai apropiaţi de popor,—dar nu o are şi pe aceia, pe care i-ar fi dat-o curentul poporan. De aceia un poet ca Grigore Alexandrescu, cel mai mare talent dinainte de Eminescu afară de Cîrlova, (care însă după ce a scris cinci poezii, a murit) abia se poate spune că „a rămas". Structura artistică defectuoasă a acestui poet se explică, pe lîngă alte cauze, şi prin lipsa ajutorului, pe care i l-ar fi dat poezia populară. Dovadă sînt resturile de „vechime" din poezia lui, accente şi

forme care aduc aminte de Văcărescu,—„vechime" care se observă și la un „modern" ca C. A. Rosetti chiar,—„vechime" care se explică prin lipsa influenței poeziei populare,—a acelei literaturi naționale care a înnoit și mlădiat totul.

(Poezia populară dă unui scriitor cult o mulțime de resurse specific naționale. Dar dacă nu i-ar pune la îndămînă decît una, *limba*, încă ar fi un *minimum* satisfăcător, pentrucă limba unui popor nu e o colecție de semne abstracte pentru noțiuni ca cuvintele unui volapük. In limba unui popor,—în cuvinte, în chipul de a forma familia cuvîntului, în construcții speciale, în idiotisme, în sintaxă, etc.,—e depozitat sufletul unui popor, experiența lui de-alungul vremii, chipul lui de a simți, de a gîndi, de a considera lumea. Cine cunoaște perfect limba poporului său cu toate finețele și tainele ei, posedă, *prin chiar aceasta*, spiritul specific al poporului său. Cine nu o cunoaște cum trebue, nu posedă acest spirit. Patriotismul nu poate ținea loc de spirit specific, pe care il poate avea și un nepatriot și chiar un dușman al patriotismului. Firește însă, că un om pătruns de spiritul poporului său, are mai multe șanse să-și iubească poporul și să fie patriot, dar aceasta e un efect).

*

Eminescu!

Poezia lui Eminescu, întruparea celei mai puternice influenți străine și în același timp a celui mai pronunțat spirit specific național, ilustrează admirabil teza noastră.

Niciodată o influență străină n'a fost mai potrivită, *mai adecvată* s'ar putea zice. Pesimistul, reacționarul, romanticul (din cauza naturii înăscute, a vieții sale, a momentului istoric) Eminescu a fost influențat de literatura prin excelență romantică, reacționară și pesimistă a Germaniei.

Romantismul german, exprimat de naturi „pesimiste", a fost, cași romantismul eminescian, expresia reacționarismului medievalist și, deci, a aversiunii pentru ideologia revoluției franceze (ori, dacă voiți, expresia acestei aversiuni și deci a reacționarismului medievalist,—e indiferent).

Din cauza acestei asămănări, influența germană asupra lui Eminescu este una din cele mai puternice, pe care a suferit-o poezia romînă. Dar robustul organism național al acestui culegător de literatură populară,—romantică și ea,—al acestui pelerin în toate ținuturile romînești, al acestui tovarăș, la Blaj și la Viena, al feciorilor de țărani de peste munți, al acestui cetitor de cronici și hrisoave,—acest robust organism național a asimilat, a romînizat perfect elementul străin, care l-a influențat.

Și a asimilat nu numai elementul *literar* străin, dar și gîndirea filozofică străină, căci Eminescu, cum se știe, n'a fost influențat numai de literatura străină, ci și de filozofia străină,

și anume de acea filozofie, care convenea perfect *naturii* sale. Acest pesimist trebuia *să trăiască* pe socoteala sa filozofia lui Schopenhauer. Acest idealist solitar, pentru care realitatea cea mai reală era lumea lui subiectivă (vezi *Sărmanul Dionis*, autobiografia lui morală), trebuia să trăiască idealismul lui Kant, Fichte și Schopenhauer (care e filozofia din opera mai sus citată). Acest pesimist și idealist trebuia să trăiască pe socoteala sa pesimismul și idealismul budist. (De altfel, romantism, pesimism, idealism filozofic, sînt, în cazul acesta, tot atîtea fețe ale uneia și aceleași stări sufletești).

Iar starea sufletească a lui Eminescu, nu era numai a unui om, a sa, ci a unei întregi pături romînești, a intelectualilor dela sfîrșitul veacului trecut,—grație unor cauze istorice, arătate aiurea. Așa că poezia lui a fost expresia sufletului categoriei gînditoare de atunci. Această *nuanță* însă, a spiritului național, s'a întîmplat să coincidă mai bine decît oricare alta cu *acea categorie* a poeziei populare, a cării expresie supremă e *Miorița*. Poezia lui Eminescu ține mai mult de specia „Miorița" decît de orice altă specie a poeziei populare. Substratul profund național al poeziei lui Eminescu,—pe care Maiorescu l-a remarcat cel dintăiu, cum am văzut într'un articol trecut,—este expresia cea mai pură, mai spiritualizată a sufletului popular.

Poate și aceasta e una din cauzele profundei impresii ce face poezia lui Eminescu.

Să revenim.

Dacă la poeții anteriori poți cita uneori și poeziile străine care le-au influențat unele bucăți, — la Eminescu acest lucru nu mai e cu putință. Detractorii au încercat,—cu Heine, cu Lenau, cu Platen,—să arate că Eminescu „a copiat", dar a fost în zădar. (*La Steaua*, după Gottfried Keller; *Sonetul Veneției*, după Cerri, nu le-a publicat Eminescu. S'au găsit în hîrtiile lui. El nu a spus că sînt originale). In Eminescu e influența unui curent literar, cum am văzut, și nu imitarea unor modele străine. Nici *Floare albastră*, în care e „floarea albastră", simbolul romantismului, și care reclamă un nume, pe al lui Novalis, nu este o poezie imitată.

Așadar, în locul modelelor din epoca anterioară, acum, cu Eminescu, avem numai influența generală a unei literaturi. Emanciparea literaturii romîne a făcut, așa dar, un pas însemnat.

Deși paragraful destinat în acest articol lui Eminescu a luat o întindere cam prea mare, vom mai adăoga totuși considerația, esențială pentru tema noastră, că influența romantică germană se face tot mai puțin vădită cu vremea în opera lui Eminescu. El se tot eliberează de ea, și în fond și în formă. Elementele de fond romantic-germane, mai frecvente la început (*Floare albastră, Călin, Strigoii, Făt frumos din Tei, Poves-*

tea Teiului), apar mai tîrziu numai în „castelul" din Scrisoarea IV şi în „castelul" din Luceafărul. Dar Luceafărul e mixt: „A fost odată" anunţă o poveste romînească, iar Cătălin şi Cătălina sînt elemente populare romîneşti; „castelul" şi „pajul" sînt medievalism occidental.

Aceiaşi degajare de influenţa romantică se vede şi în formă. Stilul, la început înflorit, „figurat", spre sfîrşit devine sobru, alcătuit mai mult din termeni proprii, căci acum Eminescu devine mai analist, mai „realist" şi mai subiectiv, — mai *el*. (Se înţelege că aici nu e vorba de acele părţi din poezia sa, care, *prin genul lor*, reclamă numaidecît stilul figurat). Romantismului de imaginaţie şi fantezie, mai împrumutabil, i-a luat locul subiectivismul romantic, mai personal.

*

S'a înţeles că în dezvoltările de mai sus, vorbim de *scriitori*, nu de operele lor singuratice. Căci dacă Alecsandri a imitat în Teatru şi în Legende, n'a imitat în toate scrierile sale. Originalizarea, care la Eminescu e pe toată linia, la scriitorii anteriori e numai parţială.

Aşadar, ca să fim mai clari, e vorba de atitudinea scriitorului faţă de literaturile străine, de concepţia lui asupra originalităţii literare, de gradul în care s'a emancipat el de tirania modelelor, de faptul dacă mai admite el, pentru el, posibilitatea de a broda pe o temă străină.

Mai tîrziu, literatura adevărată, — aleia principală a literaturii noastre, — se eliberează şi mai mult. La Vlahuţă, la Delavrancea, la Caragiale, — trebue să fii *grand clerc* în literatura mondială, ca să găseşti ce influenţe s'au exercitat asupra lor. Şi, dacă la Delavrancea se poate spune în chip vag: realismul francez; la Caragiale, cu privire la Năpasta şi Făclia de Paşti: Dostoewski; la Vlahuţă: parnasienii şi ...Eminescu! — ce se poate spune cu privire la d. Sadoveanu, adică la scriitorul tip din ultima epocă literară? Al cării literaturi străine e ucenic d-sa?

Este drept, că proza (Delavrancea, Caragiale) e mai ferită de influenţe străine decît poezia, — şi că influenţele suferite de prozator sînt mai greu de observat. *Realitatea obiectivă*, pe care trebue s'o redai în proză, te distrage dela influenţele străine pe care le-ai suferit; iar *atitudinea obiectivă* a prozatorului, (ascunderea propriei personalităţi a acestuia) împiedică vădirea influenţei străine. În toate literaturile, influenţele străine se observă mai ales şi mai mult în poezie.

Şi dacă este aşa, atunci Eminescu nu este mai *înapoiat* decît urmaşii săi, căci faptul că apare mai influenţat decît ei, se datoreşte genului său literar. Şi să ne aducem aminte şi de faptul că pentru Eminescu a existat în Europa o literatură aşa

de perfect adecvată naturii sale şi concepţiei sale filozofice şi sociale, încît *trebuia* să-l influenţeze numaidecît! Dealtfel, romantismul medieval şi pesimist este mult mai unitar decît realismul, pentrucă este în mai mare grad o *atitudine* decît realismul, care, prin definiţie, trebue să fie o *supunere la obiect*. Şi, de fapt, influenţele internaţionale între romantici sînt din cele mai puternice, care s'au exercitat în literatura lumii. Să ne gîndim numai la influenţa lui Byron asupra atîtor literaturi.

*

Din acest mic istoric al evoluţiei literare, dela imitaţie şi slabă naţionalizare a modelelor pânăla originalitate prin eliberare de modele şi naţionalizare prin influenţa spiritului popular, din acest istoric, în care am citat cîteva nume, se vede şi mai limpede că originalizarea merge paralel cu recrutarea scriitorilor din clase tot mai aproape de popor (Conachi-Alecsandri — Eminescu, Sadoveanu).

După această evoluţie, se poate spune că avem deja o tradiţie, — o mică tradiţie literară. Literatura de până acum, care a întrupat deja spiritul specific naţional, poate avea pentru scriitorii ulteriori rolul pe care l-a avut spiritul şi literatura populară pentru scriitorii dinainte. Cu alte cuvinte, scriitorul, care nu rupe cu tradiţia noastră literară, se poate dispensa de poezia populară, iar extracţia sa socială nu are însemnătatea de mai înainte. (Dacă însă scriitorul e direct în contact cu sufletul naţional, fie prin clasa lui socială, fie prin familiarizarea cu produsele literaturii populare, cu atît mai bine). — Această dispensă însă, cere nu numai cunoaşterea literaturii anterioare culte, ci şi interes, şi chiar dragoste pentru ea (dragostea nu implică admiraţie), — aşa cum s'au comportat cu literatura ţării lor cei mai însemnaţi scriitori din alte ţări, care au găsit chiar şcoli sau epoci literare vechi, dela care să se reclame — Cine dispreţueşte literatura anterioară a ţării sale, nu poate fi scriitor bun, chiar şi aiurea, unde influenţele străine sînt neînsemnate, şi unde, deci, nu e atîta nevoe de sprijinul tradiţiei pentru asimilarea acestor influenţe, cum e cazul nostru, popor începător, *încă* în perioada de completare a literaturii sale.

*

După Eminescu a venit, cum am văzut, o literatură mai liberă de influenţele străine. Această literatură e numai una din direcţiile literaturii post-eminesciane. E literatura aşa numiţilor „proletari intelectuali", a intelectualilor desrădăcinaţi, eşiţi din clasele inferioare, din clasele vechi, pozitive, cum le numea Eminescu.

Alăturea, deși unii veniți puțin mai tîrziu, sînt scriitori ca Creangă, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești, care fac parte din alte categorii sociale și crează o *altfel* de literatură. Cei doi dintăiu sînt țărani și crează clasicismul țărănesc; cei doi din urmă creiază clasicismul boerinașilor. Create de scriitori din clasele cele mai naționale, aceste literaturi sînt foarte specific naționale—și nu mai este nevoe de nici o dezvoltare. Asupra acestor scriitori—afară de Creangă—s'au exercitat cu putere influenți străine, dar aceste influenți sînt „cultură literară", și nu „modele". Așa numitele „plagiate" ale lui Coșbuc nu infirmă propoziția noastră. Cum a aratat el, Coșbuc nu le-a spus „traduceri", sau „după cutare autor" din cauză că și-a încurcat manuscrisele. Și chiar de ar fi plagiate, aceasta ar fi cu totul altceva, o chestie de etică, și nu una de estetică. Unul din cei mai originali scriitori vechi, C. Negruzzi, n'a disprețuit plagiatul.

*

Inainte de 1900 se ridică spre suprafață literatura „decadentă" apărută pe la 1880 cu Macedonski; iar după 1900 apare literatura țărănistă.

Ce poziție au aceste școli și curente față de evoluția *normală* a literaturii romîne?

Prin literatură romînă normală înțelegem acea literatură care s'a influențat de literaturile străine, dar care a asimilat acele influențe organizmului sufletesc național,—căci aceste două condiții au fost necesare creării literaturii romîne, cum am văzut mai sus.

Lipsind una din aceste condiții, literatura e lipsită de unul din cei doi factori indispensabili. Lipsind influența străină, lipsește școala, fermentul, elementul cultural și progresist; lipsind influența națională, lipsește originalitatea,—materialul subiectiv și obiectiv al literaturii.

Decadentismul repudia tradiția noastră literară, literatura anterioară, spiritul național, și se inspira numai dela literatura străină și (vom vedea) dela o literatură, care ni se potrivea mult mai puțin decît s'ar fi potrivit Alfred de Vigny în vremea lui Alecsandri și Bolintineanu.

Țărănismul literar repudia influența străină și se mărginea la imitarea poporului (vom vedea în ce chip).

Așa dar, și una și alta din aceste două literaturi în luptă erau exclusiviste; se lipseau de un factor esențial al literaturii *normale*, rupeau cu tradiția noastră, alcătuită din influențe străine și din afirmarea caracterului specific național.

In 1906, cînd a apărut această revistă și am găsit această stare, am venit cu ideia veche, dar atît de necesară atunci: cultură străină, adaptată la caracterul național. Aceasta o spuneam în articolul-program „către cetitori". Ideia, mai special literară, pe care am dezvoltat-o după aceia, era numai un corolar al acestei idei mai generale,—literatura fiind un capitol al culturii.

Ce-a fost țărănismul literar?

Să luăm cîteva exemple de celace *nu* e țărănism literar, ca să înțelegem, prin eliminare, ce a fost acel țărănism.

A scrie nuvele ori romane cu subiect din viața țărănească nu e țărănism literar. Nimănui nu i-a venit în cap să spună că *Povestirile unui vînător* ale lui Turghenev, ori *Țăranii* lui Balzac sînt țărănism literar. Și tot așa nuvelele d-lui Sadoveanu cu subiect din viața țărănească, ori *Voica*, romanul d-rei Stahl. Și aceasta, pentrucă un scriitor nu poate fi definit după subiectele sale, ci după *maniera sa*.

Și nici Creangă nu este țărănist. Ar fi curios ca un țăran ca el să fie țărăn-ist. Acest „ist" însamnă o aderare, și un țăran nu poate adera la țărănie. Dealtfel, nimene nu l-a trecut vreodată printre țărăniști.

Și, firește, nici poezia populară nu e țărănistă, pentru acelaşi motiv, pentru care Creangă nu e țăranist.

Țărănist literar e acela, care *imită* pe țăran. Și dacă un tîrgovăț ar reuși să imite pe țăran cum trebue, acel tîrgovăț ar face minunea să fie un Creangă,— căci ar reuși să se transpună în sufletul țăranului, să gîndească, să simtă și să se exprime ca el.

Atunci literatura lui ar fi valabilă, gradul ei de frumuseță atîrnînd de gradul talentului său. Firește însă că ar fi cantonat în anume subiecte și stări sufletești, *cași Creangă*—și i-ar fi interzise orice excursii în lumea și în sufletul orășenesc.

Țărăniștii literari însă au fost altceva. Ei au fost niște tîrgoveți, care parodiau, caricaturizau literatura țărănească, întocmai cum decadenții parodiau și caricaturizau literatura baudelairiană.

Țăranul, pe care-l imitau ei, era un țăran convențional, imaginat de ei,—și de obiceiu nu unul idilic, ca al lui Alecsandri, ci unul bădăran, un fel de rîndaș ori de vizitiu, (atît de deosebit de țăranul, care a creat doinele și Miorița). Aceasta se vedea mai clar în unele poezii ale lor, în care cereau sînge și băutură. In proză, inventau subiecte țărănești imposibile, scrise într'o limbă forțat țărănească, inexistentă la țară. Și, încă și mai rău, abordau subiecte orășenești, pe care le tratau într'un limbaj „țărănesc", (care chiar de ar fi fost țărănesc, tot ar fi fost o caricaturizare. Imaginați o nuvelă a d-lui Brătescu-Voinești scrisă în limba lui Moș Nechifor Coțcarul!).

Așa dar, țărănismul literar este afectarea tonului, stilului și limbii țărănești de către un tîrgovăț, care nu reușește să-și însușească tonul, stilul și limba adevărat țărănească și care își exprimă propriile-i sentimente de tîrgovăț în acea formă pseudo-

ţărănească, ori transcrie viaţa orăşenească în acelaşi formă pseudoţărănească, ori zugrăveşte o pseudoţărănime în forma aceasta pseudoţărănească. Şi n'avem pretenţia că am înşirat aici toate speciile ţărănismului.

Acum s'a înţeles pentruce nuvelele d-lui Sadoveanu şi *Voica* nu sînt ţărănism. Aici, un scriitor cult scrie despre ţărani ca scriitor cult, cu concepţia şi în forma unui scriitor cult, exact cum ar scrie despre orice altă categorie de oameni. Că d. Sadoveanu a extras quintesenţa poeziei populare şi a limbii populare şi şi-a însuşit-o organismului său sufletesc, e altă vorbă. Aşa a făcut şi Eminescu,—şi *Luceafărul* nu e o poezie ţărănistă.

Şi nici idealizarea ţăranului în opera de artă nu este ţărănism literar. Opera mai sus amintită a lui Turghenev, în care el idealizează pe ţăranul rus, nu e literatură ţărănistă. Idealizarea poate fi cel mult ţărănism politic, cînd nu-i romantism, ori ca la Alecsandri, *bergerism* pseudoclasic.

Ţărănismul literar,—autorul acestor rînduri l-a combătut dela început, acum douăzeci de ani. D. Sanielevici mi-a reproşat mereu că am făcut excepţie pentru d. Sadoveanu. Da, am făcut excepţie, căci d. Sadoveanu nu era ţărănist. Şi nu numai că am făcut această excepţie, dar, în acelaşi timp în care mă ridicam împotriva vătăvismului şi a crîşmărismului ţărănist, am adus cele mai mari elogii d-lui Sadoveanu. Vremea mi-a dat dreptate: astăzi d. Sadoveanu este primul scriitor romîn, necontestat aproape de nimene.

În faţa ţărănismului literar, care parodia şi caricaturiza *ţărănia*, bădărăniza literatura şi arăta dispreţ culturii şi literaturii străine,—stătea „poezia nouă", care parodia şi caricaturiza *artificialismul parizian* şi repudia elementul naţional. Această poezie era veche, căci începuse cu Macedonski încă de pe la 1880. Cuvîntul acesta: „nou" nu e o noţiune cronologică, de aceia Macedonski, mort la vrîsta de şaptezeci de ani, e numit „nou", iar d-nii Goga şi Topîrceanu sînt „vechi".

„Nou", a fost şi este o etichetă, care însamnă: *în afară de curentul cel mare al literaturii naţionale.*

Dar această etichetă au aplicat-o moderniştii şi unor poeţi foarte naţionali, produşi de împrejurările noastre. Se poate, de pildă, un poet mai naţional decît d. Demostene Botez,—atît de naţional, încît unii critici au putut să intre şi în subdiviziuni, taxîndu-l drept poet moldovan, şi chiar „ieşan"? Ce asemănare poate fi între acest poet prin excelenţă al pămîntului nostru şi între imitatorii artificialismului parizian? (Vom vedea imediat ce înţelegem prin aceste ultime cuvinte).

Acest artificialism a înflorit mai ales acum douăzeci de ani: sînt versificatorii cei cu „etajere", cu „autumnale", cu „ametisturi", cu „femei albastre şi scheletice", dar totuşi „bacanalice", etc.,—versificatori cu volume fudule şi teribil intitulate, dar astăzi uitate pentru totdeauna.

Acest artificialism parizian e, mai ales, ceiace defineşte acea poezie „nouă" pe care literatura romînă a expulzat-o şi o va expulza mereu, pentrucă (vom vedea imediat pentruce), acest artificialism nu poate fi, *la noi*, decît o imitaţie caricaturală.

Acest artificialism este *baudelairismul:* urbanismul exagerat, maladivitatea, amorul pervers,—afectate, maimuţărite, *nu fireşti şi sincere ca la Baudelaire şi la urmaşii săi parizieni.* Astăzi acest element nu mai formează singur,—naiv-exhibiţionist ca atunci,—materialul poetic al scriitorilor aşa numiţi „noi"; acum acest element se amestecă numai, în poezia lor. Şi cu cît se amestecă mai mult, cu atîta aceşti poeţi sînt mai în afară de literatură.

Despre acest singur element al poeziei numită „nouă", *cel mai exotic*, şi cel care dădea mai ales fizionomia poeziei „nouă" dinainte de războiu,—voim să vorbim acum.

Baudelaire e un poet în toată puterea cuvîntului. Lectura lui nu poate aduce decît foloase unui poet romîn, pentrucă din lectura unui poet romîn trebue să facă parte orice poet mare. Mai mult, Baudelaire poate da unui poet romîn folositoare îndrumări tehnice.

Dar Baudelaire nu poate fi pentru poezia romînă ceiace a fost Lamartine şi Hugo pentru poeţii vechi, ori romantismul german pentru Eminescu.

S'a spus cîndva în această revistă că Baudelaire e poetul *oraşului.* Astăzi putem aduce în sprijinul acestei idei opinia lui Thibaudet, cel mai de samă critic din Franţa, care a înţeles pe Proust, pe Valéry, etc., şi deci nu poate fi recuzat. Studiul lui despre Baudelaire (din volumul *Intérieurs*) este unul din cele mai elogioase din cîte s'au scris asupra marelui şi nefericitului autor al lui *Fleurs du Mal.*

Thibaudet spune că întreaga poezie franceză dinainte de Baudelaire, care s'ar putea numi „poezie eternă" poezie „de prototip homeric", „şi-a întors spatele dela rafinamentele şi complexităţile urbane". Lamartine, zice acest critic, împrumutînd o caracterizare a lui Lemaître, este „un mare poet aryan". „Din punct de vedere poetic, urmează Thibaudet, Lamartine a trăit în familia, sentimentele aerate şi luminoase, plenitudinea solidă şi sănătoasă a florilor şi a fructelor, a corpurilor şi a sufletelor". „Hugo, adaogă criticul, a strălucit de sănătate, de natură exuberantă şi directă".

Cu Baudelaire însă, urmează Thibaudet, apare pentru prima oară poetul civilizaţiei urbane, (căruia îi găseşte totuşi un precursor în Alfred de Musset).

Înainte de a expune chipul de a vedea al lui Thibaudet, credem că nu e fără interes să aducem în sprijinul ideilor lui, şi părerile lui Taine, care a văzut bine problema poeziei urbane, datorită *singurului* mediu în stare s'o producă, *Parisului,* şi care,

cași Thibaudet, a văzut în Musset tot un poet al Parisului, și nu unul „aryan", al „eternului omenesc".

„Londra, zice Taine, e un rendez-vous de afaceri; oamenii de lume trăesc, se amuză și primesc la țară". In Franța, urmează Taine, viața e concentrată în Paris. Și Parisul nu este numai un oraș, o capitală. Este un *popor* aparte: *„Sînt două popoare în Franța: provincia și Parisul"*. Iar Musset este poetul poporului numit Paris. La Parizieni, zice Taine, s'au desvoltat în veacul al XIX-lea stări de suflet „necunoscute părinților lor ...care până acum păreau străine rasei".—Taine zugrăvește pe larg viața aceasta *unică* a Parisului, în care „visurile, teoriile, fanteziile, poftele fără noimă, poetice și bolnăvicioase, se îngrămădesc și se alungă unele pe altele ca nişte nouri..." „Iată lumea pentru care scria Alfred de Musset; pe el trebue să-l cetești în acest Paris. Să-l cetești? Il știm toți pe de rost... El a murit, dar ni se pare că-l auzim vorbind în fiecare zi. O *causerie* între artiști, care fac glume într'un atelier, o fată frumoasă care se apleacă la teatru pe marginea lojei, o stradă spălată de ploae, în care lucește caldarîmul înegrit... totul ni-l face prezent și parcă viu a doua oară"... „Eșim la miezul nopții din teatrul unde el asculta pe Malibran, și intrăm în strada aceia lugubră Moulins unde, pe un pat cu plată, Rolla al său a venit să doarmă și să moară..." *Etc.*.

Pentru Thibaudet însă, cum am văzut, Musset este numai un precursor, căci adevăratul poet al Parisului este Baudelaire (despre care Taine n'a vorbit nicăeri, pe cît ținem minte).

Și pentru Thibaudet, cași pentru Taine, Parisul este un *popor*: *„Poporul de patru milioane de suflete"*. Acest „popor" este unic în Europa (cum spunea și Taine). „Capitala Paris are în veacul al XIX-lea în Europa și în lume aceiași situație cași curtea lui Louis XIV în veacul al XVII-lea. El nu e singura capitală, nici cea mai mare, nici cea mai bogată, el cedează în *cantitate* altor metropole; dar el e *singura*, în care omul *trăește profund viața proprie a unei mari capitale..."* „După cum viața de curte a produs în veacul al XVII-lea o poezie psihologică, tot așa era natural ca viața unei mari capitale să producă în veacul al XIX-lea o poezie..." — „Aceasta e poezia care începe oarecum cu Musset și-și găsește desăvîrșirea — în măsura în care poate fi vorba de desăvîrșire—în Baudelaire". Numai o singură capitală, zice Thibaudet, „a mai realizat *plenitudinea* vieții urbane" și anume Roma, care a creat și ea „*o poezie urbană* originală, autohtonă, *satira,—satira tota nostra*".

Poezia lui Baudelaire, după Thibaudet, nu putea naște *decît* în Paris. Acest critic arată că totul—peisajul, amorul, femeia din Baudelaire—*este condiționat de Paris, și nu se poate înțelege fără Paris.* „Din toate capitalele *numai Parisul* le va produce ca un fruct *natural*", zice Thibaudet. „Acest oraș, cași sufletul poetului, este o *durată, o formă inveterată a vieții, o memorie*". Poezia lui Baudelaire „este în întregime a Parisului. Ea corespunde *la o rafinare*—numiți-o bolnăvicioasă, dacă voiți,—*de civilizație într'o țară veche*". „Această viață *artificială* pusă pentru întâia oară în lumină și exprimată de un poet conștient, a dat *Les Fleurs du Mal* și *Le Spleen de Paris*".—„Cu Baudelaire a trebuit de privit în față adevărul, de considerat *formele corupte*... pe care le ia amorul *într'un mare oraș vechiu* și inteligent". „Toate aceste *Fleurs du Mal*, tot acest *Spleen de Paris* se învîrtesc în jurul unei anumite forme a amorului, aceia care aparține în special unui oraș mare și care e, să vorbim curat, prostituția" (Thibaudet se explică, spunînd că aceasta nu însamnă că în Paris nu există și amor curat).—„O mulatresă stupidă, vițioasă, alcoolică, a fost tovarășa vieții lui, inspiratoare unora din cele mai frumoase versuri ale sale". „Baudelaire scosese pe Jeanne Duval din prostituția pariziană ca pe un idol african".—„Acest *poet al Parisului* e un *copil* al Parisului... El a îndreptat lumina critică asupra lui însuși, asupra noastră, asupra orașului său, asupra *Orașului*, și Muza lui bolnavă, conștientă și tristă, se ridică, de pe colina lui Rastignac, deasupra poporului de patru milioane de suflete".

Ni se potrivește nouă această poezie născută în aceste împrejurări *unice?* Condițiile care au creiat-o—civilizația veche, cultura milenară, o lungă tradiție literară în toate genurile poetice posibile, extrema artificialitate, corupția fină, peisajul arhiurban, populația colosală pur-urbană, urbanismul fără analogie decît în Roma veche,—există cumva și la București? (Taine și Thibaudet spun că nu există *nicăeri!*) Ni se potrivește nouă această poezie măcar pe departe cum se potrivea la 1840 Lamartine și Hugo, poeții „aryani", poeții poeziei eterne și generale? Ori cum se potrivea lui Eminescu romantismul german, determinat de cauze identice cu *cauzele* lui „Eminescu"?

Este Bucureștiul *Orașul* (...așa dar al treilea Oraș, după Roma veche și Paris), cînd el nu-i măcar încă nici „Oraș" în toată puterea cuvîntului? S'a creat acolo dealungul vremii viața aceia urbană milenară? Sînt Bucureștenii suprasaturați de civilizație și de cultură?

Dar noi sîntem încă la *începuturile* vieții urbane, ale culturii, ale civilizației, ale literaturii! Noi n'am creat încă nici măcar toate genurile literare. Sîntem departe de a fi epuizat măcar poezia țării, a provinciei, a rominismului,—poezia „aryană".

Care e realitatea obiectivă „pariziană", „baudelairiană" de redat, la noi? Și de unde poetul, produs de o astfel de realitate, care să redea realitatea baudelairiană? Așa dar, cum s'ar zice, nici obiect, nici subiect:

Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi, care s'o vază

Că unii din noi ne dedăm la (iar alții din noi se încîntă de) jocurile „pariziene" ale unora dintre poeții noștri „noi",—e o grandomanie naivă, de care sufăr și cei care, și mai ales cei care se cred grozav de pretențioși și de artiști!

N'ar trebui oare să înțelegem odată că nu putem avea orice literatură, ci numai pe aceia care se potrivește cu realitățile noastre? E atît de simplu acest lucru! Simplu ca o tautologie!

Autorul acestor rînduri (să ne interviewăm și noi singuri,—e la modă azi!) admiră mult pe Anatole France și pe Marcel Proust. Dar ar fi cel dintăiu care s'ar ridica împotriva cui ar vrea să facă la noi anatolfrancism și proustism, căci știe bine că încercarea ar fi zădarnică.

Un Anatole France sau un Marcel Proust ne este interzis. Nu că nu putem avea talente mari *native*; nu că nu putem avea inteligenți superioare *native*; nu că nu putem avea spirite satirice, oameni de spirit; observatori ai sufletului propriu și ai sufletului altora.

E altceva. N'avem condițiile *naționale* pentru un France și pentru un Proust.

France presupune o lungă cultură—și una anumită: franceză și greco-latină,—și un mediu intelectual saturat de civilizație și de cultură.

Proust presupune o lungă tradiție culturală, un mediu intelectual suprarafinat,—și o „societate" cultă, fină, rafinată, unde să se poată dezvolta spiritul de observație și de analiză,—o societate care să solicite observatorului acest spirit și să i-l ascută. (S'a zis că La Rochefoucauld nu a putut deveni autorul *Maximelor* decît într'o societate complicată, rafinată, egoistă, vanitoasă, ipocrită din cauza vieții de curte, etc.. Transplantat la Iași atunci, ori acum, de unde ar fi putut scoate *Maximele?*)

France și Proust, în deosebire de Hugo, etc., presupun, *în primul rînd*, toată cultura modernă în supremul ei grad de dezvoltare.

Acum, firește, am trecut de vremea lui Lamartine și Hugo. Putem năzui mai sus. Dar până la France și Proust, nu!

Ori poate teoria salturilor,—pentru a ajunge așa deodată la nivelul „occidental"?

Nici în domeniul social și politic nu se fac salturi, decît dacă o formă superioară e *impusă*—cum ni s'a impus liberalismul, cum ni s'ar putea impune socialismul, cînd ar izbuti în Europa. În literatură însă nu există fenomenul *impunere*.

Dar chiar dacă ni s'ar impune baudelairismul prin fatalități ca cele sociale și economice,—ce-ar rezulta? Rezultatul îl vedem, căci am făcut baudelairism, fără să ne mai forțeze cineva. Iar acest rezultat e *caricatura*, cum a fost și în ordinea politică și socială: caricatura formelor nouă.

Formele nouă însă nu numai că au fost fatale, dar au fost, așa caricaturizate, un bine: Tranziția spre adevăratul bine. Pe cînd o literatură *caricaturizată* nu prezintă nici o valoare pozitivă. Din contra e ceva negativ.

Dar existența la noi—de vre-o patruzeci de ani—a baudelairismului, este un fapt și trebuia să aibă o cauză.

În imitația de Paris care e Bucureștiul, trebuia să apară o imitație a poeziei Parisului, adică a baudelairismului,—și a apărut (toată poezia aceasta e bucureșteană).

Și această poezie e exact pe atîta un produs al unei extreme civilizații (cum ar trebui să fie, ca să fie valabilă) pe cît și Bucureștiul e un Paris.

Că Bucureștiul e imitație inferioară de Paris, e în ordinea firească a lucrurilor: e un fenomen de importare a formelor nouă, menite să creeze, să provoace și fondul. Această capitală e o realitate, organizația ei aduce foloase, lucrurile se pot îmbunătăți, până ce vom avea o adevărată capitală europeană. Dar caricatura poeziei Parisului, baudelairismul bucureștean?

Un obiect de utilitate practică, oricît ar fi de prost imitat, are un rost, dacă-ți face un serviciu cît de mic; o poezie prost imitată e în cazul cel mai bun zero, nu e o realitate estetică,—nu face parte din literatură.

Faptul că apariția acestei literaturi are o cauză (toate lucrurile au o cauză!), o legitimează filozofic, dar nu și estetic.

Putem, firește, admira orice, dar nu orice ne este posibil. Admirăm Iliada, Divina Comedie, dar nu se va găsi, sperăm, nimeni, care să creadă că putem imita cu succes aceste două opere. Și dacă în privința aceasta sîntem toți înțeleși, pentrucă am învățat cu toții că epopea este un produs al popoarelor primitive și că „nu mai este posibilă în timpurile moderne"; că apariția lui Dante nu se poate concepe fără tot celace e veacul de mijloc,—apoi cînd e vorba de scriitori moderni, ni se pare că, odată ce-i pricepem și-i admirăm, îi putem și imita cu succes. Dar *condițiile* lui France, Proust și Baudelaire ne sînt absente, cași cele ale lui Homer și Dante.

Că sînt stări sufletești în Baudelaire („l'ennui"), care pot fi și ale noastre? Dar sînt și în Iliada, și în Dante—și încă poate mai multe. Aceasta este o altă chestie. Din acest punct de vedere, putem folosi pentru sufletul nostru orice literatură,—chiar și Ramayana... Ba putem căpăta chiar suggestii în opera noastră literară. Dar, încă odată, aceasta e altă chestie. Homerism, dantism, ramayanism romînesc,—nu se poate!

Fiecare țară, fiecare societate umană are felul ei de a fi și gradul ei de dezvoltare pe scara evoluției. Și nimic din lume nu se potrivește la fel în două țări sau două societăți umane.

Și celace se refuză mai ales la adaptare, e literatura, care e prea strîns legată de sufletul unui popor, (e izvorîtă chiar din el), suflet condiționat de tot complexul vieții în curs de veacuri, mai ales cînd

acea literatură e prea legată de un anumit mediu și moment, și încă de un mediu și un moment atît de deosebite—de contrare!—cum e cazul poeziei specific pariziene, care e baudelairismul.

Spuneam decurînd că noi nu putem avea industrie mare. Dar cineva ar putea imagina în orele libere cataclisme sociale europene, din care să rezulte o stare favorabilă pentru o industrie mare la noi—o stare, în care să nu fim învinși în concurența mondială. A avea însă un France sau un Proust, e imposibil în orice caz, căci noi nu sîntem lipsiți de un France sau de un Proust, pentrucă nu ne permite concurența *Francezilor* France și Proust, ci pentrucă nu avem condițiile de cultură, de civilizație, de structură socială și poate nici spiritul specific potrivit.

S'a spus odată în această revistă că prima și cea mai urgentă *formă nouă*, care ar trebui introdusă la Patagonezi ar fi pantalonii! Putem adăoga acuma că prima „școală literară", pe care ar trebui s'o transplanteze la ei acești frați ai noștri, ar fi un abecedar cu istorioare morale.

Dela Patagonezi pănăla Parizieni sînt grade,—și fiecare grad cu „forma lui nouă" și cu școala lui literară...

Pseudobaudelairismul nostru este acelaș snobism (foarte „specific" societăților orientale înapoiate) care face pe cucoana Zinca din Tătărași, să-și *înobileze* odaia de culcare (unde și mînîncă) cu un pat de bronz, pe care-l vezi din stradă, mai jos de nivelul trotuarului,—e aceiași dorință de declasare ascendentă, care formează tema comediei romîne dela *Băcălia ambițioasă* a lui A. Russo pănăla *Noaptea Furtunoasă* a lui Caragiale,—e fudulia Ziței Țircădău de a vorbi „franțuzește".

Dar Zița e numai comică, și deloc primejdioasă. Din contra: Fiica Ziței va vorbi chiar franțuzește, și nepoata ei va ceti pe Anatole France. „Imitația" caricaturală, care e Zița, e începutul, *fatal* ridicol, al civilizației. Imitația caricaturală care e pseudo-baudelairismul, încă odată, nu numai că nu e nimic, dar e ceva negativ. „Artă" și „imitație caricaturală" este o contradicție între termeni.

Amatorii de noutăți cu orice preț, se cred foarte înaintați și revoluționari. Și totuși sînt reacționari, căci „reacționarismul" nu e, nu poate fi altceva decît ceiace împiedică progresul. Și „noutățile" acestea,—nefiind o contribuție reală la îmbogățirea literaturii naționale, mai mult: enervînd mereu mișcarea literară, producînd confuzie în public, stricîndu-i gustul, abătînd unele energii creatoare dela adevărata literatură—sînt piedici în calea progresului și deci reacționare.

Singura atitudine „înaintată", „revoluționară" e aceia de a avea tăria de a ne supune realității, de a recunoaște că stadiul nostru de dezvoltare nu ne îngădue decît anumite lucruri „europene", pe care însă, *(pe acele!)* să le creăm în adevăr!

Dar umblînd cu iluzii vane, nu vom putea crea nici posibilul. Cheltuind energia cu zădărnicii,—de unde energia pentru lucrurile posibile, adică serioase?

G. Ibrăileanu

Cronica externă

Către o politică europeană

I

Observații generale

Politica mondială a început să se cristalizeze împrejurul unor tendințe permanente. Cei doi factori care au zdruncinat tradițiile, războiul și bolșevismul, își temperează efectele haotice și forțele conservatoare ale societăților organizate se grupează într'o adevărată rezistență. Crearea și reînvierea unor țări, transformările constituționale ale altora, ruina prestigiului mistic al unor principii de guvernare a statelor cași valul democratic care depășește actualele condiții economice sînt atîtea convulsii care amenințau existența liniștită a Europei. Celelalte continente sufăr din cauza tendințelor contradictorii de a păstra sau nu vechea poziție de izolare, sau din cauza deșteptării naționale a vastelor și bogatelor colonii europene. Aspirațiile umanitariste și doctrinele democratice, care au fost deviza formală a popoarelor învingătoare, au astăzi ecouri îndepărtate în această ambiție de emancipare a națiilor primitive. Ele se întind deasemenea până la lupta dintre clase și năzuesc la stabilirea unui nou echilibru în avantajul celor mai numeroși. Poate că epoca actuală va însemna în istoria nouă începutul luptei definitive dintre Europa și celelalte continente. Stadiul civilizației mondiale îngădue colonilor să priceapă doctrinele europene și să se servească de tehnica noului continent. Regimul exploatării în numele umanității civilizate fructifică în sensul cel mai propriu al acestei formule și națiile primitive încep să se pătrundă de influența dominatorilor. Orice sistem de propășire socială pus în circulație în Europa își găsește corelativul în politica asiatică sau africană, așa după cum bolșevismul s'a transformat deadreptul într'un stimulent al naționalismelor de acolo. In China și pe toate platourile locuite de rasa galbenă, propaganda bolșevică s'a legat cu tradițiile religioase, s'a fortificat cu aspirațiile vagi și locale ale populațiilor și a devenit un germene real de transformare socială. In India, în Egipt, națiile, care se refugiaseră parcă în înțelepciunea lor milenară,

se frămîntă astăzi între dorința unitară de a se emancipa și tendința internă a circulației claselor sociale. Vechile lor tradiții de civilizație exaltate de omagiile occidentale, recursul pe care l-au făcut Europenii la ajutorul sau arbitrajul lor, ostilitatea reciprocă a statelor din continentul nostru au sporit conștiința lor națională sau tendințele de independență. Colonii sau libere state asiatice își perindează gloria și prosperitatea pe ruina Europei. Republica imperială dela Moscova întinde o mînă protectoare peste vecinele din celălalt continent și le tulbură până cînd sparg în cioburi idolii care le amintesc supunerea oarbă la poruncile veșnice ale divinităților. Anglia este plină de grijă față de neliniștea imperiului ei colonial. După cîteva șovăeli pe calea concesiilor mijlocii, ea restaurează drepturile suverane ale metropolei fundate pe autoritatea forței. Cruciada lui Gandhi s'a fărâmițat în fața represaliilor engleze, iar independența fragilă acordată Egiptului a fost îngropată odată cu corpul lui Lee Stack. Apărîndu-și prerogativele, Imperiul britanic luptă pentru supremația și viața activă a Europei. Interesele vitale pe care le are în colonii precum și experiența și mijloacele considerabile de a le salva, fac din Anglia statul cel mai sensibil la orice veleitate extraeuropeană și cel mai hotărît și mai înarmat pentru menținerea supremației. De aceia organizarea în sensul acestei apărări se va face subt scutul britanic. E poate singura justificare a tributului pe care îl cere, subt alte forme, țărilor europene.

Toată lumea își dă seama că axa politicii mondiale trece din Atlantic pe Pacific. Politică complicată și nouă care solicită o grupare solidară a puterilor din Europa și care debutează prin paradoxul unei alianțe anglosaxone. Franța și Anglia caută în zădar o formă de amiciție ca să echilibreze asaltul anglo-american: forțele lor unite n'ar rezista celorlalte, nevoia de expansiune a Japonezilor e acută și permanentă, interesul Franței, vremelnic și legat, mai ales, de politica ei continentală. Concurența naturală a celor trei puteri maritime, America, Anglia și Japonia, este deocamdată singura garanție a unei păci pe Pacific. Tratatul recent dintre Rusia și Japonia, atrăgînd pe aceasta din urmă în constelația statelor dușmane tratatului din Versailles, pare îndreptat împotriva Marii Britanii. El înlocuește acordul încheiat în 1902 cu Anglia și pe care aceasta l-a denunțat dintr'un calcul impenetrabil. Este împrejurul Pacificului un zvon de viață nouă, o criză de naștere, de organizare. Cine vede numai o formă nouă a unui conflict mai vechiu dintre statele organizate se înșeală, după cum se înșeală cine nu bănuește că după surîsul amabil al diplomaților asiatici, se ascunde un plan de irezistibilă grandoare. Pe coastele Pacificului, se alcătuește o civilizație nouă din sforțările abătute ale Europei și din vestigiile umilite ale istoriilor antice. Poate tot acolo se va făuri o nouă doctrină a umanității, o mistică proaspătă care să inspire sufletelor dezolate din Europa un alt avînt de viață sprijinit pe o autoritate unanim consimțită. Până atunci însă, până cînd Europa va pierde beneficiul unei supremații obosite, ea datorește lumii un exemplu triumfal. De altfel, condițiile de viață o conduc neînlăturat către acelaș țel. O mare criză de producție este agravată de criza comerțului. Pentru hrana sa, sau pentru expansiunea sa vitală, Europa are nevoe de o colaborare sinceră în fața redeșteptării ostile a celorlalte continente. Izvoarele de materii prime și de bogății cași debușeurile trebuesc menținute încă într'o situație de quasi-vasalitate prin ajutorul unei *politici europene* fermă și a stăpînirii mărilor. Iată de ce

se vorbește astăzi de Statele-Unite ale Europei, iată dece Societatea Națiunilor își poate asigura existența, sporindu-și rolul cu această gravă preocupare. Nu e vorba de utopia unei fuziuni gigantice a unităților etnice diverse, de contopirea haotică a unor civilizații deosebite. Problema care se discută tinde la o conviețuire pacifică pe baza unei colaborări economice, care să conducă la organizarea unui front unic de apărare europeană. Căci pe deasupra tuturor conflictelor, există o civilizație europeană care înseamnă o tradiție comună, o interdependență economică, un mănunchiu de drepturi comune, o seamă de aspirații analoage. *Spiritul european* trebue menținut, salvat, propagat cu conștiința că se servește umanitatea și că nici un sacrificiu nu este de prisos.

* * *

Statele europene n'au dobîndit încă o conștiință continentală. Ele n'au afirmat încă forța compactă a lumii vechi în fața revendicărilor de aiurea și n'au găsit formula cuprinzătoare a acestei armonii europene. Problema Pacificului, dificultățile coloniale, pericolul asiatic nu sînt în genere, palpabile. Presiunea lor acționează deocamdată pe greutățile particulare ale țărilor care nu și-au închegat noua realitate ieșită din tratate și nici n'au conformat aceste tratate la vitalitatea lor caracteristică. Dezastrele economico-financiare cași suferințele politice țin cea mai mare parte din preocupările lor actuale. Frontierele multor țări sînt făcute din sînge și din ambiții strivite. Trebuesc ani și sforțări adînci pentru ca mîini înfrățite să se întindă pe deasupra lor. De acum însă, se pot observa orientări comune. Europa întreagă se reintoarce pe calea progresului tradițional și masele electorale de pretutindeni, respingînd aventura unei experiențe exotice, se mulțumesc cu un cîștig democratic. Această evoluție, care părea ruptă de războiu, se reînoadă peste cîteva erori sau extravaganțe și un instinct de conservare, dovedind vitalitatea neîndoioasă a populațiilor, organizează, subt o formă sau alta echilibrul social. Apărătorii unei ordini imutabile atribuesc diviziunilor sociale o existență prestabilită și dau vieții, care se schimbă, o interpretare statică. Astfel ajung, printr'un paradox natural, la lupta de clasă. Căci astăzi, lupta de clasă nu poate fi înlăturată prin înfeudarea credinții unei inegalități naturale sau prin justificarea sacrosantă a privilegiilor. Aceasta ar fi zădarnic. Lupta de clasă poate fi ameliorată prin ridicarea claselor laborioase la o condiție suportabilă, prin facilitarea unei circulații adînci și frecvente între clase. Aceasta este evident. In locul unei supuneri la o ordine de drept divin, societatea actuală pretinde organizarea rațională a intereselor individuale pe baza unei ierarhii inteligibile. De aceia partidele istoric conservatoare sînt aproape distruse în Europa. Ele au pierit odată cu prestigiul celor două principii pe care se fundau: religia și proprietatea. In Anglia cași aiurea, partidul conservator nu mai păstrează din vechea lui structură decît imperialismul național. Industrializarea țării, comerțul imens sau problema șomajului îi dau prilejul să-și schimbe programul cu rapiditatea atentă care se chema odinioară oportunism.

Reprezentanții socialismului autentic, făcînd din lupta de clasă un mijloc continuu pentru ca să ajungă la o uniformizare ideală, sfarmă orice stabilitate și rup interesului individual tendința de realizare per-

manentă. Alt paradox natural care, pornind dela serviciul exclusiv al individului, ajunge la distrugerea lui radicală. El împrăștie și această iluzie misterioasă care ne face să agățăm de eternitate existența noastră măruntă. De aceia partidele socialiste autentice și-au pierdut puterea mirajului de odinioară și s'au liniștit prin transformarea adîncă a doctrinei într'un sistem de conservare esențială a dreptului de proprietate. Partidul radical socialist în Franța, partidul travaist în Anglia sînt reprezentante ale burgheziei democratice.

Ultimele alegeri europene dovedesc că alegătorii se îndreaptă spre această tendință mijlocie și că se stabilesc în vastul cîmp politic cuprins între conservatorism și socialism.

Despre alegerile din Franța am vorbit la vreme. Guvernarea deja lungă a cabinetului Herriot confirmă cele de mai sus. Cei care își închipuiau că Franța alunecă pe drumul socializării s'au putut încredința că, în afară de o admirabilă încercare pacifică în chestia exterioară, politica internă păstrează intacte bazele economice ale statului, înăuntrul datinelor de libertate și toleranță.

Rezultatul alegerilor din Anglia a fost adesea rău interpretat. Aceasta a izvorît din faptul că nu se cunoaște partidul conservator de acolo și mai ales că s'a cetit greșit statistica:

	Numărul voturilor 1923	1924
Conservatori	5330000	7866412
Travaiști	4348000	5551511
Liberali	4252000	2949574

Numărul de voturi cîștigat de conservatori este aproape egal cu cel perdut de liberali. Burghezii autentici au preferat fluctuațiilor liberale, datorite în special capriciilor vioae și neînțelese ale lui Lloyd George, doctrina mai calmă și mai sigură a partidului conservator. În această mișcare, se deslușește mai mult nevoia de securitate psihologică a alegătorilor, trebuința de a-și sprijini atitudinea politică pe un argument real, rezistent, decît orientarea lor hotărîtă către principiile conservatoare. Confirmarea e făcută de cîștigul realizat de partidul travaist. Un milion de voci mai mult nu este explicat numai de creșterea numărului candidaților, dar și de un spor senzibil în clientela partidului. Astfel Englitera, una din țările marilor exemple politice, nu înregistrează o mișcare retrogradă, ci face un progres democratic. Opoziția Majestății Sale Regelui este constituită astăzi de partidul muncitoresc și șeful lui, Ramsay Mac Donald, prezintă în fața lui Baldwin, subt auspiciile Coroanei, observațiile constituționale ale guvernului de mîine. Partidul liberal s'a diminuat pînă la nimicire și în locul rotației tradiționale a celor două partide burgheze care se întreceau în slujirea cuviincioasă a instituțiilor capitaliste, Anglia își împarte destinele între cel mai calm exponent al neutrului regim și marele partid al evoluției democratice. Burghezia europeană își găsește în organizarea ei însăși resursele necesare pentru adaptarea la noile condiții de viață. Această admirabilă dovadă de vitalitate este o garanție pentrucă e democratică, dar și un avertisment pentru conducătorii împietriți ai partidelor politice; instituțiile politice cele mai liberale, metodele de guvernămînt cele mai tolerante sînt baza cea mai sigură a conservării sociale. Prețul acestei conservări este transformarea liniștită dar adevărată a raportului dintre clase, dintre grupuri. Astfel se ameliorează societatea, înregistrîndu-se la vreme exigențele necesare ale vitalității ei.

In Germania însăși, unde problema socială este dominată de chestia națională, alegerile din urmă au fost o înfrîngere pentru extremiști. Naționalismul german, solicitat zilnic, exasperat de aplicația continuă a tratatului din Versailles, falsifică adevăratul joc al forțelor politice. Republica are de luptat cu puterile încă vii ale Imperiului. Presărată cu citadele monarhice, amintindu-și la fiecare pas de manifestările somptuoase ale autorității imperiale, slujită de o administrație născută și educată subt egida monarhiei, Germania nu se poate schimba cu desăvîrșire dela o zi la alta. După dezastrul dela 1870, Franța, care cunoștea din vreme veleități republicane, și-a putut de-abia da noua organizare datorită unui vot și imprudenței regaliștilor.

Tratatul a intrat pe calea unei execuții economice, sancțiunile politice se ușurează zilnic. Aplicarea lui va cere mai mult o colaborare tehnică și va fi curățată de manifestările politice cu ecouri atît de supărătoare. Atmosfera pe Rin se poate limpezi. Un pact de securitate iscălit de Anglia, în avantajul Franței, poate contribui în special la aceasta. Politica de conciliație a actualei majorități franceze constitue un prețios ajutor.

Italia și Spania își vor găsi în curînd drumul normal al existențelor lor naționale. Fascismul își va atribui, în istoria Italiei, locul glorios pe care îl merită începuturile sale guvernamentale. Primo de Rivera nu va fi poate un izolat în galeria spaniolă. Aventura, dansurile cu panglicuțe sau marșul castagnetelor sînt întreprinderi obișnuite în Peninsula Iberică.

* * *

Se vorbește adesea de haosul european. Preschimbările războiului au tulburat conștiințele obosite ale indivizilor. Față în față, stau două generații: una care a făcut războiul și care a cunoscut viața de confort și de bogăție care l-a precedat; cealaltă se trezește minunată în mijlocul unui zbucium străin. Prima rezistă surprizelor prin puterea suverană a unui trecut legat deadreptul cu existența sa. O experiență, confirmată prin suferinți și nădejdi, îi dă tăria unei concesii, odată cu conștiința securității. Cea de a doua se caută cu orgoliu și entuziasm prin umbra și luminișurile unei imaginații proaspete. Apoi, obosită sau liniștită, va chema cu înțelepciune sprijinul matur și se va lipi, plină de viață, înaintașilor—așa după cum potecuțele șerpuite și fragede se revarsă în aleele calme, unde aduc un strop de boare și o misterioasă îndoială.

Impreună, aceste generații și altele vor încerca să făurească un țel de viață, o morală, o religie nouă. Ceiace ne lipsește astăzi este această bază a societății. Noul nostru păgînism a biruit toate iluziile, toți idolii. Creștinismul, subt forma primitivă, și-a perdut atracția fraternă și inspirația apostolică. Exaltarea sa divină nu mai glorifică autoritatea socială, care s'a scoborît, veștedă printre oameni. Instrucția, cultul inteligenței tind să facă din explicarea rațională o dogmă de viață. Deocamdată, sîntem în criză. Tendința nu se manifestă decît în senzul distrugerii sau al pretențiilor exagerate. Mai tîrziu, ea se va organiza poate și, dînd autorității un corp în conformitate cu noile condiții de viață, ea va funda o ierarhie socială sigură, justificată printr'un criteriu rațional.

Const. I. Vișoianu

Paris, Februar, 1925.

Cronica socială

Adventismul

Cînd pentru prima oară am călcat pragul modestei odăi purtînd numele „Sală de Prelegeri" în care ştiam că se adună comunitatea adventistă din oraşul acesta provincial, nu putui stăpîni o vagă teamă, furişată în sufletul meu poate din umbra de neîncredere ereditară în cei ce se abat dela celace a fost credinţa strămoşilor lor. In curiozitatea care mă împingea să le cunosc credinţele, dorurile şi speranţele, o cercetare cît de puţin atentă mă făcea să disting atracţia aceia tainică pe care o radiază oamenii sau grupurile sociale trăind cu totul în afara sferei de preocupări a marei mulţimi a contimporanilor; şi era cu atît mai puternică atracţia aceasta cu cît amintirea persecuţiilor îndurate de aceşti adepţi ai unei secte religioase, în secolul nostru, se lega de aceia a suferinţilor primilor creştini, în cruntele vremi ale lui Diocleţian, trecînd pe lîngă toate acelea de care istoria ne vorbeşte ca de unele ce au însîngerat trecutul popoarelor.

Urcînd treptele casei particulare, cu multe apartamente şi odăi—dintre care două servesc de adăpost adventiştilor—eram stăpînit de aceleaşi sentimente poate caşi un păgîn—grec sau roman—îndreptîndu-se pentru întâia oară către o agapă creştinească, în vremile acelea îndepărtate ale începuturilor creştine. Şi la amintirile acestea istorice, aveau să se adauge cele literare cînd, după ce-l însoţii în gînd pe Serenus, patricianul de a cărui convertire ne povesteşte Jules Lemaitre, în drumul său spre catacombe, gîndul meu avea să se abată dintr'o dată în alt colţ al lumii, în Alexandria frumoasei Thaïs, curtezana pe care rînd pe rînd o ispitesc călugărul Pafnutie şi mireanul Anatole France. Călătoria aceasta rapidă a gîndului meu nu era un simplu ca-

priciu al unui cetitor de romane, ci o bruscă asociaţie de idei născută în clipa cînd privirea mea, căutînd intrarea în locaşul de rugăciune, întîlni pe o uşă vecină aceleia a „Sălii de Prelegeri" un carton care făcea cunoscut că acolo locuia o actriţă a teatrului local.

Era în vecinătatea aceasta a templului şi a actriţei, un simbol violent de melodramă, care căpăta însă proporţii emoţionante tocmai pentrucă nu era un efect al artificiului ci al vieţii banale şi al hazardului atotputernic.

Solitarul Hamon dela Port-Royal, care se plîngea odată, în întunecatul său ascetism, că „sînt oameni care sînt siliţi să închidă ochii cînd se roagă în biserici ce sînt prea frumoase", ar fi fost desigur liniştit în sala aceia aproape goală în care nici o podoabă nu i-ar fi jignit privirea: o odae în care singurul ornament erau două tablouri reprezentînd pe Isus, singurul semn exterior de altfel care amintea că cei adunaţi acolo se socoteau credincioşii săi, şi încă *adevăraţii* credincioşi; o pînză brodată şi pusă în ramă sintetizează lapidar crezul acestor umili pelerini ai sufletului: „Dumnezeu e iubire".

Odaia e umplută cu scaune şi bănci pe care iau loc în tăcere şi dupăce au salutat adunarea, oameni de tot felul: bătrîni, copii, femei, fete şi—celace pentru unul care frecventează bisericile ortodoxe e în adevăr surprinzător—tineri, care au lăsat în seara aceasta de Duminică petrecerile şi cinematograful, pentru a o întrebuinţa într'un chip cu totul deosebit.

Dacă vrîsta celor de faţă diferă mult, condiţia lor socială e foarte apropiată. Sînt oameni din popor, meşteşugari săraci şi muncitori umili, care chiar în haina aceasta de sărbătoare păstrează înfăţişarea lor de oameni necăjiţi şi obijduiţi. Dar odată rugăciunile începute, o atmosferă impresionantă de spiritualitate te înconjură şi te face să-ţi dai sama că oamenii aceştia sărmani sînt pătrunşi de un sentiment profund pe care nu eşti obişnuit să-l întîlneşti în bisericile culturilor oficiale.

Fără să vrei, te gîndeşti iar la timpurile primitive ale creştinismului, la adunările acelea lipsite de orice ritual sau ceremonie, făcute parcă pentru a contrasta izbitor cu fastul religiei de stat. Pasagii înduioşătoare din cărţile sfinte îţi revin în minte, rînduri din scrierile apologetice şi polemice ale părinţilor bisericii din primele veacuri creştine.

Repede, sala s'a umplut; sînt acum adunaţi, pe băncile şi scaunele din sală, cîteva zeci de persoane. La un semn al cuiva, glasurile tuturor se ridică într'un imn de credinţă, tărăgănat şi cu izbucniri de speranţă. Ochii tuturor—şi ai celor care cîntă şi ai celor care murmură în şoaptă melodia—urmăresc cuvintele rugăciunii în cartea de „Imnuri religioase". Sînt foarte naive versurile cîntecelor acestora,—şi deşi numărul imnurilor e mare—sînt peste două sute—aceleaşi două idei revin mereu în ele, obsedant şi monoton: aşteptarea marelui eveniment al revenirii

lui Cristos şi făgăduiala unei lumi cuprinzătoare de toate fericirile. Dar, deşi de o naivitate amintind rugăciunile de prin abecedare, deşi repetindu-se obositor la fiecare pagină, imnurile acestea exaltă sufletul simplu al celor adunaţi în odaia aceasta dintr'o mahala obscură: privirile care, din cînd în cînd, se ridică de pe cărticica de cîntece, parcă zăresc—in golul dinaintea lor—icoane ce rămîn invizibile ochilor noştri profani.

In faţa mea, o femee mai în vristă, sărac îmbrăcată dar purtînd totuşi pălărie—poate nevasta unui meseriaş—işi înalţă glasul ce vibrează de speranţa unei lumi pe care cine ştie cum şi-o va fi închipuind dînsa—sau poate nici nu şi-o închipue in vre-un fel—dar pe care o doreşte din tot adîncul fiinţii sale, care va fi suferind in lumea aceasta a noastră; şi pe glasul ei puternic şi înalt, se tiveşte timid şi plăpînd acela al unei fetiţe, copila ei fără îndoială—intocmai cum, în simfonia clopotelor de biserici ar răsuna cristalin glasul unui clopot de argint.

Cîntecul a tăcut acum şi o scurtă reculegere îi urmează; un bătrîn cărunt şi cu un glas ce tremură ne vesteşte: „Fratele P... ne va spune rugăciunea".

Tînărul desemnat se scoală, lăsind să se vadă pe figura lui roşie şi umflată parcă, toată emoţia de care-l copleşeşte cinstea aceasta mult preţuită; şi mă gîndesc la bucuria înduioşetoare a celor dintăiu creştini, cînd credincioşii îi învredniceau cu cinstea de a prezida agapa sau de a îndeplini slujba religioasă.

Nu ştiu dacă rugăciunea pe care o spune fratele P., cu mîinile împreunate pe piept şi cu ochii plecaţi în pămînt, e improvizată de dînsul—m'ar îndemna la această credinţă şovăiala glasului său tremurat, tăcerea de o clipă ce întrerupe din cînd în cînd şirul vorbelor sale—sau e dinainte compusă de cei ce au stabilit crezul acestei secte; mărturisesc însă că e profund înduioşetoare prin simplicitatea sa lipsită de orice artificiu, rugăciunea aceasta care începe cu o mulţumire caldă lui Dumnezeu, fiindcă le a îngăduit să se poată aduna iar şi apoi continuă chemînd iertarea divină asupra fraţilor şi surorilor de faţă, asupra celor care n'au putut veni, asupra tuturor fraţilor de pretutindeni, pentru a se sfîrşi cu o implorare a bunăvoinţei divine pentru „scumpii noştrii vizitatori", ca o atenţie delicată pentru prietinul meu şi pentru mine, depărtaţi încă de adevărul credinţei lor.

Noi cîntece, cu melodia şi vorbele deosebite dar cuprinzătoare de aceiaşi dorinţă şi speranţă caşi cele dela început, urmează, precedind predica.

Predicatorul nu se deosebeşte de loc de ceilalţi fraţi ai săi, prin vre-un semn exterior.—Fiindcă comunitatea din oraşul acesta e mai bogată, ea şi-a putut îngădui luxul unui predicator oarecum permanent, pe care-l plăteşte, desigur. In alte părţi însă, unde credincioşii sînt mai puţini şi mai săraci, nu există un funcţionar anumit pentru sarcina aceasta, ci oricare dintre fraţi poate lua cuvîntul, spre a împărtăşi tuturor gîndurile şi speranţele sale.

Mărunt, obişnuit să vorbească mulţimii, cu o dialectică ce aminteşte pe aceia a muncitorilor socialişti, predicatorul adventist lămureşte credincioşilor înţelesul diferitelor puncte ale religiei lor. Pentru a se face înţeles de cei ce-l ascultă, se foloseşte de mijloace simple, de exemple luate din viaţa de toate zilele a oamenilor acestora, dintre care unii sînt muncitori cu ziua sau mici meşteşugari. Astfel, pentru a arăta chipul cum ne putem da sama care este adevărata credinţă, iată cum proceda:

— „Cînd te duci în piaţă să cumperi lapte, cum vei face să te convingi dacă laptele e bun sau nu? Vei întreba pe lăptăreasă? Nu, căci ea te poate amăgi, spunîndu-ţi că-i bun, fiindcă acesta e interesul ei. Te vei uita la lapte şi vei hotărî după culoare? Nu, căci în felul acesta nu afli nimic. Ci te vei duce la doctor, vei lua „gradul" şi gradul îţi va spune exact calitatea laptelui. Tot astfel şi cu credinţa. Pentru a-ţi da sama dacă o credinţă e adevărată sau nu, vei lua gradul, care nu-i decît Evanghelia: aceia va fi adevărată, care se va potrivi cuvîntului dumnezeesc, Evangheliei".

Fără îndoială, Bossuet sau Fénelon ar fi vorbit mai frumos şi mai elegant; nu ştiu însă dacă ar fi izbutit să convingă auditoriul acesta aşa cum izbutea predicatorul obscur din seara aceia.

In chipul acesta, cu multe exemple, cu întrebări la care cerea răspuns dela umilii săi fraţi, cu citaţii nenumărate din Biblie, şi numai de acolo—omuleţul acela vorbi timp de o oră şi jumătate, urmărit de toţi cu o atenţie pasionată.

După ce sfîrşi, urmară alte cîntece; apoi, toate glasurile intonară un imn neaşteptat de viou, amintind vagi melodii de operetă veche, şi care exprima bucuria sufletului ce întrevede lumea nădejdilor sale.

Cetitorul rîndurilor de mai sus şi, deasemeni, cel care a avut vreodată prilejul de a asista la o „prelegere" a adventiştilor de ziua 7-a, [1] se va fi mirat, în faţa simplicităţii şi nevinovăţiei credinţelor lor la gîndul persecuţiilor îndurate de oamenii aceştia care au găsit în sufletul lor energii îndestulătoare pentru a înfrunta totul, şi aceasta pentru o credinţă religioasă.—Şi mirarea aceasta ar fi întărită, la prima vedere, la gîndul că toate asupririle de care vorbesc din cînd în cînd ziarele, pornesc tocmai dela aceia care ar trebui să le fie mai aproape: anume dela reprezentanţii bisericii oficiale.

Nu e necunoscut nimănui că în diferite rînduri autorităţile bisericeşti au hotărît şi îndemnat la măsuri aspre împotriva acestei secte; într'o broşură de propagandă adventistă, printre alte multe date în privinţa aceasta, am cetit că în şedinţa din 18

1 Se numesc „de ziua a 7-a", fiindcă sărbătoresc Sîmbăta, precum stă scris în Biblie.

Octombre 1913 a Sinodului, Mitropolitul Primat de atunci a propus urmărirea judecătorească a capiior eretici; că episcopul Buzăului, venit în oraşul Brăila în vizită solemnă, a dispus aducerea cu forţa poliţienească a tuturor adventiştilor la biserica unde avea să slujească, şi acolo—după ce i-a acuzat că sînt primejdioşi statului şi „vînduţi jidanilor", le-a aruncat textual ameninţarea „vă omor", strigînd că îşi va pune în joc toate puterile şi străduinţele spre a-i distruge. (Gh. Demetrescu, „Ce credem noi adventiştii", Socec, 1915, p. 20). Şi nu mai departe decît anul trecut, într'o adunare bisericească, un preot propunea să se ceară ajutorul jandarmilor pentru curăţirea de adventişti a satelor noastre.

Din aceste cîteva date de mai sus şi deasemeni, din cele cunoscute oricui se interesează de chestiile care ating viaţa sufletească a poporului, reese evident credinţa celor chemaţi să păstorească neamul acesta, că în comunităţile acestea sărace şi umile, biserica ocrotită de stat, puternică şi bogată, are un duşman de temut, faţă de care orice armă e bună; cu atît mai bună cu cît e mai aprigă şi mai în stare de a sdrobi din rădăcini răul care ameninţă să se întindă mereu.

Ne aflăm deci, aproape fără să ne dăm sama, în faţa unui surd războiu religios, care-şi are victimele şi martirii săi, de care vorbesc cîteodată ziarele. Fenomenul acesta curios, într'o vreme care se dezinteresează de problemele religioase şi la un popor care dintotdeauna a rămas indiferent preocupărilor de felul acesta, e destul de interesant pentru a îndreptăţi o cercetare mai atentă, dacă nu şi mai aprofundată.

Secta adventiştilor e relativ recentă; pe la începutul veacului trecut, un aventurier cu alure de profet (un spiritual om politic francez spunea odată: în orice profet *il y a du charlatan*)—William Miller—începu să predice—în America de Nord—apropierea sfîrşitului lumii. După socotelile sale, bizuindu-se pe obscure profeţii apocaliptice, sfîrşitul lumii avea să fie pentru anul 1843. Discipolii săi se pregătiră pentru marele eveniment care avea să însemne a doua venire a lui Isus, însă anul acesta trecu ca atîţia alţii, fără a aduce cu sine împlinirea profeţiei. Apostolii noii credinţi nu se descurajară însă; dovediră cu multă stăruinţă că profetul cel nou se înşelase în calculele sale, neţinînd sama de nu ştiu ce împrejurări calendaristice, şi stabiliră—de data aceasta fără putinţă de îndoială—că anul 1844 era acela ce trebuia să aducă sărbătoarea cea mare. Mulţi dintre adepţii noii religii părăsiră rosturile lor şi îmbrăcaţi în veşminte albe rătăceau pe drumuri, aşteptînd venirea Mîntuitorului.

Şi de data aceasta, aşteptarea lor fu înşelată. Experienţa aceasta îi îndemnă să nu mai fixeze o dată precisă pentru îndeplinirea nădejdii lor, mintea omenească fiind prea plăpîndă pentru a iscodi tainele minunate ale divinităţii.

Căci primul punct al crezului lor e tocmai credinţa în a-

propiata venire „personală"—cum se zice în catehismul lor—a lui Cristos; dela credinţa aceasta le vine chiar şi numele. De unde celelalte ramuri ale religiei creştine nu se preocupă de făgăduiala aceasta a lui Isus de a veni pentru a doua oară spre mîntuirea neamului omenesc—venire despre care Noul Testament pomeneşte „mai mult de trei sute de ori"—adventiştii trăesc subt obsesia de toate clipele a făgăduelii acesteia, exaltaţi de speranţa venirii Messiei, care va aduce cu sine sfîrşitul tuturor suferinţelor oamenilor.

Plastic, speranţa aceasta se exprimă într'o frază care exaltă sufletele acestea simple: „Isus bate la uşă". Şi tabloul ce împodobeşte păretele sălii unde se adună fraţii şi surorile cucerite adevăratei credinţe, îl înfăţişează tocmai pe Isus în faţa unei uşi, pierdute în ederă şi viţă sălbatecă, pregătindu-se să trezească luarea aminte a celor care—în dosul ei—vor fi dormind sau benchetuind.

Nu voiu reproduce argumentele pe care se bizuesc adventiştii pentru a dovedi că venirea mult aşteptată e apropiată şi are să se întîmple în chiar zilele acestei generaţii; ele sînt de o naivitate care dezarmează şi care cel mult trezeşte o milă compătimitoare pentru iluziile copilăreşti—dar atît de înduioşătoare—ale sufletelor acestora pe care greul vieţii le aruncă într'un misticism confuz şi nebulos.

E uşor de înţeles că pornind dela credinţa în apariţia apropiată a Mîntuitorului, adventiştii vor îndemna la o pregătire a sufletelor pentru împrejurările mărețe ce sînt pe cale de a deveni. Astfel, predicatorii lor vor cere credincioşilor toate virtuţile, vor predica abstinenţa şi moderaţia, izbutind a insufla tuturor dorinţa perfecţiunii evanghelice. Căci pilda ce trebue s'o ţină mereu înaintea sufletului şi minţii sale adevăratul creştin, e numai Biblia. Adventistul nu recunoaşte alt adevăr decît acela cuprins în Sf. Scriptură; şi nici o altă autoritate nu-i recunoscută de sufletul său decît acela a lui Dumnezeu şi-a lui Christos.

De aceia credinţa sa e mărginită în cadrul Vechiului şi Noului Testament, dincolo de care nimic nu-i investit cu puterea adevărului; nimic din ceiace nu-i cuprins sau prevestit în Sf. Scriptură nu poate fi adevărat. Şi de aceia, adventiştii nu vor recunoaşte toate instituţiile născute într'o evoluţie de veacuri, ci vor căuta să reproducă aidoma, în veacul al XX-lea, structura şi idealurile bisericii primitive.

De aci purcede antagonismul dintre secta aceasta—care neagă legile fireşti pe care nici religiile nu le pot înfrînge—şi biserica oficială care, în adversarul acesta plăpînd şi intransigent, ar putea distinge un reproş crud pentru un trecut oportunist şi bogat în compromisuri.

Şi fiindcă biserica e puternică şi dispune de forţele unui stat organizat, e explicabilă îndîrjirea cu care se năpusteşte asupra eroarei acesteia a unui trecut renegat şi care reînvie, ca o remuşcare: cine nu cunoaşte pornirea aprigă a convertiţilor împotriva a ceiace a fost credinţa lor de altădată?

Căci adventismul încearcă a fi, în zilele noastre, o reînviere a creştinismului din primele veacuri. Credincioşii de astăzi ai sectei de care ne ocupăm se recoltează din aceleaşi clase caşi primii adepţi ai religiei născute acum 2000 de ani, în cîmpiile Galileiei. Simplicitatea adventiştilor şi ignoranţa lor se poate compara doar cu aceia a robilor şi desmoşteniţilor care îmbrăţişară acum 20 de veacuri credinţa care le făgăduia o lume izbăvită de suferinţă. Şi tocmai în aşteptarea aceasta de toate clipele a Mesiei care trebue să vină în zilele noastre, se apropie adventismul de speranţele celor dintâiu creştini. Caşi adventiştii de azi, primii creştini aşteptau a doua venire a Mîntuitorului, de care se lega sfîrşitul lumii acesteia ce urma să fie înlocuită de o alta, făgăduită şi prezisă de profeţiile Vechiului şi Noului Testament.

Dar tocmai aici rezidă primejdia socială a curentului adventist, care pare a se întinde printre cei ţinuţi departe de lumina civilizaţiei moderne; o nevoe sufletească de care niciodată nu s'a ţinut samă la noi—face ca oameni necăjiţi şi doritori de mîngiere să se cufunde într'o credinţă împotriva căreia nu se răsvrăteşte un elementar bun simţ, care le lipseşte.

Şi nu mă pun din punctul de vedere bisericesc. Fără îndoială, nu poate fi plăcut autorităţilor eclesiastice smulgerea aceasta mereu crescîndă—pe cît se pare—dela sînul bisericii, a unora dintre cei ce formează mulţimea credincioşilor.

Alta e însă primejdia de care vreau să pomenesc. Comunităţile adventiste formează, în corpul vieţii moderne, mici insule de obscurantism şi fanatism care distonează violent cu ritmul civilizaţiei contimporane. Prin însăşi crezul lor, adventiştii sînt ţinuţi a sta departe de orice preocupare străină aşteptărilor lor puerile, dezinteresîndu-se astfel cu desăvîrşire de ceiace alcătueşte ideologia şi speranţele maselor moderne. Căci încercarea de a reveni cu 20 de veacuri în urmă, înseamnă a renega ceiace a fost munca acestora şi rezultatul ei: civilizaţia timpurilor noastre.

Răspîndirea acestei credinţe în sînul unor mase ţinute departe de cultură, ar avea ca efect cufundarea acestora în abise de întuneric ce ne-ar aminti de timpuri demult înmormîntate: şi ar însemna un pericol real, care n'ar trebui să ne lase indiferenţi.

Aceasta însă nu înseamnă că mijloacele de apărare împotriva acestei primejdii, trebue să fie acelea preconizate de diferite feţe bisericeşti; acestea n'ar trebui să uite că nici cînd asuprirea n'a avut rezultatele dorite de cei ce o porneau.

Împotriva tendinţelor de obscurantism o singură armă este eficace: lumina, cît mai multă lumină, întocmai cum o pricepută profilaxie stăvileşte năvala boalelor contagioase.

Şi pentru aceasta nu-i nevoe decît de şcoală şi cărţi.

Manuel Menicovici

Miscellanea

Sociologie, socialism şi caracter specific naţional

Cu ocazia ultimelor discuţii purtate în jurul ideii că o literatură nu poate să evite oglindirea unui spirit specific naţional, adversarii noştri au căutat să deplaseze problema, deviind constatările noastre către senzuri agreabile lor, menite însă să ne compromită. Anume, au încercat să identifice o explicaţie ştiinţific sociologică a literaturii cu o tendinţă politică, acuzîndu-ne că subt teoria specificului naţional se ascund intenţii naţionaliste, antisemite etc., etc.. În numărul trecut s'a dat, în această privinţă, pentru lămurirea totală a publicului, un exemplu crucial, evident. E acela al operei lui Anatole France, „L'île des Pingouins", pamflet antinaţionalist şi dacă vreţi antifrancez, care poartă totuşi masca specifică a geniului etnic, de care nici un autor nu scapă.

Trebue să fim înţeleşi odată. Cînd afirmăm că o literatură nu poate fi decît specific naţională, nu facem o *judecată de valoare*, nu cerem sau dorim ceva. Din contra, facem o simplă *judecată de realitate*, de constatare, care ne duce la concluzia că lucrurile *nu se pot* întîmpla altfel. Şi ca să ne înţeleagă până şi adversarii noştri, vom reedita aici, pentru uzul lor, o serie de banalităţi de care ne jenăm şi noi, că trebue să le mai reamintim. Dar sîntem forţaţi.

Afirmaţia noastră se reduce la aceia că orice manifestaţie spirituală,—dela religie şi politică pănăla artă şi literatură, poartă semnul caracteristic al societăţii în care apare. Variază structura socială într'un moment dat, variază cu ea implicit şi manifestările de ordin spiritual care sînt o simplă consecinţă sau, cum se zicea altădată în termini pedanţi, un simplu epifenomen.

Dela Aristot şi până azi, s'a repetat într'una că omul e un animal social, că nu poate trăi ca Robinson în insulă, izolat de orice influenţă. Mai mult decît atît, spre deosebire de vechea sociologie, de influenţă rousseauistă, care arăta că societatea e un efect al asocierii indivizilor spre o viaţă comună, cea contemporană arată că, invers, individul e un *efect* al grupului şi nu *cauza* lui. Societatea ne precedează, ea exista înainte de naşterea noastră, iar cînd apărem în cadrul ei, ne modelăm mental după atmosfera care domină în mediul ambiant. Prin familie, educaţie, imitaţie, suggestie, modă etc., ne apropiem încetul cu încetul valorile pe care le respectă societatea în care trăim. Orice-am face, după cum nu ne putem elibera de robia gravitaţii, tot aşa nu putem scăpa de influenţa mediului social, care ne invadează prin toţi porii, pe care o respirăm zilnic odată cu aerul atmosferii.

A spune deci, că o literatură nu poate evita specificul na-

ţional însamnă a recunoaşte influenţa societăţii asupra individului, împreună cu toată ştiinţa sociologică. Căci, până astăzi încă, naţiunea e societatea obişnuită în care trăim. Pe de altă parte însă, din diferite motive, naţiile nu se aseamănă între ele.

Toată ştiinţa socială modernă s'a înfăptuit în contra ideii lui Auguste Comte, care recunoştea o singură societate: umanitatea, egală şi omogenă peste tot. Cînd au început, cu Spencer, cercetările etnografice, s'a văzut ce infinită diversitate de societăţi conţine globul nostru. Şi s'a mai constatat că ele nu se aseamănă. Dela triburile Australiei centrale, la ale Americei de nord, la comunităţile agrare slave, la republica elveţiană ori la imperiul anglosaxon, sînt atîtea distanţe, moral măsurate, cît cele siderale ale astronomiei, dacă ne e permisă comparaţia. Sociologia de azi se reduce la un catalog al popoarelor. Se cere doar într'una o clasificare a lor. O clasificare de lucruri identice ar fi însă o absurditate. Greutatea cea mare reese însă tocmai din diversitatea caracterelor individuale. Şi e natural deci, ca membrii fiecăruia din aceste grupuri să difere, echivalent şi literatura, pe care o fac să fie alta.

Iată atunci, că nu e vorba nici de patriotism, nici de antisemitism, ci de simpla constatare sociologică a realităţilor omeneşti. Şi să ni se dea voe să facem ştiinţă literară comparată: întâiu fiindcă orice cucerire a spiritului obiectiv în cultura aceasta a noastră, impulsivă şi subiectivă e un progres şi al doilea, fiindcă nu ne lasă inima să ne achităm cu cîteva formule puriste, simple sentimente clădite pe deasupra ori alături de fapte.

Adversarii noştri, toleranţi din comoditate în politică, unde ar putea protesta fructuos pentru cauza lor, sînt extrem de exigenţi şi de radicali în literatură: acolo se poate face la nevoe şi bolşevism, deoarece nu există sancţiuni. Ei ar putea astfel învinui pe toţi sociologii, dela Spencer la Durkheim, de naţionalism sau antisemitism (Amintim totuşi în treacăt că Durkheim era evreu). Şi la urma urmei dece nu? Aici, la noi, toate surprizele sînt posibile. Am văzut doar, imediat după războiu, un înfocat francofil, care acuza de germanofilie pe un profesor francez, venit cu contract la noi, tocmai pentru propaganda culturii franceze în Orient.

Le vom face atunci plăcerea, cu texte în mînă, să le arătăm, că însăşi literatura socialistă e de partea noastră. Dela Marx la Kautsky, nimeni nu s'a gîndit să nege *realitatea* spiritului specific naţional. Oricît erau de orbiţi de spiritul lor de sistem, oricît de angajaţi într'o doctrină şi un parti-pris, occidentali obiectivi, teoreticienii socialişti nu au putut nega evidenţa faptelor. Epigonii se caracterizează însă, prin exces de zel.

Celace a recunoscut Marx se poate foarte bine să nu recunoască cutare generos „înaintat" romîn. Dar atunci, dacă şi marxismul oficial poate fi suspectat de şovinism, ne întrebăm în ce planetă trebue să căutăm spiritele cu adevărat înaintate, fraţi de cruce cu cei din Bucureşti.

*

E firesc ca problema caracterului specific naţional să nu fi preocupat prea mult pe Karl Marx. Totuşi în articolele lor contra panslavismului, atît Marx cît şi F. Engels au avut ocazia să arăte realitatea caracterului naţional, specific, reeşit din asimilarea istorică a popoarelor.

Intr'un articol contra lui Arnold Ruge din 2 Septembre 1848, Karl Marx ne dă o schiţă a formării poporului francez pe care o explică prin asimilarea caracterului de sud de către cel din nord. După el, naţiunea franceză e rezultatul unei contopiri istorice din care a eşit o anumită comunitate de cultură, un anumit caracter specific.

„Caracterul naţional sud-francez era, în evul mediu, înrudit cu cel nord-francez, mai puţin decît sînt astăzi Polonezii cu Ruşii. Naţiunea provensală era în evul mediu în capul evoluţiei civilizaţiei europene. Ea cea dintâiu, între toate naţiunile europene, avea o limbă literară. Poezia ei servea tuturor popoarelor romanice, Englejilor şi Germanilor ca model neîntrecut. In ce priveşte cavalerismul feudal se întrecea cu Castilanii, Francezii de nord şi Normanzii englezi; în comerţ şi industrie nu era de loc inferioară Italienilor... Caşi Polonezii, ei au fost împărţiţi întâiu între Englezi şi Francezi, pe urmă subjugaţi cu totul Francezilor de nord... Astfel nobila republică sud-franceză a fost împiedecată de despotismul lui Ludovic XI să-şi desăvîrşească *geniul ei specific*... Secole de-arîndul luptară sud-francezii contra asupritorilor. Evoluţia istorică a fost însă neînduplecată. După trei secole de luptă, frumoasa lor limbă a devenit „patois" şi ei înşişi au devenit Francezi. Abia Convenţiunea dezrobindu-i le-a dat, în schimbul naţionalităţii lor, democraţia" (Aus dem literarischen Nachlass, vol. III, p. 172).

Astfel Marx recunoaşte civilizaţia specifică a poporului provensal şi se arată indignat de călcarea ei de către năvălitorii de nord. Intr'un articol din „New-York Tribune" din 22 April 1852, Engels, vorbind despre asimilarea Slavilor răsăriteni de către Nemţi ajunge la aceleaşi concluzii caşi Marx.

A recunoaşte caracterul specific în cultură nu e cine ştie ce, căci lucrul e evident pentru oricine, chiar pentru un socialist. A recunoaşte însă caracterul naţional, cînd e vorba de alcătuiri politice internaţionaliste, cum a fost cazul Irlandei în „Internaţionala lucrătorilor" e cu mult mai greu. Şi totuşi Marx a făcut-o.

In adunarea comitetului din Noembre 1869, Marx a cerut ca Irlanda să fie privită ca o naţiune specifică. Iar în diferite articole din „Neue Rheinische Zeitung", „New-York Tribune" şi „Commonwealth", Engels a cerut acelaşi lucru pentru Croaţi, Ruteni, Cehi, Basci, Bretoni, Moravi etc., etc..

* *

Cum însă problema naţionalităţii nu formase încă obiectul unui studiu amănunţit din punct de vedere socialist, fruntaşul a-

ustriac Otto Bauer a tratat pe larg problema, urmînd de aproape metoda marxistă. Ştiţi care sînt concluziile lui Otto Bauer relativ la caracterul naţional? Dacă le-am fi formulat noi, n'am fi scăpat niciodată de fulgerele social-democraţilor romîni, care ne-ar fi ţinut la stîlpul infamiei cu epitetul definitiv de reacţionari. Ei bine, Otto Bauer crede că la baza naţiunii stă, înainte de toate, rasa („eine Gemeinschaft des Blutes", eine „Naturgemeinschaft").

Să se observe că noi n'am uzat niciodată de ajutorul antropologiei şi am îndepărtat totdeauna conceptul de rasă din discuţiile noastre.

Studiind formarea conştiinţei naţionale germane, socialistul austriac arată, că începuturile de caracter propriu au apărut întâiu în comunităţile de sat ale vechii populaţii germane. Din contactul acestor sate, încă în forma de „markgenossenschaft" s'a închegat conştiinţa unei solidarităţi naţionale.

> Contactul continuu a creiat o limbă comună; căsătorii repetate au adus comunitate de sînge, lupta cu duşmani comuni a creiat caractere comune: o comunitate de cultură a tuturor triburilor a urmat astfel... In locul Alamanului şi a Francului, a Saxonului şi Gotului a apărut Germanul" (Otto Bauer: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, Wien, 1907 p. 33).

Să urmăm cu rezumarea ideilor lui Bauer relativ la naţionalitatea germană.

Odată alcătuit, poporul german a produs o primă formă de civilizaţie proprie—aceia a cavalerismului. Moravurile, poezia minnesängerilor, toate acestea formau o conştiinţă naţională, caracterizată prin cunoscutul cîntec al lui Walther von Vagelweide şi citat de Bauer:

> „Lande habe ich viel gesehen,
> Nach den besten blickt ich allerwärts
> Uebel möge mir geschehen,
> Wenn ich je bereden liess mein Herz,
> Das ihm wohl geffalle fremder Länder Brauch:
> Wenn ich lügen wollte, lohnte mir es auch?
> Deutsche Zucht geht über alles".

Dar această cultură abia merită, după Bauer, titlul de cultură naţională, fiindcă e o cultură exclusiv a nobleţei, o cultură de clasă (eine „Klassenkultur"). Ca să devie naţională, *ea trebue să comunice cu viaţa rurală*, să se *amestece cu sufletul satelor*. Iată-l astfel pe Otto Bauer poporanist! Şi cînd te gîndeşti că nu e nici măcar ieşan!

Dar să-l lăsăm să vorbească el singur:

> „Multă vreme viaţa de curte şi acela a satului erau despărţite; ţăranul, care nu participa la viaţa cavalerească, apărea claselor dominante sălbatec, incult, brutal, şi nu le servea decît ca subiect de glumă. Poeţii de curte îşi băteau joc de ţărani. Astfel exista o grozavă prăpastie culturală între ţărani şi nobili. La toate cîte caracterizau atunci naţiunea, ţăranii nu luau nici o parte. In timp ce limba de curte unea pe nobili, dialectele ţărăneşti erau foarte variate; în timp ce moravurile feudale formau o legătură comună între cavaleri, moravurile ţărăneşti variau dela ţinut la ţinut... Astfel ţăranii germani din acele vremuri nu alcătuiau o naţiune, ci numai suportul ei. *O naţiune consistă dintr'o comunitate de cultură*. Aceasta însă era limitată numai la clasa superioară: masele largi care o întreţineau erau îndepărtate dela cultură" (Otto Bauer, op. cit., p. 50).

(Propunem să se consacre un capitol în „Poporanismul reacţionar" şi lui Otto Bauer).

Mai pe urmă difuzarea culturii cu ajutorul protestantismului, a burgheziei comunelor şi în fine a democraţiei, a unificat naţiunea germană într'o omogenă comunitate de cultură.

In concluzie, o naţiune se defineşte după Bauer, printr'un *„caracter specific reeşit dintr'o viaţă comună istorică"* (eine aus Schicksalsgemeinschaft erwachsene Charaktergemeinschaft")

Naţionalitatea individului nu e „nichts anders als eine Seite seiner Bestimmtheit durch die geschichte der Gesellschaft" (p. 138).

„Naţionalitatea individului nu e altceva decît o parte a caracterizării sale prin istoria societăţii".

*

Până la declararea războiului, doctorul oficial al erudiţiei socialiste era Karl Kautsky. Cînd a apărut cartea lui Otto Bauer, el nu s'a împăcat în totul cu opiniile acestuia. Constatările sociologice de mai sus, relativ la formarea caracterului naţional, i s'au părut susceptibile de anumite erezii. A căutat atunci, în locul acelui „charaktergemeinschaft" creat de conştiinţa istoriei, un alt criteriu pentru caracterizarea spiritului naţional. Şi ştiţi ce a găsit? Ceva care e mult mai aproape de opiniile noastre: comunitatea de limbă. După el specificul naţional stă în felul său de exprimare. Şi luaţi seama că Kautsky reprezenta ortodoxismul pur al doctrinei socialiste!

Kautsky respinge argumentarea lui Bauer pe motivul că orice societate poate avea un trecut istoric, o tradiţie, fie că e vorba de o societate pe acţiuni, de o comună, de o corporaţie ori un partid. Atunci prin ce s'ar deosebi naţiunea de celelalte societăţi? După el tocmai prin limbă, *fiindcă aceasta exprimă caracterul intim etnic, mentalitatea specifică a unui popor*. Viaţa comună dealungul istoriei nu poate fi invocată de multe popoare. Căci nu toate au trăit consolidate în acelaşi stat. De pildă Nemţii au fost împrăştiaţi în toată Europa răsăriteană, supuşi la diferite state şi totuşi se simt legaţi de acelaşi naţionalitate. Pe cînd limba e comună tuturor şi exprimă perfect sufletul specific

„Prin ce s'ar putea schimba naţionalitatea, se întreabă Kautsky, decît prin schimbarea limbii pe care o vorbeşte cineva de preferinţă, pe care o posedă mai bine" ? (K. Kautsky : Nationalität und Internationalität" extras din „Neue Zeit", Stuttgart, 1908).

Mărturisim că atît explicaţia lui Otto Bauer cît şi aceia a lui K. Kautsky ne convin deopotrivă. Oricare ar fi criteriul de deosebire, oricare ar fi cauzele determinante, ale caracterului specific naţional, ceiace ne interesează e, că el există. Şi aceasta nu numai că o constată şi o recunosc corifeii social-democraţiei cînd fac ştiinţă, dar ţinînd seamă de acest coeficient îşi modifică şi tactica după el. A constata existenţa spiritului naţional înseamnă a face ştiinţă nu politică. Şi doar şefii socialişti de mai sus aveau o mie de motive ca să se abţie dela cercetări ştiinţifice care ar fi putut fi întoarse la nevoe contra lor. Şi totuşi le-au făcut, fiindcă chiar la baza politică trebue pus în primul rînd sinceritatea şi adevărul. Ceiace recunosc sociologii şi socialiştii, să ne fie permis să recunoaştem şi noi. Sîntem astfel în bună tovărăşie. Şi acum denunţăm adversarilor noştri pe cei doi teoreticieni socialişti ca să fie suspectaţi în intenţiile lor naţionaliste şi antisemite de „Tcheka"-ua literară a exigenţilor noştri confraţi din Bucureşti. Pe cînd excomunicarea lor din rîndul oamenilor de treabă ? — *M. Ralea.*

Spiritul specific evreesc

Acuma două luni a apărut la Paris o importantă revistă a Evreimii intelectuale din toată lumea, — *Revue Juive,* — în comitetul căreia găsim numele lui Brandes, Einstein, Freud, etc..

Nu ştiam nimic despre *omul* Einstein ori *omul* Freud, căci teoriile ştiinţifice spun puţin despre om. Credeam însă că Brandes, deşi de origine evreiască, se socoate Danez, adică *este* Danez.

Aşa dar aceşti oameni mari în ţările unde trăesc, aceşti profesori danezi, germani şi austriaci, *sînt* Evrei (Einstein spune că idealul lui e umanitatea, dar pe cîtă vreme există naţionalităţi, naţiunea evree are un rost şi un rol în lume, — şi recunoaşte şi legitimitatea sionismului, pentru care are cuvinte calde).

În adevăr, îţi vine să crezi că poporul evreu trebue să fie „poporul ales", dacă persistă printre veacuri şi printre popoare cu atîta îndărătnicie. (Argumentul acesta l-am auzit odată dela părintele Galaction). — O familie de Nemţi în Anglia, ori de Englezi în Germania, etc., după o generaţie-două, îşi pierde de obiceiu naţionalitatea : Neamţul devine englez, şi Englezul neamţ. Georg Brandes însă, profesor şi scriitor danez, a rămas Evreu.

S'a zis că pe Evrei îi ţine solidari religia. Dar ce religie poate uni pe Freud, pe Einstein şi pe Brandes !

Pe lîngă religie, mai e şi altceva. Un scriitor francez, atingînd această problemă, spune că Evreul, chiar „dacă-şi pierde credinţa în contact cu infidelii, îşi păstrează încă ideile sale asupra lucrurilor, asupra ordinii universului şi asupra destinelor omenirii".

Pentru păstrarea, întărirea şi unificarea *acestui* „spirit specific" evreesc, a apărut *La Revue Juive.*

Afirmarea spiritului specific evreesc apare chiar şi din anunţul-reclamă al revistei, unde se vorbeşte de „operele de *temperament evreesc*" şi de „grija de a culege *expresiile* diverse ale *spiritului evreesc*".

În articolul-program, d. Albert Cohen, directorul revistei, vorbeşte de „*rasa a cărei operă spirituală* nu este încă dusă pînă la desăvîrşire", de „supunerea spiritului evreesc la *legile* infailibile ale rasei", de „gîndirea totală a Israelului împrăştiat în lume", de „o nouă şi vie unitate israelită", de „existenţa printre popoare a unui grup prea original" (aşa încît „se poate înţelege să fie o jenă pentru alţii"), de „ceiace ne-au transmis părinţii ca *scheme, ca elanuri, ca sensibilitate profundă*".

„Noi voim să fim mai Evrei decît ei" (decît părinţii), zice d. Albert Cohen. Şi prin aceasta înţelege fortificarea spiritului specific evreesc.

„Vom avea o estetică, fiindcă sîntem *o rasă*. O rasă este o idee făcută trup". — Iată şi spiritul specific în literatură, exprimat lapidar în două cuvinte... Şi d. Albert Cohen chiar prevedea „opere de *temperament evreesc*, epice şi morale", — căci la început arta evreiască va trebui să fie tendenţioasă, pusă în slujba idealurilor evreeşti.

Aceşti Evrei nu sînt habotnici, sînt tot ce are mai cult poporul evreesc. Această afirmare mîndră a spiritului lor specific este foarte firească, odată ce ei n'au renunţat de a fi un popor.

Am fi însă curioşi să ştim, dacă ei permit şi popoarelor printre care trăesc să-şi afirme, chiar şi cu mai puţină tărie şi mîndrie, spiritul lor specific, ori l-ar trata de reacţionarism şi şovinism.

Sperăm însă că aceşti oameni serioşi, aceşti filozofi, aceşti oameni înţelegători, ar permite şi altor popoare — şi chiar unui biet popor atît de înapoiat şi oriental ca cel romîn — să-şi aibă spiritul lui naţional şi să caute şi el să-şi fortifice acest spirit — să-şi „desăvîrşească şi el opera lui spirituală", cum doreşte d. Albert Cohen pentru poporul său.

Şi poate Romînii, care trăesc într'o singură ţară, legaţi de pămînt, şi vorbesc şi scriu în limba lor — şi nu unii franţuzeşte, alţii nemţeşte, alţii englezeşte, — au şi mai multe motive să-şi afirme spiritul lor specific, — deşi nu sînt „sarea pămîntului", cum zice, în acest număr din *La Revue Juive,* d. Victor Basch.

Lăsînd toate acestea, trebue să spunem că *încă* un popor, cu încă o expresie a unui spirit specific naţional — cel evreesc — nu poate să fie decît un cîştig pentru cultură, căci Evreii, popor vechiu şi inteligent, au de spus, desigur, umanităţii lucruri interesante şi nouă. — O chestie însă : În ce limbă îşi vor scrie literatura ?

„Contrazicerile"

În timpul din urmă, am fost ţinta atacurilor a o mulţime de „adversari".

Scopul acestor atacuri era mai cu samă să arate că ne-am contrazis dealungul vieţii noastre.

Nu ne-am îndeletnicit cu cercetarea şi compararea tuturor afirmărilor noastre în curs de treizeci de ani, dar credem ca nu ne-am contrazis în ideile noastre esenţiale. E poate o întîmplare, căci doar am avut atîtea motive să ne contrazicem.

Mai întîiu am scris mai mulţi, şi aşadar ideile noastre au fost dezvoltate de oameni cu temperamente deosebite — şi iată o cauză de contrazicere. Apoi am dezvoltat aceste idei în vreme de treizeci

de ani. In treizeci de ani, chiar dacă ai rămînea identic ție însuți, încă te poți contrazice numai din cauza trecerii timpului. („O sărmane, ții tu minte cîte'n lume-ai auzit, ce-ți trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit?"). Dar încă atunci cînd, bulevard al elementelor cosmice, te schimbi d-la o clipă la alta! Atunci posibilitatea contrazicerii e atît de mare! Insfîrșit în treizeci de ani, omul gîndește, cetește — altă cauză de schimbare, și deci de contrazicere.

Dar nu numai individul se schimbă. Se schimbă totul, știința, literatura și societatea în care trăește, etc. Și cu atît mai mult în țara noastră, unde în treizeci de ani s'au schimbat toate ca nicăeri în Occident, căci, rămași în urmă, a trebuit să alergăm grăbiți. Și nu mai stăruim asupra tuturor cauzelor, pentru care un grup de oameni se poate schimba în treizeci de ani. — Vom adăoga numai că și chiar din cauza limbajului și a dialecticei poți da impresia că te-ai contrazis. Altfel exprimi un lucru azi și altfel peste treizeci de ani; și tot așa, altfel argumentezi un lucru azi și altfel peste treizeci de ani. Apoi, uneori trimeți, ca să-ți expui ori să-ți aperi ideia, o serie de argumente, alte ori altă serie, — uneori cavaleria, alte ori artileria...

Fără îndoială însă, că, înarmat cu rea credință, dacă ți-ai da și puțină osteneală să vezi ce-au spus cei pe care vrei să-i „prinzi", ai putea să torturezi textele și să inventezi ceva, care să stea în picioare măcar o clipă.

Dar dacă nici nu știi ce-au spus cei pe care vrei să-i distrugi și crezi că-ți ajunge numai hotărîrea de a fi de rea credință, n'ai făcut nimic. Te încurci singur, și-ți trebue geniu ca să te miști în propriile-ți încîlcituri, și cum n'ai geniu, nu mai rămîi decît cu opinia favorabilă a amicilor.

Statuile lui Eminescu

Eminescu a vorbit de purtarea posterității față de omul mare, în niște versuri celebre, pe care sperăm că și le mai aduc aminte cetitorii noștri. Dar în acele versuri amare și sumbre a uitat „statuia", — și pe nedrept!

Căci acum e vorba să i se ridice cîte una într'o mulțime de orașe, — deocamdată la București, la Iași, la Cluj și la Chișinău.

Cu toate că în fruntea inițiatorilor sînt oameni foarte energici — în fruntea frunții stă chiar o selecție de energie: mai fiecare comitet e comandat de un militar superior — totuși, pentru posibilitatea înfăptuirii, ni se pare că s'au proectat prea multe statui.

Trebuind să le ridice pe toate publicul, oare nu e prea mult pentru acest public *patru* statui, deodată?

N'ar fi mai nimerit o statue... cel mult două, — și, cu un adaos de energie și de parale, să se dea putința unei ediții frumoase, ca de pildă acele în care-și consemnează succesele diversele instituții financiare?

Căci trebue de spus un lucru numaidecît. Statue, înainte de ediție, — parcă prea samănă cu acea superficialitate, cu acea pripeală, cu acel entuziasm pentru aparențe și zgomot în dauna fondului, de care ne-am tot plîns mereu cu toții.

Dar să revenim. *Patru* statui în adevăr monumentale și în

adevăr lucrări de artă (cum merită Eminescu; *altfel* ar fi un sacrilegiu!) sînt imposibile. De unde atîta *nervus rerum gerendarum?*

O singură statue, da! O statue, pentru care să-și dea obolul toată suflarea romînească. Mai tîrziu, ar putea să apară și alte chipuri „înmărmurate" (cuvîntul e al lui Eminescu).

Statuia primă ar trebui să fie în Iași. Nu o spunem aceasta, pentrucă sîntem ieșeni. Cetitorii noștri știu că nu facem ieșenism niciodată. Ar trebui să fie în Iași pentru o mulțime de motive. Aici s'a întors Eminescu din peregrinațiile lui printre străini. Aici și-a luat el zborul ca poet. Aici a avut, *poate*, mai multe momente de fericire decît aiurea. Ș'apoi aicea e *cadrul* cel mai potrivit pentru ceiace a fost Eminescu: Decorul romantic al poeziei lui e Iașul!

Nici un oraș nu poate încadra mai bine poezia lui. Aici, prin mahalalele noastre *din centru*, — „pe aceiași ulicioară bate luna în ferești", aici „printre arbori răsfirați răsare blînda lună".

Stradela, unde stătea Pogor, la care se țineau întrunirile Junimii, e tot ca *atunci*, medievală, „între ziduri" cu „arbori ce se scutură de floare" peste zidurile mari și vechi. Din stradela aceasta, dai în „ulicioara" unde stătea Veronica Micle, pe care Eminescu o fi condus-o acasă după întrunirile Junimii ori pe la care o fi trecut adesea, privind „la geamul ei ce strălucia". Intre Pogor și Veronica Micle stătea Nicu Gane, și ceva mai departe, după o stradă tot „între ziduri" și după o altă „ulicioară", stătea Maiorescu. In partea dimpotrivă și tot aproape de Pogor, pe-o altă stradă „între ziduri" stătea P. P. Carp.

Ș'în Țicău, Creangă... Și de jur împrejurul Iașilor, locurile pe unde a colindat cu acest țăran dela munte. Și Institutele-Unite unde a fost profesor, și Biblioteca, unde a fost slujbaș fericit (între cărți! între cronici! între hrisoave!)... — Și nu și „Teiul lui Eminescu" care e o invenție de cel mai suburbian gust! Acest om serios, nu se putea duce să stea în grădina publică, să facă pe poetul, în văzul lumii, subt teiul cel mai stufos. „Teiul lui Eminescu", cași pletele poetice, cași paloarea satanică, e invenție romantică de duducă literară! Eminescu era om în toată firea, ședea acasă, se ducea la cafenea, se ducea la Veronica Micle, stătea prin anticării, umbla prin crîșmele din marginea tîrgului...

Și, fiindcă am apucat pe calea aceasta, să ne mai descărcăm un năduh, — fără să ne îndepărtăm mult de Eminescu și de gingășiile romanțioase create în jurul său. E vorba de Veronica Micle. Această femee este înmormîntată în piața unei biserici dela Varatic. Ce mai de „excursii" la mormîntul ei, ce mai de pietate, ce mai de admirație și poezie. Vin în pelerinaj (nu de departe: dela arhondaric) vin familii întregi, cu copii, cu dădace, pășind cu un aer cuvios. Nu știu toți despre ce este vorba, dar vin, pentrucă e un „număr" al Varaticului. Unii cred că a fost stariță a mănăstirii, alții *știu* că au trimes-o părinții pentru nu știm ce păcate. Cei mai mulți au aflat, firește, c'a fost

ibovnica lui Eminescu şi a făcut poezii foarte frumoase (aici suspinuri şi ochi la ciorile de pe crucea bisericii). Odată un copil, auzind de „Eminescu care a iubit pe Veronica", a întrebat, în inocenţa lui angelică, dece-o chiamă Micle şi nu Eminescu. Mă-sa, ca să facă diversiune, i-a şters nasul.—Că nimene n'a cetit „poeziile" Veronicăi, e sigur, căci nici nu se găsesc de vînzare. Dar toate astea sînt introducere. Să ajungem la moftangism. Pe piatra mormîntului, toată lumea ortografiază, mai bine sau mai rău, tot felul de cugetări. Işi arată fiecare admiraţia pentru biata femee, şi-şi exprimă gîndiri poetice şi filozofice. Intr'un rînd, o persoană mai inalt-simţitoare a condensat sentimentele tuturora prin cuvinte de laudă „femeii model". Inchipuiţi-vă! Şi doar singurul rost şi merit al Veronicăi în istoria literaturii romîne, pe care i-l va recunoaşte fără îndoială şi d. Bogdan-Duică, e acela că nu a fost tocmai acea „femee model"! Dar destul cu această polemică împotriva excursioniştilor dela Varatic!

Să ne întoarcem la statuia lui Eminescu.

E drept că Eminescu şi-a scris cele mai frumoase poezii după ce s'a dus la Bucureşti, căci atunci era mai matur. Dar ce are bucureştean Eminescu în acele poezii? Ce putea să aibă bucureştean un om, care muncea de dimineaţă până noaptea în redacţia *Timpului*?—S'a inamorat şi acolo, e drept, dar toate elementele poeziilor lui din vremea aceia se găsesc la Ipoteşti, la Iaşi—şi în marea lui cultură europeană.

Statuia lui trebue ridicată la Iaşi, între zidurile şi printre arborii ce se scutură de floare, lîngă „aceiaşi ulicioară", lîngă strada Gane şi Carp, lîngă casa lui Pogor şi a lui Maiorescu, şi a Negruţeştilor, lîngă „Bibliotecă", între mahalaua Tătăraşilor şi a Păcurarilor, între dealurile Galatei şi ale Cetăţuii, subt care se ascund crişmele lui şi ale lui Creangă,—în capitala lui „Ştefan Măria Sa", în capitala „zimbrului sombru şi regal", în capitala Ipoteştilor, a Cernăuţului şi a Mânăstirii Putna, în capitala provincialismelor din limba versurilor sale. Aici, la Iaşi, în tovărăşia lui Miron Costin, a lui Asaki, a lui Alecsandri şi Kogălniceanu i-ar sta mai bine decît la Bucureşti în tovărăşia atîtor bărbaţi politici turnaţi în bronz.

...Dar la Iaşi nu se va face nici o statue! Moldovenii, şi mai ales ieşenii, nu pot face nimic, dacă se cere energie şi stăruinţă. Doar să ne trimeată cineva statuia gata, împachetată într'un vagon. După vre-o cîteva luni vom reuşi s'o scoatem dela gară..

Şi fiindcă propunerile pur platonice nu costă nimic nici pe cel care le face nici pe cel căruia îi sînt făcute, am îndrăznit să abordăm o problemă relativ la statuia care se va face la Bucureşti.

Eminescu a fost „selectat" divers în diferite timpuri. *Poet* multă vreme, *naţionalist* mai pe urmă, *poet* şi *naţionalist* în vremurile din urmă,—după cum a fost şi „mentalitatea", cum s'ar zice, a păturii culte romîneşti.

Eminescu a fost un profund naţionalist şi un foarte mare poet. Opera lui nemuritoare este însă poezia. Naţionalismul său n'a produs o operă literară de aceiaşi valoare. Apoi naţionalişti am avut mulţi; poeţi ca el însă n'am avut niciunul. Insfîrşit, cu tot admirabilul lui patos naţionalist, el n'a avut posibilitatea şi nici timpul să lupte prin fapte pentru ideile sale.

Dar dacă acest naţionalist a făcut undeva operă *naţională* mare, cu efecte durabile, e tocmai în *poeziile* lui.

Aşa dar, fiindcă nu se pot face două statui alăturea, a naţionalistului şi a poetului, ci numai una, aceasta trebue să fie a poetului.

Şi atunci statuia trebue să aibă în vedere pe poet. Şi aşa dar, să nu-l îmbrace pe Eminescu... ţărăneşte, cum l-a imaginat Scurtu pe cuperta unei ediţii! Şi nici să nu-i pue în spate cearşaful numit hlamidă, căci Eminescu a fost un tip ideal de cărturar modern şi de intelectual. *Acestui* Eminescu să i se facă statuia,—autorului Luceafărului, al Scrisorilor şi al elegiilor.

Să fie îmbrăcat ca un domn oarecare. Să nu facă gesturi mari: El nu era orator şi nici nu-şi lua aere de profet. Să nu-i pună ţărance, care să-i întindă cununi ori spice de grîu: Eminescu a fost, încă odată, un pur intelectual şi, deşi cel mai romîn poet, un poet universal.

De tot ce-ar pierde *aici* impresarii statuii, s'ar putea despăgubi prin discursuri la inaugurarea ei...

Şi încă ceva. „Posteritatea" lui Eminescu încă nu-i bine informată care din fotografiile omului e aceia *a autorului poeziilor lui*. Aşa de pildă editorii. Cei mai romanţioşi pun în fruntea volumului chipul adolescentului de optsprezece ani, cel cu chică mare. La optsprezece ani Eminescu putea să aibă fantazia puerilă de a face pe poetul, prin coafură,—dacă nu cumva acea coafură se datora lenei lui de a se tunde, căci era un om foarte neglijent pentru persoana lui, cum ne spun unii biografi. Deaitfel, acest adolescent încă nu era poetul Eminescu, şi acesta e esenţialul în chestie. Alţi editori, mai morocănoşi, ori pentrucă aleg la întîmplare, îl pun în ediţiile lor fotografia de pe cînd era bolnav. Dar aceste fotografii nu sînt ale poetului şi una, mai ales, arată o ruină lamentabilă.

Singurul chip al autorului *poeziilor lui Eminescu*, este acela din fotografia din 1879, cînd Eminescu avea douăzeci şi nouă de ani şi cînd era aproape de culmea talentului său, căci imediat vin Scrisorile şi Luceafărul.

Această fotografie trebue să fie modelul bronzului său.

Un ultim deziderat. Dacă statuia lui Eminescu n'ar trebui să fie cu iţari, apoi n'ar trebui încredinţată nici unui sculptor prea „înaintat". Aceştia nu obişnuesc să facă statuia omului despre care e vorba, ci-şi materializează *impresia* lor despre acel om. Noi voim însă pe Eminescu, nu impresia unui domn despre Eminescu. Şi cu atît mai mult, ne-am ruga să nu cadă cumva această statue pe mîna unui constructivist şi să ne

pomenim cu o maşină de ascuţit cuţite pusă peste patru saci de coks, drept cîntăreţul „cerului albastru şi-al iluziei deşarte".

Bine înţeles, că şi aceste deziderate le-am formulat fără niciun gînd că le-ar putea lua cineva în consideraţie.

Căci şi genul unei statui e condiţionat de cele patruzeci de mii de condiţii... sociale, culturale, morale, etc. etc. dintr'o ţară, la un moment dat...

Jacques Rivière

De la Paris, ne vine ştirea morţii directorului revistei „Nouvelle Revue Française" cea mai vie şi mai reprezentativă, pentru directivele actuale ale literaturii franceze. El moare în vrîstă numai de 39 ani, răpus de o febră tifoidă. Era originar din Bordeaux. Işi făcuse studiile la Paris, unde terminase cu licenţa în filozofie la Sorbona. In 1912 făcu cunoştinţa lui André Gide şi intră ca secretar de redacţie la „Nouvelle Revue Française". In timpul războiului a fost prizonier în Germania, cu care ocazie, a scris un volum de psihologie etnică „L'allemand". In 1919 devine directorul revistei, dela care dată, directiva şi destinul acesteia se confundă cu personalitatea lui.

Doctrina literară a lui Jacques Rivière, inspirată desigur de André Gide, e neoclasicismul. Activitatea grupului dela „Nouvelle Revue Française" a contribuit la prăbuşirea ultimelor pretenţii simboliste. Dacă „Mercure de France" a fost organul mişcării decadente de subiectivism simbolist al anilor 1870—1900, cealaltă munceşte ca să afirme renaşterea artei clasice. Bine înţeles subt alte forme şi aspecte. Nu e vorba aici de clasicismul tradiţional francez, întrupat în atitudinea unui France ori Maurras. Artă clară, raţionalistă, da. Insă nu artă indiferentă, insenzibilă. Dinamismul lui Bergson, metafizica turmentată a lui Barrès, preocupările protestante de conştiinţă din opera lui A. Gide, nu pot rămîne fără influenţe directe asupra literaturii actuale. Rivière a căutat să le înglobeze în clasicism, căutînd formula unei arte noi, care să vibreze cu ritmul civilizaţiei moderne.

Din volumul său de „Studii" şi din romanul „Aimée" se desprinde îngrijorarea febrilă a acestui spirit, pe care liniştea clasică, în senzul tradiţional, nu-l mulţumea. Dela acesta nu împrumută decît forma. Se poate spune că doctrina lui a fost concretizată artisticeşte de cumnatul său, Alain Fournier mort şi acela tînăr, în minunatul său roman „Le grand Meaulnes", amestec de notaţie realistă, de delicată fantezie, de inanalizabil mister.

Trebue să mai adăugăm că în anii de şovinism literar 1918—1923, Rivière a contribuit la reluarea relaţiilor intelectuale cu celelalte ţări de mare cultură, cu Anglia şi Germania, stimulînd traducerile şi contactul direct, dar mai ales cerînd literaturii franceze, adăparea la influenţele străine pe care le credea fecunde. Paul Valéry, A. Gide, Marcel Proust, Jacques Copeau au fost prietinii şi susţinătorii lui. Se poate spune, fără exageraţie, că ceiace s'a produs mai bun în literatura franceză din ultimul deceniu a fost inspirat de acest cenaclu. Astfel el intră, prin proporţiile şi însemnătatea sa socială, în istoria literară. Pentru neo-clasicismul actual, Rivière, care n'a scris prea mult, dar a stimulat direct atîtea energii, va avea cel puţin o importanţă pe care a avut-o Mallarmé pentru mişcarea simbolistă.—*M. R.*

Cinci volume de d. T. Arghezi

D. T. Arghezi s'a hotărît să-şi scoată scrierile în volum. Cuvîntul e banal,—dar nu de frica banalităţii ne vom feri noi să scriem aici singurul cuvînt propriu: Apariţia volumelor d-lui Arghezi este un *eveniment literar*. Şi cu atît mai mult un eveniment literar, cu cît aproape tot conţinutul volumelor anunţate n'a fost tipărit până acum nicăeri.

Aşteptăm cu nerăbdare volumele d-lui Arghezi, *toate* volumele, căci, pe lîngă că talentul acestui scriitor e foarte divers, dar volumele anunţate sînt cu totul deosebite unul de altul chiar prin conţinutul lor,—şi atît de interesante prin subiectele ce tratează.

D. Arghezi fiind propriul său editor, şi cunoscîndu-i gustul estetic din atîtea manifestări ale sale faţă cu arta, sîntem siguri că aceste cinci volume vor fi mici obiecte de artă şi ca tehnică tipografică şi ca înfăţişare.

*

Prima serie de 5 volume, cuprinde următoarele lucrări:

1. **Cuvinte potrivite**, versuri publicate şi inedite.
2. **Cartea Femeii Frumoase**, proză inedită.
3. **Cartea Copiilor**, povestiri inedite.
4. **Cartea Cîinilor, a Mîţelor, a Oilor şi a Caprelor**, studii inedite.
5. **Amintirile Ierodiaconului Iosif**, inedite.

Volumele de mai sus vor fi tipărite exclusiv pentru subscriitori, într'un număr de exemplare egal cu numărul subscrierilor primite şi nu se vor găsi în comerţ.

Preţul subscrierii la toate volumele este de lei 1000 (una mie) plătibili anticipat, odată sau în cinci rate de cîte 200 (două sute) lei una.

Subscriitorilor care plătesc subscrierea odată, li se rezervă un tiraj special de amator, cu exemplare numerotate şi autograf.

Subscriitorii care plătesc în rate vor plăti prima rată de 200 lei anticipat la subscriere şi se obligă să plătească ratele următoare după apariţia şi primirea volumelor precedente.

Cetitorii pot să subscrie şi numai pentru un singur volum, (volumul de versuri), plătind anticipat suma de 200 lei.

Tiparul volumelor va fi executat luxos sub îngrijirea autorului. Volumele vor fi livrate subscriitorilor la domiciliu, cîte un volum la trei luni, primul termen începînd să curgă dela închiderea subscrierii, care va fi anunţată prin ziare.

Subscrierile încep imediat şi se vor trimite prin mandate poştale, scrisori de valoare sau cecuri, pe adresa:

T. ARGHEZI, 42 Bulevardul Elisabeta

BUCUREŞTI

Cu întoarcerea curierului, subscriitorii vor primi, în plic recomandat, chitanţele justificative de orice sumă trimisă.

Pentru evitarea surprizelor, autorul înştiinţează publicul că nu are nici-un agent însărcinat cu încasarea subscrierilor.

Prietinii şi cetitorii din toată ţara sînt rugaţi să facă propagandă în cercul lor şi, la nevoe, să încaseze.

Cătră cetitori

Acest număr al „Vieţii Romîneşti" s'ar putea zice că e consacrat „spiritului specific naţional". Ce să facem ? Ne-a urmărit o fatalitate. D. Ibrăileanu *trebuia* să complecteze cele spuse într'un articol din nr. trecut (şi, celace e mai grav, mai are încă de... „complectat" în nr. viitor !).—D. M. Ralea şi-a adus aminte că şi socialiştii au la pasivul lor crima de a fi susţinut existenţa acestui faimos „spirit".—*La Revue Juive* (juive !) ne-a ispitit, fără putinţă de rezistenţă, să-i comentăm programul, care debordează de „spirit specific"—bine înţeles, evreesc, şi deci legitim, nu mitocănesc şi „reacţionar" şi „micburghez" sălbatic ca cel romînesc (Cum se ştie, toţi Romînii sînt „micburghezi"...)

Şi, ca culme, în acest nr. din revistă, s'a apucat şi un simplu inginer să facă teoria spiritului specific... menit să asimileze cultura străină. E Herr Direktor din romanul d-lui Ionel Teodoreanu (vezi pagina 187).

De altfel, acest Herr Direktor e cel care a început discuţia, rezolvind-o, inginereşte, în patru rînduri, încă de astăvară, cînd d. Ionel Teodoreanu i-a consemnat ideile şi a depus la redacţie manuscrisul romanului său...

Rugăm pe cetitor să suporte cu resemnare orgia de „spirit specific" din acest nr. al *„V. R."*.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Paul Zarifopol, *Vedenii* (traduceri), Editura „Cultura Naţională", 1925.

Barbey D'Aurevilly, care era un fel de geniu ratat, devenit stîlp de cafenea bulevardieră, cu gust pentru paradox şi strălucire stranie, avea obiceiul să spue că „numai fantasticul e real".

E în psihologia unui Edgar Poë, Hofmann ori Villiers de l'Isle Adam o bună trăsătură de blazare şi tocire a sensibilităţii, înrudită cu paralizarea pălătuşului la unii bogaţi lipsiţi de poftă de mîncare, care urmăresc astfel un apetit pierdut în stimulentele muştarului ori a sosurilor picante, după cum fumătorii de beclimis ajung cu timpul la ţigaretele caporal. Dar mai e ceva. În nevoia de fantastic şi bizar, în gustul pentru rar, nebănuit, inedit, se învederează o structură de suflet aristocratică. Vulgului i se pot servi valori comune. El urmăreşte chiar numai celace e sancţionat de bunul simţ nivelator şi mijlociu.

Individul care dispreţueşte societatea, specimenul de elită se îndepărtează instinctiv dela celace e atins de sufragiul majoritar. El are o filozofie, o teorie a cunoaşterii selectivă numai pentru raritate, pentru fenomenul unic ce nu poate fi redus la serie.

Aristocratismul acesta intelectual e evident la Edg. Poë şi Villiers de l'Isle Adam, după părerea noastră maeştrii neîntrecuţi ai genului. La discipolii lor de tot felul, dela Meyrink la Hans Heinz Ewers, mai puţin vizibilă,—aceiaşi înclinare e totuşi prezentă.

Predilecţia d-lui Paul Zarifopol pentru acelaşi gen, ne permite să-l înţelegem puţin, să vedem ceva mai clar în complexitatea spiritului şi a minunatului său talent, aşa de rebel la analiză. D. Zarifopol are oroare de drumurile bătute. Preferă cărările singuratice. Opera d-sale critică e o violentă denunţare a gustului comun, un sîngeros masacru al valorilor recunoscute. Îi plac puţine lucruri din cele care ne plac la toţi şi uneori îi plac tocmai acelea care ne displac nouă. Dacă sufragii unanime au recunoscut în Maupassant un mare creator de viaţă, aceasta l-a enervat şi l-a făcut să scrie un remarcabil şi ingenios articol şi să arăte toate părţile vulnerabile din marele scriitor francez, uitînd bine înţeles (ca în toate polemicile) calităţile lui. Îl supără deasemeni pe d. Zarifopol manifestările colective de admiraţie la zile onomastice ori de naştere. Ce sînt aceste mofturi de sentimentalism familial, transpuse în ordinea publică, care se cheamă comemorări ? Renan a plătit atunci o datorie cel puţin egală cu admiraţia publică care-l înconjoară. Curentele actuale pentru misticism, bergsonism, ocultism, extrem-orient etc., îl irită tocmai fiindcă sînt curente, adică adeziuni în masă la o idee.

Aşa dar rezervă totală faţă de critica literară oficială şi majoritară.

Astfel ne explicăm cum, foarte sever pentru Renan şi Maupassant, indulgent pentru France şi Caragiale, d. Zarifopol are o admiraţie aproape lirică pentru romanul d-lui Minulescu, tocmai fiindcă a simţit că nu e pe placul oficialităţii.

Însuşi genurile accesibile unui grup mai mare îi desplac d-sale: cel didactic, sentimental, filozofic, moral. Literatura de sentiment îi re-

pugnă prin vulgaritate, cea de idei îl plictisește prin pedanterie, cea morală îl indignează prin ipocrizie. Cercul admirației d-sale se strîmtează prin eliminări succesive până la o întindere foarte redusă. Entuziasmul optimist, nu e facultatea principală a caracterului d-lui Zarifopol. Dar nici disprețul rece, distant. Mai degrabă verva violentă care atacă necruțător. Un aristocrat admiră puține lucruri fiindcă trăește o viață închisă, izolată de pulsul plin de sevă a societății în straturile ei adînci. Gustul aristocratului are ceva din amintirea ancestrală a vieții de castă boerească : exclusiune, rezervă, bariere, izolare.

*

In această grădină, din care s'au azvîrlit minuțios toate buruenile au rămas totuși cîteva flori cu îngrijire cultivate. După ce-am văzut ce nu-i place d-lui Zarifopol, să vedem ce-i place. D-sa e o figură autentică de intelectual într'o țară care nu cunoaște o asemenea speță. Se numește intelectual un om care gîndește liber, fără prejudecăți, fără filistinism. Curajul de a privi adevărul în față, chiar de n'ar fi decît adevărul personal, subiectiv ; sinceritatea deplină cu propria conștiință, gîndul de a nu ascunde nici o minciună, oricît de dezagreabilă ar fi risipirea ei, sînt virtuți pe care nu le cunoaște cărturarul romîn, totdeauna practic interesat în vre-un parti-pris, pedagog mercantil care tinde să scoată din tot ceva util, dacă nu pentru el, măcar pentru societate, ori limbut platonic care mimează o teorie ori o părere, fiindcă reputația de scrib e bine cotată. Curajul intelectual al d-lui Zarifopol întrece stadiul nostru cultural. Iată deci o primă valoare pe care o prețuește d-sa, fiindcă o găsește în sufletul său propriu : respectul cerebralității, al inteligenței pure. D. P. Zarifopol își caută modelele tocmai în secolii raționalismului francez : La Rochefoucauld, Molière, Voltaire. Luciditatea brutală ori ascuțită, neînșelată de nici o aparență, cruzimea privirii pătrunzătoare și reci, îl convin de minune.

O astfel de inteligență însă îngheață. Ea lasă sufletul singur cu sarcasmul lui. Un fel de monotonie strălucitoare urmează. In viață mai trebue ceva care să distreze, să consoleze — cum zicea Nietzsche, de durerea de a trăi. O viață pur cerebrală e prea uscată. Și atunci d. Zarifopol își atează arta. Dar care ? Mai bine zis care manieră de artă ?

Pentru un aristocrat cerebral și rafinat, care exclude mai mult decît primește, un singur fel de artă poate fi acceptabil. E tocmai cea mai inutilă, aceia care e un simplu joc, o inocentă distracție fără pretenții.

(Cum încep *pretențiile*, începe și burghezismul : noblețea nu *pretinde* fiindcă *are*). Oscar Wilde spunea că numai voluptatea țigării e completă : e delicioasă și nu satură complect. D. P. Zarifopol își însușește această definiție, aplicînd-o artei.

Există o artă cu conținut bogat de idei, de sentimente, de viziuni, de fapte artistice. Aceasta e valabilă pentru toată lumea, pentru toate clasele : Shakespeare, Goethe, Tolstoi. De aceasta are nevoe vitală toată lumea cultivată. E *arta-necesitate*. Există însă o alta, restrînsă la înțelegerea unui grup mai mic de inițiați, de artiști rafinați, cu un cuprins restrîns, însă cu delicatețǎ selectat. E *arta-lux*. Aceasta e simplu joc inutil, derivativ al plictiselii, al spleenului pe care-l suportă fatal aristocratul. Arta fantastică e dintre acestea : un expedient contra urîtului. Arta-lux presupune arta-necesitate, după cum florile și bijuteriile presupun hainele ori lenjurile.

*

Așezați acum o asemenea senzibilitate, o asemenea cultură, o asemenea inteligență într'un mediu intelectual proaspăt eșit din negurile

barbariei orientale. Fiecare zi va aduce prilejuri de ofense, de desgust, de revoltă. Schimbați Versailles-ul cu Ploeștii și înțelegeți cîtă indignare rezultă din conflictul acesta între un om și o societate.

De aici amărăciunea d-lui Zarifopol, mai mult decît atît, am zice desesperarea, care rezultă din paginile criticii d-sale. E un fel de rancună care nu se spovedește, dar care e prezentă într'o mulțime de judecăți. Ea se transformă, cum e obiceiul la naturile intelectuale, în sistem filozofic și pedepsește universul cu un fel de anarhism destructiv, pentru cele cîteva mizerii personale. Și ca la toți oamenii metafizic indignați, se efectuează o nevoe de răsturnare a tuturor valorilor. Cutare lucru prețios va fi declarat inferior, altul mai mediocru și mai uitat, ridicat în rang. Și făcînd așa, filozofului i se pare că restabilește justiția imanentă. De fapt, d. Zarifopol face foarte delicat și indirect procesul societății romînești. Dar tocmai aceasta e și misiunea personalităților puternice. Plecînd dela o mică prefață la un volum de traduceri, am alunecat prea departe. Despre d. Zarifopol și talentul său nu se poate vorbi dezorientat. Ne trebue o ipoteză ca să ne introducem până la el. Chiar cînd această ipoteză nu e cea dreaptă.

M. Ralea

* * *

Gheorghe Brăescu, *Schițe vesele*, „Cultura Națională", 1924.

S'a vorbit despre autorul acestor schițe ca de un satiric care uneori amintește pe marele Caragiale, alteori ca de un temperament epic, avînd ceva din obiectivitatea și sobrietatea clasică.

Fără a cădea în puerile exagerații, nu vom tăgădui acestui scriitor, care a debutat destul de tîrziu, „un ager simț de observație pentru unele aspecte ridicule ale realității noastre sociale, cași stăpînirea abilă a unui dialog dramatic, adesea plin de viață și de mișcare. In scenele care nu au mai mult de două sau trei pagini, maiorul Brăescu izbutește uneori să condenseze într'o singură frază esența unui caracter și să fixeze un personaj tipic, prin două sau trei replici.

Ridicolul în cele mai multe din schițele lui nu provine de obicei dintr'o situație exterioară, ci dintr'un contrast social, care își are izvorul în natura sau în educația eroilor.

Mediul care procură maiorului Brăescu materialul celor mai reușite bucăți, și pe care l-a cunoscut prin observație directă în cursul unei îndelungate experiențe, e mediul său profesional, armata.

Ofițerii, mai ales cei superiori de felul colonelului Ionescu, cu pretențiile lor occidentale, savante sau umanitare, contrastînd cu fondul lor real automatic, oriental și în general servil sînt figuri bine prinse. Schițe ca „Așa e piesa" (Comedie în trei tablouri), în care spălătoreasa nemțoaică ce îngrijește de orfanii regimentului fiindcă face bine prăjituri, trece pe rînd în serviciul maiorului, colonelului și generalului („Fain. Trimete-o la mine moncher. Să plece imediat... și dați oameni deajuns. Nu-i lăsați de capul lor, că e mici"); „Profilaxie" cu discuțiile dintre colonel și medicul regimentului în jurul naturii păduchelui exantematic („Nu-i nimic, să lasă tot reghimentul... E octopod, săracul, nu-i nici o primejdie, e d-al nostru...") sînt de un comic irezistibil. Și nu mai puțin „Ne varietur", în care generalul teribil și neînduplecat în inspecție e indus în eroare, cînd e vorba de desfacerea și refacerea cu ochii închiși a armei de vechiul truc, cu țiganul armurier...

Schițele luate din viața țărănească sînt deasemeni remarcabile. Forța de inerție a superstițiilor care face pe țăran să ceară ajutorul științii, numai cînd e vorba de viața primejduită a vitelor, în „Năcazuri" („Că omul dacă are zile lăsate dela Dumnezeu trăește, da' dacă i-o sunat ceasul s'o mîntuit... Da' vita ce știe ea... parcă are grai să vorbească ca omul, să spună că o doare"), resemnarea lui fatalistă în fața nedreptăților celor mai strigătoare ale organizației sociale în „Cînd

vrea Dumnezeu", umilința și prostia lui aparentă, care ascund în realitate șiretenie interesată și lăcomie în „Tocmeală" („Știi una conașule, iacă-ți dau pe Domnica, să nu zici că sînt om rău, că eu la casa matale am crescut ...dar să-mi primești oile la suh-t, și din brînză, una și una... Așa rămîne și dacă îi fi cuminte și-i asculta..." — „Da' sara mă duc acasă?" — „Proasto", o alintă rîzînd boerul „cum ai să te duci acasă". — „Atunci" zise fata privind în pămînt nătîngă, scormonind cu piciorul o petricică — „ni-i mai da mata și o vacă") ne înfățișează în trăsături simple dar de un puternic relief, cîteva din laturile caracteristice ale firii țăranului.

Atitudinea obișnuită a d-lui Brăescu, care știe să evite totdeauna șarja și caricatura față de eroii lui e cu desăvîrșire obiectivă. Atmosfera afectivă a acestor schițe nu e disprețul suveran și ironia nimicitoare a unui Caragiale, dar nici simpatia înduioșată a lui Patrașcanu. Ea tradează mai degrabă un zîmbet ușor, care nu exclude orice indulgență...

Schițele cu subiecte din clasa mijlocie, cînd nu au ca temă ușurința și contrazicerile inerente psihologiei feminine („Ele", „Mila", „școală") sînt însă departe de a fi la înălțimea celor din lumea țărănească sau militară.

„Cobea", „La dentist", „Ultimul model", „Trei fricoși", „Două surprize" sînt bucăți superficiale, cu situații convenționale și detalii uneori triviale. Prin lipsa lor de adîncime și de semnificație, ele nu depășesc nivelul faptului divers și al anecdotei.

Cu toate aceste defecte și scăderi, desigur grave din punct de vedere artistic, maiorul Brăescu nu e mai puțin cu talentul lui inegal, neșlefuit și adesea neîndemînatic, dar spontan, viguros și original, unul din puținii noștri umoriști care posedă într'o stare informă și frustă cîteva din însușirile prețioase și rare ce alcătuesc esența cea mai pură a comicului.

Octav Botez

Viața romînească ser. 2 febr. 1925

Ioan Petrovici, *Teoria Noțiunilor* (Ediția II-a), Editura Casei Școalelor.

Iată o carte a cărei reapariție trebue să o salutăm, fără rezervă, ca pe un fericit eveniment. Era epuizată de așa mult timp, că cetitorul se vedea silit să se lipsească de folosința ei. Retipărirea ei umple acest gol. Autorul, cu o deplină modestie, ne spune în prefața ediției noi că a intenționat să retușeze studiul păstrîndu-i, firește, ideile diriguitoare, dar schimbînd întru cîtva argumentarea și referențele și că și-a dat deodată sama că, începînd această retușă, nu o va considera dusă la bun sfîrșit pînă în momentul cînd va fi ajuns s'o scrie din nou din scoarță în scoarță. Dacă am fi chemați să ne dăm avizul, noi am declara că așteptăm, mai curînd decît revederea opusului, treptata edificare a întregului ciclu față de care lucrarea ce ne preocupă cuprinde o încheere de unde autorul privește activitatea sa ulterioară de filozof ca dintr'un „loc de popas" (Vezi totuși *Probleme de Logică*, Casa Școalelor).

Un studiu al logicei nu se poate clădi decît pe baza examinării *noțiunilor* (sau conceptelor) și deși d. Petrovici definește logica în funcție de legile ei (logica are de obiect „acele legi formale, necesare și universale tuturor realităților care se găsesc *apriori* în rațiunea noastră" p. 19), d-sa se sprijină în cel mai înalt grad pe afirmația (p. 52) că „o știință, în afară de legi specifice mai are însă și elemente proprii. Chimia are atomii, psihologia senzațiile și sentimentele elementare, sociologia, după unii, hoarda, și așa mai departe... Elementele logicei sînt noțiunile".

Aceste noțiuni, d. Petrovici își propune să le pue în valoare în cartea sa; ca și legile logicei, ele sînt universale; „după cum legile logice se găsesc implicate în orice lege științifică materială, tot așa orice element de construcție al oricărei științe trebuește să fie totodată o noțiune" (p. 52).

Logica de altfel nu se interesează de conținut, ci de formă: ea este studiul formei necesare oricărui conținut: nu că ar exista formă goală de orice conținut care ar cuprinde realul dinafară ca un cleşte (p. 11), dar este suficient să avem o formă care variază independent de conținut, ca să o putem privi ca un element propriu. Iar dacă metodologia depinde de obiectul științei (p. 21), înseamnă cel mult că raționamentul se poate exercita în diferite moduri și în diferite direcții: între metoda în matematici și metoda în psihologie nu este o contrazicere: logica întreagă este suma acestor metode, tot așa precum este suma principiilor, deși principiul identității și al terțiului exclus poț să nu se aplice în același timp și în aceeași judecată fără a înceta de a fi universale.

Dacă caracterul logicei este de a fi formal și universal, el mai este și subiectiv sau antropomorfic: consecință directă a constatării precedente: logica nu ne învață regulele fenomenelor care sînt pînă la un punct indiferente, ci acelea ale minții noastre (p. 21).

Nouă caracteristică: legile logice sînt *apriori* cași principiile matematice: dar pe cînd acestea sînt în intuiție, primele sînt în rațiune (p. 18). De obiceiu *aprioritatea* logicei omenești este contestată sub motiv că principiile fundamentale nu se reduc, într'un mod sau altul, la unul singur: mintea, în adevăr, are o tendință niciodată neverificată spre unitate, și multiplul este semnul unei origini experimentale și exterioare, adică este *a posteriori* (p. 29–30). Observația pare să confirme de altfel că în logic sîntem în fața unui „aprioric empiric" (formula lui Paulsen): logicul trebue să fie nu numai posibil ca matematicul ci să îndeplinească o condiție — ca să rezumăm cu un cuvînt opinia autorului — existențială. Noțiunea de *lebădă* se întrunește cu calitatea de *alb*, pînă în ziua cînd aflăm de *existența* unei lebede negre. Caracterul de alb la lebădă ni se pare din acea zi accidental: l-am aflat pe cale empirică (Pentru diferențe între esențial și accidental, vezi o prea interesantă discuție p. 72 și următoarele).

Nu este deci de mirare că noțiunile sau conceptele, care au fost descrise mai sus ca elemente prime ale logicei, sînt totodată scopuri (p. 56); fapt în aparență contradictoriu, judecățile le presupun, și ele presupun judecăți înfăptuite: în realitate însă, noțiunile evoluate presupun judecăți și „alcătuirea primelor noțiuni se poate face cu antecedente inconștiente" (p. 59). Deci unele noțiuni sînt anterioare judecăților; există ele însă în mod necesar în ori și ce judecată? (p. 60) Am putea remarca, — zice oarecum W. Jerusalem, judecății unde substantivul, în aparență o noțiune, este în realitate un lucru individual, un obiect determinat; cînd exprim judecata: „un cîne latră" nu enunț nimic relativ la noțiunea de *cîne*, mamifer carnivor, digitigrad și domestic, ci mă refer la un obiect precis și individual pe care stăpînul său îl numește — să zicem — Togo, sau Țibică, sau Lovely, — și care îmi stă în cale, amenințîndu-mă; cu mare dreptate d. Petrovici răspunde în substanțe: judecata de care este vorba se sprijină pe un individ, dar acest individ este o pură noțiune individuală, precum Nilul este o noțiune *individuală* (pentru explicări asupra noțiunilor individuale vezi p. 150 și următoare); iar judecata precedentă, departe de a lua ființă cu ajutorul unei percepții singulare, brute și neprelucrate, se exprimă în bună logică sub forma: „individul care mă latră este *un cîne*" (altcumva n'aș avea dreptul de a spune că individul latră, ci aș judeca cel mult că face zgomot).

Analiza studiului ar putea fi continuată, lucrarea fiind din acelea pe care criticul ține să le dezvălue în întregime; trebue însă, din lipsă de spațiu, să ne mulțumim a menționa titlul seriei problemelor care se pun: sfera și conținutul noțiunilor, împărțirea noțiunilor *, în fine

* In capitolul referitor la împărțirea noțiunilor, d. Petrovici vorbește pe scurt de categorii (p. 182 și urm.). Categoriile logicei fiind noțiunile cele mai generale, adică celece principiile logice sînt față de judecăți, această parte a lucrării este de o deosebită importanță.

raporturile între ele. In discuţia acestor probleme, autorul se arată ca un logician avizat, minuţios subtil, plin de iniţiativă şi totuşi de chibzuinţă: controversa care se naşte ca o scînteie bruscă la începutul cărţii, se aprinde, se leagă, se îmbină cu altele şi totuşi trece din verigă în verigă cu o deplină unitate: discuţia aprioricului în logică îl duce finalmente pe autor la *conceptualism*. Frapează de asemeni bogăţia şi varietatea cunoştinţelor puse în valoare, analizele de teorii în materie (vezi bunăoară critica teoriei lui James asupra cunoaşterei intuitive, p. 41–43), precum şi exemplele întrebuinţate.

Insă d. Petrovici se mai dezvălue în *Teoria Noţiunilor* ca psiholog: examenul pe care îl face despre natura psihică a noţiunilor este de cel mai înalt interes şi însemnat cu o preştiinţă a epocei prezente, care epocă abea se schiţa la 1910 (data apariţiei ediţiei I-a). Intre domeniul logic şi cel psihologic există legături mutuale şi căutarea condiţiilor şi naturii psihice a noţiunilor aruncă lumină asupra naturii şi condiţiilor logice ale acestor noţiuni. Noţiunile nu sînt, în adevăr, pure cuvinte care au apoi facultatea de a se uni şi închega între ele în mod mecanic, ci dovedesc o mişcare a întregii minţi omeneşti. Cugetul se poate lipsi de imagine; de cuvînt—crede d. Petrovici—mai greu, însă observaţia ne arată că noţiunea este independentă şi de cuvînt de oarece un acelaşi cuvînt (adică o anumită împreunare de silabe) poate să însemne lucruri diferite după cum vrem noi să-l *gîndim*; iar, pe de altă parte, aceeaşi idee poate să fie exprimată prin mai multe cuvinte, după alegerea noastră (sinonimele—corespondentele în limbi deosebite). Totul ne conduce deci să spunem că „noţiunea nu este constituită de întîmplătoarea imagine individuală, ci, în primul loc, din *intenţia* cu care o privim, din *raportul* în care o aşezăm, din rostul deosebit pe care i-l atribuim (p. 95). „Viaţa sufletească nu se reduce numai la imagini şi împreunările lor, ci mai prezintă un domeniu superior, unde se găseşte probabil şi partea fundamentală a gîndirii conceptuale" (p. 100).

In fine, în studiul său, d. Petrovici trădează o vocaţie naturală şi accentuată pentru definirea aspectului metafizic al problemelor. Astfel se arată problema posibilităţii lumii (p. 23), a absolutului (p. 45), a accidentului (p. 64—66), în fine problema universaliilor (p. 81–83, 104).

Cele ce preced ne îndreptăţesc îndeajuns să conchidem că studiul d-lui Petrovici este din cele mai interesante şi că în literatura filozofică romînă el constitue un pas înainte, îndepărtîndu-se de acele lucrări de vulgarizare în care mişună confuziile cele mai regretabile.

Casa Şcoalelor s'a achitat de astă dată cu onoare de tipărire, care susţine prestigiul lucrării d-lui Petrovici; o singură lipsă simţitoare, aceia a titlului pe spatele volumului, de altminteri suficient de gros: o carte fără titlu pe spate ia în bibliotecă aspectul unei broşuri şi ochiul posesorului se deprinde să o sară.

D. Bădăreu

* * *

Ion Foti, *Prometeu şi Perşii lui Eschil.* Traducere, „Cultura Naţională", 1924.

D. Bezdechi, profesor universitar, scria în ultimul număr al revistei „Peninsula Balcanică" un elogios articol la adresa d-lui Ion Foti. Extragem următoarele rînduri: „Conştient înainte de a aprecia un meşteşug, eşti dator să cunoşti bine tu însuţi acest meşteşug, el a studiat şi a practicat formele meşteşugului divin al poeziei, turnînd în modele splendide viziunile ce-i frămîntă închipuirea sa, hrănită din belşug cu elegante amintiri clasice şi adăpată la o adîncă experienţă a simţirii moderne. Aria sa mîndră şi severă ne aminteşte pe Vigny, un Vigny care a avut norocul să-şi petreacă adolescenţa pe malurile luminoase ale Mediteranei, în peisajul omeric pe unde a copilărit Achille şi Alexandru Macedon. Cu acest parfum al vechei Elade în suflet, e explicabil cum autorul „Poemelor păgîne, ...a reuşit ca nimeni altul să ne redea în versuri romîneşti măreţia lui Eschil în „Prometeu" şi reminiscenţa grandioasă a luptătorului dela Maraton în „Perşii"".

Am deschis atunci cu emoţie volumaşul d-lui Foti şi dau peste versuri ca următoarele:

Hephaistos:

Ce vi s'a dat:—'lui Zeus poroncă'i gata,—
O, Kratos! Bia! Totul vi-i pe plac.
Mi-i greu doar mie, pe un zeu, de-un neam,
Să-l leg de povîrnita rîpă, silnic.
Pe inimă să-mi calc Nevoia 'ndeamnă:
O pati nesocotind a tatălui poruncă!
O, făt măreţ al Themidei înţelepte,
Eu nevoind nici tu—te-oi ferecă,
Cu lanţ nezdruncinat de stînca
Ce om n'apropie, nici voce-aude,
Nici îns nu vede...

Uimit de această limbă neoromînească şi barbară, trec mai departe.

Kratos:

„Hai nu-ţi mai perde vremea; în van nu-l plînge.
Cum, nu-l scîrbeşti pe Zeul cel urît
De zei, pe cel ce darul tău răpit-a?

Hephaistos:

De-un prieten, rudă, lesne nu te lepezi.

Apoi:

Kratos:

Atunci încearcă iute aceste lanţuri
Să nu te vadă Tatăl că te 'ndoi...

Hephaistos:

Sînt gata fiarele.

Cum, asta e gravitatea aproape religioasă, poezia versului eschilian? Deschid textul şi răsufiu uşurat, trezit ca dintr'un vis urît. Nu, d. I. Foti n'a văzut textul tragicului elen, cînd a făcut asemenea versuri. Poate nu i-a trecut niciodată pe subt ochi. O spun asta spre a-i uşura poziţia. Altfel este inexplicabil cum a putut reda în chipul de mai sus—falşificînd, stîlcind, bătîndu-şi joc—versurile acestea:

Ἥφαιστος:

Κράτος Βία τε, σφῷν μὲν ἐντολὴ Διὸς
ἔχει τέλος δὴ κοὐδὲν ἐμποδὼν ἔτι
ἐγὼ δ'ἄτολμός εἰμί συγγενῆ θεὸν
δῆσαι Βία φάραγγι πρὸς δυσχειμέρῳ.

Πάντως δ' ἀνάγκη τῶνδέ μοι τόλμαν σχεθεῖν,
εὐωριάζειν γὰρ πατρὸς λόγους βαρύ.
Τῆς ὀρθοβούλου Θέμιδος αἰπυμῆτα παῖ,
ἄκοντά σ' ἄκων δυσλύτοις χαλκεύμασι
προσπασσαλεύσω τῷδ' ἀπανθρώπῳ πάγῳ,
ἵν' οὔτε φωνὴν οὔτε του μορφὴν βροτῶν
ὄψῃ...
(Vers. 12 - 21)

Care pe romîneşte, în proză au acest înţeles:

„Kratos şi Bia, Voi, în ce vă priveşte, aţi îndeplinit porunca lui Zeus; nimic nu vă mai reţine deci. Dar mie îmi vine greu să leg silnic de stînca bătută de vînturi pe un zeu de un neam cu mine. Şi totuşi, trebue să am acest curaj: căci e greu să treci peste porunca părintelui. O prea înţeleptule fiu al Temidei cu bune sfaturi, fără voia mea ca şi fără a ta, te voiu ţintui cu lanţuri greu de desfăcut pe această stîncă pustie, unde nu va ajunge până la tine nici glasul nici chipul vreunui muritor..."

Sau versurile:

Κράτος:

Εἶεν, τί μέλλεις καὶ κατοικτίζῃ μάτην;
τί τὸν θεοῖς ἔχθιστον οὐ στυγεῖς θεόν
ὅστις τὸ σὸν θνητοῖσι προὔδωκεν γέρας;

Ἥφαιστος:

Τὸ συγγενές τοι δεινὸν ἥ θ' ὁμιλία (Vers. 36 – 39).

Kratos: „Fie! De ce întîrzii şi te jăleşti zădarnic? Nu te umple de oroare acest zeu, cel mai urît de noi, el care a dat partea la muritorilor?

Hephaistos: „E foarte puternică legătura de sînge cînd e unită cu prietinia.

Şi versurile:

Κράτος:

Οὔκουν ἐπείξῃ τῷδε δέσμα περιβαλεῖν,
ὡς μή σ' ἐλινύοντα προσδερχθῇ πατήρ;

Ἥφαιστος:

Καὶ δὴ πρόχειρα ψάλια δέρκεσθαι πάρα. (Vers. 52—54).

Kratos: „Grăbeşte-te deci şi aruncă-i lanţul în jurul trupului. Să nu te vadă Părintele că stai la îndoială.

Hephaistos: Mă poate vedea că ţin în mînă lanţurile".

Am controlat, mărturisesc, numai jumătate din tragedia întîia şi am renunţat. Să nu se creadă ca am ales în adins versurile cele mai slabe. Nu; toate sînt astfel schimonosite. Iată de pildă cum vorbeşte Prometeu, cînd bătaia de aripi şi parfumul invizibil al oceanidelor ajung până la dînsul (vers. 113 - 124):

„Vai! vai! aleu! vaieu! Ce vijiit
Ce miros sumbru aleargă înspre mine!
E dela zei, ori oameni, dela stafii?
E vreunul care vine pe ăst pisc
Să vadă cazna-mi, oare ce-o vroi?
Vedeţi-mă pe mine 'nlănţuitul,
Pe asup-itul zeu, lui Zevs duşmăn,
Nesuferit de zei—ce huzuresc
Intr'a lui Zevs ospeţe—că 'ndrăgii
Prea mult pe oameni!"

Unde pe ἀφεγγής îl redă prin sumbru, pe κεκραμένη prin stafii, (cînd în realitate e o fiinţă de natură mixtă, compusă din elemente divine şi omeneşti, ceiace traducem noi, muritori comuni, prin semizei), iar τὸν πᾶσι θεοῖς δι' ἀπεχθείας ἐλθόνθ' ὁπόσοι τὴν Διὸς αὐλὴν εἰσοιχνεῦσι cu totul fals prin: „Ce huzuresc intr'a lui Zevs ospeţe".

Cînd textul nu-i deformat, desfigurat până la necunoaştere, cînd limba traducătorului pare că se apropie de cea romînească, atunci stilul e vulgar şi prozaic ori fad, fără urmă de grava şi solemna poezie eschiliană.

Eschil e în genere un poet greu de citit, mai greu în orice caz decît Sofocle şi Euripid; dar Prometeu e, din tragediile sale, aceia care oferă mai puţine dificultăţi de text: de aceia şi Bizantinii în ediţiile, pe care le făceau anume pentru şcoală, o puneau în frunte. Prin urmare traducătorul n'a avut de învins greutăţi neobişnuite; cum de a reuşit să-l redea într'o limbă care, uneori este de un comic irezistibil, alte ori te umple de revoltă, e greu de închipuit. Fireşte în faţa unei asemenea lucrări este inutil să mai imputăm traducătorului că n'a indicat ediţia ce a urmat, că n'a pus note ce în multe părţi sînt de absolută necesitate pentru un cetitor modern etc.. Dar mai e ceva care trebue relevat: îndrăzneala puţin comună, de care dă dovadă îngrijitorul acestor ediţii de clasici şi căruia nu-i putem atribui o asemenea lipsă totală de gust. Căci nu e nevoe să ştii numai decît greceşte, ca să vezi că nu se pot tipări asemenea elucubraţii. E de ajuns să ceteşti o pagină; una singură.

Să-şi aducă aminte acum cetitorul de laudele ditirambice ale d-lui Bezdechi, citate la începutul acestei recenzii şi să tragă singur concluzia ce va vroi.

M. J.

Revista Revistelor

Cuvîntul liber, (No. 10). – D Filotti se declară pentru „democrația rurală". Așa dar ne-am înțeles. — La „Cronică", ucenicul d-lui Lovinescu renunță însfîrșit la „legile" maestrului său (a căror paternitate nu o mai reclamă nici d. Lovinescu; ba încă răzbunîndu-se de displăcerile pe care i le-au pricinuit aceste legi, d. Lovinescu le neagă și dreptul de a fi *legi*, după ce într'un interview dat ucenicului le fiatase cu acest nume, iar ucenicul scrisese cuvîntul fatal cu litere de-o șchioapă, și apoi anunțase *legile* cu surle în *Cuvîntul Liber*). Acum, în loc de „legile" astea, – și ca să nu iese păgubaș pe d. Lovinescu în fața cetitorilor, — el vine cu o altă „noutate" a maestrului: „construcția ideologică" a d-lui Lovinescu. Ba încă se îngrijește tare de tot ca nu cumva să pretindem noi — că avem în arsenalul nostru poporanist și aceastǎ „construcție". Să-l liniștim. N'o avem. Am avut-o în adolescență, căci pe-atunci „construcția" aceasta „ideologică" o avea toată lumea, afară de Junimiști. In curînd însă am început să cunoaștem istoria Romînilor mai bine și am băgat de samă că există o mulțime de *fapte*, care răpesc temeiul istoric al unei astfel de „construcții". Mai pe urmă, studiind mai cu atenție structura societății noastre și posibilitățile ei de dezvoltare, ne-am întărit și mai mult în opiniile noastre. — Însfîrșit, dăm ucenicului asigurări formale că n'o să răpim maestrului său această „construcție ideologică". – Dar ce *gafă* din partea crainicului d-lu Lovinescu, cînd declară admirativ că „construcția" de mai sus este „opusă" „construcției" poporaniștilor, a lui Gherea și a d-lui Zeletin. Apoi cum n'are să fie „opusă", cînd aceștia din urmă *au opus* construcțiile lor – vechii construcții, pe care au găsit-o și pe care o formulează acum d. Lovinescu în volumele sale? – Și ce imprudent e acest amic și admirator, cînd dă informația (triumfătoare) că d. Lovinescu a distrus pe poporaniști, pe Gherea, pe d. Zeletin. E imprudent, pentrucă cetitorul își va zice: O fi el genial d. Lovinescu, dar oricum Gherea, Zeletin, Stere au tot învățat, au gîndit zeci de ani, sînt sociologi, economiști, specialiști, au desbătut o viață întreagă problemele acestea, – și cum Dumnezeu de i-a pus în cofă d. Lovinescu care nu-i nici sociolog, nici economist, nici specialist, deprins cu meseria? Cum (transcriem mereu vorbele cetitorului) cum de i-a nimicit pe atîția specialiști omul care nu s'a interesat de asemenea lucruri prozaice niciodată până acum? Cum, aceia muncesc, – toți la un loc un secol, și omul care în volumul IX al *Criticilor* studiază pe larg și serios concepția poetică a d-lui Baltazar, acum, în volumul X, cu degetele încă pline de cerneala cu care clasifica pe d. Baltazar, desființează pe Gherea, pe Zeletin, pe Stere și pe toți partizanii lor? – În romanul d-lui Radu Rosetti *Cu Paloșul*, sînt o mulțime de viteji. Dar într'o zi apare un necunoscut, care bagă groaza în ei. E Toma Alimoș. Dar Toma Alimoș era mai întîiu Toma Alimoș, ș'apoi era oștean vechiu, specialist în materie. — Dar cînd o să isprăvească discipolul să ne tot scoată înainte pe d. Lovinescu, *silindu-ne* să-i discutăm filozofia?

Gîndul nostru, (Iași), e o mică revistă foarte simpatică. Este *Gîndul nostru* o revistă de provincie ori nu? Da și nu. Geograficește, nu-i o revistă de provincie, pentrucă Iașul e „a doua capitală". Prin natura ei însă, e o revistă de provincie, și așa se consideră și ea. In adevăr, ca și re-

vistele de provincie, e organul unui mic cenaclu, adăpostește pe începători și are și alte caractere, care o pun în rîndul acestor reviste. Revista „de provincie" nu e o noțiune geografică; o astfel de revistă poate apărea și la București, și uneori apar în adevăr și acolo reviste de astea mici și modeste.

S'a discutat legitimitatea existenței unor astfel de reviste și rolul, pe care trebue să-l aibă — fie dorohoene, fie bucureștene, adăogăm noi, conform clasificării de mai sus.

Dacă se ocupă cu fapte și interese regionale, existența celor din provincie e legitimată complect. Dacă au însă scriitori de mîna întîia (pură ipoteză) n'au nici un rost: scriitorul de mîna întîia trebue să-și tipărească bucățile în revistele mari, răspîndite — și în interesul său și al publicului. — Dacă vehiculizează opera scriitorilor, care au bătut destul la poarta literaturii și nu li s'a deschis, — și acum, în aceste mici reviste, își satisfac, cu orice preț, nevoia de publicitate, revistele astea sînt un rău, căci strică degeaba hîrtia și gustul publicului din regiunea lor. — Dacă însă aceste reviste sînt menite să fie arena unde se exercită începătorii care făgăduesc (și nu poți aștepta ca Maupassant zece ani să se desăvîrșească acasă), și care, dacă n'ar avea unde scrie, n'ar mai scrie deloc, și s'ar lăsa de literatură, atunci micile reviste au un rost. Sînt ca un... proseminar al literaturii. *Gîndul nostru* ni se pare că face parte întrucîtva din această din urmă categorie, și deci existența lui e justificată.

Arhivele Olteniei, — iată o revistă provincială, „regională" în înțelesul cel mai bun al cuvîntului. Această publicație se ocupă cu tot ce privește Oltenia, actuală și istorică — și conține, în plus, informații științifice interesante. *Arhivele Olteniei* învață pe cetitorii ei să-și cunoască și să-și prețuiască lucrurile lor bune, — îndeletnicire nu se poate mai onorabilă. In ultimul număr, revista craioveană se plînge de plaga tuturor publicațiilor: destrăbălarea poștei și greutatea, cu care-și fac datoria abonații sau chiar neîndeplinirea acestei datorii. Acest din urmă neajuns poate fi înlăturat cu încasatori sau altfel. Dar poșta? Statul face o crimă împotriva culturii, cînd nu reprimă acestă crimă.

Problema îngerului în literatură

„Reflecțiile" sînt pe marginea unui studiu substanțial și plin de vervă al filozofului catolic J. Maritain asupra părintelui filozofiei moderne: „Descartes ou l'incarnation de l'ange".

Intr'o terminologie teologică și thomistă (Thomas d'Aquino admitea existența îngerilor, forme fără materie, etape esențiale ale creației), nu consideră raționalismul cartezian ca un păcat, ca o usurpare a cunoștinței angelice a cărei caractere — se potrivesc naturii omenești. Descartes a deviat dela adevăr Franța și lumea; în istoria gîndirii moderne, cartesianismul e marele păcat francez după cum Reforma e marele păcat german.

Și Maritani înțelege prin acest cuvînt un veritabil „păcat orginal" care atrage cădere și pedeapsă. Atmosfera angelică e improprie naturii omenești, după cum atmosfera terestră nu convine marțienilor lui Wells. Omul s'a înșelat căutînd să ducă, dela Descartes, un gen de viață ai cărei microbi inofensivi pentru îngeri sînt periculoși pentru om.

Această „deplorație retrospectivă" care prin invectivele sale în contra revoluției carteziene au farmecul de a ne face să ne simțim contimporani cu Thomas d'Aquino (ces réactionnaires sont nécessaires à un amateur de durée) suggerează cîteva considerații asupra îngerilor.

Ideia de natură angelică, posibilitatea existenței unor ființe superioare omului nu se datorește numai speculației creștine, e legată de principiul de continuitate.

Lumea îngerilor menajează o stare de tranziție între om și Dumnezeu. Omul nu e nici animal nici înger; are puncte de contact cu natura animală și angelică. Leibniz considera intervalul între suflete și D-zeu ca populat de

„génies". Ceiace s'ar putea numi ontologie comparată corespunde unei nevoi a filozofiei. Lumea angelică umple soluțiile de continuitate ale unei filozofii pe un tip prea strict-uman sau prea imediat-divin.

In sec. XVII, meditații asupra materiei angelice sînt cuprinse în „Augustinus" al lui Jansenius, iar Milton face să figureze îngeri în al său „Paradis pierdut. După Génie du Christianisme, romantismul a recurs la înger ca material poetic. Ingerul a fost utilizat ca simbol, reprezentînd un sentiment omenesc (mila d. ex.), ca idee, ca făptură spirituală.

In la „Chute d'un ange", îngerul căzut reprezintă ideia de umanitate, ideia platonică aplicată realității căderii și reinălțării.

Îngerul a fost considerat și ca o ființă reală, o ființă care nefiind decît spirit nu poate fi cunoscută decît prin reflexia spiritului asupra lui insuși, obiect de imaginație nu de experiență. Ingerii din la Révolte des anges sînt astfel de puteri spirituale. Îngerii lui France populează lumea inteligenței, lumea în care trăește romancierul după cum un astronom trăește în lumea stelelor.

Natura omenească ar fi la o „răspîntie bătută de vînturi", între genurile de viață animal, uman, angelic și chiar divin.

Primul gen de viață e dat în materialitatea noastră; celelalte sînt date în planul spiritului sau mai degrabă în planuri spirituale. Dar aceste planuri par a nu fi simple, nici continue, nici paralele. Trebue să ni le închipuim ca straturile geologice care se pătrund între ele, trebue să construim lumea spiritului mai degrabă cu o imaginație de geograf și de istoric decît de filozof și matematician. Ținînd seama cît e de complexă această realitate în aparență simplă: genul de viață omenesc, lumea angelică trebue imaginată ca o realitate infinit mai complexă.

(A. Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, Februar).

Panait Istrati

D. Istrati poate fi cu greu apropiat de vre-unul din prozatorii Occidentului. S'a vorbit de Kipling și Gorki. S'ar putea adăuga Th. Hardy pentru fatalitatea care apasă asupra eroilor lui Istrati ca și asupra personagiilor marelui romancier englez.

Povestitor inăscut, exaltat de propriile povestiri, Panait Istrati combină realismul și miraculosul cu o sălbătăcie neînchipuită, aproape delirantă. Eroii lui sînt minați de o furioasă dorință de viață. Suflete rafinate și primitive în același timp, impregnate de un hedonism oriental, barbar și instinctiv, virtuțile și viciile lor au fermentat de o potrivă subt influența unei civilizații prea bogate pentru ele.

In Kira se arăta violența apetiturilor cărnii și cruzimea creatorului care supune pe om tiraniei pasiunilor și-l face să plătească cu suferință plăcerile pe care nu poate să nu le dorească. Oncle Anghel e impregnat de un stoicism resemnat; chiar stilul, de o vervă diabolică în primul volum devine mai calm și mai amplu. S'ar părea că autorul, poate subt influența lui Romain Rolland, s'a lăsat atras de doctrinele de renunțare ale Indiei.

Eroii lui Panait Istrati sînt romantici și byronieni, dar într'o atmosferă de realism. Temperamente de revoltați împinși de o energie neînvinsă, au o ferocitate și o perversitate cu totul asiatică.

Panait Istrati reușește să ne înduioșeze, arătîndu-ne cu o nouă putere de evocare „de beaux monstres".

(John Charpentier, *Mercure de France*, Februar).

Jacques Rivière

Directorul dela „Nouvelle Revue Française", care a murit acum cîteva săptămîni, în vrîstă numai de treizeci și nouă ani, nu era propriu zis un critic. Cînd face critică individuală, aceasta nu e pentru Rivière, decît istoria crizelor lui de conștiință. Studiile lui sînt un fel de jurnal, itinerarul unui spirit în domeniul vieții interioare. Claudel, Gide, Baudelaire, Rimbaud nu sînt pentru Rivière decît niște simple teme cași „La sincèrité envers soi même", „La foi" „La Solitude" „Le roman d'aventures", subiectele esseurilor publicate între 1912 și 1914 în „Nouvelle Revue Française" și nepublicate încă în volum. El apare, înainte de toate, ca un essayist, fără îndoială cel dintăiu al acestor vremi. Din țara lui Montaigne și Montesquieu, Rivière urmărește fără încetare „cucerirea discursivă a realității". Inamicul său e globalismul „stare de ansamblu și de confuzie". Dar acolo unde Rivière s'a arătat un mare critic (și acesta va rămînea esențialul aportului său în evoluția criticei literare) e în aplicarea acestui antiglobalism în literatura franceză dela sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Se poate spune despre Rivière că a fost lichidatorul simbolismului și profetul care anunța reîntoarcerea la psihologie care e „claritate și distincție, dar și veșnica surpriză, perpetuu neprevăzutul și aventură". Literaturii cîntate și neexprimate a simbolismului, Rivière a opus literatură spusă „cu toate claritățile și trivialitățile limbajului". literatura total exprimată a unui nou clasicism. El nu trebue considerat însă ca un antiromantic și un neo-clasic, în felul lui Maurras sau al discipolilor lui Moréas. Revière vrea să aplice analiza, ordinea și distincția clasică acelei masse în fuziune care e sufletul omenesc de azi, îmbogățit cu toate aporturile romantismului și ale simbolismului. El pretinde să aplice „sinceritatea neîntrecută și paradoxală a Francezului", ca și inteligența lui, în studiul sensibilității și cunoștința pasiunilor. Acest inventar coincide după el cu ce e mai bun din geniul francez, e celace a făcut odinioară Racine. Intreaga operă critică, ca și esseurile lui Rivière tind la afirmarea acestui pozitivism psihologic și clasicism modern. Nimic mai net și mai coherent ca această teorie. Rivière n'a ajuns la ea deodată, a trebuit înainte să se libereze de multe scrupule morale, apoi de unele prejudecăți și inclinații imoraliste. Afară de romanul său „Aimée" care prin adîncimea și subtilitatea analizei aminteste pe „Adolphe" și „Dominique", tot ce a scris Rivière nu a fost decît o prefață la celace trebue să vină. Deși el a lăsat de ajuns pentru a supraviețui, nu i-a fost dat să realizeze esența operei sale.

(Benjamin Crémieux. *Les Nouvelles Littéraires*, Februar).

Filozofia muncii ca testament al lui Gabriel Séailles

Dela afacerea Dreyfus, Séailles a rămas tipul intelectualului predicator. Deși foarte preocupat de cercetări filozofice și artistice, el a ținut să păstreze până în ultima clipă, contactul cu poporul și să răspundă la apelul tuturor organizațiilor democratice: universități populare, ligi de educație morală, asociații de institutori, etc.

Volumul intitulat „La philosophie du travail" conține 25 conferinți, din care multe sînt mici capodopere bogate în idei generoase, în formule strălucite și în observații ingenioase. Deși subiectele sînt variate, (Dogmele și știința, Patria și patriotismul, Idealul laic etc.) culegerea e dominată de o idee centrală: ea caută să scoată în lumină felul de a gîndi pe care-l suggerează oamenilor lupta lor cu natura și conținutul pozitiv pe care această filozofie îl poate da cugetării, eliberate de dogmele tradiționale. In acest senz „La philosophie du travail" continuă și complectează în mod fericit, „Les affirmations de la conscience moderne"; e o trecere de la „laicism", la „travailism".

Pe cînd după unii filozofi ca Sorel, felul de a gîndi al muncitorilor din atelier e foarte diferit de acel al intelectualilor care au laicizat școala, Séailles susține teza exact contrară. Munca e după el o școală de solidaritate care ne face continuatorii unei tradiții și colaboratorii progresului, preparîndu-ne în același timp pentru o concepție pozitivă a naturii. Morala muncii reclamă însă justiție. Ea ne desobicinuește de a crede în miracole sau în Providență atît în ordinea socială, cît și în cea naturală și constitue prin succesul acțiunii pe care o comandă o presumpțiune, în favoarea idealismului.

Izvorul acestor teze trebue cău-

tat în amintirile copilăriei. Séailles era fecior de ţăran şi paginile cele mai frumoase din operele lui sînt acele în care vorbeşte de „lecţia strămoşilor". Alte influenţe vizibile sînt acea a lui Renouvier care în morala lui susţinea că munca e valoarea supremă, şi cu deosebire acea a unui cugetător care nu s'a despărţit niciodată de popor, Proudhon. Lectura operei lui Proudhon „Justice" a fost după propria lui mărturisire, pentru Séailles, o revelaţie şi ea a contribuit mai ales la formaţia lui morală. Căci deşi unii cugetători care visează restaurarea monarhică şi catolică vor să facă din Proudhon un teoretician al Contra-revoluţiei, el rămîne în primul rînd un apărător aprins al ideii laice şi al moralei independente. Imnurile pe care Proudhon le-a cîntat pentru a slăvi religia muncii, erau desigur prezente în memoria lui Séailles, pe cînd acesta îşi prepara conferinţele populare.

(C. Bouglé. *Revue de métaphysique et de morale*, Januar).

Lordul Bryce şi democraţia franceză

Defectul dar şi folosul marelor anchete engleze, ca acea a lordului Bryce din cartea lui asupra „Democraţiilor moderne", e pentru un francez, de a nu tinde la unele concluzii generale şi de a lăsa pe cetitor să le formuleze singur. Impresia totală a acestui englez, cu deosebire experimentat şi competent, e o mare stimă pentru instituţiile democratice ale Franţei, dar o judecată puţin favorabilă asupra moravurilor ei democratice.

El admiră spiritul practic şi soliditatea constituţiei republicane, care a putut dura şi merită nu numai să dureze, dar chiar să fie propusă ca model noilor state. Această constituţie democratică, care trebuia să dureze, s'a suprapus în 1875 unui mecanism administrativ, care şi-a făcut dovezile sale. Consiliul de stat şi Justiţia, Bryce nu le consideră întru nimic inferioare justiţiei engleze. Instituţiile politice şi tradiţia administrativă au fost de acord pentru a da politicii externe a republicii „o continuitate de vederi", pe care nu o găsim în alte state europene.

Dar moravurile politice compromit o parte din aceste avantaje. Spre deosebire de democraţia engleză, acea franceză e lipsită de două piese esenţiale: partide mari şi şefi remarcabili. Nimic analog în Franţa, acelor partide definite, în care orice Englez e înscris şi militează viaţa lui întreagă, cîştigînd în acelaşi timp disciplina morală şi simţul politic, fără de care nu există un adevărat guvern parlamentar. In Franţa, dimpotrivă în parlament, partidele sînt înlocuite prin coaliţii temporare şi blocuri, iar înafară de parlament printr'un ansamblu complex, heteroclit şi inorganic de comitete locale. Aceste comitete, după lord Bryce nu se întîlnesc în Anglia, unde partidele sînt organizate în mod regulat şi pe faţă. Ele seamănă dimpotrivă cu ceeace în Scoţia se numeşte „clică". „Oamenii care compun aceste clici mici funcţionari, cîrciumari, avocaţi, doctori, profesori, jurnalişti constitue cu deputaţii şi unele personalităţi mai bogate, financiari, mari industriali, proprietari de jurnale importante, ceeace se numeşte în Franţa, „clasele conducătoare".

Ceeace lord Bryce reproşează cadrelor şi constitue după el o inferioritate a vieţii politice franceze e de a pune la intrarea în cariera politică, o portiţă joasă subt care oamenii inteligenţi nu se pot curba decît cu dezgust. Pe cînd fiecare din marile partide engleze beneficiază de concursul şi influenţa morală a profesionalilor gîndirii, în Franţa emigraţia politică înăuntru, e curent practicată de intelectuali şi pentru a-i face să iasă un moment din pasivitate a trebuit un eveniment ca afacerea *Dreyfus*. Mulţi oameni notabili ca influenţă şi talent fug de politica parlamentară sau se menţin în afară de viaţa electivă. „Franţa nu e lipsită, scrie Bryce, de personalităţi bogate ca ştiinţă, puternice ca gîndire şi avînd un spirit pătrunzător.

Nici o ţară nu a contribuit mai mult la crearea şi dezvoltarea unei concepţii filozofice a politicii. Dar cea mai mare parte din acest fond de inteligenţă şi înţelepciune

nu e utilizat în viaţa politică şi cei cîţiva oameni de stat care îl posedă, par incapabili de a respira liber în această ambianţă de pasiune şi spirit de partid".

Această trăsătură nu e însă particulară Franţei, ci aparţine mai degrabă tuturor democraţiilor, care nu au vechea educaţie civică a Englezilor şi Elveţienilor. In secolul XVIII, cînd nu se cunoşteau alte democraţii decît cantoanele elveţiene, Montesquieu lăuda acest popor pentru că ştie să-şi aleagă magistraţii.

(Albert Thibaudet. *La Nouvelle Revue Française*, Ianuar).

Goethe şi Maurice Barrès

Cîteva zile după moartea lui Barrès, unul din colaboratorii lui „Times Literary Supliment" scrie cu prilejul unor recente publicaţii goethiene: „Goethe a lăsat moştenire mult din înţelepciunea, reveria şi dragostea lui de activitate marelui scriitor francez Barrès, tributar lui Goethe după cum rîul lui natal Mosella e un afluent al Rhinului. Caşi maestrul său Goethe, Barrès reunea în geniul lui nobleţa pură şi înţelepciunea încercată a clasicului cu flacăra şi fantezia romanticului". Inafară de comparaţia fluvială, aceste linii situează destul de fericit figura lui Barrès, în ceeace priveşte unul din raporturile ei cele mai autentice. Căci precedentele goethiene în viaţa generală a ideilor, într'o anumită înţelegere „rhenană" a civilizaţiei caşi în estimarea valorilor spiritului, au fost pentru autorul romanului „La colline inspirée" o determinantă aproape continuă, şi subt acest unghiu e mai cu seamă legitim să considerăm linia vieţii caşi curba evoluţiei sale. Dela primele suggestii, emanate dela o puternică personalitate vecină asupra tînărului şi neliniştitului Loren, la interesul suprem pe care-l deştepta în el, cu cîteva zile înaintea morţii, corespondenţa lui Goethe cu Schiller, poetul german n'a încetat să preocupe gîndirea şi să deştepte emulaţia lui Barrès.

Esenţialul pentru Barrès caşi pentru Goethe a fost căutarea şi descoperirea unei stabilităţi şi a unei filozofii, dacă „aceasta e în faţa vieţii sentimentul şi obsesiunea universalului şi înaintea morţii acceptarea". Ceia ce încînta pe vechiul byronian în doctrina „la terre et le morts", e că ea îi părea că satisface în acelaşi timp inima şi spiritul, firea caşi inteligenţa lui. Poetul german dădea deasemeni doctrinei sale asupra acceptării, o garanţie supremă de certitudine, sprijinind-o pe studiul ştiinţelor cu ajutorul cărora „ne cunoaştem şi cunoaştem lucrurile". Renunţarea şi perfecţionarea individuală erau înscrise pentru Goethe în legile înseşi ale vieţii. La Barrès participarea mai directă la viaţa politică a compensat o inferioritate evidentă şi mai degrabă în ordinea estetică şi în planul creaţiei putem constata distanţa dela discipol la maestru. Trebue să regretăm însă că părintele Bérénicei şi Colettei, cu lipsa lui de imaginaţie obiectivă şi lirismul său vibrant nu a creiat un tip masculin, care să încarneze criza pe care dînsul a traversat-o. Caşi Mistral, pe care l-a admirat atît, el ar fi lăsat atunci, nu numai unui public intelectual, dar şi epocii lui şi posterităţii, mărturia unor tulburări sufleteşti care au fost nu numai ale lui dar şi ale altora.

(F. Baldensperger. *Revue de littérature comparée*, Ianuar).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Benjamin Crémieux, *XX-ème siècle*, Nouvelle Revue Française.

Studii asupra romancierilor contemporani: Giraudoux, Larbaud, Morand, Paulhan, Aragon, Romains şi alţii. Autorul susţine că există un stil al vremii fără de care orice roman e departe de a fi o capodoperă. Vorbind de romanul *Douze cent mille* al lui Luc Durtain, Crémieux se exprimă: „ce qui manque à ce très beau roman pour approcher au chef-d'oeuvre, c'est *un style vraiment d'aujourd'hui*". Cartea de mai sus, după cum şi titlul arată, tinde să precizeze de pe acum spiritul literaturii care va stăpâni secolul XX.

Jeorge Max Rodhe, *Las ideas esteticas en la Literatura argentina*, 2 volume, J. Roldan, Buenos Aires.

Un studiu documentat asupra literaturii argentiniene. Scriitorii Argentinei, ca dealtfel mai toţi din America spaniolă, nu pot fi cu totul originali. Ei au fost influenţaţi cînd de literatura spaniolă, cînd de curentele dominante în literaturile principale europene.

D. Rodhe studiază mişcarea literară europeană (evidenţiind reflexul acesteia în literatura ţării sale) odată cu producţia autohtonă.

Poeţii, cei dintâi interpreţi ai spiritului literar, ocupă volumul I. La începutul literaturii argentiniene, se remarcă poetul *Cruz Varela* subt influenţa esteticei pseudo-clasică a Spaniei din veac. XVIII. Un poet naţional, declamator, care a cîntat principiile politice liberale. Urmează tendinţa romantică importată direct dela Paris de poetul *Estevan Echeverria* şi subt inspiraţia europenilor Victor Hugo, Byron, Lamartine, apar poeţii: *Olegario Andrade, Ricardo Gutierry, Jose Marmol*, etc. Apar în această epocă şi cîţiva poeţi subt influenţa poeziei populare argentiniene ca *José Hernandez*. În perioada următoare, odată cu curentul neo-clasic ilustrat în Europa de Leconte de Lisle, Shelley, Carducci, apar în Argentina *Carlos Guido Spano, Rafael Obligado* şi *Calixto Oyuela*. Simbolismul are deasemenea iluştri reprezentanţi pe *Ruben Dario, J. A. Silva, Iulian del Casal*, şi moderniştii pe *Léopoldo Lugones* şi *Angel Estrada*.

În al doilea volum, d. Rhode se ocupă de teatru şi de principalii dramaturgi ai ţării sale. Face istoricul teatrului, dela origini şi până astăzi.

Literatura dramatică a Argentinei nu e prea dezvoltată. Originea ei provine din jocul *(pericon)* şi cîntecele *(payadore)* indigene. La început au fost oarecare reprezentaţii pantomime. Pela jum. secolului trecut *Martin Coronado* a scris cu aceste elemente indigene două piese: „La piedra de Escandalo" şi „La Chacra de don Lorenzo" primele drame autohtone. Au fost şi reprezentanţi neo-clasici şi romantici, care urmau tendinţele literaturii dramatice europene. Dar curentul indigen şi-a găsit reprezentantul lui de frunte pe *Florencio Sanchez* originar din Uruguay, care a trăit în Argentina şi inspirîndu-se din viaţa acestei ţări, a scris cele mai remarcabile piese impregnate de sufletul argentinian ca „Beranca", „Abajo", „Los Derechos dela Salud" punînd astfel bazele literaturii dramatice naţionale.

D. Rodhe promite încă trei volume unde va studia evoluţia ideii estetice în roman, elocvenţă, istorie şi critică.

E. Legouis et L. Cazamian, *Histoire dela Littérature anglaise*, Hachette, Paris.

Opera se împarte în două părţi. Prima, care cuprinde istoria literaturii engleze dela origini şi până la 1660 e datorită d-lui Legouis; d-sa arată că Chaucer, Spencer, Shakespeare şi Milton sînt personalităţile care domină literatura engleză din toate timpurile. Deşi în cursul sec. XVII au apărut scriitori de samă, demni de atenţia Europei, ei nu vor putea ajunge niciodată înălţimea unui Milton sau strălucirea universală a lui Shakespeare.

D. Cazamian, în partea a doua a cărţii, se ocupă de timpul dela 1660 pânăla 1914. Însamnă ceşi colaboratorul d-sale succesiunea epocilor, arată influenţele intelectuale sau politice asupra literaturii, scoţînd în evidenţă personalităţile printre ideile şi doctrinele religioase şi filozofice ale vremii.

Jean Bonnefon, *Pierre de Ronsard, gentilhomme du Danube, aumônier du Roi, poète de France*, Société d'éditions, rue Vaugirard, Paris.

Autorul a făcut cercetări deosebite pentru cunoaşterea vieţii lui Ronsard. Cercetind în cabinetul titlurilor dela Biblioteca Naţională, a descoperit o serie de documente, inedite după care se stabileşte că Ronsard era de origine nobilă de la Dunăre, şi că ascendenţii lui au fost personaje fără însemnătate în evul mediu. D. Bonnefon stabileşte de asemenea că Ronsard a fost preot, că exercita oficiul preoţesc. Era preotul şi poetul regelui. Există o chitanţă prin care poetul primeşte, în calitate de preot, 830 lei pentru slujbe oficiale în memoria dauphinului.

René Boylesve, *Souvenir du jardin détruit*, Ed. Ferenczi, Paris.

Eroul e un doctor cu mult suflet. Îşi iubeşte cu patimă nevasta care-l adoră la rîndul ei. Dela o vreme, însă, se simte în sufletul doctorului oarecare neliniştie; soţia lui bagă de samă că-l plictiseşte. Doctorul avea o metresă. La un moment dat, el rupe relaţiile cu aceasta, de teamă sau poate de mila soţiei sale, dar nu trece mult şi iarăşi, din întîmplare, le reia.

Mai tîrziu, doctorul dîndu-şi samă, se hotărăşte să se elibereze de acea femee şi mărturiseşte totul nevestei. Dar nu trece mult şi iarăşi cade în păcat.

Autorul analizează cu pătrundere acest caracter atît de schimbător, atît de voluntar şi totuşi lipsit de voinţă şi condus de instincte misterioase.

Philippe Soupault, *Les frères Durandeau*, Bernard Grasset, Paris.

Autorul, vechiu dadaist, a debutat în literatură cu versuri. Acum publică romanul fraţilor Durandeau — personaje pe care nu le cîrmueşte nici o ordine, suflete schimbătoare caşi viaţa speciei omeneşti în curgerea ei veşnică.

Mario Meunier, *La légende dorée de dieux et des héros*, Librairie de France, Paris.

Autorul, adînc cunoscător al elenismului, scrie istoria zeilor şi eroilor antici. Fiecare epocă înţelege mitologia clasică în felul ei, căci interpretarea miturilor depinde de gust, de moravuri şi de idei. D. Meunier izbuteşte să facă interesantă viaţa figurilor nemuritoare. Cartea se citeşte ca un roman.

Jean Tousseul, *La cellule 158,* Nouvelle Revue Française, Paris.

O carte de nuvele. Personajele înfăţişate sînt fiinţe simple şi de cele mai multe ori nenorocite: lucrători, ocnaşi, tâlhari, ţărani. Acţiele lor sînt veridice şi autorul reuşeşte—pe lîngă unele flori de stil inutile - să redea tablouri simple şi suggestive ca acesta:

„On entendit fermer les fenêtres. Une vieille se hâtait, noire sur la route illuminée, brouettant une énorme gerbe de paille; dans le silence, les grincements marquaient les tours de roue".

Georges-Louis Garnier, *La greve du sang,* Le divan, Paris.

Poeme, din care se desprinde tristeţa chinuitoare pe care o varsă într'un suflet suferinţele trupeşti continue şi conştiinţa slăbiciunii.

Poetul e obosit şi exasperat de monotonia unei existenţe fără nici un scop.

ŞTIINŢĂ

Edward J. Russell, *Les conditions du sol et la croissance des plantes,* tradus după a 4-a ediţie din englezeşte de **Georges Matisse,** Ed. Flammarion, Paris.

Ştiinţa agronomică, cu metoadele ei deosebite şi problemele i variate e expusă în cele 8 capitole ale acestei cărţi. Relaţiile fizico-chimice dintre pămînt şi plantă sînt complexe. Autorul înzistă mai mult asupra substanţelor chimice care influenţează creşterea unei plante.

Potasiul este un element de care depinde vigoarea plantei. Plantele lipsite de potasiu sau care-l au în cantitate prea mică, sufăr de intemperii şi se îmbolnăvesc. Plantele care produc zahar şi legumnoasele au în special nevoe de săruri de potasiu. Calciu e de asemenea necesar caşi magneziul şi fosforul. Clorofila se datoreşte unui compus al magneziului.

Nu-i de-ajuns însă, de a procura plantei aceste metale ci de a stabili o proporţie în care să i se dea pentrucă fiecare metal în parte e toxic, dar un amestec de săruri nu e toxic.

Viaţa plantei mai depinde şi de aciditatea solului, adică de o cantitate de atomi liberi de hidrogen.

Alte capitole se ocupă de ciclul cărbunelui şi al azotului în pămînt, condiţiile biologice ale solului, micro-organismele solului etc..

DREPT

Le droit en Russie soviètique, edit. Plamia, 2 vol., Praga.

Această carte publicată de editura Plamia din Praga cuprinde toate ramurile ştiinţei juridice tudiate de specialişti. Profesorul Alexiev tratează dreptul constituţional, profesorii Bogolepov, Timachev şi Makletzov dreptul administrativ, profesorul Zavatzky dreptul civil, şi alţii celelalte ramuri. Nevoia acestui studiu o relevă redactorii:

„Studiul dreptului în Rusia sovietică a devenit o necesitate absolută. E necesar mai întâiu, pentru a avea posibilitatea de-al critica, mai ales acum, cind sovietele au proclamat „legitimitatea revoluţionară" şi au editat mai multe coduri care au toate aparenţa codurilor din ţările civilizate".

Autorii studiază izvoarele dreptului sovietic, istoricul dezvoltării lui cu aplicaţiile practice, şi conduc la concluzia că dreptul şi justiţia în Rusia sovietelor sînt încă în fază de experienţă, de provizorat.

SOCIALE ŞI ECONOMICE

Luigi Dal Pave, *La concezione Marxistica dello Stato,* Licino Capelli, Bolonia.

In epoca în care doctrina marxistă a fost formulată, domneau naturalismul şi evoluţionismul. Interpretatorii au pus-o în legătură cu aceste curente şi n'au înţeles adevăratul sens al gîndirii lui Marx.

Acesta n'a considerat niciodată determinismul istoric ca ceva fatal, după principiul strict al cauzalităţii; ci deşi activitatea omului, într'o perioadă determinată, este condiţionată de activitatea lui precedentă, nu se poate face abstracţie de elementul omenesc „voinţă". Şi Engels spunea deasemenea că, condiţiile istorice n'au o acţi-

une fatal determinantă şi oamenii îşi fac singuri istoria, numai nu se pot sustrage influenţelor mediului înconjurător.

In acest înţeles şi emanciparea lucrătorilor trebue să fie opera lor înşile, rezultatul acţiunii lor politice şi revoluţionare. Şi lupta de clasă trebue să fie activă. Şi nu prin evoluţie se ajunge la asta, căci nu-i scris în cartea destinului că la sfîrşitul evoluţiei, societatea actuală va fi înlocuită, fatal, prin comunism.

Societatea comunistă nu-i posibilă decît prin dizolvarea statului şi teoria că mecanismul statului burghez democratic poate fi utilizat ca organ de liberarea proletariatului este contrară înţelesului doctrinei marxiste.

Astfel autorul caută să desprindă adevăratul înţeles al gîndirii lui Marx şi Engels şi a italianului Anton Labriola, ilustrîndu-şi afirmaţiile prin citaţii bogate din scrierile lor.

Giani Mario, *L'utilisation des loisirs des ouvriers en Italie,* Stabilimento Poligrafico Editoriale Romano, Roma.

Există în Italia o organizaţie „il Dopolavoro" (după muncă) care are scopul de a găsi cea mai bună şi mai folositoare întrebuinţare a timpului liber al lucrătorilor.

D. Giani, care e şi preşedintele acestei organizaţii, arată pe scurt în această broşură - care sînt instituţiile care se ocupă de lucrători, în special de cele create de marile întreprinderi industriale, Societăţile Fiat, Pirelli, Breda etc. Organizaţia d-lui Giani are un birou central, birouri provinciale şi multe secţii locale. D-sa îşi exprimă dorinţa caşi Biroul internaţional al muncii să aibă o secţie permanentă pentru a aduna documente relative la întrebuinţarea timpului liber al lucrătorilor şi la încercările făcute în această direcţie.

Adolfo Posado, *Teoria social y juridica del Estado y el Sindicalismo,* Bunos-Aires.

Autorul, profesor de drept şi ştiinţe sociale la Universitatea din Buenos-Aires, şi-a rezumat cursul: „Teoria socială şi juridică a statului şi a sindicalismului". Nu se poate construi o teorie modernă despre stat fără a nu face loc sindicalismului. Acest curent, ca un uragan, a răsturnat instituţiile trecutului sfărmînd vechea ideologie liberală. Sindicalismul este democratic prin esenţa lui şi conduce la democraţie prin aceia că este însoţit şi de o acţiune politică.

In ultimele pagini, lucrarea se ocupă de organizarea internaţională a muncii.

COMPILATOR

Bibliografie

In editura „Cultura Națională", București.

Maria Ionescu-Lămotescu, *Vechea artă romînească;* cu 70 ilustrații, 1924, Prețul 400 lei.
Ilarie Chendi, *Schițe de critică literară,* 1924, Pr. 70 lei.
Ioan Slavici, *Amintiri,* Pr. 50 lei.
I. Minulescu, *Roș, galben și albastru,* Pr. 100 lei.
C. Fedeleș, *Manualul lui Epictet,* Pr. 40 lei.
Virgil Șotropa, *Năsăudul,* Pr. 30 lei.
T. Teodorescu-Braniște, *Gambetta,* Pr. 30 lei.
G. Vîlsan, *Povestea unei tinereți,* Pr. 60 lei.
Dr. Gh. Marinescu, *Infecția gonococică,* Pr. 80 lei.
G. Brăescu, *Schițe vesele,* Pr. 35 lei.
L. Rebreanu, *Trei nuvele,* Pr. 50 lei.
I. Foti, *Spre necunoscut,* Pr. 40 lei.
N. Leon, *Contribution à l'étude de parasites animaux de Roumanie,* 1924.
V. N. Madgearu, *Imperialismul economic și Liga Națiunilor,* 1924.

In Editura „Cartea Romînească" București:

Henrich Stahl, *Spion,* Prețul 30 lei.

I. Popescu-Băjenaru, *Povestea Neamului Romînesc,* Prețul 48 Lei.
G. G. Antonescu, *Din problemele pedagogiei moderne,* Ediția II-a, Prețul 80 Lei.
P. Dulfu, *Visuri împlinite,* (Poezii) Ediția II-a, Prețul 17 Lei.
Al. Odobescu, *Opere complecte,* vol. II, Prețul 65 Lei.
Dr. I. Glăvan, *Cum să ne creștem copiii,* „Premiată de Cartea Romînească și de Ministerul Sănătății Publice", Prețul 16 Lei.
Zaharia Bîrsan, *Poezii,* „ 60 „
I. Al. Brătescu-Voinești, *In lumea dreptății,* Nuvele și Schițe, Prețul 50 Lei.
Mih. de Cervantes de Saavedra, *Don Quijote de la Mancha,* cartonată și ilustrată, Prețul 50 Lei.
Calendarul „Minervei" pe 1925, Anul XIX-lea, variate aticole literare și de actualitate inedite. Splendide suplimente artistice, Prețul 50 Lei.
M. J. Tabico, *Păcăleli, Isprăvi minunate din viața animalelor,* Ediția II-a, cartonată (Colecția Tabico). Prețul 20 Lei.
Daniel de Foe, *Robinson Crusoe,* cartonată, Prețul 50 Lei.
P. Dulfu, *Răzbunarea Lenuței,* Povestiri din viața copiilor, Prețul 15 Lei.
P. Dulfu, *Povestea lui Făt Frumos,* Ediția V-a, Prețul 25 Lei.
M. Renaud, *Familia Bunescu* (Poveste morală și amuzantă pentru copii. Premiată de „Cartea Romînească" Cartonată și ilustrată), Pr. 20 lei.
Lucian Costin, *Cîntecele mele* Vol. II (1922-1924), In depozit la „Cartea Romînească", Pr. 15 lei.
Dr. Horia Slobozianu, *Copilul.* Ingrijirea lui modernă, Premiată de „Cartea Romînească", Pr. 50 lei.
Gh. Tănăsescu, Costacea și Stăcescu, *Cartea adultului de curs primar,* Ed. IV, Pr. 40 lei.
P. Dulfu, *Gruia lui Novak,* Ed. VI, revăzută, Pr. 38.50 lei.
M. Sanielevici, *Alte cercetări critice și filozofice,* Pr. 65 lei.
Virgil Costescu, *Corbu,* Amintiri din copilărie, Ed. II-a, Premiată „Cartea Romînească", Pr. 15 lei.
Th. D. Speranția, *Din joc de cărți,* dramă in 2 acte, Pr. 5 lei.
Dr. I. Gheorghiu, *Scarlatina și alte boli molipsitoare* (Cunoșt. Folosit.), Pr. 5 lei.
I. Simionescu, *Moldova,* (Cunoșt. Folosit.), Pr. 5 lei.
Dr. I. Gheorghiu, *Viața Microbilor,* (Cunoșt. Folosit.), Pre-

țul 3 Lei.

Profesor Alex. Giuglea, *Omul și Societatea*, (Cunoșt. Folosit.), Prețul 3 Lei.

G. Năstase, Asistent universitar, *Ucraina*, (Cunoșt. Folosit.), Prețul 3 Lei.

Profesor I. Lepși, *Protozoarele*, (Cunoșt. Folosit.), Prețul 3 Lei.

D. Cantemir, *Moldova*, (Pagini Alese), Prețul 3 Lei.

P. Ispirescu, *La Roșiorii de Vede*, (Pagini Alese), Prețul 3 Lei.

I. Creangă, *Popa Duhu*, (Pagini Alese), Prețul 3 Lei.

I. L. Caragiale, *Poveste*, (Pagini Alese), Prețul 3 Lei.

Al. Vlahuță, *In munții noștri*, (Pagini Alese), Prețul 3 Lei.

Victor Crasescu, (St. Basarabeanu), *Cum a capatat Saricioiuviel*, (Pagini Alese), Prețul 3 Lei.

V. Militaru, *Icoane scumpe*, (Pagini Alese), Prețul 3 Lei.

Gala Galaction, *Dela noi la Cladova*, (Pagini Alese), Pr. 3 lei.

Al. Odobescu, *Curcanii*, Pr. 3 lei.

I. Nenițescu, *Tatăl Nostru*, (Pagini Alese), Pr. 3 lei.

I. L. Caragiale, *In vreme de război*, (Pagini Alese), Pr. 3 lei.

I. C. Visarion, *Islaz ieftin*, (Pagini Alese), Pr. 3 lei.

In diferite edituri și tipografii:

D. Mărculescu, *Renée Restaud*, Oravița, Prețul 30 lei.

Aurel Morariu, *La zece ani dela izbucnirea marelui, războiul* Cernăuți. 1914, ed. „Junimea literară".

Calendarul „Glasul Bucovinei" pe anul 1925, Prețul 40 lei.

I. Petrovici, *Teoria noțiunilor*, ed. II-a, „Casa Școalelor, 1924.

Sorin Gorovei, *Reprezentarea proporțională*, Fălticeni, 1924.

Mihail Dragomirescu, *Dela misticism la raționalism*, Buc. 1924.

A. Mustea, *Britanicus* (traducere), Roman, 1924.

Maiorul N. Vulovici, *Vitejești*, Ed. „Ramuri", Craiova, 1924.

D. Merejkowski, *Scriitori ruși* (trad. C. Săteanu), Iași, 1924.

D. Gilman, *Minciuni nemuritoare*, Buc., 1924, Pr. 35 lei.

I. Peltz, *Fantoșe vopsite*, Ed. „Ancora", Buc., Pr. 40 lei.

C. Loghin, *Scriitori bucovineni*, Buc., 1924, Pr. 30 lei.

D. Caracostea, *Miorița*, Ed. „Socec", 1924, Pr. 10 lei.

V. N. Madgearu, *Dictatură economică sau democrație economică*, Buc., „Reforma socială", 1925.

E. Arnold, *Lumina Asiei*, „Bibl. Revistei Ideilor", Pr. 40 lei.

P. Ilcuș, *Idei și personalități din pedagogia modernă*, Cluj, 1924.

Cezar Cristea, *Floarea reginei* (poezii), Făgăraș, 1924.

S. Simu, *Individualismul și pămîntul la Romanii și barbarii Daciei în primele opt veacuri*, Lugoj, 1924

P. Constantinescu-Iași, *Liberalii romîni și vechii revoluționari bulgari*, Iași, 1924.

V. Ghidionescu, *Igiena școlarului*, Cluj, 1924, Pr. 45 lei.

Reviste primite la redacție:

Nouvelle Revue Française, 1 Decembre—1 Ianuar—1 Mart.
Mercure de France, 15 Dec., 15 Ianuar—15 Febr..
Revue Mondiale, 1 Ianuar—1 Mart 1925.
Revue Internationale du Travail, No. 6.
Obștinstvena Misiea, Decembre 1924.
Klingsor, No. 1—3.
Le Monde Nouveau, 15 Februar.
La Revue Juive, No. 1.
Convorbiri Literare, No. 1.
Transilvania, No. 1—2.
Gîndul Nostru, No. 11—12.
Flamura, No. 1, 2.
Adevărul Literar, No. 212—223.
Șezătoarea, No. 10—12, 1—2
Grafica romînă, Craiova.
Gîndirea, No. 5—10.
Cîmpul, No. 22—24 1924 și No. 1—2 1925.
Arhivele Olteniei No. 16—17.
Acțiunea romînească, No. 4.
Lumea, Bazar săptăminal, No. 8—18.
Țara de jos, No. 11—12, 2—3.
Luminătorul, No. 34.
Peninsula balcanică, No. 8.
Datina, anul II, No. 10, Anul III, No. 1—2
Cuvîntul liber, No. 2—11.
Punct, No. 6—13.
Biserica ortodoxă creștină, No. 10—12.
Foaia plugarilor, No. 12 1924 și No. 1—3 1925.
Societatea de mîne, No. 35—37, 1—10.
Ramuri, No. 24.
Lamura, No. 14—15.
Ideea Europeană, No. 160—164.
Romînul, No. 1—2.
Năzuința, No. 6—8.

Romînia militară, No. 11.
Orpheus, No. 1-2.
Calendarul romînesc pe anul 1925.
Mioriţa, No. 5-6.
Revista Ştiinţelor Veterinare, No. 11-12.
Junimea literară, No. 9-10.
Botoşanii juridici, No. 2.
Viaţa Agricolă, No. 1-5.
Clipa, No. 81-91.
Noua revistă bisericească, No. 9-10.
Cooperaţia, No. 1.
Buletinul soc. numismatice, No. 51-52.
Revista generală a învăţămîntului, No. 1-2
Democraţia, No. 1-2.
Arhiva someşană, No. 1.

Gustați-o și
după ce vă
veți convinge că este cea
mai superioară marcă.
CEREȚI-O PRETUTINDENI

CHAMPAGNE
„LA VICTOIRE"
DEMI-SEC
BUCUREȘTI. STR. D. FELIX, 51

M. I. R. T. & Italo-Română Unite

Societate Anonimă

—Capital Social Lei 12.000.000—

Sediul București, Calea Victoriei No. 60. :: Telefon 52/44

AUTOMOBILE :: ACCESORII :: CAUCIUCURI
MOTOARE :: MAȘINI INDUSTRIALE :: UNELTE
:: :: :: :: INSTALAȚIUNI SANITARE :: :: :: ::
INCALZIRI CENTRALE :: ASCENSOARE ETC.

Ateliere, Garaje, Benzine, Eleiuri

Șoseaua Kiseleff, No. 53 — Tele-

S T A R

Societate de Tracțiune Automobilă din România

GARAJ și UZINE	MAGAZINELE
Strada Cuțitul de Argint 18	Bulevardul Carol 11
Telefon 1/91	Piața Rosetti, Telefon 46/61

:: :: Mare expoziție cu prețuri de concurență :: ::

AUTOMOBILE, AUTOCAMIOANE, ACCESORII, PNEUMATICE, BANDAJE și un bogat asortiment de LANȚURI și RULEMENȚI de BILE

Ateliere speciale pentru reparațiuni și vopsitor

Transporturi cu camionete și autobuze, în toată

Noua Societate a Atelierelor

„VULCAN"

FABRICA DE MAȘINI ȘI DE VAGOANE

— SOCIETATE ANONIMĂ —

Str. Mozzik. — BUCUREȘTI Gara Dealul Spirei
Secția de Vagoane București-Noi
Birou. — PLOEȘTI Str. Radului No. 81

EXECUTĂ IN CELE MAI BUNE CONDIȚIUNI:

CAZANE DE ABURI

Brevet Babcok și Wilcox, *multitubulare cu circulațiune de apă, Cornwal, Tischbein, Lachapelle, etc.*

TURNĂTORIE DE FONTĂ și METAL

Piese fine de mașini, Tuci de comerciu.—Executare ireproșabilă.

Prețuri convenabile.

SECȚIUNE SPECIALĂ *pentru: Transmisiuni de forță. Cusineți cu bile, Acuplări de fricțiune, „Patent Benn". Construcțiuni de fier. Coșuri de tablă, Ferme.*

Aparate de curățat apa, Brevet „Breda"
Motoare de benzină,

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoează; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

MART No. 3

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 3

1925

VIAȚA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 300 lei.—jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei.—Pentru străinătate: un an 300 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 30 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alecsandri No. 10-12.

ANUL XVII

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an, — trimiţind suma *prin mandat poştal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1925 este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 300 lei
Pe jumătate an . . . . 150 „
Un număr . . . . 30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . 500 lei
Pe jumătate an . . . . 250 „
Un număr . . . . 50 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preţul volumelor editate.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 95 lei pentru străinătate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923, şi 1924 se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de 200 lei colecţia.

Administraţia.

LA MEDELENI

HOTARUL NESTATORNIC

PARTEA DOUA

SFÎRŞITUL CAPITOLULUI I

„Mediul Moldovenesc"

In cîteva clipe sofrageria îşi schimbă înfăţişarea. Profira iuţită de-o poruncă scurtă, strînse faţa de masă cu scrum şi fărmături, mătură pe jos, aruncînd priviri crunte sprintenei şi zîmbitoarei Anica, ale cărei mîni purtau farfurii şi zăngănitoare tacîmuri, ca pe nişte castaniete. O altă faţă de masă, albă, împodobită cu broderii simple, acoperi masa, dîndu-i un aer duminical. Herr Direktor ajuta pe doamna Deleanu, potrivind cu un fel de galanterie, faldurile şi căderea feţei de masă.

Domnul Deleanu se dusese în beci. Dănuţ, nemişcat pe scaun, avea privirea gravă şi distrată a figuranţilor pentru schimbarea decorului piesei în care şi ei sînt decor.

— Alice, fac prinsoare pe ix kilograme de maroane că n'ai bişcoturi de şampanie.

— Bine, Grigore. Priveşte...

Intr'un raft de sus al bufetului, alături de tradiţionalul paneraş cu struguri de malaga şi migdale, bişcoturile se înălţau în vraf pudrat, ca nişte galbene visle ale veseliei.

— Am pierdut. La poruncă!

— Ai să ne trimiţi dela Bucureşti, cînd începe sezonul maroanelor, un vagon... Facem un praznic, Dănuţ! Aşa-i?

— Poftim?
— Nimic... Spune mama prostii.
O strîngere de inimă.. Cînd îi vremea maroanelor, Dănuț va fi la București... O odae goală în casă și alta în suflet...
S'auziră lovituri de picior în ușă.
— Deschideți.
Anica zmunci ușa 'n lături. Gîfîind, cu pălăria pe cap și pardesiul pe umeri, intră domnul Deleanu.
— Asta-i pentru Alice și pentru copii.
— Prezint-o!
— Mumm nouă sute șase.
— Se aprobă, exclamă Herr Direktor descifrînd eticheta în timp ce degetele încercau soliditatea dopului cu cască războinică.
— Grigore, ia privește.
— Bine că mai văd și eu colb autentic pe o sticlă de vin!
— ...de Cotnar, rectifică domnul Deleanu cu un ton heraldic.
— Uite ce mi-ați făcut fața de masă!
In mijlocul mesei, domnul Deleanu culcase Cotnarul, făcindu-i căpătîiu dintr'un șervet. Sticla neagră cu dopul îmbrobodit în ceară, avea straiul de praf și ațe de paianjen al anilor subterani. Domnul Deleanu o privea cu evlavie și duioșie.
— Anica, du-te în odaia fetițelor și poftește-le.
— Să ne așezăm.
— Cum?
— Dănuț lîngă mine, hotărî doamna Deleanu, luîndu-l de după gît.
— Dănuț între noi, răspunse domnul Deleanu, alintîndu-l.
— Vrasăzică pe mine m'ați dat afară!—protestă Herr Direktor.
— Tu stai cu șampania. Noi, Moldovenii, stăm cu Dănuț și cu Cotnarul.
— Mă lepăd de Satana!
— Nu se leapădă ea de tine!
— Da' Olguța unde-i? —întrebă doamna Deleanu pe Monica.
— Tante Alice, Olguța... Olguța a spus că doarme, șopti Monica, subțiind pecît cu putință pe *a spus*.
— Nu se poate. Să vie și Olguța.
— O doare capul, tante Alice.
— Ia să mă duc eu să văd ce-i,—se ridică domnul Deleanu simțind că nu-i lucru curat.

— Pot să intru?
— ...
— Olguța.
Domnul Deleanu crăpă ușa, privi și încetișor se îndreptă spre patul Olguței.
— Dormi?—o întrebă el, dezmierdîndu-i pletele.

— Nu, răspunse ea cu ochii închiși, cu pumnii închiși.
— Te doare capul?
— Nu.
— Atunci de ce nu vrei să bei și tu un pahar de șampanie pentru Dănuț?
— Nu vreau.
— Ia uită-te la tata.
De subt genele negre, privirile negre izbucniră. Olguța—cașicum deschiderea ochilor ar fi implicat imperios schimbarea poziției,—se ridică, așezîndu-se turcește pe pat. Privea fără să clipească.
— Ei! Văd că ești supărată! Ia spune tatei ce s'a întîmplat?
— Sînt supărată.
— De ce?
— Fiindcă am dreptate.
— Asta-i bucurie, Olguța, nu supărare!
— Nu. Fiindcă eu am dreptate și tu n'ai... și eu vreau ca tu să ai dreptate totdeauna.
Domnul Deleanu abia își stăpîni un zîmbet; Olguța gesticula cu degetul: asta însemna că supărarea-i pe sfîrșite.
— Ia explică-mi cum vine asta.
— Papa, începu Olguța vehement, cine-s eu?
— Tu? Fata mea.
— Și mai cine sînt eu?
— Fata mamei.
— Și mai cine, papa?
— ...Și prietina lui Moș Gheorghe.
— Ei, papa! Tu mă faci să rîd și eu vreau să fiu serioasă! Spune, papa.
— Am ajuns la fundul sacului! Mai spune și tu.
— Papa, cine-i Dănuț?
— Aha! Fratele tău.
— Vrasăzică el e fratele *meu*?
— Sigur.
— Papa, vrasăzică Dănuț e rudă cu mine tot atît cît e și cu tine și mama?
— Da, Olguța, zîmbi domnul Deleanu.
— Ș'atuncea, dacă eu ași fi tot așa de mare ca și mama, ași fi mama lui Dănuț.
— Așa-i. Ar avea două mame. Vai de el!
— Papa, zău că nu glumesc... Vrasăzică eu sînt sora lui numai fiindcă-s mică...
— Nu, Olguța! Ești sora lui Dănuț fiindcă amîndoi sînteți copiii noștri.
— Sigur, papa. Eu ce spun!... Vrasăzică eu sînt cași mama pentru Dănuț, numai că eu sînt mică și mama-i mare... Da' și eu am să fiu mare.

— Te-ai supărat pe tata fiindcă-l trimite pe Dănuț la București ?

— ...

— Spune, Olguța. Tu știi că tata te ascultă cu plăcere.

— Papa, dece nu *m'ați* întrebat și pe mine ?

— Tu îl iubești mult pe Dănuț ?

— Mă rog !... Eu sînt sora lui. Dece nu m'ați întrebat ?

— ...Știu eu !... Așa-s părinții, Olguța: n'au încredere în copii. Și poate că n'au dreptate... întotdeauna.

— Te-ai supărat, papa ?

— Nu. M'am posomorît poate fără să vreau.

— Papa, eu nu vreau să te supăr. Eu vreau să ai tu dreptate... Dece-a plîns mama ?

Mîna domnului Deleanu îi răspunse dezmierdîndu-i mîna.

— Și ție-ți pare rău, papa. Sînt sigură.

— Cum îți pare rău și ție, Olguța! Așa-s părinții!—glumi el melancolic.

— Vezi, papa ! Pe mine nu m'ați întrebat!

— Olguța, tu știi că Dănuț *vrea* să plece? El a hotărît, nesilit de nimeni... însfîrșit!

— Știu eu. El face cum vrea Herr Direktor.

— Și Moșu' Puiu îl iubește pe Dănuț cași noi. El îi vrea binele... altfel decît noi... și cred că are dreptate.

— Spui drept, papa ?

— Da-da.

— La noi acasă nu-i bine ?

— Ii bine, Olguța... Dar pentru un băiat e mai bine să crească între băeți... strunit cum trebue.

— Mai bine eram eu băiat.

— Dece, Olguța ?

— Așa !... N'ar fi plîns mama.

— Ba da, Olguța. Mama vă iubește deopotrivă pe amîndoi.

— Știu, papa, nu zic !... Da' eu nu vreau să plîngă mama.

— Și-l lăsai pe tata singur, dacă erai băiat ?

— Tu ești barbat, papa !

— Și ?

— ...Nu te-ași fi lăsat, papa, izbucni ea mînioasă,—fiindcă-s fată.

Domnul Deleanu o sărută.

— Ți-a trecut supărarea ?

— Dacă ai tu dreptate, sigur.

— Am, Olguța. Avocații au totdeauna dreptate!

— Și părinții, papa !

— Ei, bravo! Așa te vreau: veselă. Haidem în sufragerie.

— Papa, Herr Direktor e mai sever decît tine: așa-i ?

— Decît mine—mi se pare—nu-i greu să fii mai sever ? Ce zici ?

— Adevărat ! Tu nu ești deloc !.. Nici nu-i nevoe să fii !

— Dă ! Spui tu !

— Ba da, papa. Dacă ai fi tu sever, eu...

— Tu ?...

Olguța îl privi cu o vicleană seriozitate.

— Eu m'ași arunca de pe acoperiș... cum erai să faci și tu cînd erai mic,—și ți-ar părea rău !

— Oare !

— Da' tu nu ești sever. Tu nici nu poți să te superi, papa.

— Ei ?!

— Da. Iți spun eu! Ție-ți vine să *rîzi* cînd te superi,—ș'atunci *vrei* să te superi și mai tare...

Domnul Deleanu rîdea.

— Tu semeni cu mine, papa.

— Da, Olguța. Ar trebui să-l pui la colț pe tata, fiindcă nu știe să fie tată serios.

— Ei, papa ! Eu te-ascult pe tine. Știi, eu te-am supărat odată, și fiindcă tu nu mi-ai spus nimica, eu singură m'am pus la colț... Vezi ! Nu mi-i rușine ! Eu îți spun... Da' vreau să știu dacă Herr Direktor e sever ?

— Cît trebue, Olguța. Grigore vă iubește.

— Știu papa... Lasă, am să vorbesc eu cu Herr Direktor... Ce cauți aici ? Dece nu bați la ușă, Anica ?

— Intreabă conița dece nu mai veniți ?

— Hai să mergem, papa... Imi pare bine că mi-ai făcut o vizită. Am să învăț să fac cafea. Cînd mi-i mai face tu o vizită am să te tratez cu cafea neagră.

— Mă omoară Alice, măi drăcușorule !

— Și dulceață-ți dau, papa.

— Ai tu dulceață ?

— Sigur. Uite, papa... Da' să nu mă spui !

Ochii domnului Deleanu sclipiră de rîsul amintirilor, privind gavanoasele din sobă.

— Acolo-i bufetul tău !

— Da, papa, acolo am să ascund cafeaua și ibricul.

— Și de unde ai să ai tu cafea și ibric ?

— Imi cumperi tu, papa... ca să-mi pot primi musafirii.

— Și dacă ne prinde mama ?

— Are să guste și ea din cafea... să vadă dacă-s bună gospodină !

— Și dacă se supără ?

— Ne pune la colț pe-amîndoi !

— V'ați împotmolit ?—îi întîmpină doamna Deleanu scuturîndu-și gîndurile.

— Tăcere !—cuvîntă Herr Direktor. Dau cuvîntul lui Mumm. Aviz urechilor delicate !

— Grigore, să nu spargi oglinda.

— N'ai grijă, Alice ! Dopurile de șampanie au predilecție pentru urechile tale ! De rest n'ai grijă, că are dopul !

Intr'o pornire, doamna Deleanu și Monica își astupară urechile. Totuși, pocnetul festiv le făcu să tresară. Dopul zbură ca o vrabie dintr'un exuberant zarzăr înflorit în sticlă, scuturat în cupe.

— Impecabil!—se autocomplimentă Herr Direktor, umplînd cupele.. Serviți-vă. Cea mai plină pentru Kami-Mura.

— Umple-o bine, Herr Direktor, mi-ai dat un bac, îl luă în primire Olguța arătînd cu degetul, adevăratul nivel al șampaniei subt cel decorativ al spumei.

— Alice, ce ai de spus? Fică-ta vrea abatajuri alcoolice!

— Dă-i Grigore. In norocul lui Dănuț.

— Stai, Olguța, nu începe... N'ai grijă: te-amețești îndată.

— Ai să ții un discurs, Herr Direktor?—întrebă Olguța cu buzele pufoase de spumă.

— Nu mă interpela! Tu ești veșnic în *opoziție*... Dragii mei, începu Herr Direktor ridicînd cupa,—de azi înainte am pierdut un nepot, dar am căpătat un băiat în aceleași condiții cași Fecioara Maria. Beau mai întîi, în cinstea noului tată—vrednic tată!—care-și botează fiul în șampanie nu în apă ortodoxă... Și în ce șampanie!—adăugă el muindu-și buzele în blonda roire. Gaudeamus igitur.

Ciocnite, cupele cîntară pura ariettă a cristalelor subțiri.

— Hai, Alice, nu fii mamă vitregă! Ciocnește cu tatăl copilului vostru!

— Umple-o, Grigore.

— Cum? Ai și băut-o! Tu, Alice!

— Eu.

Herr Direktor turnă veselie acolo unde era nevoe de multă. C'un foșnet, spuma crescu. In mișcarea ei, cupa se înălța parcă, palpitînd, asemeni unei balerine 'n vîrfuri, furată de zborul voalurilor desfășurate.

— Ș'acum, dragii mei, urmă Herr Direktor ciocnind cu doamna Deleanu,—să bem în sănătatea *fiului îndrumat*. Dorința mea cea mai fierbinte e că peste vre-o zece ani, adunați în jurul acestei simpatice mese, să ciocnim din nou toți cei de-acum. Ș'atuncea, Dănuț, să mă privești tu prin monoclu—cum te privesc eu acuma—și să zici: „Acest ramolit care în viața lui n'a știut să aibă un copil... a izbutit să facă un om". In așteptarea acelei zile, s'o cinstim pe aceasta cum se cuvine să cinstim pe mame.

— Ești bine dispus, Herr Direktor!—îl apostrofă Olguța c'un bișcot în mînă.

— Mi se pare că sîntem amîndoi... Bună-i șampania. Ce zici, Olguța?

— Ii bună, Herr Direktor! Te pișcă de limbă!

— Atunci ține și tu un toast.

— Crezi că mi-i frică?

— Ia să te vedem!—o provocă Herr Direktor, răsturnîndu-se pe speteaza scaunului.

Olguța se ridică în picioare.

— Mamă, dă-mi voe să mă sui pe scaun.

— Ce vrei să faci?

— Vreau să țin un discurs... pentru Herr Direktor.

— Sue-te. Vezi numai să nu cazi!

— Parcă ești o statue!—exclamă Herr Direktor privind-o cu gîtul strîmb.

— Nu mă *interpela*, Herr Direktor!

Domnul Deleanu nu-și găsea locul pe scaun. Cunoștea tracul debuturilor oratorice, și, deși glumă, debutul Olguței îl emoționa.

Olguța își trecu palma peste frunte, umplîndu-se de fărmături fiindcă avea în mînă un ciot de bișcot.

— Dragă Herr Direktor, vorbi ea fără șovăire, privindu-l—noi doi și până azi am fost rude fiindcă tu ești moșul meu. Și nu-mi pare rău!

— Nici mie, Olguța.

— Atunci avem noroc la rude, amîndoi,!

— Bravo, Olguța, aplaudă domnul Deleanu.

— Mare noroc, Olguța! Să știi dela mine.

— Știu, Herr Direktor, decînd am fost rudă cu Fița Elencu... Da' de azi [illegible] sîntem *mai rude*.

— Chiar [illegible] *de!*—superlativă Herr Direktor comparativul Olguței.

— Ba nu! Foarte rudă sînt numai cu tata, cu mama și cu *cineva*...

— Cine-i misteriosul *cineva*?

— Ai să vezi, Herr Direktor.

— N'o întrerupe, Grigore, o apără domnul Deleanu.

— Lasă, papa, eu îi răspund.. De azi înainte, Herr Direktor, tu ești tatăl fratelui meu. De asta sîntem noi mai rude: fiindcă doi e mai mare decît unu, și fiindcă tu, de azi înainte, ești de două ori rudă cu mine.

— Și-ți pare bine, Olguța?

— Sigur că-mi pare bine!

— Atunci hai să ciocnim.

— Stai că n'am sfîrșit!... Și eu doresc, Herr Direktor, să aibă și fratele meu noroc la rude cum avem și noi doi.

— A bon entendeur, salut!—exclamă Herr Direktor luînd-o în brațe.

— Bravo, Olguța! Nota zece la discurs!

— Dragii mei, vociferă Herr Direktor, așezînd-o pe Olguța la locul ei,—că am căpătat un băiat, nu-i mare lucru! Dar văd că nu scapă omul de ce e scris să i se întîmple. M'a ferit Dumnezeu de nevastă, și iacă-tă că'n schimb îmi trimite o soacră!... Să bem în cinstea celei mai minore soacre de pe globul terestru și să dorim că toate celelalte să-i samene!

...Dănuț mîncase mai multe bișcoturi muiate în șampanie

fără poftă. Auzea răsunînd cupele ciocnite, vorbele, glumele, risetele, fără să le asculte... Vrasăzică se întîmplase ceva *bun*. Toţi erau veseli fiindcă Dănuţ spusese da. Dănuţ ar fi putut să spue da sau nu... Şezuse pe un scaun din sufragerie, înalt, ciudat de înalt—ca toate scaunele clipelor solemne—şi toţi aşteptaseră să hotărască el... *Da*.

Cînd îi scosese dentistul, mai demult, o măsea, Dănuţ, cu măseaua în mînă, plînsese privind-o cu nedumerire şi duşmănie. *Ş'atunci*, caşi acum, părinţii lui îl felicitaseră, rîzînd alături de scaunul caznei... Ciudat! Atunci o măsea, acuma un da,—din gura lui Dănuţ eşite. ...Şi toţi erau veseli! Dac'ar fi spus nu? Toţi ar fi fost trişti... Saracu' Dănuţ! Numai el era trist... şi parcă nu!... Era odată un împărat care cu jumătate faţă rîdea şi cu jumătate plîngea...

Răsturnat pe scaun, domnul Deleanu respiră Cotnarul din păhăruţ.

— Grigore, începu el zîmbind cu ironică melancolie,—mult ai mai terfelit tu astăzi biata noastră Moldovă!...

— Scopul scuză mijloacele!

— Nu-nu! Criticele tale erau sincere, şi mai bine decît copiii nimeni nu ştie să vadă paiul din ochii părinţilor... Dar eu, dragă Grigore, am băut şampanie, ş'acuma beau Cotnarul acesta roznovenesc care are cinzeci şi nouă de ani: e tocmai din o mie opt sute patruzeci şi opt!... Şi închin, la rîndul meu, pentru această Moldovă în care s'a făcut Cotnarul amar şi blînd, pentru această Moldovă în care mai răsar suflete asemănătoare Cotnarului, şi fiindcă-s amare, şi fiindcă-s blînde,—şi fiindcă-s rare. Ş'atît doresc eu copilului meu: să fie din acele suflete atunci cînd în pivniţele Moldovei, Cotnar nu va mai fi.

— Papa, Cotnarul e mai bun decît tutunul?

— Vrei să guşti, Olguţa?

— Dacă spui tu!

— Ia să vedem.

Olguţa îşi muiè buzele, sorbi cu încordată atenţie,—şi ridică din umeri încreţindu-şi fruntea.

— Ii amar, papa! Mai bună-i şampania!

— Tu nu te pricepi, Olguţa!—zîmbi domnul Deleanu. Asta-i pentru moşnegi ca noi!

— Papa, da' spune-mi dacă-i mai bun decît tutunul?

— Hei! Cred bine! Şi-i mai rar!

— Atunci am să te rog ceva.

— Spune.

Olguţa se ridică de pe scaun, se apropiè de domnul Deleanu, şi începu să-i şoptească la ureche, trăgînd cu ochiul la ceilalţi.

— Olguţa, nu-i politicos ce faci tu!—o dojeni doamna Deleanu.

— Merci, papa!... Mamă dragă, aşa-i cînd faci un chef!

— Uite, Olguţa... Şi spune-i să-l bea în cinstea voastră, a copiilor.

Olguţa eşi cu paharul de Cotnar în mînă, călcînd ca o acrobată pe frînghie.

— Pentru Moş Gheorghe?—întrebă doamna Deleanu.

— Mai încape vorbă!

— Rămînem fără copii, zîmbi doamna Deleanu oftînd. Pe Dănuţ ni-l ia Grigore, pe Olguţa ni-o ia Moş Gheorghe... Numai Monica e a noastră... Hai să ne sculăm.

— Noi mai rămînem, Alice, protestă Herr Direktor, arătînd paharul pe jumătate plin.

Herr Direktor şi domnul Deleanu rămaseră singuri în faţa paharelor.

— Cînd pleci tu, Grigore?

— Mîne.

— Şi pe Dănuţ cînd să ţi-l aduc?

— Peste vre-o săptămînă.

— Aşa degrabă?

— Acuşi începe şcoala.

— Şi tribunalul.

— Incep toate!... Trebue să-l pregătesc: să-i fac uniformă, să-l mai plimb prin Bucureşti...

— Bine... Să trăim!

— Noroc!

Pornită tocmai din îndepărtate vremi—cu alean de soare îngălbenit pe foi de nuc—aroma Cotnarului se răspîndi în tăcerea odăii. Şi adierea toamnei de afară, învăluind suflarea toamnei din Cotnar, se umplu de amintiri...

*

Doamna Deleanu eşise din sofragerie dezmierdînd cu degetele buclele lui Dănuţ, urmată de Monica. Ajungînd în dreptul uşii etacului se opri.

— Haideţi la mine, copii.

— Mut, Dănuţ trecu înainte, spre odaia lui, cu capul aplecat. Intră. Uşa se închise. Părăsită de buclele lui Dănuţ, mîna doamnei Deleanu rămase o clipă în aer, cu degetele răsfirate, ca o frunză desprinsă de pe creangă şi răzleţită de fructul pe care-l ocrotea... Căzu.

— Tu vrei să vii cu mine, Monica?

Fetiţa apucă mîna cea tristă, o strînse cu toată puterea ei copilărească şi intră în etac, furişînd o privire abătută spre uşa lui Dănuţ.

Două tăceri, una lîngă alta, mînă în mînă.

Doamna Deleanu şedea întinsă pe pat, cu ochii închişi; Monica aşezată pe marginea patului.

Ochii Monicăi nu se desprindeau de pe chipul neclintit al doamnei Deleanu. Ii venea să-și ție suflarea ca să nu facă zgomot.

Dela o vreme genele doamnei Deleanu tremurară... și două lacrimi alunecară de-alungul obrajilor. Ținîndu-și suflarea, Monica se aplecă și sărută cu timiditate mîna doamnei Deleanu.

— Tu erai aici, Monica?—tresări doamna Deleanu.

— Cu mata, tante Alice.

— Pui mic... tu du-te lingă Dănuț... Eu am să dorm.

Monica eși in vîrfuri. Se opri în fața ușii odăii lui Dănuț. Bătu încet cu degetul.

— Dănuț, șopti ea aplecînd urechea.

— ...

Apăsînd binișor clampa, întredeschise ușa.

— Doarme!... Saracu' Dănuț!...

După ce se închise ușa la loc, Dănuț deschise ochii din nou,—și nu zîmbi.

Monica intră singură în odăița fetițelor.

In trei odăi, trei tăceri priveau viața...

*

Venind dela moș Gheorghe cu paharul gol, Olguța dădu busna în sofragerie. Profira sări de pe scaun, cu gura plină, ca o mătăhăloasă elevă surprinsă mîncînd in clas, de profesoară. Anica plecă ochii în jos, ascunzînd bișcotul la spate, cu gestul revelator al școlarilor fumători.

— Poftă mare.

— ...

— Anica, hai cu mine.

Profira le așteptă să iasă. Deindată ce se închise ușa, învie, ca statuia unui tablou alegoric, după ce se lasă cortina... Aplecîndu-se, luă bișcotul aruncat de Anica, și-l înghiți.

— Ascultă, Anica, o cercetă aspru Olguța,—ai mîncat numai, sau ai și băut?

— Nici n'am apucat să mănînc, dudue Olguță, se tîngui Anica arătînd mînile goale.

— Bine! Atunci trebue să te grăbești fiindcă Profira mănîncă tot.

— Sărut mîna.

— Stai, nu pleca. Ai treabă cu mine... la să-i dau și Profirei o treabă!

Medită încruntată, și repede deschise ușa sofrageriei.

— Profira!

— Of! M'am speriat, dudue!

— Du-te și spune vierului să-ți dea poamă fragă: auzi? s'o aleagă frumoasă.

— Da' aici cine să curețe?

— Știe și Anica să mănînce bișcoturi! Du-te și mănîncă poamă. Hai repede.

Profira oftă și porni... scoțînd un alt bișcot din buzunarul pestelcii.

— Ascultă bine, Anica.

— Ascult, dudue.

— Ai să te duci în odaia turcească, la Moșu' Puiu, ș'ai să bați la ușă *încet*. Și dacă nu răspunde, ai să bați *tare*... Ia arată-mi cum ai să faci?

Anica se apropie de ușa sufrageriei... și intră.

— Anica! Te joci cu mine?

— Am uitat, dudue Olguță!

— Fă cum ți-am spus.

— Da. Bat încet...

Toc-toc, bocăni ea cu degetul.

— ...Și dacă nu răspunde bat tare.

Buf-buf, bătu ea cu pumnul.

— Așa. Și dacă nici atunci nu răspunde, intri în goană, trîntești ușa, te bați cu mîna peste gură și spui în gura mare: „Pacatele mele! Eu gîndeam că erați în sofragerie"! Ai înțeles? Da' să faci zgomot ca să-l trezești!

— Și dacă se supără, dudue Olguță?—întrebă Anica abia ținîndu-și rîsul.

— Nu-i treaba ta! Ai să spui că duduia Olguța vrea să-i vorbească.

In așteptarea Anicăi, Olguța se plimba cu mînile la spate, din ce în ce mai repede, ca cineva care născocește dialoguri cu replici scurte. Uneori se oprea, își descoperea fruntea mereu bătută de șuvițele negre și iar pornea.

— A spus să poftiți.

— Dormea?

— Nu. Fuma.

— Bine. Acuma du-te și mănîncă tot ce-a rămas pe masă. Să nu lași nimic Profirei!

— Bucuros de musafiri?—întrebă afabil Olguța intrînd la Herr Direktor.

— Incîntat!

— Ce mai faci, Herr Direktor? Nu te deranjez?

— Tu! Prietina mea! Imi pare rău!... Ce vînt te-aduce pe la mine?

— Nimic, Herr Direktor! Am venit să te văd, să mai stăm de vorbă...

Herr Direktor se ridică într'un cot pe divan, încrustîndu-și monoclul în orbită.

— Imi faci *o vizită?*

— Sigur.. Da' frumos halat ai! Tu ești elegant ca o cucoană.

— Aşa-s burlacii, Olguţa.
— Dece numai burlacii?
— Fiindcă ei n'au nevastă! In schimb au un halat frumos.
— Şi cei insuraţi nu trebue să aibă?
— N'au nevoe. Ei au o nevastă frumoasă.
— Şi dacă-i urită?
— Se consolează! Adică nu. Dă! Oftează şi ei!.. Da' stai jos. Ce pot să-ţi ofer: o ţigară?
— Azi eşti vesel, Herr Direktor!
— Ca întotdeauna.
— Azi nu-i ca întotdeauna.
— Ai dreptate. Azi e o zi mare.
— Pentru tine?
— Şi pentru Kami-Mura... şi pentru toţi. N'ai văzut?
— Atunci dece-a plîns mama?
— De unde ştii tu c'a plîns?
— Am văzut eu.
— Bine. A plîns... fiindcă-i mamă.
— Ei! Atunci ar trebui să plîngă în fiecare zi!
— A plîns de bucurie, Olguţa.
— Nu, Herr Direktor.
— Aşa cred eu.
— Să-ţi spun eu de ce-a plîns: fiindcă pleacă fratele meu.
— Dragă Olguţa, mama a înţeles că-i mai bine pentru ...uţ să inveţe la Bucureşti, şi ea singură a hotărît, — cum dealtfel ...otărît şi Dănuţ.
— Atunci dece-a plîns?
— Aşa-s cucoanele, Olguţa. După ce se hotărăsc să facă ceva, plîng, şi le trece.
— Şi-a *călcat pe inimă*, Herr Direktor!
— Măi! că multe mai ştii!
— Herr Direktor, cînd pleci?
— Mîine, Olguţa.
— Pleci singur?
— Da. Dănuţ vine cu Iorgu, peste o săptămînă.
— ..Imi pare bine, respiră ea.
Herr Direktor îi dezmierdă pletele.
— Bună fată eşti tu!
— Herr Direktor, începu Olguţa privindu-l drept în ochi, — tu eşti sever?
— Cu cine, Olguţa?
— Ştiu eu!... La Bucureşti, cu funcţionarii tăi.
— Sigur. Altfel nu merg treburile.
— Şi ce faci tu cînd eşti sever?
— Dă!... Vorbesc mai aspru, mă încrunt... şi dacă nu m'ascultă îi dau afară.
— Şi dacă n'are să te-asculte fratele meu?
— Dănuţ m'ascultă.

— Cine ştie! Dacă face-o prostie?
— Ii fac morală.
— Şi dacă mai face una?
— Hm!... Om vedea!
— Hm!... Herr Direktor, tu ai bătut vreodată pe cineva?
— Poate! Nu-mi mai aduc aminte! Cînd eram băiat...
— Da-ţi place să baţi?
— Nu, Olguţa. E urît şi sălbatec.
— Vrasăzică, n'ai să-l baţi pe fratele meu?
— Pe Dănuţ! Ferească Dumnezeu!
Olguţa respiră adînc.
— Merci, Herr Direktor. Ştiam eu! Tu eşti sever da' eşti bun... Imi dai voe să umblu în geamandan?
— Mă rog!
— Inchide ochii, Herr Direktor... Astupă-ţi ochii cu mînile... Acuma să-mi spui ce-am să fac?
— Ai să-ţi faci un duş cu colonie!
— Bine-mi pare că n'ai ghicit!... Azi nu te doare capul, Herr Direktor?
— Slavă Domnului, am scăpat!
— Ce rău îmi pare! Eu vroiam să-ţi fac o fricţiune.
— Ba mă doare! Cum nu!
Revărsîndu-se, colonia gîlgîia; palma Olguţei se rotea repede împrăştiind-o pe capul zimţat aspru de părul mărunt, în timp ce buzele suflau din răsputeri spre creştet.
— Iţi place, Herr Direktor?
— Straşnic! Parcă s'a mutat Polul Nord în capul meu! Numai ia-o mai încet că acuşi capăt o migrenă.
— Nu-i nimica, Herr Direktor! Iţi mai fac o fricţiune. Azi îi *o zi mare!*
— Pe capul meu!
— Şi pe altele, Herr Direktor, adăugă Olguţa, frămîntînd amarnic.

*

Era o dărăpănare atît de străvezie că parcă nu era, în văzduhul toamnei, — şi o blîndeţă vastă în lumină, ca un trecut...

Dănuţ cobori treptele pridvorului cu mînile în buzunar şi umerii plecaţi. Zărind mingea de foot-ball, uitată în ogradă, îşi aminti că se jucase cu Olguţa, că se rănise la genunchi mai adineaori, — şi i se păru că treptele pe care le coboară sînt altele decît acele pe care le suise, şi că ograda-i alta, şi că Dănuţ e altul...

Caşicum treptele suite *atunci* şi coborîte *acum*, ar fi fost ale vremii, nu ale pridvorului casei părinteşti.
Inchise ochii...
De multe ori, spre sfîrşitul vacanţelor mai ales, Dănuţ visa

că i s'a intîmplat o nenorocire. Și 'ntotdeauna, deschizînd ochii, nenorocirea se isprăvea. Și Dănuț era fericit, cu sufletul frăgezit de zîmbete desprinse din spaima somnului. Astfel, nenorocirile din somn îl deprinseseră să socoată nenorocirea ca un prag peste care treci — deschizînd ușa cu o deschidere de pleoape — pentru a intra în alba încăpere a luminii, cu oglinzi numai pentru zîmbete și ferestre numai pentru soare...

...Deschise ochii. Mingea de foot-ball, aceiași; cerul înalt și întins; începea școala, se apropia plecarea; Dănuț mic și singur...

Vrasăzică l-au dat afară din casă... Nu-i venea să plîngă, nu. Oftă.

Cum ar fi vrut Dănuț să se facă cerul mic-mic, și jos-jos, așa cum era cuvertura măsuței pe care făcea uneori, iarna, doamna Deleanu pasiențe, sau cetea o carte. Și dedesubtul cerului micșorat și coborît așa cum ar fi vrut Dănuț, să fie un covor luminat de flăcările sobei și o pisică somnoroasă...

Deasupra măsuței mai era o lampă cu abat-jour. Subt măsuță se vedeau picioarele mamei în pantofi subțiri, stînd locului, sau strîmbîndu-se pe-o coastă de nedumerire, sau bătînd tactul unei supărări, cu vîrfurile. Dănuț, firește, ședea subt măsuță. Olguța se juca pe-afară, în omăt. Dar lui Dănuț nu-i trebuia altă joacă. Acolo, lumea se micșora ca o căsuță de păpușe. Nimeni nu mai era pe lume decît picioarele măsuței, Dănuț la mijloc, pantofii mamei și pisica. Dănuț știa ce face mama fiindcă vedea ce fac pantofii. Știa cînd zîmbește, cînd se încruntă, cînd se supără. Pisica dela o vreme torcea. Și era o tăcere!... Căldura sobei ajungea acolo moTatecă și somnoroasă... Acolo începeau poveștile cu Statu-Palmă-Barbă-Cot, cu Prichindel... Acolo făurise Dănuț o lume măruntă, cu oameni mici ca literele, cu animale de statura majusculelor, și căsuțe niciodată mai mari decît o carte de povești, să 'ncapă 'n ele numai basme. Dănuț numai, era uriaș, dar ce uriaș cumsecade!... Era bine acolo! Acela era patria lui Dănuț luminată de focul din sobă ca de un soare al covoarelor pe care dorm copii și visează pisici...

L-au izgonit.

Ce înalt era cerul! Ce mare pămîntul!

Porni încet spre livadă... Ce se intîmplase în Turbinca lui Ivan? Ce vînt veștejise, scuturase și-alungase împărații, Feți-Frumoșii și poveștile? Turbinca lui Ivan era goală?

Dănuț mergea *singur*. Nimeni nu-l mai insoțea. Oștile care întotdeauna veneau în urma lui Dănuț sau îl așteptau înainte, — pieriseră. Pustiu înainte, pustiu în urmă! Din casă-l izgoniseră, înainte-l aștepta școala...

Turbinca lui Ivan era goală și era grea fiindcă în ea intrase durerea din viață în locul celei din basme, cu duioasa apăsare de moarte a toamnei pe păduri.

În drum spre livadă îl ajunse Ali, gudurîndu-se pe lîngă el.

Numai Ali îl iubea pe Dănuț. Și după ce va pleca Dănuț, amîndoi vor rămîne singuri: Dănuț la București, Ali la Medeleni.

— Dănuț!

Cu cozile fluturînd pe spate, Monica alerga după el.

— Dănuț, stai puțin, Dănuț.

Îl ajunse în livadă. Gîfîia.

— Dănuț... îmi pare-așa de rău că pleci! — se spovedi ea gata de plîns, luîndu-i de mînă și privindu-l cu ochii măriți.

— Ce v'am făcut eu? Ce mai vreți cu mine? Dece nu-mi dați pace?

Zmulgîndu-și mîna din mîna Monicăi porni înainte, înstrăinîndu-se de-al lui în toamnă.

— Ce i-am făcut eu? — murmură Monica acoperindu-și obrajii cu mînile. . Saracu' Dănuț!

Și fiindcă numai Ali mergea după Dănuț, deși gonită, Monica porni după Ali.

*

Arome dulci și amărui, mirodenii pipărate, mirezme stinse, suflări umile, abia simțite, deslușite totuși...

Soarele umed — adierile vîntului de pe miriști și grădini și arături — fructele și frunzele crengilor — trunchiurile pomilor — pămîntul — frunzele și fructele căzute — și firele de iarbă 'ncovoiate, miroseau deavalma toate-toate.

Pluteau suflete printre pomi și suflete se desprindeau din iarbă și din vînt, — și căderea frunzelor dezmierda mîhniri fără de frunte și sfîșieri fără de mini.

Și pretutindeni începea o plecare, și nicăeri nu se vedea tristul cufăr al plecărilor, nici femeia care stă pe el înfrigurată, cu genunchii strînși și coatele împreunate, acoperindu-și ochii: să nu mai vadă și să nu mai plîngă.

Dar Toamna?

Monica se tupilase după trunchiul unui măr domnesc. Deasupra ei, merele pline încovoiau crenguțele, împovărîndu-le, ca cerceii cu prea grele nestimate urechile micilor infante.

Deacolo, Monica ținea tovărășie lui Dănuț, intr'ascuns. Ostenise. Deaceia îngenunchiase.

Dănuț ședea pe banca de subt nuc, nemișcat. Monica-i vedea numai capul aplecat asupra mesei de stejar. Soarele-l bătea în plin, cîrlionțîndu-l cu aramă.

Pe masa de stejar cădeau frunze, lumini de soare și nuci întunecate în cojile verzi. Se desfăcuse parcă un străvechiu gromovnic, cu scoarțele de foi de nuc suflate cu lumini de soare. Și capul unui pui de faun, aplecat, visa...

O lacrimă de-ar fi lucit în soare căzînd din ochii lui Dănuț, Monica ar fi cutezat să iasă din ascunzătoare. Dar numai frunzele cădeau din crengile de nuc.

*

Sufletul lui Dănuţ se îndepărtase atît de mult de trupul lui Dănuţ, că murmurul buzelor lui era al unui copil care abea ştia să vorbească, şi numai zîmbetul era poate al lui Dănuţ dacă nu al soarelui de pe obraz.

„Unu' Ilă
Duduilă
Eşti caş
Toporaş
Pe la moara Murgului
Trece fata Turcului
C'un cojoc
De mojoc
C'o pestelcă
Strecătoare
Una mara
Două pera
Triaria
Còmpania"...

Fără înţeles, versurile căpătau odinioară farmecul naiv al buzelor care mai degrabă ştiau să rîdă decît să vorbească. Pe-atunci, Dănuţ avea vre-o trei ani. Purta rochiţă caşi Olguţa şi cînd îi era somn anunţa: „Vau naniţi". Şi o bucovineancă, dadaca lui, poate în dorul satului de peste graniţă, îi învăţase încetul cu încetul versurile copilăriei ei. Dănuţ le recita din braţele doamnei Deleanu şi după ce isprăvea, căpăta bomboane şi sărutări. Cînd se culca, le recita în şoaptă, pentru el, până ce adormea.

Aşa:

„Unu' Ili
Duduili"...

— Nani, Dănuţ!—răsuna ca prin vis glasul doamnei Deleanu din patul slab luminat de lampa cu abat-jour verde. Şi Dănuţ şoptea mai încet:

„Esti cas
Topoas"...

— Sst!

„Pe la moaa Mugului
Tece fata Tucului"...

— ...? Ţt-ţt!

Şi Dănuţ, zîmbea fiindcă numai gîndul lui mai auzea că fata Turcului avea:

„Un cozoc
Di mojoc"...

Şi adormea zîmbind.

...Cădeau frunzele nucului cîte una şi mai multe laolaltă pe masa de stejar.

Şi pomii astă primăvară erau înfloriţi, şi-acuma nu mai aveau flori şi cădeau frunze galbene din ei, foşnind uscat. Poate de asta versurile cantilenei care lăsa zîmbetul somnului pe buzele lui Dănuţ—pe cînd avea trei ani,—acum, fără de înţeles, şi-atît de trist, i se desprindeau de pe buze, rupte din trecut:

„Unu' Ilă
Duduilă
Eşti caş
Toporaş"...

Se ridica 'n livadă—pe măsură ce se lungeau umbrele—răcoarea umedă. Monica îşi acoperise pieptul cu mînile: tremura.

Şi Dănuţ era îmbrăcat subţire! Dacă răcea?

Se ridică în picioare, frecîndu-şi genunchii îndureraţi. Incepu să se îndepărteze deandăratelea, ascunzîndu-se pe după trunchiuri. Se opri, uitîndu-se: Dănuţ nu se mişca. O luă la fugă din răsputeri ca să aducă mai degrabă pelerina lui Dănuţ.

...Cînd eşti trist de tot, îţi vine să dormi. Iţi vine să-ţi culci capul pe genunchii altcuiva care te iubeşte, sau dacă eşti singur şi n'ai pe nimeni, să ţi-l culci pe palmele tale... Da. Iţi vine să dormi cînd eşti trist. Şi să uiţi... Dar cînd te deştepţi? Iar eşti trist şi nu mai poţi s'adormi din nou!...

Dănuţ oftă.

...De ce cădeau frunzele?... Fiindcă venise toamna... Frunzele erau moarte?... Nu. Frunzele cădeau şi mureau jos pe pămînt fiindcă venise toamna... Toamna...

Frunzele cădeau sau *vroiau* să cadă?... Dacă venise toamna!... Ce să mai facă ele pe crengi!... Cînd vine toamna, pasările pleacă şi frunzele cad...

Dacă Dănuţ ar fi fost o frunză pe creanga nucului, şi-ar fi venit toamna,—ce-ar fi făcut?... Toate frunzele din jurul lui ar fi căzut, şi el ar fi rămas din ce în ce mai singur—aşa cum era acum... Da. Şi el s'ar fi *aruncat* de pe creangă... şi l-ar fi luat vîntul şi l-ar fi amestecat cu celelalte frunze, şi cine ştie unde l-ar fi azvîrlit... şi nimeni-nimeni n'ar mai fi ştiut de el...

...Cînd eşti trist de tot îţi vine să dormi şi să uiţi...

Un gînd ciudat se apropia de Dănuţ, dinafară parcă,—aşa de ciudat că ochii lui Dănuţ se deschiseră mari şi orbi, ca în întuneric, cînd se apropie spaima care-ţi apucă inima şi ţi-o gîtue...

In fundul livezii era o rîpă înaltă—tot atît de înaltă pentru Dănuţ cît era pentru o frunză creanga de pe care se zvîrlea în jos. ...Frunzele plutesc, alunecă şi se aşează lin... Nucile cad şi se sfarmă!... Nucile n'au sînge. Dac'ar avea, le-ar curge sîngele pe coajă... ca unui om... ca unui om cu capul sfărmat... ca unui biet om trist...

„Dănuţ! Dănuţ! Unde eşti, Dănuţ? Unde-i Dănuţ" ?...

Şi l-ar fi găsit boarul, jos, lîngă ripă, cu capul sfarmat, cu şiroae de singe pe obraz...

Mort Dănuţ?... *El, Dănuţ, mort ?...*

— Eu?

„Nu se poate"!—murmură un gînd îndepărtat şi învăluitor ca orizontul răsăritului.

...Toţi sînt în doliu. Merg în urma sicriului lui Dănuţ. Plîng... Şi lui Dănuţ îi vine să plîngă fiindcă şi el merge în urma sicriului.

— Mort?

Singur în sicriu? Singur în groapă? În pămînt negru?... Şi noaptea cu strigoii? Singur!

„Nu. Mai bine la şcoală".

Dănuţ oftă adînc.

...Toamna mor nucile sfarmate şi frunzele căzute. Dănuţ pleacă la şcoală.

Monica răsări îndărătul băncii ca o icoană luminată de candelile apusului. Fără să spue o vorbă, aşeză pelerina pe umerii lui Dănuţ... şi fără să vrea şi fără să ştie de ce, braţele ei subţiri îi încolăciră grumajii şi buzele închise îi sărutară buclele...

Văzînd că braţele nu sînt ale mamei lui, Dănuţ sări în picioare scuturîndu-şi buclele.

— Cine ţi-a dat voe să mă săruţi?

— ...

— Dece mi-ai adus pelerina?

— Ca să nu răceşti, Dănuţ, îngînă Monica, înghiţind.

— Mai bine-aşi răci. Ce te-amesteci?

— Dacă mi-i milă de tine!

— Cine ţi-a dat voe să-ţi fie milă? N'am nevoe!

Aaa! Nu se isprăvise vacanţa! Are să le-arate el! Intîlnind cozile Monicăi, apucă şi trase. Capul Monicăi zvîcni îndărăt, docil. O amintire trecu pe dinaintea ochilor lui Dănuţ: la începutul vacanţei, pe vremea caiselor, în livadă, o trăsese pe Monica de cozi... Şi parcă se temuse de Monica... şi-i păruse rău... Ce repede trecuse vacanţa! Incepea şcoala! Pleca! Era frig, toamnă!

— Te-ai supărat, Monica?—o întrebă el dulce, lăsînd să-i cadă cozile din mîni.

— ...

Nu-i vedea faţa: numai cozile blînde şi grele.

— Imi pare rău, Monica. Pardon... Nu ţi-i frig?

Capul Monicăi făcu semn că nu.

— Da' vrei să fugim împreună?

Capul Monicăi făcu semn că da.

— Tu eşti căluţ şi eu te mîn: da?

— Da.

— Hii, căluţ!—răsună puternică şi ascuţită vocea lui Dănuţ.

Tot nu se isprăvise vacanţa!

Trezit din somn, Ali ţîşni săgeată. Cu cozile de aur în mîni, Dănuţ fugea subt foile de aur. Şi'n faţa lui fugea Monica, zveltă, cu faţa plînsă şi zîmbitoare. Şi pretutindeni printre ei, Toamna.

*

Nori lungi şi subţiri se aşternuseră din înaltul cerului siniliu până în zarea apusului, ca nenumăratele trepte de marmură ale palatelor din basme.

In gloria luminilor—ca'n para unor torţi înălţate de braţele curtenilor—un punct negru tresări şi pieri. O rîndunică poate. Şi soarele apuse dincolo de lume, ducînd cu el condurul delicat pierdut de vară pe cea din urmă treaptă a palatului ceresc, şi melancolia prinţilor îndrăgostiţi de o cenuşăreasă.

* * *

Monica tresări prin somn, îngăimînd cuvinte nedeslușite.

Dormea pe-o coastă, dezvelită, cu picioarele îndoite dela genunchi, c'un pumn adus lîngă frunte, celălalt răpezit dealungul coapsei, albă în goliciunea copilărească şi cea lunară,—ca statueta Fugii, răsturnată.

— Hii, căluţ!

...Alerga prin livadă, fără să-l poată vedea pe cel care-o mînă dela spate trăgînd-o de cozi...

Se zmunci atît de tare, încît visul ca un lung păr despletit îi flutură pe dinaintea ochilor... Se acoperi cu pledul pe picioare, ridicîndu-se.

— Hii, căluţ!—murmură ceresc, glasul din vis.

Un zîmbet fericit îi răsturnă capul pe spate... Şi ce cuminte era Dănuţ! Ce surîs blînd avea!... Şi ce ochi dulci, verzui şi aurii! Şi buclele lui cu miros de castane coapte! Şi ce repede-i trecea supărarea!..

— Hii, căluţ!

Rîzînd cu ochii închişi, Monica 'şi răsturnă capul pe pernă aşteptînd somnul... şi visul care avea să unească din nou cozile ei cu mînile lui Dănuţ.

*

Cu foşnetele toamnei şi ţîrîitul greerilor, balul alb al lunii ondula pe la fereşti.

Prin întuneric, domnul Deleanu răsuci o ţigară şi o aprinse aplecîndu-se pe marginea patului.

— Nici tu nu dormi?

— Fumez, Alice.
— Cîte ceasuri?
Flacăra unui chibrit clipi, răscolind umbrele.
— Cam tîrziu... Unu.
Doamna Deleanu se cobori din pat, îşi aruncă pe umeri kimonoul... Intră în vîrfuri în odaia lui Dănuţ, apăsînd şi ridicînd clampa, mut. Dănuţ dormea cu buzele întredeschise. Se dezvelise. Cămeşa albă se îngrămădise înfoiată deasupra genunchilor, descoperind picioarele lungi cu genunchii zgîriaţi, pulpele lin rotunjite, gleznele subţiri.
În palma desfăcută îi juca o lumină de lună. Lumini de lună îi tremurau prin păr şi pe obraji.
Ca un copil de casă adormit la picioarele unei albe castelane al cărei evantai de pene albe îi lumina somnul.
Doamna Deleanu îl înveli, îi alintă cu vîrful degetelor buclele rotunde şi eşi încet.
— Ce face?
— Doarme.
— Bine-i să fii copil!—dădu din cap domnul Deleanu turtindu-şi ţigara în scrumelniţă.
— Bieţii copii!—îngînă pentru ea, mama lui Dănuţ.

Cu mişcări nesigure şi albe, cădeau petalele unui trandafir de pe măsuţa de noapte: cum se dezvelesc copiii mici prin somn, cînd visează...

Ionel Teodoreanu

(*Va urma*)

Flora vieţii

„Floare de crîng,
Aşa vieţile"...
Mihail Eminescu

La început a fost realitate
Şi 'n spuma ei s'a fecundat cu vis;
Iar din acest haotic compromis,
Născutu-s'a pe lume vanitate.

Ea smulse timpul din eternitate
Şi 'mprăştiindu-i clipele 'n abis,
Trimise Evei şarpe 'n Paradis
Pentru-a se fermenta umanitate.

Aşa răsar, albastre, din real,
Otrăvitoare flori de ideal,
Cum din pămînt răsare mătrăguna...

Dar toate 'n sterp avînt s'ar răsădi,
De n'ar avea păcatul şi minciuna
Ca dar suprem pentru-a putea rodi.

Mihai Codreanu

Istoriografia literară romînă

N. Iorga [1]

I.

De cînd norocoasa împlinire a Dacorominiei a deschis deodată, activității poporului romîn, o mulțime de perspective, dincolo de care ne place să visăm: o cultură romînească complectă; fapte culturale cu răsunet viu spre Est și Vest, spre Sud și Nord; o țară țintă de peregrinări străine respectuoase, care să nu mai samene cu cele de astăzi, mai adeseori de control și exploatare decît de colaborare și prietinie; un popor deslănțuit din mărginirile păstrate încă și revărsat puternic în tot ce al *său* trebue să fie; și ca rod final, o caldă, activă conștiință despre universala, sincera întrunire împrejurul a tot ce va fi atunci aceia ce și azi avem, dar azi l-avem abia în începuturi, a tot ce atunci va fi geniul național bine diferențiat; de cînd am pornit cu toții, unii văzînd limpede, alții instinctiv, dar și mulți fără să-și dee chiar de loc samă despre mersul grăbit, spre astfel de scopuri; de-atunci mă întreb uneori: pipăitu-ne-am toți puterile? Simțim toți, social, menirea-ne individuală? Ne așezăm la rînd, jos, sus, în dreapta, în stînga, după cum ne poruncește postulatul utilității individuale din punct de vedere al acelui mare viitor? Lămurit-am acum, din nou: cine ni-s spiritele care însuflețesc tumultul? Ele sînt sigure de sine, și îl duc drept spre ce trebuește? Energia lui crește din energia lor? Pe scurt: Ne-am revizuit puterile noului avînt al lucrărilor de pace, prin care vom

1 La baza acestui studiu stau două lecțiuni ținute la începutul anului 1924, la Universitatea din Cluj.

întemeia viitoarea cultură a neamului? Ori credem că, precum am mers, așa vom merge și de azi înainte? Cei ce cred că așa vom merge, sînt parcă prea mulți. Excitarea opiniei publice dela inconștiența acestor mulți pornește. Excitarea este o probă că se simte nevoia înoirii; inconștiența este dușmanul, care trebue arătat și răsturnat din drumul înaintărilor economice, sociale, politice, culturale. Se văd și fapte bune; nemernici cei ce nu le recunosc și nu le arată imitației neorientate încă! Dar ele nu sînt atît de puternice și de multe, încît să scadă toată excitarea pesimistă. De-aceia eu cred că avem nevoe de multe *revizuiri*, în toate privințele. Revizuirile trebue să ceară socoteală de orice plus și minus în avutul național, de orice fel ar fi acesta. Un criticism necoruptibil trebue să examineze încă odată, de două ori, de repețite ori forțele naționale, bilanțul trecutului văzut din viitorul spre care voim sau dorim să-l cîrmuim. Acel criticism trebue să înalțe pe umili spre conștiință productivă, de exemplu pe țărani; problemei nouă trebue să-i adapteze pe cei ce până astăzi nu au dat dovezi că sînt pătrunși de conștiința cea mai fină și cea mai morală a menirii lor, de exemplu pe orășeni și, dintre ei, pe acei specific „suprapuși" al trecutului și ai norocului vertiginos de după războiu; trebue să arăte golurile, în care, cu forțe nouă, cu ultime puncte de vedere și instrumente de cercetare, cu un simț de jertfă primenit, trebue să intre conducătorii intelectuali ai generațiilor proxime. Suma tuturor sumelor de energii trebue citată în fața judecății momentului de față și lămurită: ce garantează ca și ce nu? Dela această cercetare, exceptări nu poate cere nimeni, nici-o forță. Aceasta ar însemna că vechea tendință de abatere dela positivismul cultural, social, politic voește să mai stărue în paguba renașterii naționale. Căci de-o renaștere este nevoe; este, fiindcă toți o așteptăm; și mulți au chiar îndrăzneala de-a se socoti de pe acum apostolii ei.

Știința romînească nu poate face excepție dela acest examen în ajunul proximei reînălțări.

Literatura, al cărei curs parcă nu voește să se adîncească, cere însăși să fie cercetată sever; literații conduc reviste în care se caută drumuri nouă, calități nouă, energii nouă; criticii devin poeți, poeții devin critici, pentrucă simt că înțelegerea reciprocă este o nevoe a epocii și că publicul trebue adunat, printr'un nou interes, împrejurul unor valori nouă și susținut în predilecții vechi încă legitimate, uneori uitate.

Rezultatul final al acestei fierberi, cine poate să-l prevadă astăzi? Cine poate ști din ce parte ni se va ivi luminătorul duh omnipotent? Toți cei de azi lucrăm să-l facem drum.

Vorbe, vorbe, vorbe...

Cetiți-le, totuși, încă odată; gîndiți ce faptă va fi corespunzînd *fiecărei* vorbe; și poate veți crede, ca mine, că sînt numai: fapte, fapte, fapte. Și încă ce simple la vedere!

Și eu încerc, voiu încerca a revizui; am început de cîțiva ani; și voiu continua a revizui: 1) din *trecut*, pentruca din trecut să scot la iveală ce a rodit în el, și ce mai poate rodi și azi; 2) din *prezent*, cu acelaşi scop.

Articolul de față este una din revizuirile mele. Și încă una din cele mai necesare! [1]

2.

De cînd noua epocă a istoriei romîne m'a ridicat și pe mine din București și m'a așezat profesor de literatură la universitatea din Cluj, sînt nevoit să recitesc multe cărți,—odată o distracție personală a unui om, care urmărea numai unele individualități și nu era *et offo* chemat să fie o călăuză a tinerimii mature; de dragul ei să caute a ajunge la o icoană complexă a literaturii romîne vechi și moderne, pentru a putea formula odată—dacă soarta va îngădui—o vedere proprie în toate *motivele* evoluției ei, în formele ei, în rodnicia acestora, în semnificația lor de rasă, în prognosticul de viitor etc..

Concepția mea despre *ce* și *cum* trebue făcut am întrupat-o *metodic* în ultimele mele lucrări, dintre care monografiile despre Gheorghe Lazăr și Simeon Barnuțiu reprezintă stadiul ultim al modului de explicare ce-l dau și-l cer și altora. Până aici am ajuns comparînd istoriografia romînă anterioară și contemporană, [2] dar și opere de istoriografie străină, care, însă, aici nu ne privește.

Astfel am comparat și opera d-lui N. Iorga, și în privința sa am ajuns la concluzia că: deși stau alături de părți bune, superficialitățile sale sînt o primejdie pentru seriozitatea educației literare a tinerimii neamului; că acele superficialități derivă dintr'o defectuoasă privire psihologică și filozofică, în ceiace constitue personalitatea literară; că impresionismul său critic este dublat de un temperament agresiv—de admis în politică, nu în domenii literare; de oarece, în cazul de față *niciodată istoricul literar nu are voe să uite că întâia sa datorie este: a provoca entuziasm pentru literatura ce-o propagă;* că figurile ce le descrie le așază, ca să fie văzute și căutate cu simpatie (uneori iertătoare), nu cu desconsiderare.

De-aceia *Istoria literaturii romînești în veacul XIX, dela 1821 înainte, în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului* este o lucrare asupra defectelor căreia atenția tinerimii culte, în special a celei universitare, trebue atrasă. De-aceasta, numai de-aceasta este vorba în articolul de față pe care aşi fi fost fericit să-l fi scris altă mînă, o mînă care n'a avut atîtea prilejuri s'o strîngă amical pe-a d-lui Iorga. *Sed magis amica veritas.* [1]

1 Anume îndrăznelî jignitoare ale școalei iorghiste, care se măgulește crezînd că și ea are multele calități prețioase ale maestrului, mi-au deschis ochii asupra nevoii ca însăși școala să fie pusă la punct, nu numai la Cluj, unde piticii vreau să crească uriași, ci în toată întinderea țării. Punerea la punct trebuia să privească, deci, și pe maestrul școalei, ale cărui amintite calități mari ar fi fost vrednice de aderența altui fel de spirite.

2 Vezi și studiul meu, mai vechiu, despre opera lui Pompiliu Eliade, în *Convorbiri literare*.

3.

Să începem, deci, cu titlul și înțelesul său.

Se promitea istoria literaturii în legătură cu cultura neamului; titlul sună, desigur, important, grav. Orice intelectual are o idee despre literatură; ideia-i respectuoasă; orice om, care nu trăește în păduri, are măcar o bănuială despre ce este cultură, chiar și cînd nu-i cunoaște numele; dar încă intelectualul! Ideia-i și mai respectuoasă. Titlul sună, deci, multora grav, important.

D. Iorga are despre cultură, caşi despre literatură o rațiune *empirică*, lipsită de pătrundere filozofică, și mai ales, de întemeere biologică.

Eu zic, împreună cu marele fiziolog Max Verworn: [2] „Cultura este totalitatea tuturor *valorilor* create de om". „*Organisme culturale* sînt numai acelea care produc astfel de valori, adică *indivizii* umani și *comunitățile sociale* ale oamenilor". Orice expunere culturală trebue să expună, deci, *produsul comunităților sociale* și *produsul indivizilor;* și anume în a lor reciprocă influențare.

Dacă părăsim terenul și concluziile biologilor—la a căror ultimă informație—ocupîndu-se cu omul—și istoricul este dator să alerge, pentru a-și deriva *și* din ea puncte de vedere; și dacă sosim la psihologie, obținem acelaşi rezultat. L-a obținut de exemplu istoricul Karl Lamprecht, teoretic într'o cărticică despre care d. Iorga are bună știre; [3] și l-a formulat vorbind despre factorii *social-psihici* și *individual-psihici*, care în istorie apar în raportări reciproce, și zicînd: „Istoriografia *modernă* este, în rîndul întâiu, știință psihologică"; practic Lamprecht a formulat rezultatul obținut de el la cercetarea istoriei poporului german, pe care a reușit să o ducă, pe cale inductivă, până la o încadrare în șase cuvinte cu vast înțeles psihologic; cuvintele acelea sînt marca epocelor (de veacuri) prin care poporul german

1 Volumul I (1907): Epoca lui Asachi și Eliad (1821–40); volumul II (1908): Epoca lui M. Kogălniceanu (1840–1848); volumul III (1909): Anul 1848 și urmările sale. Opera politică a emigraților. Literatura din țară dela 1847 până la agitațiile pentru unire. Regalitatea literară a lui Vasile Alecsandri. Literatura romînească în epoca unirii și subt domnia lui Vodă Cuza (1848–1866).

2 *Biologische Richtlinien der staatlicher Organisation*, 1917 p. 14.

3 *Moderne Geschichtwissenschaft*, 1905.

a trecut dela origine până azi: *simbolism, tipism, convenţionalism, individualism, subiectivism.* Formulînd astfel, îndrăzneţ şi cu o informaţie clară despre toate valorile contemporane, Lamprecht hotăra care este *stilul* vremii, şi *stilul* indivizilor; orienta psihologiceşte; care este stilul obiectiv, deci uniform, care cel personal, deci subiectiv, variat; cum întâiul determină pe al doilea, cum al doilea se disociază din întâiul şi, prin imitaţie şi răspîndire, devine element de alcătuire al spiritului obiectiv-ulterior.

Aşa ceva, aproximativ, am fi dorit să ne povestească despre evoluţia romînească d. istoric Iorga, care este, fără îndoială, cel mai învăţat dintre istoricii neamului, a cărui putere de pătrundere psihologică rămîne, însă, prea departe de bogăţia materialului ce ni-l oferă.

In istoria sa literară d. Iorga nu face nici măcar încercarea de-a determina psihicul social-romîn dinainte de 1821 (şi ar fi putut să o facă, căci este un cunoscător bun al epocii fanariote!), pentruca, astfel, să deosebească psihicele individuale diferenţiate, care se desfac din umbra tristei vremi, pentruca treptat să alcătuiască atmosferele vecine cu noi, atmosfera noastră. In loc de-o privire rezumatoare, dacă nu până la *un* cuvînt, ca 'n Lamprecht, măcar până la cîteva cuvinte—deoarece este sigur că evoluţia noastră nu a fost atît de organică, proprie şi unitară între anumite veacuri, ca cea germană!—în opera sa d. Iorga ne-a dat, pe ici pe colo, părţi de cultură, fără să ne stoarcă din ele—să-l vedem!—sufletul formelor lor.

Cum nouă, până acum, nimeni nu ne-a scris o istorie a culturii romîneşti, nu putem respinge tabloul cultural nici din istoria literară. Dacă aceia ar fi scrisă, în aceasta ar trece rezultatele ei, adierile ei, cu care s'ar impreuna materia literară bine limitată de către cea culturală. Cînd ne-aducem însă aminte că a fost cu putinţă ca 'n limba germană să se scrie o istorie a liricei religioase ignorîndu-se chiar şi biografiile poeţilor şi arătîndu-se cum curg din sus în jos, din veac spre veac, sentimentele religioase, mi se pare că avem dreptul să punem şi la noi problema: până unde, asupra materiei literare pure, se pot grămădi date străine de intimităţile acesteia, ştiri care abat atenţia dela ce constitue esenţialul literar.

Titlul cărţii este, aşa dar, o făgăduială neîmplinită: legătura între cultură şi literatură nu se urmăreşte nici sistematic, nici limpede, în înţelesul expus.

4.

Amestecul de cultură şi literatură, de biografie şi apreciere subliniată a fost şi este *tipul* cărţii romîneşti de istorie literară. Insă contra tipului, demult s'a ridicat un glas, la care revin pentru a fixa un moment interesant din istoria istoriografiei literare romîne: Era la 1884, cînd un socialist, deprins cu revizuirile, a cerut să ni-l revizuim în înţelesul arătat; era pe cînd *Contemporanul*, aspru, selecţiona valorile cu criterii nouă; era pe cînd Ion Nădejde cerea, în prefaţa la *Istoria literaturii romîne*, ca aceasta să se ocupe numai cu *valorile* literare, nu cu orice tipăritură. Deşi tipul rămînea, Ion Nădejde cerea ca istoria literară să se descarce de balasturi şi să reţie numai ceiace este semnificativ, important, durabil.

De-atunci sînt patruzeci de ani!

După patruzeci de ani d. Iorga regăseşte adeseori curajul sau naivitatea lui Dimitrie Iarcu şi V. Gr. Pop, de-a înregistra în istoria sa literară o mulţime de fenomene, care doar' numai întru atît sînt literare întrucît le-a scris un literat oarecare, sau au fost simplă hîrtie supusă abuzului de ea!

5.

Pentru a nu lăsa nici-o îndoială despre adevărul tuturor afirmaţiilor de mai sus, trec la dovedirea lor prin citaţii, care în nici-un caz nu vor epuiza bogăţia exemplelor ce s'ar putea extrage din această istorie literară.

A.—*Notele culturale* pătrund în scriere în felurite chipuri; le-aşi zice *prisosuri* care încarcă, fără să explice literar.

Volumul I, pagina 10: Pomenindu-se numele Balaşei şi biserica ei, se adaogă:

„—biserică, pe care am dori să ni-o putem închipui lucrată modest după stilul cel vechiu tradiţional, înconjurată de chilii unde stăteau dascălii ţinînd în gazdă pe cîte un şcolar de neam mai bun sau mai bogat,—în locul uriaşei clădiri, ordinare şi pretenţioase, zidită în marmură trufaşă şi împodobită cu aurării *obraznice*, pe care, după modele greceşti, ni-au dat-o restauratorii de mai tîrziu".

O controversă de stil arhitectural în mijlocul unei descripţii a şcoalelor greceşti! Şi totuşi „obrăznicia" este regretată numai şase rînduri mai la vale, unde, vorbindu-se despre biserica Măgureanului, se scrie:

„—şi aici chiliile de învăţătură nu se mai văd, de asemenea, şi biserica a fost cu totul stricată, fără a i se da măcar luxul, atrăgător pentru anumiţi oameni, cu care se mîndreşte Doamna Balaşa".

In felul acesta s'ar fi putut caracteriza—toate bisericile pe lîngă care au trăit vreodată literaţii veacului!

I, 17:

„—unul din efori tipărise la Viena, la începutul veacului, o hartă generală cu inscripţiile în greceşte, un πίναξ".

Fraza vrea să lămurească afirmarea că în școala lui G. Lazăr se admisese — geografia! Fără acel πίναξ—nu s'ar fi admis?

I, 32. Vorbind despre societatea de fiecare zi a lui Iancu Văcărescu, scrierea ne aduce 'n față și pe un

„ neica Afendache, cu privire la care nu dorim nici un fel de lămuriri".

De ce-l mai tîrî, deci, în istoria literară?! Ca și pe cela:

„—Intr'un colț de odaie se mai vedea și dascălul din zilele dela Viena, el și cu ciubucul său".

Va fi fost ciubuc de inspirație?...

I, 38: Afirmînd că Iancu Văcărescu și-ar fi putut tipări poeziile în tipografia boerinașilor Clinceanu și Toplițeanu, se adaogă că

„—cel dintâiu împrumutase cu bani și pe Dudescu, unchiul poetului nostru".

Nefiind literar, este cultural a fi făcut ...datorii. Și deci, Dudescu apare și aici...

I, 41: Faptul că B. P. Mămuleanu s'a născut în Slatina devine motiv (?!) să auzim că

„se trezi deci într'un loc unde-și avea moșie, chiar în marginea orașului, acel boer înzestrat cu darul poeziei" (Slătineanu),

și unde ispravnic era Ioan Faca,

„în care văd pe tatăl altui poet, al acelui ce a scris *comedia*" etc.

Ce are a face cu — Mămuleanu?! Ori, poate, ni se suggerează ideia că pe-atunci Slatina avea—atmosferă literară?!

I, 50. Nu știu pentru ce se afirmă despre Alecu Beldiman, pus în raport cu Fabian, că acela cu acesta

„n'ar fi înțeles, de altminterea, să aibă nici-o legătură".

Ori, poate, ca să relasă, ca fapt cultural deosebirea de clasă dintre literați?

I, 59: Ce literatură este a înșira că, trecînd înapoi în Ardeal, Lazăr avea

„două blăni, trei ceasornice de argint, cinci lingurițe și doi pinteni de același metal" etc.?

Mai sus: ciubucul lui Afendache; de ce nu și: pintenii culturali ai lui Lazăr?!

I, 199: Pomenirea lui Constantin Cîrlova nu avea loc; mai ales fiindcă era dela 1848 și nu explica nimic din poetul dela 1830.

I, 201: Palmira singură era suficientă; pe Zenobia și-o gîndește oricine. Dar nu; trebuiau:

„ruinele Palmirei, în care a îngropat gloria arabă a Zenobiei regale, tîrîtă roabă după carul de triumf al lui Aurelian".

Ei și?

I, 304: De ce interes pot fi pentru literatura și cultura romînă știrile despre vagabondările grecului dascal Stamatopol?! Este vorba de G. Barițiu venind la Brașov, unde găsi trei biserici o școală și

„—un început de școală bisericească în Cetate chiar, unde se oploșise numitul Anton Stamatopol, dascăl grec vagabond, care știa și romînește și italienește, și cîte puțin din alte limbi și trăise în casa lui Dumitrachi Bibescu, înainte de a pleca în lume, cu prilejul răscoalelor din 1821, nimerind cînd la Suceava, cînd la Sibiu, cînd la Făgăraș, până-și află rostul, destul de bine plătit, în Brașov, unde era chemat a face din copiii negustorilor buni negustori moderni, știind socotelile și, pe lîngă romîneasca de-acasă, grecește și nemțește".

La ce, într'o istorie literară romînească?!

Volumul II, 87: Ce se explică din Alecsandri, la capitolul său, spunîndu-se că—Ilie Kogălniceanu scria

„într'o slovă cirilică grăunțată".

II, 144: V. Alecsandri i-a trimis Niniței numai un cîntec din

„Brusa asiatică a munților înalți, a limpezilor izvoare săltărețe, a vechilor ziduri bizantine și moscheilor din al XIV-lea și al XV-lea veac, în care dorm cei dintâi Sultani".

Doarmă tun! un scurt atribut despre cîntec era mai la loc decît dovada că autorul cunoaște Brusa.

II, 156: N'ai crede, dar așa este cu Eliade, italianosatorul:

„Un prestidigitator italian din felul acelora care fac să germineze semințele, să crească plantele și să dea și flori, în cîteva secunde, Rodolfo, venise la București și, încîntat de prestidigitația lui—fiind el însuși, în alt domeniu, cam aplecat spre aceasta, și bucuros că află un italian—altul Luigi Gianelloni, un imigrant de prin 1820, „capul pensionatului de copii din mahalaua Batiștei" începuse un curs de italiană pentru adulți,—Eliad îi închinase o poezie în cea mai înaltă limbă neînțeleasă".

Ce vrea paranteza despre Gianelloni în mahalaua Batiște?, ca să nu mai întreb și de altele (semințe din buzunare [?], plante din palmi [??], flori din nări [???])...

II, 164: Eliade cintase în limba *celalaltă* pe Vodă Bibescu,

„de care se vede că nu se putea apropia cineva cu mai puțină solemnitate".

?!

Opresc aici valul „cultural" de informații, care nu explică absolut nimic; dintre care unele ar fi putut explica ceva, dar și acestea culese numai cu multă alegere, în tablouri culturale, compuse cu un suprem gînd sever: al selecționării după raportul ce-l prezintă cu evoluția literară. Așa cum le intîlnim, ele sînt amintiri izolate despre tot felul de lucruri serioase și neserioase, grave și comice, exacte și caricaturate. Unde este spiritul... social al lui—Lamprecht ?!

B.— Urmează probele despre capitolul mai grav al *falșificării* noțiunii „literatură". Zic: falșificării, pentru că cetind opera și văzînd despre ce d. Iorga vorbește, cetitorul ajunge să crează că literatură este toată acea operă despre care d. Iorga vorbește;—și *nu* este. Terminînd citațiile voiu adăoga o reflecție critică. Deocamdată citațiile:

I, 119:

„‹Dragile umbre› fură întâiu publicate în fruntea n-lui 42 din *Curier*, căruia Eliad îi mai dădea cîte o notiță geografică".

Elegia și *geografia* într'aceiași frază!

I, 127: Grigore Pleșoianu a mai alcătuit o „*hartă a poștelor*", cea dintâiu!

I, 125: Aici se afirmă că medicul Piscupescul a scris igiena sa în formă mai „cuviincioasă" decît P. Vanciu antropologia sa —vezi, totuși, la Piscupescul, capitolul despre boalele venerice!—; și se mai adaugă că Piscupescul a mai dat „învățături pentru *paza ciumii*", iar Chiriacopol pentru „*dantiști*" și niște *reclame de hapuri!*

De... hapuri... de.. hapuri.. într'o istorie ...literară!

I, 143: Discursul funebru al lui Gorjan despre Filip, treti logofăt din Văleni, este prilej să se spună că el, pentru săracii de-acolo, a suferit în Dobrogea

„străpuns de răni de *finjori*, cu lunile *nepremenit*"...

I, 141: Pentru traducerea din Homer, Aristia a primit

„din partea Domnului, o *tabachere* de aur".

I, 144: Profesorul Genilie dăruia școlarilor

„ceva mărunțe *moneduri, cofeturi* și *alte asemenea*"...

I, 162—165: *Abețedariul romînescu* al lui Săulescu este cercetat de trei ori, în trei ediții (1832, 1833, 1836), nu ca să se aleagă exclusiv latura literară, ci să se mai noteze că tratează și despre: dietetică, igienă, alimentație, îmbrăcăminte, stele; apoi, în 1836: astronomie, notițe de geografie (cinci continente), timpomăsură, cărora, de astădată scurt, li se adaogă o scurtă informație despre edițiile din 1842 și 1846! vre-o 120 de rînduri lungi despre un—abecedar!

I, 173. Comic sună un text în care d. Iorga constată că deși vorbește despre niște profesori, ei *nu* au scris nimic, deci nici nu au dreptul să fie pomeniți într'o istorie literară:

„Maiorul S. Singurov, profesorul de matematică din 1837, întrebuința cartea lui Asachi. la care se formase. Un Paulini, un Stavrai, un Peltechi, un Teodor Verescu, grecul Cuculi, fost director de pension, care învața pe școlari limba sa natală, *nu sînt nici ei* printre autorii didactici ai timpului".

Dar cine a așteptat ca un grec, care parodosia greceasca, un Cuculi, să scrie cărți romînești ?!

Intorci pagina și constați că nici alții

„n'au îmbogățit deocamdată cu nici-o traducere literatura;"

și încă odată te miri pentru ce apar deci la pagina 174.

I, 187: La Asachi; el era să dea (dar *nu* l-a dat, deci e... „literar"!) un lexicon de conversație, un *atlas* de geografie; a dat tablouri naționale și un „*arbore cronologic*"; ba traduse și un *catehism* etc. Literatura este, tot aici, și ce-a rămas netipărit din niște alți Asachești! [1]

I, 192: Trebuia să aflăm că eforia particulară a conservatorului nu oferia (1837) numai o reprezentație romînească pe săptămînă, ci și un „*bal mascat*" ?!

I, 193: Probabil pentrucă se crede că este pitoresc și că pitorescul ar fi necesar expunerii literare se adaogă, în acelaș text despre teatru, că, tot la Iași, după un prim succes urmară cadourile generoase și contracte: atît pe lună, plus un „benefis", plus garderoba și anume dela „*cămăși* și *călțuni*" până la „cununi, pene, berete și *peruche* cu bucule".

Dacă literarizăm balul mascat, pentru ce nu și... peruca ?!

I, 266, despre *Curierul de ambe sexe* (Eliade):

„Tot pentru doamne sînt tiparele de rochii, de care vorbește uneori în text, dar care lipsesc din toate culegerile, pentrucă abonatele se grăbiau să li și dea întrebuințarea practică, împrumutîndu-le apoi pe la prietine până la rătăcire sau distrugere totală".

1 A nu fi scris și a fi, totuși, în literatură, se mai constată la pagina I, 289: Cartea lui Bojinca n'a apărut; Nestor n'a tipărit; nici C. Moroiu n'a tipărit cursul său de drept.

De unde reese că autorul regretă cîteva rînduri ce le-ar fi putut scrie despre modă (ca cele despre balul mascat și peruci)!

I, 268: *Cantor de avis* (gazeta lui Carcalechi) în literatură! Oare de ce? Fiindcă era:

„altfel destul de plăcută la vedere, această foaie care trăi mulțișor".

Volumul II, 29: *Letopisițele* au apărut

„cu slovele deslușite pe hîrtie aspră, cam întunecată, dar foarte trainică și potrivită pentru o lungă întrebuințare".

II, 95: La ce, pentru calendarul Kogălniceanu, specificarea articolelor de popularizare științifică în: sistem solar, *rachiu*, holeră și societăți de temperanție, *finețe?*

II, 97: Tot despre calendar, specificarea: sistemul universului, albinele, contracturile moșiilor etc.?

II, 101: ce voește concertul cîntăreței Bishop și harpistului Bochsa, dacă nu se face din el prilej de-a fixa exact data sosirii lui I. Ghica în Iași?!

II, 160: unei inițiative oarecare

„i se datoresc și cele dintîi lucruri *litografice* ieșite la București... chipurile Domnului și Mitropolitului, pe lîngă un *calendar de părete*!".

II, 216: I. Costinescu are cîteva rînduri de laudă pentru lucrarea de *matematică*, de curînd apărută *în nemțește* a fiului lui Asachi, Dimitrie".

II, 220:

„Cași Eliad și Asachi își caută colaboratorii și printre elevii mai înaintați, ca Hermeziu, C. Morțun, M. Cerchez, care colaborează permanent la rubrica *logogrifelor*"...

II, 238: *Macrobiotica* lui Hufeland! Descripția *spitalelor* din Apus, de Gh. Cuciuran!

Volumul III, continuă a nemuri același fel de „literatură". Apar, p. 78—79 scrieri economice, pentru care o aluzie într'un sumar „cultural" ar fi fost deajuns; afirmația se poate repeti despre „prietenii străini ai cauzei" (p. 79—81); ceva mai mult decît o aluzie, într'o astfel de schiță, meritau, desigur, ideile capitolului V, p. 86—92, care ar fi fost concentrate pe lîngă realitățile referitoare, nu pe lîngă om de om. Și dacă se expun păreri politice, p. 93—98, de ce nu se rezumă curentul, valoarea practică, căderea ori învingerea lor etc.? Acestea sînt deci, lucruri care pot fi derivate și în istoria literară, dar—în alt fel.

La material absolut străin de literatură, la d. Iorga, se revine îndată.

III, 102—105: Apar iarăși într'un capitol despre școale: fizica, chimia, zoologia, algebra, un *dicționar* german-romîn de Polizu etc.!

III, 120: Apar comunicările oficiale, *deplasările* boerilor, *anunciuri*! (în *Albina*).

Deci și anunciurile sînt—literatură?!

Ba și glumele, chiar cele proaste, sînt literatură.

III, 188: Despre Gheorghe Melidon se adaogă, în notă:

„glume de-ale lui, mai mult proaste, în Calendarul „Bucureștiului," pe 1858".

6

Consider făcută dovada că, după d. Iorga, în istoria literară are loc orice banalitate culturală, orice petic tipărit vreodată pentru trebuințe practice, ca de ex. calendarul de părete!—orice abuz de tipar venit dela oameni care nu-și dau seamă despre ce fac și înșiși sînt, pentru noi, astăzi, glume proaste ori logogrifuri așezate pe cîte două picioare.

In astfel de condiții măsurarea *valorilor* este cași desființată; analiza lor, de făcut cu scopul de-a rězima pe ea creșterea și natura evoluției literare, este înlocuită cu un puhoiu de informații despre lucruri străine de literatură, nedemne de istoriografie și absente din toate istoriile literare din lume. Prezența lor, la d. Iorga, descopere o concepție greșită, o lipsă de văz și de simț literar, care a și avut, pentru restul scrierei sale, urmări fatale.

7

Obiceiul de a înșira amănunte fără folos s'a resfrînt și în felul analizei, fie că aceasta privește numai *o* operă, fie că privește *toată* opera unui autor. Rezultatul este: în cazul întâiu autorul nu caracterizează duhul operei, ci o desface în părți *enumerate*; în cazul al doilea *enumerarea* oferă nume, nume și iarăși nume seci. La enumerare se vor asocia, în analize, *ciupiturile* de citate, rămase și ele înșiruiri care nu pot înlesni înălțarea din mărăciniș de informație spre flori de caracteristică sintetică.

Exemple!

Volumul I, 90. Din Const. Golescu la Viena rămîne în istoria literară (în ordinea păstrată) enumerarea: fiacăre, poliția stradelor („care împedică descărcarea lemnelor în drum":) dajdiile, casele de lucru pentru săraci, poșta, lostăriile (osterie), hainele practice, oprirea țigăriior, diligența, adunări de cocoane

caritoase, spitale, medici de județe. Etc.. Chiar în ordinea acesta! Ca să evidențieze sfiala unei inducții privind civilizația vieneză ori austriacă? 1

I, 107: Titlurile lucrărilor lui Iancu Nicola se 'nșiră fără nici-o aluzie la conținut, deși scriitorul acesta o merita în calitate de educator spre potriotismul care se forma.

I, 127: Titlurile la Gr. P. Pleșoianu. Cu judecata literară despre *Canarul*, care... „ieși cu un an mai tîrziu". *Dacia literară* (1840) îl judecase demult în notițele-i critice.

I, 130: Titluri la traducerile teatrale muntenești. Ba și judecata literară:

„Printr'un *N. N.*, care și-a ascuns deci numele, avurăm... un *Bourgeois gentilhomme* pe limba noastră".

Fiind N. N., firește-și ascunsese numele.

I, 148: O pagină întreagă, catalog de nume ale membrilor societății filarmonice.

I, 173—175: Nume și titluri.

I, 195: Nume de piese.

Volumul II, 19—20: O listă de izvoare ale lui Kogălniceanu—fără a arata cum l-au influențat pe el, in care caz n'am mai avea nimic de zis,—deci un simplu catalog!

II, 59—60: Nume.

II, 66: Iarăși nume.

II, 120: Nume.

II, 134, 152, 160, 168: Tot așa!

Volumul III: 107, 105, 176 (cu o enumerare din Ralet, asemănătoare cu cea din Dinu Golescu, despre: pălării, limbă franceză, dineu, clopoțel, lornietă, băi, datorii haiduci, Hôtel de France, lux, mode, mielușei etc., 182, 264—265, 267.

Mai este necesar să adaog observația că aceste enumerări nu ne servesc nimic din spiritul *epocei* sau al autorilor?

(Va urma). **G. Bogdan-Duică**

---

1 Tot așa, la Gr. Pleșoianu, I (128): sac de lînă, ieanc de piei etc.

Cea din urmă jertfă

Celor mulți

Destul ați ars în candeli untdelemn
Și luminări de ceară prin chilii.
Ați ridicat biserici în zădar
Spre apele văzduhului pustii.

Cu trupuri vlăguite și mărunte,
De printre spinii zilelor amare,
Voi așteptați să se deschidă-o zare
Și-o mînă să vă mîngîe pe frunte...

Ați plîns atîtea veacuri fără preget
Dela 'nceputul lumii pîn' acum,
Că vi s'au stins credințele pe drum
Mai înainte de-a s'aprinde 'n soare;
Și nici un zîmbet încă nu răsare...

Destul!
De rugăciuni și jertfe cerul e sătul.
Bisericile-s părăsite
Și putrezesc subt ploi;
Iar sufletele voastre 'ntunecate
Se zbucium ă ca crengile 'n singurătate.

Intoarceți-vă frunțile 'napoi,
Svîrliți icoanele din mîna dreaptă,
Și vă ucideți, oameni, între voi!

Pămîntul vă așteaptă...

Și peste vremuri, cine știe cînd,
Din țărna risipită 'n mii de zări,
S'o ridica, tunînd,
O coamă de balaur,
Și se vor nărui văzduhurile 'n mări!
Iar sufletele voastre vor pluti
Deasupra lor, în fulgere de aur...

G. Bărgăuanu

Oblomov

VIII

A douazi Zachar, făcînd odaia, găsi pe masa de scris o mănușă micuță, se uită la ea mult, apoi i-o dădu lui Oblomov.

— Trebue s'o fi uitat domnișoara Iliinscaia.

— Satană!—tună Ilia Ilici, zmulgîndu-i mănușa din mînă. —Minți! Ce să caute aici domnișoara Iliinscaia! A fost croitoreasa dela magazin, ca să măsoare niște cămăși. Cum îndrăznești tu să născocești!

— Ce dracu! Ce născocesc! Se vorbește în apartamentul proprietăresei...

— Ce se vorbește?

— De, ce să se vorbească... Cică a venit domnișoara Iliinscaia cu o fată...

— Dumnezeule!—rosti Oblomov îngrozit.—Dar de unde cunosc ele pe domnișoara Iliinscaia? Tu, sau Anisia ați bîrfit...

Anisia se arătă pe neașteptate în ușa antreului.

— Cum nu ți-i păcat de Dumnezeu, Zachar Trofimovici, să îndrugi fleacuri! Nu-l ascultați, cuconașule, nimeni n'a pomenit, nici nu știe, martor Dumnezeu...

— Hai-hai-hai!—hîrîi la ea Zachar, amenințînd-o cu cotul în piept.—Bagi nasul unde nu-i treaba ta.

Anisia dispăru. Oblomov arătă lui Zachar amîndoi pumnii, apoi deschise iute ușa dela apartamentul proprietăresei. Agafia Matfeevna ședea jos și descurca niște bucluc, într'un cufăr vechiu; lîngă ea stăteau grămezi de otrepe, vată, haine vechi, nasturi și bucăți de blană.

— Ascultă,—începu Oblomov politicos, dar turburat:—oamenii mei flecăresc fel de fel de prostii; te rog să nu-i crezi.

— N'am auzit nimic,—zise gazda.—Ce spun?
— Despre vizita de eri,—urmă Oblomov.—Spun că ar fi venit la mine o domnişoară oarecare...
— Ce treabă avem noi, cine vine la chiriaş?—zise gazda.
— Nu-i aşa; te rog să nu crezi: e o curată clevetire! N'a fost nici o domnişoară; a fost pur şi simplu croitoreasa, care coasă cămăşi. A venit să le măsoare...
— Dar unde aţi comandat cămăşile? Cine vi le coasă?—întrebă gazda cu vioiciune.
— La magazinul francez...
— Să mi le arătaţi, cînd le-or aduce; am eu două fete: coasă aşa, aşa trag tighelul, cum n'o face nici-o franţuscă. Am văzut, le-au adus să mi le arăte; coasă pentru contele Metlinschii: nimeni n'are să le coase aşa. Ce-s astea, care-s pe dumneavoastră...
— Foarte bine, n'am să uit. Numai, pentru Dumnezeu, să nu crezi că a fost domnişoara...
— Ce treabă avem noi, cine vine la chiriaş? Fie şi domnişoara...
— Nu, nu!—tăgăduia Oblomov.—Vezi dumneata, domnişoara despre care flecăreşte Zachar, e de o statură enormă, vorbeşte gros, pe cînd asta, croitoreasa—ii fi auzit cu ce voce subţire vorbeşte: o voce minunată. Te rog să nu crezi...
— Ce treabă avem noi?—zise gazda, pe cînd eşea Oblomov.—Atunci să nu uitaţi, cînd o fi să faceţi cămăşi, să-mi spuneţi; cunoştinţele mele fac un tighel... Le zice Lizaveta Nicolaevna şi Maria Nicolaevna.
— Bine, bine, n'am să uit; numai te rog să nu crezi.
Şi eşi, apoi se îmbrăcă şi plecă la Olga.
Seara, la întoarcere, găsi pe masă scrisoarea dela ţară, de la vecin, omul de încredere. Alergă la lampă, ceti—şi lăsă braţele în jos.
„Vă rog foarte mult să transmiteţi procura unei alte persoane (scria vecinul). S'a adunat pe capul meu atita treabă, că vorbind conştiincios, nu pot veghea cum trebue, asupra moşiei dumneavoastră. Mai nemerit decît toate ar fi, să veniţi singur aici, şi mai bine încă, să vă mutaţi la moşie. Moşia e bună, dar e foarte părăsită. Mai întîiu de toate trebue distribuit mai cu îngrijire boerescul şi *obrocul*; fără stăpîn lucrul acesta nu se poate face: ţăranii s'au stricat, de noul staroste n'ascultă, iar cel vechiu e şiret şi hoţoman, trebue supravegheat. Cantitatea venitului nu se poate aprecia. Cu dezordinea de azi, cu greu o să puteţi căpăta mai mult de trei mii, şi încă fiind de faţă. Am în vedere venitul de pe recoltă; pe cel cu obroc—slabă nădejde: trebue ţinuţi din scurt, trebue regulat cu datoriile întîrziate—pentru toate astea se cere vre-o trei luni. Recolta a fost bună şi cu preţ, şi în Mart sau April, o să căpătaţi banii, dacă veţi supravegeha singur vînzarea. Acuma bani sunători nu

se găsesc—un *groş* *. Încît priveşte drumul prin Verhleovo şi podurile, neprimind dela dumneavoastră răspuns mult timp, am hotărît împreună cu Odonţov şi Belovodov, să facem un drum dela noi până la Nelca, încît Oblomovca rămîne cu totul la o parte. În sfîrşit repet rugămintea, să poftiţi cît mai curînd: în vre-o trei luni se poate hotărî, ce e de aşteptat pentru anul viitor. A propos: avem alegeri: n'aţi dori să vă alegeţi ca judecător de *uiezd*? Grăbiţi-vă. Casa dumneavoastră e rea de tot (era adăogat la urmă). Am dat ordin văcăresei, bătrînului vizitiu şi celor două fete bătrîne să se mute de acolo într'o izbă **; să rămîe mai departe acolo, ar fi primejdios".
De scrisoare era alăturată o notiţă: cîte cetferti *** de pîine s'au ridicat, s'au măcinat, cît s'a turnat în magazii, cît s'a hotărît pentru vînzare, şi alte amănunte de gospodărie de felul acesta.
„Bani—nici un groş... trei luni... să viu singur... să descurc afacerile ţăranilor, să hotărăsc venitul, să slujesc după alegeri",—toate astea îl împresurară ca nişte fantome. Oblomov se simţi ca într'o pădure, noaptea, cînd din fiecare tufă şi copac răsare un hoţ, un mort, o fiară.
Şi la ce se aştepta Oblomov? Credea că în scrisoare i se va spune hotărît, cît venit are să primească,—şi se înţelege cît mai mult, de pildă, şase—şapte mii; că locuinţa e încă bună, încît la nevoe, fără s'o construiască pe cea nouă, să poată trăi în ea; că în sfîrşit omul de încredere îi va trimete vre-o trei—patru mii de ruble, că—într'un cuvînt în scrisoare va găsi acelaşi rîs vesel, viaţă şi iubire, ca şi în bileţelele Olgăi.
Acuma nu mai păşea prin odae la o şchioapă deasupra podelelor, nu mai glumea cu Anisia, nu vibra de speranţa fericirii, toate astea trebuiau amînate pe trei luni; ba nu! În trei luni deabia va descurca lucrurile, va cunoaşte moşia, iar nunta... La nuntă mai devreme de un an—nici gînd,—îşi zise cu frică;—da, da, peste un an, nu mai înainte! Încă trebue isprăvit planul, trebue hotărît cu architectul, apoi... apoi...
Oftă.
„Un împrumut!"—îi fulgeră prin minte, dar Oblomov respinse această idee.
„Cum se poate! Dar dacă nu plătesc la termen? Dacă afacerile merg rău. Te execută, şi numele lui Oblomov curat până azi, nepătat..." Ferească Dumnezeu! Atunci—adio liniştea lui, mîndria lui... nu, nu! Alţii, după ce împrumută, apoi se zbat, muncesc, nu dorm—parcă ar fi lăsat să intre un demon în coşul lor! Da, o datorie e un demon, un diavol, pe care nu-l goneşti, decît cu bani!

* Ceva analog cu o centimă.
** Casă ţărănească.
*** Cetferti=8 baniţi. N. tr.

Se găsesc isteți care toată viața trăesc pe socoteala altora, adună, apucă de ici, de colo și habar n'au! Cum pot dormi liniștit, cum pot sta la masă—de neînțeles. O datorie! Urmările ei sînt, sau o muncă silnică fără preget, sau infamia.

Să ipotecheze moșia? Dar nu e aceiași datorie, dar inexorabilă, fără amînare? Dacă-i plăti în fiecare an, te pomenești că nu-ți rămîne nimic pentru traiu.

Să se amîne fericirea încă pe un an! Oblomov gemu de durere și se lăsă pe așternut, dar își veni în fire și se sculă. Dar ce a zis Olga? Cum a apelat la el ca la un bărbat, s'a încrezut în puterile lui? Olga așteaptă cum are să meargă el înainte, cum va ajunge până la acea înălțime, de unde îi va întinde mîna și va duce-o după el, îi va arăta drumul! Da, da. Dar cu ce să meargă?

Se gîndi, se gîndi, apoi se lovi deodată peste frunte, și trecu în apartamentul gazdei.

— Fratele dumitale e acasă?

— Acasă, doarme.

— Atunci roagă-l să dea mine pe la mine,—zise Oblomov;—vreau să mă întîlnesc cu el.

IV

„Frățiorul" intră în odae cu aceiași rînduială, cu aceiași băgare de seamă se așeză pe scaun, își trase mînile în mîneci și aștepta, ce are să-i spue Oblomov.

— Am primit o scrisoare foarte neplăcută dela țară, ca răspuns la procură,—ți-aduci aminte?—zise Oblomov.—Poftim de o citește.

Ivan Matfeici luă scrisoarea și cu ochii deprinși începu să parcurgă rîndurile, pe cînd scrisoarea îi tremura ușor în mînă. Isprăvind, o puse pe masă, iar mînile le ascunse la spate.

— Cum crezi dumneata, ce-i de făcut acuma?—întrebă Oblomov.

— Vă sfătuește să mergeți acolo,—zise Ivan Matfeici.—Dă, o mie două sute de verste nu-i cine știe ce depărtare. Peste o săptămînă drumul se așterne: puteți pleca foarte bine.

— M'am dezobișnuit cu totul de drumuri; din nedeprindere, și încă iarna, îți spun drept, mi-ar fi foarte greu, n'ași vrea să... Apoi, singur în sat—mi-ar fi urît.

— Dar aveți mulți la obroc? * — întrebă Ivan Matfeici.

— D'apoi... nu știu: n'am fost de mult la țară.

— Trebue aflat. Cum se poate altfel? Nu se pot aduna datele pentru fixarea venitului.

* E vorba de mujicii datori anumite dări la anumite termene.—N. Tr..

— Da, ar trebui,—repetă Oblomov:—și vecinul scrie, dar vezi că a sosit iarna.

— Dar cît obroc socotiți?

— Obroc? Mi se pare... îmi dai voe, aveam undeva tabloul... încă Stolz l-a alcătuit atunci, dar e greu de găsit: trebue să-l fi băgat undeva Zachar. Ți-l arăt mai apoi... mi se pare, treizeci de ruble de familie.

— Dar mujicii, ce fel sînt? Cum trăesc?—întrebă Ivan Matfeici.—Sînt cuprinși, sau ruinați, sărăciți? Boerescul ce fel e?

— Ascultă,—zise Oblomov, apropiindu-se de el, și luîndu-l cu încredere de amîndouă borurile vițmundirului.

Ivan Matfeici se sculă iute, dar Oblomov îl așeză pe scaun din nou.

— Ascultă,—repetă Oblomov rar, aproape în șoaptă: eu nu știu ce-i boerescul, ce e munca cîmpului, ce va să zică un mujic sărac, sau un mujic bogat; nu știu ce va să zică un *cetferț* de secară, sau de ovăs, cît costă, în ce lună și ce se vinde; nu știu dacă sînt sărac, sau bogat, dacă peste un an voi fi sătul, sau voi fi un cerșetor—nu știu nimic!—închee Ilia Ilici cu mîhnire, lăsînd borurile vițmundirului și retrăgîndu-se de dinaintea lui Ivan Matfeici:—prin urmare vorbește și sfătuește-mă ca pe un copil.

— Cum se poate: fără asta nu se poate chibzui nimic,—zise Ivan Matfeici cu un zîmbet supus, sculîndu-se și punînd o mînă la spate, iar pe cealaltă în sîn.—Un moșier trebue să-și cunoască moșia, ca să știe ce să facă...—zise Ivan Matfeici povățuitor.

— Iaca eu nu știu. Invață-mă, dacă poți.

— Nu m'am ocupat cu lucruri de astea, trebue să mă sfătuesc cu persoane cunoscătoare. Dar iată că și în scrisoare vi se scrie,—urmă Ivan Matfeici, arătînd cu degetul mijlociu o pagină a scrisorii:—ca să intrați în slujbă în urma alegerilor: minunat! Ați sta acolo cîtva timp, ați sluji la judecătoria de *uiezd* și ați afla între timp și rînduiala gospodăriei.

— Nu știu ce e un tribunal de uiezd, ce se face acolo, cum se slujește!—zise Oblomov, limpede, dar cu o jumătate de voce, oprindu-se nas în nas dinaintea lui Ivan Matfeici.

— O să vă deprindeți. Dumneavoastră doar ați slujit aici, într'un departament: treaba e aceiași pretutindeni, numai în forme e ceva deosebire. Pretutindeni ordonanțe, rapoarte, procese-verbale... să fie numai secretarul bun, dumneavoastră ce grijă aveți? Numai iscăliți. Dacă știți cum se face prin departamente...

— Nu știu cum se face în departamente,—zise Oblomov monoton.

Ivan Matfeici aruncă privirea sa dublă asupra lui Oblomov și tăcu.

— Ați citit, se vede, numai cărți?—observă Ivan Matfeici cu același zîmbet supus.

— Cărţi!—obiectă Oblomov cu amărăciune, şi se opri.

Nu mai avu curajul şi nici nevoia de a se dezvălui până în fundul sufletului în faţa unui cinovnic.

„Nu mă pricep eu nici în cărţi", — îi miji în suflet, — dar cuvintele i se opriră pe limbă şi se exprimară numai printr'un oftat.

— V'aţi ocupat totuşi cu ceva ?—adăogă cu smerenie Ivan Matfeici,—parcă ar fi cetit în mintea lui Oblomov răspunsul despre cărţi:—nu se poate să nu fi...

— Se poate, Ivan Matfeici: iată o dovadă vie—eu! Cine-s eu? Ce sînt eu? Du-te şi întreabă pe Zachar, şi Zachar are să-ţi spue: „un boier". Da, sînt boier, şi nu ştiu să fac nimic. Fă dumneata, dacă ştii, şi ajută-mă, dacă poţi, iar pentru osteneală, ia-ţi ce vrei—e răsplata priceperii dumitale.

Incepu să umble prin odae; Ivan Matfeici stătea la locul lui, şi la fiecare dată se întorcea puţin către colţul, spre care mergea Oblomov. Tăcură un răstimp amîndoi.

— Unde ai învăţat dumneata ?—întrebă Oblomov, oprindu-se dinaintea lui.

— Incepusem cu liceul; cînd am ajuns la clasa a şasea, tatăl meu m'a scos şi m'a înscris în administraţie. Ce învăţătură ? Cetitul, scrisul, gramatica, aritmetica—mai departe n'am mers. M'am dat, cum am putut, cu treaba—şi mă lupt cum pot. Treaba dumneavoastră e alta: dumneavoastră aţi trecut prin ştiinţi adevărate...

— Da,—întări Oblomov, oftînd;—adevărat, am trecut şi algebra superioară, şi economia politică, şi tot felul de drepturi, dar cu treaba tot nu m'am dat. Iaca, vezi: cu toată algebra superioară, tot nu ştiu ce venit am. M'am dus la ţară, am ascultat, m'am uitat,—cum se făcea la noi acasă, şi la moşie, şi în jurul nostru,—şi am găsit cu totul alte drepturi. Am venit aici, credeam că voi ajunge cumva om cu economia politică. Dar mi s'a spus că ştiinţile îmi vor fi de folos cu timpul, poate la bătrineţă, şi că mai întâiu trebue să înaintez în cinuri *, dar că pentru aceasta se cere o singură ştiinţă—să scriu hîrtii. Şi iată că nu m'am dat cu treaba, ci m'am făcut pur şi simplu boer, pe cînd dumneata ţi-ai găsit rost; şi acuma hotărăşte cum să scap din bucluc.

— Se poate, nu-i nimic—zise în sfîrşit Ivan Matfeici.

Oblomov se opri dinaintea lui şi aştepta ce are să zică.

— Se poate preda totul unui om care se pricepe la toate, şi să-i treceţi lui procura,—adăogă Ivan Matfeici.

— Dar de unde iau asemenea om ?

— Am eu un coleg, unul Isai Fomici Zatiortîi: cam gîngăveşte puţin, dar e om vrednic şi priceput. Trei ani a administrat o moşie mare, dar moşierul l-a dat afară, tocmai din pricina asta că gîngăveşte. Ş'atunci a intrat la noi...

* Ranguri. N. trad..

— Dar poţi oare avea încredere în el ?

— Cel mai curat suflet, să n'aveţi nici o grijă! Dă dela el, numai să mulţumească pe stăpîn. De doisprezece ani e la noi în slujbă.

— Dar cum are să plece, dacă slujeşte ?

— Nu-i nimic, la un concediu pe patru luni. Numai să vă hotărîţi, şi vi-l aduc. Se înţelege, nu pleacă pe degeaba...

— Se înţelege că nu,—întări Oblomov.

— Veţi binevoi a-i hotărî cheltuiala drumului, hranei,—cît va trebui pe zi,—încolo remuneraţia—după învoială. Merge, n'aveţi grijă!

— Iţi mulţumesc foarte mult: ai să mă scapi de multă bătae de cap,—zise Oblomov, întinzîndu-i mîna.—Cum îi zice ?

— Isai Fomici Zatiortîi *,—repetă Ivan Matfeici, ştergîndu-şi în grabă mîna cu manşeta hainei dela cealaltă mînă şi, luînd o clipă mîna lui Oblomov, şi-o ascunse pe a sa îndată în mînecă.—Mîne vorbesc cu el şi-l aduc.

— Dar veniţi la masă, şi atunci vom vorbi. Iţi mulţumesc foarte, foarte mult!—zise Oblomov, petrecînd pe musafir până la uşă.

X

Seara, în acelaşi zi, în clădirea cu două caturi, care cu o faţă dădea în strada unde stătea Oblomov, iar cu cealaltă—spre cheu, într'una din odăile catului de sus, şedea Ivan Matfeici şi Tarantiev.

Era aşa zisul „stabiliment", lîngă a cărui intrare aşteptau în totul vre-o două-trei birji goale. Birjarii se aflau în catul de jos, cu ceştele în mînă. Catul de sus era pentru domnii din cartierul Viborgului.

Dinaintea lui Ivan Matfeici şi Tarantiev stătea ceaiul şi o sticlă cu rom.

— Jamaică adevărată, — zise Ivan Matfeici, turnîndu-şi în pahar cu o mînă care-i tremura;—o mică cinste, cumătre!

— Spune drept, nu se cuvine o cinste ?—răspunse Tarantiev; putea casa ta să putrezească, şi tot nu găsea asemenea chiriaş.

— Aşa-i, aşa-i,—zise Ivan Matfeici.—Şi dacă afacerea noastră ese cu bine, şi dacă Zatiortîi pleacă la ţară—adalmaş!

— Eşti prea sgîrcit, cumătre: cu tine trebue să te tîrgueşti,—zise Tarantiev:—cincizeci de ruble pentru aşa chiriaş!

— Mă tem, ameninţă cu plecarea! - răspunse Ivan Matfeici.

— Ce om! Şi cică-i copou bătrîn! Dar unde să plece ? Acuma nu-l mai scoţi!

— Dar nunta ? Cică se însoară.

Tarantiev începu să rîdă cu hohot.

— Să se însoare Oblomov! Vrei rămăşag că nu se însoară ?

* Un nume destul de suggestiv = cel ros (trecut prin toate). N. trad..

D'apoi el, fără ajutorul lui Zachar, nu poate nici dormi! Şi să se mai şi însoare! Până acuma eu am fost binefăcătorul lui: fără mine, dragul meu, murea demult, ori nemerea la închisoare. Vine nadziratelul *, sau întreabă ceva stăpînul casei: nu ştie să deschidă gura. Tot eu! Nu înţelege—boacă!

— Cu adevărat: nimic. Nu ştiu, zice, ce se face la judecătoria de uiezd, la departament aşişderea; ce fel de mujici are, nu ştie. Ce cap! M'a prins risul!..

— Dar contractul? Ce contract! Dar meşter mai eşti la hîrtii, frate Ivan Matfeici! Zău, meşter! Mi-aduc aminte de bietul tata, răposatul... Am fost tare şi eu, dar m'am dezobişnuit, martor mi-e Dumnezeu, m'am dezobişnuit! Cum mă aşez pe scaun, mă chiorăsc lacrimile! Nici n'a cetit, i-a tras aşa! Cînd colo—de toate: şi grădini, şi grajduri, şi coşare...

— Da, cumătre, cît timp se mai găsesc în Sfînta Rusie dobitoci care iscălesc, fără să cetească, de al de-ai noştri o mai duc. Altfel prăpădenie, rău de tot! Pe cît spun bătrînii, altfel era înainte! Ce capital am strîns eu în douăzeci şi cinci de ani de slujbă? Poţi trăi în cartierul Viborgului, fără să poţi scoate nasul în lume: ai o bucată de pîne, nu zic, slavă Domnului—numai s'o poţi mînca; dar ca să ai şi tu o casă la Liteinaia uliţa... covoare... o căsătorie cu zestre... să scoţi copiii în lumea mare—s'au dus vremurile bune! Nici mutra, cică, nu ţi-i aşa, şi degetele, mă rog ţi-s roşi, şi că de ce bei rachiu?... Dar cum să nu-l bei? Încearcă! Cică „mai rău decît un lacheu": că nici lacheii nu poartă asemenea ghete, şi că schimbă cămaşa în fiecare zi. Ba „educaţia" nu-i aşa... Totul au stricat, mucoşii: se schimonosesc, cetesc şi vorbesc franţuzeşte...

— Şi la treabă nu se pricep!—adaugă Tarantiev.

— Nu, se pricep, frate dragă! S'a schimbat treaba în ziua de azi; care de care vrea mai „simplu": strică totul. Că nu trebue scris aşa: că-i copiare de prisos, pierdere de timp, că se poate mai iute... totul Strică!

— Dar contractul a fost iscălit: nu l-au stricat!—zise Tarantiev.

— Contractu-i sfînt! Să cinstim, cumătre! Joi, trimite pe Zatiortîi la ţară; are să sugă el bine Zatiortîi. Las să rămie moştenitorilor...

— Lasă!—observă Tarantiev.—Şi ce mai moştenitori: nişte veri îndepărtaţi, ceva ca a şaptea spiţă.

— Numai de nuntă mă tem,—zise Ivan Matfeici.

— Nu te teme, n'auzi? Ţine minte vorba mea.

— Oa-re?—întîmpină Ivan Matfeici.—Dar ştii că hoalbă ochii la soră-mea?—adăugă el în şoaptă.

— Ce vorbeşti?—zise Tarantiev uimit.

— Dar să taci! Zău, aşa...

* Epistatul (termin poliţienesc). N. trad.

— Frate dragă!...—se miră Tarantiev, de abia revenindu-şi:—nici prin vis nu mi-ar fi trecut. Şi ea?

— Şi ea? N'o ştii? Iaca!

Izbi cu pumnul în masă.

— Parcă ştie să-şi vadă de interesele ei? O vacă... ca toate vacile: loveşte-o, îmbrăţişeaz'o—ea zîmbeşte: ca un cal la ovăs. Alta... oho! Dar, nu-l scap din ochi nici eu—înţelegi unde duc lucrurile astea!...

XI

„Patru luni! Încă patru luni de jenă, de întîlniri pe ascuns, feţe bănuitoare, zîmbete!"—se gîndea Oblomov, urcînd scara Iliinschilor. „Doamne, cînd au să se sfîrşească toate astea? Şi Olga are să-i dea zor: azi, mîne. E aşa de stăruitoare, de neînduplecată! Greu s'o convingi"...

Oblomov ajunse aproape până la odaia Olgăi, fără să întîlnească pe nimeni. Olga şedea în micul ei salonaş, dinaintea dormitorului, cufundată în cetirea unei cărţi.

Oblomov se arătă dinaintea ei pe neaşteptate, încît Olga tresări, apoi cu drag, cu zîmbet îi întinse mîna; dar ochii parcă tot ceteau: îl privea distrată.

— Eşti singură?—întrebă Oblomov.

— Da, ma tante a plecat la Ţarscoe-Selo: mă chema cu ea. Stăm la masă aproape singuri: vine numai Maria Semenovna, altfel nu te-aşi fi putut primi. Azi tu n'ai să te poţi explica. Ce plictiseală! In schimb mîne...—adăugă ea, şi zîmbi.—Ei, dar dacă plecam cu ea la Ţarscoe-Selo?—întrebă în glumă.

Oblomov tăcea.

— Eşti îngrijorat?—urmă ea.

— Am primit scrisoarea dela ţară,—zise Oblomov monoton.

— Unde-i? La tine?

Oblomov i-o dădu.

— Nu înţeleg nimic,—zise ea, după ce se uită la hîrtie.

Oblomov luă hîrtia şi i-o ceti în auz. Olga căzu pe gînduri.

— Ei, şi acuma?—zise după o tăcere.

— M'am sfătuit azi cu fratele gazdei,—răspunse Oblomov;—îmi recomandă un om de încredere, pe unul Isai Fomici Zatiortîi: am să-l însărcinez să reguleze el totul...

— Un om străin, necunoscut!—întîmpină Olga cu mirare.—Să adune obrocul, să discurce pe ţărani, să supravegheze vînzarea recoltei...

— Zice că-i sufletul cel mai cinstit, slujeşte cu el de doisprezece ani... Numai că gîngăveşte puţin...

— Dar fratele gazdei tale ce fel de om e? Îl cunoşti?

— Nu; mi se pare un om foarte aşezat, om priceput; afară de asta, stau în casa lui: are să se jeneze să mă înşele!

Olga tăcea şi stătea cu ochii plecaţi în jos.

— Altfel trebue să plec singur,—zise Oblomov;—iţi spun drept, nu mi-ar plăcea. M'am dezobişnuit cu totul de a umbla pe drumuri, mai ales iarna, nici n'am umblat niciodată.

Ea se uita mereu în jos, mişcînd vîrful botinei.

— Chiar dacă mă duc—urmă Oblomov—n'are să lasă absolut nimic: n'am să înţeleg nimic, mujicii au să mă înşele; starostele are să spue ce-o vrea; trebue să le crezi toate; bani are să dea—cît i-o plăcea. Ce păcat că nu-i Andrei aici: toate le-ar aranja!—adăugă necăjit.

Olga zimbi, adică îi zimbiră numai buzele, nu inima: în inimă era amărăciune. Incepu a privi în fereastră, închizînd puţin un ochiu şi urmărind fiecare trăsură care trecea.

— Intre altele, omul ăsta a administrat o moşie mare,—urmă Oblomov:—dar proprietarul l-a congediat, anume fiindcă gîngăveşte. Ii dau procură, îi dau planurile: va dispune de cumpărarea materialului pentru construcţia casei, va aduna obrocul, va vinde pînea, va aduce banii, şi atunci... Cît sînt de fericit, scumpă Olgă,—zise, sărutîndu-i mîna:—că n'am nevoe să te părăsesc! N'aşi suporta despărţirea; fără tine, la ţară, singur... grozav! Numai că acuma trebue să fim foarte prudenţi.

Ea îl privi cu nişte ochi aşa de lărgiţi, şi aştepta.

— Da,—începu el rar, aproape gîngăvind:—să ne vedem numai din cînd în cînd; ieri iar începuseră să vorbească, chiar în apartamentul gazdei... şi eu nu vreau... Cînd se vor aranja toate afacerile, cînd omul de încredere va lua măsuri să se facă construcţia, şi va aduce banii... toate astea se sfîrşesc cel mult într'un an... atunci s'a sfîrşit cu despărţirea, spunem mătuşii, şi...

Se uită la Olga: era fără simţire. Capul i se lăsase pe o parte, dintre buzele învineţite se zăreau dinţii. Oblomov nu băgase de seamă că la vorbele: „cînd se vor aranja lucrurile, omul de încredere va lua măsuri", Olga se îngălbenise şi n'auzise sfîrşitul frazei.

— Olga!... Dumnezeule, îi e rău!—zise Oblomov, şi zmunci clopoţelul.

— I-i rău domnişoarei!—zise el Catei, care alergă îndată.—Mai iute, apă... colonie...

— Doamne! Toată dimineaţa a fost aşa de veselă... Ce-i cu dumneaei?—şopti Catea, aducînd depe masa mătuşii nişte colonie şi agitîndu-se cu un pahar de apă.

Olga se trezi, se sculă depe fotoliu cu ajutorul Catei şi a lui Oblomov şi plecă şovăind, în odaia sa.

— Are să-mi treacă,—zise încet:—sînt nervii; am dormit rău noaptea asta. Catea, închide uşa, iar dumneata aşteaptă-mă: mă remit şi viu.

Oblomov rămase singur, lipi de cîteva ori urechea de uşă, se uită în gaura cheii, dar nu se auzea, nu se vedea nimic.

Peste o jumătate de ceas plecă prin coridor la odaia servitoarelor şi întrebă pe Catea:

— Ce mai face domnişoara?

— Nimic, zise Catea;—dumneaei s'a culcat şi mi-a spus să es; pe urmă am intrat: dumneaei stătea pe fotoliu.

Oblomov intră iar în salon, se uită din nou prin uşă—nu se aude nimic.

Bătu încet cu degetul—nici un răspuns.

Se aşeză pe un scaun şi căzu pe gînduri. Mult se gîndi în timpul acesta de un ceas şi jumătate, multe se schimbară în gîndurile lui, multe hotărîri nouă fură luate. Oblomov se opri însfîrşit la hotărîrea de a pleca la ţară singur, împreună cu omul de încredere, dar cerînd mai întâiu consimţimîntul mătuşei, logodindu-se cu Olga, însărcinînd pe Ivan Gherasimovici cu căutarea locuinţii şi împrumutînd chiar bani... Nu mulţi, pentru a sărbători nunta.

Datoria asta se poate plăti din banii de pe recoltă. Atunci de ce atîta descurajare? O, Doamne, cum totul îşi poate schimba aspectul într'un minut! Iar acolo, la ţară, va lua măsuri împreună cu omul de încredere, ca să adune obrocul; şi, însfîrşit, îi scrie lui Stolz! Stolz îi dă bani, apoi vine şi-i aranjează Oblomovca drept dragul; face drumuri în toate părţile, construeşte şi poduri, face şi şcoli... Apoi vine şi el cu Olga!... Doamne, iată fericirea! Cum nu i-au venit lui în cap toate astea?

Deodată i se făcu aşa de uşor, aşa de vesel: începu să umble din colţ în colţ, plesnea chiar uşor din degete, îi venea chiar să ţipe de bucurie, se apropie de uşa Olgăi şi o chemă încet cu o voce veselă.

— Olga, Olga! Ştii ce-am să-ţi spun!—zise, lipind buzele de uşă.—Nici nu te aşteptai...

Hotărî chiar nici să nu mai plece dela ea, ci să aştepte pe mătuşa. „Ii declarăm chiar azi şi plec de aici—logodnic".

Uşa se deschise încetişor, şi se arătă Olga: Oblomov se uită la ea, şi-şi pierdu curajul deodată, bucuria îi pieri ca prin farmec: Olga parcă a îmbătrînit puţin. E palidă, dar ochii îi lucesc, în buzele strînse, în fiecare trăsătură o intensă viaţă lăuntrică se ascunde, prinsă ca într'un sloiu de ghiaţă, într'o linişte forţată şi în nemişcare.

In ochii ei Oblomov ceti o hotărîre, dar—ce fel de hotărîre anume, nu ştia; numai îi zvîcni inima cum nu i-a zvîcnit încă niciodată. Asemenea momente în viaţa lui nu se întîmplaseră.

— Ascultă, Olga, nu te uita la mine aşa: mie mi-i frică!—zise Oblomov.—Mi-am schimbat planul: trebue făcut cu totul altfel...—urmă apoi, scăzînd mereu tonul, oprindu-se şi căutînd să pătrundă în acest nou senz al ochilor ei, al buzelor şi sprincenelor.—Am hotărît să plec singur la ţară, împreună cu omul... ca să... abia avu glas să sfîrşească.

Ea tăcea, uitîndu-se la el fix, ca la o fantomă.

Oblomov ghici verdictul care-l aştepta, şi-şi luă pălăria.

Dar zăbovea cu intrebarea: îi era frică să audă o hotărîre fatală şi, poate, fără apel. Insfîrşit îşi luă inima în dinţi.

— Am înţeles bine?—întrebă cu o voce schimbată.

Ea aprobă din cap, încet, cu blîndeţă. Oblomov, deşi ghicise totul, continua totuşi să stea în faţa ei.

Olga era obosită puţin, dar părea aşa de liniştită şi neclintită—ca o statue de piatră. Era acea linişte supranaturală, cînd un gînd concentrat, sau un simţ zguduit dă omului toată puterea de a se stăpîni, dar numai pentru un moment. Sămăna cu un rănit, care şi-a strîns rana cu o mînă, ca să spună ce trebue, apoi să moară.

— N'ai să mă urăşti?—întrebă Oblomov.

— Pentru ce?—răspunse ea slab.

— Pentru tot ce am făcut cu tine...

— Ce-ai făcut?

— Te-am iubit: e o insultă!

Ea zîmbi cu jale şi milă.

— Pentrucă,—zise Oblomov, lăsînd capul în jos:—te-ai înşelat... Poate că mă vei erta, dacă-ţi vei aduce aminte că te-am prevenit, cît de ruşine are să-ţi fie, cît ai să te căeşti..

— Nu mă căesc. Mă doare aşa, aşa mă doare...—rosti ea, şi se opri ca să respire.

— Pe mine mă doare şi mai tare,—răspunse Oblomov,—dar eu merit; pentru ce să suferi *tu?*

— Sînt pedepsită pentru mîndrie, m'am bizuit prea mult pe puterile mele—iată în ce m'am înşelat, nu în celace credeai tu. Nu tinereţă visam eu, nici frumuseţă. Îmi închipuiam că am să te înviez, că tu ai să poţi încă trăi pentru mine—şi tu erai mort demult. N'am prevăzut greşeala asta, şi tot aşteptam, tot nădăjduiam... şi iată!—abia sfîrşi ea oftînd.

Tăcu, apoi se aşeză pe scaun.

— Nu pot sta: îmi tremură picioarele... Ar fi înviat o piatră, după tot ce am făcut eu,—urmă ea cu o voce obosită.—Acuma nu mai fac nimic, nici un pas, nu mai merg nici măcar în Grădina de Vară: nici un folos—tu ai murit! Am dreptate, Ilia?—adăugă apoi, după o tăcere.—N'ai să-mi reproşezi niciodată, că din mîndrie, sau din capriciu, m'am despărţit de tine?

Oblomov clătină din cap negativ.

— Eşti tu convins că nouă nu ne-a rămas nimic, nici-o nădejde?

— Da,—zise Oblomov:—e adevărat.—Dar poate că... adăugă apoi nehotărît:—peste un an...

Nu-i ajungea curajul de a da fericirii sale lovitura cea din urmă.

— Crezi tu serios că peste un an ţi-ai aranja afacerile tale şi viaţa? Gîndeşte-te.

Oblomov oftă şi se gîndi; se lupta cu el însuşi. Ea cetî pe faţa lui această luptă.

— Ascultă, zise Olga: adineaori m'am uitat mult la portretul mamei mele şi, mi se pare, am luat din ochii ei sfat şi putere. Dacă tu acuma, ca om cinstit... Nu uita, Ilia, noi nu sîntem copii şi nu glumim: e vorba de o viaţă întreagă! Întreabă-ţi sever conştiinţa şi spune. Eu te cred, eu te cunosc: eşti tu în stare să iai o hotărîre pe viaţă? Ai să fii tu pentru mine celace vreau eu? Tu mă cunoşti, prin urmare înţelegi ce vreau să spun. Dacă răspunzi îndrăzneţ şi chibzuit *da:* îmi iau hotărîrea îndărăt; iată mîna mea, şi să mergem unde vreai tu, în străinătate, la ţară, chiar în cartierul Viborgului!

Oblomov tăcea.

— Dacă ai şti cum te iub...

— Eu aştept nu asigurări de iubire, ci un răspuns scurt,—îl întrerupse ea aproape rece.

— Nu mă chinui, Olga, rugă el abătut.

— Ce zici, Ilia, am eu dreptate, sau nu?

— Da,—zise Oblomov, limpede şi hotărît:—ai dreptate!

— Atunci e timpul să ne despărţim,—hotărî ea,—cît timp n'au dat peste tine şi n'au văzut cît sînt de prăpădită.

Oblomov tot nu pleca.

— Chiar dacă te-ai fi căsătorit, ce era să fie?—întrebă ea.

Oblomov tăcea.

— Ai fi adormit zi cu zi tot mai adînc—nu-i aşa? Şi eu? Tu vezi cum sînt eu. Eu n'am să îmbătrînesc, n'am să mă obosesc de viaţă niciodată. Cu tine... am fi vegetat amîndoi de azi până mîne, am fi aşteptat Crăciunul, apoi carnavalul, am fi umblat în vizite, am fi dansat, nu ne-am fi gîndit la nimic; ne-am fi culcat şi am fi mulţumit lui Dumnezeu că a trecut ziua, iar dimineaţa ne-am fi trezit cu dorinţa, ca azi să semene cu eri... Iată viitorul nostru. Aşa-i? Viaţă-i asta? M'aşi stinge, aşi muri... pentru ce, Ilia? Tu ai fi fericit?...

Oblomov rătăcea cu ochii pe tavan, vru să zică ceva: gura îi era uscată, limba nu se mişca, vocea nu eşea din piept. Îi întinse mîna.

— Aşa dar... începu el cu vocea scăzută, dar nu sfîrşi şi zise numai din ochi: „iartă-mă".

Vru să zică şi ea ceva, dar nu zise nimic, îi întinse mîna, dar mîna, fără să atingă mîna lui, căzu; vru să zică „adio", dar vocea se rupse la jumătatea cuvîntului şi luă o notă falşă; faţa i se desfigură de o convulsie; îi puse mîna şi capul pe umăr şi începu să plîngă cu hohot. Parcă i-ar fi smuls cineva o armă din mînă. Cumintea Olgă s'a dus—a rămas numai femeia, dezarmată în faţa durerii.

— Adio, adio...—îi scăpă în mijlocul plînsului.

Oblomov tăcea şi, înfiorat, o asculta şi o privea, fără să îndrăznească a o opri. Nu simţea milă nici pentru ea, nici pentru el; el singur era vrednic de milă. Ea se lăsă pe fotoliu şi acoperindu-şi faţa cu batista, se răzămă de masă, vărsînd la-

crimi de amărăciune. Lacrimile curgeau—nu ca nişte şiroae fierbinţi, izbucnite deodată, dintr'o durere neaşteptată şi trecătoare, ca atunci, în parc, ci—nemingîiate, în torente reci, ca o ploae de toamnă, care udă ogoarele fără cruţare.

— Olga,—zise el însfîrşit:—pentru ce te chinueşti? Tu mă iubeşti, tu n'ai să poţi îndura despărţirea. Ia-mă aşa, cum sînt; iubeşte în mine ceiace e bine.

Ea clătină negativ din cap, fără a-l ridica.

— Nu... nu...—se silea ea să rostească:—de mine şi de durerea mea nu te îngriji. Eu mă cunosc: am s'o înec în lacrimi şi apoi n'am să mai plîng. Şi acuma nu mă împiedeca de a plînge... du-te... Ah, nu, mai stăi!.. Dumnezeu mă pedepseşte!... Mă doare, ah, cum mă doare.. ici, la inimă...

Plînsul începu din nou.

— Dar dacă durerea nu trece, dacă ţi se zdruncină sănătatea? Asemenea lucruri sînt otrăvitoare. Olga, îngerul meu, nu plînge... uită totul...

— Nu, lasă-mă să plîng! Imi plîng nu viitorul, ci trecutul...—rosti ea cu greutate,—trecutul care „s'a veştejit", care a trecut... Plîng nu eu, plîng amintirile!... Vara... parcul... ţii minte? Plîng după aleea noastră, după liliac.. Toate astea au prins rădăcină în inimă: e dureros să le smulgi!..

Dădea din cap cu desnădejde şi plîngea repetînd:

— O, cum mă doare, cum mă doare!

— Dar dacă mori?—zise Oblomov deodată, îngrozit.—Gîndeşte-te, Olga!...

— Nu,—îl întrerupse ea, ridicînd capul şi căutînd să se uite la el printre lacrimi.—Abia de curînd mi-am dat seamă că iubeam în tine ceva ce vroiam să fie în tine, ce mi-a arătat Stolz, ceia ce am născocit noi cu el. Am iubit pe viitorul Oblomov!... Tu eşti blînd, cinstit, Ilia, eşti gingaş... un porumbel; tu ascunzi capul subt aripi—şi nu vrei nimic mai mult; tu eşti gata să gîngureşti toată viaţa subt acoperiş... dar eu nu-s aşa: pentru mine asta-i puţin, îmi mai trebue încă ceva, dar ce—nu ştiu! Poţi tu să-mi lămureşti, să-mi spui, ce nu-mi ajunge mie, să mi le dai toate astea, ca să... Gingăşia?.. Unde nu se găseşte!

Lui Oblomov i se tăiase picioarele; se aşeză pe fotoliu şi-şi şterse cu batista mînile şi fruntea.

Cuvîntul a fost crud; Oblomov fu rînit adînc, în lăuntru se simţi ars, în afară fu atins ca de un vînt rece. Drept răspuns zîmbi cu un fel de jale, dureros şi ruşinat, ca cerşetorul mustrat pentru goliciune. Stătea cu acest zîmbet al neputinţii, slăbit de tulburare şi ocară; privirea lui stinsă vorbea desluşit: „da, sînt mic, sînt vrednic de milă, sînt un cerşetor... bateţi mă, bateţi-mă!.."

Olga văzu deodată cît venin a fost în cuvintele sale şi se aruncă iute spre el.

— Iartă-mă, dragul meu!—începu cu gingăşie, aproape cu lacrimi.—Nu-mi dau seama ce vorbesc: sînt o zmintită! Uită totul, să fim ca mai înainte: las să rămînă totul cum a fost...

— Nu!—zise Oblomov, sculîndu-se deodată şi, oprind cu un gest hotărît pornirea ei:—n'o să rămîe! Nu te alarma că ai spus adevărul; merit...—adăugă cu mîhnire.

— Sînt o visătoare, o fantezistă!—zise Olga.—Un caracter nenorocit. De ce altele, de ce Sonicica e aşa de fericită?...

Incepu să plîngă.

— Fugi!—hotărî ea, mototolind batista udă.—N'am să rezist; mi-e scump trecutul...

Işi acoperi din nou capul cu batista şi căuta să-şi înăbuşe plînsul.

— De ce s'a perdut totul?—întrebă ea deodată, ridicînd capul.—Cine te-a blestemat pe tine, Ilia? Ce-ai făcut?... Eşti un suflet bun, eşti deştept, gingaş, nobil... şi.. te prăpădeşti! Ce te-a perdut? N'are nume acest rău..

— Are,—zise Oblomov aproape în şoaptă.

Ea se uită la el, întrebător, cu ochii plini de lacrimi.

— Oblomovca!—şopti el, apoi îi luă mîna, vru s'o sărute, dar nu putu, o strînse numai cu putere de buze, şi lăcrimile-i fierbinţi căzură pe mîna ei. Fără să ridice capul, fără să-i arăte faţa, Oblomov se întoarse şi dispăru.

XI

Dumnezeu ştie pe unde o fi rătăcit, ce o fi făcut toată ziua, dar acasă se întoarse noaptea tîrziu. Gazda auzi cea dintâiu lovitură în poartă şi lătratul cînelui, şi trezi din somn pe Anisia şi pe Zachar, spunîndu-le că a sosit boerul.

Ilia Ilici nici nu băgă de seamă aproape, cum l-a dezbrăcat Zachar, cum i-a tras ghetele şi l-a îmbrăcat în halat!

— Ce-i asta?—întrebă Oblomov, uitîndu-se la halat.

— L-a adus gazda:—l-a spălat şi l-a reparat,—zice Zachar.

Oblomov, cum se aşeză pe fotoliu, aşa rămase.

Totul se cufundă în jurul lui în somn şi întuneric. Oblomov şedea răzămat pe o mînă, fără se observe întunericul, fără să audă bătaia ceasornicului de pe părete. Mintea i se înecă în haosul unor gînduri urîcioase, nedesluşite; acestea pluteau ca nourii pe cer, fără scop, fără legătură. Oblomov nu-l putea prinde nici pe unul.

Inima îi era moartă; acolo viaţa încetă pentru un timp. Intoarcerea la viaţă, la regulele ei, la cursul ei normal, se făcea încet, treptat.

Lovitura fusese crudă de tot, şi Oblomov nu-şi simţea trupul, nu simţea nici oboseală, nici vre-o dorinţă. Putea sta nemişcat, ca o piatră, zile şi nopţi, sau putea merge zile întregi pe jos sau în trăsură, se putea mişca—ca o maşină.

Cu încetul numai, cu greu se săvîrşeşte în om supunerea

soartei, şi atunci organismul intră, încet şi treptat în toate funcţiunile lui; sau durerea zdrobeşte pe om, şi atunci omul nu se mai ridică: după durere, dar şi după om.

Oblomov nu-şi dădea seamă unde stă, şi dacă stă: privea maşinal şi nu băgă de seamă cum se crăpa de ziuă; auzea şi n'auzea cum răsuna tusea uscată a bătrînei, cum a început rîndaşul să tae lemne în curte, cum a început să bocănească şi să hodorogească prin casă, a văzut şi n'a văzut cum au plecat gazda şi Aculina la piaţă, cum a trecut un pachet dealungul zaplazului.

Nu-l putură scoate din inţepenire nici cucoşii, nici lătratul cînelui, nici scîrţiitul porţii. Hodorogiră ceştile, forfoti samovarul.

In sfîrşit pe la ceasurile zece Zachar deschise cu tablaua, uşa biuroului, o izbi îndărăt cu piciorul, după obiceiu,—ca s'o inchidă,—şi n'o nimeri, după obiceiu, dar reţinu, cu toate astea tablaua: a prins la meşteşug după atîta practică; mai ştia apoi că dindărăt, din uşă, îl priveşte Anisia şi, de scăpa ceva, Anisia îndată sărea şi-l făcea de rîs.

Ajunse cu bine,—sprijinind tablaua cu barba şi ţinînd-o zdravăn,—până la pat; şi numai cînd era să aşeze ceştile pe masă, lîngă pat, şi să trezească boerul... cînd colo... aşternutul neatins, şi boerul nicăieri! Tresări, şi o ceaşcă zbură pe podele, după ea—cutia cu zahar. Incepu să le prindă din zbor şi să legene tablaua: zburară altele. Reuşi să reţie pe tabla numai linguriţa.

— Ce năpaste e asta?—zise uitîndu-se cum culege Anisia bucăţile de zahar, cioburile ceştilor, pînea.—Dar unde-i boerul?

Iar boerul... sta pe fotoliu, cu o înfăţişare străină. Zachar se uită la el cu gura cascată.

— Dar de ce aţi stat toată noaptea în fotoliu, dece nu v'aţi culcat?

Oblomov întoarse încet capul, se uită distrat la Zachar, la cafeaua vărsată, la zahărul împrăştiat pe covor.

— Dar tu de ce-ai stricat ceştile?—zise, apoi se apropie de fereastră.

Zăpada cădea in fulgi şi se aşternea gros pe pămînt.—Zăpadă, zăpadă, zăpadă,—repetă Oblomov, privind prosteşte zăpada, care acoperea cu un strat gros zaplazul, gardul şi straturile din grădina cu zarzavaturi.—A acoperit totul,—şopti apoi deznădăjduit, se culcă în pat şi adormi un somn de plumb, desnădăjduit.

Trecuse de amiază, cînd îl trezi scîrţiitul uşii din apartamentul gazdei; din uşă se arătă un braţ gol cu o farfurie; pe farfurie fumega un pirog.

— Azi e Duminică, — zicea o voce prietinoasă: — am copt plăcinte; nu poftiţi să gustaţi?

Dar Oblomov nu răspundea nimic: Oblomov avea febră...

(Va urma)

(Tradus din ruseşte de A. Frunză)

I. Gonciarov

Evoluţia literară şi structura socială

Intr'un articol din n-rul trecut, am încercat să arăt dependenţa strînsă a literaturii romîne de realităţile naţionale.

Această dependenţă am ilustrat-o prin diferite consideraţii asupra naturii influenţelor străine, care au fecundat spiritul naţional şi au înlesnit apariţia şi dezvoltarea literaturii romîne.

Dar această teză se poate dovedi şi prin alte fapte din istoria literaturii noastre.

Să ne oprim asupra unuia din cele mai concludente: evoluţia deosebită a literaturii naţionale în Moldova, Muntenia şi Ardeal.

I

Mai întâiu deosebirea dintre Ardeal şi cele două „Principate".

In prima epocă a literaturii noastre beletristice,—Moldova şi Muntenia au o literatură scrisă de boeri, (Conachi, Văcăreştii, Momuleanu, om de casă boerească; pe-atunci numai boerii se puteau cultiva), o poezie lirică influenţată de literatura franceză şi de cea grecească nouă. In Ardeal însă, în acelaşi timp, apare o literatură epică şi didactică, cu caracter popular, scrisă de intelectuali eşiţi din popor, (acolo poporul a avut putinţa să se cultive mai devreme), rămaşi legaţi de popor, căci în Ardeal nu existau clase superioare *naţionale*, care să absoarbă şi să „boerească" pe intelectuali. E vorba de scriitori ca Aron, Barac, etc., cu opere ca: Leonat beţivul şi Dorofata femeia sa, Istoria lui Arghir şi a prea frumoasei Elenii, Risipirea cea din urmă a Ierusalimului etc..

Deosebirea se datoreşte, aşa dar, condiţiilor istorice, structurii deosebite sociale,—extracţiei deosebite a scriitorilor, influenţelor străine diferite.

In epoca următoare, patruzecioptistă, literatura beletristică din Ardeal e inferioară celei din Principate. Ea însă samănă cu cea de dincoace de munţi, pentrucă acum, şi in Ardeal şi in Principate, domină aceiaşi stare sufletească: sentimentul de redeşteptare şi desrobire naţională şi de înoire socială. Apoi scriitorii din Ardeal şi Principate acum nu se mai deosebesc ca în epoca precedentă: intelectualul ardelean nu mai este atit de departe de boerinaşul moldovan, intelectual şi el, şi *mai ales* de burghezul intelectual muntean, în definitiv şi el un om din popor. Am subliniat mai sus cuvîntul „mai ales", pentrucă acestei *apropieri mai mari* între scriitorii ardeleni şi munteni îi corespunde şi o mai mare asămănare între literatura ardeleană şi cea muntenească decit cea moldovenească. In adevăr, literatura ardeleană, caşi cea muntenească, e mai „patruzecioptistă" decit cea moldovenească.

Dar in această epocă, Ardealul nu produce nimic viabil, decit doar *Răsunetul* („Deşteaptă-te Romîne") al lui Andrei Mureşanu. Restul, maculatură,—dar aceasta nu are aface, căci oricit de slabă ar fi producţia literară, ea tot oglindeşte o epocă.

Cauzele superiorităţii Principatelor sint multe: cultura franceză, mai potrivită spiritului romînesc, decit cea germană (şi ungurească);—posibilitatea de cultură mai mare în Principate decit in Ardeal, căci in Principate sînt clase mai bogate, care se pot cultiva mai mult;—posibilitatea, în Principate, a unui *răgaz*, care face cu putinţă *luxul* artei, pe cînd în Ardeal energia trebuia cheltuită în lupta vieţii şi in lupta grea naţională;—superioritatea numerică a Romînilor din Principate, deci un cîmp mai larg de selecţie şi o psihologie socială mai bogată;—slăbiciunea curentului latinist (fatal limbii şi deci creaţiei artistice), curent covîrşitor în Ardeal;—(poate) o mai mare putere şi repegiune de asimilare (a culturii străine) a Romînilor din Principate, din cauza amestecului de rase în pătura orăşenească;—libertatea mai mare decit în Ardealul oprimat. (Aceste deosebiri au existat în toată vremea, deaceia literatura de peste munţi a fost în toate epocile inferioară celei din Principate şi cantitativ şi calitativ).

In epoca următoare, a lui Eminescu, Ardealul se deosebeşte de Principate din nou, radical, caşi în epoca lui Conachi. In Ardeal (Slavici, Coşbuc, etc.) literatura e obiectivă, clasică, optimistă, cu caracter ţărănesc, pe cînd în Regat (Eminescu, Vlahuţă, Caragiale, Delavrancea: „proletarii intelectuali") e intelectualistă, criticistă, antiburgheză, şi în genere pesimistă şi romantică; ori (Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voineşti: boerinaşii) cu caracterele înşirate mai sus, minus pesimismul şi romantismul.

Cauza deosebirii dintre Ardeal şi Regat, este, credem, următoarea. In Regat se introdusese formele nouă, care distrusese ori ameninţau clasele vechi, pozitive, boeri, meseriaşi, ţărani, răzeşi, din care se recrutează, desrădăcinîndu-se, scriitorii. Scriitorii vremii reprezintă durerile mari şi ridicolele produse de îmburghezirea ţării.—In Ardeal însă poporul romîn, oprimat de Unguri, e tot în situaţia de mai înainte,—numai cit acum, după 1848, spiritul „revoluţionar" nu mai „domneşte în lume", iar literatura o fac fiii de ţărani care, caşi mai înainte, sînt legaţi de clasa lor, nu se simt, ca cei din Regat, declasaţi, rupţi de clasa lor, stingheri, „singuri". Ei au, pe la sfîrşitul epocii, un singur „eminescian", pe Popovici-Bănăţeanu, fiu de tîrgovăţ, de meseriaş (nu de ţăran!)—dintr'o clasă tînjitoare, şi rupt şi de această clasă, şi deci singur şi fără atingerea lui Anteu. Replica lui Popovici-Bănăţeanu, la noi, şi deci în senz invers, e dată de Creangă care (personalitate puternică; incult; preot; institutor; trăind în vremuri mai vechi decit ceilalţi şi deci mai uşoare, şi păstrînd viu in suflet imaginea vieţii din Humuleşti *dinainte de formele nouă;* trăind o viaţă de tîrgovăţ fără pretenţii, etc.) a putut rămînea ţăran, ca Slavici şi Coşbuc, şi a făcut excepţie în epoca eminesciană.

Dar ca să ne explicăm şi mai bine literatura din Ardeal, trebue să avem în vedere încă un fapt: influenţa Junimii, care contribue mult la vindecarea literaturii de o mulţime de scăderi. Aşa dar Ardealul beneficiază de progresele generale ale literaturii romîne, şi astfel un Slavici şi un Coşbuc pot fi scriitori adevăraţi,—şi nu ca predecesorii lor Ardeleni. Progresul *artistic* e general la toţi Romînii, indiferent de conţinutul, ori de tendinţa operei lor. Acest progres e un fapt cîştigat pentru toate şcolile literare, pentru toate genurile, din toate părţile rominimii.

Dela 1900 încoace (Sadoveanu, Goga, Agîrbiceanu, etc.) Ardealul şi Regatul se întîlnesc, sau, mai just, literatura din Ardeal rămănind caşi mai înainte *(căci condiţiile de acolo nu s'au schimbat),* literatura din Regat, sau o bună parte din ea,—cea care caracterizează epoca aceasta nouă, adică cea apărută acum,—începe să samene cu cea ardeleană, pentrucă în Regat s'au întîmplat fenomene mari (concretizate în criza cea mare dela 1900), care au determinat o mişcare de regenerare prin întoarcerea către cei de jos. Din acest fapt au rezultat citeva sentimente nouă: interes pentru viaţa concretă a ţărănimii, dorinţa de a face din această clasă o valoare politică, încredere în rezultatul aşteptărilor, aşa dar părăsirea subiectivismului şi pesimismului, însfîrşit stări sufleteşti ca ale intelectualilor ardeleni. (Cum se ştie, chiar şi cultura noastră din Regat începe să se ardelenizeze puţin, prin unii oameni ca Aurel Popovici, Scurtu, Chendi, etc.).

II

Dar nici Moldova şi Muntenia nu evoluiază la fel. Fireşte

că deosebirea e mai mică decît între ele şi Ardeal. De aceia le-am şi putut considera laolaltă faţă de Ardeal.

Poeţii boeri din Moldova sînt mai „vechi" decît Văcăreştii. Conachi cîntă aproape numai dragostea, o dragoste sensuală, de o sensualitate specială, s'ar putea zice o dragoste fanariotă. Văcăreştii, şi mai ales Iancu, au în poezia lor şi altfel de sentimente, cîntă şi altfel de idealuri: patria, unirea etc.. Conachi e ucenic numai al pseudoclasicismului vremii, pe cînd la Iancu Văcărescu, ucenic al aceluiaşi pseudoclasicism, observăm şi alte influenţe,—el traduce chiar şi din „La Martin", poetul generaţiei următoare, şi apreciază pe scriitorii noi, pe un Cîrlova şi Grigore Alexandrescu. Dar chiar şi la primul Văcărescu, cel din veacul al XVIII-lea, la Ienache, observăm *noutăţi*: vorbeşte de a „patriei cinstire", odată se inspiră din Goethe (ori dintr'un izvor al lui Goethe), altădată din poezia populară. Iar un fiu al său dintr'un cîntec de frunză.

„Noutatea" aceasta, relativă, a scriitorilor munteni trebue pusă în legătură cu specializarea Muntenilor în „noutăţi", cu caracterul mai novator, mai revoluţionar al Munteniei, cu ivirea mai de timpuriu acolo a ideilor ori mişcărilor liberale (vezi articolele d-lui I. C. Filitti din această revistă: polemica sa cu d. Barnoschi),—fapte, care se explică prin pătrunderea mai puternică şi mai timpurie în Muntenia a ideilor Revoluţiei Franceze. In adevăr (vezi detalii în Pompiliu Eliade) Bucureştiul a fost unul din centrele principale ale culturii greceşti şi ale mişcării de eliberare a Greciei. Ideile Revoluţiei Franceze se răspîndesc încă dela început în burghezia grecească din Bucureşti, din care se alcătuia eteria lui Rhigas. Ideologia acestei „societăţi" o formează ideile Revoluţiei Franceze, de care s'a contagiat şi boerimea munteană. Pe de altă parte, ideile şcolii ardelene (tot revoluţionare) au pătruns şi ele mai puternic şi mai de timpuriu în Muntenia. Şi or mai fi şi alte cauze, pentru care Muntenia este *dela început*, mai „înaintată" decît Moldova.

In epoca următoare, a lui Alecsandri, Moldova e stăpînită de curentul critic, de cel poporan şi de cel istoric; literatura ei e mai obiectivă; Moldova crează proza romînească şi critica socială.

Muntenia, în epoca aceasta, este entuziastă, lirică, lipsită de curentele mai sus amintite (Odobescu apare cu douăzeci de ani mai tîrziu decît critica moldovenească, şi e singur, şi e ucenicul Moldovei. Ion Ghica, care, dacă ar fi trăit în Moldova, ar fi fost probabil un mare prozator epic şi un critic,—şi-a scris Scrisorile după ce trecuse vremea prozei şi criticii moldoveneşti). Cauzele acestei deosebiri dintre Moldova şi Muntenia din epoca aceasta, le-am arătat adesea; cîteva le-am amintit şi mai sus,

căci sînt comune şi epocei anterioare. Cea mai importantă acum e faptul că în Moldova pătura vie, novatoare, o formează boerinaşii, moderaţi şi prin însăşi psihologia de clasă şi prin faptul că erau depozitari ai unei tradiţii culturale mai puternice şi mai vechi (ceiace e un element ponderator), pe cînd în Muntenia, pătura vie şi novatoare e alcătuită şi din boerinaşi (şi am văzut că în Muntenia şi clasa boerească e mai „înaintată") şi din burghezi, adică dintr'o clasă mai revoluţionară, din aceia care se influenţase mai mult de ideile Revoluţiei Franceze (De sigur că burghezia bucureşteană dela 1848 era, în parte, vechea burghezie grecească dinainte de 1800, acum romanizată, acea burghezie, care în vremea Revoluţiei Franceze era atît de entuziasmată de ideile nouă).

In epoca lui Eminescu critica teoretică rămîne în Moldova, dar critica în forme de artă se mută în Muntenia, pentrucă *acum* formele nouă şi-au dat rezultatele, iar clasa, care a rezultat, burghezia, era în Muntenia şi nu în Moldova.

Moldova criticase ridicolul unei alte societăţi de tranziţie, izvorît din amestecul de Orient şi franţuzism, cel dela 1840. E teatrul lui Alecsandri. Acum amestecul acesta nu mai era clasa Cucoanei Chiriţa, ci burghezia, şi cum în Moldova nu exista burghezie, nu avea cum să apară aici un „Alecsandri" al acestei epoci. El a apărut, unde era lumea de tranziţie, adică burghezia. A apărut deci în Muntenia. E Caragiale, care e „Alecsandri" al epocei sale. La opera lui Caragiale trebue să adăogăm şi o parte din proza lui Delavrancea, unde acest nuvelist îşi arată aversiunea pentru clasa creată de formele nouă.

In schimb, lirismul se mută în Moldova (Eminescu şi şcoala lui), pentrucă, dacă în vremea idealurilor de redeşteptare, sentimentul dominant al păturii culte: speranţa, era mai puternic în Muntenia şi deci acolo a înflorit lirismul,—apoi sentimentul dominant al păturii culte, de după introducerea formelor nouă: jalea pentru ruina ori ameninţarea claselor vechi, pozitive, lovite de formele nouă, trebuia să fie mai puternic în Moldova, unde aceste clase au fost mai lovite, unde nu s'a produs nimic ca compensare, căci Moldova a sărăcit în toate clasele ei, pe cînd Muntenia s'a îmbogăţit măcar în clasa ei cea nouă. Să se adaoge că în Moldova boerimea a sărăcit total şi răpede, că puţina burghezie din Moldova era străină; că meseriaşii moldoveni au fost învinşi de străini; că Moldova îşi perduse capitala şi chiar o parte din teritoriu, sudul Basarabiei,—însfîrşit numai dureri şi dezastre. Fireşte că pesimismul moldovenesc nu e produs *deadreptul* de aceste lucruri. Ele au produs numai o stare de suflet deprimată, o tînjire, care-a fost atmosfera morală a Moldovei.— Tristeţa aceasta, a vechilor clase şi lucruri distruse, a existat, fireşte, şi'n Muntenia într'o măsură mai mică, şi un ecou al acestei tristeţi în literatura Munteniei sînt unele bucăţi ale lui Dela-

vrancea, ca *Ziua*, *Odinioară şi acum*, etc., şi chiar *Caut casă* a puţin sentimentalului Caragiale.

Dar odată cu înjghebarea în Bucureşti a unei vieţi orăşeneşti mai complicate, odată cu „forma nouă" care e capitala ţării, apare acolo şi o parodie a literaturii urbane străine: macedonskismul, de care am vorbit în articolul din n-rul trecut.

Aşa dar, pe cît condiţiile au fost deosebite în Ardeal, Moldova şi Muntenia, pe atît şi literatura din aceste trei ţinuturi romîneşti a fost deosebită, în tot timpul evoluţiei ei—atît e de adevărat că literatura e strîns legată nu numai de caracterul specific naţional, ci şi de realităţile sociale şi culturale.

După 1900—în ultima epocă literară,—cînd procesul de formare al ţării celei nouă s'a isprăvit, cînd *Unirea* Principatelor s'a desăvîrşit, cînd însfîrşit nu mai este Moldova şi Muntenia, ci Romînia,—deosebirile dintre literatura Moldovei şi Munteniei încep să se şteargă. Cu toate acestea, tot rămîn cîteva. Este una, care e un simplu fapt şi sare în ochii oricui: proza e un gen mai mult moldovenesc. Numărul prozatorilor moldoveni e covîrşitor: Hogaş, Sadoveanu, Jean Bart, Gîrleanu, Spiridon Popescu, Pătrăşcanu, Radu Rosetti, Cazaban, N. N. Beldiceanu, I. I. Mironescu, Lucia Mantu, Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu G. Brăescu, ca să numesc numai pe cei care şi-au scos scrierile în volum, şi fără să mai pun la socoteală pe Anghel, considerat, şi cu drept cuvînt, mai ales ca poet.

Această bogată proză moldovenească din epoca ultimă, nu este o noutate a epocei. Dela început, cum s'a văzut, Moldova este ţinutul prozei romîneşti. Este chiar creatoarea ei, cu C. Negruzzi. Am văzut că în perioada eminesciană, Moldova împarte gloria cu Muntenia. Dar şi în perioada aceasta, cu toate că stă în fruntea poeziei lirice, Moldova nu e neglijabilă nici în privinţa prozei. Dacă proza *caracteristică* a epocei e mai ales muntenească (Caragiale, Delavrancea, Brătescu-Voineşti,—dar şi Vlahuţă), apoi şi Moldova contribue la îmbogăţirea acestui gen. Creangă e un scriitor cît şi Eminescu de mare. Vlahuţă nu e un creator, desigur (afară decît în *Dan)*, dar proza lui a fost un instrument de îmbogăţire şi rectificare a limbii literare, prin introducerea, *cu gust*, a elementelor populare în stilul cult, prin introducerea, cu îndrăzneală, dar cu tact, a neologismelor în limbă şi prin grija de perfecţiune a formei. Iar Eminescu, în *Făt-Frumos din lacrimă* şi mai ales în *Sărmanul Dionis*, a creat stilul „artist" al prozei, stilul care nu spune, ci arată, care traduce în culori şi imagini,—care a fost apoi şi al lui Delavrancea, cu mai puţin succes. Înainte de Eminescu, am avut stiluri frumoase în proză, stilul clasic, la C. Negruzzi şi într'o măsură la Alecsandri; stilul poetic la Odobescu,—dar stil artist, care să redea *senzaţii*, ca al lui Eminescu din bucăţile citate mai sus, n'am avut.

Fiindcă asociaţia de idei ne-a adus subt condeiu numele celor mai buni stilişti dinainte de Creangă şi de d. Sadoveanu,—pe al lui C. Negruzzi, Odobescu şi Eminescu,—să nu trecem fără a observa că toţi aceşti trei scriitori au cunoscut, au cercetat, au studiat şi literatura populară (pe care unii au şi adunat-o) şi literatura istorică veche. Se poate oare închipui stilul lor fără această *învăţătură?* Cu alte cuvinte, se poate stil fără limbă? Cît despre stilul lui Creangă şi al d-lui Sadoveanu nu mai este nevoe de nici-o discuţie. Creangă este însuşi poporul, iar d. Sadoveanu este urmaşul lui Neculce şi al creatorilor poeziei populare.

Dar cu aceste consideraţii am intrat în altă ordine de idei. —In articolul de faţă am voit să arătăm numai, că literatura romînă a evoluat deosebit în cele trei ţinuturi romîneşti şi că această deosebire se datoreşte faptului că realităţile sociale şi culturale au variat dela un ţinut la altul. Aşa dar, am căutat să aducem încă o dovadă a dependenţii literaturii de realităţile naţionale,—acest articol fiind o complectare a celui din n-rul trecut.

G. Ibrăileanu

Fericita Cecilia

Sfinta Cecilia a înflorit in lume pe vremea împăratului Alexandru Sever. Creştinii, deşi erau încă prigoniţi cu putere în cetatea Romei ca şi'n toată împărăţia, se înmulţeau necontenit şi creşteau ca valurile mării. Lumina sfintei credinţe a străbătut şi'n sufletul fecioarei acesteia, deşi părinţii ei, patricieni bogaţi, erau păgini. Erau însă oameni blinzi şi-şi iubeau copilul; şi o lăsau slobodă pe Cecilia să se ducă deseori în adunările creştinilor, în locuri tainice subt pămint, in criptele sfinte în Calea Apiană, lingă mormintele martirilor. Acolo, la lumina făcliilor, cu mulţimea credincioşilor, fecioara vedea pe Urban păstorul creştinilor din Roma şi-i asculta cuvintul curat şi alb caşi bătrineţele lui. Vorbea despre învăţăturile Izbăvitorului şi umplea de pace şi de nădejde sufletele mulţimii care asculta. Cintau cu toţii psalmi şi rugăciuni şi pămintul suna în adincuri înfiorîndu-se ca de o putere care va să isbucnească la soare.

Intărită 'n dreapta credinţă, Cecilia a hotărît întru dragostea inimei sale pentru Hristos să nu pue pe fruntea sa cununa nunţii, ci curată să-şi păzească fecioria până la mormint. Dar părinţii săi, legaţi de lume şi de vremelnicele lucruri, închinători de idoli şi trăindu-şi cu îmbelşugare viaţa, n'au înţeles puterea ce era într'însa şi-au hotărît-o lumii. I-au ales logodnic de bun neam, dar necredincios caşi ei, cu numele Valerian, şi-au grăbit ziua nunţii. Plingerile copilei le-au nesocotit şi le-au crezut trecătoare; iar la poruncile lor Cecilia a plecat smerită fruntea, nădăjduind ajutor din altă parte. Pe logodnicul ei, Valerian, îl primea cu faţa tristă. Şi subt hainele de mare preţ ce i le aducea el drept dar, şi subt podoabele de aur, purta pe trupul său straiu aspru de păr şi 'n inimă pe Dumnezeu.

Sosind ziua nunţii, s'au adunat în palatul părinţilor săi o mulţime de patricieni, şi 'n săli şi grădini, au pornit desfătări,

danţuri şi cîntări de organe muziceşti. Preoţi păgini s'au înfăţişat. In jurul ei ardeau mirezme rare şi sclipeau daruri de preţ; şi Valerian, mirele său, a cuprins-o cu gingăşie de mînă şi-a socotit-o soaţa sa. Iar Cecilia, ascultind veselia şi cîntările din juru-i şi privind la tinărul de lingă dînsa cu întristare, ofta în inima sa, murmurind în sine cuvinte neauzite: „Fie sufletul meu fără prihană întru îndreptările tale, ca să nu mă ruşinez".

După lucitoare desfătări şi după ospăţul din triclinium, a venit ceasul cînd mirii au trebuit să se retragă în cămările lor. In noaptea luminoasă de-afară încă s'auzeau cîntările şi lumea încă petrecea cu danţ şi ospăţ. Iar Cecilia stind dreaptă şi fără zimbet în faţa lui Valerian şi-a scos podoabele de pe frunte şi de pe piept şi a grăit astfel, cu blîndă hotărîre:

„Iubite tinere, vreau să nu mai fii nedumerit de tăcerea mea şi de purtările mele. Poate ai înţeles că m'am supus părinţilor mei fără voie. In astă sară vreau să-ţi descopăr taina inimii mele".

Glasul ei era aşa de fraged şi-l privea cu atita bunătate sfîntă, încit Valerian s'a simţit adinc mişcat şi tulburat.

„Ce este?—a întrebat el cu sfială. Spune-mi, iubita mea Cecilie, şi eu te voiu asculta".

Ea i-a cuprins mînile şi a privit într'o parte, cu ochi plini de lacrimi.

„Află, Valerian, că sufletul meu a primit lumină nouă dela un Dumnezeu pe care tu încă nu-l cunoşti. In lumea de răutăţi şi de zburdăciuni, de patimi şi de rele, Dumnezeul acesta, unul şi stăpînitor a toate, ne îndeamnă spre un liman curat, de dreptate şi frăţie, de milă şi de iertare. Lumea trebue schimbată, şi, ca să-i răscumpărăm pacatele, trebue să călcăm în picioare toate cele ce par născute pentru plăcere şi bucurie. Deci eu urmînd calea acestei sfinte învăţături, mi-am închinat ei fecioria şi am hotărît să rămîn curată, ca să slujesc numai pe Dumnezeu. Ci tu nu 'ndrăzni a te atinge de mine, căci între noi s'a pus o putere pe care tu niciodată n'o vei putea birui".

Valerian o asculta cu uimire. Inţelegea nelămurit că 'n tovarăşa lui este ceva peste care nu poate trece. Mai înţelegea că deşi el e lingă dînsa, ea e în lumină şi el în întuneric, şi sufletul său deodată dori cunoştinţa adevărului.

„Spune-mi, doamna mea, zise el blînd, care este Dumnezeul despre care vorbeşti, care este lumina nouă către care mă chemi."

Atunci Cecilia, aţintindu-l pentru întâia oară cu frumoşii săi ochi, a început a-i vorbi despre Mîntuitor, despre învăţăturile-i nemuritoare, despre patimi şi răscumpărare, despre domnia păcii şi înfrăţirea neamurilor. Fericiţi cei blînzi, fericiţi cei milostivi, fericiţi cei saraci, fericiţi cei ce sufăr..

Şi era ceas tîrziu, cînd în grădinile palatului nu mai sunau cîntări şi ospeţele se sfîrşiseră şi danţurile conteniseră; iar în că-

mara lor, cei doi tineri stăteau încă vorbind, ca nişte fraţi curaţi, despre învăţăturile lui Hristos.

„O, prietină bună, zicea Valerian către soaţa sa, spune-mi către cine să mă îndrept ca să mă pot curăţi de pacat?"

Fecioara a răspuns:

„Se află în această cetate a noastră un bătrîn, cu numele Urban Episcopul. Acela curăţă pe necredincioşi prin sfîntul botez şi el te poate pregăti pentru Dumnezeul cel drept, mult mai bine decît mine. După ce te vei curăţi şi vei învăţa cuvîntul cel bun, te vei întoarce aici. Vei vedea atunci o lumină pe care acuma n'o vezi şi vom fi fraţi fericiţi întru Hristos.

— O, Cecilie, a grăit Valerian cu glas mişcat, spune-mi unde pot găsi pe Urban bătrînul.

— Mergi pe Calea Apiană, i-a răspuns fecioara, până către ţintirimul lui Pretextat. Acolo, la margina drumului, ai să vezi nişte cerşetori sărmani. Nu te feri de dînşii, ci apropie-te şi întreabă-i unde-i drumul către episcopul Urban, căci eşti trimis către el c'o taină, de sora lor Cecilia. Şi ei te vor duce".

Fără a întîrzia, Valerian s'a ridicat, şi, înclinîndu-şi fruntea către mînile soaţei sale, a eşit din palat pe furiş, printre cele din urmă străluciri ale nunţii şi s'a îndreptat cu rîvnă înspre Calea Apiană. S'arătau în răsărit zori nouă, ca nişte trandafiri minunaţi ai cerului. Şi el mergea singur prin Vavilonul adormit şi 'n inimă i cîntau cuvintele iubitei sale Cecilia.

Cînd a ajuns în locuri triste şi umilite, către marginea cetăţii, soarele răsărise. Şi la marginea Căii Apiane, şedeau cerşetori în zdrenţe, bucurîndu-se de lumină şi aşteptînd mila lui Dumnezeu. Vorbeau încet şi blînd; iar cînd au văzut pe bogatul în haine scumpe că s'apropie de ei, au tăcut şi l-au privit cu sfială.

Valerian i-a salutat şi le-a vorbit:

„Ştiu că voi sînteţi ucenici ai lui Hristos. Aflaţi că sînt trimis de Cecilia, la bătrînul Urban Episcopul. Şi voi trebue să-mi arătaţi calea".

Sărmanii l-au cercetat cu luare-aminte, până ce unul din ei a zîmbit:

„Dacă te-a trimes binefăcătoarea noastră Cecilia, atunci vom fi slujitorii tăi. Te-am sluji chiar dac'ai fi străin şi duşman, căci noi am învăţat să nu facem rău nimănui.

— Sînt trimes de sora voastră Cecilia," a vorbit iarăşi Valerian.

Ei i s'au închinat şi cel mai în vîrstă, ridicîndu-se, a zis: „Frate, urmează-mă".

Valerian nu s'a supărat pentru acest cuvînt şi a văzut în ochii tovarăşilor săi o lucire pe care n'o aveau oamenii în lumea cu care trăise până atunci.

Au intrat pe uliţi înguste şi strîmbe, în acea margine de cetate. Şi pătrunzînd prin furnicarul sărac care se deştepta, au

intrat într'o căsuţă sărmană, într'un fund de ulicioară. În ferestrele deschise, rîdeau flori în ghivecîuri de lut şi pe uşă răzbăteau murmure uşoare de cîntări. Cînd au intrat, glasurile au tăcut. Capete de femei s'au arătat o clipă în stînga lor. Il priviră zîmbind curat şi prietinos. Cerşetorul cel bătrîn arătă lui Valerian uşa din dreapta, îi îndemnă să intre şi el se opri în prag cu fruntea plecată şi cu mînile încrucişate pe piept.

Tînărul păşi în odăiţa scundă, luminată de soarele dimineţii. Văzu un bătrîn alb, în haină neagră, care sta întors spre Răsărit perdut ca 'ntr'o visare, cu ochii aţintiţi asupra crucii Răscumpărătorului.

A întors fruntea şi a văzut pe străin. Fără să se tulbure, a rostit blînd:

„Pace ţie, tinere. Fii binevenit la mine".

Valerian şi-a simţit deodată sufletul plin de un abur de bunătate.

„Eu sînt Valerian, soţul Ceciliei, a răspuns el cu tulburare. Dar îi sînt soţ fără de pacat şi ea m'a îndreptat aici, ca să mă'nveţi credinţa cea nouă şi să mă curăţi prin botez".

Bătrînul Urban l-a privit ţintă în tăcere.

„Eri a fost sărbătoarea nunţii voastre, a vorbit el încet. Spune-mi ce s'a petrecut, căci înţeleg că Dumnezeu pregăteşte fapte mari acestei cetăţi".

Atunci Valerian i-a mărturisit tot ce s'a petrecut în noaptea nunţii sale, între el şi sora sa sufletească. După care bătrînul Urban, plin de mare bucurie, plecîndu-şi genunchii la pămînt şi mînile ridicîndu-le la cer, a zis cu lacrimi:

„O, Doamne Isuse! Tu vrai ca roaba ta Cecilia să fie ca o albină fără trudă, care aduce miere bisericii tale. Căci iată pe tînărul acesta l-a primit ca pe un leu în cămara sa, iar către mine l-a trimes ca pe un miel. De n'ar fi înţeles inima ei, nu l-aşi vedea acum la mine. Deci îndură-te şi-i deschide prin mine poarta adevărului".

Intorcîndu-se în tăcută rugăciune iarăşi spre Răsărit, Urban bătrînul a rămas o vreme neclintit şi'n pieptul lui Valerian bătea inima cu zbucium; până ce, în liniştea chiliei şi'n tăcere, s'a arătat ochilor tînărului un bătrîn cinstit, cu veşminte ca de zăpadă. In mîni purta o carte; şi stînd înaintea lui Valerian i-a deschis-o, ca să cetească în ea. Infricoşat, Valerian a căzut în genunchi, apoi ridicînd fruntea a cetit în cartea bătrînului aceste vorbe, scrise cu slove de lumină: „Un domn, o credinţă, un botez; un Dumnezeu părinte al tuturor care este preste toţi, şi prin toţi şi între noi toţi. Amin".

„Crezi?—l-a sunat în urechi un glas încet şi moale.

— Cred!"—a răspuns cu înfiorare tînărul, şi vedenia albă topindu-se, Valerian a văzut iar înainte-i pe Episcop, privindu-l cu bunătate şi zîmbindu-i.

Intr'acel ceas, Valerian s'a pătruns de învăţăturile episcopului,

a cunoscut pe Hristos, Dumnezeu și lumea nouă în care intra. In juru-i nu vedea strălucire și aur, nici bogății și fală. Creștinii acelei vremi trăiau in marginea cetății, în locuri sarace și'ntr'ascuns, ca să nu fie cunoscuți de prigonitori. Și erau umiliții și obijduiții vieții aceștia, împărțindu-și puținele lor bunuri și trăind întru frăție și dreptate. Mulți erau dintre robii cetății, alții dintre meșteșugari, erau și foarte multe femei dintre acelea care sufăr și caută mîngîiere; erau cerșetori și betegi; era durerea lumii pentru care răsărise soarele Mîntuitorului.

In mijlocul tuturor acestora s'a văzut Valerian și-a primit taina botezului și s'a umilit și-a îngenunchiat și el înaintea crucii, la leturghiile subpămîntene, în preajma altarelor ascunse în catacombe, departe de viață și aproape de cei morți. Asculta cîntările psalmilor, pe care mulțimea le îngîna cu înfiorare și cu dulceață; și 'n jurul lui ardeau făclii, iar în fund, ca'ntr'un nour trandafiriu, subt boltă ,zărea crucea și imaginea Răscumpărătorului răstignit. Și-și simțea, între umiliții și năcăjiții lumii, inima plină de blîndețe și de înfrîngere; și 'nțelegea că-i altul, cași cum s'ar fi născut din nou.

Din ziua dintăiu se întorsese la palatul său și la Cecilia; și nimeni dintre-ai lor nu 'nțelegeau ce schimbare adîncă intrase în viața lor și că ei unul pentru altul nu erau decît tovarăși întru aceiași credință. Iar într'o sară, în catacombe, în luminile făcliilor, găsindu-se alături amîndoi, Valerian a înțeles mai deplin și mai pătrunzător viața cea nouă, și cuprinzînd mînile soției, a stat lîngă ea în tăcere și cu cutremur între cîntările sfinte și subt crucea lui Hristos.

Pe cînd eșeau singuri pe ganguri negre, către noaptea de-afară, Valerian zise:

„O, Cecilia! Iți mulțămesc din nou pentru comoara pe care-ai pus-o în inima mea".

Ea i-a zîmbit cu fericire; și, ajungînd la fața pămîntului și oprindu-se subt lumina lunii la marginea cetății, amîndoi priviră înspre furnicarul lumii rătăcite care fremăta și se zbuciuma în palate și grădini, în temple bogate și ulițî largi.

„Ei nu cunosc cuvîntul cel nou și nu știu cît sînt de nefericiți, grăi Cecilia către tovarășul său. Trebue, iubitul meu Valerian, să încercăm a schimba soarta Vavilonului!".

Hotărîndu-se astfel să cheme către Dumnezeu pe rătăciții din lumea lor, cei doi soți au ajuns acasă. Și acolo, în cămările lor, au găsit pe Tivurtie, fratele lui Valerian, venit ca să ospăteze cu ei.

Era și acest Tivurtie om tînăr, frumos și bogat, dintre nobilii cetății.

„Am venit la voi, zise el către fratele său, ca să mă ospătați și să mă bucur de fericirea voastră.

— O frate! —i-a răspuns Cecilia, noi te-am putea ospăta cu tot ce-avem mai bun, numai să primești tu.

— Vă văd, răspunse Tivurtie, veseli și fericiți. Vă văd venind singuri, cași cum ați fi fost în locașul zeiții iubirii, ca să-i închinați jertfe. Iar în aceste cămări ale voastre simt împrăștiată o bună mireazmă de trandafiri și de crini, încît mă minunez de unde ese această mireazmă așa de plăcută care atît îmi îndulcește și-mi inoește sufletul".

Valerian s'a apropiat de fratele său și i-a pus mînile pe umeri privindu-l în ochi:

„Da, frate, i-a zis el, ai mirosit bună mireazmă, căci și eu și Cecilia, venind pe cale din locuri iubite nouă, am vorbit despre tine și-am rugat pe Dumnezeu pentru tine, ca să te învrednicești și tu cununii celei neveștezite și să iubești pe Acela al căruia sînge este roș ca trandafirul, iar trupul alb ca crinul".

Tivurtie nu înțelegea, și a făcut doi pași îndărăt cu uimire. A zis:

„Oare în vis aud eu acestea sau adevărul grăești, frate?"

Valerian a răspuns:

„Până acum ca 'n somn am viețuit închinîndu-ne zeilor mincinoși; iar acum umblăm pe drumul lui Dumnezeu, întru adevăr.

— Cine te-a învățat pe tine acestea?"—a vorbit cu grabă Tivurtie.

Cecilia, zîmbind, a venit în fața lui:

„Frate Tivurtie, a zis ea, mie mi-a hotărît Dumnezeu această datorie dulce. Și cum a înțeles Valerian adevărul, eu știu că-l vei înțelege și tu, căci și inima ta este bună și pregătită pentru aceasta. Lasă rătăcirea veacului nostru și crede întru unul singur Dumnezeu al bunătății și-al dreptății".

Și pe loc sfînta fecioară, plină de dar sfînt, a început a vorbi și-a lămuri lui Tivurtie învățătura cea bună. Și pe măsură ce vorbea ea, mila lui Dumnezeu intra în sufletul lui Tivurtie.

„O, fraților, a strigat el, înțeleg că sînteți creștini și dacă astfel este Dumnezeul vostru și acestea sînt învățăturile voastre, atuncea cred și eu și sînt gata să slujesc legii nouă!"

Auzind acest cuvînt, fecioara s'a umplut de multă bucurie și, din nou înflăcărîndu-se, i-a vorbit despre întruparea fiului lui Dumnezeu, despre minunile lui, despre patima și moartea cea de bunăvoe pe care le-a indurat pentru dragostea către neamul omenesc.

Iar Tivurtie, urmînd a asculta asemenea cuvinte, se scobora din mîndria lumii sale, se umilea cu inima și se aprindea de dragostea Domnului. Până ce fecioara văzînd într'însul credința arzînd, i-a zis:

„Dacă crezi în Hristos, apoi du-te împreună cu fratele tău la episcopul nostru creștinesc și curăță te de trecut prin botez".

Tivurtie, întorcîndu se către fratele său, l-a întrebat:

„Unde mă duci? Către cine mergem"?

— Mergem către Urban, omul lui Dumnezeu, a răspuns Valerian.

— Despre care Urban vorbeşti?—a întrebat Tivurtie. Nu cumva despre cel de care am auzit că a fost osîndit la moarte de două ori? Dacă mergem la dînsul, apoi cei ce-l caută pre el să-l ucidă, găsindu-ne la dînsul, ne vor ucide şi pe noi.

— O Tivurtie!—a strigat Cecilia, ce este pentru noi viața aceasta care-i fulger între două veşnicii? Ce este pentru noi viața aceasta dacă n'o vom închina adevărului? Ce este pentru noi viața, dacă n'o jertfim ca Hristos?"

Ințelegînd, Tivurtie a tresărit cu aprindere.

„Să mergem, frate, a strigat el, ca să cîştigăm altă viață mai bună decît aceasta".

Astfel s'au înfățişat cei doi frați la episcopul Urban, în locurile cele ascunse şi umilite din fundul Căii Apiane. Iar bătrînul s'a bucurat nespus de întoarcerea lui Tivurtie şi, primindu-l cu dragoste, l-a botezat şi l-a ținut la dînsul şapte zile pănă cînd l-a învățat desăvîrşit tainele sfintei credințe. Şi îndată după botez s'a învrednicit sfîntul Tivurtie de-atîta dar, încît adesea vedea pe sfinții îngeri şi vorbea cu dînşii şi toatecele ce le cerea dela Dumnezeu le primea. Şi multe minuni făcea, împreună cu fratele său, tămăduind bolnavii. Iar într'o zi, ridicîndu-se amîndoi, au început a-şi împărți averile către creştinii săraci, orfani şi văduve. Şi răscumpărau pe cei de prin închisori. Şi îngropau cu cinste trupurile sfinților mucenici care pe vremea aceia sîngerau şi cădeau pentru Hristos.

Atunci a început a se face zvoană mare în lumea lor. Rudele lor şi bogații cetății i-au împresurat pe amîndoi frații şi pe Cecilia şi-au încercat a-i sfătui ca să-i întoarcă spre zei, şi-i certau cu asprime pentru amestecul lor cu cerşetorii şi robii, pentru umilirea în care se coborau şi pentru risipa averilor lor. Ci ei au ascultat zîmbind mustrări şi amenințări, şi despărțindu-se de toți, au rămas cu Dumnezeu.

Auzind despre toate acestea prefectul cetății, cu numele Almahie, şi ascultînd şi plîngerile rudelor, a hotărît să cheme la scaunul său pe neascultători. Era într'un răstimp, cînd împăratul Alexandru Sever se afla între oştile sale, departe de Roma, şi neamurile celor doi frați îl ştiau pe Almahie mai aspru şi mai crîncen decît împăratul către credința nouă.

„Au hotărît să ne piardă, a zis Tivurtie către fratele său şi către Cecilia.

— Mergeți pe drumul cel drept şi fiți fericiți pănă la sfîrşit", le-a zis Cecilia îmbrățişîndu-i.

Şi 'ndată au şi venit dregători şi soldați dela palatul lui Almahie şi-au ridicat pe cei doi frați.

Era adunat la scaunul prefectului mult popor şi mai ales stăteau în jurul lui Almahie mulți patricieni din neamurile cele mai de sus ale cetății, rudenii şi prietini cu cei doi prinşi.

Ridicîndu-se întru toată strălucirea sa lumească, Almahie a aşteptat pănă ce frații au fost aduşi înaintea sa. I-a privit încruntat şi le-a vorbit astfel:

„O, tineri de neam bun, cum ați îndrăznit să batjocoriți neamul vostru şi să vă coborîți între ticăloşii lumii aceşteia? Cum ați îndrăznit să călcați poruncile împăratului şi legile strămoşilor noştri? Răspundeți!"

Tivurtie şi Valerian au ridicat spre judecător şi spre lumea din juru-le priviri pline de blîndeță. Şi-au tăcut.

„Răspundeți!—a vorbit iar cu întărîtare Almahie. Pănă astăzi, de obiceiu am avut în fața mea, la judecată, numai săraci şi nemernici, străini din marginile împărăției, ori robi. Iată acum prihănit şi-un neam dintre cele mai alese ale noastre. Răspundeți!"

Valerian s'a întors domol către Tivurtie, care era mai în vîrstă, şi l-a rugat cu linişte:

„Vorbeşte tu, frate.

— O, Almahie!—a cuvîntat blînd Tivurtie, robii şi sărmanii sînt tot făpturi ale lui Dumnezeu şi noi ne simțim prea fericiți că bunătatea cea fără de sfîrşit s'a întins şi peste noi, care pănă eri ne-am desfătat în lumeştile deşărtăciuni. Noi cu nimic nu ne simțim vinovați, pentrucă nimănui n'am făcut nici-un rău.

— Cum nu sînteți vinovați, a strigat Almachie, cînd risipiți ca nebunii bunurile voastre?

— Noi, Almahie, credem în alte bunuri care nu sînt trecătoare.

— Şi cum nu sînteți vinovați, a strigat iar Almahie, cînd îngropați pe aceia pe care porunca împărătească îi ucide pentru fărădelegile lor?

— Fărădelegea lor, o Almahie, este numai una: că sînt creştini. Iar noi sîntem creştini caşi ei şi frați ai lor. Şi-am vrea să ne învrednicim şi noi de jertfa acelora care-au lepădat celace pare a fi şi nu este şi au aflat celace părea a nu fi şi este!

— Ce vorbe sînt acestea?—a grăit prefectul, aşezîndu-se în scaun. Nebunia voastră pare fără de sfîrşit!

— Almahie, a răspuns Tivurtie, te plîng că stai în întuneric şi nu 'nțelegi. Nebunia aceasta însamnă că noi disprețuim toate ale lumii de-o zi şi credem într'o viață veşnică a altei lumi. Ne despărțim de zădărnicia veacului şi ne pregătim pentru călătorie pe-o mare lină, înspre un liman al mîntuirii. Lepădăm cele vremelnice pentru cele eterne. Credem în umilință şi 'n bunătate şi ne-am întors de către minciuna zeilor vechi. Dacă pentru aceasta ne osîndiți, sîntem gata a primi cu bucurie moartea".

Cei doi frați, zîmbind, şi-au cuprins mînile şi-au privit senin în jurul lor. Iar în popor s'a pornit murmur adînc. Şi Almahei a tăcut o vreme cu mînie şi uimire.

„Indrăzniţi a defăima pe zeii noştri?
— Credem intr'un Dumnezeu adevărat, a răspuns Tivurtie.
— Indrăzniţi a nu jertfi?
— Nu vom jertfi nici unui zeu mincinos.
— Atunci voiu pune să vă pedepsească; să vă bată şi să vă schingiuiască.
— Fă, Almahie, cum crezi, şi noi te ertăm. Iar voi, cetăţeni ai Romei, care credeţi în Hristos, nu slăbiţi văzînd muncile noastre, ci fiţi tari şi credeţi în adevărul veşnic pentru care noi murim".

La aceste cuvinte, Almahie a dat porunci oştenilor să bată pe cei doi fraţi, cu toiege, şi să-i chinuiască în faţa mulţimii. Pe cînd slujitorii îndeplineau această poruncă, un sfetnic al Prefectului, cu numele Tarvinie, s'a apropiat de el, vorbindu-i în taină:

„Orice sfaturi şi orice pedepse pentru ei sînt zădarnice. Trebue să le ridici viaţa; altfel averea lor şi-o vor împărţi deplin mişeilor şi vor împrăştia în popor şi mai mult blestemata lor credinţă".

Pe loc prefectul a poruncit să înceteze muncile şi i-a hotărît morţii. A chemat un sutaş şi, încredinţîndu-i pe osîndiţi, i-a poruncit să-i ducă la locul ce se chema Pag, lîngă capiştea lui Die. Şi-acolo, după ce le va mai porunci odată să jertfească zeilor, dacă vor urma a se împotrivi, să le deie jos capetele. Cu sutaşii, cu oştenii şi cu speculatorii, a trimis pe un slujitor al său de credinţă, cu numele Maxim, ca subt a lui purtare de grijă, întocmai după poruncă, să se săvîrşească tăerea mucenicilor.

Mergînd cu cei doi fraţi împreună, Maxim îi privea cu inima muiată de milă, se gîndea la chinurile pe care le înduraseră şi la moartea care-i aştepta. Ii vedea strălucind de putere şi de tinereţe, îi ştia de bun neam, cărturari buni şi suflete nobile, şi găsea în cugetul lui nedreaptă şi neînţăleasă peste fire o asemenea moarte năprasnică.

Vorbind cu ei, încerca să înţeleagă ce putere îi ţine aşa de răbdători şi de tari.

„O flori scumpe ale tinereţilor! — zicea el cu mihnire. O, legătură a dragostei frăţeşti! O, frumoasă pereche de tineri de neam bun şi cinstit! Pentruce de bună voe vă grăbiţi a merge la moarte, ca spre un ospăţ?"

Atunci fraţii, cu blîndeţe şi cu dragoste întumîndu-se spre el, i-au lămurit ce era în sufletul lor, zădărnicia acestei vieţi, lumina altei lumi şi marea învăţătură a lui Hristos.

„Trupul nostru, o Maxime, i-a zis Valerian, nu piere decît vremelnic; ci să ştii, că vom învia ca paserea Foenix, — care, după ce arde pe rug, naşte iarăşi din cenuşa sa".

Şi cum vorbeau, Maxim se uimea de cuvintele lor, şi sufletul i se încălzea la un soare nou pentru care până atuncea ochii lui fuseseră orbi.

„O, fraţilor, zise el cu pătrundere, eu vă 'nţeleg. Şi m'aşi lepăda şi eu de vremelnicie dacă m'aşi putea încredinţa că poi ajunge la lumina cea adevărată".

I-a răspuns Valerian:

„Frate, de adevărul despre care vorbim te vei încredinţa uşor. Şi vei veni către Dumnezeul cel propovăduit de noi şi ţi se vor deschide deplin ochii, cînd vor cădea capetele noastre şi vom trece dincolo.

— Se va face asta? — a întrebat cu mare tulburare Maxim.

— Se va face! — a răspuns Valerian. Ci înainte de a ajunge la locul osîndei, porunceşte să ne oprim o clipă la casa ta care-i în drumul nostru, şi subt acoperişul tău ne vom sirgui a chema la tine pe cineva care va aduce lumină deplină sufletului tău, ca să se poată împlini cele făgăduite de noi, cînd nu vom mai fi".

Fără a sta mult la îndoială, Maxim a poruncit oştenilor să ocolească din cale şi-a îndreptat înspre locuinţa lui convoiul. Intrînd acolo în cămările şi 'n grădinile lui Maxim, cei doi fraţi au început a vorbi despre credinţa lor. Şi adunîndu-se în jurul-le toată casa dregătorului şi slujbaşii şi oştenii care veniseră odată cu ei şi tot poporul care se alăturase lor, Tivurtie şi apoi Valerian au împrăştiat lumină din inima lor, şi cuvintele le erau ca o rouă sfîntă pentru cîmpii arse de secetă. Aşa de pătrunzătoare erau glasurile lor încît nimene dintre oşteni şi slujbaşi n'a îndrăznit a ridica cuvînt; iar apoi şi cei mai îndărătnici şi-au plecat frunţile şi-au crezut în învăţăturile Mîntuitorului. Şi făcîndu-se sară, iată în grădini şi cămări au intrat alţi oaspeţi. Erau bătrîni cu bărbi albe în haine cernite şi 'ntre ei se afla fecioara Cecilia. Cînd au intrat în locul unde erau fraţii, norodul le-a făcut loc şi Cecilia, păşind înainte, s'a oprit în faţa lor şi-a zis:

„Bine te-am găsit, o frate al meu Tivurtie. Fericit îmi este sufletul, o, Valerian, soţul meu, căci pe amîndoi vă văd în lumină lucrînd pentru izbăvirea rătăciţilor. Se apropie ceasul cînd pe frunţile voastre vor străluci cununi. Vreau să mai fim o clipă alături în această viaţă".

Valerian şi Tivurtie s'au apropiat de ea şi au sărutat-o în tăcere pe frunte. Şi stînd aşa în mijlocul mulţimii uimite, a lucit între ei ca o lumină în afară de viaţă şi de lume.

Iar apoi fecioara, întorcîndu-se spre popor, a vorbit cu blîndeţe şi cu înflăcărare, cîştigînd pentru Hristos şi cele din urmă inimi. Şi pe loc Maxim şi-ai lui, mulţi ostaşi şi slujitori, şi străini aflători acolo, au dorit botezul, şi l-au primit dela bătrînii cerniţi, crezînd în Hristos.

Aprinzîndu-se făclii, au făcut apoi cu toţii lungă priveghere cu rugăciuni şi cîntări. Iar cînd a răsărit luceafărul de ziuă, Cecilia a zis către Valerian şi Tivurtie:

„Iată întunericul trece şi naşte lumina către care mergeţi. Duceţi-vă să luaţi cununile dreptăţii".

Pornind mulțimea, cu sfinții in mijlocul ei, au eșit din cetate la locul care se cheamă Pag, către capiștea lui Die. Și-acolo i-au întîmpinat cu strigăte preoții păgîni, cerînd jertfă pentru zeul lor, cum era porunca și rînduiala pentru orice trecător.

Atunci mulțimea ferind în lături, cei doi frați s'au oprit și-au zis către acei preoți:

„Departe de noi!"

Și cerînd oștenilor să-și facă datoria, au îngenunchiat și și-au plecat capetele în țărînă.

Mulțimea a văzut cu mare cutremur căzînd săbiile. Iar ochilor lui Maxim s'au arătat chipurile căzuților înălțîndu-se în nouri de lumină către cer, după cum le fusese cuvîntul. Și a strigat ridicînd brațele:

„Văd și cred!"—și-a îngenunchiat lîngă sîngele mucenicilor.

Pe loc călăreți răpeziți de preoții lui Die, au înștiințat pe Almahie, în scaunul său, despre faptele și vorbele lui Maxim. Și 'ntr'același ceas s'a întors și pentru el porunca morții. Și-a vărsat și el sîngele lîngă Tivurtie și Valerian, și sufletul i s'a dus către Domnul. Iar trupurile celor trei mucenici le-a ridicat sfînta fecioară Cecilia și le-a îngropat în locuri curate. A pus lespezi de piatră cu slove scrise, peste moaște, și chipul paserii Foenix cioplit în marmoră deasupra mormîntului lui Maxim.

A ieșit după aceia aspră poruncă dela stăpînitor ca să se cerceteze averile lui Tivurtie și Valerian; dar nimene dintre dregători nu le-a mai putut afla. Sfînta Cecilia pornise aurul și pietrele scumpe pe drumul mîngîierii și al alinării, către văduve și orfani, către durerea neistovită a lumii aceștia. Și cunoscîndu-și și ea sfîrșitul, a chemat în juru-i pe toți ai săi și le-a zis:

„Iată, eu sînt cea vinovată în fața legilor lumii. Luați-mă și duceți-mă lui Almahie, ca să pot trece din această viață vremelnică în alta mai bună și fără de sfîrșit".

Auzind-o slujitorii și oamenii ei, plîngeau și o jăleau pentru pierderea tinereților și frumuseților ei. Și ea răspunzîndu-le, le-a vorbit fără trudă și cu dragoste până ce și cei din urmă, care nu cunoșteau încă lumina credinții, au fost luminați și-au crezut. Și luîndu-i cu sine pe toți, i-a dus la episcopul Urban ca să primească botezul, subt pămînt în tainițile cetății.

Ascultînd apoi cea din urmă leturghie și cele din urmă cîntări subt bolțile de piatră și 'n luminile făcliilor, a îngenunchiat și a luat binecuvîntare dela episcop.

„Simțesc, părinte, a suspinat ea, că a venit ceasul să mă duc să găsesc pe Valerian și alți frați iubiți".

Și ieșind s'a dus și ea către jertfă, la scaunul păgînilor, într'o zi strălucită a anului 230, pe cînd erau pretutindeni înflorite grădinile Romei. Iar creștinii cei umiliți din marginile sărace ale cetății i-au îngropat moaștele lîngă iubiții săi, subt aripile paserii Foenix.

Mihail Sadoveanu

Note pe marginea cărților

Dominique de E. Fromentin

In zădar veți căuta în manualele clasice — Lanson, Brunetière, Faguet — aprecieri critice relative la romanul lui E. Fromentin. Cetită cu entuziasm, lăudată de gazetarii timpului, opera aceasta a fost judecată nedemnă de o pomenire didactică. Intâiu fiindcă autorul a părut un diletant: a abordat trei genuri în care n'a lăsat decît cîte o singură lucrare, ce e drept, fiecare, perfectă. A inaugurat genul orientalismului literar cu amintiri din Africa; a dat în „Les maîtres d'Autrefois" modelul neîntrecut de atunci al criticii artistice, tehnice, profesionale—arătînd că critica de artă nu se poate face serios, decît de un pictor care e și un literat în același timp, sau dacă vreți invers;—a scris în fine un roman, unul singur. Această istorisire discretă și delicată e o autobiografie. E materialul, artistic subliniat, al unei vieți. Eroul, recte autorul, e originar din Larochelle, dintr'o familie de onorabilă burghezie, luminată, inteligentă, dar cum se întîmplă în Franța, încăpățînată în cîteva valori de teologie provincială, considerate cu sfințenie ca ultimele reguli ale înțelepciunii imanente. Fire echilibrată dar totuși independentă, de un revoluționarism cuminte și prudent, care nu deslănțue catastrofe, dar care nu primește sfaturi indiscutabile dela nimeni, tînărul a evadat de vreme din mediul familiar.

Menit de logica familiară să devie avocat, s'a cramponat de pictură. S'a specializat în pînze africane care aduceau, se pare, o nouă gradaţie a luminii, multă senzibilitate dar mai ales un gust sever în concepţia subiectelor. Timpul—imperiul al doilea—era însă îndrăgostit de literatură. Atunci Fromentin a scris, pentruca celebritatea de scriitor să-i ajute la vînzarea tablourilor. A avut o dragoste unică, definitivă, imposibilă.

Către sfîrşitul vieţii a scris povestea acestei iubiri, împărtăşind-o publicului din nevoe de scriitor sau din nevoe de confesiune (o spovedanie publică, adică literară, e mai discretă la urma urmei, fiindcă nimeni nu o consideră ca revelarea unui secret). Dar prin aceasta n'a necinstit-o, fiindcă a imortalizat-o.

* * *

„Dominique" e romanul unui anume tip de energie sufletească. Dacă epitetul n'ar fi prea tare, am zice, istoria unui ratat. In felul de a realiza personalitatea, de a-şi comanda destinul, se pot face diferite clasificări, care duc la tot atîtea tipuri. Sus, în capul scării stă *eroul*. E acela pe care l-a numit Nietzsche „supra-om", care-şi croeşte idealuri deasupra societăţii, le urmăreşte cu îndîrjire, cu simplitate şi cu un fel de radioasă bucurie în suferinţă, care e singura lui recompensă. Fireşte intră în conflict cu ambianţa şi o adaptează ori cade zdrobit. E speţa energiilor regale, gata să se măsoare cu orice şi oricine. Subt ea apare, o alta, tot vioae, tot încăpăţînată, însă ceva mai prudentă. Işi propune scopuri mai rezonabile, realizări mai potrivite şi caută să le servească cu ajutorul societăţii. Nu dispreţueşte mîna de ajutor care vine dela societate, fiindcă îşi dă samă că o utilizare a forţelor sociale constitue o onorabilă economie de forţe şi timp. Nu se oferă în pradă furiei colective pentru planuri absurde; din contra se cruţă subt scutul valorilor tradiţionale. Se face servit, nu serveşte, utilizează, nu e utilizat. E arivistul al cărui tip superior îl încarnează Julien Sorel din „Le rouge et le noir".

Mai există însă şi energii care nu reuşesc nici faţă de ei, nici faţă de societate, forţe pornite impetuos, dar care se sparg în drum. Limbajul comun le desemnează subt numele de rataţi.

Dar pentru o privire mai atentă, aceşti rataţi constitue imensa majoritate a muritorilor.

In adevăr. Putem defini ratatul ca un om care nu a atins în decursul vieţii ceiace şi-a propus la optsprezece ani.

Cum forţa de iluzionare la această vrîstă e formidabilă (cine şi-a refuzat atunci meritele de poet, general, filozof sau rege?) se poate spune că oricine e ratat faţă de el însuşi.

Pentru cei mai mulţi, dela optsprezece ani înainte viaţa e o continuă scădere, un perpetuu compromis care şterge în fiecare zi o aspiraţie şi o înlocueşte cu o renunţare. Taine spune undeva: „Dela douăzeci la treizeci de ani, omul, cu multă mîhnire, îşi gîtue idealul. Pe urmă trăeşte sau crede că trăeşte liniştit. Dar această linişte e acea a unei fete-mari devenită mamă, care şi-a asasinat primul copil".

Dominique e un ratat, dar nu unul obişnuit. După iluzii care durează cîţiva ani, el se convinge că e un „mediocru distins". E lucid şi critic asupra forţelor şi posibilităţilor sale. Atunci, fără să fie împins de societate, se retrage voluntar într'o viaţă modestă şi quasi-anonimă. După furtuni romantice urmează viaţa calmă de familie, sfîrşitul resemnat prin adaptarea la viaţă şi la societate, cînd revoluţionarul devine soţ model, primar în satul său, dă sfaturi autorizate şi e salutat de toată lumea.

Prozaismul fecund îl împacă cu viaţa. O viaţă fără surprize, care e rezultatul unei resemnări condensate, adoptarea silită a unei înţelepciuni burgheze, e epilogul carierei lui Dominique: omul care nutreşte speranţe mari, care le pierde zi cu zi, fiindcă se descopere inferior destinului său.

Analiza aceasta interioară a propriei mediocrităţi va înţelege-o orice om sincer cu sine însuşi, care a trecut prin chinuitoarele momente de îndoială proprie. Dominique realizează socraticul „cunoaşte-te pe tine". Aplicat asupra lui însuşi, e un judecător necruţător. El ajunge la eroismul lucidităţii în propria apreciere. In această privinţă Dominique e exact contrarul lui M-me Bovary.

Nici o autoiluzionare. Dar nici dispreţul sau dezgustul de sine al romanticilor: pesimism uşor, reducere a calităţilor pânăla un nivel mijlociu, omenesc, obişnuit, rezonabil. Incepe viaţa

tumultuos ca un erou byronian și o termină ca un personaj șters din Cehov. Prin sfîrșitul acesta cenușiu al unei ambiții de tinerețe,—Dominique e cel mai rusesc roman francez. El se poate compara și cu „Une vie" a lui Maupassant, dar nu trebue uitat că și acesta din urmă i-a plăcut mult lui Tolstoi. Gustul lui Fromentin e desăvîrșit: nici o revoltă inutilă contra vieții ori societății, nici o acreală, nici o rancună, din contra resemnare blîndă, surîzătoare. Se recunoaște, după repetate sforțări mediocru și se consideră ca atare. Dar rămîne intrebarea dacă o mediocritate care se cunoaște e o autentică mediocritate. In orice caz, Fromentin a reabilitat mediocritatea. A descris tipul distins, aproape eroic al mijlociei superioare, filozofia modestiei înțelepte, a arătat cîtă perfecție potolită poate fi inchisă într'o medie omenească. Origina lui contribue la aceasta. Familia lui e de veche burghezie, din acea dîrză și viguroasă burghezie care a dat ce e mai bun Franței intelectuale. Atmosfera de tradiție relativă,—nici închistată în cadre înmărmurite, nici lacomă de toate noutățile,—care respectă unele lucruri și ironizează restul, i-a dat măsura bunului simț, a bunului gust, a tactului decent. Intr'o scrisoare de tinerețe el scrie: „Je voudrais paraître le plus simple possible, afin de détruire ce préjugé stupide qui prête aux artistes des prétentions à l'excentricité". Iar în „Maîtres d'autrefois (p. 3) găsim această declarație: „Je vous prie de ne pas y voir la marque d'un esprit frondeur qui viserait a se singulariser par des hardiesses, et qui, parcourant des chemins battus, craindrait qu'on ne l'accusât de n'avoir rien observé, s'il ne jugeait pas tout à l'envers des autres".

Romanul acesta al unei vieți perdute, nu cade în dezesperarea caracteristică literaturii ruse. Un optimism robust față de miraculoasa putere de vindecare a vieții, e oarecum, concluzia cărții. Augustin care e filozoful romanului îi ține lui Dominique următorul discurs: „La vie, croyez-moi, voilà la grande antithèse et le grand remède à toutes les souffrances dont le principe est une erreur. Le jour où vous mettrez le pied dans la vie, dans la vie réelle, entendez-vous bien, le jour où vous la connaîtrez avec ses lois, ses necessités, ses rigueurs, ses devoirs et ses chaînes, ses difficultés et ses peines, ses vrais douleurs et ses enchantements, vous verrez comme elle est saine, et belle, et forte, et féconde, en vertu même de ses exactitudes".

Viața consolează, pansează rănile, fiindcă schimbînd fiziologia, deplasează perspectivele, aspirațiile, pretențiile, adică toată teoria cunoașterii. In fond, poate că distincția între ratat și ajuns e arbitrară, fiindcă de bătrînețe, care e suprema ratare, nu scapă nimeni.

* * *

Problema esențială din acest roman e aceia a fericirii. Vechii Eleni au fost pe punctul să o găsească, creștinismul a făcut diversiune ca s'o evite, astăzi o punem din nou subt toate formele. Toate rețetele însă se pot reduce la două: le-am putea numi procedeul modest și procedeul îndrăzneț. Pentru unii, fericirea e liniște, lipsă de surprize, calm egal dealungul zilelor egale. O securitate deplină materială și morală, care să poată standardiza viața, în serii regulate, ca obiectele fabricate. Idealul burghezului francez e să se retragă la cincizeci de ani din afaceri sau din slujbă cu un capital onorabil. In împrejurimile Parisului își cumpără un pavilion cu grădină de flori și legume, pe care le stropește singur în fiecare dimineață. Viața curge fără zguduiri, fără plăceri prea mari. E definiția fericirii după Lord Palmerston, mi se pare: „viața ar fi suportabilă dacă n'ar exista plăcerile".

Uniformitatea nu poate fi sursa niciunei bucurii. Psihologia, prin repetate experiențe, ne învață că plăcerea nu se poate percepe decît în baza unui contrast. O senzație care se repetă multă vreme dispare din pragul senzibilității. Trebue o variație în stimulente ca să reapară. Plăcerea e relativă între senzația prezentă și conținutul anterior al conștiinței.

Această lege de psihologie se poate aplica însă și în morală. O viață prea egală nu poate da fericirea. Ca să fii fericit, trebue să fii numaidecît și nenorocit. Există un minunat principiu de variație în viață: riscul. Acesta creiază contrastul de care avem nevoe ca să percepem mulțumirile. De aici viața aventuroasă. Schimbarea veșnică a cadrului și a condițiilor chiar cînd e dezavantajoasă.

De fapt, cavalerul de industrie care părăseşte benevol o viaţă bună, penibil cîştigată, pentru cine ştie ce aventură obscură şi nesigură, o face fiindcă „viaţa bună" îl inăduşă, fiindcă e nenorocit în ea. Regele din Thule, după o interpretare a lui Barrès, a zvîrlit cupa de aur, ultima amintire dela iubita lui soţie, numai fiindcă o avea de multă vreme, ca să varieze şi pentru ceva absurd: „pour voir l'eau se rider et pour soupirer". Deosebirea între aventurier şi burghez e în reacţionea sensibilităţii. Celui dintăiu îi trebuesc contraste mari ca să se mişte: e un impotent; cel de al doilea percepe diferenţe mai mici, din variaţii mai mici.

O prejudecată foarte răspîndită afirmă adeseori că omul simplu e mai fericit decît omul complex. Noţiunea de fericire nici n'are cum exista la omul simplu, care n'are canavaua de contrast pe care se pot broda mulţumirile. Lipsa sensibilităţii îi face imposibilă orice comparaţie între două măsuri afective. O viaţă vegetativă, vagă şi obscură, fără suişuri şi coborîşuri nu merită însă numele de fericire.

Există astfel două feluri de a fi impăcat cu viaţa: fericirea-securitate, un fel de sinucidere lentă şi fericirea risc, sau fericirea burghezului şi fericirea aventurierului.

Dominique le cunoaşte pe amîndouă, în două epoci diferite ale vieţii. Incepe romantic, cu filozofia riscului. Pe urmă o analiză interioară îi arată că dispune de mijloace limitate. Senin şi fără revoltă se retrage la ţară, devine tată de familie respectat de toată lumea. Nimeni nu bănueşte că în acest om aşezat s'au petrecut odată furtuni de pasiune. Dominique e un om complect: cunoaşte ambele metode pentru cîştigarea fericirii. Se pare însă că Fromentin înclină către metoda renunţării. Dominique şi-a găsit echilibrul cu reţeta vieţii rareficate, anemiate până la virtuţile familiei. Olivier, prietinul său, care e tipul omului îndrăgostit de risc, tînărul ambiţios, cu succese mondene şi sociale, o sfîrşeşte mai lamentabil cu spleenul şi sinuciderea. Caşi Jerôme o ignard care moare creştin pocăit, Dominique recomandă umilinţa, modestia, resemnarea.

Acest roman al vieţii pierdute incepe, melancolic, toamna, anotimpul preferat al lui Dominique, „fiindcă ea rezumă perfect

toată existenţa moderată care se sfîrşeşte într'un cadru natural de seninătate, tăcere şi regret".

* * *

Ca realizare artistică, „Dominique" romanul vieţii mediocre care a vrut însă să fie eroică odată, atinge perfecţia. Analiza vieţii interioare e desăvîrşită. Spovedania lui Dominique poate sta alături de Adolphe, şi deasupra romanelor subiectiviste ale lui A. Gide. Calitatea analizei psihologice aminteşte uneori de Amiel şi Marcel Proust. Dominique poseda „le don cruel d'assister à sa vie comme a un spectacle donné par un autre". Numai că observaţia interioară la Fromentin, nu curge anarhică, regulată doar de asociaţiile de idei. Inteligenţa şi gustul intervin. A. Thibaudet a avut dreptate să spue că „Dominique" se poate defini „comme une vie repensée et mise à sa place par l'intelligence".

Artistul plastic din Fromentin îi dădea toate indicaţiile de proporţie, limită, echilibru. Instinctul de veche burghezie îi oferea bunul simţ moral. Caracterul care a avut tăria să dea numai cîte-o singură operă în trei genuri deosebite, şi-a dominat într'atît subiectul, încît l-a dus la maximum de condensare. E. Fromentin are spiritul critic, e un cerebral, care-şi disciplinează sever materia artistică. Dar spre deosebire de celelalte capete critice ale secolului, spre deosebire de Sainte-Beuve, Taine, Renan, care au incercat şi ei cîte-un roman, romanul său nu e un fruct uscat de luciditatea excesivă a creerului. La critică el adaugă „les corrections du coeur" care dau seva vie literaturii adevărate. Mai adăugaţi şi spiritul epocei care precipita dizolvarea romantismului şi-şi întorcea privirile către clasic. Toate aceste influenţe fac din compoziţia, gradarea şi desnodămîntul lui „Dominique", elemente perfecte. Balzac a lăsat cantitativ o operă uriaşă. Dar l'abbé Prevost ori Benjamin Constant au lăsat cîte un singur roman şi sînt totuşi puncte importante de istorie literară. Pe lîngă aceşti din urmă romancieri se alătureaza şi pictorul E. Fromentin, care a scris, poate, numai ca să-şi vîndă tablourile nesolicitate.

Mihai D. Ralea

Alexandru Xenopol gînditor

Consideraţii generale [1]

Geneza ideilor caşi evoluţia intelectuală a unui gînditor, care merită acest nume, sînt totdeauna interesante. Ele prezintă însă un element dramatic în plus, cînd elaborarea concepţiei lui definitive apare ca un produs tîrziu al maturităţii intelectuale, urmînd unei lungi perioade de dibuiri şi încercări anterioare.

Ori tocmai acesta e cazul lui Xenopol, a cărui cugetare nu a ajuns la complecta ei cristalizare într'un sistem solid închegat, decît atunci cînd el depăşise al cincizecelea an al vieţii. [2]

Deşi insuficienţa datelor personale face această întreprindere anevoioasă şi imperfectă, iar rezultatele în mare parte hipotetice, vom încerca totuşi, în paginile care urmează să reconstituim, cel puţin în linii generale, evoluţia ei. [3]

„Teoria istoriei cu care Xenopol a încheiat prodigioasa sa activitate, ne spune d. Gusti, l-a preocupat dela început, deşi subt o formă nesistematică şi fragmentară". Cu toate că în autobiografie el vorbeşte relativ puţin despre teoria istoriei, următoarea afirmare e vrednică de remarcat: „Teoria istoriei este crescută împreună cu mine, din cele dintâiu clipe, cînd mintea mea

1 Aceste pagini alcătuesc capitolul final şi concluzia unui studiu mai lung care va apărea în volum subt titlul „Xenopol teoretician şi filozof al istoriei".

2 Xenopol s'a născut în 1847. „Principiile fundamentale" au apărut în 1899, iar „Théorie de l'histoire" în 1908.

3 Autobiografia pe care Xenopol a lăsat-o subt numele de „Istoria ideilor mele" necunoscînd-o decît din citaţiile făcute în studiul d-lui Gusti („In Memoriam A. D. Xenopol", Ideia Europeană, Mart. 1921) mă voi servi de ele caşi de diversele studii publicate de Xenopol între 1869 şi 1883 în „Convorbiri literare".

începu să înţeleagă rostul cugetării". In 1866, cînd avea deabea nouăsprezece ani, Xenopol a ţinut o conferinţă în sînul societăţii studioase a elevilor din clasa lui, despre „Importanţa şi utilitatea istoriei", conferinţă ce atingea, probabil, problema teoriei acestei discipline.

Articolele lui asupra *„Istoriei civilizaţiei"*, publicate în „Convorbiri literare", în cursul anului 1869, (Xenopol era pe atunci la Berlin unde a studiat, între 1867 şi 1871) şi care dovedesc o deosebită seriozitate a gîndirii pentru un tînăr de douăzeci şi doi de ani, cuprind deja, cîteva din ideile ce vor procura mai tîrziu, unele elemente importante ale teoriei sale.

Luînd o poziţie hotărîtă împotriva pozitivismului şi naturalismului sociologic, reprezentat de Buckle [1], el susţine în opoziţie cu cugetătorul englez, existenţa *rasei* ca singurul factor al istoriei, care poate explica originalitatea unui popor, căutînd în acelaşi timp să demonstreze, prin exemple, realitatea progresului moral, negată de acesta.

„Natura are o influenţă modificatoare, ea nu e o putere productivă şi determinatoare". [2] „Măsura unei civilizaţii nu o dă numai dominarea spirituală asupra naturii, datorită progresului ştiinţei ci şi realizarea practică a unui ideal moral". [3] „Principiul dezvoltării şi schimbării fundamentale după care ea trebue să se realizeze sînt puse în sufletul omului", [4] iată cîteva teze pe care le-am întîlnit în studiul nostru cînd a fost vorba de factorii constanţi caşi de forţele istoriei.

Mai importante apar însă părerile lui asupra [5] „caracterului esenţial al faptelor spirituale, care alcătuesc istoria", caşi „a legilor ei", cuprinse în aceleaşi studii.

„Momentul schimbării, deşi există în natură, observă Xenopol, nu e important. Caracterul ei esenţial e de a fi staţionară". „Fenomenele naturii se reproduc totdeauna aceleaşi. O piatră cade la fel azi caşi în timpul Grecilor, căci în căderea ei, se manifestă aceiaşi putere a naturii". [6]

„In viaţa spirituală dimpotrivă, dacă putem vorbi uneori de instinct, vegetare, caracterul ei esenţial e fără îndoială schimbarea, progresul". [7] „O faptă spirituală nu se petrece însă la fel în diferite epoci, ci e legată totdeauna de altele, în mod necesar,

1 „Nu este vizibil că prima atitudine a unui filozof, atunci cînd gîndirea sa e încă nesigură şi nu e nimic definitiv în doctrina lui, e de a respinge unele lucruri, în mod definitiv? Mai tîrziu, el va putea să varieze în celace afirmă, nu va varia niciodată în celace neagă". H. Bergson. „L'intuition philosophique", Revue de métaphysique et de morale, 1911.

2 Convorbiri Literare, 1869, „Istoria civilizaţiei".

3 Idem.

4 Idem.

5 Idem.

6 Idem.

7 Idem.

în [1] lunga serie a timpului şi nu poate fi explicată, decît prin antecedente". Intre fenomenele naturii şi ale spiritului, recunoaşte Xenopol, există unele analogii. Spiritul prezintă, fără îndoială, o parte staţionară, precum natura, una progresivă. In ambele cazuri însă, acestea sînt numai părţi secundare, care nu formează chiar esenţa lucrului. Naşterile, boalele, crimele se repetă regulat, după cum constată statistica, dar istoria omenirii, nu se poate reduce la ea, cum crede Buckle. Există, deasemeni, o istorie a sistemului planetar, dar ea nu e esenţială astronomiei. „Pe cînd cîmpul naturii e spaţiul, acel al istoriei e timpul". [2]

„Aplicînd metoda ştiinţelor naturii, la studiul faptelor spiritului, care alcătuesc istoria şi lepădînd din ea, ceiace nu e esenţial, cum vrea Buckle, lepădăm diferenţa unei fapte de alta, adică tocmai caracteristica faptelor sau ceiace schimbarea progresivă, le-a adăogit". [3]

Faptele istorice fiind esenţial deosebite unele de altele, e imposibil să aflăm legea producerii lor, prin generalizarea acestor fapte, precum o aflăm cînd e vorba de fenomenele naturii, care sînt esenţial aceleaşi. „Istoria, neocupîndu-se cu fapte ce se repetă, ci numai cu fapte, care sînt într'un progres continuu, legile istoriei nu pot fi legi de reproducere periodică, ci numai de direcţie şi de dezvoltare". [4]

„Sarcina istoricului e cercetarea şi explicarea diferenţelor succesive dintre fapte şi pentru aceasta, e necesar să ştim ce conţine sufletul omenesc". [5]

„Psihologia, pe care pe nedrept Buckle o respinge din acest domeniu, şi cu deosebire acea a popoarelor, poate singură procura bazele unei ştiinţi istorice". [6]

„Faţă de studiul interior al sufletului, ştiinţele naturii, care se opresc numai la suprafaţa lucrurilor, urmează, de altfel, o cale mult mai nesigură". [7]

Dacă, în ceiace priveşte deosebirea dintre istorie şi ştiinţele naturii, ce se confundă, la această dată, în mare parte, cu acea dintre spirit şi materie (deşi timpul şi succesiunea apar deja ca note esenţiale ale istoriei) se vede influenţa lui Droysen, care la 1858 combătuse, după cum am văzut, cu aceleaşi argumente teoria lui Buckle, părerea lui Xenopol—după care legile istoriei nu pot fi descoperite decît pe terenul psihologiei popoarelor—e un ecou, după propria lui mărturisire, a ideilor lui Steinthal şi Lazarus, cunoscuţii discipoli ai lui Herbart, [8] şi conducătorii unei „Zeitschrift für Völkerpsychologie, (1860—1870).

1 Convorbiri Literare, 1869, „Istoria civilizaţiei".
2 Idem.
3 Idem.
4 Idem.
5 Idem.
6 Idem.
7 Idem.
8 Cursurile celui dintăiu, Xenopol le-a urmat la universitatea din

Atitudinea lui, la această dată, poate fi caracterizată: opoziţie împotriva naturalismului şi pozitivismului, în numele unui istorism bazat pe psihologie.

In studiul din 1871, despre „Invăţămîntul şcolar şi acel al istoriei", Xenopol apare nu atît preocupat de caracterizarea faptelor istorice, cît de problema legilor istoriei. [1]

Cu toată opoziţia lui împotriva lui Buckle, el vorbeşte acum „de legi ale naturii ce servesc de bază celor sociale sau de legile nestrămutate după care se îndeplineşte soarta popoarelor".

„Deşi este o mare nedumerire asupra modului cum se poate împăca ideia de lege cu acea de libertate, fenomenele istorice, scrie el, se petrec după o succesiune necesară determinată de oarecare legi puternice şi nestrămutate şi mai degrabă s'ar pleca oamenii de ştiinţă să sacrifice acuma ideia de libertate, decît aceia că istoria are legile ei".

Subt înrîurirea lui Buckle, el accentuiază deasemeni, importanţa istoriei culturale, faţă de cea politică, care la noi se practica, cu deosebire, pe atunci.

Un element metafizic apare însă în cugetarea lui Xenopol, străin şi opus cu totul pozitivismului englez. „Faptele istorice scrie el, trebue studiate după *legătura lor interioară*. Interesul lor cel mare e de a şti care sînt *puterile* ce împing pe popoare spre progres sau spre decădere, care e direcţia mersului lor şi a omenirii ?".

Vorbind în studiul său anterior [2] despre Auguste Comte (pe care-l numeşte capul şcolii pozitiviste, adevăratul fundator al ştiinţei istoriei, şi constructorul unui sistem mai adînc ca acel al lui Buckle) şi expunînd legea celor trei stări prin care trec în mod fatal cunoştinţele noastre, Xenopol îşi pusese de altfel caracteristica întrebare: „Dar stă în voia noastră de a nu mai aplica spiritul nostru la explicarea misterelor existenţii ?". Şi răspunsese la ea: „Noi credem că filozofia va rămînea totdeauna şi deci şi filozofia istoriei". [3]

Studiile juridice, profesia de magistrat şi apoi de avocat ca şi cercetările istorice ale lui Xenopol din această epocă, nu îl fac să renunţe cu totul la preocupările filozofice.

Berlin. Ribot în „La psychologie allemande contemporaine", 1879 şi Bouglé în „Les sciences sociales en Allemagne" 1896 au consacrat cîteva pagini interesante acestui curent.

1 Aceiaşi problemă preocupa atunci şi pe Panu, care vorbeşte de puternica influenţă ce o avea la acea dată Buckle asupra spiritelor. (Amintiri dela Junimea, 1908, p. 84).

2 Convorbiri literare 1869. Istoria civilizaţiei.

3 Interesante sînt în această privinţă discuţiile lui Gh. Panu cu Alex. Xenopol, Lambrior, Eminescu, Virgolici, Gr. Buicliu între 1871—1875. Panu, adept al filozofiei pozitive, nega valoarea şi rostul preocupărilor metafizice. „In asemenea discuţii ne spune el, Lambrior era cu mine, cealaltă tabără se compunea mai din tot restul Junimei".

(Amintiri dela Junimea 1908, pag. 232).

Dacă conferințele lui, publicate în „Convorbiri Literare", despre „Criticism" (1877), „Idealism și realism" 1883) nu sînt lipsite de semnificație, cu deosebire acea din urmă, în ceiace privește preferințele lui speculative, ele nu cuprind nimic privitor la teoria istoriei.

In lecția de deschidere însă a cursului său de istorie la Universitatea din Iași din 1883, reprodusă în „Convorbiri literare", contrastul dintre faptele istorice și cele care formează obiectul științelor naturii, e iarăși accentuat. „Faptele istorice, scrie el, nu se produc niciodată identic, ci cuprind totdeauna un element deosebitor. Orice fapt istoric conține reproducerea unui fapt anterior, plus un element nou, incomensurabil". „Spre deosebire de științele naturii, istoricul nu poate prevedea viitorul ci numai arăta încotro, direcția lui se îndreaptă. E vorba de a deduce dintr'o serie de fapte, esența direcției lor și apoi de a ajuta, favorizînd sau reținînd această direcție, desfășurarea faptelor viitoare, în senzul propășirii omenirii".

Istoria-artă face, după Xenopol, din ce în ce mai mult loc, istoriei-știință. „Scopul ei nu e numai reproducerea trecutului, ci și înțelegerea lui". „Sarcină, în unele privinți, mai ușoară ca a științelor naturii, căci istoria e într'o legătură mai intimă decît natura cu inima omului".

După 16 ani de pregătiri și studii anterioare și 10 ani de redactare, Xenopol publica în 1893, monumentala „Istorie a Romînilor", operă îndrăzneață, socotind data apariției ei și care dacă a fost, nu fără temei, criticată de specialiști în ceiace privește documentarea sau erudiția, din punctul de vedere al unității interne, sistematizării logice a faptelor generale, dovedește o vigoare intelectuală la care ar fi poate temerar să susținem că s'a ridicat vreunul din succesorii lui.

Din fragmentul autobiografic, citat de d. Gusti, vedem pe Xenopol recunoscînd „că pe atunci (adică în momentul apariției Istoriei Romînilor) încă nu reflectasem asupra naturii disciplinei căreia îi închinasem viața, deși dintr'un sănătos instinct executasem, în mod inconștient, ceiace mai tîrziu reflexia și cugetarea adusese la înflorire în mintea mea".

Abia în ziua de 6 Septembre 1894, pe cînd își făcea obișnuita preumblare de seară pe aleea Copoului din Iași, Xenopol, ne spune, că și-a pus precis întrebarea : oare Istoria să fie numai o simplă practică ?

„Principiile fundamentale ale Istoriei" apărute în 1899, după cinci ani de meditare și intensă muncă intelectuală, cuprind răspunsul la această întrebare.

Subt influența practicii lui de istoric și a influenței lui Cournot, care pare a se fi exercitat cu deosebire în această epocă, tot mai pătruns de importanța elementului individual și contingent în domeniul realității, Xenopol nu mai vede acum în istorie o simplă știință singulară a spiritului, asemeni psihologiei sau dreptului, ci o disciplină care se ocupă, nu numai cu dezvoltarea manifestărilor spiritului, ci și cu acea a organismelor pămîntului sau universului.

Considerînd istoria ca o dezvoltare a întregului univers și deci ca un mod de concepție a lumii, el opune faptele de succesiune individuale și pururi schimbătoare, care formează obiectul ei, faptelor de coexistență (pe care le numește în 1908 fapte de repetiție), ce se îndeplinesc veșnic aceleași și asupra cărora timpul nu are nici o influență.

Această opoziție profundă, față de care acea dintre natură și spirit nu-i apare acum decît ca secundară, servește lui Xenopol pentru clasarea științelor în două mari categorii, fiecare din ele cu principiile și logica lor proprie.

Generalizarea și legea care formează trăsătura esențială a faptelor de repetiție nu se pot aplica în nici un caz în istorie.

Faptele succesive și individuale, care formează obiectul ei, se înlănțuesc dimpotrivă, în serii.

Nu am depășit astfel terenul empiric, dar Xenopol nu se putea opri aici.

Cu toată opoziția dintre faptele de repetiție și cele de succesiune, există între aceste fapte, observă el, ceva comun și mai profund decît dînsele. „Ele aparțin doar aceleiași realități și nu poate fi dezvoltare fără o temelie permanentă pe care să se îndeplinească".[1]

Acest ceva mai profund decît ele sînt după Xenopol *forțele*, care în domeniul naturii, unde nevoia noastră de explicare cauzală e departe de a fi satisfăcută, le presimțim numai, ca un substrat al legilor, pe cînd în viața interioară, modul lor de acțiune fiind cunoscut, le percepem în noi înșine.

Dacă în faptele de repetiție, forțele se manifestă prin legi, fiindcă condițiile în care se îndeplinesc se repetă veșnic aceleași, în domeniul Istoriei, deși modul de lucru al forțelor dă naștere unor legi abstracte, faptele fiind pururi schimbătoare și diverse, ele nu pot produce decît serii de succesiune.

In combinarea acestui *dinamism spiritualist* pe care, după cum am căutat să dovedim, Xenopol îl datorește influenții filozofiei idealizate germane[2] și în special lui Hartmann cu aceia a opoziției dintre fenomenele de repetiție supuse legilor și cele de succesiune, care se manifestă prin serii, sinteză originală îndeplinită în mod misterios, în adîncimile inconștientului, cum îi plăcea să spună lui A. Xenopol, trebue să căutăm motivul central al cugetării lui, ceiace Bergson numește „intuiția elementară" sau „schema dinamică" a unei filozofii.[3]

1 A. D. Xenopol, Expunere pe scurt a Principiilor fundamentale ale Istoriei. Extras din Analele Academiei Romîne, 1899, p. 3.

2 „Germania e desigur responsabilă, de partea de *speculație a priori*, care s'a amestecat în opera lui teorică, cu suggestiile practicei lui de istoric", H. Berr, „L'histoire trad. et la synthèse hist., 1921, p. 33.

3 „O filozofie comportă, scrie Bergson, o intuiție care se impune spiritului, apoi o dialectică pe care spiritul i-o impune, pentru a o face ordonată și comunicabilă". *L'intuition philosophique, 1911.* Revue de métaph. et de morale..

Soluţia, pe care Xenopol o dă problemei cauzalităţii, tezele lui asupra factorilor constanţi, a evoluţiei în istorie, asupra legilor caşi a raporturilor ei cu psihologia, arta, sociologia, concepţia seriei ca element sistematizator şi chiar părerile lui asupra metodei acestei discipline, nu sînt cu toată bogăţia materialului ştiinţific enciclopedic şi atît de divers de care Xenopol face dovadă [1] decît variaţii pe aceiaşi temă, dezvoltări sau aplicări de detaliu, nu lipsite totdeauna de monotonie, ale aceluiaşi motiv. [2]

Am examinat, rînd pe rînd, în cursul lucrării noastre diferitele aspecte ale cugetării lui Xenopol, scoţînd în lumină obiecţiile ce i se pot aduce caşi partea de adevăr care ni s'a părut că e cuprinsă în ea şi nu voiu arunca acum asupra-i, decît o privire de ansamblu. Schiţînd cu mult relief trăsăturile generale ale cugetării lui Xenopol în substanţialul dar luminosul studiu, care i l-a consacrat, d. Gusti e de părere că ea propune discuţiei „o nouă concepţie în teoria cunoaşterii, o nouă clasificare a ştiinţelor şi o nouă metodă de cercetare".

Concepţia lui Xenopol asupra teoriei cunoaşterii, ni s'a părut din toate aspectele cugetării lui, partea cea mai vulnerabilă căci realismul naiv, caşi lipsa de pătrundere adevărată a filozofiei kantiene explică, într'o măsură însemnată, caracterul ei dogmatic. Neglijînd analiza critică a noţiunilor iniţiale, Xenopol părăseşte prea des terenul empiric, recurgînd uneori la resursele dialecticei, alteori la acele ale unei rudimentare metafizici poetico-mitologice, asemeni aceleia pe care Wundt o găseşte deopotrivă la primii gînditori greci caşi în filozofia lui Haeckel. [3]

Dar acest dogmatism, din care izvorăsc cele mai grave din erorile teoreticianului, trebue pus, în primul rînd, în legătură cu unele trăsături ale personalităţii intelectuale a lui Xenopol. [4]

---

1 H. Berr insistă asupra „observaţiilor de detaliu ingenioase sau profunde, acumulate în opera lui, de o largă experienţă istorică şi de o curiozitate ştiinţifică, foarte bine informată". (op., id., p. 39).

2 „O filozofie demnă de acest nume, nu a spus niciodată decît un singur lucru, pentrucă nu a văzut decît un singur punct: şi aceasta a fost mai degrabă o viziune decît un contact; acest contact a procurat o impulsie, această impulsie o mişcare şi dacă această mişcare, care samănă unui anumit vîrtej de o formă particulară nu e vizibilă ochilor noştri, decît prin ceiace a cules în drum, nu e mai puţin adevărat că altă pulbere ar fi putut fi ridicată şi am fi avut totuşi, acelaşi vîrtej", H. Bergson, L'Intuition philosophique, 1911, Revue de métaph. et de morale.

3 Vezi: *„Metaphysyik"* in „Die Kultur der Gegenwart", 1908, II Ed. p. 122 131, (Despre Haeckel şi Ostwald).

4 Din cercetările recente asupra psihologiei gîndirii se impune tot mai mult deosebirea dintre două tipuri intelectuale, unul analitico-critic şi altul combinator sintetic. (*Ernst Meumann, Intelligenz und Wille*, 1913, Ed. II, p. 184 şi *Eugenio Rignano, Psychologie du raisonnement*, 1920, „Les diverses mentalités logiques", p. 337).

Pe cînd cel dintâiu se distinge prin analiza pătrunzătoare a problemelor particulare sau critica ideilor stabilite, procedînd cu atenţie la clasarea şi ordonarea materialului empiric, cel de al doilea e mai bine înzestrat în ceiace priveşte construcţia unui sistem, care îmbrăţişează vaste domenii ale ştiinţei. Dacă cel dintâiu, ferindu-se de concluzii dogmatice, ajunge adesea la scepticism, cel de al doilea nu porneşte totdeauna dela definiţii precise şi elaborate. În mersul gîndirii lui, neglijînd unele deosebiri esenţiale, prezintă adesea un aspect precar sau prea puţin critic. Însuşirile tipului analitic şi acele ale celui sintetic se găsesc rareori, după Meumann, reprezentate într'o măsură egală, în acelaşi spirit. Istoria gîndirii, spune el, nu oferă poate, în această privinţă decît un singur perfect exemplar, în Emanuel Kant. Tipul analitic i se pare bine reprezentat de gînditori ca Montaigne sau Hume, iar cel sintetic de Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer.

Xenopol aparţine, după cum e uşor de văzut, tipului combinator sintetic şi păstrînd sentimentul proporţiilor în domeniul intelectual, face parte, cum ar spune Sainte-Beuve, din aceiaşi familie de spirite cu gînditorii mai sus pomeniţi, după cum Maiorescu reprezintă în mod eminent în cugetarea romînă, tipul analitico-critic.

Preocupările de istoric specialist şi de cercetător migălos al trecutului n'au înlăturat nici o clipă din spiritul lui dorul speculaţiei, aspiraţia de a pătrunde esenţa lucrurilor şi absolutul, nevoia explicărilor totale şi supreme.

Pe cînd între puţinii oameni care au gîndit în Romînia din a doua jumătate a secolului al XIX, Maiorescu, minte prin excelenţă logico-critică (ascuţită încă prin studiul îndelungat al istoriei sistemelor), socotind nu fără serioase motive că în faza de dezvoltare a poporului nostru, deabia deşteptat la formele mai înalte ale vieţii culturale „creaţiile speculative proprii ar fi premature şi deci condamnate la imperfecţie" s'a resemnat, după cum observă d. Petrovici în remarcabilul său studiu, [1] să rămînă un simplu logician însă „un mare valorificator şi indicator de criterii", Conta şi într'o măsură mai înaltă, douăzeci de ani mai tîrziu Xenopol, cu un spirit critic inferior şi cu o cultură filozofică mai redusă, inspiraţi însă de demonul creaţiei şi de o fantazie speculativă mai bogată, unul în mod conştient altul mai spontan, n'au ezitat să clădească construcţii sintetice îndrăzneţe şi vaste, îmbrăţişînd realitatea şi universul. [2]

Desigur, evoluţionismul materialist, mecanist sceptic şi pesimist al lui Conta, cu fundamentele lui fizice şi biologice, caşi evoluţionismul dinamist spiritualist, idealist şi optimist, care animă teoria istoriei a lui Xenopol prezintă ca orice sistem de gîndire şi poate mai mult decît altele, dificultăţi, obscurităţi, contraziceri.

Istoricul critic al filozofiei le poate aprecia cu severitate şi Maiorescu, cîteva fraze laconice ne-o dovedesc deajuns, le-a privit nu fără oarecare dispreţ din înălţimea spiritului său subtil şi a logicei lui necruţătoare. [3]

---

1 Figuri dispărute, Ed. Ancora, 1924, (T. Maiorescu, 7–47), publ. întâiu în „Viaţa Romînească", Sept., 1923.

2 Îndrăzneala în domeniul speculaţiei poate constitui uneori, un merit, cu tot riscul întreprinderii, „Une grande philosophie n'est point une philosophie sans reproche. C'est une philosophie sans peur", (Ch. Péguy, Note sur m. Bergson, 1914, p. 66).

3 „Xenopol spune el, se vede încurcat în formularea unei pretinse legi istorice", *Critice*, vol III, Ed. „Minerva", p. 37.

Nu trebue totuşi, să uităm că aşa cum sînt, aceste încercări filozofice sînt primele în felul lor, care ne-au deschis un loc, în cugetarea europeană.

Şi apoi, mi se pare nedrept, să judecăm speculaţiile metafizice, mai ales cînd e vorba de un popor lipsit de disciplina unei lungi tradiţii intelectuale, cu măsura pe care o aplicăm producţiilor de pură ştiinţă. In avîntul lor, care are ceva din entuziasmul adolescenţei, de a cuprinde întreaga realitate şi a ridica vălul care ascunde misterul existenţei, acestea complectează datele sărace ale experienţei şi insuficienţa deducţiilor raţionale, prin elanul fanteziei şi elementul teoric şi logic e adesea, subordonat în ele, acelui intuitiv şi iraţional.[1]

Pentru istoria culturii, aceste manifestări ale spiritului nu sînt însă mai puţin importante ca acele ale religiei sau ale artei.[2] Indărătul asprei ţăsături de noţiuni abstracte, simţim palpitînd viaţa interioară a unei personalităţi, străbătînd ceva din aspiraţiile unei epoci sau chiar din fizionomia spirituală a unei naţii.

Desigur filozofia lui Conta caşi aceia a lui Xenopol datoresc mult influenţelor intelectuale dinafară şi cugetării apusene.

Fără materialismul francez al secolului XVIII, pozitivismul lui Auguste Comte şi evoluţionismul lui Spencer, filozofia lui Conta ar fi avut o altă înfăţişare sau cine ştie dacă s'ar fi născut şi acelaşi lucru se poate spune fără îndoială şi de acela a lui Xenopol, în celace priveşte idealismul german sau unele elemente ale cugetării subtile şi nuanţate a lui Cournot.

Am putea spune mai mult încă: filozofia lui Conta prezintă ceva din claritatea, simplitatea dar şi superficialitatea, pe care o întîlnim la unii gînditori francezi, pe cînd acea a lui Xenopol aminteşte uneori cel puţin masivitatea, adîncimea, nebulozitatea germană.

Deşi puternice însă, aceste influenţe intelectuale au fost colorate la ambii cugetători de propria lor senzibilitate şi experienţă a vieţii.[3]

1 Ribot a consacrat cîteva pagini interesante imaginaţiei metafizice. El o consideră ca o varietate a celei ştiinţifice „corespunzînd unei aspiraţii către cunoştinţa complect unificată şi nevoei unei explicări ultime, imperioasă pentru unele spirite". „Această nevoe se traduce prin creaţia unei ipoteze cosmice sau umane, construită de ordinar după tipul şi procedeele ipotezei ştiinţifice, dar care radical subiectivă în originea ei, nu e obiectivă decît în aparenţă, fiind un mit raţionalizat".

El deosebeşte două tipuri de metafizicieni: imaginativi şi raţionaliştii. Metafizicele imaginative sînt toate, după dînsul, dinamice, începînd cu ideile platoniciene şi sfîrşind cu inconştientul lui Hartmann. Ele sînt construcţii semi-abstracte, semi-poetice. (*Essai sur l'imagination créatrice*, 1900, p. 210—213).

2 Asupra acestei chestii vezi: *Wundt*, „Einleitung in die Philosophie", Ed. V, 1909, (p. 1–10), şi cu deosebire *Dilthey*, „Das Wesen der Philosophie verstanden aus ihrer Stellung in der geistigen Welt", 30–71, Systematische Philosophie Die Kultur der Gegenwart, II Aufl., 1908.

3 „Orice metafizică, scrie Ribot, e un punct de vedere, un mod personal de a contempla şi interpreta ansamblul lucrurilor", op. citată, p. 212.

In scepticismul şi pesimismul, care pluteşte peste filozofia lui Conta străbate ceva din ecoul unui suflet pe care mizeria, boala, presimţirea unui sfîrşit timpuriu, îl făceau cu deosebire impresionabil la aspectele întunecate ale realităţii,[1] după cum în idealismul şi optimismul lui Xenopol, care nu s'a îndoit niciodată de realitatea progresului moral, îşi fac loc aspiraţiile unei firi bogate, expansive, generoase şi entusiaste, pânăla naivitate.[2]

Cu toată inspiraţia şi cuprinsul lor atît de deosebit, cugetarea lui Conta şi acea a lui Xenopol prezintă totuşi un aspect care le apropie, determinismul lor, care nu e departe de fatalism.

Dacă determinismul lui Conta exclude complect noţiunea de finalitate caşi acea de valoare, pe cînd acel al lui Xenopol mai puţin consecvent, încearcă să-i concilieze cu o misterioasă finalitate immanentă (acel Destin care urmăreşte realizarea unor valori supreme), reacţiunea fiinţei umane faţă de forţele oarbe ale naturii şi ale istoriei e considerată de ambii cugetători ca infimă, ca să nu spunem zădarnică.[3]

Nimic mai străin şi mai opus gîndirii lor, ca acel idealism al libertăţii, care în formele lui variate dela Kant şi Fichte la

1 In lucrarea sa recentă „Un système matérialiste métaphysique au XIX siècle. La philosophie de B. Conta", 1924, p. 279–290. D. Dan Bădărău a insistat asupra acestei laturi a personalităţii lui Conta.

2 Gheorghe Panu, un maestru al portretului psihologic şi cînd patima nu întuneca lucida lui inteligenţă, un fin cunoscător de oameni, tovarăş de şcoală şi de tinereţă al lui Alexandru Xenopol, vorbeşte în „Amintiri dela Junimea" de „sinceritatea naivă care era fondul caracterului său", de „bogăţia lui de idei" de „scriitorul inegal care a dat lucruri admirabile alături de altele mediocre", de „entuziasmul lui care se înflăcăra foarte uşor şi adesea pentru puţin", op. citată p. 56 şi 86–94.

Pe cînd senzibilitatea lui Conta prezintă, prin anticipaţie, ceva din aceia a perioadei 1880–1900, cu drept cuvînt numită în literatura noastră, eminesciană (şi pe care Gherea şi cu deosebire d. Ibrăileanu au analizat-o cu pătrundere) apărînd înrudită cu acela a unui Eminescu şi Caragiale, (Vlahuţă şi Delavrancea în primele lor manifestări), Xenopol, cu tot intelectualismul, care constitue o trăsătură comună cu aceştia, prin felul lui de a simţi şi reacţiona faţă de realităţile sociale ale timpului, aparţine mai degrabă unei perioade anterioare, aceia a cărei generaţie (Alecsandri, N. Gane) a făcut Unirea şi Regatul, iar în alte privinţi anunţă pe cea de azi.

3 In profundul său studiu „Das Wesen der Philosophie", Dilthey distinge în diversitatea atît de nuanţată a concepţiilor asupra lumii, trei tipuri:

1) *Materialisto-pozitivist* (Democrit, Hobbes, Comte) care îşi are punctul de plecare în studiul naturii şi e stăpînit de noţiunea de cauzalitate strict fizică chiar atunci cînd e conştient de caracterul fenomenal al realităţii.

2) *Idealismul obiectiv* în care concepţia asupra lumii e definită de atitudinea vieţii afective. Celace domină în el e punctul de vedere al valorii, iar realitatea e concepută ca expresia sau evoluţia unui principiu inconştient sau conştient de natură psihică (Heraclit, Stoicii, Spinoza, Hegel). Cauzalitatea ia la aceşti gînditori un caracter *teleologic*.

3) *Idealismul libertăţii* (Platon, Kant, Fichte, M. de Biran) în care concepţia asupra lumii e determinată de o atitudine a voinţii, spiritul e independent de natură şi noţiunile de creaţie şi personalitate, pe primul plan.

Renouvier, James, Boutroux sau Bergson, proclamă într'un elan victorios, spontaneitatea creatoare, independența, suveranitatea personalității morale în fața universului și (în raport poate cu profundele transformări sociale ale epocii) reprezintă una din trăsăturile semnificative ale cugetării occidentale, în cursul secolului trecut. 1

Oprindu-ne aici, cu aceste considerații, prin firea lucrurilor generale, subiective și vagi, vom spune drept încheere.

Problemele frămîntate de cugetarea lui Xenopol (afirmația se potrivește, deși pe o scară mai redusă pentru Conta) și a căror importanță e covîrșitoare, vor fi fără îndoială reluate de spirite mai bine înarmate din punct de vedere critic, mai pătrunzătoare și mai subtile.

Ar fi de dorit numai, ca gînditorii noștri de mîni, să păstreze ceva din flacăra pură care a animat elanul creator și tenacitatea lor intelectuală. Veniți prea de vreme, Conta și Xenopol împărtășesc soarta ingrată a precursorilor.

Privită însă, în lumina împrejurărilor sociale protivnice și a condițiilor culturale atît de puțin prielnice, în care a fost îndeplinită, opera imperfectă ce au lăsat-o, crește în însemnătate și efortul spiritual de care au dat dovadă, devine aproape eroic.

Octav Botez

(„System. Philosophie" in „Die Kultur der Gegenwart". II Aufl., 1908. Cap. Struktur und Typen der Weltanschauung, p. 58).

Cum e ușor de văzut, filozofia lui Conta, intră în primul tip iar acea a lui Xenopol în al doilea.

Dintre manifestările gîndirii romînești, nu văd decît „personalismul energetic" al d-lui Rădulescu-Motru, care în unele privinți numai, ar putea fi clasat în al treilea.

1 Dacă între 1865 și 1880, cînd s'a format cugetarea lui Conta, curentul reprezentat de ultimii doi cugetători nu se manifestase și influența lui Renouvier era neînsemnată, nu se poate spune același lucru despre Xenopol. Între 1890—1900, autoritatea acestuia crescuse, cel puțin în Franța și Xenopol i-a cunoscut opera, pe care o combate.

Să căutăm oare în această atitudine comună ambilor gînditori, un ecou din psihologia specifică a poporului nostru, care mai greu încercat decît altele, în cursul unui trist și apăsător trecut și așezat în vecinătatea Orientului, azi sceptic, mîne încrezător în steaua norocului, după cum suflă vîntul împrejurărilor, se îndoește pururi de eficacitatea efortului, stare de spirit atît de bine exprimată în vorbele cunoscute ale cronicarului „Nu sînt vremile subt cîrma omului, ci bietul om subt vremi".

D. Dan Bădărău împărtășește această părere, în celace privește Conta. Ea s'ar potrivi, tot atît de bine pentru Xenopol, căruia vorbele lui Miron Costin i-au servit drept motto al istoriei sale.

Nu îndrăznesc totuși să fiu atît de afirmativ. Comparată cu acea a altor popoare din Orient, care au în urma lor sute și mii de ani de intensă cultură și din a căror filozofie se pot desprinde, fără îndoială, unele trăsături esențiale ale firii lor etnice, cugetarea romînească, dacă s'a degajat din faza copilăriei (elucubrațiile naive ale unui Heliade) e desigur prea tînără, pentru a permite indicații precise în această privință.

Știință și improvizație

Istoria literaturii romîne în străinătate

II*

Cînd a apărut în străinătate prima istorie a literaturii romîne, discuțiile vechi și inutile, cu aceleași argumente repetate la infinit de adversari asupra obiectului și scopului istoriei literare, erau definitiv elucidate. Se știa că obiectul istoriei literare este numai literatura, iar scopul principal și imediat explicarea acesteia prin descrierea timpului în care s'a produs și biografia scriitorilor. Se stabilise prin comun acord între specialiști, că examinarea operelor trebue să se facă independent de opinii preconcepute; că fiecare dată explicativă înainte de a se bucura de consacrarea istorică să fie supusă la cea mai minuțioasă analiză. Se recunoscuse înfîrșit, că la alcătuirea istoriei literare, sinteza să fie întemeiată pe un număr cît mai mare de fapte sigure; că persoana istoricului să nu intervină niciodată prin declarații lirice sau cascade de elocvență, atît de puțin convingătoare pentru cetitorul impasibil; că rolul istoricului este simplu, modest până la anihilare.

Toate aceste rezultate au fost cunoscute desigur și celor care au încercat să însemne pentru străini dezvoltarea literaturii noastre. Le-au cunoscut unii, le-au propagat alții cu zel fanatic, blamînd orice abatere. Dar cele mai înțelepte gînduri se termină de multe ori în fapte absurde și bizare; astfel și bunele învățături, aplicate, au dat rezultate triste, iar propagatorii au avut cruzimea să le strivească, chiar ei, subt călcâiul lor apostolic.

---

* Vezi *Viața Romînească*, Februar, 1925.

Intrat în rîndul executanţilor, fiecare cînta aceiaşi arie cu variaţii mai mult sau mai puţin izbutite; aceste variaţii se succed uneori cu deplină libertate şi fără nici o măsură, schimbînd complect aria veritabilă. De obiceiu însă, melodia nu este decît un pretext pentru ornamente, care sînt intenţionat accentuate, se repetă cu stăruinţă şi astfel se impun atenţiei. Prin variaţii aria monotonă şi prea cunoscută capătă viaţă, produce mişcare şi citeodată chiar veselie.

Variaţiile şi ornamentele au reuşit, e drept, să însufleţească istoria literaturii noastre, din străinătate; ele se întîlnesc la executanţi diferiţi—şi prin urmare sînt generale; se repetă subt forme anumite—şi prin aceasta devin interesante. De ele ne vom ocupa în acest capitol, reducînd la strictul necesar numărul covîrşitor al exemplelor.

Cercetarea istoriilor literare romîneşti din străinătate arată în mod evident că istoricii au ţinut cu prea multă tenacitate să-şi afirme pretutindeni existenţa; ei au redus istoria literară la desfăşurarea propriei lor personalităţi, iar literatura la un mijloc comod şi inofensiv în vederea acestei preocupări constante şi singulare. Faptele care arată şi explică pe scriitori, faptele simple şi intacte, l-au interesat şi atras numai atunci cînd se pretau la bogatele lor păreri originale. Deşi frecvente şi nefundate, aceste păreri se exercită în anumite direcţii şi se manifestă subt forme speciale, în care se poate recunoaşte influenţa progresivă a cercetătorului asupra obiectului pe care-l studiază.

Prima formă de manifestare a variaţiilor în cărţile străine asupra literaturii noastre este caracterizarea şi clasificarea prea originală a scriitorilor.—Astfel W. Rudow, ca să spue că Vasile Pogor, traducătorul îngrijit din Uhland, Goethe, Th. Gautier, Lachambaudie şi chiar Baudelaire, însă scriitor cu o excesiv de mică producţie originală—astăzi pe drept uitată—este „unul din cei mai însemnaţi poeţi", trebuia să-l compare cu Alecsandri („Wenn auch kein Alecsandri, ist doch Vasile Pogor,—ebenfalls einer der bedeutendsten"...). 1 In alt loc, Rudow declară că în literatura romînă, în acel moment, scriitorul reprezentativ al genului epistolar şi satiric era d. J. Negruzzi („ist vor allen zu nennen"), 2 deşi Eminescu cu *Scrisorile* lui cucerise de mult acel loc şi—de ce n'am spune ?—îl păstrează nestingherit şi astăzi.

1 Dr. W. Rudow, *Geschichte des rumänischen Schriftums bis zur Gegenwart*, ausgearbeitet mit Unterstützung der angesehensten Schriftsteller, durchgesehen und ergänzt im Auftrage des Bukarester Cultusministeriums von Prof. J. Negruzzi und G. Bogdan [Duică]. Wernigerode, 1892, p. 144.—In acest titlu, se găseşte neautorizat şi fără nici un motiv pus pe coperta cărţii, numele d-lui J. Negruzzi (v. *Timpul*, 4 Oct. 1892: „n'am revăzut-o, nici complectat-o, ba nici chiar cetit-o până azi"). Aşa dar, bogatele resurse ale imaginaţiei istoricului se pun în evidenţă chiar dela titlu.

2 *Ibid.*, p. 190.

După ce criterii îşi întemeia caracterizările sale şi cît de darnic era în anumite privinţe Rudow, se poate vedea din rîndurile în care vorbeşte de Maiorescu.—Acesta, dispunea de atîta agerime şi de atît curaj, încît lui Rudow i-a fost uşor să le recunoască după „capul său de Napoleon"; şi fiindcă poseda aceste calităţi, nu putea fi considerat altfel decît ca „un Lessing romîn" [„Beides (Scharfblick und noch mehr Mut) besitzt in hervorragendem Masse (wie schon aus seinem Napoleonskopfe zu ersehen) Titu Maiorescu... verdient deshalb als der rum. Lessing an erster Stelle besprochen zu werden"] 1

Un alt istoric al literaturii romîne, G. Alexici, socotea că opera principală a lui C. Negruzzi e... *Aprodul Purice*, care în unele părţi, conţine descrieri frumoase şi comparaţii în stilul lui Homer şi Virgil („hie und da von hübschen Schilderungen und Vergleichen im Stile Homers und Virgils belebt wird") 2—Tot el a caracterizat în mod nimerit pe Anton Pann. Se cunoaşte bine activitatea acestui cîntăreţ de biserică, activitate de colector şi de tipograf; ea n'are altă importanţă decît cea istorică şi e foarte departe de preţuirea exagerată de care s'a bucurat, cum vom vedea, multă vreme. Alexici îi acordă benevol în literatura romînă un rol important; a recunoscut însă, nu fără oarecare mulţămire, că Anton Pann n'a fost Romîn, ci „fiu de Ţigan din Bulgaria" („Es war A. Pann... der diese wichtige Aufgabe unternahm, nicht einmal ein Rumäne selbst, sondern ein Zigeunersohn aus Bulgarien"). 3—De fictiva dibăcie genealogică a lui Alexici, nu s'a lăsat intimidat H. Morf. Pentru dînsul Pann nu este altceva decît Roumanille al poporului romîn („Roumanille seines Volkes"); totuşi făcînd această apropiere, Morf uita că Roumanille a creat—în afară de culegeri—o operă originală şi un important curent literar, al cărui rezultat este poemul *Mireille* al lui Mistral, celace depăşeşte modesta activitate de simplu culegător şi versificator primitiv a lui Pann.—Morf credea că Anton Pann a cules poeziile *lirice* ale Romînilor şi deaici confuzia pe care o face în cîteva rînduri pline de duioşie, amintind că acesta nici n'ar fi bănuit că peste cinci decenii, însăşi Regina ţării va păşi pe drumul aflat de el („er liess sich nicht träumen, dass ein halbes Jahrhundert später die Königin des Landes sich nach den nämlichen Liedern bücken würde"). 4 Din întîmplare, nu-i aparţine însă nici meritul de prim explorator al drumului minunat, nici calitatea modestă de „părinte al folklorului romîn" cu care s'au întrecut să-l gratifice cîţiva scriitori, deoarece Anton Pann n'a pătruns în folklor decît prin porţi deschise.

1 Rudow, *Geschichte*., p. 138.

2 Dr. G. Alexici, *Geschichte der rumänischen Literatur*, in deutscher Bearbeitung von Dr. K. Dieterich, Leipzig, 1906 (colecţia Die Literaturen des Ostens), p. 105.

3 Alexici, *Geschichte*, p. 123—4.

4 Heinrich Morf, *Die romanischen Literaturen*, Berlin und Leipzig, 1909 (colecţia Die Kultur der Gegenwart, Teil I, Abteilung XI, I) p. 292.

Locul comun, intîlnit sistematic în publicațiile străine, că Alecsandri este „cel mai mare poet al țării", îl repetă deplin convins și Morf; dar el afirmă totodată că deși Alecsandri a fost la „Junimea", altul este poetul ei reprezentativ; acela, este Eminescu („Dass Alecsandri der moldauischen „Jugend" beitrat und an den „Convorbiri" teilnahm, förderte die Bewegung. Doch nicht er, sondern Eminescu ist ihr Poet").[1] Intre cele două afirmații ale lui Morf este o adîncă prăpastie. Cum a continuat Alecsandri să fie „cel mai însemnat" poet al țării, cînd el nu mai era poetul reprezentativ al generației „Junimii", cînd nu mai corespundea aspirațiilor acelei generații și cu atît mai mult, celor următoare? Și de ce n'a fost *el* poetul „Junimii", cînd cele mai multe poezii ale sale, care se pot aminti astăzi, s'au publicat în *Convorbiri literare* alături de poeziile lui Eminescu?

Dar aceste caracterizări originale merg pănă la opoziție cu realitatea. Demonul originalității a împins pe Rudow să așeze printre scriitorii intitulați de el „pesimiști papagali", scriitori cu cele mai diverse naturi. Astfel, „Papageipessimist" a fost și Nicu Gane,[2] — „pesimistul" care scria că „un ceas de bine ne face să uităm un ceas de rău", și care a declarat singur, mai tîrziu: „totdeauna am fost cam optimist".[3]

Altă formă de manifestare a variațiilor, o consecință directă a celei despre care am vorbit, este exagerarea. Pentru D.-A. Teodoru, Alecsandri „est le seul qui avec Hasdeu se soit *toujours* maintenu au premier rang".[4] Se știe însă că nota caracteristică a operei celor două excepții stabilite de Teodoru, este tocmai inegalitatea... Lui Rudow i s'a părut că poezia lui Ienăchiță Văcărescu „sună fanariotic" („klingt fanariotisch").[5] Intre poeziile lui Văcărescu sînt însă și imitații de versuri populare, inspirații ferite de orice amestec al societății grecizate. Dacă și ele „sună fanariotic", atunci au aceiași calitate poeziile populare din colecția lui Alecsandri, poeziile „smeritului scriitor" basarabean Gh. Păun, imitatorul său (cu variantele din *Amărîtă turturică*)[6] și chiar întreaga poezie populară romînă; dar Rudow a avut buna inspirație să nu observe aceste lucruri.[7] D. Teodoru credea că până la „Junimea", „on avait travaillé d'une manière à peu près inconsciente et, pour ainsi dire, anarchique".[8] Această concluzie e însă departe de realitate, fiindcă el n'a cunoscut programele

1 Morf, *Die rom. Literaturen*, p. 433.
2 Rudow, *Geschichte*, p. 145.
3 N. Gane, *Zile trăite*, p. 120.
4 *La grande Encyclopédie*, Tome 28, p. 1053.
5 Rudow, *Geschichte*, p. 34.
6 Cf. *Viața Romînească*, Mai, 1923, p. 300.
7 Intr'un articol intitulat *Lingua e letteratura dei Romeni*, din *Rivista di Cultura* (Roma, 1921, fasc. 7–8), Igino Giordani consideră cuvintele „fanariot" și „boer" drept sinonime. Cum ar fi explicat Giordani, expresia lui Rudow?
8 *La grande Encyclopédie*, T. 28, p. 1053.

vechilor reviste din Moldova, cu deosebire pe acel al lui Kogălniceanu din *Dacia literară*. Altfel, s'ar fi convins ușor, că „anarhia" era în unele părți numai aparentă; că s'a lucrat cu „conștiință" și că a existat chiar o critică culturală, care a influențat mai tîrziu, în mod evident, pe unii scriitori dela „Junimea".[1]

Tot atît de bine informat, declara Morf că Maiorescu a combătut „șovinismul latin și străinismul".[2] E drept că Maiorescu a luptat împotriva exagerărilor latiniste; în privința străinismului, trebue să se facă însă o imperioasă distincție, deoarece el a combătut numai străinismul în limbă, nu și în cultură. Era un dușman al culturilor străine acela care cerea în cunoscutul și pătimitorul studiu „Direcția nouă", ca Romînia să părăsească „exclusivismul contra străinilor"?

Dar exagerarea se poate schimba și ea, chiar în paginile aceleiași cărți, ca orice chestie de moment și de inspirație. Cînd Rudow pomenește cu insistență de „tătuca Traian" („Väterchen Traian") și ironizează pe Romîni că se cred „nepoții" acestuia și se incîntă cu asemenea cuvinte goale,[3] se vede că este un critic implacabil al exagerărilor latiniste. In acel timp însă latinismul sucombase demult prin sinucidere[4] și toate aceste pagini pline cu săgeți trimise în vînt, ironii și povețe (într'adevăr „leeren Worte"), erau inutile. Până aici o simplă exagerare, cași cele de mai sus. După cum susținuse odinioară Petru Maior în *Dialogul pentru începutul limbii romîne*, că dacă se constată deosebiri între limba romînă și cea italiană, aceasta se datorește faptului că cea din urmă „a pătimit schimbare", tot așa și Rudow a afirmat că limba romînă „e mai latină decît cea italiană" („lateinischer als selbst das Italienische"),[5] adică italiana s'a schimbat mai mult. Dela antilatinismul său înfocat, îl vedem așa dar pe Rudow partizan al ideilor lui Petru Maior, din timpul în care acesta afirma cu mîna pe inimă și cu deplină împăcare, că sîntem „urmașii Romei". Un drum mai scurt între aceste extreme, n'a găsit decît elocventul Pompiliu Eliade...

Istoria literară nu se reduce însă la o simplă etichetare; istoricii au înțeles acest lucru și deaceia au căutat să corespundă cerințelor teoretice. Ei au încercat să explice operele, să arate cauzele care le-au produs, care au contribuit să le mențină ori să le arunce fără îndurare în umbra uitării. Aceste explicații, adesea dificile, au fost furnizate în aceiași abundență—cași caracterizările—de spiritul original și mereu vigilent al istoricului. La ce îi foloseau acestuia grămezile de mărturii sigure, cînd

1 Am vorbit altădată de influența lui Alecu Russo asupra lui Lambrior.
2 Morf, *Die rom. Literaturen*, p. 433.
3 Rudow, *Geschichte*, pp. 38, 88, 133, 139 etc.
4 Cf. I. Șiadbei, *Alexandru Lambrior*, p. 14.
5 Rudow, *Geschichte*, p. 14.

prin indicii aparente ori chiar prin intuiție, putea să ajungă mult mai repede la o formulă explicativă?—Și nimeni nu poate să obiecteze că istoricii nu și-au îndeplinit în mod excelent obligația lor ingrată.

Forma rudimentară a explicației este comentarul cu scop instructiv. Astfel, în culegerea lui Alecsandri intitulată *Doine*, pe care o închinase cu „iubire și recunoștință" la 1853 „iubitului său părinte", se află și poezia *„Dorul Romîncei"*, reminiscență din cîntecele de leagăn, însă cu o sintaxă străină („Și i-ași face-o descîntare, să ajung, un viteaz mare," etc.). După Alecsandri „dorul Romîncei" era să aibă un copil.—Rudow a avut ocazia să analizeze această „doină" și să o explice (în felul său) cetitorului german: „În realitate, negreșit fetele romînce dela țară, cași cele din alte țări știu să-și împlinească acest dor.") [1] În modul acesta cetitorul poate să afle dela Rudow chiar și lucruri nouă...

Să lăsăm însă comentarul divers și accesoriu și să vedem explicațiile istorice. Dacă Neculcea a deplîns mulțimea împilată de administrația domnilor fanarioți, aceasta se datorește faptului că era un om în sufletul căruia avea răsunet nedreptățirea celor dezarmați. El a dat dovezi suficiente de imparțialitate și oricine le poate găsi între rîndurile pline de viață ale cronicei sale. Pentru Teodoru, cronica lui Neculcea însă nu e decît „une monotone mélopée sur les malheurs du peuple pendant le règne des Grecs". Acest recitativ adormitor, îl atribuia unor motive personale: Grecii i-ar fi fost ostili („ne le combiait pas de faveurs") [2] De care privilegii mai avea nevoe Neculcea, după ce suise toate treptele de boierie din țara sa subt Fanarioți?

Inainte de epoca fanariotă, nu erau deosebiri de limbă între boeri și țărani; Alexici a crezut însă că au existat și atunci, fiindcă boerii ar fi vorbit slavonește. [3]

Am văzut altădată, că istoria ca „școală de patriotism și de morală" a încetat în preajma anului 1880, cînd s'a introdus spiritul științific în cultura romînă. Pentru Morf, chiar la 1909, mai aveau ființă stări sufletești demult dispărute, cum era ascunderea adevărului istoric din motive patriotice. Deaceia, el compară Romînia cu un parvenit, care nu admite cercetările istorice compromițătoare pentru „pretențiile sale de nobleță". („Rumänien gleicht einem Parvenu, der von historicher Forschung nur insoweit hören will, als seine Adelsansprüche dadurch nicht kompromittiert werden"). [4] Comparația lui Morf, explica numai atitudinea unui curent dispărut, iar nu întreaga istoriografie romînă, care o contrazice.

1 Rudow, *Geschichte*, p. 70.
2 *La grande Encyclopédie*, T. 28, p. 1051.
3 Alexici, *Geschicte*, p. 12.
4 Morf, *Die rom. Literaturen*, p. 433.

Lipsa unei influențe germane asupra culturii romîne tot atît de importantă cași cea franceză, a constatat-o și Rudow, cu durere. Această lipsă, el a explicat-o într'un ton categoric, ca de obiceiu: „Catechismele calvinești au sădit în inima poporului romîn ura împotriva Germanilor". [1] Cu anevoe s'ar putea găsi o explicație mai simplă, mai strîmtă și mai nefericită.—Ea n'a fost acceptată—între alții—de Alexici, fiindcă acesta *voia* ca influența germană asupra culturii noastre să aibă rezultate mari și importante, încă din timpul catechismelor care ar fi săpat (după Rudow) prăpastia funestă dintre cele două popoare. Deaceia, el a evidențiat cu neîntrecută abilitate această influență, afirmînd că la începutul ei chiar, Reforma lui Luther ne-a schimbat din simpla expresie geografică pe care o reprezentam până atunci, într'o nație („so rüttelte sie doch das Volk, welches bis ins 16 Jahrhundert nur ein ethnographischer Begriff war, auf und machte es zu einer Nation"). [2]

Dacă elementul subiectiv nu se arată complect în formele variațiilor constatate mai sus, el devine dominant în altă formă, care s'ar putea numi etalarea „eului" istoriografic. Nimic nu împiedică pe istoric să-și afirme părerea sa personală despre un scriitor ori o epocă, după cum cu ușurință poate adopta părerile —și acestea tot subiective—ale unei școli literare. Astfel a scris Rudow istoria literaturii romîne subt pavilionul „Junimei", [3] iar Teodoru, primind argumentele socialiștilor—mai ales ale lui Gherea—a scris din punctul lor de vedere, căutînd cu orice preț scoborîrea acelei „petite église littéraire", care formase „Direcția nouă". Chiar ideile politice ale istoricului au fost demonstrate în paginile istoriei literare; numai așa se poate înțelege, de exemplu, de ce a reușit Alexici să dovedească în cartea sa, că civilizația modernă romînească se datorește *Ungurilor*, prin faptul că a pornit din Transilvania... Confuzia între istorie și istoric a mers pănăla manifestare de sentimente intime, cum sînt simpatia ori antipatia pentru o literatură sau pentru un popor. Vorbind de activitatea lui Alecsandri, iată cum procedează Rudow: „În unele privințe volumul al treilea al poeziilor lui Alecsandri e superior celui precedent; spunem în unele privințe, fiindcă *trebue să protestăm* pentru onoarea adevărului chiar dela întâia poezie. Nu există un „Cîntec al gintei latine", pentrucă nu există un popor latin, ci numai Iberi, Galli, Daci, etc., cărora latina le-a fost impusă de biruitorii lor. Reprezentanții „gintei latine" au premiat în entuziasmul lor poezia, în care e arătată pe pămînt ca Dumnezeu, ea, care „cu steaua în frunte" pășește înaintea celorlalte popoare, vărsînd în urma ei lumină. Ginta latină merge deci ori ca racul ori capul ei este atît de sec, încît să i se vadă

1 Rudow, *Geschichte*, p. 17–18.
2 Alexici, *Geschichte*, p. 61.
3 Cartea a fost, pe lîngă aceasta, *revăzută* și *adaosă* în cercul *Convorbirilor literare*.

steaua. Lăsăm celor care o slăvesc hotărîrea şi vorbele mari; noi preferăm faptele mari". [1] Preferă tardiv însă „faptele", după ce a terminat cu „vorbele mari". Influenţat de Rudow, a scris până şi Morf că „Ginta latină" are o „pornire antigermană" şi că fala „nepotului lui Traian" a fost batjocorită de comedia lui Alecsandri („Seine Verherrlichung der Gintă latină [sic!] hat einem ausgesprochen antideutschen Zug. Aber die Prahlerei gewisser „Enkel Trajans" verfiel dem Spott seines Lustspiels"). [2]

Pe această cale însă, istoricii literari au mers mai departe. Fără multă reflexiune, a declarat categoric Alexici că influenţa latinistă din Ardeal a fost mai puternică în Principate decît influenţa franceză; [3] iar Morf, istoricul literaturii franceze, a ironizat această influenţă prin cuvinte evasive. [4] Mai sincer şi mai puţin diplomat, n'a văzut Rudow nici o dificultate ca alături de butada des repetată şi stereotipă „cher papa Trajan" şi potopul de „laude" aduse influenţei franceze, [5] să strecoare o modestă şi nepretenţioasă expresie: „neruşinarea Franţei" („Die Unverschämtheit Frankreichs"). [6] Cu ajutorul sincerităţii sale nelimitate, a lunecat până la propria glorificare. Căci terminîndu-şi cartea, Rudow n'a uitat să scrie, subt formă de ecou: „Nu mă pot despărţi de ea fără să mulţămesc încă odată... pentru aprecierile atît de onoratoare, că aşi fi fără îndoială cel mai competent neromîn, că aşi fi întrecut pe predecesorii mei romîni şi chiar că aşi fi dat prima tratare *ştiinţifiică* a materiei". Dacă Victor Hugo se comparase odinioară cu Atlas şi cu Mont Blanc (în *Deuxième Légende*, t. II, p. 25), de ce nu ar fi permis şi „istoricului" Rudow, un moment de stupidă autoadmiraţie? Mai riscată e pomenirea cuvîntului „ştiinţific" în această carte, amestec de spirit îndoelnic, pasiune şi elocvenţă iambică. Nu se flata totuşi, vechiul său precursor Carra, cu aceleaşi cuvinte şi nu utiliza aceleaşi procedee?

* * *

După ce am văzut formele subt care se manifestă elementul subiectiv în istoria literaturii noastre din străinătate, să ne oprim puţin la chipul cum sînt cunoscute faptele pe care istoricul trebue să le împărtăşească celor neiniţiaţi. In această privinţă, se poate observa o curioasă intervertire de roluri; istoricii destăinuesc altora, cu siguranţa celui care posedă adevărul etern, lucruri rămase şi pentru ei neînţelese şi tainice. Vom determina şi aici formele generale subt care se prezintă faptele, reducînd numărul

1 Rudow, *Geschichte*, p. 143.
2 Morf, *Die roman. Literaturen*, p. 432.
3 Alexici, *Geschichte*, p. 94.
4 Morf, *Die rom. Lit.*, p. 431.
5 Rudow, *Geschichte*, pp. 137, 142, 181 etc.; 133, 139 etc.
6 Rudow, *Gheschichte*, p. 142,

exemplelor la minimum, deoarece erorile—cum s'a mai spus—nu pot fi niciodată instructive.

Istoricii literari au o vădită tendinţă spre imprecisie: astfel Rudow a crezut că satul Mirceşti al lui Alecsandri e situat lîngă Prut, [1] iar Alexici, a afirmat cu nestrămutată convingere că Eliade şi-a tipărit gramatica la anul 1827, [2] că Bolintineanu, caşi Alecsandri, a fost influenţat de literatura populară, [3] etc.. El simplifică faptele, schimbînd totodată realitatea istorică: vorbind de şcoala latinistă, Teodoru pomeneşte de Klain şi Maior, însă uită pe Şincai; el afirmă că numai G. Panu reprezenta în „Junimea" curentul francez, [4] cînd însuşi Panu a spus cîndva că grupul francez era la „Junimea" mai numeros decît cel german. Avînd cunoştinţele nesistematizate, istoricii vreau să desprindă fapte precise dintr'un adevărat haos, expunîndu-se neîncetat la confuzii: Mavrogheni, pentru Rudow, e tot una cu Mavrocordat; [5] la influenţele străine din opera lui Alexandrescu, Alexici transformă pe înţeleptul şi prudentul Horatius în uzurpatorul părţii cuvenite lui Boileau; Cronica lui Ureche a aşteptat cu resemnare, după Teodoru, pânăla 1872 ca să întîlnească prima oară tiparul; iar Morf, odată cu limba bisericii a făcut pe Romîni să primească dela Slavi şi creştinismul. [6] Afirmaţiile adesea nu mai sînt cu nimic motivate, fiind fantazii crezute doar de cei care le scriu: Teodoru îl face pe Miron Costin autorul unei istorii a Ungariei; Rudow îi atribue „prima încercare de istorie a limbii romîne". [7] Tot Rudow îl duce pe Alexandrescu să moară în formidabila cetate de pe malurile Tamisei şi spune despre C. Negruzzi, că s'ar fi ocupat cu studiul limbilor romanice. [8] La rîndul său, Alexici lămureşte suficient pe cetitor, spunînd că dd. Sadoveanu şi Sandu-Aldea au descris viaţa ţăranilor din Transilvania („Sandu und M. Sadoveanu sämtlich Darsteller des siebenbürgischen Dorflebens"). [9]

Parada de erudiţie a istoricilor literari—cînd aceasta nu e de împrumut—nu serveşte decît la înflorirea fondului şubred şi sărac. Iar cînd se abate cineva pe la locurile indicate cu ostentaţie, rămîne totdeauna desamăgit, fiindcă nu află nici istoria limbii romîne scrisă de Miron Costin, nici viaţa ţărănească din Ardeal în opera d-lui Sadoveanu, adesea nici ceiace vrea istoricul. Astfel în bibliografia dată de Teodoru, e pomenită şi broşura de

1 Rudow, *Geschichte*, p. 68.
2 Alexici, *Geschichte*, p. 98. Tot aşa crede şi L. Şăineanu în monografia sa „specială" asupra lui Eliade „ca gramatic şi filolog" (p. 7.) şi în *Istoria filologiei romîne*,² p. 143.
3 *Ibidem*, p. 110.
4 *La grande Encyclopédie*, pp. 1051 şi 1053.
5 Rudow, *Geschichte*, p. 7.
6 Morf, *Die roman. Literaturen*. p. 291.
7 Rudow, *Geschichte*, p. 21.
8 *Ibidem*, pp. ·8, 133.
9 Alexici, *Geschichte*, p. 173.

„studii" a d-lui Tiktin, in care pe istoricul literar il poate interesa—cînd sint date exact—doar titlurile cărților.

* * *

Considerind acum toate variațiile, independent de forma subt care se manifestă, vedem că ele au două direcții precise și distincte: o direcție de mărire a faptelor, prin adaose subiective; alta de micșorare a conținutului lor. Prima se datorește „eului" viu și neadormit, care predomină obiectul de cercetare; cealaltă, ignoranței istoricului.

Am spus că subiectivul și ignoranța sint cele două elemente care alcătuesc improvizația. Aceste elemente, sint—după cum am văzut—predominante in cărțile străine despre literatura noastră. Deaceia, istoria literaturii romîne din străinătate aparține improvizației și continuă cu fidelitate evoluția care a precedat-o.

(Va urma)

I. Șiadbei

Cronica teatrală

Teatru și literatură

Industrializarea mijloacelor de producție și mașinismul dezvoltă noțiunea de ordine și clasificări, care în regimul mistic al vieții, deriva haotic din citeva principii și comandamente și era purtat de ceva, ca de un sentiment.

Civilizat prin metalurgie și chimism, omul are o viziune unitară, care-i permite să deosebească disparatele, să perceapă afinitățile, să grupeze prin simplificări, în familii solidare, lucrurile și imaginile înrudite intuitiv. Construcția lui este logică și consecventă și, din această pricină, vie—și în fabrică și pe șevalet și în creațiile politice și sociale.

Dacă veți considera o mașină de fabricat iuțeală, abur sau macaroane, veți vedea că dela organele rigide pânăla cele elastice sau moi, toate piesele care concurează la armonizarea mișcărilor în vederea unui scop precis, își datoresc existența aceluiași material. Inginerul a supus metalele tuturor necesităților care i-au comandat conduita de a se menține continuu in subiect. Intre două roți dințate de oțel, satelizate pentru o evoluție uniformă, el a pus să șerpuiască un lanț articulat, fabricat tot din oțel, însă dintr'un oțel modificat și rupt. Pentru o piuliță destinată să fixeze dur, s'a făcut un splint, care-i un vîrf de sfoară de fier; jocul cu tracțiune dintre două puncte a fost închis în spirala unui zuluf. O estetică a elementelor ordonă organizarea strictă a materialelor și motivarea neapărată a compoziției.

Abilitatea scobitorilor de piatră a încremenit atențiunea citorva secole asupra cîte unui monument de marmură transparent. Meșteșugarul a îmbrăcat păretele în dantelă, obținută cu dălțile și cu ciocanul, pe cînd dantela se capătă din singura agilitate a firului de ață pe firul igliților de ivoriu. Frumusețea

copilărească a acestei imitații, pe care Egiptienii au disprețuit-o, clădind piramide, este lăsată în urmă de simpla bară a șinelor de tramvai. Grosul timpurilor încolțise arta în preocuparea de amăgire a materialelor, strămutîndu-le factice unele în locul celorlalte, urmată de preocuparea imitației după natură sau după alte imitații după natură, care se petrece cu mari tiraje și în zilele noastre. Nevoia de a *crea* e-o nevoe colectivă cu totul nouă, reprezintată în trecut de individualitățile monstruoase. Și astăzi se face o întreagă pictură sau o întreagă literatură în genul sofisticat, al căruia model este arta hîrtiei de o mie de lei sau a timbrului poștal, zugrăvite *după natură*, pe o tavă pentru dulcețuri.

In așteptarea unui proces, am avut pentru întîiași dată prilejul, odinioară, să analizăm sala pașilor pierduți a Palatului de Justiție din București, de sus, din galeria Curților de Apel. Am fost izbiți întâiu de friza înghirlandată la nivelul parchetului dela etaj: frunze de marmură crescînd nejustificat din tencuială de var. Apoi, ne-am răzimat de balustradă: balcon de marmură zidit în moloz. Ne-am ridicat însfîrșit nemulțumirile la arcadele fanteziste, de sus. Iar cînd am zărit solul de ciment și mozaic, dedesubtul tuturor pereților și excrescențelor silite la echilibru prin violența antitehnică a arhitectului, am încercat un sentiment de spaimă. Gustul constructorului a pervertit până și dalele, sucite din repaosul lor normal, prin flori de cercuri rotunde, secționate de părți de alte cercuri și jucînd împrejurul cîte unei stele mari, lipsită de orice scuză. Am avut impresia în gigantic a unei cocioabe de periferie unde cartonul, tinicheaua, șipca, pămîntul galben și saiteaua de pae se aliază într'o mizerie morală stridentă de material constructiv.

In timpul răscoalelor din 1907 țăranii dintr'un sat argeșan se întorceau acasă dela un conac devastat. Fiecare ducea subsuoară sfărîmăturile cele mai inutile, ale cîte unui obiect inutil. Un sătean purta un braț de clape de pian.—Nu se știe, poate vor trebui vreodată la ceva, afirma săteanul. Tot așa, în vremea războiului, țăranii artileriști adunau din drum bucățile de sfoară și cîrpă, bețele și surcelele, pe care le păstrau lîngă tun. Ofițerilor surprinși de osteneala zădarnică a soldaților, aceștia le răspundeau cu prevederea că poate se va strica la tun ceva. Pingarii făceau cunoștință cu civilizația mare a metalelor abia atunci și se găseau în același stare de spirit fotografică și răzleață care împinge pe un scriitor să citească din Telemaque și Paul Valéry ca să adune motive și puncte de plecare, adaptabile limbii romînești.

O epocă întreagă va avea o singură imensă muncă de făcut, să reintegreze materiile și să le grupeze în ordinea naturii și a mecanicii, din care trebue neapărat să se ivească o artă nouă, încă neprevăzută, cași evoluția frînei și a carburatorului. Căci natura a precedat din veac noțiunile răspîndite de ingineri. In fabricarea munților, a vegetației și apelor, natura s'a comportat cu o inteligență științifică și cu o disciplină a noțiunilor, absolut

exactă. Ba ne-am simți dispuși să credem că la construirea, de pildă, a piramidelor, a dat și ea o mînă de ajutor directă, făcînd lespezile mai ușoare în spinările cafenii ale robilor lui Faraon.

Foloasele educației industriale și le-au însușit mai multe arte, dar în primul rînd și cu un succes notabil, arhitectura și sculptura, care au renunțat la maimuțărirea precedentului, au prigonit cu mîna cîtorva meșteri accesoriul, existentul și brelocul și au creat linii și suprafețe în stilul materiei adevărat.

O artă care dimpotrivă nu s'a influențat nici de cum de marele eveniment și care a căzut în starea de sălbătăcie și de serail a cadînelor înzorzonate, este teatrul. Teatrul cunoaște actualmente vîrsta lui cea mai urîtă, înecat în erori și idolatrii de-o nemai pomenită stupiditate.

Ce este teatrul? O literatură? Pentrucă scriitorul trece din roman și versificare, în piesă de teatru și invers, ca dela o formă la altă formă, ne-am obișnuit să socotim teatrul ca o formă a literaturii și zicem literatură și literatură dramatică pentru a confunda două genuri. Pentrucă și literatura și teatrul utilizează aceleași materiale, nimic nu ni se pare mai natural ca dubla îndeletnicire a scriitorului, redus la meșteșugul urzitorului de cuvinte. Totuși literatura, contemplativă și descriptivă, se deosebește și în ritmul și în concentrarea ei de teatru, care înfrînge lenea cuvintelor, mai mult sau mai puțin accelerate însă supuse unui paralelism orizontal de repaosuri inevitabil, trece dincolo de cuvinte, le sparge și le face caduce, construind situații, armonii biologice și contraste superlativ animate. Intr'un fel oarecare, teatrul este față de literatură ceiace ar părea să fie versul față de proză.

Toată lumea cu cincizeci de cărți în pălărie *scrie* teatru și îndeobște orice autor de cărți, atîrnă numai de voia lui ca să devie un autor dramatic. Insă teatrul propriu zis nu este acel teatru care ni se servește din toate părțile lumii cu o egală absență a noțiunii, copii de copii, modalități de reflexuri, pui jumuliți de reminiscențe trezite. In torentul de contrafaceri și de contrabandă nu se ivește nici cînd pauză interogativă și gînditoare, și drumul falș al undelor falșe curge, din izvoarele falșificate.

Este bine înțeles că limita teatrului cea din urmă și punctul lui de pornire în expresie este și rămîne cuvîntul, înaripat de vîntul în zigzag melodic al ideii. Insă un cuvînt care nu se găsește în vocabularul din bibliotecă al scriitorului ci în căldarea cu metale topite a turnătorului. Toate tiparele verbale au cu totul alt conținut și semnificările, dacă se găsesc pe aceleași fir telegrafic, nu-i mai puțin adevărat că toate din pasive devin active și fertile. In teatru, cuvîntul duce în caravane rapide soarta ideii, întortochiată de literatură. *Aprind* în teatru înseamnă *ard* și *ard* înseamnă *consum* și *sfîrșesc*... Textul în teatru cuprinde în sine, adunată și aglomerată, o viață, care are

datoria să se concentreze exploziv în textul dialogat. Ca să devie teatru deplin, întregului text îi lipseşte un singur accesoriu: actorul. Puterea textului, întovărăşită cu puterea actorului, realizează teatrul total. Calitatea ştiinţifică a celor doi asociaţi rezidă integral în simpla lor asociere. O piesă bună cu un actor bun, trebue să conţie pretutindeni, într'o cameră goală, în cîmp, sau într'o clopotniţă sau într'o sală de spectacol, toată emoţia, tot adevărul şi toate suggestiile, fără să piardă şi să cîştige nimic în ambianţă.

Trebue să recunoaştem că acest teatru, adică teatrul propriu zis, constitue o dificultate pentru mercantilismul şi vanităţile autorilor, uriaşă. El anulează dintr'o singură trăsătură 99 la sută din repertoriul mondial.

Dată fiind mediocritatea obştească, autorii au înţeles că în concesii şi toleranţe se află mai multă încăpere pentru talentul lor dramatic—şi au înfiinţat, ducînd-o la maximum şi la gigantic, o analogie la legendele care însoţesc desenul insuficient în tehnica lui strictă.

Indată ce veţi răsfoi un text de teatru şi veţi vedea multiplicîndu-se parantezele, literile italice şi explicaţiile, veţi avea o primă dovadă brută că vă găsiţi în faţa poate a unei lucrări literare complete însă negreşit a unei cîrpeli de teatru. Autorul simţindu-se invalid, descrie mobilierul, uşile, are nevoe de costume, de covoare, de ferestre colorate, de lumini crepusculare, de tablouri în scenă, de codri, de perspective şi de o herghelie de cai verzi. Aceasta se cheamă: montarea. In cronicile teatrale se vorbeşte întotdeauna inevitabil, despre acest balast costisitor şi idiot, ca de un component *sine qua non* al genului teatral.

Era prin urmare un loc liber, al laşităţii autorilor, al absenţei de vocaţie reală. Aci s'a strecurat Regisorul—să-l scrim cu literă mare—şi autorii l-au primit cu entuziasm, ca pe o inteligenţă chemată să substitue lipsii lor de talent mijloacele tapiţerului, peruchierului, croitorului, limonagiului, zugravului de firme, şi să dea în loc de teatru o expoziţie în 3—4 acte de produse comerciale variate. Şi pentrucă doi-trei oameni foarte inteligenţi au rectificat prostia autorilor cu cîte un detaliu completiv, numeroşi actori lipsiţi de temperament şi clubmenii derizorii s'au simţit chemaţi către un succedaneu de muncă uşoară, au năvălit în magazia cu rechizite şi s'au transformat în regisori. Astăzi, nu mai poate exista teatru fără regisori, după cum nu se pomenesc restaurante fără chelneri şi cabinete dentare fără scuipători.

Eliminînd pe autor din opera lui, regisorul, avîntat în cinematografie, s'a obrăznicit totalmente şi a înjugat la regulile sale şi pe actor—şi cu atîta tiranie încît şi actorii şi autorii, fără stăpîn şi încîntaţi că şi-au găsit un împărat, au proclamat omninecesitatea regisorului. La Teatrul Naţional din Bucureşti guvernează cu modestie şi cu o pricepere unică, de îndelungată vreme, spectacolele, d. Gusty. Pe acest salvator de nulităţi imense, l-au înjurat numeroase generaţii de autori şi actori; acum, elogiile atribuite meseriei de dirijor le recoltează cîţiva snobi de teatru, fabricaţi regisori prin copia fidelă a cîte unui regisor din străinătate.

Rezultatul epocii teatrale, a cărei durată se eternizează agravîndu-se cumplit, sînt vizibile în magazii: kilometri de cîrpă, trenuri de scînduri, vagoane de vopsea, prăvălii de vechituri, magazine de mărunţişuri. Şi stupiditatea nu va sfîrşi curînd: aşa, Teatrul Naţional din Bucureşti va trebui peste zece ani să anexeze, să zidească şi să acopere Cişmigiul, pentru o succesiune neîncetată de alte magazii.

Publicul bucureştean aplaudă în stagiune două expoziţii de bazar, *Tebaida* şi *Bizanţ*, şi cu toate că meritele aparţin exclusiv costumelor, bărbierului şi magazinelor de desfacere, autorii ies în scenă subt cortină, prea convinşi de meritele lor, zîmbesc şi salută, ucenici ai celor două confecţiuni. Despre *Femeia cu două suflete* şi doi bărbaţi presa din Capitală a scris toate relele ce se pot spune despre o lucrare dramatică nouă. Reflexiunea ne obligă să recunoaştem în piesa d-lui Sin-Giorgiu o preocupare de simplificare netedă, de concentrare a subiectului în personaje cu miez, indiferent de influenţele suferite. In definitiv, fiecare îşi alege prietinii şi cărţile care-i convin.—E o reacţiune.

Teatrul bun se joacă în faţa unei simple perdele, trasă pe fundul unui părete gol. Cîte piese din repertoriul actual, pot să înfrunte proba decizivă ?

T. Arghezi

TEATRUL NAȚIONAL IAȘI

— Turneurile.—C. Vernescu-Vâlcea —

Mișcarea teatrală s'a înviorat la noi spre sfârșitul stagiunii, mulțumită turneurilor oficiale, semioficiale și pe cont propriu. Teatrele Naționale din Chișinău, Craiova și București și-au trimis echipe. Teatrul particular Bulandra-Sturdza a venit în întregime.

Văzând succesele filmelor, d. Tony Bulandra s'a hotărît să reprezinte o piesă cinematografică. A ales *Kean*. „Lovitura", recunoaștem, i-a reușit. Apariția actorilor într'o lojă a amintit publicului de un truc din reviste: ceiace a făcut mare plăcere... Baletul a fost aplaudat. Muzica a produs încântare. Împușcăturile au desăvârșit succesul. Așa-i de nostim servitorul care-și trezește stăpânul cu focuri de pistol! Așa-i de emoționantă scena dintr'o tavernă, unde un actor împușcă o balerină! Și-i așa de măreață apariția unui personaj între staluri: un domn elegant care scoate un revolver din buzunar, îl întinde spre pieptul lui Kean și, cu o împușcătură groaznică, îl lovește la picior.—D. Tony Bulandra a fost în elementul său: elegant, cu vervă, cuceritor... atât față de partenere, cât și de publicul feminin din sală.—D-na Lucia Sturdza-Bulandra, pogorîndu-se spre rol, a creat o eroină delicată, ageră: o statuetă cu linii perfecte, dar inconzistentă—ca figurinele de unt de subt globurile de sticlă.

Teatrul Național din Craiova a fost mai abil: N'a venit numai cu piesa „Clopoțelul de alarmă", care n'ar fi putut justifica subvenția ministerială, ci și cu „Gringoire", „Poliphem", „Hamlet"... D. Ion Manolescu a spus minunat versurile din „Gringoire", în care fantezia lui Th. de Banville este cu măestrie redată de Anghel și Iosif. Reprezentația s'a început cu „Poliphem", un poem în două acte după Albert Samain. Cu toată blana de fiară din spate, d. Manolescu—firav și blând—nu ne-a putut înfățișa sălbătăcia ciclopului îndrăgostit de nimfa Galatheia care, cum era și natural, l-a ales pe păstorul Acys. Versurile închinate iubirii și naturii au fost rostite de d. Manolescu cu elan și cu înduioșare. Firea d-sale s'a potrivit mai bine cu „Hamlet". Totuși... Ne-am gândit mereu la rolul din „Gândirea", pe care d. Manolescu l-a interpretat atât de adânc acum câțiva ani...

După lamentațiile și omorurile lui „Hamlet", o echipă a Teatrului Național din București a jucat „Femeia îndărătnică." Dela lacrimi, Shakespeare trece la râs nestăpânit. Marele Will cuprinde, într'o uriașă îmbrățișare, întreg sufletul omenesc.. D-na Mărioara Zimniceanu a jucat foarte bine rolul Catarinei, la început: „îndrăcită"—cu mofturi, batjocorind și pălmuind pe toți care-i eșeau în cale.,. iar la urmă: blândă, supusă, iubitoare—dupăce Petruchio (interpretat cu prestanță de d. Anastasescu) i-a combătut violența aproape cu aceleași mijloace. D. Manu, în Tranio, a pus multă vervă.

Dar d. Petre Sturdza a reușit să dea cea mai interesantă reprezentație: „Un dușman al poporului". D. Sturdza, cu temperamentul d-sale viguros, a făcut invazie în sufletul nostru. Dr. Stockman a aruncat cu bravură acuzații societății—acuzații care-s de actualitate și la noi. A fost lovit cu pietre, cum sînt loviți și aici oamenii de ispravă. Am văzut un caracter în luptă cu colectivitatea plină de meschinării. Multe din sentențele lui Ibsen au fost combătute de alții cu ușurință. A rămas însă neclintită, cu toate atacurile, critica pe care a făcut-o el minciunii familiale, religioase, patriotice...

Turneurile trupelor din provincie și din București ne-au adus multe învățături. La noi, în cazurile fericite, asistăm la piese în care joacă cu artă doi-trei actori. De ansamblu nici nu poate fi vorba. Trupele din București au realizat ansambluri izbutite. Se simte mâna directorului de scenă. Chiar trupa dela Craiova, formată din elemente slabe, a avut unitate de joc subt priceputa conducere a d-lui Manolescu.

Teatrul actual nu-i bazat pe protagonist, ci pe ansamblu. Spre desăvârșirea ansamblului, directorul de scenă trebue să se bucure de puteri dictatoriale. Un actor de rangul întâiu nu-i înjosit dându-i-se un rol de mâna a doua. Actorii cu pretenții însă refuză toate rolurile, care nu corespund calității de societar, anilor de pensie și talentului afirmat cu energie de posesor. Legea teatrelor contribue la debandada actoricească. Astfel când direcția teatrului încredințează un rol unui stagiar, orice societar—cerând același rol—are precădere conform nu știm cărui articol de lege. Cu chipul acesta spectatorii, în loc să vadă în rol un stagiar bun, văd un societar prost. Legea teatrului trebue modificată, cel puțin în acest punct.

Sistemul turneurilor, scump subvenționate de Ministere, poate suggera ideia unei trupe unice, mari și bune, care—împărțită pe echipe—să dea reprezentații reușite în toate colțurile țării. Decât multe trupe mediocre de provincie și de Capitală,—mai bine o singură trupă alcătuită din elementele de merit ale tuturor teatrelor, condusă de specialiști și consacrată nu unui singur oraș, ci țării întregi. În acest caz Ministerul care întreține teatrul, ar compune—prin reprezentanții lui—și repertoriul... nelăsând întreprinderile subvenționate, din dorul de câștig, să facă

turneu de pildă cu „Clopoţelul de alarmă" pentru cucerirea sufletească a Basarabiei.

Printre cei de-aiuri o socotim şi pe d-na Agatha Bîrsescu, care a jucat cu trupa ieşană „Magda" şi „Messalina". Marea tragediană a găsit, în sufletul ei abătut de ani şi de deziluzii, o rezervă de patimă pentru temperamentul furtunos al Messalinei. Alături de cadavrul lui Marcus, Messalina — în mijlocul mulţimii adunare — a poruncit genunchilor şovăelnici să nu tremure şi umerilor să nu se încovoae subt povara durerii. In acea clipă Messalina şi Agatha Bîrsescu erau una şi aceiaşi persoană. Jocul d-nei Agatha Bîrsescu a fost un protest violent împotriva vremii şi a suferinţii. Am ascultat cu ochii în pămînt armonia glasului ei care, izvorînd din sufletu-i tînăr, se revărsa asupră-ne parcă fără nici un intermediar pămîntesc.

Vienezii îi spun cu entuziasm şi veneraţie: „Unsere Agathe". Francezii au acordat încetăţenire atitor artişti romîni. America — de-asemeni. Aceşti artişti, izgoniţi din ţară de furia cabotinilor, au pus piciorul cu fermitate pe cele mai de samă scene ale ţărilor civilizate. De-acolo ei tînjesc după ţara lor. Un lucru nu trebue să se uite: Succesul artiştilor expatriaţi este o palmă pe obrazul publicului romînesc şi ceva mai mult pentru Conservatoriile, Teatrele şi Ministerele care nu i-au preţuit şi nu i-au încurajat. Artiştii fugari au făcut însă şi ei o greşală. Ar fi trebuit să rămînă aici. Să-şi fi făcut drum cu unghiile şi cu pumnii! In cele din urmă ei ar fi triumfat desigur şi la noi.

„Unsere Agathe!"...

* * *

Artiştii din Iaşi, unii cu talent, alţii cu mai puţin talent — dar aproape toţi din cauza vieţii modeste pe care o duc, departe de saloane, nu pot să joace rolurile personagiilor din lumea mare. Mai ales piesele moderne pariziene, în care apar oameni subţiri, sufăr din această pricină. Dintre artişti şi artiste, acestea din urmă reuşesc să poarte cu mai multă eleganţă toaletele şi umblă mai liber pe scenă, mişcîndu-şi mînile cu naturaleţă ca la o vizită sau la un bal.

„Măgarul lui Buridan" este o dovadă în această privinţă. Un actor de pildă, vrînd să arate plastic fuga, a întins mîna dreaptă înainte, aşa ca braţul să facă un unghiu de 90 de grade cu antebraţul; apoi a pus cealaltă mînă cu palma întinsă la subsuoara cotului şi, agitînd dinainte îndărăt antebraţul drept, era fericit de entuziasmul dela galerie... — D-ra Ionak a făcut o remarcabilă creaţie. D. Miron Popovici s'a distins.

Piesa d-lor Caillavet şi de Flers a fost tradusă în mod trivial (Găsim expresii ca aceasta: „Prea ai făcut-o de oae". Şi-i vorba de nişte Parizieni...).

Mai bine s'a jucat „Bărbierul din Sevilla". Din această comedie, n'am prea înţeles rolul lui Figaro — de-abia schiţat, ce-i drept, în „Bărbierul din Sevilla". Dacă Teatrul din Iaşi ar fi jucat şi „Nunta lui Figaro", publicul ar fi văzut că Figaro este, cum spune Brunetière, „sinon le prophète ou le précurseur, mais l'avantcourrier, le trompette ou le clairon de la Révolution prochaine. C'est autre chose encore, c'est la protestation de la ruse, mais aussi de l'intelligence ou de l'esprit, contre la force et contre l'iniquité. Que dis-je! c'est un symbole de la résistance ou de la révolte de la liberté humaine contre la fortune qui l'accable et la matière qui l'opprime"... Brunetière, continuînd, vorbeste despre o intrigă distractivă, despre pictură de moravuri, caractere şi însfîrşit despre satiră socială. Deşi „Bărbierul din Sevilla" cuprinde în germen toate aceste calităţi ale „Nunţii lui Figaro", noi n'am observat la reprezentaţie aproape nimic. Noroc de Brunetière care ne-a lămurit şi de textul lui Beaumarchais care nu samănă cu traducerea lui H. G. Lecca — traducerea care, la rîndul ei nu are asemănare cu piesa spusă pe scenă de artişti. Probabil sufleurul a făcut vre-o şmecherie.

D-na Braeschy a jucat cu graţie rolul Rosinei. Contele de Almaviva a avut un bun interpret: d. Aurel Munteanu. D-nii Sandu Teleajen, Calmuschi — bine.

Dr. Bartholo (d. C. Vernescu-Vîlcea), un bătrîn şiret, bănuitor şi amorezat, a păzit cu străşnicie casa Rosinei. Contele de Almaviva a trecut toate piedicile. Urmărind manoperele contelui şi ale Rosinei pentru a se vedea, pentru a-şi vorbi, — ne-a venit în minte viaţa liberă de azi cu primblări şi *jazz-band*-uri... Odinioară cariera de amorezat nu era de loc comodă: veneai călare zeci de kilometri, aşteptai în drum ceasuri întregi subt ploae sau pe ger. Cîte-odată primeai un rînd. Alteori nu ţi se arunca nimic din balcon. Pe cînd acum... — D. Vernescu a fost un paznic înverşunat, cu ochii în patru — un tip desăvîrşit din galeria marelui artist dela Iaşi — dar care, în cele din urmă, a fost învins. A avut şi rivali de temut: tinereţa şi amorul.

D. Vernescu, în cursul acestei stagiuni, a împlinit cincizeci de ani de activitate teatrală. Publicul şi actorii l-au sărbătorit. A trecut jumătate de veac de cînd un copist dela o prefectură s'a dus „din ordin" la urat acasă la domnu' prefect. Acolo printre musafiri era şi un director de trupă, care l-a remarcat dicţia şi, adouazi, l-a luat în teatru. Aşa a ajuns d. Vernescu actor.

De-atunci d-sa a dus o viaţă zbuciumată: actor în trupa lui Caragialy şi în acea a lui Millo, apoi însuşi director de teatru ambulant, d. Vernescu a vagabondat decenii din tîrg în tîrg. Şef de cabotini, d. Vernescu s'a ferit de cabotinaj. Inzestrat cu un mare talent, d-sa nu s'a lăsat tîrît de entuziasmul spectatorilor chefiii dela mesele grădinilor publice, ci şi-a disciplinat talentul — consacrîndu-l artei adevărate: naturale, simple, sobre... A stat la pîndă, toată viaţa, ca să fure stima oamenilor. A prins aici

o atitudine, dincolo un gest, o intonație... Și-a fixat in minte chiar figura trecătorilor. Acest bandit de drumul mare a urcat pe scenă tipurile inhățate de guler de pe drum, dar care se potriveau cu personajele piesei — și, bine-ințeles, după o prealabilă dechisire. Jucind fără subvenții, d. Vernescu a dobîndit totuși in cele mai multe locuri izbinzi, și nu numai morale. Strategia d-sale nu era de loc complicată: d. Vernescu se ținea in curent cu mișcarea teatrală din străinătate, traducind sau adaptind toate piesele cu răsunet pe scenele teatrelor celebre. Ceiace făcea acum douăzeci-treizeci de ani un „șef de cabotini" — de multe ori nu fac astăzi Teatrele Naționale cu directori, comitete și mai ales cu subvenții.

Cind insă cortinele au fost inlocuite pretutindeni cu ecrane de cinematograf, d. Vernescu a trebuit să se fixeze. D. Mihail Sadoveanu l-a angajat, acum treisprezece ani, la Teatrul Național din Iași. De-atunci și până astăzi d. Vernescu a adus pe scenă creații neuitate. In „Noaptea Furtunoasă" (Jupîn Dumitrache) și „Conu Leonida față cu Reacțiunea", d-sa aproape colaborează cu Caragiale.

Publicul l-a sărbătorit cu aplauze, discursuri și flori.

Primăria Comunei Iași i-a dăruit un loc, pe care d. Vernescu își va face o casă. Va avea grădină și livadă. Va umbla vara printre straturi cu stropitoarea in mină, cu o pălărie de pae cu borurile mari. Se va duce și la pescuit. Actorul care a trăit printre copaci de pînză și stinci de carton, are o dragoste pătimașă pentru natura autentică. In anii de pensie, care vor veni odată și odată, va călca finețele spre locul de pescuit — bucuros că ecoul pașilor de pe scenă, atașat de călcăe, se va pierde in iarba moale. Pe malul apei, cu undița in mînă, d. Vernescu va visa zile intregi după un pește de aur care, desigur, nu va veni...

M. Sevastos

Miscellanea

Petru Poni

Cu Petru Poni a dispărut unul din puținii noștri oameni politici, care au fost mai inainte de toate lucrători in domeniul specialității lor, au intrat in politică in calitate de oameni de meserie, și n'au făcut politică pentru politică (fie și in sensul cel mai bun al acestei expresii).

De obiceiu oamenii politici nu produc valori reale — materiale ori sufletești — ci, cum ar zice d. Anton Gherman, își iau insărcinarea să „administreze" bunurile produse de cei dintăiu. Petru Poni a fost un producător de valori, și politica lui a fost determinată de această calitate a lui.

Petru Poni a fost un invățat și un invățător. A făcut descoperiri utile, a analizat bogățiile solului nostru, și a fost vreme de jumătate de veac profesor la tot felul de școli.

Acest invățat și acest profesor a făcut politica unui invățat și a unui profesor: s'a ocupat de invățămint și de cultură. A fost un mare ministru al școlilor (și niciodată la alt departament), a organizat invățămintul și a creat Casa Școlilor, ale cărei vicisitudini ulterioare nu-l privesc.

Interesul pentru cultură — și deci pentru cultura poporului — l-a făcut să se ocupe și de chestia socială, pentru care a lucrat, tot in chip practic, ca „tehnician" și nu ca „om politic", atunci cind a fost președinte al Consiliului superior agrar, rolul cel mai important pe care-l putea avea cineva după 1907.

Ca scriitor, și-a expus rezultatele cercetărilor sale, a inființat o publicație științifică in franțuzește pentru a face cunoscut străinătății rezultatele muncii științifice romînești și a alcătuit acele luminoase cărți didactice, care au ușurat chinurile atitor generații de elevi. In timpul din urmă a scris o carte despre răzeși, clară, documentată, o contribuție prețioasă la studiul claselor noastre sociale.

Avem mulțumirea că până acum doi ani, cind virsta nu i-a mai ingăduit să continue — Poni a fost președintele consiliului de adminis-

traţie al societăţii *Viaţa Romînească*. Nu putem uita momentul cînd, ezitînd să primească însărcinarea, din cauza greutăţilor şi a anilor, l-a hotărît însfîrşit argumentul că e vorba de un institut de cultură în Iaşul său şi că ajutorul lui este cu deosebire preţios.

Cu mintea plină în zilele acestea de el, de tot ce-a fost el, fără voe ne-a venit în gînd mereu şi amintirea lui Spiru Haret.

Ce asămănare! Nu numai că au fost cei doi mari miniştri ai noştri ai învăţămîntului, complectîndu-şi opera, dar între ei se pot face atîtea alte apropieri.

Amîndoi aceşti moldoveni au fost, lucru rar în partea asta a ţării, oameni de voinţă şi de acţiune, dar intraţi în politică, amîndoi au rămas acolo oameni ai culturii.

Amîndoi au fost oameni de ştiinţă pozitivă şi oameni ai şcolii.

Amîndoi au fost oameni de mare energie, de mare tenacitate—şi amîndoi concentraţi şi tăcuţi.

Amîndoi au avut o concepţie gravă şi morală a vieţii. Pentru amîndoi, în lumea asta au fost lucruri, despre care nu glumeau, celace e rar la noi, unde zeflemeaua este răspunsul obişnuit la toate cele.

Amîndoi au înţeles că cultura ţării trebue să înceapă dela mulţimea mare obijduită şi întunecată, şi amîndoi au fost democraţi,—de fapte, şi nu de vorbe...

Amîndoi au fost oameni de omenie, modeşti, afabili în relaţiile particulare, dar intransigenţi, de granit, chiar aspri în viaţa publică, adică atunci cînd era vorba de interesele generale.

L-am văzut pe Poni (îmi vine greu să nu zic: domnul Poni!) în atribuţiile lui de... preşedinte de club politic. Era caşi la universitate. Cine n'a auzit de prestigiul lui enorm ca profesor şi coleg, de autoritatea lui imensă, care izvorau din seriozitatea omului de ştiinţă şi din înălţimea lui morală.—Acelaşi atitudine caşi la universitate, am văzut-o la el în mijlocul clubului politic. Era respectat, temut chiar, cum n'o mai fi fost preşedinte politic decînd e lumea. Simţea fiecare că nu are în faţă speţa comună de politician, că e *altceva*. În adevăr, era altceva. Era lucrătorul, producătorul de valori, care prezida această adunare de persoane politice, mai mari şi mai mici. Era savantul, profesorul, tehnicianul,—răzeşul serios, cu care nu se glumeşte. Nu se poate închipui o autoritate mai mare asupra altora, autoritate datorită acelui fluid inponderabil care emană dintr'un *caracter*.

Noi, cîţiva, „literaţi", cetitori de-ai lui Renan şi Schopenhauer, diletanţi şi sceptici, respectam infinit pe acest om tare şi aspru, care ştia ce voeşte şi voia puternic, clar, simplu şi ardent, deşi liniştit.

Dar Petru Poni mai este ceva foarte important. El, împreună cu Xenopol, Cobîlcescu, Lambrior, reprezintă *momentul* cînd începe ştiinţa noastră serioasă, obiectivă,—perioada pozitivistă a ştiinţei noastre,—în acelaşi timp cînd începem să avem şi o literatură adevărată, în preajma lui 1880.

Poni şi-a pus şi el ştiinţa în slujba realităţilor naţionale (analizînd produsele solului nostru) caşi istoricii şi linguiştii. Şi celace făcea literatura, care, ajutată de modele străine, descoperea valorile sufleteşti ale poporului, a făcut şi Poni în domeniul lui, punînd ştiinţa adusă dela Sorbona în slujba descoperirii valorilor naturale ale pămîntului romînesc, după cum în istorie şi limbă, Xenopol şi Lambrior puneau ştiinţa străină în slujba descoperirii trecutului limbii şi al poporului.

Dar Petru Poni a murit. Iaşul se decoronează cu încetul. Mai sînt cîţiva oameni de altădată, din acei care aveau prejudecăţi morale. Cîndva vor dispărea şi ei. Vom rămînea noi în de noi, „toţi cu inime uşoare, toţi şăgalnici" şi jemanfişişti.

Şi până ce vom avea *adevăraţi* oameni de aceştia „moderni"—deocamdată îi pierdem pe ceilalţi—şi în curînd Iaşul va fi un centru provincial, mărunt, chefliu (mic-chefliu, căci n'are parale), şi toate cele de altădată—Bărnuţiu, Maiorescu, Eminescu, Conta, Xenopol şi doi-trei bătrîni care încă trăesc—vor fi o amintire glorioasă într'o vreme de perfectă şi veselă mediocritate.

Înainte de a isprăvi cu aceste cuvinte, trebue să mai adăogăm ceva.

Acest om care a fost un mare profesor, un mare ministru, acest om care a muncit enorm, vreme îndelungată, aproape dealungul întregii noastre istorii contimporane, acest om care a lucrat la organizarea ştiinţei şi culturii naţionale, care a arătat valoarea bogăţiilor ţării—acest om care a contribuit ca puţini alţii la progresul material, moral şi intelectual al ţării sale, dar care n'a făcut politică aşa cum se obişnueşte să se facă, a murit sărac,—a trăit sfîrşitul vieţii sale ca un *pensionar* din vremurile de *azi*. Atîta!

Dar aşa trebuia să fie. A fost în firea lucrurilor. E o lege. E o fatalitate. Nu se putea altfel. Şi, la urma urmelor, *şi aceasta* îi întregeşte personalitatea pentru noi, pentru viitorime.

În hîrtiile lui s'au găsit însemnări (pe cît am aflat, un fel de memorii) despre ce ar fi trebuit să mai facă. A muncit mereu, din clasa întâia primară până eri. Acuma însă se odihneşte, însfîrşit.—„*V. R.*".

Unitatea Constructivismului

Înfine şi-a spus şi constructivismul opinia lui despre noi. Şi bine înţeles tot prin „Mişcarea literară" care acumulează toate bunele aprecieri asupra noastră. Bine înţeles tot printr'un interview. Acest mod de comunicare a ideilor a fost inventat de către politiciani pentru politiciani. Cutare personalitate marcantă putea să-şi „dea cu opinia", să i se publice fotografia, să ne împărtăşească sublima d-sale biografie, adică felul cum mănîncă, cum doarme, cum face dragoste, pentru ca comunul muritorilor să afle ceva din secretul zeilor. Unii cer cu insistenţă să fie interviewaţi. Cunosc un politician care protesta că nu e interviewat şi el măcar odată pe lună, ca colegul lui din alt partid. De aici, fireşte puterea gazetarilor. Cum majoritatea gazetelor sînt politice, literaţii se ofileau de gelozie. Imposibil de plasat măcar o fotografie la vre-un cotidian politic! Atunci s'au inventat gazetele literare. Numai că în altă parte interviewurile au un senz şi cei care le dau o anumită greutate. Genul iritabil s'a potolit: poate în fine să-şi pue în valoare gîndurile şi figura, să pozeze marţial ori modest (după genul orgoliului) ca la fotograf. Reporterul a fost chemat de d. Vinea ori a cerut un interview, lucrul e indiferent. Vedeţi un simplu incident cotidian care, însă e imens prin consecinţe, fiindcă s'au schimbat dela această dată, însăşi premisele istoriei noastre literare.

Nu putem discuta cu reprezentanţii constructivismului. În-

tăi fiindcă există candori care dezarmează, care încintă. Așa de pildă d. I. Vinea spune interviewerului său că, singura mișcare care contează în istoria literară romînă a ultimilor 30 ani e acela a „Contemporanului" (a nu se confunda cu vechiul „Contemporan" dela Iași). Această mișcare e „constructivismul". Despre natura, procedeele, scopurile acestui curent nu putem ști nimic, fiindcă, asemenea practicelor magice, el nu poate fi înțeles decît de inițiați. Limba în care se exprimă nu e nici măcar esperanto (aceasta tot are reguli de gramatică) ci o juxtapunere de fraze, unele nemțești, altele engleze, italiene, rusești.

Cu toată curiozitatea și bunăvoința noastră, textele acestea rămîn literă moartă pentru noi. Un sentiment de mister ne cuprinde, poate ca pe Champollion înainte de descifrarea ieroglifelor. Așa ceva n'am mai simțit dela lectura lui „Scarabée d'or" al lui Edg. Poë. Și acolo e vorba de un tainic alfabet. O șaradă oarecare însă tot cedează la urma urmei la o logică de aranjament, care, după ce-ai descoperit o, ți se pare extrem de simplă. Fi-va la fel, într'o bună zi, și cu constructivismul?

Poate.

Fericim generațiile viitoare care vor asista la dezlegarea enigmei. Pentru noi, nu ne rămîne—hélas!—decît resemnarea. Ne spune însă, d. I. Vinea ori interviewerul său, nu știm care, (la „Mișcarea literară" interviewurile sînt duale) că superioritatea „Constructivismului" stă în unitatea lui organică. Nu putem controla nici aceasta, fiindcă despre necunoscut nu se poate face nici o ipoteză. Ne întrebăm numai dacă constructivismul romîn e acelaș lucru cu mișcarea confuză de curente care se chiamă aiurea: expresionism, dadaism, futurism, suprarealism etc. etc..

Dacă da, primul gest către „unitatea organică" ar fi găsirea unui nume comun la atîtea aspecte diferite care au totuși ceva comun: incomprehensibilul.

Ca recenzenți ai mișcării noastre culturale, o altă problemă ne interesează însă aici: nu cumva mișcarea constructivistă poate fi dăunătoare evoluției artistice romînești? Nu întîrzie ea, canalizînd strîmb unele talente, desfășurarea unor energii utile în altă parte? Cetitorul care vrea să fie informat poate fi liniștit. Constructivismul nu e mai periculos azi la noi, decît erau primii socialiști utopici, Morelly ori Brissot de Warrville în sec. XVIII, al Franței feudale. Erau așa de inocente ideile socialiste atunci, încît nobleța care combătea înverșunat liberalismul burghez, se amuza —lucrul era la modă—reprezentînd în piesele dela Versailles, ca simplu divertisment, idilicele utopii comunitare. Deaceia ne permitem și noi digresiuni inocente asupra constructivismului. Fiindcă, vorba lui Talleyrand: „Ce qui est exagéré est insignifiant".—*M. R.*

Dela cenaclul d-lui M. Dragomirescu

Cetim în ultimul număr al „Mișcării literare" următoarele relativ la cercul literar al d-lui M. Dragomirescu: „Armonia

cenaclului ar fi și mai pronunțată dacă dintr'un anumit colț nu s'ar ridica unele glasuri vulgare a (sic!) unor copii îngrezuți, pretinși critici... De aceștia și d. M. Dragomirescu este copleșit. Mai acum cîteva ședințe, cînd cetea d. Mircea Rădulescu, însuși d. Dragomirescu pătruns de obrăznicia acestora, a fost nevoit să-i amenințe cu excluderea".

Așa dar nimic nu s'a schimbat de pe vremea studenției noastre. Îmi amintesc,—lucrurile acestea încep să fie duioase fiindcă sînt departe,—că și atunci d. M. Dragomirescu aduna la un seminar pe toți tinerii critici stimulați de bună voință. Indulgența d-sale paternă era și atunci infinită. Misiunea acestor seminare era să eticheteze cu o formulă în vre-un compartiment diferiții scriitori. Natural, un întreg arsenal de clasificări estetice era pus în joc pentru aceste nevinovate jocuri. Formulele definitive, mi se pare că erau admise cu majoritate absolută.

Odată Maeterlinck a fost consacrat subt eticheta: „mistico-caduc". Cînd a murit Carmen-Sylva, seminarul a fost convocat de urgență, chiar în aceiași zi, pentru a fixa definitiv titlul literar al nobilei dispărute. S'a căzut de acord asupra caracterizării „lirico-intimă", fiindcă întrunea mai multe voturi. Toate acestea se treceau într'un proces verbal, pe care secretarul trebuia să-l cetească la începutul ședinței următoare.

În această candidă atmosferă, năvăleau cîteodată, cași acum, intruși. Se așezau frumușel, cuminți, în ultimele bănci și ascultau cu luare aminte. Dar la un moment dat, pe cînd maestrul considera, de pildă pe poetul Gregorian, din cinci puncte de vedere, după cît mi-aduc aminte, al intenzității, tonalității, calității, și încă alte două, indicate de Wundt, cineva din fund se ridica serios, grav și se adresa d-lui Dragomirescu:

— „D-le Profesor, am de pus o întrebare.

— „Ce este?

— „D-le Profesor, au existat haiduci?

Fidelii se indignau, restul se prăpădea de rîs. Bine înțeles lucrul nu se consemna în procesul verbal. „Mișcarea literară" ne povestește că și acum lucrurile se petrec la fel. Și doar de atunci d. M. Dragomirescu a mai îmbătrînit.

În aceiași ordine de idei „Ideia Europeană", în ultimul ei număr, se întreabă ce-i lipsește d-lui Dragomirescu ca să fie chemat și el ca ceilalți critici d. Dragomirescu, cînd știut este, că toată lumea îi zice... altfel.

Seriozitate are doar prea multă, deasemeni obiectivitate și bună credință.

Răspunsul „Ideii Europene" e că d-lui Dragomirescu îi lipsește autoritatea. Dar de ce-i lipsește autoritatea? Curioasă problemă de psihologie. Noi credem că d. Dragomirescu e prea bun. Cum zice franțuzul, „il est sans malice". De-aici imensa, creștina d-sale obiectivitate. E așa de bun d-sa, că nici nu face deosebire între valori, ca să nu nedreptățească vre-una. Toate lucrurile stau pe același plan. Deaceia compară pe Sorbul cu Shakespeare, pe Goethe cu Talaz etc.. În diferitele vicisitudini

care au tulburat cariera d-sale, d. Dragomirescu a rămas pur, inocent ca Sf. Caterina, după ce a fost violată de bandiţi, pentru triumful creştinătăţii.

D. M. Dragomirescu nu urăşte pe nimeni, in schimb iubeşte tot timpul: altădată era amorezat de Cerna, Girleanu, Sorbul. Acum de poetul G. Talaz. Şi nu doar amor ca la toţi oamenii. Nu amor subiectivist, acela care creiază din nou, cu imaginaţie, obiectul pasiunii sale. La inceputul erei noastre, d. M. Dragomirescu ar fi intrat deadreptul in „Vieţile sfinţilor".

Mentalitatea noastră, orientală şi meridională, perfidă şi maliţioasă nu poate gusta insă inocenţa pură. Şi e un defect, adică o senzaţie in minus...

Se povesteşte că oridecîteori răposatul Maiorescu era intrebat dacă M. Dragomirescu e un critic perspicace, răspundea disdistrat: „Da, are o inimă excelentă". De unde se poate vedea, că insuşi Maiorescu, nu era aşa de occidental cum se pretinde.—*M. R.*

Alois Riehl

Moartea lui Alois Riehl e 'nconjurată de o tăcere inexplicabilă. Chiar în Germania—până acum—singură revista filozofică *Logos* publică un mic studiu asupra lui Riehl datorit lui H. Rickert dela Heidelberg. Totuşi cei care l-au cunoscut şi apreciat activitatea filozofică nu se lasă cuprinşi de descurajare. Riehl lasă in urma sa contribuţii filozofice care vor infrunta vremea fiind incorporate demult în „substanţă eternă" elaborată de generaţia celei din urmă treimi a secolului trecut. Ei ştiu că a dispărut octogenarul Riehl, profesorul, omul, întocmai ca o ramură uscată bătută de vremea rea; dar partea lui de muncă va rămînea. „Ca să fii nemuritor trebue să fii indispensabil şi neînlocuibil". Şi peste opera lui Alois Riehl nu se poate trece.

Alois Riehl e născut la Bozen in 1844. Era un „ţăran tirolez". A studiat filologia clasică, filozofia, a fost profesor la un gimnaziu din Klagenfurt, apoi profesor la universităţile din Gratz, Freiburg, Kiel, Halle şi Berlin. Cursurile foarte audiate şi scrierile sale: Der philosophische Kritizismus und seine Beteutung für die positive Wissenschaft (2 vol.), Zur Einführung in die Philosophie der Gegenwart, Logik und Erkenntnistheorie şi Führende Denker und Forscher (2 vol.), il prezintă ca un neokantian din cei mai puţin depărtaţi de filozofia critică. Se ştie că neokantianismul a apărut ca o reacţiune împotriva monismului haeckelian naiv şi ignorant. Reintoarcerea la Kant a dat naştere neokantianismului, acelui lung şir de cugetători, care voiau să 'nvioreze filozofia prin studiul profund al operelor kantiene. Studiul lui Kant ducînd pe deoparte la interpretări diferite, pe de alta la depăşiri, neokantienii s'au deosebit în diferite şcoli şi curente. In sinul neokantienilor, Riehl reprezintă o direcţie de gindire care s'ar putea numi realism logic. Realism—pentrucă

pornind dela teoria lucrului in sine, Riehl o interpretează in acest chip: Psihicul şi fizicul sint două puncte de vedere ale aceleiaşi realităţi. Nu există două experienţe: una exterioară, alta interioară, ci una singură cu două laturi in reciprocă dependinţă. Această experienţă generală e ceiace s'a numit Fenomen, corelativul fenomenului fiind realitatea lucrurilor în totalitatea lor. Iar ştiinţa nu e altceva decit experienţa sistematizată şi 'nlănţuită logic prin activitatea legilor gindirii. Ştiinţa—spune Riehl—e apariţia logică a realităţii, deci legile naturale pot fi privite ca o aplicare a legilor mintale. Admiţînd o fundamentare logică a experienţii, Riehl deosebeşte cu grijă logica, „această matematică a cunoştinţii", de psihologie. Izvorul conceptelor apriorice şi prin urmare condiţia oricărei experienţe este unitatea conştiinţei. Şi aci apare clar realismul: Unităţii conştiinţei îi corespunde unitatea realităţii. Dovezile aduse de Riehl pentru dovedirea realităţii lumii exterioare: existenţa senzaţiei (sentio ergo sum et est) şi argumentul social, sint foarte discutabile.

Nici intr'o ţară nu s'a discutat atit de mult ca in Germania in privinţa obiectului şi competinţei filozofiei. Riehl marchează în această privinţă două etape, ca să nu spunem o contradicţie. In prima, concepe filozofia ca o epistemologie: ştiinţa şi critica cunoştinţei. Fireşte că metafizica trebuia să dispară cu totul in faţa teoriei cunoaşterii, iar estetica şi etica erau exilate in vecinătatea religiei. Mai tîrziu, subt diferite influenţe, Riehl incepe să se preocupe şi de aceste probleme din lumea valorilor.

„Intotdeauna oamenii vor crede in supraomenesc, fie că l-or numi Dumnezeu sau ideal... acest supraomenesc, acest ideal este lumea valorilor spirituale"

Extrem de interesante sint notele lui Riehl asupra filozofiei intuiţioniste, pe care o explică ca o reacţiune împotriva ştiinţismului inuman, dar nu poate admite teama acestor neoromantici de oboseala gindirii conceptuale.

Stilul avîntat, inţelegerea sigură şi deosebita lărgime a orizontului său spiritual asigură opera lui Riehl împotriva uitării.—*S. P.*

Curiozităţi

Ziarul *Aurora* (prin pana d-lui Tudor Teodorescu-Branişte) ne zugrăveşte ca maloneşti, fireşte pe încunjur. Vorbind de faimoasa „lege" a „interdependenţei", spune că noi ne-am însuşit pe nedrept paternitatea ei, căci a fost „introdusă" (adică împrumutată) din Occident de socialişti, cu mult înainte de apariţia „Vieţii Romîneşti", —şi a fost apoi formulată de Gherea în *Cuvinte uitate*.

Trimitem pe *Aurora* la n-rul *Vieţii Romîneşti* din Decembre 1924,—adică la articolul nostru, din care ea scoate pretenţia noastră de paternitate a legii,—şi o rugăm să citească din nou următoarele cuvinte, scrise romîneşte şi fără nici o greşală de tipar:

„Această lege, „descoperită" în acest sezon, a fost descoperită de Gherea acum patruzeci de ani şi a fost utilizată de el mereu în toate scrierile şi polemicele sale".

Ni se pare că ne-am exprimat destul de clar. In orice caz, talentul nostru stilistic nu ne îngădue o claritate mai mare.

Acum să cităm cuvintele de admonestare ale *Aurorei*:

„Şi—*lucru curios încă!*—o revistă de importanţa *Vieţii Romîneşti* s'a grăbit să afirme cu toată seriozitatea că această lege îi aparţine".

Da, în adevăr, foarte curios...

Zelul pentru d. Lovinescu îl putea cheltui mai bine *Aurora*, scoţînd pe acest sociolog din încurcătură, faţă cu d. I. C. Filitti, care în n-rul de Ianuar al *Convorbirilor literare* îşi reclamă paternitatea unei părţi din volumul I al d-lui Lovinescu. Şi, un rest de zel (că are de unde) îl mai putea cheltui *Aurora* şi cu d. Barnoschi, care-şi formulează în n-rul trecut al *Vieţii Romîneşti* drepturile sale asupra unei părţi din celace-a rămas nereclamat de d. Filitti.

*

Aşa dar, necetind cu atenţie articolul nostru (adică cetindu-l cu o totală lipsă de atenţie) *Aurora* crede că polemica noastră a avut de scop probarea vreunei paternităţi. De fapt, acel articol vroia să arate că e nu ştiu cum, voim să zicem ridicol, să fim ameninţaţi că vom fi distruşi, fiindcă au apărut într'o carte nişte idei a căror existenţă însamnă moartea noastră,—cînd ideile acestea le desbătusem noi o viaţă întreagă.

*

Aurora apără, fireşte, „democraţia rurală" împotriva filozofiei d-lui Lovinescu. Se putea dispensa. Stendhal spunea că dacă vrei să faci platitudini, fă-le încai primului ministru. *Aurora* să discute mai bine cu primul ministru, cu Gherea sau cu d. Zeletin, care au formulat, mai înainte şi mai bine, ideile d-lui Lovinescu despre democraţia rurală.

Dar nu-i nevoe de multă discuţie aici cu maeştrii. Intr'o ţară ţărănească, fără industrie mare, ce altfel de democraţie se poate face? Că doară nu e vorba de alegere, ci de un fapt dat, fatal.

...Dar până la una alta, pentru cetitorii *Aurorei*, *Viaţa Romînească* a rămas o publicaţie, care îşi însuşeşte ideia unui autor mort, şi, culme a neruşinării, învinueşte pe un nevinovat că i-a furat această idee.

Şi serviciul acesta îl face *Vieţii Romîneşti* tocmai *Aurora*, „care de l... să ne aşteptăm dela dumneaei la o protecţie!..."

Dar, bine, *Aurora* n'a băgat de samă că nu cultivăm căutarea paternităţii? Dacă ea însăşi nu e în măsură să ştie ce-am putea reclama ca al nostru din opera d-lui Lovinescu,* n'a văzut cel puţin că publicaţii şi oameni care nu ne sînt prieteni, ca *Ideia Europeană* ori d. Nicolae Petrescu (în *Mişcarea Literară*), vorbesc mereu de celace a luat d. Lovinescu dela noi, fără să mărturisească?

Şi în loc să aprecieze rezerva noastră (unii prieteni numesc această rezervă: imbecilitate). *Aurora* face pe cetitorii ei să creadă că noi am furat moştenirea defunctului Gherea.

* Recunoaştem însă că acest lucru e greu, căci d. Lovinescu are arta rară de a produce în cetitori amnezia necesară.

Către d. Rebreanu

D. Rebreanu declară că e „mîhnit" de atitudinea *Vieţii Romîneşti* faţă de revista d-sale.

E vina noastră?

Mişcarea Literară ne-a atacat în primul ei număr. Cum am răspuns noi? Creştineşte: am primit apariţia *Mişcării Literare* cu vorbe bune şi am felicitat-o că are director pe d. Rebreanu. Apoi am restabilit liniştit faptele, pentru care eram batjocoriţi. Răspunsul *Mişcării Literare* a fost ofensator. Ce-am făcut noi atunci? Am insultat-o? Nu. Am răspuns regretînd că d. Rebreanu nu vrea să rămînă în termeni buni cu noi, am deplîns lipsa de „occidentalism" a polemicii şi am dovedit cu argumente că *Mişcarea Literară* nu are dreptate în cele ce spune despre noi.

Şi atîta tot.

Să spunem drept, avem prea multă dreptate. Ne plictiseşte atîta dreptate. Am vroi să nu avem uneori, să putem gusta voluptatea de a ne recunoaşte viniile şi greşelile. Ar fi şi o privelişte educativă pentru public şi pentru confraţi.

Aşa de pildă, se putea foarte bine ca să ne supărăm că *Mişcarea Literară* ne atacă în primu-i număr şi s'o înjurăm, şi mai ales să-l înjurăm pe d. Rebreanu, *răspunzător* căci e director (Injuria a doua a *Mişcării Literare* era neiscălită, *deci* venită chiar din partea directorului).

Dar am fost calmi, prea calmi poate. Ne-am zis: d. Rebreanu e romancier; directorii romancieri nu-şi prea conduc ei revistele (şi deci „joacă şoarecii pe masă"); d. Rebreanu e înconjurat de modernişti, şi ăştia sînt o specie de vieţ itoare care se infiltrează cît pot mai tare, şi foarte tenace: necreînd o literatură mare, cu care să învingă, ei discută, discută, propagă şi iar propagă, şi cam insultă.

Tot aşa cu d. Tudor Teodorescu-Branişte, mai sus analizat. Ne-ar fi fost uşor să recunoaştem vina, dacă am fi greşit. Şi am fi putut greşi; am fi putut uita cine e proprietarul „legii". Trăim din adolescenţă cu ea, şi putea să ni se pară că e a noastră. De fapt, nici nu ştim cine o fi adus-o, d-rul Russel, Zubcu Codreanu, Gherea, ori o fi importat-o vechii socialişti autohtoni. Trebue să fie adusă din Rusia (nu din Occident, cum crede d. Branişte; Occidentul nu poate fi preocupat mult de o astfel de lege). In orice caz, paternitatea nu o poate avea cineva dela *Viaţa Romînească*, căci pe vremea cînd a fost ea utilizată întâia oară, cei dela *Viaţa Romînească* erau elevi în liceu.—Dar, încă odată, indiferent de cine a formulat-o la noi întâiu, ea a fost crezul *nostru* al tuturora, şi puteam întrebuinţa un *noi* inconştient abuziv—şi atunci cu plăcere am fi recunoscut greşala.

(Şi ca să revenim un moment asupra unui litigiu—înţelegeţi ce comic ni s'a părut să fim anunţaţi ameninţător că, dacă până acuma ne-a mers cum ne-a mers, apoi de-acum înainte ni s'a încheiat, căci

s'a descoperit o lege nouă, asasină pentru noi. Ni s'a părut așa de comic, incît poate am făcut prea mare caz și haz de pretenția asta nostimă).

In definitiv, ne pare rău că nu am putut recunoaște că am prădat pe Gherea!

Faptele

Am rezumat in n-rul trecut programul publicației *La Revue Juive*, din care reeșea hotărîrea marilor intelectuali Evrei (din mai multe țări) grupați in jurul acestei reviste de a rămînea Evrei, mai Evrei decit părinții lor, de a crea o cultură și o literatură evreiască.

Am cetit însă un foileton al d-lui Sanielevici, din care rezultă, după cifre, că printre Evreii de pretutindene este un curent de asimilare la popoarele printre care trăesc, dovedit prin multele căsătorii mixte.

Așa dar, *La Revue Juive* nu reprezintă tot evreismul.

In „*V. R.*" s'a spus de multe ori că intelectualii evrei, care scriu in limba popoarelor printre care trăesc, nu mai sînt Evrei. *La Revue Juive* contrazicea această opinie.—Articolul d-lui Sanielevici dovedește că idealul lui *La Revue Juive* nu este al tuturora.

Ce-a făcut „Viața Romînească" pentru literatură?

In timpul din urmă s'a pus cu tărie această întrebare. S'o discutăm.

Răspunsul adversarilor variază, fiindcă ei nu sînt bine lămuriți ce e mai umilitor pentru noi: să nu fi făcut nimic, ori să fi făcut foarte mult, dar numai rău.

Firește, noi nu putem împărtăși nici una din aceste opinii.

Nu avem de gînd să ne lăudăm aici. (De altfel, dacă am face-o —și cu cit am face-o mai mult, cu atît am fi mai in nota vremii. Un modernist, ca să dăm un singur exemplu de... modestie, spunea mai dăunăzi că raportul dintre noi și ei e ca acela dintre „Piejle Roșii" și constructorii edificiilor cu patruzeci de rînduri. Ați înțeles că Piejle Roșii sintem noi și marii arhitecți sint ei...). Dar trebue să vorbim, pentrcă există o generație tînără, care nu cunoaște trecutul acestei reviste și sintem obligați s'o lămurim. *Obligați* pentrucă, prin vechimea ei și prin numărul, felul și varietatea colaboratorilor ei dealungul vremii, „V. R." e un fragment din evoluția literară a acestei țări. Prin tot ce este și prin tot ce-a fost, „V. R." este mai mult decît suma redactorilor și colaboratorilor ei. Este *un fapt* din istoria culturii și literaturii noastre, așa de obiectivat *deja*, devenit autonom chiar de noi, incît avem impresia că putem vorbi de ea, ca de ceva oarecum in afară de noi. An cu an, in atita vreme, și cu colaborarea atitor scriitori (mulți dispăruți), s'a tot acumulat ceva, s'a tot închegat ceva, care nu este numai *noi*,—s'a format ceva, față de care avem o răspundere,—ceva care trebue păstrat, apărat și transmis altora.

Ce-a făcut *Viața Romînească* pentru literatură?

Marele nostru merit a fost poziția noastră față cu ideia de „școală literară". In privința aceasta sînt, iarăși, două opinii—in legătură cu cele două, de care vorbeam mai sus, despre rolul nostru. Cei care opinează că n'am făcut nimic pentru literatură, spun că nu reprezentăm nici un curent, cei care sint de părere că am făcut tot răul posibil literaturii, spun că sintem țărăniști. De data aceasta, nu mai respingem ambele opinii, ca mai sus. Dreptatea e cu cei dintăiu: n'am venit cu nici o școală. Mulțămită acestei sărăcii și modestii, am putut întruni in aceiași casă scriitori din diferite școli și i-am făcut să nu se uite așa de dușmănos unii la alții.

Am forțat apoi pe mulți scriitori de talent, chiar pe unii din cei „mari", să lasă din nepăsare și să scrie.

Am introdus plata scriitorilor (ca in Occident), lucru pentru care am fost foarte înjurați... Dar prin aceasta am stimulat pe scriitori și le-am dat o conștiință mai bună despre meseria și rolul lor in lume.

Viața Romînească a fost apoi prima revistă mare și răspîndită mult. Adică prima revistă care a dat la foarte mulți cetitori o materie literară bogată.—Această materie literară a fost de toate felurile, de toate școlile. Așa dar, a pus înaintea cetitorului toate culorile curcubeului nostru literar, l-a făcut să guste literatură diversă, ori să aleagă mai in cunoștință de cauză. Această literatură a fost *bună*, pe cît au permis condițiile de fapt ale literaturii din ultimii douăzeci de ani.

Am făcut așa dar o revistă *bună*. (Trebue s'o spunem, nu ca să ne lăudăm, ci ca să putem dezvolta ideile; ș'apoi meritul e mai mult al colaboratorilor noștri). Bună, prin colaboratorii ei, dintre care unii iluștri, și prin compoziția ei tehnică europeană și complicată. Revista avînd, din această cauză, prestigiu, am putut *impune* publicului pe scriitorii începători pe care-i tipăream, și am putut contribui la scoaterea din conștiința publicului mare a acelora, pe care-i respingeam.

„*V. R.*" a contribuit la curățirea terenului de școlile exclusiviste, pe care le-a găsit in luptă la apariția ei, criticînd pe scriitorii acelor școli, nepublicîndu-i, distrugîndu-le publicațiile prin concurență și prin atragerea elementelor de valoare rătăcite la ele.

Desigur că școlile ori curentele literare rele, greșite, cași scriitorii slabi, mor dela sine. Dar pecît are un rol și publicistica in dărmarea lor, noi am avut acest rol. Acest lucru ni l-au recunoscut și adversarii, firește subt altă formă. Ei au spus că prin mașinațiuni, prin bani, prin demagogie literară etc. am atras scriitori, am descomplectat redacții, am contribuit la desființarea de reviste și de curente literare.—Da, e adevărat, dar avem pretenția că am servit in chipul acesta literatura națională.

Și am avut asupra mișcării literare și o altfel de influență, mai directă, *singura influență directă bună, pe care poate și trebue s'o aibă o publicație* asupra scriitorilor,—o influență culturală. Acest lucru ni s'a recunoscut tot de adversari și, firește, tot subt altă formă. Am fost învinuiți deci, că am „stricat" pe scriitorii, pe care i-am atras la noi, că le-am distrus idealismul tradiționalist, că i-am făcut cosmopoliți,—ori, invers, că am sălbătăcit pe cei civilizați.

D. Sanielevici, ca să-și complecteze atacurile de acum douăzeci de ani împotriva d-lui Sadoveanu, spune că acest scriitor s'a mai civilizat grație nouă. Ce merit mare am avea, dacă noi am fi șlefuit acest diamant rar! Dar n'avem acest merit. Dacă s'a schimbat ceva in d. Sadoveanu, aceasta se datorește faptului că atunci cînd l-am cunoscut avea douăzeci și șase de ani, și azi (vai!) patruzeci

și cinci. E drept, că fiind la un loc cu noi, a lucrat și el sufletește asupra noastră, și noi asupra lui, și a rezultat ce s'a putut, dar aceasta e altă vorbă.—Desigur, că am avut o influență asupra scriitorilor, dar cea mai mică a fost asupra d-lui Sadoveanu, pentrucă d-sa, artist mare, e o personalitate prea puternică și deci mai refractară la influențe.

Făcind parte dintr'o generație și dintr'un curent de gîndire, care a vînturat multe din ideile „splendidului veac al XIX", —pozitivism, evoluționism, marxism, criticism, naturalism; Auguste Comte, Darwin, Taine, etc.—am putut avea în mijlocul mișcării literare, într'o măsură oarecare, rolul pe care ni-l atribue d. Sanielevici față de d. Sadoveanu (și meritul e mai mult al acelui „veac"). Dar acest rol nu e acela al unei școli literare, ci al unui curent cultural, de idei, singurul care se poate exercita cu folos asupra scriitorilor.

In definitiv, meritul nostru a fost că am putut crea o revistă cu prestigiu, care să impună pe scriitorii buni și să pună în umbră pe ceilalți; și că n'am publicat decît ceiace ni s'a părut *frumos*,—ori din ce școală literară era scrierea.

Faptului că *nu am venit cu nici o școală literară* se datorește contribuția *Vieții Romînești* la literatura națională.

Dar s'a zis că am pus condiții extraliterare scriitorului.

Caracterul specific național însă, și înălțimea sufletească a scriitorului, nu sînt idei care vin în conflict cu estetica. Din contra. Sînt *condiții* de frumuseță a operei literare. *Frumosul* nu e un cuvînt gol. Ca să fie ceva frumos, trebue să îndeplinească niște condiții. Și—caracterul național, este o condiție de frumos; înălțimea de suflet, este și ea o condiție. Imitînd servil, nu vei creia o operă frumoasă; cu un suflet de vătav, nu vei crea, de asemenea, o operă frumoasă.

A spune că un scriitor *bun* nu imită și nu-i un troglodit, este a releva două din multele „note" ale conținutului noțiunii de „frumos".

Nefiind conduși de criterii de „școală literară", ne refuzind coloanele noastre la nimic din ce era frumos, ne punînd coloanele noastre la îndămîna niciunui scriitor numai pentrucă ar fi avut ideile noastre, dacă nu ni se părea că are și talent,—am putut fi în situația să tipărim aici mare parte din ce s'a produs bun în țară și numai ce s'a produs bun, sau cel puțin onorabil. Că om fi greșit vreodată,—oameni sîntem!

Și, din aceiași cauză, am putut lăuda tot ce a fost bun și n'am fost tîriți să lăudăm și ceiace nu a fost bun (din motive de „școală literară", ori amiciție politică și personală).

Noi nu am făcut pe esteții niciodată. (Am fost chiar învinuiți că punem arta în slujba politicii și a moralei). Dar am dori să ni se arate cînd s'a înșelat direcția acestei reviste. Lăsînd la o parte pe scriitorii de azi, mărginindu-ne la cei dinainte de războiu, pe care vremea și opinia publică i-a clasat deja, așa încît nu mai poate fi discuție,—am dori să ni se spue cînd ne-am înșelat asupra valorii scriitorilor.

Și nu am căzut în acest păcat, nu pentrucă sîntem cine știe ce mare lucru, dar pentrucă nu am judecat după criterii nici de școală literară, nici de gașcă.—Esteții cei cu Frumosul, care ne acuzau de politică și morală în literatură, *ei* s'au înșelat amar asupra scriitorilor.—Ei, și nu noi, au spus că Cerna e cît Eminescu, d. Dragoslav cît Creangă, d. Corneliu Moldovan un mare poet epic; d. Eftimiu un Goethe, etc. etc. etc..

Aceste greșeli or fi în legătură și cu gustul lor estetic, dar credem că principala cauză e spiritul de gașcă. Noi am văzut esteți de aceștia înjosind pe un scriitor azi, și lăudîndu-l mîne, fiindcă între timp se întîlniseră în aceiași gașcă. Am văzut esteți înjosind pe un scriitor și apoi, cînd nu și-a putut alcătui o gașcă decît din scriitori din școala celui înjosit, lăudîndu-l superlativ; am văzut esteți lăudind scriitori cu gîndul să-i cîștige pentru gașca lor și apoi insultîndu-i, cînd au văzut că nu reușesc; am văzut esteți lăudind scriitori un an, înjurîndu-i anul următor, pentrucă se despărțise de ei, și lăudindu-i din nou, pentrucă se împăcaseră iar.

Cauza pentru care n'am făcut nimic pentru literatură, este, după unii (cei mai binevoitori pentru noi) faptul că n'am venit cu o școală literară, ca să producem și noi douăzeci de scriitori *la fel*. Da, din acest punct de vedere, n'am făcut nimic, o recunoaștem. Am fost mai prejos decît *toate* publicațiile. Cea mai mică publicație țărănistă efemeră avea douăzeci de colaboratori care scriau *la fel*, deci a imprimat o... pecete proprie literaturii. Tot așa cea mai mică revistă decadentă, care apărea două numere. Acum apare o revistă constructivistă. Sînt douăzeci de scriitori care scriu *la fel* (îi și cam chiamă la fel). Iată o publicație care imprimă etc.—Noi, e adevărat, n'am produs nici doi scriitori la fel în douăzeci de ani. Și doar puteam crea fără mare bătae de cap o școală, ba chiar și mai multe. D. Goga avea mulți imitatori (școala Goga), dar i-am pus pe toți la coș. D. Sadoveanu avea mai mulți (școala Sadoveanu), dar i-am respins pe toți. Ce mai de școli am fi putut avea!

După 1907 ne-a venit prin poștă o școală democrată și revoluționară, chipurile ca să ni se facă plăcere nouă, dar a trecut direct la coș.

Dar nu numai după 1907, ci întotdeauna ne-au venit la redacție nenumărate nuvele și poezii democratice (autorii lor credeau spusele adversarilor noștri că voim literatură cu democrație—să-i aibă pe suflet pe atîția bieți oameni),—și ce mai școală bogată am fi putut avea!

Și imitatorii d-lui Minulescu ne-au asediat. Puteam avea și o școală minulesciană. Și așa mai departe.

Cred adversarii noștri că e greu să ai școli? Una, două, cît vrei? Nu e greu de loc. Putem inventa cîte voiți, și să aibă aerul a ceva. Și dacă nu ne ajută imaginația, importăm.

Și, atît pentru cele inventate de noi cît și pentru cele importate, găsim noi scriitori care să le „realizeze". Atîta așteaptă băeții. Hîrtie și tipar să ai, școala vine îndată.

E mai greu să găsești talente—și talentele nu se bagă în nici o școală. Cine ar fi putut face din Goga un Arghezi și din Arghezi un Goga?

Fiindcă există istorici literari care clasifică pe scriitori în școli, cum clasifică zoologii paserile în clase,—apoi s'a crezut că aceste școli pot fi formate cu voință, de către scriitori ori „îndrumători" prin adeziune și hotărîrea de a fi într'un fel sau altul,—cum s'ar hotărî stigleţul, vrabia și scatiul să cînte la fel și să aibă pene de aceiași culoare.—Școlile mari, adevărate, sînt *constatări* ale istoriei literare, nu partide literare cu program.

Ei, dar să lăsăm asta.

Ce-am mai făcut pentru literatură?

Am ținut publicul în curent cu mișcarea literară și de idei din

străinătate,—și am dat astfel scriitorilor un public mai cunoscător, mai competent.

Am răspîndit revista în Ardeal, Bucovina și Basarabia (vorbim mereu în acest articol despre vremea dinainte de războiu) și am lărgit, și prin aceasta, publicul pentru scriitori.

Am simțit *talentul*, l-am îmbrățișat, l-am încurajat, l-am sfătuit după slabele noastre puteri, l-am „lansat".

Am făcut o cenzură atentă operei colaboratorilor, începători și chiar neîncepători.

Și—într'o ordine deosebită de idei,—și ne gîndim acuma și mai mult la vremea din urmă,—am lucrat pentru prestigiul literaturii romîne față de minoritari: *Viața Romînească* e una din puținele publicații periodice, care pot ținea piept în chip onorabil revistelor rusești și nemțești, cu care sînt deprinși Rușii din Basarabia și Nemții din Ardeal.

Așa dar, în rezumat, n'om fi făcut mult,—dar tot am făcut ceva.

Să adăogăm, spre complectare, că *Viața Romînească* fiind și o revistă științifică și, mai ales, o tribună a ideilor democratice,—reprezentînd așa dar preocupările cele mai vii ale vremii,—a interesat cercuri mult mai largi decît o simplă revistă literară și astfel a putut răspîndi scrierile colaboratorilor ei beletriști în masa cea mare a cetitorilor.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

G. Oprescu, *Eliade Rădulescu și Franța.* Studiu de literatură comparată (în *Dacoromania*, III). Cluj. 1924.

Activitatea lui Eliade Rădulescu a atras în vremea din urmă atenția mai multor cercetători, care nu au reușit totuși să scoată în evidență meritele lui reale. Unii au insistat asupra poetului Eliade, deși acesta n'a fost poet; alții au stăruit asupra lui Eliade ca filozof și din nenorocire—aceasta e cea mai puțin importantă latură din întreaga lui operă. D. Oprescu a studiat raporturile dintre Eliade și cultura franceză, oprindu-se și d-sa mai mult asupra izvoarelor franceze ale filozofiei lui.

Am spus altădată, în această revistă, că anul 1848 împarte activitatea lui Eliade în două epoci distincte: prima epocă, importantă prin activitatea lui culturală; a doua—în care n'a avut nici o influență asupra contemporanilor săi—cuprinde opera de propagandă, de filozofie mistică și de profet. Aceste epoci cuprind și ele cîte două faze deosebite. In prima epocă, el are întîiu o activitate rodnică și sănătoasă (1828—1840), apoi, până la anul de glorie și libertate, activitatea italienistă; în epoca a doua prima fază e aceia de propagandă (1848—1859), iar cealaltă, pănăla sfîrșitul vieții sale, activitatea de filozof și profet.

D. Oprescu nu a dat prea multă atenție împărțirii operei lui Eliade, după cum nu a dat nici d. Bogdan-Duică. Cercetînd activitatea lui Eliade, d-sa o imparte în trei capitole: „anii de formație", „epoca de maturitate" și „declinul". In acest mod, gramatica, singura manifestare de spirit critic a lui Eliade, e studiată în „anii de formație"; iar în epoca de maturitate se consideră întreaga lui operă dela 1837 pănăla „Echilibru între antiteze", cînd începe „declinul". In realitate „declinul" a început imediat după 1848 și opera lui Eliade e cea mai bună mărturie.

In afară de Condillac și Destutt de Tracy, Eliade a utilizat în gramatică și alte izvoare, indigene, care ar trebui studiate; numai atunci se va vedea dacă spiritul critic, de care am pomenit, e de împrumut sau îi aparținea. D. Oprescu explică prea ușor origina italienismului lui Eliade, luînd de bune o afirmație neîntemeiată a lui Vaillant ori alte fapte mărunte. Un *„paralelism* al limbilor ce au relație" cu cea romînă, era vechiul lui deziderat, din prefața gramaticei dela 1828. Acolo și-a afirmat el direcția pe care a exagerat-o mai tîrziu: „Frații noștri Italieni foarte înțelepți și gînditori au cunoscut, ce le este de lipsă și care sînt roadele pedantismului într'această materie. Pe dînșii și drumul pășirii întru cunoștinți ale duhului omenesc trebue să urmăm și noi".

Dacă în unele părți d. Oprescu a reușit să precizeze cîteva izvoare ale filozofiei lui Eliade, cum sînt scrierile lui Eugène Sue și Lecouturier, în alte părți—cu o vădită inabilitate în mînuirea ideilor abstracte—d-sa nu aduce decît citații și bibliografie. Pentru a dovedi că Eliade n'a cunoscut direct ideile lui Hegel și că a fost influențat de școala saint-simoniană, autorul combate pe d. Buricescu, în loc să aprobe pe d. Scraba, care cu cîțiva ani înainte a dovedit același lucru: influența lui Proudhon, Esquiros, Pierre Leroux, J. Reynaud și—foarte

neprecis a lui Fourier (de ce nu citează autorul pe d. Scraba, măcar odată, la bibliografie ?).

In privința lui Fourier, d. Oprescu inregistrează pasagiile numeroase în care Eliade îl pomenește (în unul spune clar că l-a cunoscut încă dela 1832); dar contestă orice influență fourieristă în opera lui Eliade (p. 100: „n'am aflat nici o urmă evidentă în opera lui Eliade despre influența lui Fourier"). D-sa știe că Fourier era unitar; și cînd—un exemplu la întîmplare Eliade declară: „Aș dori să fie *o* nație, *o* limbă *o* religie, *o* lege" (*Curierul de ambe sexe*, 30 August, 1837, p. 275; *Curierul romînesc*, 1839, p. 28) de unde se inspirase, dacă nu din „Teoria unității universale" a lui Fourier? Și tot așa mai tîrziu, în a 2-a parte din *Instituțiile Romîniei*, de unde a luat Eliade cele mai multe argumente pentru *unitate?* Influența lui Fourier e mai veche și tot atît de mare ca a lui Proudhon; amîndoi aceștia erau doar pentru Eliade „profeți și martiri", care au venit „să regenereze lumea cași cristianismul la începutul lui" (*Equilibru*, p. 346); pe ei i-a imitat Eliade ca „profet", ca „martir" și ca regenerator" al Romînilor.

Autorul nu spune de cine este scrisă cartea *Le vrai socialisme*, din care Eliade mărturisește singur că a început a se „orienta" despre senzul cuvîntului „cabalist": *socialismul*. Deasemenea nu studiază de fel influențele—tot franceze—ale lui Michelet, Guizot (Istoria civilizației), Louis Blanc, V. Considerant, Baudet-Dulary, Enfantin, etc., care sînt împrăștiate, ca un mozaic, în opera lui Eliade.

Exactitatea și munca d-lui Oprescu sînt demne de prețuit; lucrarea sa este însă necompletă și defectuoasă, deși am fi dorit să fie altfel.

I. Șiadbei

* * *

E. Bucuță, *Legătura roșie*, („Cartea vremii", colecție enciclopedică editată de fundația Principele Carol), 10 lei.

D. E. Bucuță e un excursionist pasionat: ne aducem aminte de cîteva pagini frumoase închinate „drumeției" în „Ideia Europeană". Din multiplele sale peregrinări, a adunat impresii în volumul de față, închegînd unele din ele chiar într'o bucată cu caracter epic mai dezvoltat: Legătura roșie. Ni se înfățișează mediul țărănesc ardelean, deosebit de acela al nostru, prin caracterul său mai burghezesc. Sînt pagini în această nuvelă, acelea care descriu îndărătnicia aprigă a țărănimii de dincolo în luptă cu semenii, cu prejudecățile și natura, în adevăr remarcabile. Și nota proprie se degajă independentă de influențele fatale, în aceste subiecte, ale d-lui Agîrbiceanu și Slavici. Unele descrieri de natură amintesc pe d. Sadoveanu. Caracterul propriu al acestei nuvele cași a impresiilor care urmează e intelectualismul. D. E. Bucuță, e poet desigur, dar e mai ales un publicist și un critic de talent. Notele pe care le publică în „Ideia Europeană" sînt din cele mai judicioase. Lecturile d-sale sînt profunde și variate. Cînd își aplică observația la viață, filtrul acesta cerebral care consideră ambianța ca un obiect de studiu, nu dispare. Impresiile d-sale sînt cenzurate, sublimate de o atitudine critică. Deaceia literatura d-sale e mai ales inteligentă. Ca mentalitate d. E Bucuță e un modernist: concentrare, stil suggestiv și impresionist, bogăție de senzații, lipsă de sentimentalism, eliminarea bagajului pur descriptiv etc.. Totuși preferințele sale merg către primitiv, și vechi. Îl atrag țăranii, preoții simpli, oamenii modești. Deasemeni natura sălbatecă dela munte la baltă. Un modernist cu gust pentru arhaic, dacă se poate spune. Combinația e interesantă și, după cum se vede, posibilă. Dealtfel una din caracteristicele literaturii moderne e tocmai această alianță. Rezultă însă o mulțime de inconveniente. In primul rînd limba. Preocupat să schimbe metrul frazei curente, d. E. Bucuță încearcă împreunări de neaoș romînesc și sintaxă expresionistă, nu totdeauna fericite și, ceiace e mai grav, de

multe ori obscure. Cum sinteza celor două elemente nu e încă definitiv închegată, însuși compoziția bucăților mai lungi, în felul „Legăturii roșii", sufere de o vădită confuzie. Și e păcat, fiindcă calități reale sînt împedecate dela expresia lor firească prin acest manierism artificial. O evoluție însă pare a se degaja în scrisul d-lui E. Bucuță, tocmai în senzul limpezirii și al echilibrului: dela scrisul său deacum doi-trei ani și pănăla cel de azi e o notabilă diferență. Dacă transformarea e reală, nu poate decît să ne bucure.

M. Ralea

* * *

Sandu Teleajăn, *Poveștile lui Hinu Ion*, (Bibl. Dimineața), 1925.

Volumașul cuprinde cîteva schițe și amintiri scrise cu vervă, cu umor, și cu un dar de narație plin de sinceritate și simplitate. Unele formează documente omenești, altele simple anecdote ori observații din viață, animate de buna dispoziție simpatică a autorului.

D. Sandu Teleajăn e o fire de artist: actor, autor dramatic, redactor de revistă, gazetar și nuvelist. Zelul d-sale, care nu are veleități uriașe e totuși rodnic și demn de toată simpatia, în cercul restrîns, dar multiplu în același timp, în care se desfășoară. Entuziasmul d-sale dezinteresat pentru litere depășește cu mult mercantilismul abject al acestor timpuri.

Poveștile acestea vor fi cetite cu plăcere, cu plăcerea aceia care reesă dintr'o manifestare firească, lipsită de pretenție.

M. R.

* * *

Petre Sergescu, *Scrisori din Varșovia*, edit. „Ramuri", Craiova.

Sînt impresii dintr'o călătorie la Varșovia, scrise curat, cu limpezime și căldură. Din ele putem căpăta o idee generală, ușor idealizată se pare, despre starea actuală a statului polon. E vorba aproape de toate aspectele vieții publice de acolo: politica internă, politica externă, starea economică între anii 1923—1925, în fine arta și literatura poloneză, schițate pe scurt dela originele lor până azi. Insuficientă ca să dea o idee completă despre viața vecinilor noștri, broșura poate excita interesul pentru informații mai aprofundate, ceiace aduce încă un folos.

M. R.

* * *

I. Negrescu, *Influențele slave asupra fabulei romînești în literatura cultă*, II, Chișinău, 1925.

Lucrarea de mai sus alcătuește partea a doua a unei lucrări mai întinse, cuprinzînd studiul influențelor slave asupra fabulei romînești. Partea întâia, care se ocupă cu exercitarea acestor influențe asupra fabulei din literatura populară scrisă, e în curs de tipărire în *Arhiva*, urmînd a apărea și ea în volum.

Studiul d-lui Negrescu aduce contribuții nouă pentru istoria literaturii.

D-sa începe cu fabulistul bănățean D. Țichindeal. Se știa de mult că fabulele acestuia sînt o traducere, uneori o localizare, a producțiilor de același gen ale sîrbului D. Obradovici, care și el, la rîndul său, tradusese din Esop, Lessing etc..

Țichindeal a luat până și precuvîntarea scriitorului sîrb, localizînd-o. La 1885, un scriitor din Banat, I. Rusu, a dat o traducere, mărturisită, a fabulelor lui Obradovici, denunțînd astfel ca plagiator pe

Ţichindeal. Traducerea a înlăturat multe din localizările fabulistului romîn, dar pe unele le-a lăsat. Pentru acestea din urmă d. Negrescu dă textul sîrbesc împreună cu traducerea, precum şi versiunile lui Ţichindeal şi Rusu. In felul acesta, autorul demonstrează că şi traducătorul din 1885 a localizat un număr de 13 fabule.

Interesante sînt informaţiile, care se dau asupra personalităţii lui Obradovici. E un îndrumător al poporului său şi se vede că aceasta a atras şi pe Ţichindeal, la care se adaogă faptul că scriitorul sîrb era născut în Banat şi ştia romîneşte.

Restul influenţelor slave, analizate de d. Negrescu, sînt ruseşti, fiindcă autorii de fabule studiaţi sînt moldoveni. D-sa vorbeşte în treacăt despre această influenţă exercitată asupra lui Asaki, Pann şi Negruzzi.

Despre fabulistul basarabean I. Sîrbu, traducător al lui Crilov şi Hemniţer, a vorbit pe larg d. Şt. Ciobanu. D. Negrescu demonstrează, prin texte paralele, că alte patru fabule sînt traduse tot din Crilov, iar şapte din Dmitriev.

Intr'o lucrare anterioară d. A. Epure stabilise că C. Stamati tradusese 30 de fabule din Crilov. La acestea autorul adaogă încă un număr de şapte fabule, traduse din Hemniţer.

In *Contemporanul* din 1885 se arătase de asemenea izvorul rusesc (Crilov) a 45 de fabule ale lui Donici, la care d. Epure adăogase încă 14. La acestea d. Negrescu adaogă încă o fabulă tradusă tot din Crilov, una din Dmitriev şi şapte din Izmailov, cu mici schimbări.

Intr'un ultim capitol, autorul cercetează rolul şi însemnătatea fabulelor traduse şi localizate faţă de izvoarele lor.

In cercetarea atingerilor noastre cu Ruşii sînt folosite memoriile maiorului rus von Raan, care a luat parte la expediţiile din 1787 şi 1790, tipărite la Petersburg în 1792.

Prin studiul d-lui Negrescu se complectează şi se îndreaptă erorile unor anumite capitole din istoria literaturii. Cunoaşterea limbilor sîrbă şi rusă · două limbi aşa de puţin cunoscute de istoricii noştri literari — a adus surprize interesante. Influenţele străine de orice fel — sînt încă aşa de puţin studiate, încît desigur aceste surprize vor merge crescînd cu noile cercetări.

D. Negrescu a umplut un gol simţit în istoria literaturii. Ii urăm să ducă şi mai departe calităţile sale de cercetător serios şi cu metodă, dîndu-ne lucrări interesante asupra influenţelor ruseşti în celelalte genuri literare, de exemplu asupra nuvelei lui Negruzzi şi Odobescu, etc..

K..

* * *

Léon Bérard, *Au Service de la Pensée Française*, Paris, 1925.

„Le Ministre est l'orateur des vérités communes". Iată toată substanţa volumului d-lui Bérard, definită de d-sa. Eliminaţi din ultimul cuvînt orice înţeles vulgar, orice tendinţă banală şi păstraţi-i sensul grav şi viguros. La această apreciere justă şi moderată, adăugaţi farmecul subtil şi august al unei instrucţii clasice şi pasiunea pudică a unui patriotism luminat. Pe deasupra, o ironie aristocratică şi dezinteresată ca în Montaigne, ca în Anatole France şi care izvorăşte dintr'o inteligenţă fină şi ingenioasă. Astfel obţineţi, ca după o reţetă sigură, personalitatea fostului ministru de instrucţie publică

Volumul se compune din discursurile rostite cu ocazia comemorării marilor artişti francezi. Ocaziile erau diverse, dar toate cuprind ceva din măreţia solemnă şi duioasă a momentelor de reculegere naţională. Este o adevărată frescă de reînălţare şi educaţie.

Curentele literare se reîmprospătează dintr'o aspiraţie încă vagă,

dintr'o îndepărtată influenţă orientală. Tendinţa de raţionalizare a Francezului a ajuns poate să epuizeze vechiul fond de senzibilitate romantică sau sistemul de observaţii crude şi lucide ale unui naturalism mai recent. Este în literatura actuală mai multă cochetărie şi spirit „monden" decît simţire profundă sau veşnice conflicte umane. Niciodată n'au fost mai multe şcoale şi bisericuţe şi sforţarea de individualizare este atît de pronunţată încît se dezlipeşte de fondul comun al sensibilităţii. Stilul însuşi se destramă subt asalturile imaginaţiei, ale neprevăzutului. O adevărată mişcare centrifugă încearcă să se departeze de tradiţie. Ambiţia de reînoire ajunge cîteodată la un spirit iconoclast ridicol sau macabru. Sintaxa chiar este supusă la această operaţie de supleţe insuportabilă şi, fiind lăsată la discreţia oricui, îşi schimbă factura după cum e vorba de un roman de dragoste sau de o călătorie cu avionul.

D. Léon Bérard a început o adevărată cruciadă pentru restaurarea studiilor clasice. Inţelegînd nevoia esenţială de a anima curentele literare prin noi aspiraţii, fostul ministru vrea să le altoiască pe trecutul monumental al literelor franceze. Sprijinite pe tradiţia antică eleno-romană, protejate de bunul simţ al rasei, acestea pot evolua libere către noi destine. Iată de ce oratorul oficial, vorbind despre oricare din marii reprezentanţi ai culturii franceze, îl situează în evoluţia tradiţională a spiritului naţional cuprinsă între moştenirea Romei şi a Eladei şi hotarele sigure ale bunului simţ francez. Dela Rabelais pânăla Barrès, La Fontaine ori Renan, Ingres sau Besnard, reprezentanţii autentici ai acestei naţiuni, de dimensiuni universale, cu o glorie mondială, nici unul nu s'a depărtat dela aceste inspiraţii. Astfel autorul se leagă cu această puternică şcoală din Franţa, care, vrînd să restaureze doctrina ordinei, proclamă valoarea eminentă a inteligenţii. Mai puţin dogmatic însă decît oricare din reprezentanţii noului tomism sau ai raţionalismului păgîn, d. Bérard îşi păstrează o fermecătoare libertate în aprecierea actualităţii. Paginile sale despre Renan sînt de o perfectă înţelegere şi de o armonie plină de mişcare şi de pasiune. Toate ambiţiile se liniştesc într'o trainică admiraţie cînd tind spre un cult comun: al limbii franceze şi spre un ţel etern: adevărul. D. Bérard ştie cîtă nobilă toleranţă este în învăţămîntul lui Renan şi cîtă eroare la cei care nu pot vedea ce este adînc şi permanent în tendinţele şi directivele lui. „Il s'était fait une sagesse des parcelles de vérité qu'il avait rencontrées dans les rêves de tous les sages". Influenţa lui Renan a degenerat adesea în contact cu infirmitatea intelectuală a unor urmaşi, dînd naştere la consecinţe care contraziceau bazele însăşi ale gîndirii renaniene. El n'a vrut niciodată să ruineze prestigiul raţiunii şi relativismul pe care l-a creiat nu decurge dintr'un scepticism original. Reînoind utilitatea criticii şi supunînd credinţa însăşi la o verificare ştiinţifică, Renan a declarat atotputernicia raţiunii; dar, fără să-i acorde o valoare infailibilă şi absolută, el i-a multiplicat punctele de vedere şi i-a sporit graţia odată cu şansele.

Dar cartea d-lui Bérard nu se rezumă, nici nu se adnotează. Ea se citeşte cu plăcere şi cu utilitate. La noi în ţară, poate fi o contribuţie serioasă la educaţia naţională şi la elocinţa oficială. Discursurile d-lui Bérard, cochete şi grave, pot atrage chiar pe campionii romantismului nostru oriental. Tribuna s'ar îmbogăţi în gîndire şi pudoare, iar sentimentele naţionale s'ar reînălţa printr'un cult delicat şi generos care se întîlneşte până în acordurile funebre din ultimile discursuri ale d-lui Bérard.

Const. I. Vişoianu

Revista Revistelor

Arhiva pentru știința și reforma socială, No. 3—4.

Acest prețios organ s'a făcut așteptat aproape un an. In schimb, numărul ultim aduce un copios material de studii, documente, recenzii, etc..

Un studiu al d-lui Albert Thomas despre „Bureau international du Travail", care a fost cunoscut subt formă de conferință cu ocazia vizitei pe care autorul a făcut-o la noi în țară, începe volumul.

Partea teoretică e scrisă de d. P. Andrei, care se ocupă într'un articol substanțial și bine gîndit despre „Problema metodei în Sociologie". D-sa se ridică contra monismului metodologic, reprezentat mai ales de Durkheim. Arată că fenomenul social nu poate fi definit numai obiectiv, „ca un lucru". Raporturile psihologice dintre indivizi intră și ele ca o contribuție, iar repetarea lor tipică, aduce consolidarea în instituții sociale. Astfel Durkheim trebue complectat cu Simmel și cu reprezentanții lui „Bezichungslehre". De aici necesitatea eclectismului, sinteză absolut necesară progresului sociologic

D. I. C. Filitti continuă studiul său asupra „Evoluției claselor sociale și trecutul romînesc", iar d. P. P. Negulescu pe aceia asupra „Partidelor politice", care devine din ce în ce mai interesant.

Ca tot ce scrie d. St. Zeletin „Inceputurile individualismului" prezintă un punct de vedere nou și o metodă fermă. Aplicarea sociologiei economice la istoria antică poate fi fecundă, dovadă Pöhlmann, și până la un punct Glötz.

Variate și bogate recenzii.

Lumea, (Bazar săptăminal). Am mai vorbit de această revistă, unde d. Sadoveanu scrie, săptămînă cu săptămînă, una din cărțile sale cele mai bune, creînd aproape un gen nou: schița de vînătoare pitorească și în același timp plină de învățăminte în specialitatea tehnicei vînătorești; unde d-ra Otilia Cazimir se relevă tot mai mult ca o „foiletonistă" lucidă, și înzestrată cu un ascuțit spirit de observație; unde d. Sevastos se războește spiritual cu obscurantismul și cu reprezentanții lui. Din ultimele numere, ținem să relevăm o bucată a d-lui Topirceanu, în care d-sa, ținînd să ne denunțe imaginația creatoare a autorului schițelor vînătorești, a scris una din cele mai bune bucăți ale sale, - descripție, poezie, humor și a reușit să ne dea un *portret* al d-lui Sadoveanu, de care nu se va putea dispensa istoricul literar; —și poezia d-lui T. Arghezi *Note poetice pentru*

Graiul nopții, profundă și stranie, — care ne-a mărit și mai mult sentimentul, cu care așteptăm volumul său de versuri.

Dela democrația formală la acea creatoare

Inainte de izbucnirea războiului mondial, democrația formală nu exista încă în Germania. Sindicatele muncitorești trebuiau să lupte pentru libertatea lor de mișcare și dreptul de coaliție al muncitorilor nu era încă asigurat. Muncitorimea era înlăturată în Prusia de la viața politică, prin sistemul electoral al celor trei clase iar în imperiu, stingherită prin învechita împărțire a cercurilor electorale, ea era deasemeni exclusă din administrația statului. Puterea constructivă a clasei muncitoare germane era paralizată de structura feodală a statului. In cercurile politice și sindicale e destul de răspîndită însă părerea că democrația politică a fost realizată odată cu revoluția din 1918, pe cînd cea economică e numai la început. Democrația politică formală nu trebue însă confundată cu adevărata democrație politică creatoare. Căci democrația politică nu poate fi separată de acea economică și nu poate fi cucerită, cum cred unii, înaintea ei. Robia economică e după Marx baza robiei politice și sociale a muncitorimii salariate. Victoria economică numai a acesteia, va aduce adevărata libertate. Căci muncitorul salariat e și azi subordonat politicește clasei capitaliste și mijloacele economice joacă un rol hotărîtor în alegerile politice. Dar chiar cînd clasa muncitoare ar poseda majoritatea în minister și parlament, ea nu ar avea încă în mînî, adevărata administrație a statului. Căci îi lipsesc deocamdată cunoștințele și experiența necesară. Mulți socialiști au avut în Noembre 1918 iluzia, că domnia comisarilor poporului socialiști însemnă deja cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare. Ei așteptau în același timp întreaga transformare a economiei statului și societății prin decrete politice a tot puternice și liberatoare. Dar clasa muncitoare nu ajunge la adevărata stăpînire a puterilor statului, decît atunci cînd dispune de forța economică necesară pentru a duce socialismul (în stat și administrație) politicește, la îndeplinire. In Rusia, partidul comunist, care a acaparat în mod violent statul, nu a putut realiza nimic practic. El a distrus numai formele pline de făgăduinți ale colectivismului capitalist și în loc de a emancipa proletariatul socialist, a dezlănțuit instinctele individualiste de proprietate ale țărănimii. Rezultatul final individualist al dictaturii bolșevice în Rusia și cursul negativ al catastrofei din Noembre în Germania, au făcut pe mulți socialiști să se îndoiască de o soluție pur politică a problemei social-democratice. Organizația economică social-democrată trebue să preceadă statul social democrat viitor. Și în această privință, activitatea sindicală și cooperativă, după cum afirmase încă înainte de războiu revizionismul și reformismul împotriva radicalismului ortodox marxist, vor avea rolul hotărîtor.

(Paul Kampffmeyer. *Sozialistische Monatshefte,* Februar).

Kant și Societatea Națiunilor

Kant se inspiră dela filozofia socială a secolului XVIII, caracterizată prin raționalism și optimism. Sursele sale în această privință sînt Locke și Rousseau. De la cel din urmă la individualismul și ideia democratică, Revoluția franceză cu principiile umanitare îl influențează deasemeni. Kant se declară contractualist. După el, cași după Rousseau, societatea e rezultatul unui contract, prin care indivizii izolați își alienează o parte din libertate pentru avantaje în comun. Ceiace se întîmplă între indivizi, se poate realiza și între națiuni. Idealul social va fi o societate a națiunilor, organism superior acestora care va reglementa și dreptul internațional. Prima idee în acest senz a fost dată de Bernardin de Saint-Piere. Kant o reia după acesta. Proectul lui con-

ține deziderate ca acestea: dispariția armatelor permanente, forma de stat republicană, dreptul de autodeterminare, autonomia politică a fiecărui stat. In această privință, Kant este cel mai principal precursor al Societății Națiunilor, realizată abia după o sută și mai bine de ani dela moartea lui.

(Th. Ruyssen. *Revue de Métaphysique et de Morale).*

Teatrul lui Jules Romains

In Decembre s'a jucat la „Comédie des Champs-Elysées" *Amédée et les Messieurs en rang* a lui Jules Romains.

Piesa, care a fost primită cu indiferență de public și de critică, are o interesantă temă de psihologie colectivă.

Amédée e un „mister într'un act". Jules Romains spune în programul oficial vîndut în seara reprezentației: „nu e nevoe de a justifica denumirea de «mister». In cursul acțiunei care e din cele mai simple, publicul va putea să întrezărească cîteva adevăruri care tind a forma, ceiace s'ar putea numi o *mistică* a vieții moderne".

Un mister, în sensul curent, însamnă ceiace nu se cunoaște; în adevăratul sens, însemnă ceva ce nu e cunoscut de vulgar. Un mister separă oamenii în două categorii: în profani și inițiați. Secretul cunoscut în comun creiază legături spirituale, fondează grupul.

Orice grup coherent pentru a-și evidenția coherența recurge la mistere. Sectele religioase au miturile și riturile lor care au două sensuri: unul aparent pentru mulțime și altul simbolic pentru credincioși. Partidele politice au emblemele lor, societățile secrete au limbajul lor convențional. Grupurile își creiază mistere. Și invers: orice secret posedat în comun tinde a fonda un grup. Mai mulți oameni care nu se cunosc, se întîlnesc din întîmplare și se găsesc confidenții unui secret; îndată se creiază între ei o complicitate, se creiază legături care s'ar putea numi mistice, de aceiași natură cu acele care formează grupele religioase. Aceasta e tema piesei lui Romains.

Cîțiva clienți anonimi care se întîlnesc din întîmplare la un vînzător de ghete, unde Amédée e lucrător, află din întîmplare un banal secret de dragoste al lui Amédée. Indată se creiază între ei legături, se fondează grup, la un moment dat sînt pe cale de a se constitui în „cerc privat".

In locul cel mai vulgar, cu ființele cele mai șterse, în trivialitatea actelor celor mai cotidiane, se poate naște acest lucru misterios: un suflet colectiv, același care creiază zeii și patriile.

Tema a mai fost tratată de Maeterlink. *Intérieur* are aproape acelaș subiect: două grupe din care unul *știe* și celălalt ignorează, inițiați și profani.

Amédée merită să fie primit de public cu mai puțină incomprehensiune.

(René Maublanc. *Europe*, Janvier)

Adaptarea salariilor la costul traiului în Ungaria

Mine, industrie și comerț.

Dela începutul războiului, salariile n'au putut fi menținute față de costul vieții în acelaș raport ca înainte de 1914. 80 la sută din lucrătorii neînrolați au fost constrînși să lucreze în uzinele de muniții și material de războiu, supuși disciplinei militare și legii marțiale, lipsiți astfel de libertatea de acțiune. In 1916 se creiază comisiuni speciale, însărcinate să examineze revendicările lucrătorilor, care ridică într'o măsură nivelul salariilor, dar nici pe departe în măsura scumpirii traiului.

Către sfîrșitul războiului agitația lucrătorilor cîștigă teren și are ca rezultat generalizarea convențiilor colective de muncă; dar și cu aceste convenții salariile rămîn mult în urmă față de scumpirea vieții.

Starea de anarhie economică care urmă revoluției comuniste, permise patronilor să respingă sistemul convențiilor colective. Patronii căutau să mineze organizațiile sindicale, să provoace sciziuni, să determine formarea de noi sindicate constituite pe bază națională sau confesională. Sindicatele expuse la o serie de măsuri de intimidare și persecuție și absorbite cu ajutorarea șomeurilor nu puteau aduce nici o îngrădire puterii patronilor de a fixa condițiile de muncă. Adaptarea salariilor la costul vieții era lăsată în întregime la discreția patronilor.

Ceiace îngreuia situația, era lipsa unor statistici probante relativ la urcarea prețurilor, care să poată fi utilizate la stabilirea salariilor: nu exista și nu există încă o publicație oficială a numerelor-indice.

In 1921 organul oficial al Federației sindicale ungare începu a publica numerele-indice de scumpirea vieții, pentru o familie de lucrători, luînd ca bază prețurile din 31 Iulie 1914.

Exemplul e urmat de *Pester Lloyd*.

Tot în 1921 publică d-nii Dalnoki-Kovats și Gal indicele de costul vieții a unei familii uvriere și indicele salariilor. Cifrele arată că nivelul minimum al salariilor a fost atins în 1919.

Cu toate condițiile critice, nivelul salariilor reale a crescut începînd din acest an, grație reacției uvriere care s'a manifestat sub forma de conflicte prelungite și din ce în ce mai violente. Ca remediu s'a propus în două rînduri crearea unei federații profesionale mixte, compusă din delegați ai patronilor și lucrătorilor, însărcinată să amelioreze condițiile de muncă. Deși proectele de legi depuse în Adunarea Națională în 1921 și 1923 n'au fost votate, totuși aceasta a făcut pe patroni să înceapă tratative directe cu lucrătorii și să adopte o atitudine mai puțin intransigentă față de revendicările lor.

Ameliorarea salariilor proveni din utilizarea numerelor-indice în calcularea lor. Cînd ideia unei federații profesionale mixte fu părăsită, lucrătorii cerură cu insistență o compilație oficială periodică a numerelor-indice și adaptarea salariilor la aceste indice. Aceste cereri au provocat controverse, au fost discutate de asociații științifice, în presă și în adunarea națională. S'a căutat să se dovedească că această procedare ar aduce o urcare a prețurilor, o depreciere a monedei și o creștere a inflației, consecințe pe care le-ar suporta tot lucrătorii. Totuși s'a văzut că dacă nu se poate aplica riguros indicele de costul vieții la calculul salariilor, trebue să se țină samă de ei, și aceasta nu numai în interesul lucrătorilor. Utilizarea rațională a numerelor-indice facilita mult negocierile relativ la salarii, și era singurul mijloc de a curma anarhia salariilor. S'a dovedit că unele asociații patronale, care țineau sama de numerele-indice plăteau, salarii inferioare cu 40 la sută față de celelalte similare.

Din 1923 convențiunile colective încheiate ținînd sama de indicele de costul vieții se introduc în largă măsură, cu toată opoziția Federației patronale. Cum nu există o statistică oficială a numerelor-indice, se utilizează una din cele citate mai sus, sau o medie între ele.

Acest tip de convenție e mult mai rar în marea industrie decît în celelalte ramuri de muncă.

Procedura adoptată variază: se ia ca salar de bază salarul plătit la data încheierei contractului și i se adaugă un supliment proporțional cu urcarea prețurilor sau suplimentul se calculează după ultimul salar plătit.

Stabilizarea monetară a adus în 1924 o stabilizare a costului vieții. Totuși e încă posibilă o urcare a prețurilor, determinată de fluctuațiile monetare sau de crizele economice.

Utilizarea numerelor-indice a adus o ameliorare simțitoare condiției lucrătorilor fără să se poată atinge nivelul dinainte de războiu.

Agricultura. In timpul războiului, pentru a se remedia lipsa brațelor de muncă, s'a instituit munca obligatorie.

Salariile erau majorate cu 30 la sută față de 1915. Deși această majorare era cu mult mai mică decît urcarea prețurilor, totuși lucrătorii agricoli erau avantajați, fiindcă în multe cazuri plata se făcea în natură.

Republica poporului, care urmă imediat după armistițiu, creiă co-

misiuni de conciliare și de salarii însărcinate să aplaneze conflictele de muncă și să fixeze nivelul salariilor.

După căderea guvernului comunist, se reintroduseră dispozițiile din timpul războiului cu modificarea că salariile erau fixate de autoritățile locale, ținînd seama de condițiile agricole ale momentului.

Situația lucrătorilor agricoli se înrăutățește în urma regulamentelor votate în 1921, care dispun fixarea unui salariu maximum.

În 1923 se votează o lege asupra prevenirii exploatării nejustificate a lucrătorilor agricoli. Această lege declară nule contractele încheiate în condiții de spoliare pentru lucrători. Reglementează constituirea unor comisiuni însărcinate să fixeze salariile minime. Patronul care angajează un lucrător subt minimumul fixat e pasibil de amendă.

Acest minimum variază mult după regiune și după epocă.

(D. Pap. *Revue Internationale du Travail*, Février).

Viața și opera lui Karl Spitteler

Karl Spitteler, premiat cu premiul Nobel pentru literatură în 1919, s'a născut la Liestal, capitala semicantonului Bale-Compania, în 1845 la 24 April. Ce știm despre anii copilăriei sale o datorăm volumului său *Meine frühesten Erlebnisse;* din cetirea acelor pagini rămînem cu convingerea că omul și opera sa, chiar marile poeme au fost determinate în parte de impresiile prime ale copilăriei. Familia sa e de origină umilă. La Bal și-a făcut clasele primare, gimnaziul și paedagogium: vechea cetate humanistă i-a revelat frumusețea miturilor Greciei antice, mituri de care avea să se servească spre a exprima sentimentele sale cele mai intime și profunda sa concepție. Primele preocupări artistice au fost în direcția muzicei și picturii: numai tîrziu, printr'un fel de renunțare, s'a întors către poezie.

A studiat apoi la Zürich teologia, unde fu influențat de Burckhardt; cetind pe Ariosto, Spitteler devine conștient de adevărata sa menire.

La 22 de ani pleacă la Heidelberg; aici concepe subiectul epopeii sale *Prometeu*, care va apărea în forma ei definitivă la 1882. La 1869 se prezintă la un examen de stat și este respins; la 1871 pleacă în Rusia ca perceptor în casa unui general și stă opt ani. Intors în patrie o duce foarte greu pănă la 1885; acum publică el opere mici, toate de un profund pesimism, intitulate *Extramundana*. In 1885 începe activitatea sa de ziarist; scrie la *Basler Nachrichten*, la *Noua gazetă din Zürich* și la *Kunstwort*, unde e recomandat de Nietzsche, ca cel mai bun scriitor al timpului în materie de estetică.

Essais-urile publicate în foiletoanele acestor ziare le-a publicat mai tîrziu în volume subt titlul *Lachende Wahrheiten* (1898); ele formează o introducere utilă pentru înțelegerea lui *Prometeu* și a *Primăverei olimpice*. La 1892, ajunge în sfîrșit independent; se stabilește la Lucerna, în casa pe care n'o va mai părăsi toată viața și unde gloria și averea au să vină în fine și unde își termină zilele într'o senină și luminoasă bătrînețe.

La 1910 cînd apare *Primăvara olimpică*, Felix Weingartner într'o broșură celebră îl prezintă Germaniei ca pe cel mai mare poet al său. El publicase pe lîngă operele amintite, colecții de versuri lirice sau lirico-epice ca: Schmetterlinge 1889, Glokenlieder 1892, Litterarische Gleichnisse. Balade 1896. In proză apare *Friedli der Kolderi, Gustav, Locotenentul Conrad, Imago, Micii misogini,* (Mädchenfeinde), apoi *Das Weltfasten von Heimligen. Man wird gerufen* și multe alte nuvele și schițe perdute prin jurnale și necuiese în volume; unele sînt idile cîmpenești, altele în genul naturalist, altele romane ale copilăriei. Dar niciuna nu e deopotrivă cu înălțimea de concepție, cu perfecțiunea artistică pe care o găsim în cele două capodopere ale sale: Prometeu și Primăvara olimpică, opere de un pesimism adînc dizolvant.

(H. de Ziegler. *Mercure de France*, Februar).

Reforma monetară în Rusia

În primăvara anului trecut, Sovietele au înlocuit rubla-aur cu o altă monedă: *cervoneful*. Numele acesta aduce aminte de banul de aur din legendele și basmele Rușilor. Deaceia, și datorită propagandei ce s'a făcut în senzul că noua hîrtie monedă e suficient garantată în depozitul de aur al Băncii de emisiune, cernovețul a fost primit cu multă simpatie și încredere.

Dealtfel asemenea monedă (care de fapt e un simplu instrument de schimb, un fel de bon, și nu se poate schimba la bancă contra aur, căci depozitul băncii acopere abia 20—25 la sută, din valoarea ei) nu se poate menține decît datorită încrederii ce i se dă de către populație. Sovietele au luat măsuri ca cernovețul să circule numai înlăuntrul țării, să nu fie cotat la bursă și au rezervat numai pentru stat dreptul de a cumpăra și vinde devize străine.

Cu aceste precauții luate, noua monedă se menține fără fluctuații apreciabile de aproape un an de zile. Dar cum valoarea ei este iluzorie și stabilitatea se va menținea atîta timp cît comerțul și industria Rusiei se vor dezvolta normal.

Orice stagnare a industriei, orice lipsă de mărfuri, vor face ca valoarea de schimb a cernovețului să scadă și în cazuri de grea criză industrială, să rămîe un simplu bon de hîrtie fără nici o valoare reală.

Deaceia reforma monetară din Rusia nu poate fi privită cu multă speranță. Banca de stat n'ar trebui să emită hîrtie monedă dacă nu-i în măsură s'o schimbe în aur la prezentare. Stabilitatea monedei s'ar menține și în cazul Rusiei, dacă o societate privată cu gajuri însemnate ar garanta valoarea biletelor emise, dacă nu în aur pur—măcar în prețul aurului.

Dar în Rusia unde capitalul, industria și comerțul sînt în mîinile statului, se poate cu atît mai puțin nădăjdui în stabilirea unei monede sănătoase.

(Nicolas Zvorikine. *Revue Mondiale*, Februar).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Jaques Roujon, *La vie et les opinions d'Anatole France.* Plon-Nourrit, Paris.

Un interesant portret al lui France. Documente inedite şi anecdote abundă. D. Roujon caută să dovedească în acest studiu că Anatole France a fost omul cel mai reacţionar din lume şi veneraţia cu care spiritele de stînga înconjoară memoria lui, e nemeritată.

Paul Halflants, *Etudes de critique littéraire.* Librairie de Lanoy, Paris.

Treizeci de studii concise asupra cîtorva scriitori: Barrès, Bourget, Leon Daudet, Henry Brémond etc. Autorul detestă romantismul şi simbolismul. După d-sa Malarmé, Proust, Rimbaud vor fi daţi uitării. Idealul său de artă este Racine şi Chateaubriand.

André Breton, *Manifeste du surréalisme,* Simon Kra, Paris.

O carte în care se explică noul curent în artă: *suprarealismul.* D. Breton povesteşte împrejurările în care i s'a revelat noua artă. Intr'o seară, înainte de a adormi, îi veni în minte o frază destul de bizară care i se impunea cu putere: *Este un om tăiat de fereastră.* Această frază era însoţită de o „slabă reprezentaţie vizuală". După această frază, altele au început să răsară, lipsite de logică şi fără să fie determinate de fapte externe ci de-o fermentaţie spontană a subconştientului. A doua zi a împărtăşit fenomenul d-lui Ph. Soupault şi împreună au scris *Champs Magnétiques,* după cerinţele artei descoperite.

Antoine Albalat, *Souvenirs de la vie littéraire,* Crès, Paris.

Autorul evocă în paginile acestei cărţi figurile unora dintre scriitorii celebri care i-au fost prieteni. Dă amănunte caracteristice din viaţa lor în legătură cu operele, povestind şi anecdote din care apare uneori mai clară fizionomia sufletească a artistului.

Alphonse Daudet, spune d. Albalat făcea parte din familia oamenilor ca Montaigne, Pascal şi Rousseau pe care-i admira, îi adnota şi-i apăra. *Tartarin de Tarascon* este un rezultat al comuniunii lui cu acele genii.

Despre Maurice Barrès spune că e un Chateaubriand în rezumat.

Unul din capitolele mai emoţionante din amintiri este consacrat lui Jean Moréas. „Acest barbar, lacom de sociabilitate, părea că-şi caută prieteni pentru a-i domina". Avea intrînsul o încredere nemărginită; de aceia dispreţuia pe toţi poeţii din generaţia lui. Poezia lui e făcută pentru a fi recitată. Moréas îşi recita versurile în plimbările lui, noaptea, pe străzile Parisului. Moréas era grec, deaceia se simţea exilat. E poetul luminii. Locuia odată o cameră vulgară de otel simplă – fără nici un tablou pe păreţi, fără un bibelou, şi deschizînd fereastra spre lumina apusului exclamă: Iată decorul meu.

Mai sînt capitole asupra lui Paul Bourget, Rémy de Gourmont şi altora, scrise cu emoţie şi respect.

André Billy et Jean Piot, *Le monde des journaux,* Crès, Paris.

Cetitorii sînt foarte docili; ei împrumută mai totdeauna părerile din ziare. Deaceia cu drept cuvînt ziarele crează părerile noastre. Oamenii mari sînt pentru noi aceia ce ziarele voesc. Nu există realitate. Intîmplările, ideile şi oamenii sînt o pastă pe care ziarele o modelează dîndu-i forma care o cred mai potrivită unui scop. Wilson va fi cînd un mare filantrop, cînd un nebun. Lloyd George va fi cînd un aliat sincer cînd un trădător infam. Docilitatea publicului cetitor este de admirat: Idolii de astăzi pot fi mîni demoni şi invers, după cum ziarele vor decreta.

POEME

Francis Jammes, *Le troisième livre des quatrins,* Mercure de France, Paris.

Un nou volum de versuri al poetului bine cunoscut, în care manifestă aceiaşi artă în evocarea clipelor intime ale sufletului caşi altădată, a emoţiilor celor mai adînci.

Henri Charpentier, *Océan Pacifique,* Paris.

Un poem al oceanului cu priveliştele calme sau furtunoase, cu chipurile, amintirile şi peisagiile întîlnite sau risipite în nesfîrşitul lui. Versurile sînt puternice şi evocatoare:

D'un nuage écarlate, escorté de chimères
Un dieu pansu descend, placide épouvantail,
Et secoué soudain d'une gaîté camuse,
Agite sur le monde affolé, qui l'amuse
Le mont Fouji-Jama, comme un rouge évantail.

Et le dieu rit, frappant la mer déchevelée.
Où sont la terre, l'onde et le feu confondus?
Où les vaisseaux géants de l'escadre étoilée?

ŞTIINŢĂ

Prof. M. Molliard, *Nutrition de la plante: Cycle de l'Azote,* Encyclopedie scientifiqce, G. Doin, Paris.

Autorul-botanist, fiziolog şi chimist studiază în al patrulea volum de fiziologie vegetală nutriţia plantei în legătură cu azotul. Face un studiu chimic a substanţelor azotoase, a materiilor proteice şi a derivatelor, scoţînd în evidenţă proprietăţile lor esenţiale. Dă formulele de constituire ale acizilor amini consideraţi ca materiale de construcţie ale materiei vii. Pe urmă arată izvoarele de azot, – discutînd şi utilizarea azotului din aer de către vegetale. Substanţele azotoase sînt folosite de plantă după ce sufăr o acţiune digestivă. Un capitol se ocupă şi de transformările şi rolul substanţelor azotoase.

Georges Bohn, *Les problémes de la vie et de la mort,* La culture moderne, Stock, Paris.

Fenomenele morţii întovărăşesc pe cele vitale încă dela începutul dezvoltării individului; ba modificările fizico-chimice care aduc îmbătrînirea sînt mai pronunţate în primele faze de diferenţiare a ţesăturilor organice. Pentru a lungi viaţa, ar trebui supus individul tînăr care creşte, din vreme, sub acţiunea unor substanţe chimice anume alese, pentru a împiedeca îmbătrînirea.

Aceasta se explică prin aceia că acidul nucleic, substanţă bogată în fosfor, care formează nucleul celulei, scade cu vrîsta. Scade şi cantitatea de electricitate a materiei vii care din acidă devine din ce în ce mai alcalină. Zwaardemaker şi Perrin consideră viaţa ca o manifestare a radioactivităţii. In sîngele omului se găseşte o substanţă radioactivă: potasiul. Este ştiut că inima unui mamifer separată de corp continuă să bată dacă circulă prin ea un lichid de compoziţia sîngelui, dar de îndată ce se suprimă potasiul, ea se opreşte, ca să înceapă din nou cînd i se adaogă iar.

Corpurile radioactive lucrează prin electricitate.

O teorie electrică a vieţii şi a morţii va da într'o zi explicaţia creşterii fiinţelor şi geneza tumorilor.

ETNOGRAFIE

Miss France del Mar, *A year among the Maoris, their arts and Customs,* Ernest Benn, London.

O carte cu observaţii asupra vieţii sălbaticilor din Noua Zelandă. Autoarea a fost trimisă în acea regiune de muzeele americane pentru studiul populaţiei *Maori.*

In capitolul intâiu, autoarea descrie vechile obiceiuri de tatuaj auzite dela un bătrîn; astăzi se tatuiază numai bărbia şi buzele fetelor înainte de căsătorie. Descrie cu amănunte arta de a ţese a femeilor şi aceia de a fabrica franjuri a bărbaţilor. Alte capitole se ocupă de dansurile femeilor, de arta de a sculpta în lemn în care erau renumiţi vechii Maori, de asemenea se dau observaţii amănunţite asupra vieţii de toate zilele, asupra bucătăriei, costumelor etc.. Volumul e împodobit cu numeroase fotografii.

Bibliografie

In editura „Cultura Națională", București.

Th. Capidan, *Elementul slav și dialectul aromîn,* 1925.
„ „ *Megleno-Romînii,* 1925.
Dr. G. Marinescu, *Cooperația intelectuală națională și internațională,* 1924.
Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale,* 1925, Pr. 150 lei
Stefan Ciobanu, *D. Cantemir în Rusia* (Analele Academiei).
Ion Andrieșescu, *Piscul Crăsani,* (Memoriile Academiei).
N. Iorga, *Note Polone,* „ „
Dr. Andrei Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595,* (Memoriile Academiei).
Dr. Leon, *Entomologia medicală* „ „
Dr. Iacob Radu, *Doi luceferi rătăciți* „ „
C. Karadja, *Despre lucrul apostolesc al lui Coresi dela 1563,* (Memoriile Academiei).
Al. Marcu, *Romanticii italieni și Romînii,* (Memoriile Academiei).
Dr. Antipa, *Cîteva observații privitoare la navigabilitatea gurilor Dunării* (Memoriile Academiei).
Vintilă Mihăilescu, *Așezările omenești din cîmpia romînă la mijlocul și la sfîrșitul sec. XIX,* (Memoriile Academiei).

In Editura „Cartea Romînească" București:

Al. Vlahuță, *Amurg și zori,* Pr. 30 lei.
Th. Speranția, *Anecdote botezate,* Vol. IV, ed. IV, Pr. 40 lei.
Zaharia Bîrsan, *Se face ziuă,* Versuri, *Poemul Unirii,* Pr. 45 lei.
Th. Speranția, *Teatru de familie,* 14 piese: Monologuri și scene pentru Conservatorul de Declamație, Pr. 48.

Cleante Spirescu, *Curtea babei Floarea,* poem grotesc în versuri populare, cartonată, ilustrată, premiată de „Cartea Romînească", Pr. 40 lei.
Daniel de Foë, *Robinson Crusoe,* cartonată, ilustrată în culori, Pr. 50 lei.
Alexandru Voevidca, *Manual metodic pentru predarea cîntului în școalele primare,* Pr. 35.
Mih. Lungianu, *Din umbra satelor,* icoane și povestiri, ed. II, Pr. 30 lei.
J. J. Ciorănescu, *Povestiri în versuri pentru copii,* ilustrată, cartonată, premiată de „Cartea Romînească", Pr. 80 lei.
E. Lovinescu, *Costache Negruzzi.* Viața și opera lui, ed. II, Pr. 45 lei.
I. Creangă, *Povestea lui Harap Alb,* cartonată, ilustrată, Pr. 75 l.
C. Sandu-Aldea, *Pe Mărgineanca,* Pr. 40 lei.
Zaharia Bîrsan, *Poezii,* Pr. 60 lei.
H. Bațaria, *Suflete de viteji,* ilustrată și cartonată, Pr. 65 lei.

Monahul Petru Pavlov, *Prohodul,* ed. V-a, Pr. 8 lei.
Alice Gabrielescu, *Ispravа lui Ursu,* Povestiri pentru copii, premiată de „Cartea Romînească", Pr. 50 l.
H. Stahl, *Spion?* Povestiri în legătură cu războiul nostru pentru unitatea națională, premiată de „Cartea Romînească", Pr. 30.
I. Nenițescu, *Tatăl nostru (II),* Pagini Alese, Pr. 3 lei.
Anton Pann, *Povestea vorbei,* „ „ Pr. 3 lei.
Delphi Fabrice, *Datoria onoarei,* Bibl. „Minerva", Pr. 5 lei.
Sever Pavelescu, *Trombe și cicloane,* Bibl. „Minerva", Pr. 5 l.
N. Pora, *Fornicate,* Schițe și Nuvele, Bibl. „Minerva", Pr. 8 lei.
Sever Pavelescu, *In lumea vegetalelor,* Bibl. „Minerva", Prețul 5 lei.
E. Tailler, *George Sand,* Bibl. „Minerva", Prețul 8 lei.
Natalia Josef, *Colomba,* (vol. II), Bibl. „Minerva", Prețul 8 lei.
I. Simionescu, *Omul primitiv,* Cunoștințe Folositoare, Pr. 3 l.
G. Năstase, *Basarabia,* Cunoșt. Folosit., Pr. 3 lei.
T. A. Bădărău, *Viermii de mătase,* Cunoșt. Folosit., Pr. 3 lei.
M. E. Herovanu, *Nebuloasele gazoase,* Cunoșt. Folos., Pr. 3 l.
Ion Mureșanu, *Județul Turda Arieș,* Cunoșt. Folos., Pr. 3 lei.
Maria Colonel Dobrescu, *Bucătăria sătencei* (Mîncări fără carne), Cunoșt. Folosit., Pr. 3 lei.

Ioan Georgescu, *Romînii din Ungaria*, Cunoșt. Folosit., Pr. 3 l.
G. Todica, *Țara Hațegului*, Cunoșt. Folosit., Pr. 3 lei.
D. I. Stamatelache, *Albinele. Viața și obiceiurile lor*, Bibl. Agricolă, Pr. 4 lei.
Ioan G. Botez, *Despre plug și arătură*, Bibl. Agricolă, Pr. 4 l.
" " *Griul*, Bibl. Agricolă, Pr. 4 lei.
Wilh. Knechtel, *Molia strugurilor*, Bibl. Agricolă, Pr. 4 lei.
D. I. Ștefănescu, *Semințele de legume*, Bibl. Agricolă, Pr. 4 l.
I. C. Teodorescu, *Vițele americane. Port-altoi*, Bibl. Agricolă, Pr. 4 lei.

In diferite edituri și tipografii:

Dr. Onisifor Ghibu, *Cum s'a făcut unirea Basarabiei*, Sibiu, 1925.
P. Grimm, *Robert Burns, poetul țărănimii*, Cluj, 1925.
E. Lovinescu, *Istoria civilizației romîne moderne*, Vol. II, Edit. „Ancora", Pr. 50 lei.
Camil Baltazar, *Reculegeri în nemurirea ta*, Fără dată.
General Panaitescu, *Astronomie populară*, Chișinău, 1925.
Leca Morariu, *Institutorul Creangă*, 1925, Cernăuți, Pr. 30 lei.
Olimp Grig. Ioan, *Mocirla* (roman), București, 1924.
Laertziu, *Un pahar de șampanie*, Socec, 1924.
Pr. Bîrlea, *Balade, Colinde și Bocete*, Edit. „Casa școalelor". Prețul 20 lei.
" *Cîntece populare din Maramureș*, Edit. „Casa școalelor". Prețul 50 lei.
Ion Dafin, *Pe vremea mea*, „Viața Romînească, 1925.
Prof. I. Costinescu, *Relieful Romîniei*, 1925.
Isaia Răcăciuni, *Trei Cruci*, (apocalips).
Șerban Ionescu, *Teoria ideilor forțe*, (studiu critic) Buc. 1925

Reviste primite la redacție:

Revue Mondiale, 15 Mart.
Le Monde Nouveau, 15 Mart.
Mercure de France, 15 Mart—1 April.
Bulletin de la section scientifique de l'academie roumaine, No. 3—4.
Adevărul Literar, No. 224.
Muzica, No. 1—2.
Societatea de mine, No. 11—13.
Căminul, No. 1—3.
Mugurii, No. 1.

Solidaritatea, No. 7—9.
Romînia întregită, No. 3—5.
Roma, No. 1—3.
Revista ideilor, No. 2.
Ritmul vremii.
Tinerimea romînă, No. 3—4.
Cultura creștină, No. 3.
Omul liber, No. 3—4.
Buletinul Muncii, No. 11—12.
Buletinul Institutului de literatură, No. 24.
Arhiva, No. 1.
Glasul Minorităților, No. 1—3.
Buletinul culturii tutunului, No. 65—68.
Integral, No. 2.
Gîndirea, No. 11.
Datina, No. 3.
Comoara Satelor, No. 2—3
Cooperația, No. 3.
Viața Agricolă, No. 6.
Revista generală a învățămîntului, No. 3.
Prietinul nostru, No. 1—2.
Analele Dobrogei, No. V și VI.
Peninsula balcanică, No. 11—12.
Revista științelor veterinare, No. 2.
Analele Academiei, tom. XLIV.
Analele Academiei, Indice alfabetic.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXI

(Anul XVII, Numerele 1, 2 şi 3)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III.—Note pe marginea cărţilor

IV. Cronici

V. Miscellanea.

VI. Recenzii

VII. Revista Revistelor

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoează; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Din editura „Viața Romînească":

OTILIA CAZIMIR

LUMINI ȘI UMBRE

JEAN BART

IN DELTĂ

Bucureşti Tip. „Răsăritul"

Prețul 30 Lei

G. IBRĂILEANU

SPIRITUL CRITIC IN CULTURA ROMÎNEASCĂ

OCTAV BOTEZ

Pe marginea cărților

Scriitori romîni și străini

PREȚUL 30 LEI

A Apărut:

BIBLIOTHÈQUE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

MICHEL RALEA

Docteur en droit, docteur ès Lettres

L'Idée de révolution dans les doctrines socialistes

Préface de C. BOUGLÉ
professeur à la Sorbonne

PARIS

Marcel Rivière — Rue Jacob 31

Prix 15 fr.

IONEL TEODOREANU

Ulița Copilăriei

Ed. „Cultura Națională" Prețul 30 Lei

AL. A. PHILIPPIDE

Aur Sterp

A Apărut:

VLADIMIR COROLENCO

Fără Graiu

Roman

Traducere din rusește
de A. Frunză

Prețul 30 Lei

DEMOSTENE BOTEZ

Povestea Omului

JEAN BART
(EUGENIU P. BOTEZ)

Prințesa Bibița